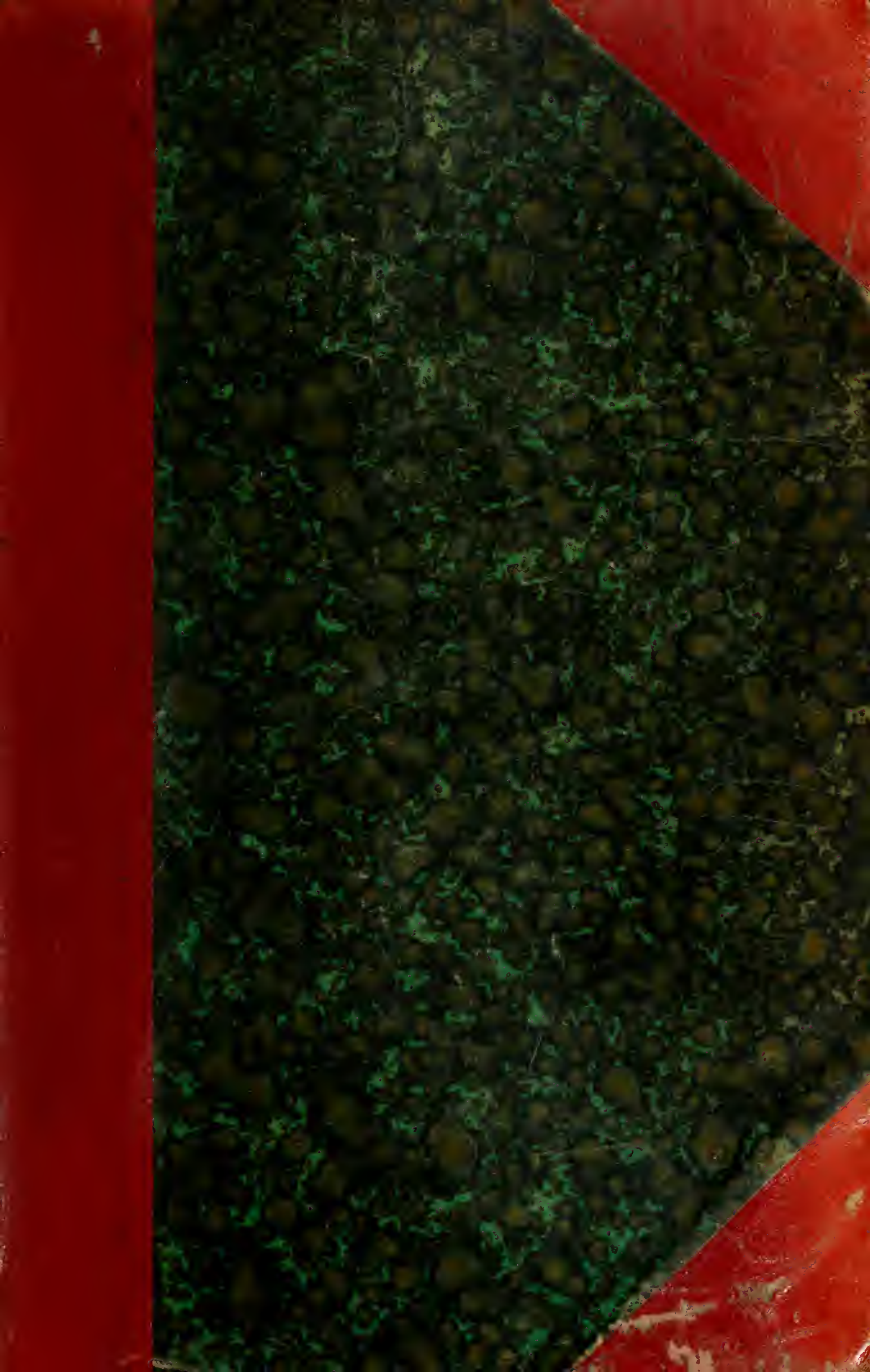

Arany János

ARANY JÁNOS

HÁTRAHAGYOTT

IRATAI ÉS LEVELEZÉSE.

MÁSODIK KÖTET.

PRÓZAI DOLGOZATOK.

BUDAPEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1889.

ARANY JÁNOS

HÁTRAHAGYOTT

PRÓZAI DOLGOZATAI.

ARCZKÉPPEL, AZ ARANY CSALÁD CZÍMERÉVEL
ÉS A GESZTI REMETE-LAK RAJZÁVAL.

BUDAPEST.
KIADJA RÁTH MÓR.
1889.

Előszó.

Arany prózai munkáinak első gyüjteményes összeállítása nem az ő saját kezdeményéből történt. Csengery Antal beszélte rá, a ki, mint a magy. tud. akadémia másodelnöke, az akadémia „könyvkiadó vállalatát“ megindította s nagyon lelkén viselte, igyekezvén minél gazdagabbá és változatosabbá tenni.

Így jelent meg 1879-ben, az akadémia kiadásában, Arany Prózai Dolgozatai-nak első gyüjteménye. Akkor, egyelőre, az volt vele a czél, hogy az akadémia könyvkiadó vállalatának szokott alakjában egy kötetet betöltsön. A gyüjtemény tehát egyáltalán nem akart teljes lenni, s a bevett dolgozatok, különösen a bírálatok megválasztásánál, azok irodalmi értékén kívül, egyéb okoknak is befolyásuk volt. Akkor még életben levő szerzők műveiről írt bírálatokat, egynek kivételével, mely csaknem föltétlenűl elismerő, atyám e kötetbe fölvenni nem engedett.

Összes Művei sajtó alá rendezésekor sem akarta bővíteni e gyűjteményt; változatlanúl, az első kiadás szerint jelent meg ott is.

Mindazt, a mi prózai dolgozatai közűl az első kiadásból kimaradt, a jelen kötetben veszi az olvasó. Nagyobb részök a Szépirodalmi Figyelő-ben közlött bírálatokból s a Koszorú-ban megjelent kisebb dolgozataiból áll.

Van azonban néhány oly közlemény is — részben töredékesek — a melyek a jelen kiadásban látnak először világot.

Ilyenek: A népdal az irodalomban és Népiességünk a költészetben czímű tanulmányok, melyek, úgy látszik, felolvasásra voltak szánva az akadémiába vagy a Kisfaludy-társaságba; de az előbbinek csak bevezető része és első fejezete készült el, az utóbbiból pedig a hátrahagyott kéziratok között a compositió egyszerű vázlatánál egyebet nem találtam.

Ilyen azon nyelvészi kisérlet, mely az é-t í-re váltó tájejtés sajátságainak vizsgálatával foglalkozik, s mely, a kézirat vonásaiból ítélve, az előbbieknél régebben, talán a nagykőrösi évek elején készülhetett.

Ilyen a Zandirham eposz bírálata, a Zrínyi és Tassoról írt tanulmány eddig meg nem jelent részei és még néhány eddig kiadatlan apróság a szerkesztőségi évek idejéből; ez utóbbiak talán szintén egy-egy tervben maradt értekezés töredékei.

A nyelvészeti apróságok egy része szintén a Figyelő és Koszorú idejéből való, nagyobb részök azonban az utolsó években, többnyire a Nyelvőr olvasgatása közben szülemlett. Atyám a Nyelvőrt keletkezése óta a legélénkebb figyelemmel kisérte; gyakran helyeselte

fejtegetéseit, olykor boszankodott reá, kivált az olyan czikkekért, melyek a nyelv költői használatát túlságosan meg akarták „rendszabályozni", és az olyan szószármaztatásokért, melyek talán igen is nagy készséggel igyekeztek valamely magyar szót német, szláv vagy latin eredetűnek bizonyitani; de ha boszankodott is, füzeteit olvasta szorgalmasan, és tele írta széljegyzetekkel. E jegyzetek egy részét 1878-ban átadta a Nyelvőr szerkesztőjének, hogy vegye hasznát ahogy tudja; ezeket a szerkesztő, (kinek elve névtelen czikkeket nem közölni) maga által választott Szalontai J. álnév alatt folyóirata VII. VIII. és IX. köteteiben tette közzé, onnan vettem át e gyüjteménybe. Ezeknek mintegy folytatása a Tücsök és Bogár czímű (eddig meg nem jelent) apróság, melyet atyám élete utolsó éveinek szembetegség által szerzett otiuma alatt jegyzgetett össze, időtöltésűl, épen úgy, a mint a rögtönzött versikék, rébuszok, zeneszerzemények stb. keletkeztek. Mintha az édes anyanyelv géniusza, kit egész életén át híven és kegyelettel igyekezett szolgálni, egyesűlt volna a költészet és zene múzsájával, hogy aggság és kór által tétlenségre kárhoztatott napjaiban foglalkozást és időtöltést adjanak neki.

A Nyelvőrt, legalább kisebb terjedelmű czikkeit, szembaja daczára mindvégig örömmel megnézegette, még akkor is, mikor hónapok óta már semmit, napi lapokat sem olvashatott. Még az 1882. évi szeptemberi füzetben is vannak jegyzetei. Meg vagyok győződve, hogy érdemes orthologusaink, a kik egyszer-máskor magok is szívesen mulatnak a mások rovására, elértik a tréfát, s a Tücsök és Bogár egy-egy ártatlan paródiáját nem veszik zokon.

A ZRÍNYI ÉS TASSO tanulmány töredékeit talán szívesen látják e kötetben az aesthetika mívelői. Bár e töredékek egy része csak kivonatos jegyzet alakját viseli, e kivonatok is határozott czéllal, a klasszikai eposz architektonikájának tanulmányozása közben készültek. Úgy hiszem, a szakember az egyéni felfogást is föl fogja bennök lelni. Szerzőjök annyit foglalkozott az eposz szerkezetének tanulmányozásával, elméletben és gyakorlatban, mint kevesen. Ha valaki az ő nyomain tovább akarna indulni, úttörő munkájában talán e kidolgozatlan jegyzetek is segítségére lehetnének.

A NÉP BARÁTJA számára 1848-ban írt népies politikai czikkekből csak azért vettem föl egy párt, hogy mutatványúl szolgáljanak, mint fogta föl szerzőjök a feladatát, mikor a népre a közügy érdekében akart hatni.

Végre egypár beszélytöredéket a szerkesztőségi évek iratcsomagaiból, mint mulatságos curiosumot, talán szintén szívesen vesz — ha más nem — legalább a biograph.

Budapesten 1888. márczius.

ARANY LÁSZLÓ.

A MAGYAR NÉPDAL
AZ IRODALOMBAN. *)

*) Eddig meg nem jelent tanulmány. Lásd a jelen kötet végén közölt kiegészítő jegyzeteket.

A népköltészet hagyományainak s folyton élő jelenségeinek összegyűjtése, sajtó útján közössé, maradandóvá tétele, egy azon sok rendbeli feladatok közűl, melyeket maga elé tűzött tények, részletek, faji s egyedi tünemények felbúvárlásában fáradhatlan századunk. Valóban különös is lenne, ha a tudomány, míg föld és tenger minden növényét előkutatja, mellőzné az emberi lélek virágait; míg hangya szorgalommal esik a történt dolgok után, csekélylené a mi az elmékben ment véghez; vagy, közelebb jőve tárgyunkhoz, míg nyelvészetben éj-napi gondjait áldozza a szó *testének*, sajnálná figyelmét a szótúl, midőn hármoniás kapcsolatban nyilatkozik, mint érzés vagy kedély, mint képzelet vagy épen értelem. Van hát jogczíme a tudománynak foglalkozni a népköltészettel magára is: csupán azért, mivel itt egy világ áll előtte, melyet ismernie kell, annál inkább, mert nem külső, hanem benső, nem a holt vagy érzéketlen termé-

szet nyilvánulása, hanem az élő szellem fokozott munkásságának eredménye, — oly rétegzet, a mit nem hulláikból s héjaikból a parány-állatok, hanem érzéseikből, gondolataikból halmoztak egymásra a különböző emberi nemzedékek. Ha pedig a népköltészet tanulmányát mint segéd tudományt veszszük: ez a bölcselemnek ember- és fajismeret; a históriának távcső, hova puszta szeme nem hat; a hitrege-tannak dús erű forrás; adattár a nyelv- s régiség tudománynak; de kivált a költészetnek és széptannak annyira szükséges indulópont, hogy már Kölcsey ítélete szerint is, kit pór izléssel ugyan nem vádolhatunk: „a valódi nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni". Ennyi tudományos érdek kielégítését vette czélba a Kisfaludy-társaság, midőn néhány évvel ezelőtt a népdalok és mondák gyűjtését megindította; s ezen érdekeknek szolgál, ha egyrészről a gyűjtést ezentúl is buzgóan folytatja, kiterjesztve az élő szájhagyomány minden ágaira; más részről alkalmat nyújt és eszközli, hogy a gyűjtés eredménye koronkint tanulságosan összeállíttassék, vagy általában a népköltészet, s ennek viszonya a műköltéshez, széptani vizsgálatnak vettessék alá. Ily szempontból indulva ki, nem véltem a t. Társaság figyelmét csekély vagy körén alúl eső dologgal fárasztani, ha fejtegetésem tárgyáúl ezúttal a *népdalt* veszem, nem a mint magánál a népnél, hanem íróinknál időről időre jelenkezik; egyszersmind nyomozni kisértem, mennyire használta fel a „köznépi dalokat" az irodalom, hogy ezek alapján, Kölcseyként, „valódi nemzeti poésist" — különösen *nemzeti műdalt*, hozzon létre.

Alkalom erre az íróknak soha sem hiányzott. A nép, mely dalol ma, dalolt századok előtt is. Az iro-

dalomtörténet gondosan feljegyzi a nyomokat; miszerint a magyar dal rég elenyészett századokban is egyre hangzik vala. S örűl, ha megtalálja, hogy a nagy hún királyt fátyolos szűzek dallal üdvözlötték, hogy asztalánál harczi ének zendűlt, hogy Árpád s a vezérek korában valamint később is a királyok alatt, fel-felhallik a népi ének a história csarnokában. Megragadja különösen, az alsó néposztályt illetőleg, ama följegyzést, mely Sz. Gellért életrajzában előfordúl, miszerint egy asszony, kézi malomhajtás közben, magyar dallal űzte unalmát. Nem kicsinylem e feljegyzések érdemét, vajha több volna, s eme daloknak ne csupán híre, hanem szövegéből is jutott volna ránk valami: de viszont azt találnám különösnek, ha ellenkezőt jegyeztek volna fel krónikáink; ha lett volna kor, melyben a magyar népköltészet megszűnt zengeni. A Kisfaludy-társaság gyüjteményében bizonyára több oly dal foglaltatik, mely századok óta él a magyar nép ajkán. Soknak régisége szembeötlő, részint ó divatú szabása, részint történelmi vonatkozások által. De legtöbbnek korát biztosan nem lehet meghatározni; s különösen a szerelmi dalokra nem tud az ember adatilag bizonyítani csak pár százados régiséget sem, miután nem volt, ki följegyezze. Annálfogva kedves felfödözés, a mit ezennel megemlíteni méltónak tartok. A kolozsvári ref. főiskola könyvtárában egy 1671-ben kézzel összeirt versgyüjtemény van s ennek egyik lapján e dalocska:

Nem szoktam, nem szoktam
  Kalitkában lakni,
De szoktam, de szoktam
  Mezőben legelni.

Nem szoktam, nem szoktam
Vén asszonyhoz járni,
De szoktam, de szoktam
Szép asszonyt csókolni.

Ime a magyar népdal kétszáz esztendő előtt! Olyan friss, mintha ma termett volna; az olvasónak szinte kedve jő eldalolni, mert lejtése, dallama, egészen a mai, s formája ép oly teljes, mint mostani népdalainké. — Megvolt hát a népdal mindig a népnél; mert ha két század óta lényege így nem változott: bizonyosan még néhány századdal följebb is mehetnénk, s a népdalt lényegben hasonlónak találnók. Sőt minél feljebb megyünk a történetben, legalább a honszerző harczokig, annál több okunk van föltenni, hogy e neme a költészetnek mind tárgyaira gazdagabb, mind formáira változatosb volt. Hogy a *történeti* ének ama dicső hajdankorban nem lehetett száraz tények litániája, erről más alkalommal elmondtam véleményemet.*) Hogy a *népdal* is azon időben tárgyaira nézve dúsabb, többféle volt, a dolog természete hozza magával. A nép, az Árpád, vezérek, első királyok népe szabad nemzet vala, csak kevesen és apránkint sülyedtek szolgaságba: de még így is, a mozgalmas nemzeti, hadi élet vegyes házbeli királyaink alatt, később a hajdúvilág, a kurucz-labancz villongás, mely nemcsak szeme előtt folyt a népnek, hanem benne mozgott, benne lélekzett, hozzákötötte reményeit, vágyait, szerencséjét: bizonynyal nem csupán oly dalok nemzője volt, melyek tárgya a pásztori vagy földműves élet körén felűl csak holmi zsivány kalan-

*) Szépirodalmi Figyelő. 1860. 1—3 szám. *A. J. jegyzete.*

dokhoz bírt volna emelkedni. Azt sem kell felednünk, hogy midőn ama régiebb korban *népdal* forog szóban, semmi ok egyedül a köznépre szorítkozni. A harczias, vagyonos nemesség, az írástudatlan *paraszt* urak nem valának még kifejlődve annyira az eredeti naiv állapotból, hogy közöttök egyéb dal, mint a népies, kelendő lehetett volna. Egy felől néhány írástudó, elszigetelt, irodalmi kisérletekkel; más felől a nemzet egésze, erőteljes naiv állapotban, szabad ég alatt, a cselekvés mezején: im ez a magyarság képe jóformán a mohácsi vészig, sőt némi módosítással még az után is. A mi az iskolán kívül, vagy ha tetszik, alúl zeng, az mind népies: de ez utóbbi kiterjed aztán az egészre: bizony az ily népdal, tárgyaiban sem volt oly szűkkörű, mint a mai. Formái változatosságát pedig már maga a tárgy sokfélesége föltételezi. Az elbeszélő költemény másképₚ mozog, mint a dal. S a harczi dal, az induló, a győzelmi ének szintén másképp, mint a szerelmes. Csak egy pillantás *aránylag* régi dalainkra meggyőz erről. Míg alig van rhythmus a mai népdalban, melyet pár századdal előbb már föl ne találnánk: viszont több forma jön elő a régiségben, melyek rhythmusa nem zeng már nekünk. Tinódi nagy választékú dallamai, bármennyi eredetiséget tegyünk is fel szerzőjükről, népáriákban kellett, hogy gyökerezzenek. S azon néhány melódia is, mely úgy lehet II. Józsefnél nem régibb korból maradt ránk, tanúsítja, hogy hangmenet és rhythmus mennyire különböző és változatosb volt csak a múlt század végén is, mint napjainkban. E dallamoknak kétségkívül megfelelt a dal szövege, s a formák oly sokféleségét öltötte magára, mely a mai, öt-hat alaptételre szállítható népdal-formáktól igen előnyösen különbözött.

Tárgy és forma tehát, mennyiben ez utóbbi a külsőre vonatkozik, minden valószínűség szerint nagyon változatos volt a régi népdalban. Az a kérdés, vajon a *bel*forma alkalmas volt-e arra, hogy az írott költészetnek a magyar műdal megteremtésében csíráúl. alapul, induló pontul szolgáljon. Erre nézve elegendő általában a népköltészetre vetnünk egy pillantást a mint az nálunk s mindenütt e kerek földön nyilatkozik. Tudva van, hogy a nép sehol sem tanulja formáit; a mint a költemény eszméje megfogant: vele terem egyszersmind a benső forma egész teljességében. Bizonyítja ezt mind az elbeszélő mind a lantos nemben költeményeik talpraesettsége mindenütt, hol ilyesek találtatnak. E tekintetben a népek, nyelv és égalj különbség nélkül, nagy solidaritást mutatnak fel: bizonyság, hogy e forma-érzék nem egy vagy más népfaj, hanem az összes emberiség tulajdona. A német ős eposz, a cseh *králudvari* kézirat, a szerb kisebb elbeszélések, az éjszaki ballada és spanyol románcz, nálunk „Szilágyi és Hajmási" kalandja, meg a sokat emlegetett egy pár balladás költemény, oly *benső* teljességet mutatnak az elbeszélés illető fajaiban, melylyel a műköltés csak versenyezhet, de sehol még túl nem haladta. Nincs különbség a lyrában sem. Nagyon megfoghatom, ha egy oly költő is, ki a magyar dalt, épen a benső idom tekintetében, oly magasra emelte, mint Petőfi, mikép többször hallám nyilatkozni, nagy részt od'adott volna költeményeiből, csak hogy eredeti népdalaink szebbjeinek ő lehetne a szerzője. Valóban vigasztaló, hogy az igazi, gyökeres, organicus költészet iránti ösztön nincs szorítva, sehol, semmi időben, egy-két kiváló egyéniségre, hanem az összes nép tömegében van letéve örök alapúl, melylyel —

mint föld-anyjával a hitrege óriása, — csak érintkeznie kell a nemzeti műköltésnek, hogy mindannyiszor megifjodva, megújulva, gazdag erőben s egyszerű szépségben emelkedjék, lehányva magáról a ficzamlott izlés, romlott kor, mesterkélt világ izetlenségeit.

De a *tanultak* költészete eleintén (s nálunk bizony jó darabig) kevéssé vala még *tanult* arra, hogy *öntudattal* a néppoésist vegye alapul; vagy sokkal tanultabbnak érzette magát, hogy sem előkelő megvetéssel ne tekintsen azon költeményekre, melyek a nép nagy tömegében divatoztak. Nem óhatta ugyan, hogy itt-ott egy népies hang át ne zendűljön magasb igényű szerzeményeibe; de az csak olyan volt, mint midőn valaki művelt beszédet negélyez s pórias szólamokat vegyít belé, mert megszokta és nem tudja magát másképen kifejezni. Természetes dolog, hogy az ily vegyület inkább véletlen, mint öntudatos, inkább kényszerű, mint szántszándékos, inkább a nyelvre, külsőre, részletekre, mint a szellemre, bensőre, egészre vonatkozó. Ez *öntudatlan népiesség* lengi által régibb írott költészetünket, a nélkül, hogy akár elbeszélésben, mely árad mint a víz, akár lyrában, mely gyérebben tűnik elő, a néppoésis *lényegének* s *benső formáinak* valami hatását vennők észre az írástudók szerzeményein. Ez öntudatlan népiesség, egyszersmind naiv tudósság kora kezdődik legrégibb írott emlékeinken; majd a népi hang mindinkább fogyván, a tudós szinezet erősbödvén, Tinódin, Balassán, Zrínyin, Gyöngyösin keresztűl nyomozható egész Amadeig. Innen kezdve a XVIII. század folyamában némi öntudatos törekvés nyomait találjuk a magyar *magasb dal* megteremtésére, mely törekvés vagy önkényű választással, vagy talán inkább kényszerűség-

ből a népdalt veszi alapúl: és ez a *nemzeti műdal* létrejövésének megindult, de félbe szakadt folyama. Félbeszakítja ezt a múlt század vége felé az idegen dal műformáinak megkedvelése, melyek mellett, vagy inkább *alatt*, a népdal is talál mívelőkre, mint *genre*, de eleinte csupán játszi leereszkedéssel az írók részéről a néphez, később oly szándékkal, hogy a népdalt az idegen műdalhoz közelebb emeljék, pallérozzák, nemesítsék. Végre Petőfivel egy új törekvés indúl meg: a magyar nemzeti dalt a népdal alapján fejteni tovább, felhasználni a csírát, melyből a nemzeti műpoésis legtermészetesebben hajthatja virágait. E szerint vizsgálatom a magyar dal irodalmi történetében négy mozzanatot különböztet meg: 1. az öntudatlan népiesség korát; 2. a nemzeti dal megindult fejlődését; 3. a népdal, mint genre, irodalmi művelését; 4. a nemzeti műdalnak a népdal alapján kifejtésére irányzott törekvéseket.

1. Az öntudatlan népiesség kora.

Költői irodalmunk első századaiból általában kevés lyrai, még kevesebb oly versezet maradt ránk, mely határozottan a dalhoz, a világi dalhoz lenne számítható. A legrégibb verses emlékektől, melyek a XV. vagy épen XIV. századba vihetők vissza, le a XVII. század enyésztéig, a mi lantos nembeli költeményt felmutat irodalmunk, annak tetemes része egyházi, vagy legalább vallásos. Maga Balassa, Rimai, Beniczki sem mondhatók a *dal* művelőinek, mai értelemben. Rövidebb világi verseik a leíró vagy tankörben forognak, s ha olykor a lelkesebb Balassa lyráig hevűl is, az a mit lantja zeng, csak széles értelemben vehető dalnak, de

nem látszik, hogy különösebben a dal belformája után törekednék. Énekelni ugyan lehetett, valószínű is, hogy bizonyos „ad notam" lebegett szerzőjük előtt; de akkor énekeltek sok mindent: az egyházban hosszú dogmai fejtegetést, vagy bibliai történetet, a lakomáknál Tinódi-féle históriákat, a nélkül, hogy amazok bensőkép az ének, ez utóbbiak a ballada vagy kisebb eposz formáira igényt tartottak volna. Ily módon Balassa versei is fölvehették a zenei külsőt, bár hiányzott bennök a dalszerűség, melyre nem csupán az kivántatik, hogy a szöveg sora megfeleljen a zeneinek. Több azokban a leíró elem, a részletezés, hosszabb a lélekzet, csekélyebb az öszpontosítás, hogy sem a dal megtűrhetné; s az egyéni sorsára, specialis körülményekre vonatkozó helyek nem engedik érzelmeit amaz általánosságra emelkedni, mely a dalt a sokaság ajkán meghonosítja. E szerint bátran elmondhatjuk, hogy a dal, mint költői forma nem létezett irodalmunkban — vagy legalább e létezés nyomai elég számú példányban ki nem mutathatók — egészen a XVII. század hanyatlásáig; akkor is nem a sajtóban, hanem egyes érző szívek kicsiny körre szánt és kézirati homályra kárhoztatott érintkezéseiben találjuk a dalt, mely saját formája után törekszik. Az ifjabb Balassa Bálint, Zichy Péter, Kazinczy András lesznek itt az úttörők, vagy az ismeretes kezdeményezők, előfutári Amadénak. A mi, előttük, ilynemű kisérlet hozzánk eljutott, az oly szórványos, vagy bizonytalan, hogy ezekre keveset építhetünk. Mindazáltal megkisértem néhány vonással vázolni azt, mit *öntudatlan népiesség*-nek mondottam ez időszak költészetében, s futólag ecsetelni — mert a tárgy egésze roppant terjedelmű — az eredeti népdal hatását az irodalomra.

E *hatás* legelébb is kül formákban nyilatkozik. A magyar tanúlt verselő, akarja vagy nem, csak úgy tud némi zöngést adni sorainak, ha a népköltészet rhythmusára támaszkodik.

Éles tagoltság jellemzi a rhytmust, megfelelő a magyar zene és tánez lejtelmének; határozottan különváló metszetekkel, sorokkal, versszakaszokkal. Ezek mindenike nem haladványos, tovább fonódó, kapcsolatos, bezáratlan, mint példáúl a német zenében, tánczban és verselésben, hol a vég egyszersmind kezdete a következőnek, — hanem minden tag némi egészet képező, kisebb-nagyobb mértékben bevégzett, bezárúló és a következő taghoz csak lazán kötött. Nagy lyrai mozgalom, lehetne mondani: tomboló rhythmus van benne; de nem alkalmas hosszabb fűzésre; elbeszélő költeményhez nem annyira illő. A lengedező lábú ütem (tactus) már maga egy kis kerek egész benne; a sormetszet gyakran, a sor többnyire, nehéz mértékkel üti rá, mintegy sarokkal dobogva vagy bokázva, a rhythmus egyes tagjait; s a versszak majd egy hosszabb, nehezebb sorral, mintegy korláttal, záródik be, majd hegybe fut össze, mint a pyramis. E sajátságai a magyar rhythmusnak nem csak népdalokban, hanem már azon primitiv versezetekben is élesen mutatkoznak, melyeket a játszó gyermekek, tánez mellett, mondanak, s melyekben a dallam alig több éneklő szavalásnál, de annál erősebb a tánczrhythmus. Ez iránti érzéke, úgy szólva, vele születik a magyar gyermekkel; századok óta száll egyik zsenge ivadékról a másikra, mint ezt a „Lengyel László" kezdetű dal, melynek lejtelme ugyanaz, a mi jelenleg a többi hasonló tánczdaloké, minden kétségen kívül bizonyitja. E gyermekdalokban mindazon elem megvan már,

melyből a népdal igen változatos formái kifejlődnek s a gyermek oly fogékony e formák iránt, hogy lelkében zöngnek azok, minden tanulás nélkül. Egy sorát, vagy szakaszát a népdalnak oly hanglejtéssel fog elszavalni, melyből kitetszik, hogy a forma, öntudatlanúl is, már él lelkében; míg, ha egy idegen verssort adunk szájába, szavalása fogja mutatni, hogy nem érzi annak rhythmusát. Valóban, ha semmi egyéb nem, ez is eléggé bizonyítná, hogy a magyar dalformák a népnél nem kölcsönvett, eltanult, idegen alakok, hanem lelkének oly primitiv, sajátos, bár megfejthetlen nyilatkozásai, mint maga a nyelv. A mint keble és ajka megnyílik a dalnak, ő csupán e formák, e rhythmus szerint képes dalolni, valamint lába csak e taktusra lendűl, ha lejteni akar. Nincs hát semmi szükség bizonyítgatni, hogy a magyar népdal formái eredetiek, a nemzet geniusának sajátjai: feladatom csupán az, hogy e formák hatását amaz időszakbeli írott költészetünkre kimutassam.

A XIV—XVII. század összes írott költészete — némely igen gyér kisérleteket leszámítva — a magyar népdal rhythmusát fogadta el versei alkotásában. A legrégibb költői emlékektől fogva, Leopold koráig a magyar verselés tömege a formáknak egy oly önálló, teljes, szervezetes rendszerét mutatja, mely azonos a népdal formáinak rendszerével, vagy inkább a kettő együtt teszi a rendszert. Tisztán áll ez előttem a legkisebb részletekig, s bátran kimondhatom, hogy ezen időszak költelme, nem ugyan öntudatos művészettel, de minden esetre azon kénytelenségből, hogy magyar fül csak így érezte *versnek* a verset, egyenesen a népre támaszkodik.

Lehet, hogy egyes írók, e népi alapon, új összetételek, sor- és szakaszbeli módosítások által tovább

fejtették a versalkotás mesterségét; de minden efféle újítás a rendszerbe illőleg történt.

Hogy ezt valamennyire felfoghatóvá tegyem, szükség e rendszer vázlatát érintenem futólag.

A magyar dalsor *törzse* oly metszetekből (caesura), áll, melyeket alap-metszetekűl vehetünk, s melyekhez gyakran pótló metszetek járulnak.

Ez alapmetszetek négy, öt, hat szótagra terjednek, és vagy hasonlókkal, vagy különbözőkkel téve össze, képezik a sort.

Két *négyes*nek összetételéből lesz ama nyolcz tagú sor, mely népdalainkban legközönségesb:

„Káka tövin | költ a rucza;“

Két *ötös* amaz adonisi lejtésű sort adja, mely népdalainkban ma már ritkább, de nem példátlan:

„Arany ezüstért | czifra ruháért“

sőt a gyermekdalban is előfordul:

„Kis kacsa fürdik | fekete tóba“

s így népies volta kétségtelen. Két *hatos*ból lesz, a mit közönségesen alexandrin sornak nevezünk, de a mely azért koránt sem idegen, sőt épen úgy visszavihető a gyermekdanáig vagy a népköltés legelemibb formáira, mint az előbbiek.

E három alap-összetétel mindenikét feltaláljuk régi költészetünkben, noha egyes írók bágyadt rhythmusérzéke, vagy csekély kézügye (technikája) miatt olykor tökéletlenűl. Négyes alapon leng a Pannónia megvételét tárgyazó, mintegy XIV. századbeli históriás ének:

Emlékezzünk | régiekről,
Az Szittyából | kijöttekről,

valamint több emléke is a mohácsi vész előtti kornak; ötös alap-rhythmus vonúl át a Sz. Lászlóra és Mátyás halálára írt költeményeken (XV század):

Te telepedél | Bihar-Váradon
Az városnak lől | édes ótalma. . . .

Néhai való | jó Mátyás király. . .
Nagy dicséretű | akkoron valál,
Ellenségednek | ellene állál.

a hatos alapmetszet — közönségesen alexandrin — pedig már Apáthi Ferencz Feddő ének-ében (XV. sz.) teljesen kifejlődve áll előttünk:

Félelmes szivűnek | engem állítátok,
Régi jó barátim | kik nekem valátok —

s a XVI-ik században egyszerre oly tömegesen jelentkezik, hogy annak régiebb divatát is nem lehet föl nem tennünk, habár előbbi példányt gyéren mutathatunk. E szerint a három alap-forma megvolt eleitől fogva irodalmunkban, s azokból újabb összetétel, s pótló metszetek segélye által a verssorok nagy változatosságát látjuk fejleni, de mindig rendszeresen és a nép formáinak megfelelőleg.

Érdekes volna, e három alap-metszetből kiindulva, részletesen feltűntetni, miféle módosulások jönnek létre a népdalban, és ezzel összhangzólag már a régi költészetben is. Így a *négyes*ből, rövidebb pótmetszetekkel, származik egy dalsor (4 + 3 + 4 + 2):

Vermem ugyan | elég van | de kenyerem | nincsen.

Ki hinné, hogy e profán dal lejtelme már feltalálható egy, állítólag a XV-ik századnál nem újabb vallásos énekben? Pedig úgy van. A kegyes atyák, ama régi

korban, midőn híveik épületére egyházi éneket alkotnak, egy részt ugyan a latin szöveg sorait erőlködnek visszaadni esetlen forma-kisérleteikkel, de olykor a népdalrhythmusa vesz erőt rajtok; s a következőben nem lehet a fentebb idézett dalsor mozamára nem ismernünk:

Téged onnan | kivete | ez gyarló vi | lágba
És siralmnak völgyébe, ő nagy haragjába
Te nagy bűnös voltodért, baromhoz hasonla
Hogy bűnöd megesmernéd az nyomorúságba.

Ha a fentebbi dalsor közelebbi módosítását veszszük (4 + 4 + 4 + 2):

Én istenem | mit csináljak | mikor semmim | sincsen

egész költeményt idézhetünk, szintén vallásost, a XVI. századból, mely hasonló ízeken pereg:

Röttenetes | ez világnak | mostan minden | dolga,
Csudálatos nagy vaksága, hálátalansága,
Nem fog rajta az istennek semmi igazsága,
Sem haragja, sem csapása, sem irgalmassága.

Ha a legismertebb népdali sort tekintjük (4 + 4 + 3):

Deres a fű | édes lovam | ne egyél.
Fölfelé megy | borban a gyöngy | jól teszi.

Tinódi és kortársai egész nagy históriás énekeket írnak e formában, noha nem igen látják szükségesnek bajlódni a caesurákkal. Hanem mind ez önkint szemébe ötlik a figyelmes vizsgálónak; én inkább arra szorítkozom, hogy feltűntessem, miként illenek a rendszerbe némely régi formák, a melyek népdalainkban ma már nem divatosak, de melyeket azon kor irói széltire használnak.

Természete a magyar rhythmusnak, mint fönebb is érintém, minden sort határozottan bezárni, megállítani mintegy. Eszközli ezt majd egy nehezebb lábbal, majd egy oly metszettel, mely az előbbieknél hosszabb, több szótagból áll. Így, ha két négyest összetesz, hajlandó egy ötössel zárni be, például e sorban (4 + 4 + 5):

Azt gondolod | édes rózsám | hogy te megcsaltál
(*Népdal.*)

Im koporsód | ajtajánál | áll hív szeretőd
(*Ányos.*)

Olyan fürge | mint az ürge | a nyíri dáma
(*Népdal.*)

E soralkat igen régi, már a Házasok éneké-ben (XVI. sz.) ez lejt:

Sokszor kértem | én az istent | nagy szivem szerint,
Hogy mutatna | nekem társat | e világ szerint —

Szintén egy XVI. századbeli vallásos énekben:

Emlékezzél | mi történék | uram mi rajtunk....
Örökségünk, édes hazánk másra fordula,
Az mi házunk és jószágunk idegenre szálla,
Ügyünk juta jaj! minekünk nagy árvaságra,
Mert istennek nem akaránk térni utára.

A mi itt a *négyes*ekkel történik, ugyanazt látjuk régi költészetünkben az *ötös* és *hatos* metszetű sorokkal történni. Az ötöshöz egygyel több, tehát hat tagú pótlék járúl, és lesz belőle azon forma, melyen többi közt a Szilágyi és Hajmási éneke iratott:

Egy szép dologról | én emlékezném | ha meghallgatnátok
Az kinek mását | nyilván jól tudom | ti nem hallottátok.

Így egy templomi énekben is, mely szintén a XVI. századra útal:

Örül mi szívünk | mikor ezt halljuk | a templomba mégyünk.

Hasonló eljárással származik a *hatos*ból ama hosszú sor, mely Balassánál, és követőinél, három rövidre van elszaggatva — midőn a két hatos metszetre, harmadikúl egy héttagú, tehát páratlan következik:

Vitézek, mi lehet | E széles föld felett | Szebb dolog a végeknél:
Holott kikeletkor | A sok szép madár szól | Melylyel ember ugyan él;
Mező jó illatot | Az ég szép harmatot | Ád mely kedves mindennél.

csakhogy ez már a sor metszetein meg van rímelve, s az egy hosszú sor három rövidbe szakad.

Ha e toldott sorokat összeállítjuk, lehetetlen, hogy szemünkbe ne tűnjék, hogy a sorképzés ugyanazon rendszer törvényei alatt foly.

Négyesből (4 + 4 + 5):

Sokszor kértem | én az istent | nagy szivem szerint.

Ötösből (5 + 5 + 6):

Egy szép dologról | én emlékezném | ha meghallgatnátok.

Hatosból (6 + 6 + 7):

Vitézek mi lehet | e széles föld felett | szebb dolog a végeknél.

Mihez még azt teszem, hogy valamint három négyesből képződik ilyen sor (4 + 4 + 4):

Ama fehér | nyárfák alatt | a part felé.
Nekem is volt | szép szeretőm | néha napján —

úgy Balassa és iskolája a hatosból is képez, ily módon (6 + 6 + 6):

Kereke forgását | forgandó járását | látom szerencsének.

de ötös alapon ily hármaztatást nem találtam.

És ily módon lehetne egyenkint kimutatni, hogyan illenek a rendszerbe mindazon formái a régiségnek, melyeket a mai népdalban nem találván, idegennek vélne az ember.

De bár így, mondhatni, összes költői irodalmunk felvette, mintegy öntudatlanúl, vagy rhythmikai kényszerűségből a népdal versalakjait, semmitől sem volt távolabb, mint hogy akár elbeszélésben a népi compositió teljessége után törekedjék, akár lyrában ellesse a dal benső formáját s vagy népiesen utánozza, vagy, a mi sokkal fontosabb lett volna költészetünk fejlődésére, saját nemzeti dalt teremtsen, mely amabból emelkedjék ki. Elégnek tartá, ha szerzeményei külsőképen beleférnek az akkoriban kelendő dalformákba, s ha mit ezen kívül bennök népiesnek mondhatni, az a *nyelv*, mely irodalmilag nem fejlődött volt még annyira, hogy ellehessen némely tős-gyökeres népi szólamok nélkül. Forma és nyelv csakúgy *jött*, inkább öntudatlan, mint készakarva, inkább kénytelenségből, mint választással. E kettőn túl mindenki azon volt, hogy érvényesítse a mi benne lakik, úgy a mint isten tudnia adta, ismereteit, tudománybeli jártasságát, szóval írjon, a hogy legjobban telik tőle, kiki az ismeretek azon határai közt, a meddig tudásköre terjed vala. Egy ily költőcsoport nem mondható *népies*nek, sem a XVI-ik században, sem elébb vagy utóbb; mert se arra nem elég naiv, hogy közvetlen a nép testéből való testnek, véréből való vérnek

mondassék, se annyira nem művész, (s korában ez természetes) hogy öntudattal a népköltés színvonalára tegye magát. Mindkét esetben áthozta volna irodalmunkba a népi formák benső teljességét, míg így csak külhéját adja a versidomokban, s a compositió majd semmi nyomát nem mutatja a néppel való érintkezésnek. Mert teljes meggyőződésem, hogy ha a népnek voltak mondái, történeti tárgyú költeményei, azok nem Tinódi módját követték az elbeszélésben, valamint az is, hogy a népdal sohasem kevésbbé volt dalszerű, mint jelenleg. Mind ebből semmi sem hatott fel az irodalomba, különösen a *dal,* úgy szólva, ismeretlen e korszak költői előtt, legalább a ránk jutott szerzeményekben; a mi egy-két közelítő nyomot ismerek, azt ezennel röviden megérintem.

Legfontosabb itt amaz „asszonyfeddő“ gúnydal (XVI. század), mely Toldy kézikönyvéből ismeretes. A dalon *refrain* vonúl végig, ez adja rhythmusi egységét az egésznek. Nem tudom, tette-e már valaki előttem azon észrevételt, hogy a refrain a magyar népnél leginkább dévaj, csípős, gúnyos, vagy általában széles jókedvű dalokban fordúl elő, s ennyiben összejátszik például a francziák víg chansonjával. Népdal-gyűjteményünk bizonyítja, hogy gúnyos, szeszélyes dalaink oly eredeti módon alkalmazzák a refraint, hogy a rhythmus ezen játékát nem lehet kölcsönvettnek tartanunk. Nem pusztán a végsor merev ismétlése az — noha ilyen is van — hanem egy az egészet átható, és minden versszakban változó játék, melynek formáját minden egyes esetben a tárgy és hangulat adja. Méltó, hogy kivált víg és gúnyos lyránk tanulmányozza e népdalokat. E refraines, dévaj modorban játszik, s a gúnydal formáját teljesen érezteti már a főnemlített „Adhortatio mulierum“ —

bizonyítván, hogy ez alak már a XVI. században is ép oly teljesen ki volt fejlődve a népnél, s ha több író akadt volna művelésére, irodalmunk azóta, legalább e nemben, előbb állna. A versforma az ötös alapon lejt, végsorai megtoldva, tehát egészen a rendszerbe illőleg, így:

Mostan egy ifjú megházasodott,
Ujonnan hozza szép házastársát,
Kit ugyan szeret, mint önnön magát;
Nagy szép beszéddel őtet így oktatja.

Asszony, szép társam és szép virágom,
Ha isten minket ketten össze bir,
Tanitlak téged, kérlek ne bánjad.

Hamikor, asszony, téged szólítlak,
Mondj akkor engem édes uradnak,
Mert ha nem mondasz édes uradnak:
Ifjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégedet mondnak szólhatatlan társnak.

Mikor vendégek házunkhoz jőnek,
Vigságot mutass jámbor vendégnek,
Mert ha bánatját látják szivednek:
Ifjak kik látják csak megcsúfolnak
Tégedet mondnak az ebül késziiltnek.

Ha mikor ketten vendéggé hínak
Nyelved és a szád kérdve szóljanak;
Mert ha ők ketten sokat csácsognak:
Ifjak kik látják csak megcsúfolnak
Tégedet mondnak csácsogó szajkónak.

És így tovább. Inti az asszonyt, hogy úton ő előtte ne menjen, palástját férjével ne vitesse, (nem nagyon ért a lovagiassághoz), ügyes bajos emberek dolgát ne

igazítsa, ha új ruhát kap, megbecsülje, piaczon ne ácsorogjon, a lisztet, búzát el ne pazérolja, bort háznál ihatik, de a korcsmát ne járja, hűtlenségre ne fajuljon. Ha ezt megfogadja, minden jót és boldogságot igér neki; ellenkező esetben kissé drastice fenyegeti:

Ha nem fogadod: isten ne mentse
Bottul pálczátul az te hátadat,
Piros orczádat szégyenvallástul,
Hátadnak hosszát szép sudar pálczátul.

Végre a krónikák modorában, de szintén dévajkodva, zárja be a költeményt a hely és idő jelentésével:

Ez tanulságot tavaly kilelék.
Szamos vizének magas a partja (tehát ott)
Akkor fejszével vágták a vizet (télen)
Az énekszerzőt mondják jó embernek. —

A történeti ének legrégibb maradványa, az „Emlékezzünk régiekről" kezdetű ismeretes költemény, mely fennhagyott alakjában nem népi, hanem irodalmi termék, szintén nem tagadhatja meg a népdal, sőt ballada hatásának nyomait. Maga az itt igen tökéletlenűl alkalmazott és felettébb ingatag nyolczas sor s talán a négy rím is, a népdalhoz utal vissza. Mert noha e nyolczas egyéb nemzetek költészetében is megvolt, különösen a deák barátrím is széltire használta:

Quid sim miser tum facturus,
Cum nec justus sit securus —

de mint fentebb kimutattam, annyira benne van az a magyar népdal, s a mi még erősebb ok, a magyar *táncz* rhythmusában, hogy kölcsönzöttnek nem tekinthetjük. A nyolczas sor, közepén éles szelettel, a magyar nép

egyik alaprhythmusának vehető, mely már a gyermekek *tánczdalaiban* is kezdettől fogva uralkodik, mint a Kölcsey által is ős régiségünek tartott gyermek-dana mutatja:

Lengyel László | jó királyunk
Az is nekünk | ellenségünk —

Számtalan népdal erősiti ezt, valamint a négyes rímre törekvést is, mitől fogva a rím érzéke határozottabban kezd kifejleni népünknél. E szerint minden arra mutat, hogy ama honfoglalási ének szerzője előtt valamely nyolczasban írt népi költemény mozama lebegett, de nem elég élénken arra, hogy kellően visszaadhassa, vagy hogy érzéke e rhythmus iránt meg vala már vesztegetve az irodalmi versfaragók esetlenségei által. Csak helyenkint érzik a népi ballada lüktetése, minőnek vélem az ily sorokat:

Emlékezzünk régiekről
Az Szittyából kijöttekről —

Követ juta Duna mellé,
Földet fűvel megszemléié

Engem küldtek téged látnom,
Országodat mind megjárnom —

továbbá amaz ősrégi szavakkal teljes részt, melynek betűrímei annyira elütnek a többi szövegtől, s melyet így gondolnék rhythmusban vissza állítni:

Árpád juta magyar néppel,
Kelem földén elkelének,
Az cseken ők elcsekének
Az Tetemben felteténck.
Érden sokat ők értenek,
Százhalomnál megszállának.....

s e játék így, távol hogy népietlen, tudákos szójáték volna, sőt egyenesen a népi költemény eredeti szövegének egyes szálait gyaníttatja velünk, mint hasonló betűrím ma is számos dalban, közmondásban él a nép ajkán, s leginkább szembe tűnteti a hét napjait befoglaló gyermekvers:

Hétfő hetibe,
Kedd kedvibe,
Szerda szerelmibe,
Csütörtök csűribe,
Pintek pitvarába,
Szombat szobájába —

Ha még ehhez azt is hozzáveszszük, hogy a legrégibb történeti énekünk a balladának benső formáját, menetét is mutatja, a föld, fű, víz, s ennek megfelelő: fehér ló, aranyos nyereg és fék hármas mozzanataiban: bízvást kimondhatjuk, hogy okoskodó szerzője, öntudatlanúl és akaratja ellen is, fölvette a népköltemény hatását.

Ezeken kívül csak a *divényi Mehmet,* magyar renegat szerelmes dalait említhetem még, melyek szintén éreztetik a benső formát, de ez utóbbiak a török ghazal hatását inkább, mint a népdalét. A következő században (XVII) Molnár Albert pásztori éneke közelít még a dalhoz és Zrínyi apróbb költeményeiben látszik törekvés rövidebb lyrai formák után, de ez nem a népköltészetből indulva ki. Többet az egész kor irodalmában nem találok, a mi a dal benső formáinak kifejtésére szolgálna. — Lehet, hogy forogtak kéziratban, de sajtóra nem méltatva, elvesztek.

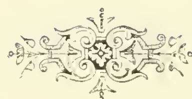

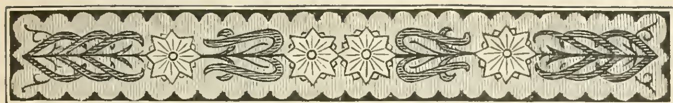
IRODALMI HITVALLÁSUNK.*)

(1863.)

*) Megjelent a KOSZORÚ 1863. I. 1. és 2. számában.

Programmok korát éljük. Minden hét meghozza jelentését valamely lapról, előrajzát ez vagy amaz irodalmi új vállalatnak. A szükség arányában kissé talán sokat is: hanem ez nem a mi gondunk. Hátha épen a *mienk* a fölösleges!

Egy különbséget venni észre politikai s szépirodalmi lapjaink bejelentés módja között. Amazok, jól rosszúl, kitűzik a zászlót, mely köré úgy íróikat, mint a közönséget gyűjteni akarják; czélt és irányt jelölnek ki, mely felé duzzadt vitorlával hajózni igérkeznek. S habár e zászló színei olykor nem vehetők is fel tisztán, habár e czél s irány sincs mindég pharosi fénynyel világítva be: azt, hogy *elveiről* némi vallomást adjon közre, egyik sem múlasztaná el.

Nem így mi, szépirodalmiak. Elv és irány kitűzése nálunk gyéren divatoz. Nincs közvélemény, mely erre sarkalna, mint a politikai szerkesztőt. A sokaság — ha szabad így nevezni azt a *keveset*, mely szépirodalmi lapot olvas — nem követeli, hogy „színt valljunk.“ Az

irók is egyforma közönynyel csatlakoznak mindenhová. Így alig tudjuk mibe burkolni előfizetési felhívásunkat, hogy tetszős legyen. Egy pár díszmondat, néhány elmés bók kisegít. Ha ez sem használ, megkisérthetjük ellesni az élczlapok hirdetési bohóskodó modorát, s úgy törleszkedni az előfizetők kegyének puha bársonyához. De árlejtést is kell tartanunk, egymás rovására, irodalmon kívül eső dolgok igéretével. Szegény fejünk!

E kiáltó szükségén a programm-iró múzsának mi sem segítene annyira, mint ha erősen divatba hoznók, sőt megkövetelnők, hogy szépirodalmi lap szerkesztője is, mindjárt a küszöbön, vallomást tegyen le aesthetikai elveiről. Hadd látnók eleve: maradó-e vagy haladó, mérsékelt-e vagy gyökeresdi, a szellem-aristocratiának hódol-e vagy széles kaput tár a mindenfelől betódúló democratiának. Negyvenhét-e, ki mindabban, mi azóta irodalmilag történt, nem lát egyebet felforgató zavarnál, vagy negyvennyolcz, ki úgy van meggyőződve, hogy a látszó zavarban, melyet literaturai forradalom előidéz, mindig van oly elem is, mely az egésznek üdvére szolgál, a haladást előmozdítja, s daczára a tinta-özönnek, mely rémesen jelöli az elhullottak és sebesültek nyomait, nem fordult ki sarkából a világ. Emancipál-e minden emancipálandót, természetesen a nőt is, mihelyt tollat bír fogni kezébe; vagy azt tartja, hogy a *szellem* emancipálja maga magát, akár rövid, akár hosszú a haj, s nincs szükség tágítani a fenálló törvényeken.

Mind erről, és még sok egyébről, alkalmasan szólhatna egy szépirodalmi lap. Megjelölhetné pártja állását a többiek közt, vagy ha „független" akar lenni, körül írhatná miben áll e függetlenség. Oda mutatna a *hézag*ra — ha ugyan ez egészen anyagi manipulátió

nélkül történhetnék — melynek betöltését feladatáúl tűzte; az irányra, melyen haladni hivatást érez, a czélra, mely előtte lebeg. Mily szép volna aztán látnunk sorakozni más-más zászló alá a különböző pártárnyalatokat. E csatakész sorakozás azt a meggyőződést keltené a szemlélőben, hogy itt élet is van, nemcsak mozgalom, küzdelem is van, nem csupán versengés, hogy e nyüzsgő csoport halad is, nemcsak tolong ide-oda. S egy-egy új szépirodalmi folyóirat megjelenése épen úgy igazolva lenne a „kiáltó szükség" által, mint, örömmel tapasztaljuk, a politikai lapoké. Vagy, ha e szükség „kiáltó" hangját a közvélemény nem hallaná oly erősen, mint maga a szerkesztő: nyílt programm jó előre tisztába hozná őket egymással.

Nosza kezdjünk ily divatot, minek, a divaton kívül, egy kis komoly oldala is van. Kegyed, nyájas olvasó, ne fizesse oda irodalom-pártoló forintjait oly szerkesztőnek, ki el nem mondja széptani *credo*-ját. Ne higye, ha csak *általános* szép szavakba burkolva emlegetjük, hogy az irodalom szekere megsülyedt, mi vagyunk az egyetlen hévér, mely azt kiemelni képes. Ily esetben a léha bámuló nagyobb zajt üt, mint ki a szekeret tolja. Kivánjon őszinte, körülszabott vallomást: a szerkesztőtől lapja elvei, iránya, végczélja felől. Minél határozottabban ki bírja mutatni a nyavalyát, annál több bizalom lehet orvosló tehetségéhez.

Hanem ideje kijelölni a *magunk* álláspontját s előadni vallomásinkat, oly szabatosan, mikép a felvett formában lehetséges. Jobban is tudnók, de a jobb ellensége a jónak.

Mindenek előtt hiszünk az irodalmi *jog-folytonosságban.* Nem tartunk azzal a néhánynyal, ki szeretné az

utóbbi 10—12 év összes irodalmára, minél vastagabb darócz-fátyolát borítni a feledségnek. Tavaly egy éles kiáltás jajdult vala föl — oly hangosan, hogy tisztelt olvasóim közől, fogadom, századik se hallott belőle semmit — mely szózat arról nevezetes, hogy e tizenkét vagy hány esztendő szépirodalmát, összevéve, egy lehellettel akarta elkoppantani. Ugyan e hang, a minap, örömújjongássá változék: mely, isten tudja minő jelekből, egy jobb irodalom hajnalát üdvözli, a mit mintha épen az ő felszólalása derített volna fényre. Megvalljuk, első ízben sem láttuk a vigasztalan homályt, most sem látjuk a derengő fényt. Akkor mint most, legalább egy nyájas szürkület vagy holdvilág csillámát nem tagadhatni, mely elegendő arra, hogy ép szemmel megkülönböztessük a tárgyakat.

E *jog-folytonosság* annak is, mi a hirhedett 12 esztendő alatt történt, megköveteli érvényét irodalmi fejlődésünk folyamában. Tudjuk, érezzük hiányait; nem hunytunk szemet ferde kinövéseire: de másfelől vigasztaló jelenségeket is látunk. Ama *conventionell* eszményiség, mely íróinkat bizonyos szűk kör taposó-malmára kárhoztatja vala, nem bánjuk, hogy uralmát vesztette. Egy könyet sem sírunk utána. Maga Vörösmarty már tágítgatá korlátait; Petőfi halomra döntötte. Azóta nálunk is, már vagy öntudatosan a gondolkozó főknél, vagy öntudatlan a példák után induló többségnél, az a hiszem gyökeredzett meg, hogy az eszményiség nem áll bizonyos szűkkörű formákban, s hogy minden *igazi* költészet eszményit. S e nézet európa-szerte uralkodni látszik; a mire legtöbbet, úgy hiszszük, Shakspeare behatóbb tanulmánya s a népköltészeti „kincsek“ fáradhatlan kiaknázása tőn. Nem tagadhatták meg az

eszményítést attól, kit Voltaire még „részeg vadnak“ nevezett, se a népi költészet eme — művelt írónak utánozhatlan — szépségeitől.

Így kitágulván európa-szerte az eszményítés fogalma: a famosus 12 esztendő kérdése oda megy ki: volt-e ez időszak folytán, s mily számmal jóravaló tehetség, ki, bármely irány- és formában, költői lélekkel bírta volna áthatni műveit. Ha nem volt: úgy ne az irányt vádoljuk, hanem a kor meddőségét igazi tehetségekben, a min aztán csak a jó isten segíthet. Ha nem volt: úgy a leg-idealizálóbb divat sem teremtett volna. Az a sokaság, mely talán Petőfi tollaival czifrázta magát, ép úgy nem takarta volna el meztelenségét egy Bajza vagy, ha tetszik, Kunoss foszlányaival. A csőcselék „servum pecus“ volt és marad minden időben, Horaczéban úgy, mint a Vörösmartyéban vagy Petőfiében. Csak az a különbség, hogy egyszer czifra szappanbúborékot fú, másszor pusztai pöfeteggel kínálkozik.

De (bár nehéz itt bővebb fejtegetésbe ereszkednünk, mivel, bármi parányi részben, mi is érdeklett fél vagyunk) — azt talán még sem lehetne állítani, hogy e „bűnös“ korszak *csupán* afféle servum pecus-okat termett volna. Sőt tán nem egy akad olyan, kitől legalább annyi tehetséget — annyi lelket a conceptióban s művészetet a kivitelben — bajos lenne eltagadni, mennyivel a 30—40-es időszak *középszerűi* jeleskedtek. S ez már elég volna oly átmeneti korban, mely természettől arra mondatik kárhoztatva lenni, hogy hídul szolgáljon két fényes aera között, midőn nagy tehetségek születnek, s hogy fentartsa a hagyományt, éleszsze a reményt, születendő messiásokról.

Ennél azonban többecske is történt. A költőművészet egyes ágaiban némi haladást vehetni észre.

A hang egyszerűbbé, negélytelenebbé vált. Az előadás formája (legalább egy nemben: a lyraiban) közepes elmének is folyóbbá (geläufig) lőn. Az elbeszélő költészet apróbb (verses) fajai megkisérték — olykor nem minden süker nélkül — ellesni az alkotás ama titkát, mely a népek hagyományos költészetét — egy Goethe szemében is — műpéldányokká emeli. A prózai elbeszélés elhányta czafrangjait. Hajborzasztó kalandok, csuda meglepetések, vagy theoriák személyesítései helyett, a legjobb úton látszik lenni a lelki állapotok, az élet, különösen a magyar élet cselekvény általi festéséhez. Nem tagadhatni, sok még itt a sekélyes, a félszeg, — felfogásban a kellő mélység, kivitelben a biztos kéz hiánya: de maga az irány épen az, melytől beszélyirodalmunk jóravaló kifejlését várjuk. — Legkevesebb a mit a drámai szakról mondhatunk. De itt meg a közönség ízlésében történt gyarapodás. Mert noha még most is félrevezethető olykor, nem épen drámai ható eszközök által: a drámai iránt is helyesb érzéke látszik lenni. Bizonyára a 48 előtti közönség nem buktatott volna meg, oly könnyen, előre híresztelt koszorús darabokat, épen mivel a drámaiság hiányzik vala bennök.

A helyett tehát, hogy széles általánosságban vészt és jajt kiáltsunk e boldogtalan évtuczat fejére: sokkal hálásabb munka, mérlegbe vetni hibáit előnyeivel, szemügyre venni jó és rossz oldalát, kimutatni az ösvényt, melyen tovább haladni érdemes; óvó kereszttel jelölni meg azt a másikat, mely örvénybe és kárhozatba vinne.

A fogyatkozások immár részint *erkölcsiek*, részint a *művészet* rovására esők. Külön tárgyalom mindeniket.

Bármily tiszteletre méltó egyéneket számlálunk is az írói karban: nem palástolhatni, hogy általán véve,

néhány év óta lazúlt az irodalmi *morál*. Nem értem ez alatt egyes író magánéletét, vallás-erkölcsi gyakorlatát: lelke rajta. Azt sem állítom, hogy irodalmunk erkölcs rontó művekkel volna elárasztva, csak oly mértékben is, mint polgárosultságunk jelen fejlődési fokán ez átok már hozzá tapadhatott volna. E részben a nemzet geniusza talán még soká megóv bennünket. De, úgy látszik, mintha nem minden íróban volna elég mély az *irodalmi méltóság* s *önhivatásának* érzete. Mintha némelyik könnyelmű játékot űzne a legszentebbel, és *hit* és *meggyőződés* nélkül az iránt, a mivel foglalkozik, másodrendű érdekek szolgájává tenné. Mintha az *írói ambitió*, mely szárnyakat tűz a geniusznak, nem volna mindenütt élénk, s könnyen adna tért más, *emberi* ambitió számára, melynek hiúság a neve, vagy épen *anyagi* jutalommal is beérné. Mennyi része van ebben századunk anyagelvies szellemének (*anyag* és *elv* és *szellem!*): nem akarom kutatni. A baj kezdete megvan, de ha tovább tart és elharapódzik: útját állja minden haladásnak.

E *morális* érzetet íróinkban ébreszteni, az egyik fő feladat, melyet a Koszorú maga elé tűzött. Ebben vegyünk példát, először is, ama férfiaktól, kik a század első felében, úgy szólva minden szellemi és anyagi buzdítás nélkül, egyedül önlelkök erejére támaszkodva, ha nem is minden tekintetben aranykorát, de valóban nagy fényű időszakát teremték meg irodalmunknak. Nem óhajtom vissza a mártir-szenvedéseket, melyek között és daczára, amazok oly hatalmasan lobogtatják vala irodalmunk zászlóját. Nem, azt az időt, mikor épen legjobbjaink, a nagy sokaság füttyei által üldözve, egy pár nyilt s néhány titkos híveik rokonszenvében találnak vigasztalást. Isten mentsen, hogy mostani íróink lelki

erejét oly körülmények által óhajtsam edzeni, midőn egy Fűskúti-Landerer, vagy más „könyvnyomtató" sok parlamentirozás után felvállalja, hogy a nemzet *első rangú* írójának ez vagy amaz művét kinyomtatja „a maga költségén, *ingyen,* sőt még a tekintetes author úrnak is 50 v. 100 exemplárt ad honorarium fejébe." Vagy midőn egy Berzsenyi ódáira, kit egy Kazinczy „halhatatlan" barátjának üdvözöl, kispapoktól kéregetik össze a pár száz váltó forint nyomtatási költségét. Bizonynyal méltó a munkás a maga bérére: s úgy tartom, a szellemi munkás nem kevésbbé, mint a kinek csupán tenyere törik fel. Ez a bér, legyen *erkölcsi,* mely nagyobb s általánosb elismerésben, legyen *anyagi,* mely egy kis hasznocskában nyilatkozik: bizonyára még nálunk nem oly roppant, hogy valaki meg-*igen*elhetné. De baj volna, ha íróink az elismerést, szemfényvesztő eszközök által, a jó izlés rovására, s mintegy fogadott tapsonczok segítségével magokat hírbe lármázva, keresnék; vagy ha szellemi alkotásaiknál nem annyira művök ideálját tartanák szem előtt, mint azon pár forintnyi dijat, melynek kiteremtése napi kötelessége a taligás lóvá aljasított pegazusnak. Már pedig e baj, kivált az utóbbi, egy idő óta nálunk is kezd mutatkozni. A mit rá mentségűl szoktak felhozni: hiába! sok az író, élnie kell, más életmódja nincs, becsűletes kereset stb., *vád* és mentség egyaránt. Igaz, hajt a szükség. Az is való, hogy sok mestermű nem lát világot, talán a *moeoni* koldus (Homér) sem énekelget, ha szüksége nincs a vagyonosok asztaláról lehulló morzsalékra. De van különbség a *remek*jét öt font sterlingért kínálgató Milton, s a félkész, elnagyolt, elhamarkodott művekkel vásárra kiülő sokaság közt. Ez utóbbinak mindig lehet azt a

szemrehányást tenni: miért nem koplalt többet, míg teljesebb művel állhatott volna elő, vagy miért nem fordította idejét hasznosabbra.

Irodalmunk nagyobb-korúsága örvendetes jeléül hozzák fel, hogy ime nálunk is felhajnallott a boldog idő, az írói osztály *önállásának* ideje, értvén alatta, hogy minden más hivatal, szellemnyűgző professió nélkül, csupán írói keresetéből, ha szűkön, ha kisebb-nagyobb ügyességéhez képest nehezebben vagy könnyebben is, de lám, megél. Van benne valami. Író, kivált eszméiben élő költő, nagyon megsínli, ha idegen nemű foglalkozással van elárasztva. Bizonyos mértékű *függetlenség* kell neki s azt, mint egyesek életrajza sűrűn tanúsítja, sok még a nyomor árán is hajlandó megszerezni, hogy eszméinek élhessen. De mai napság kevés példát látunk az *ily módon* kiküzdött szellemi függetlenségre. Kényelem és jóllétre az író is csak úgy sóvárog, mint más emberfia, s épen nincs hajlama feláldozni azokat eszméiért. Csepp vágya sincs barlangban lakozni s megelégedni a próféták szőr csuhájával s erdei mézével. Tisztességes lakhely, bútor, ruházat kell, egy kis fényűzés sem árt, ha telik, vagy *teletik.* — Már pedig arra, hogy minden *adeptus*-át (és *ineptus*-át) kényelmesen tartsa, ruházza, vagy épen felszűlje, az írói *professió* nálunk csakugyan nem emberedett még meg. S minél többen támaszkodunk rá, *egyedül* rá, annál inkább veszendőbe megy, a mit ez úton el akartunk érni: maga az írói függetlenség. Mi haszna nem függök én hivataltól, ha függenem kell a napi élet, a talán kissé magas lábra helyezett életmód ezer meg ezer parancsoló gondjaitól; ha írnom kell napról napra, perczről perczre, hajlam és kedv, a munkában ösztön-adó gyönyör, s a *teljes* bevég-

zés élesztő reménye nélkül, csupán mert ez is kell, az is kell, sok minden kell, s nem érek rá, hogy a megérésig némán hordjam eszméimet, s hogy kivitelökre időt áldozzak. Bizonyára ez a függés nagyobb, jóravaló elmének gyötrelmesebb, mint az a néhány óra, mit gépies foglalkozás közt egy irodában töltenénk, vagy oly professiónak áldoznánk, melyhez értünk valamit. A helyett tehát, hogy pelyhetlen állal már, tóduljunk az irodalomhoz, mint *egyedüli* keresethez, nem ajánlhatom eléggé ifjainknak (mert a ki belevénűlt, annak már késő): *Aestas dum fuerit, pueri componite nidos.* Mert semmi kétség benne, hogy ily módon sokkal inkább megőrizhető az írói függetlenség, s vele az *írói morál,* mint ha egyre többen-többen seregelve az irkáló életmódhoz, a szellem dicsőséges versenyét iparüzletté alacsonyítjuk, hol a tehetség, folytonos önfertőzés által elsatnyúl, és hol a tehetség nélküli de ügyes nyegle jobb *gschäft*eket csinál s ez által olykor nagyobb hírre vergődik, mint a ki valóban érdemlené.

A Koszorú egyik főczélja, mint fölebb mondám, versenytért nyitni az írói *nemes* ambitiónak, s ez által is ébreszteni az irodalmi *morált.* Mennyi süker fogja koronázni törekvését, a jövő mutatja meg; de én még nem vesztettem el annyira az irodalomban való hitem naiv őszinteségét, hogy attól tartsak, hogy ilynemű felszólalás egyéb eredményt sem szűl, mint komikai hatást a saját mesterségök unalmával eltelt (blasirt) kedélyekre.

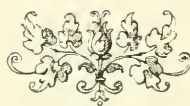
És most következik a *műrészeti* oldal, de erről másszor.*)

*) Lásd a töredékben maradt második czikket e kötet végén.

BIRÁLATOK.

TRENCSÉNI CSÁK. *A magyar Akadémia által Nádasdy-díjból 100 aranynyal koszorúzott történeti költői beszély tíz énekben. Irta Szász Károly. Pest, 1861. Engel és Mandello tulajdona.*

A hazai költészet múzsája darab idő óta sovár szemmel néz a magyar történelemnek ama viharos, nagy szenvedélyek- s roppant alakokban annyira bővelkedő szakára, midőn az utolsó Árpád elhunytával szabad mező nyílt a pártok óriási küzdelmének, s az oligarchia meghasonlott kebeléből királyi hatalmú dynasták tornyosodtak föl, vészterhes fellegek gyanánt szórva mennykőveiket egymás ellen s az alant fekvő lapályra, a nép alsóbb rétegeire. De noha e korszak története a költészetnek, mely örömest oda fordul, ahol nagy szenvedélyeket, erősen kinyomott jellemeket, a közönségesnél tetemesen nagyobb mérvű alakokat szemlél, — kivált az eposznak és drámának, mintegy magától idomba ömlő kész anyaggal látszik szolgálni: mégsem sikerűlt belőle ez ideig a tárgy követeléseihez méltó művet te-

remteni meg. Kisfaludy csonka drámája legkitűnőbb ezen törekvések közt, melyek nagy részét az eredménytelen pályafutás feledsége borítja: de egy éles szemű bírálónk e darab sükere felől is kimondotta már kétségét, mert — úgymond — „cselekvénye kettősen indul, s a Csák Máté viszonyából kevés tragikai érdek látszik fejlődni.“ Én pedig oly véleménynyel vagyok, hogy maga e történet, mely az írót könnyű diadal reményével csalogatja, teszi egyszersmind, ha nem lehetetlenné — mert elvégre sincs lehetetlen a géniusz előtt — de rendkívül nehézzé a feladat megoldását. Igen sok és igen kevés egyszersmind, úgy tetszik nekem, a mit a költőnek nyújt. Sok, mert a csaknem egyenlő magasra felszökő alakok közűl, melyek ottan szerepelnek, egyet sem mellőzhet vagy rendelhet a másik alá, úgy, hogy a történeti tudalom fel ne támadjon önkénye ellen. Ki fog írni, például, Csákról, hogy Omode, Apor, Zács Feliczián ne követelje művében az oroszlányrészt: miből a cselekvény kettős vagy többes folyama könnyen származhatik, és az, hogy a költő nehezen bír *egy* főhőst emelni a kolosszi alakok fölé. De egyúttal kevés is, mert a história nagy drámájában szereplők indokait, viszonyát egymáshoz, a külön csoportokra szakadozó tények egybefüggését stb. nem világítja meg kellően a részletek bősége által; s mert az események haladta új-új sereg történeti személyt hoz színtérre, kikről, a puszta néven kívül, alig tudunk valamit, de a kiket mégis a költő, hogy az eseményekhez hív maradjon, rajzába fölszedni kénytelen.

Midőn Szász Károly, ezelőtt pár évvel, műve alaprajzát e sorok írójával közölte, az utóbbi látván a tények, a cselekvő személyek roppant tömegét, mely

itt mozgásba tétetik, azt jegyezte meg rá, hogy ő e tervet egy huszonnégy énekes nagy epopoeában, minő az Iliász, sem tudná költőileg kifejteni, nemhogy egy beszélyben. Tisztelt barátom máskint vala meggyőződve, bízott magához: a költemény itt van. Jól tette, hogy nem hagyta magát elijesztetni kishitű ellenvetésem által: műve mindenesetre nyereség irodalmunknak és én, ki barátom könnyen hangolható lyrai természetét ösmerém, de alakító tehetsége iránt, addigi működése után, nem volt okom valami nagy véleménynyel lenni, — sok tekintetben kedvesen csalatkozva érzem magamat könyve olvasásakor. Nem igen tudnék nevezni művet újabb költői irodalmunkban, mely a horátiusi „plura nitent" fényesebb példáit mutatná föl, mint ép e költemény, még pedig nemcsak festői, vagy lyrai részletekben, — vagy, hogy ismét Horatiussal szóljak, a „late splendens pannus" dolgában, — hanem egyes nagyobb részek, egész énekek hatályos eposzi vagy drámai alkotása tekintetében is. Csupán az egyéni erőtlenség bevallása marad-e hát most részemről a föntebbi észrevétel; vagy alapja a művészet örökkévaló törvényein nyugszik: ez az, a minek tisztába hozásával tartozom magamnak, tartozom a szerzőnek, tartozom, mint kritikai lap szerkesztője, az irodalomnak. És én kimondom, s Trencséni Csák olvasója érezni fogja velem, hogy a költemény legfőbb baja a tények és szereplő egyéniségek roppant halmazából ered, melyek közől amazoknak *cselekvénynyé* ezeknek *jellemmé* fejlesztésére szűk a tér, az idő. Neveli a fogyatkozást szerző modora az expositióban, indokolásban, jellemzésben, mely a felfogást nehezíti, fáradságossá teszi az olvasónak, s ez által csökkenti, nem egyszer paralysálja, a mű élvezéséből származható gyönyört.

A mi az elsőt, — a tények és szereplők sokaságából származó kényelmetlenséget illeti: elég e részben magára a költeményre utalnom. Már az I. ének, mely különben erőteljes alkat, drasticus hatás által kitűnő, túl látszik terhelve eseményekkel. A négy fő tag, melyre oszlik: a Forgács-fiak episodja, a kiátkozási jelenet, az országgyűlési előfondorlatok, végre Porcs jelenete Csákkal — mind ez sok egy nyomra, kivált az első énekben, hol mérsékletre van szükség, nehogy a fokozatos emelkedés lehetlenné váljon. A többi ének is, kivéve a lyrai hangú V. és VII-ket, szintén érezteti velünk, kisebb nagyobb mértékben e halmozottságot, de egyik sem annyira, mint a VIII-ik és az utolsó, hol a szűk lyrai — inkább balladai mint eposzi — formában események és személyek tarka csoportja űzi egymást oly gyorsan, hogy elkáprázik belé a szem. Jól tudom, mik lehetnek szerző ellenvetései. Először, hogy ily szövevényes szakaszát a históriának, melyben a legfontosabb országos érdekek a családiakkal keresztűl-kasúl fonódnak, nem lehet valamely falusi elbeszélés egyszerű tervére szállítani; a mi pedig a harczias jeleneteket nézi, hogy szerző nem hőskölteményt, hanem beszélyt írván, annál inkább joga volt eposzi terjedelmesség helyett a ballada gyorsabb menetét alkalmazni. De én az elsőre azt jegyzem meg, hogy a legbonyolultabb alany (sujet) sem menti fel a költőt azon kötelességtől, miszerint minden tagot kellő evidentiába helyezzen, s e részben a térrel nem szabad fösvénykednie; a másikra, hogy a vége felé szűkebb mederbe szorított elbeszélés — a catastrophának balladaszerű elnagyolása — olyanforma hatást szűl az olvasóban, mintha szerző megúnta volna már vesződni cselekvénye és szemé-

lyeivel, s össze akarja hányni vetni, hogy valahára szabadúljon tőlök. Legalább, ki az első ének erősen epicai sőt drámai jelenéseit az utolsónak szélűzte felhődarabok gyanánt „elmosuló" (szerző szava) tüneményeivel összeveti, nagyon hajlandó ily következtetésre. Igaz marad tehát, hogy a választott forma (költői beszély) nem elég bő mind azon események és jellemek költői fejlesztésire, miket szerzőnk a mű tervébe ölelt.

E kényelmetlenségből ered aztán a másik baj: az expositió, indokolás, jellemzés szaggatottsága. Annyi esemény, annyiféle történeti nevezetesség színpadra hozása temérdek tájékozást, vissza- és körültekintést igényel, s a költő azon veszélynek van kitéve, hogy vagy terjedelmes expositiók által úntasson, vagy csak futólag, röviden, elszórt vonásokban, mintegy *lopva,* adja a helyzet felvilágosítására szolgáló körülményeket, a mi ismét az expositiót nehezen felfoghatóvá, a tények összeillesztését az olvasóra nézve fáradalmassá teszi, minél nincs a hatásnak nagyobb ellensége. És itt meg kell jelölnünk a különbséget, mely van a szerző és olvasó viszonyában valamely költői műhöz. A szerző, kinek lelkében az egész megalakult, tisztán láthatja története minden szálát, egy legkisebb vonás, egy könnyű czélzat elég neki, hogy a képet, mely lelkében él, a papiron is teljesnek, hiány nélkül visszaadottnak lássa; minden egyes mozzanatnál, a cselekvény minden fordulatánál, tudja az indokot, előzményt, belátja a fejlődést, a végczélt: s épen azért, mivel előtte mindez világosan áll, könnyen csalódásba eshetik, hogy az olvasó szintén úgy megérti legapróbb czélzásait, összeilleszti a szétszórt vonásokat, egy góczba gyűjt minden sugárszálat s a kép hasonló tisztaságban fog állni előtte, mint a szerző lel-

kében ragyog vala. De, hogy ez történjék, a költő részéről nagy művészetre van szükség, melyben az okos kiszámítás, a magát, tárgyilag, olvasói helyzetébe áttevés nem csekélyebb szerepet játszik, mint maga a költés, a phantasia. Valamint a festő, gyakran és különböző távolra megáll műve előtt, s majd ilyen, majd amolyan világításban szemlélve, igyekszik mintegy idegen szemmel tekinteni azt, hogy hatása felől *másokra* tisztába jöjjön: ép úgy szükséges, hogy a költő, biztos kiszámítással, meg tudja határozni a világosság azon mértékét, mely épen elég arra, hogy az olvasó nagy fáradság nélkül képes legyen felfogni, átérteni a művet (mert csak így élvez); de sem igen sok, a mi úntat, — sem igen kevés, a mi homályt szűl. E kellő arányt egyszerű alaptervnél könnyebb eltalálni, mint ott, hol az események és szereplők sokasága már magában szétvonja a figyelmet s a költő részéről nagyon ügyes berendezést kiván.

Szerző modorában, a mint exponál, indokol, van olyas, a mi gyakran nehezíti, nemhogy könnyítené, a viszonyok felfogását. Gyakran megesik nála, hogy előbb meg hagy történni valamely tényt, csak azután, későre ismertet meg az előzménynyel, későn láttatja vagy sejteti az indokot, akkor, midőn már a dolog érdeke elhalványúlt; — ahelyen, hogy előzmény s indok által figyelemgerjesztőleg hatna, s előkészítené az esemény iránti érdekeltséget. Csák és Omodé viszonya, például, helyesen van kigondolva. Omodé családi episodját igen jól köti szerzőnk a fő cselekvényhez, mely Trencséni Máté s Károly küzdelmeit tárgyazza. Omodé, most a király híve, Csák részén volt egykor. Nagyravágyása nem kisebb álomban ringatá, mint hogy idősb fiának, Erzsébet kezével, a koronát fogja megszerezni. E re-

ményben, négy fiával, Erzsébet és Csák mellé esküdött vala. Azonban Csák, midőn korona-vágyó tervét fölfedé előtte, úgy látszik, kikaczagta vele. Innen halálos gyűlölség Omodéban Csák iránt. Vakmerő tervét füstbe oszolni látván, Károlyhoz áll, hűségét oly drágán vetve árúba, a mint csak lehet. De fiai nem követik lépését, ők meg akarják tartani esküjöket Csák és Erzsébet irányában, s ebből fejlik ki a család tragicuma. Mind ez, említém, igen jól van kigondolva s a kapocs a mű két uralkodó cselekvénye közt szerencsésen találva meg. De lássuk a módot, mely szerint ezt a költő exponálja. Omodé bemutatásakor (35. l.) mit sem szól a Csák elleni boszúról, mely őt Károly mellé hajtotta. Említi ugyan a nagyravágyást, hogy az Aba királytól származott főúrnak voltak álmai a trón felől „hat fiából egyik“ számára, de most

> .... a nagy világon csak *egy szél* bir vele
> Mely benyelne mindent, — az *önhaszon* szele!

s a korona felőli ábrándoknak hátrálniok kell, mert

> Nem üres a trón már. Károly ül fen azon...
> Vége az ábrándnak, de még int a *haszon!*

Ily bevezetés után nem értjük, hogy e csak *önhasznot hajhászó* ember miért „ugrik fel dühösen, mintha a világ forogna vele“ mikor Csák megszólal az országgyűlésen, s miért kiáltja: „el kell fogni!“ holott Csák nem tett többet, mint azok kik Dragutint ajánlák királyúl. Nem értjük a jelenést (45. l.) Omodé és fiai közt; meglep, megzavar, mint valamely erős csattanás, melynek okát nem tudjuk, de mivel egészen vak esetnek látszik, semmi mélyebb benyomást nem tesz a lélekre. Ignoti

nulla cupido: nem gerjeszt várakozást, a mi egészen el van takarva. Már pedig a III-ik énekbe is jól be kell olvasnunk, míg valamicskét megérthetünk, midőn a fiak röviden odavetik (57. l.):

Erzsébetért hűséget esküvénk,
S a hit, kimondva, többé nem miénk.

Azzal pedig, hogy Omodé magán boszúja okát sejtsük legalább, szerző mindaddig várakoztat, míg az apa és négy fiú közötti jelenet, mely a természet legszentebb lánczait tépi össze, egészen leviharzott előttünk, s midőn annak megtudása, érdekköltés dolgában, jóformán csak eső utáni köpeny hatásával bír. Mennyivel világosabb, egyszersmind drámaibb lett volna Omodé gyűlölségét már az első énekbe beszőni, talán scenirozni is, és abból fejleszteni ki a családi tragoediát, mint utólag vetni oda egy versszakban (69. l.):

Én vittem őket, igaz, Csák kezére.
Együtt tevénk Erzsébetért hitet.
Hivém, még trónra juthat Aba vére,
Reményem akkor lépcsőt épített
Hogy Erzsébetnek János lesz a férje...
Hah! hallom újra: *Csák miképp nevet*
Miképp gúnyol ki! Átok és halál!
Te csak nevess! Omóde bosszút áll...

A bosszú indoka, mely a költeményben aláhúzva sincs, mint itt, könnyen elfutja az olvasó figyelmét s az egész indokolatlannak fog tetszeni előtte.

Hasonló észrevétel alá esik Csák viszonya Erzsébethez, melylyel mindvégig sem tudunk tisztába jönni. Csák jellemrajzában olvassuk, mindjárt elűl (10. l.), hogy „ő a világon senkit nem szeret, nem!“ Így arra vagyunk

készűlve, hogy Erzsébettel, a jog védelmén kívül, legfeljebb nagyravágyó czéljai vannak, mely véleményben megerősít az is, hogy midőn (85. l.) Omode Dávid rajongó lelkesedését látja Erzsébetért, „gyönyörrel nézi e rajongó *bánatot*" — tehát semmi jele a féltésnek, sőt olyanformát vélünk kiolvasni, hogy észrevette a fiú szerelmét, s fel akarja használni Erzsébet hazajöttének kieszközlésére. Azonban már feljebb ismét egy nyilatkozatra találunk Csák részéről, (82. l.) melyet épen úgy, sőt tán inkább vehetni szerelmi fájdalomnak, mint a meghiúsúlt nagyravágyás gyötrelmének.

. . . . . Csák azt mondja: „Vége!
Szép álom, — oda van!" Többet aztán nem szól.
Ám látszik szemében, hogy magával harczol.
A gondolat nyila *szivén* sebet karczol,
Ő nem gondol vele, hogy *vér ömlik* abból.

Mihez hozzáadván a catastrophát (220. l.), midőn t. i. Erzsébetnek Dávid iránti szerelme gyanújára előbb: „Csák riad s lelkén *bősz sejtelem* virad," azután, mikor a királyleány egyenes vallomása mi kétséget sem hagy e felől:

Egyszerre Csák *mindent megért;*
Kardot emel, semmitse' kérd.
„Veszsz el, kigyófaj!" zugva mond,
„Hogy is hihettem, én bolond!
Omodevér mind ily veszett!"
— „Máté megállj! elment eszed?"
„Nem az!" kiált s *Dávidra sújt* —
És porba dönti a fiút, —

valóban nem tudjuk, a nagyravágyás büszkesége, vagy a csalódott szerelem követeli-e ez áldozatot. Én szívesen meghiszem, hogy Csák „nem szeret senkit," tehát Erzsé-

betet sem, de nőűl akarta a koronáért, s midőn a Dáviddal font gyöngéd viszony felől bizonyossá lesz, a büszkeségén kapott seb s a mármár veszendő csata miatti elkeseredés teszi oly dühössé, hogy megsemmisíti a terveibe tolakodott ifjat: de mind ez a költeményben nincs oly világosan tartva, hogy zavarba ne hozza még a nem figyelmetlen olvasót is.

Hosszabbra is nyújthatnók ez észrevételeket, ha kicsinyesség vádjától nem tartanánk. Így például azon négy kezdő versszak (3—5. l.), mely az ország általános helyzetét a cselekvény megindulása előtt — egészen klasszikai rövidséggel — rajzolja, hol négy versbe annyi minden befér, hogy a legjobb véleményt költi szerzőnk elbeszélő ügyessége iránt, — e négy stropha, mondom, hiányúl érezteti velünk, hogy *már itt* nem tétetik említés Károlyról. Képzeljünk olvasót — a mint hogy van elég, kivált a szépnemből — ki nem jártas a hazai történetben: arra nézve alább a *szoknyás* király, asszony ember s maga Károly neve mint királyé (12. l.) idegenűl fog hangzani, mert nem volt rákészűlve, hogy ily párt, ily trónkövetelő is létezik az országban. Igaz, hogy a Forgács-fiak jelenete csattanósabb így, de amúgy világosabb lett volna a helyzet. Ugyancsak a Károly, a pápai törekvések, a leendő országgyülés meg a Csákpárt előkészületei expositiójára (20—24) azt kell megjegyeznünk, hogy igen vázlatos, rohanó, tények s nevekkel túltömött; mely kifogás az országgyülési pártvitákra (II. ének) sőt általában mindenhova kiterjeszthető, hol szerzőnk históriai körülményeket exponál. — A cselekvény indokait, vagy újabb mozzanatait is nem egyszer oly röviden, mulólag, elszigetelten veti oda, hogy semmi érdeket nem gerjeszt a további fejlődésre. Így például

midőn Csák, hallva hogy Kassát, mely az övé, Omode kapta adományul a királytól, apródját küldi e városba, oly utasitással: „majd kapsz több parancsot" (87. l.), e rövid mozzanat könnyen elfutja figyelmünket és semmi fejlődést nem várunk Kassán az Omode és Csák közötti antagonismusból. De hagyjuk ez apró részleteket, csupán jegyezzük meg általában, hogy a nagyon rövidre szorított, azonfelűl szétszórt sugarakba tördelt expositió és indokolás nehezíti a mű felfogását, csökkenti az érdeket, melylyel különben a további fejlődés iránt viseltetnénk.

Hátra van még azon alkalmatlanságról szólanom, melyet a történeti szereplők s nevek aránylag nagy száma okoz a *jellemzésben*. Nem lévén hely arra, hogy a költő cselekvés által bontsa ki előttünk kisebb jellemeit, könnyen esik azon hibába, hogy az egyszer-kétszer föllépő egyént minden ok és következmény nélkül bemutassa, *kívűlről* jellemezze, elmondjon róla némi általános jellemvonásokat, melyekből a költemény folytában semmi sem fejlődik. Így vannak jellemezve költőnk másod és harmad rangú szereplői. Ott van például, Zács: szerző leírja külsejét, be hagy pillantani lelkébe: „ólálkodik szemei megűl egy kis *ravaszság*, de — úgymond — ki figyelne arra . . . ?" ezáltal fölkelti várakozásunkat, hogy Zács a darabban mint cselszövő fog tán szerepelni, de kivéve mostani följeptét, miszerint Csáknak hírt hoz a leendő országgyűlésről, többé nem is találkozunk vele. Mi haszna tudjuk hát, hogy szines, hízelgő, ravasz stb?. . . Épen így Druget a *furfang* olasz; Ujlaki Ugrin; a Csák dalidóján s Károly lakomáján bemutatott egyéniségek, melyek cselekesznek ugyan, a mennyiben később *harczolnak*, de a kézzel-lábbal működést nem nevezzük költőileg *cselekvénynek*. Szeretném

jól fejezni ki magamat. Nincs nagyobb epikai költemény, hol egy csapat járókelő ember ne volna, a több-kevesebb fontosságú jellemektől kezdve, le a puszta nevekig, sőt a „sine nomine turba"-ig. Tehát a mit világ kezdete óta minden epicus gyakorol, azt gáncsolhatnám — épen Szász Károlyban? Isten őrizz! De azt látom én, hogy a derekabb eposzírók — például vehetjük a mi Zrínyinket is — nem rajzolnak jellemet *hiába*, azaz oly oldalról, mi a cselekvénynyel kapcsolatban nincs, nem „moliuntur inepte," s ha valamely nevet csupán egyszer hoznak is fel, mint ez gyakran megesik a harczleírásokban, azt azért teszik, hogy a névhez a vívás, elesés stb. valami új, festői vagy plastikai képét ragaszszák; ez által a jelenet változatosságát mozdítván elé; sokszor egy csomó néven szaladnak át, hogy az ezeket gyorsan elejtő hőst annál inkább emeljék; sokszor a név nélkül, tömegben harczolók képét adják, tömegesen írnak le, jellemeznek mintegy. Mind ebben bizonyos költői czélzatosságot lelünk, mely mint a Glaucus eseréje Diomedessel, bár oda nem tartozik szorosan, mégis oda *illik*. Ez „odaillés" tekintetében esnek kifogás alá nem egyszer szerzőnk apróbb jellemzései. Vagy, hogy új példát említsünk, miért van Rajcsányi és czímere annyira kiemelve (VII. én.) a többi fölött? Értenők, ha például a többire is czímeréről kellene ráismernünk, vagy e hős a többit meghaladná: de e kiemelés itten várakozást költ, s alább semmi különös Rajcsányiban. A VIII. és X. ének rövid alakja azon hátránynyal van költőnk jellemzéseire, hogy személyeit még a harcz s halálnemek változatos festése által sincs ideje egymástól különbözőkké tenni, s leginkább rövid, általános természeti hasonlatokra kénytelen szorítkozni. Dömötör mint

felhőszakadás, Druget hada mint *érczfal*, Aba mint *sas*, Jordán s Aba mint *párducz* és *leopárd*, Károly mint *oroszlán*, Aba népe mint *farkasok*, Druget mint *tigris*, Dömötör mint *sakál* stb. Mindez hét rövid versszakból (209—12. l.) kerűlt ki. Egész menageria. Tágabb eposzi formában volna hely e régi hasonlatokat új vonásokkal frisíteni fel, s ez által a hős egyik vagy másik jellem-oldalát jobban, mert egyéniebben, tűntetni szem elé: de itt oly általánosságba foly össze minden vonás, hogy különböztetésűl nem marad egyéb a puszta névnél.

Ellenkezően az eddig mondottakkal, Szász K. költészete mindenütt biztos röptet veszen, valahol csak elegendő tért enged neki, hogy szárnyait akadály nélkül kiterjeszsze. Az első ének halmozottsága ellen főkép azért szólánk, mert *első* ének: de különben annak három kiváló tagja, — ú. m. Csák jelenete a Forgácsokkal, az egyházi átok, az öreg Porcs föllépte, a háttérben zúgó tivornya s mindezek reflexiója Csák lelkében, oly drámai hatással vannak kivive, hogy egészen magával ragad. A második ének eleje s vége, amaz leírásaival, ez drámai fordulatával, szintén jó benyomást tesz; de sehol sincs a költő annyira teljes erejében, mint az egész III. ének folytán, hol az Omodék családi viszonya rohan a végzetszerű catastropha felé. Kifejtjük alább, miért, hogy e résznek *kellett* legjobban sikerűlni. A IV. ének helyenkint szintelenebb; de az V. és VII-dik, amaz elegiai ez idylli kényelmével, ismét tág mezőt nyit szerzőnk költészetének: míg a VI-dik a benne festett polgári zűrzavart némileg az előadás zavarán is érezteti. Nagyon jól olvastatja magát a IX-dik is; a VIII. és X-re föntebb előadtuk észrevételünket.

Most térjünk a főszerkezetre: Cselekvény itt három van, melyek közűl egy fő, kettő mellékes akar lenni. Főcselekvény Csák viszonya Károly ellenében, mely egyszersmind az országos, a történeti nagy catastrophának is hordozója; episod az Omode-ház tragikai s Erzsébet szívtörténete. Meg kell adnunk szerzőnek, hogy e három cselekvényt, terve alapjában, derekasan kapcsolja össze, úgy hogy ellene, én legalább, nem tudnék kifogást tenni:*) az Omodék története egyfelől a tett eskű, — s az apa hitszegése után a fiaknak ahhoz ragaszkodása, másfelől Dávid rajongó szerelme által mind a főcselekvénybe, mind Erzsébet episodjába nemcsak benyúlik, hanem összeforr ezekkel, úgy hogy egymástól elválasztani nem lehet. Ennyiben hát a compositió jeles. De ha e három cselekvényt a kivitelben, ha ezek *arányát* egymáshoz tekintjük: azonnal szembe tűnik, hogy az Omode-tragoedia, episod létére, a főcselekvényhez képest nagyon előtérbe nyomúl, sőt dominálja ezt, nemcsak terjedelem, de a mi legfontosabb, érdek tekintetében is. Mert az Omodék sorsának *benső* drámai fejlése van; míg a főcselekvény inkább *külső*, történeti motivumokon halad előre; amaz költőileg, ez történetileg igaz. Ott vagyunk vele, hogy a fönttebbi idézet szerint „kettős cselekvény" áll előttünk, mely versenyezni látszik egymással, és a versenyben Omode lesz a győztes, megint azon okból, mi Kisfaludy drámájára megjegyeztetett: „mivel a Csák viszonyából kevés tragikai

*) Egy barátom ítélete szerint ez összefüggés *csak* politikai. Én nem osztom e véleményt. Mi lesz akkor költői, sőt drámai kapcsolat, ha, mint a négy Omodéban, az esküszó szentsége, a szív religiója, Dávidban a szerelem, a vén Omodéban a nagyravágyásán Csák által ejtett seb stb. csupán politikai motivumok?

érdek fejlődik." Úgy van: Trencséni Máté, kit szerzőnk az első énekben — mondhatnók: a dráma első felvonásában — oly óriási jellem-alakkal állít elénk, a költemény haladtával nemcsak (szerzőként) erkölcsileg sülyed, hanem mint főhős, mint cselekvő jellem is mindinkább halványúl, s ezt vallja be mintegy a költő is, az által, hogy míg első énekét „Csák Máté" felirattal egészen hősének szenteli, a többiben alig hagyja látnunk egy-két pillanatra. Országgyülési bukása a II-dik, szaggatott jelenete a IV-dik énekben, az I-sőhöz képest, száll; aztán eltűnik szemünk elől, csak háttérből intézi ügyeit, míg az utolsó ének rohanó alakjai közt ismét találkozunk vele néhány pillanatra. De már itt: heu, quantum mutatus ab illo Hectore! — Költőnk e tartózkodása hihetőleg a történet iránti nagy tiszteletből ered, mely szerint Csák sehol sem szerepel személyesen, nem vesz részt sem a sárosi sem a rozgonyi csatában, úgy hogy elég messze vélt menni szerző, ha ez utóbbiban föllépteti. Részünkről megadjuk a históriának, a mi az övé, de nem szeretjük, ha lacunái a költői alakításon is meglátszanak; s teljesen osztjuk egy műértő barátunk véleményét e részben, hogy „midőn Szász K. híven teljesítette a történelem iránti *kötelességét*, nem használta föl eléggé a költő *jogait*." A nagymérvű országos viszonyok *külsőleges* természete, bármily hű történeti rajzolatban, meg kell, hogy hátráljon az Omodék *benső* drámaisága mellett; ha csak amazok is a sziv mélyébe nem verték hatalmas gyökereiket; mely eset itt nincsen eléggé kifejtve, miután, a mikép fönebb érintők, Csák érzelmeivel Erzsébet iránt tisztába sem birunk jönni.

Csák jellemének felfogását szerző szükségesnek látta igazolni s egyszersmind a mű alapeszméjét kijelenteni

az előbeszédben; mivel — úgymond, — „Kisfaludy Károly óta Csák Máté úgy él az irodalmi közvéleményben, sőt némileg a históriai tudalomban is, mint a *szeplőtlen szabadság* hőse. E nagy írónk költészete oly dicssugárokkal vevé körűl Trencsén egykori hatalmas urát, hogy a későbbi költő, ki más felfogással merít a történelemből, a köztudalommal szemben sikamlós helyzetbe jő. Pedig a historia critica előtt Csák Máté nem egyéb, rakonczátlan dynastánál, önfejű és önző kényúrnál s végre középkori rabló lovagnál .... Azonban érzem — folytatja — hogy egészen valóhű felfogása Csáknak kevéssé lenne költői s így a két örvény közt: a rideg való és alaptalan költés közt, közép útat kelle tartanom. Úgy fogtam azért fel s úgy akartam elétűntetni Csákot, mint ki a szabad királyválasztás valódi és jogos elvéből indulván ki, kezdetben az igazság terén áll, legalább fél lábbal, s midőn történetünk megnyílik, Csák még a nemzeti jogok véde, — és Károly (ki az országba nem az ajtón, hanem az ablakon, nem a nemzeti választás, hanem a pápai erőszakolás útján jött be) kétségtelenűl bitorló. Azonban a helyzet lassan — s mivel az olvasó szemei előtt: úgy vélem drámailag — változik. Csák nyomról nyomra hagyja el a jog terét s sülyed féktelen rablóvá; Károly — egyedüli szabadító a fejetlenségből — nemes jellemével oly mértékben emelkedik az ország közvéleményében s az olvasó rokonszenvében, — a mint amaz száll alá. Íme ez a mű alapeszméje s a szerkezetnek főrúgója. Ezt az eszmét képviseli, s a darabnak, úgy szólván, lelkiismerete, a jó öreg Porcs."

Hogy szerző Csákot nem mint a „szeplőtlen szabadság" (vagy: szabadság szeplőtlen) hősét fogja fel: e miatt az értők szemében nem szorúl igazolásra. Hallottunk

ugyan éretlen ítéletet, hogy Szász K. e művében az idegen befolyást magasztalja a nemzeti iránynyal szemközt: de az ily gáncs szót sem érdemel. Míg Károly a bitorlás terén áll, szerzőnk épen nem védi ügyét: mikor pedig törvényes királylyá van emelve, nincs oka és joga gyalázni a dynastiát, mely egy Nagy Lajossal ajándékozta meg a nemzetet, csupán azért, hogy egy rablót félistenné emeljen, vagy hogy az akkori viszonyokat modern politikai czélzások hordozójává tegye. De nem is csak a történetnek hódol, mikor Trencsénit kivetkőzteti az ideál fényből; hanem egyszersmind költői helyes érzékéről teszen bizonyságot, s ha egyebet nem tett volna, az is nagy érdeme, hogy megtörte az útat egy későbbi tragoediának. Mert Csák, a szabadsághős, ki önhibáján kívül az elnyomó párt gonoszságának esnék áldozatúl, épen oly kevéssé volna tragikai egyén, mint azon nagy hazafi jellemek, melyek sehogy sem akarnak lefogyni a mi deszkáinkról, s melyek sok hazafias dictió után vagy az ármány, vagy a nyers erőszak vértanúiként múlnak ki. Hogy viszont Csáknak egészen történethű felfogása, minden engesztelő vonás nélkül jellemében, ismét nem volna költői: ebben is teljes igaza van szerzőnknek. Csupán az tehát vizsgálandó, vajon e felfogásnak megfelelő e a kivitel; vajon a mű alapeszméjét ép oly szabatosan visszatükrözi-e a költemény, mikép azt szerzőnk előszavában formulázza.

„Csák a szabad királyválasztás valódi és jogos elvéből indulván ki, kezdetben az *igazság* terén áll, legalább *fél lábbal*, s midőn történetünk megnyílik, Csák még a nemzeti jogok véde . . . . . (aztán) nyomról nyomra hagyja el a *jog* terét s sülyed féktelen rablóvá.“ Ezt mondja szerzőnk. — Különböztessük meg az *erkölcsi*

tért és a *jog* terét. Erkölcsi tekintetben Máté mélyen van már sülyedve, mikor a cselekvény kezdődik. Hogy ne? A felvidék egy füstölgő üszök. A söpredék gyújt, rabol; az osztozáson a kard joga végez s ilyenkor:

> Csák, mint oroszlán, közbe-közbe lép,
> A többi reszket — s minden az övé lesz! (6. l.)

A Forgácsok várát, megannyi zsivány-, mint pártszenvedélylyel, feldulja, magokat kivégezteti; templomokat feltört, ereklyét kihányt, oltárt megrabolt stb. A *fél láb* tehát, melyről fönebb szó van, nem az *erkölcsi* láb, hanem a jogi, a mennyiben III. Endre leányának jogát védi a távolabbi leányágé, s a királyválasztás jogát a pápa önkénye ellen. E jogi állás ugyanaz marad mindaddig, míg törvényesen meg nem választja Róbert Károlyt az országgyűlés, hol Trencséni is jelen volt, felszólalt, de kisebbségben maradt. Sőt Csák szempontjából még tovább is ki lehet terjeszteni e jogi állás határát, mert a rákosi gyűlés, miként szerzőnk adja, nem a szabad választásé, hanem az erőszaké, hol Trencséni szóhoz is alig juthat, s indítványáért élete forog veszélyben. Csak akkor hagyná tehát el a jog terét, midőn Erzsébet végkép desavouálja, s ő mégis folytatja daczos ellenállását; azonban a királyhölgy ismét rábiratik, hogy engedje jogait érvényesítni: úgy hogy valóban nehéz kijelölni a pontot, a hol Csák, szerzőkint, „elhagyja a jog terét s féktelen rablóvá sülyed.“ Erkölcsileg féktelen rabló volt már a darab kezdete *előtt*, jogilag a *végén* sem látszik annak, mert akkor is Erzsébet közelebbi jogáért küzd egy viharos országgyűlés határozata ellen, mely e jog szabad versenyét erőszakkal meggátolta. A „quid juris“ tehát, úgy látszik, min-

dig az ő részén marad, — Károly pártja a „quid consilii" mellett harczol. — E bajon talán úgy lehetett volna segíteni, ha Csák, teszem elkésés miatt, akkor jönne pártjával az országgyűlésre, mikor a törvényes módon kelt határozat már ki van mondva, s akkor igyekeznék zavart idézni elő Erzsébet érdekiben, kinek trónkövetelésit elmulasztá annak idején érvényre hozni. Ily módon meg lehetne jelölni a pontot, melyen túl „lába alól kisiklik a törvény."

Ha tehát az öreg Porcs, ki szerző szerint „a darab lelkiismerete", már az első énekben elhagyja Csákot, ezt nem jogi hanem erkölcsi — legfölebb a „quid consilii" szempontjából teszi, és csupán arra szolgál, hogy a főhős erkölcsi sülyedésének mértékét mutassa, melyet nála nélkül is elég drasticus vonásokkal fest az első ének; továbbá, hogy Trencséni átalkodott jelleméről tegyen bizonyságot. De igazat kell adnunk Csáknak, hogy jogi állását *még ekkor* föl nem adja az öreg sopánkodásira.

A közelebb mondottakból világos következtetésűl az jő ki, hogy a helyzet lassankénti, drámai változása, „Csák nyomról nyomra sülyedése Károly emelkedésével szemben" mikép azt szerzőnk fönebb idézett sorai oly szépen formulázzák, — nincs a költemény folytán oly szabatossággal s tisztán állítva szem elé, mint azt költőnk, bár annyira helyes felfogásból indulva, eszközleni vélte. Károly „emelkedése fokozatait" sem annyira magának a királynak *cselekvésében* látjuk, mint inkább azon dicsfényben, melyet környezete sugároz reá. Károly jelleme, mindjárt első bemutatáskor, jól van *leírva* (34. l.), de azontúl keveset látjuk cselekedni, mindössze két jellemző jelenete van: egyik Omodéval, mikor ildomát látjuk, hogyan tudja magán büszkeségét a politikai hasz-

nosságnak alája rendelni; másik az öreg Porcscsal, mikor kegyelmes voltában ismét nagy része van a politikai számításnak. Csatajelenetei sokkal futóbban vázolvák, hogysem a király jellemzésire elegendő tér volna; a muló „gondolat árnya," mely a sárosi harcz alkalmával ellebben képén:

„Egy arany keretért (korona), ennyi temérdek vért
Méltó-e kiontani?...."

csakis királyi gondolat, mely sohasem vette komoly magába-téréssel a miatta hulló áldozatokat. Ha mégis a magyar nemzet rajong e királyért (II. VII. ének) ez inkább a honi állapotok megszilárdulása reményében, az erőre kapni kezdő trón körűl csoportozó monarchiai érzűletben és udvaronczi hajlamokban leli indokát, mint Károly előttünk nyilatkozó jellemében. Tárgyilag, történetileg így van jól a király — mert hogy ilyen volt, kétségtelen — de e jellem aztán nem is mondható oly határozottan „nemesnek" — mint szerzőnk előbeszéde, Csákkal ellentétben, felállítja.

Hosszúra kellene nyújtanunk már is terjedelmes vizsgálatunkat, ha a költemény minden szereplőjét hasonló részletességgel akarnók bonczkés alá vetni. Azért legyen szabad a többi jellem s a műszerkezet egyéb részei iránt rövid észrevételekre szorítkoznunk. Az öreg Omode jelleme, ha alapjáúl inkább az oligarcha gőgöt, mint az önhaszonkeresést veszszük, igen sikerűltnek mondható. Épen úgy, a szenvedő Omode-anya mi kivánni valót sem hagy; kivéve egy homályt az előadásban (138. l.)

.....*Szive* azonközben
Kín nélkül *megszakad* .... így leli a reggel;

ezt lehetetlen másképp értenünk, mint hogy *meghalt* búvában, pedig (165. l.) azután is él. A négy fiú egyen-

kinti bemutatása (54—56) kissé stereotyp; az ily *kívül-röli* jellemzésre fönebb megmondtuk észrevételünket; de máskint elég következetesek maradnak. Dávid, — ha megengedjük, hogy helyzetében, mely a reménytelen szerelmesé, (mert mi kilátása lehet Erzsébetet valaha bírni) az a könnyű vér, az a szerelmi boldogság lehetséges, — szintén jól van tartva, egész haláláig. A két kisebb fiúra nézve az tűnt nekem föl, hogy a IV. énekben még naiv gyermekek, a VI-dikban (egy év múlva) már harczképes ifjak, s az utolsóban megint bizonyos naivság környezi őket. Homály az is, hogy oly soká tudjuk meg, melyik Omode fiú a VII. ének lantosa. A VIII. énekben két egyforma mozzanaton alapuló jelenés az Omode fiak közt (182., 183. l.) épen ez ismétlés által stereotyppá válik. — Daczára ez apró hiányoknak, az Omode család története, mint már kifejtők, legsikerűltebb a költeményben. — Erzsébet, a királyleány, szintén teljes mértékben érdemli részvétünket. Az ő lelki állapotához igen jól illik a lyrai révedezés; forma, környezet, leírások, minden összehat, hogy az V. éneket a legkedvesebbé tegye a darabban. Nem oly sötét, mint a végzetteljes III-dik, ez tragoedia, az egy lemondó, de a vágynak mégis oly önkint megnyíló női szív elegiája. Kevesebb dicséret illeti Endre leányának föllléptét az utolsó énekben: a csatába hurczolás, a vékony indok mellett is, hogy t. i. jelenlétével Csák katonáiba lelket öntsön, nagyon csináltnak tűnik fel; az pedig, hogy *harczol* is, még szerelmi kétségb'esés közt sem illik szenvedő, lemondó jelleméhez. Vannak ily tettre képes nők, de azok jelleme egyébkor is szenvedélyesebb, mint a minőnek az Erzsébetét, az V. ének folytán, megismertük. — Utoljára még egy szót Gentilisről. Az olasz

bibornok ügyesebb a históriában. Nem bakot lő szónoklatával, hanem ravaszúl a pápa jogát akarja becsempészni. S mikor látja, hogy nem megy, elég ügyes megfordítani a beszédet. Költőnk szintén *elmondja* felőle, hogy „ékes, sima olasz, *okos* is, szelíd is," továbbá, hogy „bízik is magához: bármint zúg a tömeg: mégis ő *határoz*." De midőn letorkolják, csak úgy kip-kap zavarában. „Beszélhetsz Gentilis, nem hallgatják már azt!" Úgy tűnik fel, mint hebehurgya ember. „Mint a ki a nyilat kilövi *gondatlan*: úgy lövé ki a szót" — s „későn látja a pap, hogy mi nagyot *vétett*" (40. l.). Ez nem a história hatalmas cardinálja: ez egy tehetetlen öreg.

Mit mondjunk a költői szólam erejéről, a leírások, képek nagy gazdagságáról, a versnemek oly különféle s választékos szerkezetéről. Szerzőnk dictiója, melyet eddig csupán lyrai pompájában ismertünk, e művében sokszor nagy szerencsével ölti magára az eposz tárgyias — valamint a dráma szenves jellemét is. Idézzük-e az elsőre ama, nemcsak tárgyban, hanem formában is objectiv előadást, mely az első énekben a kiátkozó iraton elömlik, — az utóbbira, sok közől, Csák jelenetét a Forgácsokkal? Lehet-e valami erőteljesb, rövidségben hatályosabb, mégis keresetlenebb, mint midőn Csák mondja:

„Itt állotok, Forgács, Ivánka, Andor!
S én hazaárulóknak mondalak!"
Iván kiált: „Hazudsz, czudar kalandor!"

Az ilyesekben — pedig sok van — a költészet valódi (genuin) nyelve szól. De vannak egyenlőtlenségek is. A szólam néha frivol, mint a fönebb idézett helyen, mikor Csák levágja Dávidot s ez (vagy ki?) vissza

akarja tartóztatni: „Máté, megállj! *elment eszed?*“ S Máté feleli: „Nem az!“ — Vagy (183. l.) szerző felkiáltása Lászlóhoz, ki megölte öcsesét: „Látod, gyilkos Kain!“ ... (Lám megmondtam, Angyal Bandi ...). Az efféle vagy visszatetszik, vagy, mint jelen esetekben is, komikai hatást okoz. — Leírásait nem szükség az olvasó figyelmébe ajánlanunk. Ott van a schaffhauseni zuhatag — mi sem lehet szebb annál. Képei, hasonlatai közt — mint mindig — sok van új, sikerűlt; de hibákat is tudnánk kijelölni. A hiba leginkább onnan ered, hogy vagy nincs igazság a képben, vagy nem illik a tárgyra. Midőn például Erzsébetet liliomhoz hasonlítja, „melynek virulása nincsen, ha *véresővel* öntözik tövét“ eszünkbe jut, hogy kertész emberek csenevész fa tápszeréűl marhavért ajánlanak. E sorokban:

Sokat éget mély seb, titkon, vagy itt, vagy ott;
Mint kívül a kardon kő s arany van ékül,
Ben az *ártó* aczél, melyen *vér* sötétűl ...

a kép nem illik másához. A kit (szívben) mély seb éget, az *maga* szenved, míg hüvelyben az aczél *ártó*, s a vér rajta nem *övé*.

Jegyzetek hosszú sora hever előttünk egyes szépségekről s hibákról. De minek fáraszszuk tovább a figyelmet. Az olvasó úgy is megleli a szép helyeket s bírálatunk már eddig is nagyon hibakeresőnek tűnhetik föl, annyival inkább, mert lapunkban eleinte óvakodánk absolut mértékkel mérni s az elismerésben több oly tehetség is részesűlt, mely sok tekintetben hátra marad Szász K. mögött. De épen a viszony, melyben szerző lapunkhoz áll, — ki e viszonyból eredhető minden lágyságot kétségkívül sértett önérzettel utasítna vissza, kény-

5*

szeríte mintegy, hogy művét egészen tárgyiasan, mintha rég elhunyt íróé volna — s általános becsmérték szerint vegyük vizsgálat alá. Relativ becse van annyi, hogy habozás nélkül irodalmunk nyereménye gyanánt tekinthetjük: egy idő óta parlagon heverő eposzi költészetünknek minden esetre szép gyarapodásul szolgál.*)

---

*) E bírálat a FIGYELŐ-ben a következő nyílt levél kiséretében jelent meg:

NYILT LEVÉL ARANY JÁNOSHOZ.

Megbecsülhetlen barátságod és bizalmad új jelét adtad akkor, midőn ez ismertetést, mielőtt sajtó alá menne, azon kijelentéssel közléd velem, hogy ha azt igazságtalannak, túlszigorúnak tartom, készebb vagy kiadatlan hagyni. Első gondolatom volt, olvasatlanúl küldeni vissza, mert igazságszeretetedben ép oly határtalanúl bízom, mint ítélőtehetségedben; s ha netalán szigorú volna is bírálatod, nagy gyávaság volna a szigortól visszarettennem, ki magam is szigort követelek. És megvallom, egyedül a kiváncsiság nem engedé, ez első gondolat mellett maradnom. Jól tettem. Most azon megnyugvással bocsátom vissza kéziratodat, hogy művemet igazságosan ítélted meg, és én neked sok hálával tartozom a tanúságokért, miket nyújtottál. Egy s más apróságra tán tehetnék viszonzást; de minek volna az? Mondhatnám, hogy némely hibát mit kijelölsz, — későn, midőn művemet nyomtatásban olvasám (mint a festő illendő távolban nézi művét) magam is észrevettem; de mit javítna ez ügyemen? Add, kérlek, bírálatodat a mint van; engem érdemem fölött megtiszteltél avval, hogy művemet méltónak tartád arra, hogy általános, — s legmagasb mértéket alkalmazz reá.

SZÁSZ KÁROLY.

SZÁSZ GERŐ KÖLTEMÉNYEI. *Pest. Nyomatott Herz Jánosnál. 1861.*

A vén czigány, ha egy eljátszott darab felől ítéletét kérdik, egyszerű fejbillentéssel veti oda, hogy az jól, vagy nem jól volt *csinálva;* s ha még tovább faggatják, a helyett, hogy hosszú értekezésbe bocsátkoznék a felfogás vagy kivitel hiányairól, kapja a nyirettyűt, s néhány rántással újra játszván a neki nem tetsző részt, egykedvűen nyújtja vissza hangszerét a kérdezőnek: *így!* A csupán gyakorlott festő, ifjabb pályatársa képtámlája előtt, odamutat egy-egy hibás részletre, melyet okol, hogy a mű nem tőn rá kedvező hatást, noha érzi, hogy e részlet megjavítása után is maradna még *valami* fogyatkozás, de a mit kimagyarázni nehéz, könnyebb volna újból teremteni. A mit a zenész csak mutat, festőnk mint kimagyarázhatlant érez lelkében visszamaradni azt elmélkedve, szavakban fölfejteni tiszte a műbírónak. Ő nem csinálja újra, képes sem volna legtöbb esetben, mint a zenész; ő nem keresi részletben, mint festőnk, a mi az egészre tartozik; innen van, hogy bár ítélete alaposabb, mint ama gyakorlóké, ezek példája vagy észrevétele olykor tanulságosabb. Mert a példa követése, mely félig ösztönszerű cselekedet, könnyebb, mint értelem útján venni irányt az érzés, képzelem műveihez; s mert a legalább részletben újjal mutatott hiba mindenesetre oly gyakorlati útba-igazítás, melyet az is megért, kinek az egészről, az általánosról még csak ködös sejtelmei vannak. Ép ebben állt előnye a módnak, mely firól fira, kézről kézre mesterség gyanánt adta a művészeteket, a mai kritika irányadásai, tanításai fölött. A rhapsód, vagy hegedős, a régi szobrász vagy fazekas

(κεραμεύς), a középkori festő, épitőmester átadta fiának, tanítványának a mesterség minden gyakorlati fogásait, beleszoktatta művészetének *eltanulható* részébe, s a tanítvány, ha benne lélek volt, a jeles példák után s önmagából hozzá teremté a többit. Való, hogy így is ezer középszerű tehetségre esett egy lángész, de a középszerűk is legalább a technikai hibátlanság színvonalán álltak, s míg egyrészről a geniusz útját egyengeték, s a vesztatüzet, melynél felgyulhasson a lángelme, kialunni nem hagyák, másrészt tömegesen virágoztatják vala a művészetet. Eszközöl-e mai napság csak ennyit is a széptani elmélet és kritika, mely a dolgok *veleje* s nem héja körűl forog? Lelket ő sem adhat, s minél magasabbra tűzi szempontjait, s óvakodik általánosból a részletekbe ereszkedni, hatása annál kétesb a gyakorló művészetre. Igen, ha mindig tudománynyá képzett ízléssel volna ügye; de hányszor tetszenek önkényes ráfogásnak a megbírált szemében oly gáncsai, melyek nem forognak az épen kézzelfoghatók körűl.

Ezért sokszor kedvünk volna, ha nem is újra-hegedűlni a vén czigánynyal, legalább a festővel kimutogatni egyenkint, részletesen, hogy ez vagy amaz költeményfüzetnek ez s ez darabjában itt meg itt a hiba, így meg úgy kellett volna *csinálni.* A szerző, vagy ha ez fület dugna ily preczeptorkodás ellen, a bírálat ifjú olvasója mindenesetre nyerne annyit, hogy figyelmessé tétetnék, mennyi bibéje van a költő *mesterség*nek, azon categoricus szabályokon *kívül* is még, melyeket a költészettani könyvekből, vagy osztályban, meg lehet tanulni. De egy az, hogy ily módon ösztövér füzetke is ívekre dagasztaná bírálatunkat, más megint s a fő, hogy a kritika, hiába, ma már ép úgy nem térhet vissza a rhapsod

vagy bárd szoktató, begyakorló rendszeréhez, a mint irott és Guttenberg festékétül párolgó költészetünk nem a hagyományos énekszerzés többé. Részletes hibák kimutatása nem czélja, csupán eszköze, vagy arra, hogy ezekből általános nézetre emelkedjék, vagy arra, hogy általános ítéletét ezekkel, mint példákkal igazolja. Csak annyit veszen hát belőlök, a mennyi czéljára szükséges, a többit hagyja; sőt olykor kimondja ítéletét, s rámutat csak a darabokra, melyek által az igazolva leend a *hozzáértő* előtt, nem törődve, vajon a szerző megtalálja-e bennök, a min a bíráló gáncsa épűlt. Innen egyrészről magában a kritikában tér nyílik önkényes állításoknak, más részről az elfogúlt szerző a leghelyesebb bírálat által is bántva érzi magát, sehogysem tudván a kimondott ítéletet alkalmazni művére. X úr költeményeiben hiányzik az *egység:* ő nem találja úgy, hacsak ki nem mutattad, hol és mi által van megtörve. Y. úr nem tud *egészet* alkotni: ő nézi, nem leli *híját* a költeménynek; *üres*-nek mondod: pedig ő az ég minden csillagát, a mező minden virágát belerakta; érzelemhiányt, dictióban fagyot vetsz szemére: holott ő expresse emlékszik, hogy sírt, igen, könnye potyogott épen e darabra, még most is látszanak foltjai a kéziraton. Mit tenni hát? felhagyni minden bírálattal? Ez talán mégsem volna jó. De kívánatos, hogy az *ítész,* (megenged t. munkatársunk Brassai, *rostás*nak a kritikust csak nem nevezhetjük) a mennyiben tere engedi, ne irtózzék nagyon a részletezéstől: ha fő eszméi, elvonásai dugúlt fülekbe ütköznek is, a gyakorlati, részbeli tanulság itt-ott megragad és ez mindig valami, kivált nálunk.

Szász G. költeményei alkalmával, de nem *őrá,* mondók el ezeket. Durva sértést követnénk el rajta,

föltévén, hogy ő kevésbbé képes fölemelkedni általános eszmékhez, vagy hogy kézzelfoghatóbb magyarázást kíván, mint bárki a jelen irodalom méltóbb növendékei közűl. Állása, tudományos készűltsége, már-már jóhangzású irodalmi neve egyaránt tiltja, hogy épen ránézve tegyünk ilyet föl. De, olvasván műveit, nem egyszer a vén czigány helyzetében éreztük magunkat. Nem egyszer ösztönze a vágy, kimutogatni: ez itt hibás, meg ez, meg ez; így s így kellett volna. Tanárkodás lelke szállott meg; s mielőtt abstractióba emelkednénk, szerettük volna elcsevegni az olvasás közben támadt apró észrevételeket. Ily kritika, egész kötet versnél, már terjedelme miatt is, sem czélszerű, sem kivihető; de nem állhatjuk, hogy legalább egy költeményén próbát ne tegyünk vele; tán ki fog tűnni, hogy ez eljárás, ha kivihető, nem volna egészen sárba esett munka; aztán ily bonczolás szintén kezünkbe adja a fogantyút költőnk általános jellemzéséhez.

Vegyük a gyüjtemény első darabját: *Odahaza.* Első, mondom, mert az *Édes hazám*, mely azt megelőzi, valószínűen utóbbi keletű: csupán hatás végett jutott a könyv elejére.

Odahaza voltam, mintha álom lenne,
Úgy tetszett lelkemnek, a mint benyitottam:
Oda lett hajdani vidám tekintete,
A hol emlékimnek legelső pontja van! . . .
Az a szalmás kunyhó rozzant fedelével
Még áll, de a vihar elvonult felette,
Mint a hervadt mezőn ősz közeledtével;
S a szegénységet az idő ott feledte.

Mindjárt az első négy sorban két hely fordúl elő, hol a kifejezés, ha nem mondható is épen homályosnak,

mert elvégre megértjük, de hiányát érezteti velünk amaz erélynek, határozottságnak, szókötési szabatosságnak, melyet a próza is, annál inkább a költői nyelv kíván. „Mintha álom lenne (volna) úgy tetszett lelkemnek, a mint benyitottam.“ *Mi* lenne álom? Főnévi alanyt keres a teljesség iránti érzet. Épen úgy a következőben: „hajdani vidám tekintete (a helynek) hol emlékeim legelső pontja van,“ nélkülözünk valamit. Úgyde, hallom az ellenvetést, épen ebben áll a költői rövidség, az ellipsis, a szólam hatálya. Igen, ha a kihagyás a megmaradt résznek fokozott erélye által pótoltatik. De itt az az eset nincsen. A mondatok oly puhán kötvék, hogy e kötésből csak véletlenűl kihulltnak tetszik a hiányzó rész. Nem önkéntes *szabadságra*, hanem szükségre mutat a beszéd használatában. Pedig nincs lehangolóbb, mint érezni, hogy a művész (bármi csekélységben) korlátoztatik eszközei által. A költő ecsetje, vésűje a nyelv: bosszant, ha nem úgy fog, mint ő akarja. Ama rövidséget nem ismerné magáénak sem Tacitus, sem Virgil. — Továbbá: „oda lett vidám tekintete (a helynek) hol emlékeim legelső *pontja* van.“ A hely vidám *tekintete,* tehát egy egész kis *tájkép,* és ottan az emlék *pontja,* valami helytelenséget éreztet a metaphorában. Kimagyarázni nehéz, de olyan összefoglalás ez, a mi nem ad képet, nem tudjuk *képzelni.* A költő, nemcsak hosszabb leírásaiban, de metaphorában is úgy vessen oda egy-két jellemző vonást, hogy abból a képzelet meg tudja teremteni épen azt, a mi a költő lelkében meg vala teremve; egy körűlbelűl, vaktába felkapott phrasis mindent elront. — Menjünk odább. „Az a szalmás kunyhó rozzant fedelével még áll, *de a vihar elronúlt* felette.“ *Elronúlt:* ez a szórend legtermészetesb

kifejezése szerint azt tenné: hogy a mi aggasztó vala, már *elmúlt;* a szókötés legalább is kétértelmű. Hanem a szokott értelem annyira túlnyomó, hogy csak újraolvasás után jöttünk rá, mit akart mondani szerző. Pedig határozottabb szórend könnyen segített volna. „Az a kunyhó még áll, hanem *vihar vonúlt el felette,* mint a hervadt mezőn, ősz közeledtével.“ Így aztán nem lehet másra érteni. — Szerző az apai házat képben mutatja föl; olyan az, mint az őszi vihar által megtarolt mező. Jól van. De az utolsó sor megint új metaphorát vagy személyítést hoz: „S a szegénységet az idő *ott feledte.*“ Erős gyanúnk van, hogy az „ott feledte“ csak a rímért ugrott ide. *Hervadt mező* volt az előbbi kép, melyhez e sor kapcsoltatik. Az idő, meg a vihar nem *ott feledi* a szegénységet, pusztúlást a hervadt mezőn, hanem épen előidézi, nem is szokta *elvinni* soha. Ha pedig az utolsó sort nem az előbbiek folytatásának, hanem egyenest a szülei hajlékra vonatkozónak veszszük, akkor ugrást érzünk, mert a tropus egyszerre, s a végsorban változik át, hol épen fokozott befejezését várnók. A versszakaszok utolsó sora nem lehet pusztán *toldalék,* hanem bensőleg össze kell függenie a megelőzőkkel. Egy összekapcsoló, vagy pótsor inkább elmehet a versszak beljében, mint végén, honnan lemállik, mint odatapasztott nem lényeges rész. — Lássuk tovább:

Falán csak nyoma van a fecskefészeknek,
Melyben egykor vidám barna család lakott;
Ereszében most már verebek csipegnek,
Mikre a macska tart hajtó-vadászatot. —
Teheti is bátran, nincs semmi ellene:
Öreg lett a kutya, már csak alig nyelvel;
Együtt játszódtunk, én ifjú s ő vén leve,
Ingerkedni most már hogy ne feledne el.

A *fecske* és *veréb* itt vagy metaphora, vagy a valóságból szedett jellemző vonás. Ha az utóbbi, akkor ily ellentétet nyújtana: míg a ház, *anyagilag* is, jobb karban volt, addig falára fecske rakta fészkét, de most, a mióta roskatag állapotra jutott, már csak veréb csipeg ereszében. De, ha így veszszük, első tekintetre felötlik a rajz, ellentét hamissága; mert való ugyan, hogy a veréb inkább szereti a hullatag nád, vagy szalmafödelet; de a fecske is odafészkel szerényebb hajlék oldalára is, vagy a korhadt gerenda mellé. Átvíve helyesebb a gondolat. Az előbbi versszak szerint őszi vihar tépte meg a házat. Nyara elmúlt, következőleg fecskéje is elhagyta, csupán a fakó veréb maradt, mely nyáron is ott vala ugyan, de ottléte szembeötlőbb télen át, mikor csak ő (s a varjú) marad a ház körűl, s épen úgy jellemzi a telet, mint a fecske a nyári évszakot. Így hát a tropus jó lenne: hanem egy baj van. Szerző, tropusból, átmegy a való festésébe. A mint alább a veréb-, macska-, kutya-leírást tovább fűzi: az már csakugyan nem metaphora: az a való ecsetlése. Tehát vagy *igaz* képet rajzol *hamisan*, vagy *metaphorából* a betűszerinti *valóságba* esik. Mindkettő hiba, és hiba főleg az, hogy az olvasót ily dilemmába hozza szándékai felől. — Még egy epithetonára van szónk. A fecskefészek lakóit vidám, *barna* családnak nevezi. Szabad legyen azt a figyelmeztetést tennünk, hogy a *jelző* nem pusztán sortölteték, hogy meglegyen a kellő hossza. Nem is mindegy, bármi tulajdonára vonatkozzék a *jelzettnek*, hanem szükség, hogy ép azon oldalról *jelezze*, emelje ki, vagy jellemezze a tárgyat, mely a fenforgó esetben kiemelendő. Itt a fecske-család *vidorsága*, általában a vidám múltnak a komor jelennel való ellentéte

a fő dolog: mi köze evvel a fecskék *barna* szinének? A barna különben sem vidámság, hanem gyász és szomorúság szine. — A ház ereszében a macska tart hajtóvadászatot a verebekre. „Teheti is bátran, nincs semmi ellene: (mert) öreg lett a kutya, már csak alig nyelvel.“ Tehát a macska a ház *ereszén* azért vadászhat bátran a verebekre, mert a kutya már öreg, nem akadályozhatja. De vajon míg *fiatal* volt, felmászott-e a ház ereszére, hogy a macskát ne hagyja verebészni? Mi a kutyának ily tulajdonát nem ismerjük. „Együtt játszodtunk, *én ifjú* s *ő vén* leve.“ Ez jó! Ime hogyan kiválik a rajz igazsága által a többi közől. „Ingerkedni most már, hogy ne feledne el.“ Nem mondjuk: a kutya *ingerkedik,* hanem vele más.

Két versszak és mennyi aprólékos gáncs! fog felkiáltani némely (íróféle) olvasóm (vagy tán nem is *olvasóm,* noha íróféle) kinek véleménye szerint a kritika tiszte csak abban áll, hogy vagy föllengős, duzma szavakban bálványát égig emelje, vagy néhány odacsapott frázissal agyon üsse áldozatját. De mi szeretünk olykor pedant is lenni. Megengedjük, hogy a lángész, midőn ír, nem ügyel efféle apróságokra, mégis jól jön neki minden: de a ki nem lángész, mégis arat némi sükert a költői foglalkozással, bizony az ilyen meg fogja nézni: vajon mondata elég szabatos, világos, erőteljes-e; vajon itt vagy ott nem hibít-e valami; képei, tropusai elég szemléletesek, tárgyhoz illők, újak, jellemzők-e; nincs-e bennök fonákság, következetlenség, aláesés, bágyadtság, fagy; kidomborúlnak-e úgy, mint kell; nincs-e valami fölösleges, henye, vagy kirívó vonás bennök; megfelelnek-e az illető rész, s az egész költemény hangulatának stb. — És ha írásközben ily csekélység gyakran meg-

akasztja a tollat, ha sokszor egy alkalmas epitheton is gondot szerez a keresőnek: miért ne szólhatna effélékről a kritika is néha-néha, habár ezáltal bírálata egy két hasábbal hosszabbra nyúlnék is, s talán oly versíró felől, kit, fönebbi olvasóm szerint, csak genialiter agyon kellett volna gázolni. Lángész mindenki nem lehet: im, Petőfi óta alig tudnánk tizet-huszat olvasni meg: a többi gyalogjáró jól teszi, ha tanulja is a költő-mesterséget. No de hajrá!

Csak szegény jó anyám maradt még a régi:
Hervadásában is illatozó virág. —
Hosszan végig nézdel s mindig csak azt kérdi:
Miért vagy oly halvány? mond(d) meg fiam, mi bánt?
Nem *akarja hinni*, hogy nem vagyok gyermek;
Nem is gondol reá, mi bánthat már engem:
Hogy általad boldog, éretted szenvedek
Mennyei üdvösség, édes kín — szerelem. —

„Csak jó anyám maradt a régi.“ A *régi* jelző itten a *jó* és *illatozó virággal* jöhet inkább kapcsolatba, nem a *hervadással*. Azonban úgy sem rossz, ha erre kiterjesztjük: mert a *hervadás* kezdetét vehette már az előtt, hogy az író megvált szüleitől. A „hervadásában illatozó virág“ szép kifejezése a ránczok alatt is megmaradó anyai jóságnak. A kép igaz, mert az illat tartósabb mint a szín „és a rózsát, ha elhull, még egy perczig éli túl,“ Kölcsey szerént is. „Nem akarja hinni, hogy nem vagyok gyermek“ — elhasznált de igaz vonás az anyai érzelem jellemzésire. Legszebb a két utolsó sor, a beszédnek fordulata által megszólításba, ellentétei, melegsége s az által, hogy a főtárgyat kifejező szó: *szerelem*, épen a versszak végére van felhagyva. Hason-

lítsa össze e versszak szerkezetét az ifjú kezdő az első versszakéval: érezni fogja a különbséget.

Aztán, leűl mellém s nagyon sokat beszél
Arról a bölcsőrűl, a melyben rengetett;
S fáj neki, mért nőttem fel más tűzhelyénél,
S könyekben tör ki az anyai szeretet —
Vallásos lesz szava, a mint ezt elmondja;
Lelkem visszaszáll hat-nyolcz éves koromig
S midőn felébredek, hajamat simítja,
Mindenik szálára áldást imádkozik. —

„Nagyon sokat beszél a bölcsőrűl." Hogy a *bölcső* az első gyermekkor metonymiai képe néhány évezred óta, arról nincs mit szólanunk: midőn tehát szerző bölcsőt említ, mindenki tudja, hogy a csecsemő kor értendő azon. De alkalmas-e, épen a csecsemő kor, hogy arról *nagyon* sokat beszéljenek? Örömest kiterjesztenők e tropust az egész gyermekkor éveire, de *annyira körűl van írva*, hogy lehetetlen tovább mennünk. Sőt e körülírás többet is ront a dolgon. Ha szerző egyszerűen *bölcsőt* érint, minden nehézség nélkül átvinnők az értelmet a kisdedre, onnan akár az egész gyermekség idejére. De ha azt mondja, hogy anyja nagyon sokat beszél *arról* a bölcsőről, a *melyben* őt ringatta, ha így külön választja a *bölcsőt* a *benne fekvőtől:* akkor megszűnt tropusban szólani, akkor a gyermektől külön képzeljük a bölcső *fáját*, arról pedig aztán, hogy lehet *nagyon* sokat beszélni, én nem tudom. Ime a gondatlan körűlírás, a henye festegetés haszna! — „Fáj neki, mért nőttem fel más tűzhelyénél." Felszines vizsgálat szerint ez anyai *fájdalom* nem volna helyén. Inkább örülnie kell, — mondhatná — hogy fia tőle távol is ily szépen

felnőtt. De nem úgy van. Az anyai szív, még boldognak tudva is, sínli tőle elszakadt gyermekét. S e fájdalom igen természetesen vegyűl a viszontlátás örömébe. Találó vonás. — „Lelkem *visszaszáll* ... s midőn *felébredek*“ ... A *visszaszáll* nem készített elő bennünket az álom, álmodozás, gondolatára: innen a *felébredek* váratlanúl jő. A *száll* képzetnek nem ellentétes képzet a *fölébredés*, — „Hajamat simítja, mindenik szálára áldást imádkozik.“ Ismeretes a népi mondat: „áldja meg az sten min den hajaszálát.“ Szerző e mondást használja itt föl, azon cselekvéssel kötve össze, hogy anyja épen haját simogatja. Méltó időznünk e helynél egy kissé, mert vagy igen szép, vagy annak ellenkezője. Vizsgáló, ha saját szépérzetét hívja segédűl, azt mondja rá, neki visszatetszik. A népies mondat maga nem, hanem az alkalmazás. Honnét van ez? — Midőn a nép érzelmei túláradtában felkiált: áldja meg az isten minden hajaszálát: távol van attól, hogy a hajra, ennek *anyagi miroltára*, képzelődjék. A hajszálakat „numericus“ értelemben veszi: annyi áldást kér, mint a hány hajszál; vagy a részletezés által erősebbé akarja tenni az áldás kifejezését, miképp ama rokon szólásban, mikor „minden *ízét, porczikáját*“, emlegeti. De ha valaki, szerzőnk szerint, *testileg* simogatván a hajat, úgy kér, imádkozik áldást annak *minden szálára:* a fönebbi átvitel (synecdoche), mely a népi szólásban létezik, itt puszta, anyagi *valóságba* száll; az áldás nem az egész embert illeti többé, hanem a kézzel simogatott, szálankint képzelt valóságos *hajat* (nem is említve a „fejbenézés“ nagyon közeli képzetét, tehát a *rútat*, mitől igazán csak egy hajszál választ el). De elég e hajszál-hasogatásból.

Később panaszol is, aztán könyűt hullat:
— Oh, csak e könyeket ne kellene látnom! —
Hogy apám, elhagyva az élhető utat,
Semmivel se gondol széles e világon...
Majd körülöleljük, mint a fát a lombok,
Ott susog a szellő — a tiszta szeretet;
Mosolygó lesz arcza, derült lesz a homlok,
Lecsókoljuk róla a bánat-felleget.

„*Később* panaszol *is*, *aztán* könyűt hullat.“ Midőn az ember olvasás közben e sorra jő, úgy tetszik, mintha az író elfeledte volna, hogy anyja már fölebb *panaszkodott* is, *könyezett* is. „*Fáj* neki, mért nőttem fel más tűzhelyénél“ — e fájdalmat bizonyosan *szóval* fejezte ki, tehát ez annyi, mint *panasz*; s ugyanakkor „*könyekben* tört ki az anyai szeretet.“ Tovább olvasva rájövünk ugyan, hogy az ismétlett panasz és köny más tárgyra irányoztatik s helyén van; de gondosabb szerkezettel ki lehetett volna kerűlni ama visszásságot, hogy szerző, a mit egyszer elmondott, újra láttassék mondani, mintha elfeledte volna előbbi szavát. — „Az *élhető* út“ kifejezés szokatlan ugyan „elélhetés útja“ helyett, s nagyon betűszerint véve oly *útat* jelentene, mely *élhet:* de ha *író*-asztal, *mosdó*-szekrény-féle szólásainkat figyelembe veszszük, nincs kifogásunk ellene. — „Majd körülöleljük, mint a fát a lombok“ helyes kép, de nem vala szükség a következő sorral túlzásba vinni, erőltetve kizsákmányolni; mert a *szellő* nem tartozik a lombhoz, csak történetes, *külső* vendége annak, s egyáltalában nem fejezi ki a szeretet *benső* melegségét. Mai költészetünk közös hibája, addig űzni-fűzni valamely képet, míg az egybe nem illők, össze nem tartozók halmozása által megszületik a szörny, melynek *absurdum* a neve. Itt

még ebből csak kevés csúszott be, de a ki szerzőnk „absurdum-csináló“ képességét akarja ismerni, olvassa el „Nyári este“ czímű költeményét a 28-dik lapon.

— Megérkezik apám, templomból jő épen,
Honya alatt hozza — mint pap — a bibliát;
S hallgatóit hiná vissza örömében,
Majd kalapját nyújtja, úgy örül, hogy itt lát.
Végre neki esik szegény vén dajkámnak,
Ki ott kandikál be az ajtó nyiláson; —
Búcsut mondott volna régen e világnak,
Csupán csak azt várta, hogy engemet lásson.

Ez volna humoros része az elégiai családrajznak. Már fölebb („elhagyva az *élhető* útat“) előkészíte szerzőnk ezen versszakra. Petőfi óta divatos, az anyát érzelmes (sentimental) az apát humoros rajzban vezetni az olvasó elé. Olvassa bárki a *tíz év* hasonló tárgyú költeményeit, alig talál kivételt e *törvény* alól. Hiába, apám uram, így vagy amúgy, de mindenikben egy kissé nevetséges szerepet játszik. Szerzőnk is a divatnak hódol, midőn apját elénk állítja. Nem szólok vallás-erkölcsi szempontból e divat ellen (pedig hisz ott volna Kám és Noé példája) de szólok aesthetikai szempontból mint *divat* ellen. Mert költészetben (valamint a társaságban is) a divat annyi, mint *utánzás*, felkapása annak, a mit valaki *kezdett*. Petőfinek saját okai lehettek, a miért atyját humorosan fogja föl: de van-e mindannak, ki az ő felfogását önön viszonyaira alkalmazza? — „Honya (azaz *hóna*) alatt hozza, mint pap, a bibliát.“ De hát: mint pap? vagy: mint pap? Azaz úgy-e, mint *ha* pap *volna*, vagy igazi papi minőségben? Egy pillanatra nem tudjuk, akár — — jel, akár komma közé rekeszszük ez incisumot. De a követő sor tisztába hozza

az itt kétértelmű szórakást, hiszen *hallgatói* vannak: és így pap. A következő három sor gyámoltalan örömét rajzolja. De a rajz nem világos eléggé a kifejezésben. „Majd kalapját nyújtja“ *kéz, kézfogás helyett* kelle hozzátenni. „Végre *neki esik* a dajkának.“ Mit tesz vele? megöleli, vagy kiszidja? Vagy mikép értsük? Határozottabb szineket! A dajka jól van, bár nincs benne eredetiség, s a dajkák rendes typusához tartozik.

És *kicsi* lesz a ház a *nagy* öröm miatt,
Kimegyünk a kertbe, az udvaron végig,
S a mit én csináltam, ott van az a kis pad,
Vele szembe távol erdő, mező kéklik.
Leűlünk: jobb felől az én kedves anyám,
Balról jó testvérem, mint egy hervadt virág;
Oly jól esik, hogy most mosolyt látok arczán,
Mit e földön semmi, csupán ittlétem ád.

„*Kicsi* lesz a ház a *nagy* öröm miatt.“ Az ellentét elég jó, de minek azért a *kicsi* és *nagy* jelzőket *ritkán* szedetni? Az egy idő óta felkapott nyegle szokás, mit szerzőnk is követ, nem hagyható megrovás nélkül. Általában elfogadott írói gyakorlat, kivált versben, hogy csupán azon helyek, egyes szók nyomassanak feltűnőbb betűkkel, mikre az író különös súlyt fektet, vagy ha mit a szófűzés által nem vala képes eléggé kiemelni, a mi elfutván az olvasó szemét, az értelem vagy kifejezés szándéklott tisztasága, erélye szenvedne miatta; szóval, oly esetben használtatik e *kisegítő mód*, mikor a szerző mintegy kénytelen ahhoz folyamodni. De nálunk mostanában egyikévé lett a költői *hatás* eszközeinek. A mi költőnk A. vagy B. rábukkan egy szép (?) ellentétre, például: „fehér hó és fekete — bánat:“ lehetetlen, gondolja, hogy az olvasó a fehér és fekete szín közötti

ellentét újságát észrevegye, hacsak ő alá nem húzza e szavakat. A mi költőnk, X. vagy Y., talál egy meglepő hasonlítást, teszem, hogy „a leány olyan, mint a virág," vagy „érzelme nagyobb az oczeánnál," egy gondolatot, például: „imádott haza!" — s nem állhatja, hogy ritkított betűkkel ne figyelmeztesse olvasóját ezek szépségére. „Ide nézz, világ! én költői gondolat vagyok!" Az ily ritkabetűs szépmondatok rám mindig olyan hatást tesznek, mintha valamely tolakodó vicsorgatná fejér fogait. Hagyjuk e vásári hirdetménybe való fogást; a jó gondolat nem szorúl ilyes czégérre, s a mi szép, még szebb lesz, ha maga az olvasó leplezi föl. Hisz ily eljárással az egész Byront, vagy Petőfit csupa hézagos betűkkel kellene szedni! — „Szembe távol erdő, mező kéklik" — Hogy az erdő és hegy (az utóbbi akkor is ha *mező* van rajta csupán) bizonyos távolságra kék színt mutat, azt vizsgáló is tapasztalta: de nem merné állítani: helyes-e így mondani általában: kéklik a *mező*. Sík földön ez nem látható, hegyi perspectiva pedig talán nem jön a *mező* elnevezés alá oly távolságból, mikor zöld szine már kékre változott. Azonban szerző inkább tudhatja, nem vitatkozunk vele. — „Balról jó testvérem, mint egy *hervadt virág*" — a hasonlítás nem új, de alkalmas lehet; mi csupán arra teszünk megjegyzést, hogy már egyszer előfordúlt: az anya is „*hervadásában* is illatozó *virág*." Gondos költő óvakodnék ismétleni ugyanazon képet ugyanazon versben, mert szegénységre mutat. — Hanem végezzük be.

S odagyűl körűlünk egy egész kis sereg,
A melynek én vagyok központja e perczben;
Barátok, szomszédok, öreg urak, hölgyek.
Mindig szaporodnak, de senki se megyen. —

Beszélünk *mindenről* hosszason, *okosan*,
Teli szeretettel, melegen és vigan;
Aztán, bevisz anyám, „együk meg, a mink van,“
S közbe százszor is szól: „kedves kicsi fiam!“

. . . Még azt is elmondja, hogy maradjak itthon!
Oh, és én örömest nem távoznám innen;
De mikor a *virág*, a szerelem úgy von . . .
Ezt a *jó öreg fát* áldja meg az isten!
Sirva válok el, mint törzsétől a zöld ág. —
Ah, de szeretőm vár s ott tüzes csók járja . . .
Öröm-, s bánat-köny közt terem a boldogság
Házi pitypalatyja, tündér szivárványa! —

Eddig a vers. Az ide írt első *fogat* (néha szeretem a strophát így mondani magyarúl *szak* helyett, mely csak a megszakítás, de nem az összefoglalás eszméjét adja) feltűnőbb szépség, de feltűnőbb hibák nélkül is levén, pár szóval túl eshetünk rajta. Megjeleljük a társalgás vonzó voltának kifejezését e sorban: „mindig szaporodnak, de senki sem megyen;“ a háziasszony kedélyes, életből kapott felhívását: „együk meg a mink van,“ s a szerető anya beczéző gyöngédségét ebben: „kedves *kicsi* fiam“ kivált ha már föntebb *magyarázatát* nem olvastuk volna: „nem akarja hinni, hogy nem vagyok gyermek“ — a mi levon a gondolat újdonságából, és olyanná teszi, mint az előre megmagyarázott ötlet. De így is e versszak inkább jónak mondható; minden esetre jó kapocsnak az átmenetelre. — „Még azt is elmondja, hogy maradjak itthon“ — az *elmondja* akad bele nyelvi érzékünkbe. *Elmondani:* hosszabb folyamú előadásra alkalmazzuk, mint csupán e rövid kérelem. Vagy olykor *elmondani* használjuk, midőn a mondás némi vakmerőséggel jár: „elmondta az eskü-

szót" „az isten nevét," „az *oltárt*" stb. Jelenleg egyik értelmet sem tudjuk kapcsolni a kifejezéshez. — „De mikor a *virág*, a szerelem, úgy von . . . azt a *jó öreg fát* áldja meg az isten!" Fönebb olvastuk már: „körülöleljük, mint a *fát* a lombok." Nem az ismétlés ellen vagyunk ez úttal, mert a kép új fejleményt igér. s ez nemcsak szabaddá, hanem ajánlatossá is teszi az ismétlést. De nem látunk a képben következetességet. Midőn az anya *élőfa* volt, gyermekei *lombok:* ez jól függött össze: de itt, ha szintén fa képviseli az anyát. mi lesz a fiú, kit *virág*, a szerelem, vonz? Csak nem marad lomb? Ha pedig ő tropus-nélküli valóságban áll, akkor a jó öreg fa és a virág, szétszaladt betűi daczára, sem elégíti ki képzelődésünket. — „Sirva válok el. mint a törzsétől a zöld ág" — tehát megint lomb, ki csak az imént *virág* után eped vala. Különben e sorban egy jól talált kép rejlik, de nincs üvegtisztán kifejezve. Ha szerző a *sirva* helyett azt mondja *könyezve:* a kép mindjárt homály nélkül terem az olvasó szemei elé: t. i. a zöld ág *könyez* (nedve foly) ha leszakítják. De a *sirva*, mely inkább a *hangra* vonatkozik, nem tűnteti e képet egész szabatossággal szemünk elé. — „Ah, de szeretőm vár s ott tüzes csók járja" . . . . Figyelmet kérek. E sor oly határozottan festi a szerelem boldogságát, a kifejezés módjában, a hangban, mindenkép: hogy a bánatos móddal, mely szerint költőnk fönebb szerelméről emlékezett vala, ellenmondást látszik képezni. Ott „halvány" „bántja őt valami" „szerelemért szenved" . . . szóval egész hangulata elégiai, nem csak ha családját tekinti, hanem szerelmét illetőleg is: itt könnyű vérrel használja a bizalmas, megszokott *szerető* nevet, a leány *várja* őt, s csak úgy odaveti, hogy

tüzes csók *járja* közöttük." Utoljára egy reflexióval fejezi be: ellentéve az *örömet* (szerelem) a *bánatnak* (családi bú), mint a melyek könyei közt *terem* (micsoda? tán rózsa és tövis? nem:) a boldogság házi *pitypalatyja* és tündér *szivárványa*. Ha megemlítjük, hogy e mondat: „a boldogság házi pitypalatyja" egészen Tompáé, ki azt jobban alkalmazza, be is zárhatjuk részletes bonczolásunkat, hogy általánosabb tanulságra emelkedjünk.

De mielőtt azt tennők, vessünk egy futó pillantást szerzőnk verselésére, a mint e darabban nyilatkozik.

A schema, látjuk, nem igen lyrai. Egyszerű lapos alexandrin az, mérték nélkül, váltó rímekkel. De tekintve, hogy e költemény nem tartozik a hevesebb, mozgalmasabb lyrai fajok közé, hanem csöndes elegia, az alak választását nem rosszaljuk. Ellenben méltó kifogás alá esik a rímzet. Már Kazinczy észrevette, hogy nincs süketebb rím, mint a melynek önhangzói különböznek, akár az által, hogy rövidnek hosszú a megfelelő, akár, hogy egészen más betűből állnak. És pedig a rövid nem csak úgy lesz felemássá, ha párja *ékezett*, például, ha a-nak á felel vissza, hanem az által is, ha torlás (positio) hosszítja meg. E szabály nem önkényes felvétel, melyet tetszés szerint mellőzni lehessen, hanem a rhythmus-érzék követeli. Szerzőnk legkevésbbé törődik ezzel. Csak jelen verséből több olyan rímet idézhetnénk, mely áthágja e szabályt, mint a hány megtartja. Mindjárt az első négy sorban: lēnnĕ = tekintĕtĕ; nyitōttăm = pontjă văn; továbbá: nyēlvĕl = felednĕ ĕl; gyērmĕk = szenvĕdĕk; ēngĕm = szerĕlĕm stb. Különböző hangra példa: beszél = tűzhelyénél; s a (rím helyett használva) nagyon szabad assonance: virág = mi bánt; végre egyhangúság több egymást követő rím-

ben, hol a fül változatosságot óhajtana: okos*an*, víg*an*, mink v*an*, fi*am*, itth*on*, inn*en*, úgy v*on*, ist*en*: tehát 8 sor csupa *an en on*. Mindezekhez téve az ily rossz hangzást: „hogy most mosolyt" — szerző technicáján még sok a gyalúlni való.

Most már röviden összeszedhetjük a mondottakat. Egyes szép hely, sikerűlt vonás nem hiányzik e költeményben: de az összes hatás sokképen megzavartatik. Már a nyelv puha, erélytelen kötése csökkenti néhol e hatást. Képei majd össze nem függők, majd homályosak, majd átvitelei a valósággal folynak össze; leírásaiban pedig a tárgyi igazság nem léte bánt. Henye, szükségtelen vonásokat is vettünk észre: szerző még nem látszik tudni a költői festés axiomáját: „csupán azt és annyit a *testből*, mennyi a *lélek* előtüntetésére szükséges!" Olykor ismétli magát; olykor túlfesteget. Reminiscentiát árul el mind a conceptusban (az anya és apa iránti érzelem felfogása, Petőfi után), mind egyes kifejezésben. Rímei — sőt általában nem mért, rhythmustalan sorai s lazán fűzött strophái — többnyire nem adnak kellő zengést. Végre a fölvett alaphang egysége az utolsó sorokban meg van törve.

E megjegyzések után hamar végezhetünk Szász Gerő költeményeivel. Vannak versei, (s ezek, gondolom, régibbek) hol e hibák nagyított arányban fordulnak elő; vannak ismét (az újabbak) hol mind tisztább lesz a látkör, a nélkül, hogy egészen kitisztulna. Amazokból megérintjük a „Nyári estét" (28. l.) mely egy találó vonás után: „a sok kis árnyékból (*harmatos:* ez nem kellene) este lett" — igen csinált festegetésbe, képhajhászatba rohan; az „Ősz felé" czíműt, melynek *bánatos* hangulatába nem illik a juhász *boldogsága;* a

„Temetést" hol többi közt az anyáról mondatik: „Fehér *hattyú* volt ő az életnek taván. Felszinén most csupán *tollai* lebegnek." (kik e tollak? találja ki olvasóm. A *tollak* az elhunyt anya *gyermekei!* —): a „Merengést," mely a tárgyi valósággal annyira szakít, hogy „elrejtett *bokorban* zengő *pacsirtadalt*" emleget: „A vihart" „A szüretet," melyek leírásaiban szintén sok a ferde vonás: melyek összesen azzal jellemezhetők, hogy semminemű hangulatot nem képesek támasztani az olvasóban; a mit egy sor épít, a másik lerontja. Sükerűltebb a „Salamonnak" czímű; de a „Gondos öreg" föliratú allegoria már ismét tárgyi valótlanság föveny halmára épűlt: a gondos öreg azért *gondos*, mert hallván zúgni a *vihart* künn, útra készűl, *odahagyja kunyhaját*, hogy találja *készen* a vihar! No már hol ebben egy csepp valóság? Nem inkább azt várnók-e, hogy a támadó vihar elől kunyhajába fog menekülni s bezárkozik a *gondos* öreg?

Szerző aránylag jobb költeményei a könyv vége felé találhatók, s ezen örülünk, mert haladásra mutat A mint érzelme, a szerelem, határozottabb alakot, tárgyat nyer, a szerint lesz költése igazabb, lyraibb, rhythmusa mozgalmasabb. Szász G. tudniillik, nagyon kevés kivétellel, csupán kétféle vers alakot használ: a már említettük lomha alexandrint, meg a 8—8 szótagú rövidebb sorokat. Legfölebb e kettőt fűzi össze néhol strophába. E két forma közől a rövidebbik jobb rhythmust ad nála: de a felemás rím abban is megmarad, egész a könyv végeig. — Ily jobb hangú költeménye már az „Édes hazám" (legelűl, de későbbi lesz) — s a 111-dik laptól végig, — noha ezekben is gyakori a visszaesés nem csak egyes kifejezésbeli hibákba, hanem az alapérzelem hamis voltába is, mire elég legyen egy példát

idéznünk. „Feledjenek“ ... czímű versében (175. l.) a költő, miután sok pathoszszal elmondá, hogy: feledje el őt minden; feledje el a *virág*, a *fülmile*, *édesanyja*, *testvére;* feledje el a *föld;* feledje ott sírjában az *ítéletnap;* miután e kétségbeesés szinte ránk is elragad, oly valónak tetszik: egy versszakban, egy sorban elront mindent:

. . . . Csak te soha *ne feledhess*
Ki megcsaltál, halvány leány;
S ha majd szived kéjtől repes,
Minden perczben gondolj reám;
S midőn minden csak irigyel
Érezd boldogtalanságod:
Látván engem megtört szívvel,
A mely neked — *megbocsátott.*

Megbocsátott?! *nem igaz!* hisz épen most rettentően *elátkozza!*

Szász G. epicai költeményeiről — mert azok is vannak: költői beszély, balladák — jobb nem szólani. Ő még a *leírásban* sincs ott, hogy tiszta, szemlélhető képet nyújtson: az alkotó művészetben hogy várhatnánk tőle domború, élő, mozgó alakokat. Ki a nyugvó *tér*ben sem mindig bír öszhangzó képet fogni föl, annál kevésbbé tud a mozgalmas *idő*ben.

Hanem ideje is letennünk a hegedűt. Szász G. igyekezzék, hogy az övé minél ritkábban adjon *hamis* hangot. Egy hajszálnyival feljebb vagy leebb fogni, az sem mindegy e kényes hangszeren. Pedig a hang *tisztasága* még csak alsóbbrendű kellék: azon felűl következik a dallam és harmonia egysége, változata, a kifejezés ereje, kelleme és mind az, a mi „istenek közé ragad.“

KÖLTEMÉNYEK SZÁSZ KÁROLY-tól. *Első és második kötet.* (*Heckenast, Pest. 1861.*)

Oly hosszú szünet után a kritikában, nem is hinné az ember, mennyire kifejlett a kritikai érzet és hajlam, kivált fiatalabb íróinknál. Mindenfelől halljuk a panaszt, hogy bírálatink nem eléggé szigorúak; s kivéve tán a megítéltet, — mert ezek közől még egy sem jajdult fel *lágyságunk* miatt — mindenki kevesli a mért csapást, szeretne ráadásúl még néhányat ütni az áldozatra vagy — ítészére. Nem vádkép hozom fel; van ebben jó is. Mellőzve minden személyes rokon- és ellenszenvet, egyéni izlést, eszmeirányt, nem szólva czimboraságról s ez-okozta agyarkodásról a más akolbelire, stb., én a haladás, a tökélyesbűlés feltételét látom e mérges kritikai hajlamban. A fejlődés természete hozza magával, hogy az utóbb jövő, ha elődét meg akarja haladni, ennek hibáit nagyítva, jó oldalait kicsinyítve lássa; különben, ha osztaná némely nagy íróra nézve a kortársak bámulatát, kétségbe kellene esnie maga iránt. Sok Themistoclest nem hagy alunni a Miltiades dicsősége. Emlegetjük, hogy Kölcsey túlszigorral bírálta Csokonait: e túlszigor, fiatal kritikusban, új ösvényen indult költőben, természetes volt. Az új iskola, ha lenni, élni akart, részben előzői rovására kelle érvényt szereznie magának, sőt ugyanez iskola másod nemzedéke már az első hátán keresett lépcsőt az emelkedésre. Jusson eszünkbe csak a „szigor“ bevallott, követelt tana, mely egy Kazinczy utóéveit keseríté meg. Azonban fordult a koczka: néhány évvel utóbb szintoly élesen odavetve hallottuk az egykori követelőkről mondatni: „B. vagy C. nem poéta,“ mint halljuk mostan elismert érdemű s a közönség előtt

évek óta szép hírben álló jelesinkről, arczfintorítás kiséretében az indokolásra sem méltatott megjegyzést: „eh! X vagy Y nem is költő.“

Mindezen, mondok, nem csudálkozom, sőt az sem lepne meg, ha pár év múlva a mostan élő s még *eltűrt* nevű költőink közől egyet sem fognának dicsérve említhetni, a nélkül, hogy Midas bűnébe essék az illető. De még arra sem kell jóslói tehetség, eleve megmondani, hogy ha költészetünk ezután valamikor — évtized vagy félszázad múlva — ismét egy hatalmas lépésre húzakodik; ha oly apostola támad, kiben a kor ön aesthetikai fejlettsége fokát, vezér eszméit, irányát épen úgy kifejezve találja, mint Petőfiben a magáé s a jelen: ez új apostol Petőfi hírneve árán fog emelkedni, s környezete, bámulói, utánzói egyre keresni, nagyítani fogják a foltokat, melyeket mi a ragyogás miatt észre sem vettünk, vagy önkint eltakartunk. Majd később jön az irodalomtörténet kritikája, mely kiegyenlíti a dolgot; leszámítja a bámulásból itt is, ott is, a mi csupán időszerű tulajdonokra esett, le a kicsinylésből, a mi a tovább haladás fejében, emberi gyarlóságból, történt. — De míg természetesnek találom, hogy az ifjabb nemzedék az előbbinek vállára kapaszkodik, hogy onnan tovább lásson, — s ha minden nap új-új felfödözést tesz, hogy ez sem, az sem, — utoljára senkisem költő: én részemről óvakodom a „*bátorság*“ ezen kritikáját vallani; én mindig számításba veszem, miféle tulajdonokkal emelkedett egyik vagy másik társam bizonyos fokra a közvélemény becsűlésében, s vajon e tulajdonok csupán időszerű értékkel bírnak-e, vagy maradandóbb hatással is vannak költészetünk fejlésére; szóval a helyett, hogy fitymáljak, méltóbb dolognak tartom: vizsgálni. E szerint én talán

nem a napi kritikus, hanem az irodalom történet-írójának terén állok: se a múltat le nem becsűlöm, se a jelent túl nem becsűlöm: abban, mint ebben, találok jót is, rosszat is. E helyzetem könnyen definiálható. Nem tartozom a feltörekvő nemzedékhez, melynek haladása érdekében van elbánni a — már vagy igaz vagy ál — tekintélyekkel; de más részről nincs is *mit*, s *kitől* féltenem. Oly nyugodtan nézhetem a dolgokat, mintha panoráma volnának.

Innen a lágyság, elnézés vádja ellenünk, ha megrovásainkat nem teszszük haragos modorban, vagy ott is találunk némi jót, hol mások elővéleménye csupán rosszat, föltétlenűl rosszat vár vala. Mert hogy a hibát eltakartuk, vagy érdeműl számitottuk volna be: azt senki szemünkre nem vetheti, ha csak a magáét be nem hunyja, s úgy nem tesz, mint a minapi egyén, ki az irónia világos hangját panegyris gyanánt emlegette, tévén magát mintha ő azt *úgy* értené, — egy másik esetben pedig azt, a mi legspecialisabb vonatkozással volt mondva, hasonló önkéntes nem-hallással, az egészre vitte át, hogy absurdumot süssön a Figyelő-re. — A mi a használt mérték magasságát nézi: avagy én volnék, csupán én, ki azt ne tudjam oly fokra emelni, mint bármelyike a gáncsolóknak? Én volnék az, és csupán én, kit minden hitványság kielégít: ki olvasva nem szökik fel a boszankodás miatt, nem dobja a könyvet asztalához, ha itt az egység, ott a hangulat törik ketté: ha sokat igérő kezdet után ásító ürbe lyukadunk; ha, mint paraszt derelyénél, tenyérnyi gyúratlan tésztát kell megenni a bennelevő kis túróért, vagy épen nagy lyukat, mint a székely fiú a zsemlében; ha csinált, fagyos érzelem vagy nyelv puffadoz; ha lipett-lopott eszmék eredeti

gyanánt pipeskednek: szóval annyi finom borkóstoló és szakács között csupán az én számize volna megromolva, tönkre jutva a desperátióig? . . . De leküzdöm a boszankodást, lemondok a csúffátevés vitatott szabadalmáról: elmondom észrevételeimet illően, higgadtan, epe nélkül: óvakodom mindenek fölött némely bíráló azon túlzásába esni, hogy kiválogatva s mértékűl magam elé tűzve a legnagyobb írók legsikerűltebb munkáit, mindent a mi azokon alúlesik, feltétlenűl kárhoztassak, jól tudva, hogy, bár Horácz kimondotta: „mediocribus esse poetis", lehet oly mértéket állitani föl, melyhez szabva bizony Horácz sem sokkal tetézi a mediocritást. Ezt tudva, azt sem feledve, hogy bármi rossz hírben álljanak e mediocris poéták, ők azok a kik, mint talán már egy helyt éltem ezen hasonlítással, nem hagyják elalunni a költészet vesztatüzét, melynél egy leendő lángész isteni fáklyáját majdan meggyújthassa; hogy ha *mi* nem donganánk-bonganánk időközben, hiába várná a világ a megváltó Messiást: a collegiális szerénység érzelme türelemre hangol pályatársaim iránt, s ha hibáikat el nem engedhetem, azok kijelölésén felűl nem akarom őket még bosszantani is; ha jó oldalaikat nem nagyíthatom, nem akarok szemet hunyni azokra. Előttem a külföld példája is, hol bizony nem csupa Byronok, Bérangerekből áll az irodalom, ezek alatt egy sereg jó hangzású név is megfér, a nélkül, hogy viselőik számára *csupán seprüje* volna a kritikának.

„Mennyi hű-hó egy kis rántottáért!" hiszen *csak* Szász K. költeményeiről van szó, nemde? — Könnyebb volna, elhiszem, amúgy szűr alól (vagy e *falusi* kifejezést *magamnak* tartva, nem bánom akármely *noble* dandy-köpeny alól) odavetett bökéssel gyaníttatni, hogy azok

bizony mit sem érnek; így legalább föl lennék oldva ama pedans és fárasztó munka alól, hogy a miről ítéletet mondok, azt el is olvassam; elég volna belekukucsálnom a fel sem vágott könyvbe, mint varjú a konczba, s ha egy motto, vagy olyasmi nem tetszik, azt pellengérre állítani: „ime, t. közönség, e darab téglából láthatod, milyen a ház!“ De én sokkal geniálatlanabb és türelmesb vagyok, hogysem ily elbánás megnyugtatná lelkem ismeretét; nemcsak fölmetszem a könyvet, hanem el is olvasom, elejétől végig; megtekintem czímlapját, berendezését, osztályzatát, mutatóját; megforgatom kívül, belűl, némely darabot ismételve elolvasok; némelyikre „alszom is egyet“ hogy másnap vajon nem hat-e rám máskép, nehogy a költőnek számítsam be, ha például az első olvasáskor szunyatag, le- vagy széthangolt, vagy ellenkezően túlmagasztos kedélyben találtam lenni; szóval egész a nevetségig lelkiösmeretet csinálok belőle, hogy írótársam reputatióját igazságtalanúl ne érintsem. Ha aztán ennyi körűl- és beletekingetés után valamely vélemény meggyőződéssé szilárdúl nálam, azt nem szoktam elhallgatni, és ki fogom mondani Szász K. költeményei felől is, daczára annak, hogy vele mint egyén, mint szerkesztő jó viszonyban állok; sőt attól kell óvakodnom, nehogy épen e viszony miatt nagyobb szigorúságra hajtassam, mint különben. Ennyit bírálói álláspontom kijelölésére; — most lássunk hozzá.

Ha a költészet virág: Szász Károly jelen gyűjteményét oly bokrétához hasonlítanám, melynek *egészben* több *színe* van, mint *illata*. Nem a rezeda édes varázsa az övé, mely igénytelen külső alól terjeszti bűbájos hatalmát; nem az örökhű rozmarin fájdalmas epedése, mely átható illatját hervadva, száradva is megőrzi; de

nem is a királyi rózsa teljes tökélye, mely felűlmúlhatlan színpompával a jószag azon egészséges mértékét párosítja, mely örökké elbájol, de soha nem kábit: inkább a tulipánok, györgyikék ezer fajához tenném, mely tanúlt kertész művelése által, és így félig természeti, félig mesterséges úton nyeri változatos szinei gazdag játékát s inkább a szemre, mint azon intensisebb érzékre hat, mely benyomásait közvetlenebbűl, hathatósabban adja átal az idegeknek. Gáncsot mondottam-e ki, vagy dicséretet e hasonlatban? Egyiket sem, vagy mind a kettőt, ha tetszik. Látom én a törekvést fiatalabb költészetünkben, Petőfi nyomdokán, felfogni mintegy a lelket, az illanó finom párát, jegeczesítni a röpke gondolatot, vagy érzést; jól vagy rosszúl beringatózni valamely hangulatba; de azon kívül keveset törődni a részek kidolgozásával, a fokozatos emelkedéssel szakról szakra, a költői nyelv díszei- s erélyével, a mondat- és szófűzés szabatosságával, s azon előnynyel, melyet új, szokatlan, mégis talpraeső szóillesztés nyújt a költői nyelvnek, mint *discord* hangfogás emeli olykor a hármoniát, s t. e. f. Nem én vagyok, kinek az *egyszerű szép* ellen szólanom illenék: de megkívánom tőle, hogy ha lemondott a hatás *külső* eszközeiről, *bensőleg* annál teljesebb legyen; ha pongyolában, vagy épen mez nélkül bátorkodott előnkbe állni, akkor ne legyen görbe alkatú, ne sánta, ne béna; a gondolat, vagy érzés, ha csupán maga erején akar megállani, hát *erős* legyen; ne valamely *frivol* (e szó nem kaczért, kikapót tesz), hétköznapi, úton-útfélen kapható gondolat, vagy petyhüdt, elkopott, mondvacsinált érzelem; s a hangulat, melybe a költő vonni akar, méltó arra, hogy őt oda kövessük, — mert azér' hogy van állatja istennek, mely nem képzel valami finomabb kéjt

a pocsolya gyönyöreinél, nem következés, hogy én is kedvet kapjak vele abban hengergőzni. Hony soit, qui mal y pense! De midőn látom, hogy minden, de minden el van dobva, fel van áldozva a tartalomért, s e tartalom utoljára semmi, vagy alig több ennél: azt kell óhajtanom, volnátok bár inkább mesterkedők a dictióban, képekben, szómérésben, rímben stb. így legalább adnátok valamit, nem ugyan a lényegest, de mégis valamit, míg így adománytok a leányéhoz hasonlít, ki Mátyás királynak tenyerén nyújtotta a verebet: nesze semmi, fogd meg jól. Ám követnétek a Heine, a Petőfi pongyolaságát, csak adnátok Petőfi és Heine tartalmat hozzá! De mit mondok: e két lángelme pongyolasága csak relativ: mindeniknél nemcsak a tartalom erélye, hanem egyszersmind a *belforma teljessége*, továbbá *külsőleg* a szólam sajátossága (proprietas), a nyelv használatában nyilatkozó erő, nemzetiesség s több ily *első rangú* tulajdonok könnyen feledtetik a puszta *legkülsőbb* technicában itt-ott felbukkanó szabálytalanságot: — míg nálatok (örvendetes *kivételekkel*) a forma, külső és benső, plastikára s erélyességre nagyon hasonlít a konyhában használt ama vizes rongydarabhoz, mely oda lapúl, a hova vágják. Különösen Petőfitől nem érdemes volna-e eltanulni azt a kis mesterséget, hogy ő sorról sorra, vers-szakról vers-szakra halmozza a legragyogóbb képes gondolatokat, hogy az utolsóval, mely ragyogóbb mindeniknél, s mely az egész költemény alapgondolatja, betetőzze? ... Ő minden költeményben egy egész koszorút ad: míg követői legtöbbje elégnek tartja nem is ép virágot, hanem egy-egy szirom-levelet dobni le, hogy úszszon, a hogy tud, a leghétköznapibb próza lusta mocsárjának zavaros levében.

Feltéve hát, de meg nem engedve, hogy Szász K. költői érdeme csupán vagy legnagyobb részt a formára, a nyelv-, s dictio-beli előadásra szorítkozik: ez érdemet akkor sem fitymálnunk, hanem teljes mértékben méltánylanunk kellene. Bizonyára, nem volna megvetendő dolog, kivált most, midőn a technicát összeférhetlennek képzeljük a génie-vel, most midőn némely költő — apage Satanas! — a *művész* czím ellen formaszerint tiltakozik, — holott már Byron is megmondotta a technicára: „rossz kézműves az, a ki szerszámaival összevész“ — nem volna, ismétlem, bolondság egy *virtuóz* verselő, ki megmutatná mire képes a magyar nyelv, mennyi erő, hajlékonyság, zöngelem van abban; egy oly verselő, ki, habár minden mélyebb költőiség nélkül, egyidőre nagyon népszerűvé válna, kinek zöngzetes strophái, feddhetetlen rímei, lehellet-könnyűségű fordulatai, ékes, szabatos nyelve, ezer változatú formái stb. minden ajkon meghonosulnának, minden fülben *reformot* idéznének elő, hogy többé a költészetnek akarva se lehessen visszatérni a mostani lágyan-kötött formákhoz. Azonban én, magyar versírók között, ily virtuózt nem ismerek; nem általában olyat, ki egy Virgilnek, Dantenak, Tassónak — vagy, hogy újabb költőt említsek, egy Bérangernek — a bensőt nem számítva — csak technikai ügyességét fölérné is; a mostan élők közt bizonyára nem. Szász K. formáihoz is, minden könnyűség, ügyesség, találékonyság daczára, mit azokban kifejt, nem egy helyen fér szó, s érdeme e tekintetben viszonylagos lesz; ellenben a tartalom meg kedvező világításban emelkedik s nem sok költeménye van, melyről azt lehetne mondani, hogy ihlet nélkül származott, habár ez ihlet néha inkább élénk, mint mély, inkább sebes, mint tartós;

ennélfogva inkább meglepő, hogysem maradandó nyomokat hágy maga után az olvasó lelkében.

Tudniillik Szász K. költői jelessége és hiányai ugyanazon egy forrásból erednek. Könnyűsége, mint a *génie*-é; de a lángelme biztossága, mélysége nélkül. Az ő agyából is pánczélosan terem elő Minerva — a gondolat — de a nagy sietségben sokszor valamit bennfelejt. Könnyen hangolódik, de e felhangoltság olykor nem tart, nem feszűl növekedő arányban az egész költemény folytán; itt-ott lazább pillanat áll be, melyet aztán nincs türelme úgy tölteni ki, hogy észre ne lehessen venni a lankadást. Olykor nem állhat ellen egy ragyogó képnek, egy elmés gondolatnak, egy zengő nyelvalaknak, mely hivatlan oda tolong képzeletébe, s nincs ideje, vagy nem vesz, hogy megítélje, vajon odatartozik-e szorosan. Kitér a czélhoz siető egyenes útról, hogy virágot szedjen az útfelen. *Sok* szépet ír; *egy* szépet nem oly sokat. Költői míveltsége, — annyi *átérzett* idegen költemény, melyek benső zenéje senki lelkében nem rezdűl meg s nem hangzik vissza oly könnyen, mint nála, egy részt elősegíti, más részben gátolja költészetét. Mint viasz, szedi fel a benyomásokat, s aż idegen ihletés az övét is sebesen lángra lobbantja: de nem mindenkor van elegendő ellenállási ereje, hogy nyoma se érezzék az idegen behatásnak. Néha egy gondolatból, egy ötletből, van úgy, csupán egy zengő rímsorból nagy könnyűséggel ringatja magát valamely érzésbe, s bizonyos fokig ihletés szállja meg; de az ily ihletés nem lehet mély, tartós; csak minő kútfeje vala. Azonban vannak dalai közt elég számmal, melyekben az érzés intensiv erejét nem lehet kétségbe vonnunk. Ilyen a *„Búbánat"* czímű szakasz majdnem egészen, a

többi közt is elszórva sok. Több költeménye, hol nem érzés, hanem gondolat a túlnyomó, oly *jól van írva*, hogy nehéz volna kivetőt találni bennök. Pedig az ily „correctség" formában, tárgyban, sem oly mindennapi nálunk, hogy meg ne illetné a dicséret. Hanem menjünk a részletekre.

Az előttem fekvő két kötet vers, ajánlás és előhangon kívül, öt külön osztályba van sorozva, melyek czímei: 1. Ifjúság, szerelem. 2. Élet, család, emlékezés. 3. Természet. 4. Búbánat. 5. Haza, történet. — A négy első egyre-másra lyrai, az ötödikben elbeszélő neműek is vannak. — Természetesen minden költőnek jogában áll, úgy osztani be gyűjteményét, a hogy neki tetszik; mindazáltal fenmarad a kérdés, czélszerű-e, előnyös-e a beosztás; könnyebbé teszi-e az egésznek áttekintését, neveli-e az egyes darabok hatását a jól kiválasztott hely; szóval nyer-e az olvasó, nyer-e a gyűjtemény a berendezés által? — Én csak zavarónak látom e sokféle czímet; annál inkább, mert a költemények közt sok van, melyről nem tudnók megmondani, miért kerűlt épen az illető osztályba, holott annyi vagy még több joggal a másikba is beillett volna. Az *Élet, család, emlékezés* czíműek közt akárhány van, mely épen úgy megférne az: *Ifjúság, szerelem* kalapja alatt, mert szerelmi dal, szerelmi emlékezés stb., a *Természet* osztálya is többnyire az, például bajos volna meghatározni, miért jutott: „Csillag és szerelem" (II. 9.) a *Természet* rovatába, vagy az: „Oh én lelkem! . . . ." kezdetű (II. 37. l.) nem inkább a *Családiak* közé? — De úgy látszik, szerző a berendezésben szántszándékkal oly útat akart követni, hogy az olvasó ne kisérhesse szívregényét olyformán, mint a ki Himfyt sorban olvassa; egy pillantás

a „tartalom"-ra, hol az egyes költemények mikori kelte föl van jegyezve, meggyőz erről bennünket. Ő vissza ugrik 1857-ről 52-re, sőt 48-ra, 60-ról megint 52-re, s így tovább. Ebből az az inconvenientia származik az olvasóra, hogy nem tudja magát húzamosabb ideig a költő helyzetébe gondolni, s valami olynemű kellemetlenséget érez, mintha ugyanazon egy darab hangulata, egysége volna megzavarva; nem is említve, hogy gyakran egyik költemény növelné kölcsönösen a másik hatását, alkalmas berendezés által. Legkevesb észrevétel alá esik e részben, a lyraiak közől, a *Búbánat* czímű szakasz, mely más tekintetben is közvetlenebbűl hat az olvasóra.

De miután a költő maga osztályozta gyűjteményét, fogadjuk el és kövessük ez osztályozást mi is. Az ajánlás („Kedves feleségemnek") s vezérhang („Az én múzsám") mindenik „jól van írva" a nélkül, hogy megkapóbb mozzanatokkal kínálkoznék. Hiba bennök nincs, a mi van — a nyelvre és technicára tartozik. Amott a szebbhangú nyelvtani hiba: „olvas*ol*" — itt, az utolsó versszakban egy 5-ös jambus 4-es helyett. Valóban fontos kérdés, tartozik-e tűrni a költészet a nyelvtan jármát oly igen, hogy örökké a nyelvficzamító: olvas-*sz*, keres-*sz* stb. mellett maradjon? De ki kellene dolgozni a magyar euphonia elméletét, s meghatározni meddig terjed e részben a költő szabadsága, máskint az effélén, mint hibán akad meg a szem. A verselési szabálytalanság az, midőn Szász K. rendes strophákban indul, s egyszerre csak egy pót-láb által zavarja meg azok menetét. Értsük meg. *Nem* árt a rhythmusnak, ha több szótag adatik ugyan, de az ütemek száma annyi marad, ha péld. spondeus helyett anapaest jő. De *árt* a rhythmusnak: ha *négy* ütem helyen *ötöt* fogok. Világos.

Az „Ifjúság, szerelem" czímű szakaszban a „Szép májusi . . ." (I. 15.) kezdetű dalocska egyszerű bája csak az előtt felfoghatlan, ki nagyon elborsolta izlését. Az a májusi, kerti éj, a váró szerelmes, a rózsa-kosárról vett kép s a bezárás: „Gondolatim rózsáit hadd öntsem a lelkedbe át" — mindez oly teljes öszhangba egyesűl s oly lehelletszerűvé teszi a dalt. Az „Éjhajadnak" feliratú (I. 29.) fénye és melege által, a „Szív története" (I. 31.) egyszerű formája, — a „Sebek" (I. 33.) a gondolatnak szerencsés kivitele által egy képben, tűnnek ki. A „Nászkoszorúval" kezdetűben a két első sor által támasztott hangulat jól rezgi végig a dalt. Az „Évek múlva" (I. 45.) — (mely szerző osztályzása szerint már az „Emlékezet" rovatban is megjárná) — „Ábrándkép" (I. 47.) czíműek szintén nem esnek kifogás alá: a „Távolból" (I. 57.) igen jó valamint utána a „Fényes csillag" is, az utóbbi népi alakban, de nem népnek szánva, valamint általában nem a Szász dalai. Az, mely így kezdődik: „Oly rövid volt . . ." (79. l.) egyszerű bájai által köt le, kivált hol azt mondja: „tanúnk csak az a jó isten, ki örűl a boldogoknak." — „Ég és föld" (95) „Futó idő" (103) még az, melyeket e szakaszból, mint semmi megrovás alá nem esőket, észrevétel nélkül bocsátunk.

Az olvasó, talán maga szerző is, meglehet csodálkozni fog, hogy ép ezeket emeltem ki e szakaszból, míg több olyat mellőztem, hol dúsabb képzelet, erősebb szenvedély, tüzesebb költészet nyilatkozik. Bizonyosan meg fogja kérdeni, miért nem a „Féltés" (21. l.) czíműnek adom a koszorút, vagy miért nem a „Menyasszony vagy . . ." kezdetűt (42. l.) emelem az első helyre. De amazok, szerintem, leg*ép*ebbek. A „Féltés" igen jól

indul, hanem aztán kifogyhatlan képeivel a mesterkéltbe játszik; nem is számítva, hogy a „szeretné*m* elrejteni *téged*“ — fajta erdélyiesség, mely itt többször ismételve van, bántja a magyarhoni ember fülét. Nem hiszünk mély voltában a szenvedélynek, ha a képhalmozás túlhág egy bizonyos határt, melyet ugyan elméletileg kipéczézni nem lehet, de érzeni igen. S van a szenvedély halmozta képekben valami rendetlenség, mi arról tanúskodik, hogy a költő nem kereste azokat, hanem úgy tódultak képzeletébe: míg itt a játék — a fokrúl fokra haladó képekben, nagyon is szembetűnő. Legalább én úgy érzem. A „Menyasszony vagy . . .“ sok igen szépet mond: attól fogva: „én leszek a templom köve“ fokozatosan emelkedik ama legpatheticusabb vers-szakig:

Ott leszek, a mikor a pap
Áldását reátok adja:
Ott leszek mikor, az isten
Azt átokká változtatja.

S innen fogva a bezárásig sincsen aláesés. De midőn azt kérdi: „nézz körűl, ha nem követ-e akkor egy halvány kísértet?“ egyszerűen annyit kelle felelnie: „az a kísértet *én* leszek,“ s úgy fonni a következő képek sorát. Szerző a helyett azt mondja: „rajtam *kívül* nem lesz ott senki, csak a múlt idők *emléke*.“ Ez fölösleges. Miért *isolálja* magát a múlt idő emlékétől? O, a kísértet, az árny, *ő maga* a múlt emléke: e minőségben kiséri volt kedvesét. A pap kérdése: „nem kötötted e szívedet valaha a más szívéhez?“ talán jobb lett volna a szokásos formulában. Legalább én nem tudom, hogy ily *szavakkal* kérdezné valahol az esküvendő párt. A vers-szak törése ellen, rövidebb sorokkal, nincs szavam

itten, mert a rhythmus nem csorbúl, *pauza* töltvén ki a hiányzó szótagot: de van arra a *büszke* — *üszke* rímre, mingyárt az első szakban. Én ily feltűnő helyen kerűlnék oly rímszót, mire alig lehetne más cadentiát mondani, mint a mely rákövetkezik. Épen úgy nem tenném ide a büszkét, egyetlen tiszta rímpárjával, mint nem ezt: *Lászlo*, hogy ráüssem: *zászló*. Ki ilyeseken föl nem akad, élvezze a szóban forgó költeményt, mert valóban élvezetes az.

Több dal is van még az osztályban, melyeket csupán egy vagy más részbeli fogyatkozás miatt nem lehet határozottan jóknak mondani. A „Babonám“ — czíműben semmi hiba, csupán érzik rajta, hogy a „Szerelem gyöngyei“ hatottak a költőre. Nem plagium, nem egyes helyek reminiscentiái: az egész hangulat van kölcsön véve. A „Csendes szellő“ csinos mezei képet rajzol, s belé a szeretőket, jó idyll is volna: de látszik rajta, hogy szerzője akkor még csak hírből ösmerte a délibábot, különben nem féltené rózsáját, oly távolból, midőn már *belátja* és *megismeri*, hogy „piczíny lába megázik a *délibábban.*“ A „Szenvedély“ elég szenves, de nem tudjuk, hogyan jő tüzes, fényes rajzai közé a boldogságnak az a kép, hogy midőn a költő ráborúlt kedvesére „úgy *fájt*, mintha *hideg koporsóból* emelné ki drága testét.“ Ehhez nincs kulcsa az olvasónak, ha netalán a költőnek volt is. A „Titkos szerelem“ hangja, zenéje igen szépen hintál kezdetben, a költőt is valószínűleg e kezdő sorok dallama ringatta e költeménybe, de tartok tőle, hogy a vége felé játékosabb, mint kellene, bár itten a játsziság nem annyira árt, mint a *Féltés* czíműnek patheticus hangulatában. „Fa és virág“ jó képben adja gondolatát, *egy* hibás vonással: ez a *száraz*

jelző az *ág* mellett. Őszszel a lomb lehull, de az ág nem *száraz*. Ha pedig *száraz*, akkor megtörik a kép. A „Majd ...“ czíműben csak egy *majd* nem kellene. „*Majd* ha minket eltemetnek, Azt susogja *majd* a szél ...“ Az egésznek hangulata jó. „El is jöttem“ ... túl van finomítva. A „Szamócza ajkadban“ mely igen csinos dal volna, csak az *árvalányhajat* nem tudjuk, hogyan értsük: *szinét*-e? vagy mi? s a gondolatok „borostyán fürtje“ sem ád tertium comparationis-t. A „Piros hajnal“ így is szép; de egy merészebb vonással még szebbé vált volna. Midőn a költő fél, hogy ha isten a mennyországban minden csókért egy esztendőt von le, s kérdezi: „Be akarod ezt számítni a mennyországban nekem?“ ... érezzük, hogy e hyperbole akkor érné el teljes költői határát, ha így kiáltana fel:

Félek, hogy az *öröklét* is
Megrövidül úgy nekem! . . .

s ez kellő magasra feszítné a költemény végsorait, míg a mint van, nincs emelkedése. Végre csupán a „Viszontlátást“ emelem még ki, mely gazdag, érzésben, képekben, s egyike volna e gyűjtemény legjobb dalainak, ha a négy utolsó sorban némi fonákság nincs. E négy sor így van:

Veled: szi*vem* édesen ver (*enyém*)
Távol tőled: vágy hevít. (*engem*)
Viszontlátva: szerelemmel
Függnek rajtam szem*eid* (*a tieid*)

Nem azt várta-e minden olvasó, hogy a harmadik esetben is saját, még pedig fokozott érzelmének kifejezése

fog következni? *Alapjában* hibás a „Némán ülünk ...“ kezdetű, mely első szakában azt mondja: „mit szíveinkben érzünk, *szóval* az *nem mondható,*“ utolsó szaka szerint pedig „*Csendesen* foly szívünk vére“ stb.; azaz a mi az első versszakban „szóval nem mondható“ érzés volt, az a vers folytán csendes *közönynek* bizonyúl.

A *második* osztály (Élet, család, emlékezés) már kilép a tisztán *alanyi* lyrából, reflexio-, elbeszélés-, allegoriával vegyes költeményeket is tartalmazván, s egy-két oly leíró darabot, mit *genre* néven ismer az aesthetika. Az alanyiak közől szépségre, épségre kiemelendőnek tartom a „Kis lakot“ mely a családi boldog szerelem idylli festését nyújtja öszhangzó képekben; a „Miért búsulsz“ kezdetűt, mely az *erősebb* fél áldozatkész szerelmi odaadását tiszta vonásokkal ecseteli; az „Álmatlan éj“-t, a „Boldogság emlékét“ — „Felejteni ...“ de talán mindeniknél inkább a „Haza felé“ czíműt, mely a kedveséhez vágyó szerelmesnek epedését rajzolja, s e hő apostrophban végzi:

Délibáb, tündérkezeddel ....
A kis házacskát *emeld* fel
Hadd lássam őt hamarabb! ....

Nem tartom ellenben sikerűltnek, egyes szép helyek daczára, mindjárt elűl a „Gyermekkori emlékeket“ hol a költő, többi közt, azon, egy-két ízben máshol is sejtettem visszásságba esik, hogy magát magán *kívül* képzeli, midőn azt mondja, hogy a „múlt idő *szívében* él és úgy tetszik neki, hogy (annak) *tükre* (az ő) *könnyező szeme.*“ Magán *kívül* kellene állnia, hogy ezt lássa. Midőn Tisza Domokos, talán „Honvágy“ czíműű versében a távol házára gondolva, azt mondja a szemébe tóduló

könycseppről: „S én e könnyben, mint a délibábon, nyájak, falvak úszó képét látom,“ nincs benne semmi visszás, mert a könyet nem *kívülről* nézi, hanem *átnéz* rajta, s a mint a tárgyak elmosódnak, elúsznak a csepp-ben, nem sok segély kell a phantasiának, hogy a „délibáb“ tüneményét varázsolja elé; de a *tükör*nek *külseje* hajtja vissza a sugárokat, s ki a *szem* tükrébe akar látni, kívül kell a szemen állnia. Az „Emléklapjaimból“ ifjúi hévvel közhelyeket halmoz; a „Szülő házam“ alapeszméjeül csekély a mit a végsorok kifejeznek: „Itt születtem, — de vajon Hol vár rám a sírhalom? . . .“ A „Változás“ czímű nincsen költészet nélkül, de kissé hajhászsza képeit, s a kolibri, paradicsommadár, Madonna-csók s több effélével azon tarkabarka régiókba téved, hol Lisznyai a király. A „Kedves betegemnek“ czíműben egy pár prózai sort kell megjelölnünk, a mi Szásznál annyival felötlőbb, minthogy ritka. „Minden tagod mintha *vassal égetné azt valaki*, s alább: „Még a *pogány is megszánna*.“ Est modus in rebus. Van annak módja, népi szólamot használni a maga helyén: de se minden hely, se minden szólás nem fér össze egymással. Itt a hely sem igen alkalmas, a szólás pedig oly az életben is hétköznapi és színetlen sopánkodás. Csak praegnansabb kifejezéseket használjon a költő, a közéletből. Mily jellemző, plastikával, kifejezéssel teljes azon egy szó, midőn Petőfi mondja: *munkálkodik* a czimbalmas;“ — legott képzeletünk elé terem a czigány, a mint hangszere fölé hajol, üstöke izzadt arczára hullva, s villámsebesen tánczoltatja verőjét a húrokon. De nem is halljuk aztán úton-útfélen annyiszor, hogy a czimbalmas „munkálkodik“ — mint az ilyet: „megszánná a pogány is.“ „Pálya emlékek“ négy szakasza némi

olyanságot mutat föl a „Szív története“ — négy versszakával; mindenik életírási mozzanatokon épűl, s mindenik az ismét-boldog szerelmen végzi. Tehát összekapcsolja a múltat a jelennel, a szív életében két különböző epochát foglal egybe; de miután az egyes pontokat külön-külön, más-más szakaszban mutatja fel, azaz, egymást kizáró érzelmeket nem egyszerre, hanem egymás *után* állít elénk, semmi természetlen a kapcsolatban. De van Szásznak költeménye (mint az „Új érzelem“ I. 71.) hol a régi és új szívvilág *harczban* ábrázoltatik; vagyis az mondatik ugyan, hogy: ez új érzelmek „*egymás ellen* zajlanak,“ — mégis nagy nyomatékkal hozza elé: „Marczongol a *régi bánat* — S ah! mellette *új seb* ég!“ Ebben már magában nincs összeférhetés, t. i. hogy az „új érzelmek“ egymással is, a „régi bánattal“ is harczoljanak; de a „régi bánat“ és „új seb“ összeütközése sem lehet nagyon erős, miután „új seb“ nem támadhat, míg a régi bánat „marczongol.“ Bocsánat, hogy e húrt megillettem, de okát kelle adnom, miért nem tetszik nekem ez a vers, és talán még egy pár, mely az átmeneti kort jelzi. Nem megdalolni való kor volt ez. Im Petőfi elsirja utolsó könyét Etelke fejfáján, még egy-két sóhajtás szakad fel kebléből az után is, akkor elhallgat, vagy közönyös tárgyakat vesz. Idő múlva némi határozatlan és alaktalan szerelmi vágy szállja meg, s Etelke emléke még ott borong; de mikor aztán a „Szerelem gyöngyei“ tárgyának nyújtja hódolatát, akkor minden érzése, szíve, lelke osztatlanúl ezé. Nem mondom, hogy ama *helyzet* lélektan ellenes, — de a mint költőnk festi, szerintem, *az.* Ezért aztán nem hat meg az *enormis* kép, mit a szenvedélyes bánat viharában hánykódó szívnek megbocsátnánk, sőt nála

természetesnek találnánk, midőn t. i. költőnk a „Gyűrűvel“-ben előbbi jegygyűrűje kövének elveszéséről mondja:

De kiesett a gyémánt, elvesztettem,
S a gyűrű feje üresen maradt, —
Mint hulló csillag elvesz tengerekben
S kiolt a bús ég minden sugarat. (216. l.)

Most azon költeményekre megyünk átal, melyekben részint ott van ugyan még a költő alanyisága, de már az őt környező külvilág tárgyaiból is többet veszen ecsetje alá, mint tisztán a lyrai hangulat ébresztésére kívántatnék; hol már a genre-hez közeledik, vagy épen satirai objectiv rajzot kíván adni. Ezek közt első a „Karácson.“ Elmondhatnók róla, hogy alakban, hangnemben ez vagy amaz költeményt juttatja eszünkbe: de az ily csendképek között mindig van valami hasonlóság, valamint egy szelíd táj mindig emlékeztet a másikra. Az is meglehet, hogy a költő, midőn ilyet alkot, maga sem titkolja magától, hogy a hangulatot egy vagy más régiebb költemény támasztá benne; a kérdés csupán azon fordúl meg, mennyi önálló erélyt bír kifejteni, hogy, daczára a kölcsön vett hangnak, eredetiségét senki kétségbe ne vonhassa. Megvan-e a felvett darabban ez önálló erély? Ha azt kérdenék tőlem, mi hibát találok benne, nem tudnék kimutatni egyebet, csupán, hogy „*izibe* szitáltak“ nem jó kifejezés, mert „izibe“ nem folytonos, hanem pillanatnyi siető cselekvésre mondatik; meg hogy ebben „anyám asszony-*nak* katonája volt *csak*“ — a *nak* feszűl is, rímel is. Mindazáltal, isten tudja mért, e költemény nem hozza rezgésbe lelkem húrjait, nincs maradandó benyomása, mint pl. a „Téli esték“-nek Petőfinél. *Látom*, a leírás hű, igaz, eleven,

költői: de nem *érzem* azt. Az elbeszélt gyermekjelenetek sora egész kis drámává gömbölyűl: attól fogva, mikor az apai mese végén előjön a fényes *angyal*, minden ez angyal várt megjelenésére vonatkozik: a gyermekek vágya lefeküinni, hogy az angyal hamarább jőjön, a sugdosás, találgatása kinek mit hoz majd; a betlehem-pásztorok megjelenése — mely e kis eposzban mintegy a *machinát* képezi, hogy a gyermekek a *kicsi Jézust* színről színre *felkérhessék* az angyal elküldésére; a fölébredés reggel, az öröm, a szép reflexió, melylyel ezt kiséri szerzőnk:

A gyermeköröm fogyhatatlan bánya
És benne minden: arany s briliánt,
Egy semmiségen, hogy el tud örülni
S ha sir: könyét oly könnyű letörűlni!

végűl háttérben a bámuló szülék, mintha mind e csoda dolgokról mit sem tudnának: mindez oly szépen, összefüggően van leírva, hogy nehéz megmondani, mi hát a baj? A baj, szerintem, az hogy költőnk hívebb *emlékező*, mint lelkesűlt *festő* e költeményben s bár kültárgyait igyekszik reflectálni a gyermek-kedély világában, e reflexió nem bír elég *naiv*sággal, hogy megillessen, nem annyi *eredeti* benső vonásokkal, hogy ragadjon. S bár nem tagadhatni, hogy a külső leírások a bensőért vannak ott; mégis amazok anyagi masszája elnyomja mintegy a bensőt, mely nem elég hatalmas, hogy felűlkerekedjék, s a költemény oly színt kap, mintha csupán karácsoni „szokások“ descriptiója volna. Azonban lehet, hogy nincs igazam, s örűlök ha a közönség nagyobb gyönyörrel élvezi e költeményt, mint én, mely azonfelűl a német „krisztkindlik“ rajzától is valódi magyar

jelleme által különbözik: mert nem *este* s a *Jézuska* hozza az ajándékot, hanem az *angyal* és *reggel*.

Szintén e fajta családi csendkép a „Nagyapám" czímű, mely az előbbi után következik. Ha a „Karácson"-ra az volt megjegyzésünk, hogy túlnyomó része van benne az emlékezetnek, a merő tapasztalásnak, itt azt nem mondhatjuk, mert szerző így kezdi:

> Egyet sajnálok egész életemben:
> Hogy *nagyapámat nem ismerhetém.*

Tehát már előre hozzá készít, hogy rajzain nem lesz a közvetlen benyomás frissesége, csupán azon másod kézbeli halvány vonások, minőket a szóbeli átadás nyújt. „Az édes atyám gyakran emlegette," mond költőnk. Igaz, hogy a gyermeki s ifjúi fogékony kedély, kivált a szülék szájából, az ily benyomásokat is elevenebben szedi föl és hívebben őrzi meg, mint a nagyobb korúaknál, de mégsem elég elevenen arra, hogy, bár teremtő képzelet segélyével, csalódásig hű rajzot adjon, s meggyőzzön az érzület igazságáról. E költeménynyel is úgy járunk. Kimondván a költő, hogy sohasem látta nagyapját, csupán hallott róla, nem bírjuk elhinni, hogy sympathiája mély és igaz egy oly ember iránt, ki csupán képzeletében él; már pedig rokonszenvet bennünk csak rokonszenv támasztana. Mert daczára mindannak, a mit a „természet szaváról" beszélnek, tény, hogy a gyermek saját szülőit sem szereti, ha azoktól csecsemő korában elvált, huzamos ideig nem látta s évek múlva mint idegennel jő velök össze: annál kevésbbé győződünk meg, hogy a „természet szava" felbuzduljon a harmadik ízen, vagy bár szóbeli emlegetés képes legyen azt oly érzelemmé fokozni, minő a poétai teremtéshez kell. És itt

jegyezzük meg: egészen más a költőnek „objective“ valamely egyén érzelmeibe tenni magát; más pedig „subjective“ oly érzelmet költeni, mely nem létezik, vagy csak lanyha fokozaton. Szerzőnk ez esetben azt teszi (s még egy pár dalában tudnánk hasonlót mutatni elő,) hogy elébb helyzetet, *érzelmet* költ, hogy azután *azt* megénekelje. — Több dicséret illeti e nemben a „Jó öreg“-et, hol a költő rokonszenve s a „jó öreg“-nek genre-szerű leírása kellő harmoniába olvad össze, s úgy érzelme igaz bensősége, mint szabatos, találó képei, jellemvonásai által leköti nem csak figyelmünket, hanem szívünket is. — A „Nagy bajúszú korcsmáros“ is mehet annak a mi; de a „Fürdőre kell mennie,“ satirának, sem elég éles, sem elég elmés s általában nem látszik, hogy ezen faj kedvező tere volna a Szász K. tehetségének.

Még egy fokkal kijebb a tisztán érzelmi alanyiságból, Szász K. azon költeményei következnek e vegyes osztályban, hol nem annyira érzése, mint gondolatja emelkedik ki a subjectiv háttérből. Ilyen már: „Az ifjú,“ — „A férfi“ — „Harmincz évvel,“ — „A jó tündér“ — ilyen, de már egészen a reflexió mezejére állítva, az „Oly szende volt . . .“ kezdetű, sőt ilyennek jellemezhetjük allegoriás elbeszéléseit, minő az „Angyal és ördög“ — „Köny és mosoly“ — melyeknél ismét egy fokkal tárgyiasabb „A koldusasszony.“ Mindezek a költészet különböző mértékével, de külformailag általában *jól* vannak *írva;* közös jellemök pedig az, hogy a költő, mindenikben valami előre képzett reflexiót vesz alapúl, melyet aztán egy-két sorban többnyire szavakkal is kifejez, mint fő *tanulságot,* mely a költeményből meríthető. E tanulság az „Ifjú“-nál a kezdő

versszakban van kifejezve, mely ismét Moore ismeretes költeményére támaszkodik: „Oh, blame not the bard, if he fly to the bowers“ ...

> Hagyd el, ne bántsd az ifjút
> Ha élveket keres;
> Meglásd, szenvedni is tud
> A miért érdemes (I. 199.);

„A férfi“ mintegy ennek folytatása, mindkettő alanyi háttérre festi reflexióit: amabban „a *Szent* oltári“ — ebben a „*szent* igék“ az a hely, hol szerző leginkább bevallja subjectivitását. „A jó tündér“ nyilt allegoria; a „Harminez évvel“ (mely nehéz formában szerencsésen mozog) egy subjectiv gondolatnak ád kifejezést:

> „A *művész* álom s koszorúk helyett
> A *férfinak* mennyit nyit kebeled.“

s hogy a *művész* e költeményben nem tárgyilag festett *egyén*, hanem csak ama gondolat kifejezésére fölvett *fogalom*: mutatja azon hely, hol szerző azt egyszerre *toll*, *ecset*, *véső*, *lanthúr* attributumokkal ruházza föl. — Az „Oly szende volt“ kezdetűben, mely már egészen tárgyias lyra, nem szükség keresni a reflexiót, mely alapját teszi, ott van az, szavakkal bőven és szépen kimondva, de a gondolat, legalább *Magdolna megtérése* óta újnak nem nevezhető. — Az „Angyal és ördög“ „Köny és mosoly“ alapeszmében, fogalmazásban annyira rokonok, hogy az utóbbi csupán az első thema variatiójának tetszik. Amaz e praeconcipiált gondolaton épűl:

> Egy szép *asszony* szivünknek *angyal*
> És *ördög* egyaránt lehet; (143.)

ez utóbbi csaknem hasonló szavakkal végződik:

Szólj — és szivedbe nyulj be — *ember:*
Angyal vagy *ördög* vagy-e te?

csupán, hogy itt a *masculinum genus* is bennfoglaltatik. Az így előre képzett gondolat, nem lehet tagadni, kivált az „Angyal és ördögben“ igen szép külsővel van felruházva: de nem ez a módja, elbeszélő költeményben alapeszmét fejezni ki. Az alapeszme nem elvont *tanulság*, mint az aesopi mesékben, az ép úgy nem választható külön a költemény egészétől, mint nem valamely szobortól vagy építési remektől a gondolat, mely általa ki van fejezve. Csak szellem nélküli pedanteria képzelheti az Iliász létre jöttét oly módon, hogy költője először egy alapeszmét, erkölcsi igazságot vagy maximát gondolva ki, azután nézett szélylyel, hol is kap már ő alkalmas mesét, cselekvényt, jellemeket ez igazság képes ábrázolása végett, s úgy bukkant Agamemnonra s a trójai hősökre. Szerző tudja ezt, csakúgy mint én, de akkor azt is fogja tudni, hogy allegoriái szép allegoriák ugyan, de az epica valódi szinén alúlesnek. Ballada vagy más ilyes név nem illetné őket. Ugyanezt mondhatjuk a „Koldus asszonyra,“ mely pedig jutalmat nyert s az „Angyal és ördöggel“ együtt számos tapsban részesűlt. Daczára, hogy e költemény, mint mindenki tudja, Béranger „Szegény asszony“-ának paraphrasisa, s ezt tagadni annyi volna, mint a napfényt tagadni, a közönség kedvesen fogadta, s nem egy volt, ki több szépet talált benne, mint az eredetiben. Több is van *külső* ragyogás, ha ezt veszszük költészetnek; de, habár elvonatkozunk az eredeti feltalálás érdemétől, s elfogadjuk, a mit pedig nem lehet, hogy szerzőnk egész öntudatlan s véletlenűl találkozott Béranger-rel, azt kell

itélnünk, hogy a *benső* igazság, teljes harmonia, valódi (echt) költészet Béranger művében található fel. Mit szerzőnk, legutól mintegy alap eszmét kimond: „Hogy a *művészet* a legjobb út megnyerni a *koldusbotot*" e praeconcipiált keserű gondolat, melyből szokása szerint kifejti, vagy melybe „tanulságkép" összevonja költeményét, — e gondolat, mondom, jelen esetben nem is igaz, mert nem a *művészet* a hibás, hanem a betegség, a balsors, meg hogy gazdag korában nem volt takarékos. Béranger folyvást a *charité*-ra, könyörületre hivatkozik, nem emel szemrehányó, követelő vádat a közönség ellen, mely annak idejében meghozta a magáét; végső szava is az, hogy isten *irgalmáról* gondoskodik a *bűnös* számára, lelkét félti annak:

> Pour qu'il (t. i. le coeur) ait *foi* dans le ciel, qu'elle implore,
> Ah! faisons-lui la charité!

szóval, a művésznő, ki Béranger költeményét olvassa, megdöbben a képtől, hogy mi várhat reá; Szászét olvasva kifakad a *háládatlan* közönség ellen.

Van e szakaszban még egy költemény, melyen nem lehet észrevétel nélkül síklanunk át, mert érdekes megjegyzésekre nyújt alkalmat. Ez a „Haláltáncz" „egy régi *népdal* töredékeiből," mint szerző mondja. A „régi népdal" nem egyéb, mint a népi *ballada*, mely a Heckenast kiadta „Magyar balladák könyvében" is (II. köt. 22. l.) „Sári bíróék" czímmel olvasható, s melynek hőse *Csomor Danyi*, ki hűtlen kedvesét halálra tánczoltatja Szerző e „töredéket" egészíti ki, s dolgozza át balladává. Először is a „töredék" szóval jőjünk tisztába. Nem tudom, *ily* alakban ismerte-e szerző e népköltemény t:

hanem ez *nem* töredék. Természete a balladának, (s annál inkább, minél népiesb) hogy nem a *tényeket*, hanem a tények *hatását* az érzelem világra, nem a szomorú történetet, hanem annak tragicumát fejezi ki, mennél erősebben. Magokból a tényekből s járulékaikból, mint idő, hely, környület, csupán annyit vesz föl, a mennyi *mulhatlanúl* szükséges, csupán annyit a *testből*, mennyi a *lélek* feltűntetésére okvetetlen megkívántatik. Már most, e szükségletre nézve, nagy a különbség oly ballada közt, mely eredetileg csak egy falu határára szólott, s olyan között, mely szélesebb, még pedig már *olvasó* körre számít. A falu, apraja-nagyja, ismeri az eseményt, melynek alkalmából egy ily ballada terem; neki nem kell *történet*, csak egy-egy emlékeztető szó, hogy követhesse az érzelmek fordulatait. Nekünk, az irodalomban, töredék lehet „Csomor Danyi;" a falusi költő, ki azt létre hozta, hallgatói szempontjából, épen a ballada törvénye ellen vét, ha a tényeket jobban kimagyarázza. Ő tudta, s vele az egész falu, ki az a „Sári bíróék," ő ismerte a leányt, jól tudta, mi a költeményben nincs említve, *hová hívatják* a legények, nem volt szükség mondania, hogy *táncz* közben történt a dolog, s a falu népe mégis elérté, honnan kéredzik a leány:

„Eredj Csomor Danyi!
Hadd menek *kihűlni*,
Nem fogok elmenni,
Vissza fogok gyűnni stb.

Mindazáltal elismerem, hogy „irodalmilag" homályosabb e költemény, mint kellene, s egyes czélzásai, melyekhez kulcsunk nincsen, töredékessé látszanak tenni. Így pél-

dául nem tudjuk, mire vonatkozik, idéző jelekkel a leány szájába adott, de hihetően maga a költő által, mintegy reflexióképen, közbevetett ama felkiáltás:

> Oh átkozott anya
> Átkozott légy apa
> Ki az ő *leányát*
> *Ily sokára hagyja.*

Az *ily sokára* nem a későig mulatás, hanem a késő *férjhezadás* lesz, mely vád vonatkozhatik ugyan a hosszú leányság alatti szeretkezésre, s így a csapodárságra is, melyért mostan lakol; de méginkább *gyanításnak* ad helyet, mi világos tudalom volt az eredeti hallgatók előtt, de nekünk örökre gyanítás marad.

A mi az átdolgozást illeti: az csak *részben* sikerűlt, mi efféle költeménynél annyi, mint: *nem* sikerűlt. A két féle, régi és új szövet nincs egybe illesztve úgy, hogy ki ne ríjon egymás közől. Eleinte jól kezdi: az 1-ső szakasz többnyire szerencsésen odaillő népi kifejezésekből van összealkotva, s hol a költő maga veszi is át a szót, óvakodik az öszhangot megzavarni. De már a szakasz végén tolla alá kerűl egy szerencsétlen sor: „kész a végzés, még *titokban*" — erre rím kell, mi lehetne jobb, mint *lobban?* de mi lobban úgy, mint a titok? hát: a *lidércz*, s lesz a sorpár így: „Kész a végzés, még titokban, mint lidércz, mely *még nem lobban.*" No, a lidércz, míg nem lobban, nem is lidércz, de nem is kész, mert mihelyt *kész*, legott fellobban. S hova lesz ily hasonlat által a hang naivsága? — A 2. és 3-ik szakaszban amott a legény, itt a leány viszi a szót. Egyik sem naiv, akár nyelvét, akár ész-, vagy érzelem-

irányát, s ennek kifejezés módját tekintjük. A legény „a gyűrűnek, e csalfa *ékszernek, gyémántja sugaráról*" beszél, s átkai legmagasb pathoszában szójátékot farag: „Verjen meg az isten! — ha *nem*, hát majd megverlek *én*" — s mindezt nem tréfából, vagy humoros kifakadásban mint a nép fia, hanem a legnagyobb komoly felindulás közepett. A leánynak egy *nyillal* van sok vesződsége, a Dani *átkával*, mely képet három strophán átal űz-fűz. A 4-ik szakasz többnyire jó hangból megy, de ott is van a mi megtöri a hármoniát. Először a *Dani* — mon-*dani* rím, mely másod ízben fordúl már elé, holott egyszer is — frivol; aztán ily inversiók a paraszt asszony szájában:

S *mely* szembe szívbe süt —
Mind gyémántos kövüt,
Tégy a tíz ujjodra tíz pár arany *gyűrűt.*

Az 5-ik szakaszban is vannak helyek, hol a költő *súgja* a szót személyeinek, s azok öntudatlan mondják utána: de mivel „finis coronat opus," s e szak a többinél jobb, kivált végsorai teljes pathoszszal zárják be:

„Húzd éjfélig, czigány,
Reggelig azután!
Azután mindétig
Halálom perczéig!"

(„Húzd czigány! éjfélig,
Éjféltől reggelig:
Azután mindétig,
Halálom óráig!"... *Az eredeti.*)

(mire csak az a megjegyzésünk, hogy az eredeti, ha a *rímét* nem, a *hangsúlyos szót* jobban tudta, hova tegye,) hadd maradjon jó íze szánkban a költeménynek.

Egész kötet van hátra: vonjuk összébb a vitorlát. Sok szóval járunk: de ha az általános bírálat tudósabb:

a részletes bonczolás mindig tanulságosabb. E sorok írója magáról tudja ezt. Ritkán s nem nagyon sokat épűlt oly bírálatokból, melyek egész általánosságban voltak tartva: ellenben a kellő részletességgel történt felízelés mindig hagyott nála valamit, vagy adván vagy költvén egy-egy gondolatot. — Csak az a baj az efféle elemzésnél, hogy az ember sohasem mondhat eleget, s minél inkább követi a részleteket, annál jobban elágaznak, mint a fa gyökere, mely földszínt három-négy ágban egyesűl, de ha az ember mindenik ágnak végére akar menni, ezer meg ezer apróbb szálra, majd számtalan gyökér-rostra talál, melyekből nincs kiigazodás. Nem kerűlheti hát, hogy részletes bírálata némi töredékesség színét ne hordja magán, ha itt-amott inkább, más helyen kevésbbé ereszkedik a részletekbe; de a mit előadása formailag veszt, kipótolja a nyereség, hogy alkalma van oly gyakorlati intések adására, melyek az általánosb tárgyalásban helyet nem foglalhattak volna. Szolgáljon ez mentségeműl.

A második kötetben egy osztály a „Természet“ közös czím alá van sorozva. Szerző, a pusztán *leíró* költészet ellen tiltakozva, jeligéjében ezt mondja:

> Ne fesd a mit *látsz*, — azt fesd, a mit *érzesz:*
> A kép igazhű — és egyszersmind szép lesz.

Ez igaz. Nincs valami ízetlenebb, mint neki esni hajnalnak, viharnak, délibábnak, tengernek, pusztának stb. inventáriumba szedni minden tárgyat, a mit az ember szeme lát és füle hall. Az ily leírás nem költészet, miben sem különbözik a föld- vagy természetrajzi descriptióktól, midőn például egy tájat, annak hegyét, völ-

gyét, falvait, erdeit, vizeit stb. elsoroljuk, mihez csupán szemesség kell s jó emlékezet; vagy midőn egy növényt leírunk virágától gyökeréig. Jól mondja hát költőnk, hogy ne a *látottat*, hanem az *érzettet* fessük. De érzés meg érzés közt különbség van. Ha a költő oly érzelmet zeng, melyet *nem* a természet lehellt belé, hanem *ő maga vitt már készen* a természetbe, akkor ne nevezze költeményét *leírónak*, ne kívánja, hogy azt „Természet" czím alá soroljuk. Szerző sok oly költeményt bújtat e kalap alá, a mely semmivel sem inkább „Természet," — mint a többi lyrája. A természet csak mint kép, allegoria stb. szerepel bennök, hogy speciális érzelmét azok segélyével kifejezze; szóval csupán azt, és annyit vesz a természetből, a mi és a mennyi *subjectiv* érzése képbeli előadására szükséges: ezt pedig a lyrai költő mindig teheti. Nála tárgyias rajza alig fordúl elő a természetnek. Már pedig a tárgyiasság ily esetben sem teszi azt, hogy a költő ne érezzen, hanem hogy érzése a leirt tárgy által jőjön mozgásba; ha tájat fest, annak mintegy a lelkét, azt a varázst fogja fel, melyet az őrá gyakorolt, s hihetően másokra is épen úgy fogna gyakorolni. Az így termett költeményt nevezném én aztán „Természetnek;" Szász Károlyéi többnyire nem *természet*, hanem *alany* mint a többi. Ő e részben alanyibb a különben oly subjectiv Petőfinél: kinek csak „Kutyakaparóját" hozom fel, hogyan lehelli e költemény az objectiv tájnak azon sivárságát, melyet a költő is érzett ugyan, sőt erősebben kelle, hogy érezzen, mint más, de olvasva mindenki megtalálja benne a maga ugyanazon tárgyhoz kötött érzelmét, míg Szásznál a természet képei nem e, hogy úgy szóljak, *tárgyilagos* érzést költik fel, hanem az egyén *alanyi* hangulatát tükrözik vissza.

E szakaszban kétségkívül legjelesebb, formában, kivitelben is legtisztább, az „Álom keleten“ (II. 21.). Ki Szásznak *kép*dús, ragyogó phantasiáját nem ismerné, vagy tagadná, olvassa el ezt. Ő itt igazán elemében van. *Látszó* apropos nélkül, föltesz egy kérdést: Mit érezne a puszták vándora, ha tikkadtan lerogyva tevéje lábainál, egy csodás, tündéri keleti álmot látna? Ekkor hozzá fog ez álmot a legragyogóbb színekben ecsetelni. Fokról fokra növeli az álom kéjeit. A vándor elébb vizekben hintálózik, majd teste könnyebb lesz, röpűl, karcsú pálmák ringatják — s még fölebb, már-már a Próféta s húrik keblében képzeli magát... midőn felébred, s:

Tevéje nyög és a lángszárnyú számum
A forró homokot szemébe szórja.

Azonban ez sem pusztán leíró, ez is alanyi költemény. Ki amannak veszi, könnyen tehetné a kérdést: de mi baja költőnek a beduinnal? hogy jő az absurd gondolatra, hogy leírja annak *álmát?* Van-e több apropos e gondolatban, mint az egyszeri menyecske töprenkedésében, ki mindig azon sírt-rítt, hogy ha neki kis fia *lesz*, annak kis ködmene *lesz*, s a kis fiú megtalál halni: hát kire marad a kis ködmen? ... Nem olyan-e ez is: mit érez*ne* a vándor ilyen s ilyen esetben? ... Mint pusztán leíró, nem volna indokolva sem a hangulat, sem a kiindulás. De *alanyi* szenvedés képe ez. Csak még egy vonás kellene az utolsó versszakhoz s minden tisztában volna. Előttem így sem homályos, de nem minden olvasó találja meg e költeményben magát a költőt. Pedig ez elhallgatásban művészet rejlik: csakhogy mi szájbarágott beszédhez vagyunk szokva. — Szintén tiszta

és jó még a „Havasi rózsa" — „Jégvirágok," — mindkettő emlékeztetve *tárgyban* Tompára, de conceptióban nem; „A kőrösi temetőben," mely talán egyedül érdemli a „Természet" nevet valamennyi közt, mivel ebben a hangulat *kívülről* jő: a költő boldog, mégis ábrándos vágya kél fekünni e szép temetőben; „Oh én lelkem"... mely tisztán alanyi dal, valamint az utána következő: „Alugyál el" — továbbá „Nézd a folyót"... mind élvezhető költemények. „Az úr háza" 1. 2. 3., mely legcsodálatosabb módon jő a „Természet" osztályba, ama föntebb jellemzett költeményeihez való volna Szásznak, melyekben alanyi alapon, leíró elemekkel, *gondolatja* emelkedik ki. E gondolat az 1. számúban a „*keresztyén* eszme, ellenébe téve a *mózesinek*" melyről találóan mondja: „Bár a *test* meghalt: él a *lélek* s az isten él — az úr jelen!" a 2-ikban az egyén, a költő, mint a keresztyén anyaszentegyház *tagja*, a 3-ikban már mint *pap* áll előttünk. E három tehát némileg „rendszeresen" tartozik össze: előbb a ker. egyház fogalma, aztán az egyház tagjáé, aztán különösen a papé. Mindazáltal nem sovány didacticum, a költő alanyi érzelme lengi által, külső leírásai pedig szépek. Mingyárt elűl az esti csönd leírása a templomban, meghatja a képzeletet, s felkölti az egészhez kellő ünnepélyes hangot. Csupán két helyre van észrevételem. Költő a templom hajóját, az esti borongásban, hajolva könyörgő *remetének* nézi. Oly speciális világítás ez, minőben nem tudjuk *képzelni* a mondott tárgyat. Sokszor van úgy az ember, hogy lát valamely tüneményt, az égen például felhő csoportot, világítást, mely annyira *kivételes*, szokatlan, hogy ha festő vásznára tenné, senkisem hinné el neki, hogy természetes. Vajon a művész helyesen használja-e fel ez

igaz, de nagyon *rendkívüli* momentumokat? Szerintem ép úgy téved, mint ha a költő az erkölcsi világból a nagyon kivételest hajhászsza. Vannak bizarr jellemek, létezők a *valóságban*, hihetetlenek a *költészetben*. Nem hozom fel Sue-t, vagy Dumast: Dickens némely alakja is ilyen. Meglehet, sőt merném mondani, bizonyos, hogy Szász ez esetben a boltozatot oly világításban látta, hogy épen könyörgő remete hasonlatát gerjeszté föl képzeletében: de e *való*, oly kivételes, hogy más, ki nem látta, nem bírja utánképzelni. — Másik észrevételem e zavart stropha ellen van, melynek mind rhythmusa, mind szókötése szaggatott:

Magosban (adverb.) állok mind a népnél.
De lelkem! bár még fölebb lépnél:
Az éghez *azzal* közelebb vagy-e?
(egész lábbal hosszabb.)
Alant s fent — egy*re* s az egész*re* —
A gondviselés őrködése
A kicsiny*é*, mint a nagy*é*.
(csodálatos syntaxis.)

Általában elég jól van írva még „Szép e róna;" kezdetén némi Petőfi-benyomások, — majd találó képek közt egy hamis: sietne a láb, ha a délibáb nem hívná a költőt megfürödni enyhítő vizébe. Siethet a délibábig, messze van az. Továbbá: „Vihar közelgése," hol oly szépen mondatik:

Reszketnek a fűszálak,
Különben semmi nesz,
— Az isten haragjának
Előérzése ez!....

A fákon a levélkék
Egymáshoz hajlanak, —
Virág bezárja kelyhét,
Madárka hallgatag....

de túlmesterkélt, midőn a mennydörgést oroszlány hangnak (eddig jó) s a vihart *sárga farkának* képzeli; végűl a „Csendesség" melyben a pásztortűzről oly szép az, hogy a „messzeség gyújtja és oltja" de vannak messzünnen vett képek is: „Mint *kedvese* után a *leányka*, úgy néz az *ég* a *nap* után;" van képtelenség, midőn szerző e pásztortüzes *éjben* azt mondja: „ott túlnan *zöldebb* tájak intnek" — azaz olyat fest, a mit *nem láthat* most. Végre mint olyat, melynek hangján el nem igazodhatni, a „Nyugalom és boldogság" czíműt (II. 61.) hozom fel. A táj ebben először *oly derűlt*, mint *álmodó gyermek*, fölötte nyugalom *mosolya* van, aztán: mint *koporsóba* fektetett leány, s a *derűlt* nyugalomból lesz *bús* nyugalom, a télnek *halvány réme*. Az a képvadászás is fordúl benne elő, hogy a *vihar* elébb hasonlíttatik *szív*hez, a szív meg aztán *húr*hoz. Az ily, harmadik-negyedik tárgyra lépdelő hasonlat-grádics mindig a mesterkéltség szinét hordja magán.

Tisztelt olvasó! Ha Szász Károly érzelem világát a rokonszenv s megilletődés könnyeivel akarod bejárni, vedd elő még egyszer a vékony füzetet, melynek czíme: „Iduna hagyományai" s olvasd utána szerzőnknél a „Búbánat" közös név alá foglalt költeményeket. Ne akadj fel a *jeligén*, melyben a *kép* hogyan illését akár a mottóra, akár az egészre maig sem tudom kivenni; az se zavarjon, ha az első három vers nem talál meg-

felelni rég felizgattam várakozásodnak. Azt mondanám, mit a kártyás mond germanizált franczia nyelvén: „drei *brennen!*" (s itt a *brennen* jobban is vág, mint a *prenez*) ha ezekben is nem volna oly szívreható szépség, a mit sajnállanék eldobni, meg ha e szakasz teljességére szükséges nem volna e bevezetés. Csak hadd vigye hát költőnk „Halvány virágait" (II. 79.) kedves betegének: azt a *primulát*, melyről annyi érzéssel veti oda (1.):

Ő is lehajtja bánatos fejét,
Te is lehajtod, édes angyalom!

s az akáczfa lehulló fehér virága hadd mondassa vele (2.):

Fehér párnádnál fehérebb magad:
A halál hóvirága hulla rád —

e szép két kis dalért megbocsátjuk a harmadik (3.) nem oly szépet, melyben elébb prózailag fölfejti, hogy ártalmas a fehér liliom szaga beteg szobában: „*ölő* a haldokló liliom szaga" — tehát *magában a liliomban* van e gyilkos erő, mégis aztán így zárja be: „Te is haldokló liljom vagy, *testvéred halálán* megölne a *fájdalom.* Ez nem vág össze. Vagy phisicai ártalom, vagy sympathia! a kettő együtt nem fér meg. Állítsuk össze röviden: „megöl a *hervadó* liliom *szaga;* vigyük ki: *hervadása miatt* megölne a *fájdalom.*" Jó így? A költészetnek is van logikája. — A „Belepte már. . ." kezdetűért, hol a költő „lelke mint búsongó ákász, hullatja elhunyt kedvesére egykori kedve színes lombjait" — ismét elnézzük azt az egy két hibát, mely a „Nem adnálak". . . feliratúban előfordúl, mely csodás vegyűlete az igazi hangnak és mesterkedésnek. E három elsőt,

mondom, leszámítva, vagy igen *föl* nem számítva, hallgasd feljajdulását, részvékeny olvasó („Iduna" II. 85.):

Ne kapd fel nevét kósza hír!
Adj néki nyugtot néma sír!
Fedezd be árnynyal, zöld berek!
Felejtsétek el emberek!

s midőn a fájdalom féltékenységével tapad az önző gondolathoz, (mert a nagy fájdalom önző): „és néma, hideg sírkövén ne legyen köny: *csak az enyém!*" Lehet-e ennél valami igazabb? nemde a pathosz valódi nyelve ez? Vagy midőn szobája elhagyatottságát festi („Útban": 2.) hol „az ágy üres, mint a fészek, melynek pelyhe már kihűlt, mert a telet félő madár szebb *taraszba* menekűlt" — hol csak a „szögletben egy komor pók *foltozgatja* (még ez is *rongyos!*) szövetét" — „még maga a *szenvedés is elhagyá e bús lakot;* — — vagy a „Zöld sír" — vagy midőn felkiált: Hadd legyen ő a legutolsó, a kit elfed a koporsó s ne maradjon aztán senki, a ki őt sírva vigye ki („Hadd legyek..." II. 93.); vagy midőn még élni akar anyjáért, testvériért („1853. Október 25." 94. l.). A „Fehér sír"-t (97. l.) elfordíthatjuk, még a veszett hangzású sort se rójuk most meg benne:

Szólj, jöttén te mit érezhettél....

de a „Három temető" ismét szíven kap, kivált midőn halottjairól mondja:

De a földtől vissza
Mind hiába kérem,
Mondván: *ez sajátom,*
Ez lelkem, ez vérem —

kár, hogy egy keveset mondó képpel rekeszti be, mely az idézett sorok pathoszából egyszerre aláejti a hangot. Sok érzéssel van írva a „Drága csontok" czímű is: „Mindenütt egy-egy temető, Enyéimet pihentető;" úgy hagyogatta el kedveseit, mint tagjait csatákban a katona Olvashatjuk bátran a mint következnek: „Oh lelkem" „A hideg bölcseség" „Eljő az idő" „Szeretni újra" „Ne csábítgass" „Pálya végén" — de mindezeknél meghatóbb lesz az „Emlékezés:" mintha most is hallaná még — úgymond — ásó kapa csördülését, a nehéz föld dobbanását, az üres sír betelését..." aztán: „*úgy hullott szívére a rög!*" — Igen! ezt *mi* is érezzük itt. S „Mily boldog" Iduna — ott lenn, a sírban, „hogy *édes anyja* is hozzá költözött! Adjuk hozzá még a hátra levő kettőt és zárjuk be e szakaszt azzal, a mivel költőnk berekeszti:

> A fa, ha benövi kérgével sebhelyét,
> Bár alig látszik az, *rongálja belsejét;*
> Kertész nem látja azt, — az isten tudja csak:
> Mért lombjai idő előtt elhullanak!...

És most, *musae, paullo majora canamus!* Azaz nem mi, hanem költőnk mondja ezt, kinek itt következő (utolsó) szakasza: *Haza, Történet* collectiv czímet visel. Eleinte, mint igaz erdélyi ember, *szűkebb* értelemben veszi a haza nevét; első költeményén e kizáró honfiúság látszik, a mi egyébaránt költőnek jobban áll, mint a ki prózában tesz ily különbséget. A költő hazája nem mindig a politikai haza, lehet egy tartomány, vidék, sőt falu is; az a meleg fészek, honnan kiröppent, hová édes emlékei vonják vissza, hol érzelem világa mele-

gebb, otthonosabb... a költő nagyon anyás gyermeke — *Mutterland*-jának. Ki venné rossz neven, ha Petőfi melegebb vonzalmat hirdet a puszta, Kis-Kunság homokpusztái iránt, mint más vidékei iránt a hazának. Szászt sem rovom tehát meg, hogy midőn hazát emleget, specialiter a Maros tájaira gondol: de az ily költeményeket nem tettem volna *legelűl*. Ki a főczímet: *Haza*, s a kezdő vers czímét: *Hazámhoz* olvassa, nem arra van előkészítve, hogy az „engere Vaterlandsliebe“-vel találkozzék mindjárt a küszöbön, — legalább én úgy jártam vele. Ezt csak mellesleg.

Egyébaránt a „Hazámhoz“ kedvesen írott dal. Rhythmus és öszhang semmi által sincs megzavarva, az érzelem igaz és meleg. Különösen talál, midőn: kérdi a sebes folyótól, miért hagyta el Erdélyt. (Mert sok folyónk onnan jő, s mind kisiet onnan, oda *be* egy sem.) S midőn a kis csillagot a látkör szélén havasi pásztortűznek nézi. „A Maroshoz“ is szépen van írva, jó *allegoria*, de kissé elnyújtott, s magyarázatos. Nem elég, hogy végűl három versszakon át fejtegeti a „mese értelmét,“ jó előre már *dölt* sorral szánkba rágja:

Intő példa nekem a te sorsod.

Mennyivel szebb Petőfi „Két vándora“ hol minden magyarázat nélkül magát ismerjük fel a „fiúban!“ A nagyon kimagyarázott allegoria, mint az explicált élcz, elveszti minden élét. A „Magyar zene“ közhelyekből indúl, de aztán neki melegszik s megkapja kellő emelkedését. Csupán az a rossz rím elűl is, hátúl is: hol épen a legjobb rhythmus kellene! A „Szerelem és Honfibú“ — sekélyes. A *czím* és *négy első sor* meg-

mondja egész gondolatját, a többi csak ezt magyarázza, ürgeti forgatja. Ime:

Szerelem és Honfibú.

Pásztortűz a hegy tövében (szerelem)
Felleg a hegy tetején (honfibú.)
Öröm az ember szívében (szerelem)
Bánat és *gond* a fején (honfibú.)

a többi fejlemény pusztán annyi, hogy a felleg (honfibú) ködöt hoz, s e *köd kioltja (?)* a *pásztor tüzet* (a szerelmet). A vers, ha nem nyúlik, szakad. „Abd-el Kader" (*haza*-e, vagy *történet* szerzőnek irányában?) tárgyias; bérangeri accentusból, de szépen meg van írva. Csak abban sejtek valami sikamlást, hogy a puszták fia elébb „nem kéri *kardját*" de azután *puskáját* igen, s végre azt is megvárja, hogy *kardját* vissza adják, melytől „csak erőszak fosztá meg"... Nem tudom, *progressió*-e ez, vagy *ellenmondás*. „Kerényi Frigyes" a jobbak közé tartozik, jól kelti, folytatja, s kitünően szép utózengéssel hagyja bennünk a hangulatot. „Garai"-ban sok az alkalmiság: mire való „fényes ősöket" „királyi nemet" emlegetni, a mire ő maga is elmosolyodott volna? s a nőjére, gyermekeire vonatkozó hely nagyon prózailag-practicus felhívása a közrészvétnek. Szép mozzanatok hiával ez sincs különben. „A szalk-szent-mártoni csárdának" csupán *vége* az, a mi *erőt ér*, a többi „széle a derelyének." Semmi *új* „Petőfi *újabb* költeményeiben„ azaz nem a két kötetest értem, hanem a két versszakost Szásznál. A „Testvérek"... (a menekűltek) „sem nem rossz az, sem nem jó" de nem is „mind csak hiábavaló." Vége felé jól fordúl. „Kazinczy" és „Széchenyi emlé-

kezete"... hadd ne szóljak ezekről. Ismeri a közönség mindegyiket. Mindegyiknél bizonyos összehasonlításba kellene ereszkednünk, a mi e daraboknak akár előnyére, akár hátrányára ütne ki, epét zavarna itt vagy ott. Annyit mondhatunk, hogy a legjobb költő is, ily alkalmakkal, nem tehet róla, ha némileg a színházi díszítő ecsetjével fest, csupán az a kérdés, melyik jobb *decorator* s *művész* egyszersmind. E kérdést két fél dönti el: a nagy közönség, s a műértő kisebb rész. „Kazinczy emlékezete" alkalmával e kettő, úgy látszott, meghasonlék; „Széchenyi" iránt az egyik félnek nem volt alkalma összehasonlítólag nyilatkozni. — Végűl: „A nagy év" jól rekeszti be mind az (1860-dik) évet, mind a kötetet.

Mi is berekesztenők, az olvasó nagy könnyebbségére, vizsgálatunkat, ha Szász K. még néhány, az elbeszélő nemhez tartozó költeményt is nem írt volna, melyekre vonatkozik e szakasz czímében a *Történet* szó. Ezek: „Aquiléja;" „Salamon átka;" „A herczeg solyma;" „Negyedik Béla;" „Ottó király," „A bújdosók;" „Éji harcz;" „Hunyadi László;" „Ének Mátyás királyról;" „Bánfi Dénes csókja." — Az utóbbi, forma s tartalom tekintetében, valamennyi közt leginkább megfelel az e fajta elbeszélés (románcz, ballada, stb.) igényeinek. Egy határozott indokból (a *csók*) ered ki, s ahhoz mind végig hű marad, ámbár a kútfő, (Cserei) honnan szerzőnk tárgyát meríté, igen alkalmas lett volna arra, hogy complicált motivumaival a költőt zavarba hozza. S a cselekvény nemcsak Béldi boszújában nyilatkozik, nem csak azon igen találó vonásban, mikor a halálos okirat aláírásától vonakodó Béldit Teleki a *csók* ügyes s nagyon alkalomszerű említése által bőszíti fel; hanem sokkal

szebben a Bánfi lélek állapotjában fejlő tragicum által. Bánfi bűnhödik *egy csókért*, azaz valamennyi kisebb-nagyobb hűtlenségért, mit neje ellen elkövetett. De a nő megbocsátotta ezeket a boldogtalannak; ki a *megtérés* édes hitével alszik, álmodik immár hitvese kebelén. Mily öröm volna élni ezután! de a *sors* nem oly kegyelmes, mint a szerető feleség: ott zörget az ajtón a *büntetés*, a halál. A kegyelem hozó követ megjelenése azonban mit sem lendít már a cselekvényen. Csak arra való, hogy a megtörtént kivégzést (a hozott „szőnyeggel") határyosban jelentse a költő. Ha e kegyelempósta elindulása mingyárt a Csákié után beszövetik, az olvasó feszűltebb érdekkel fogta várni a kifejlődést. Nem olcsó hatás-vadászat az ilyen, mikor t. i. az *egymás mellett történő*, s mintegy *versenyt futó eseményekről* lerántjuk e leplet, hogy a néző tisztán lássa, s remény s kétely közt hánykodjék, melyik lesz a győztes. Rosszabb ennél a *meglepés*, ha oly váratlanúl jő valami, mint itt végűl a kegyelmi hír. Legrosszabb, ha a költő azáltal akar érdeket gerjeszteni, hogy oly remény s félelem közt himbál, melyekről utóbb kisűl, hogy csupa *vak lárma* volt. Jelen esetben a kegyelem hírnök korábbi elindítása nem lett volna az. — Még a „Salamon átka" tűntet fel erőteljes balladai *benső* mozzanatot, mely ott culminál, midőn Salamon felkiált: „Nézd! megvan még szemem világa" — s általában e költemény *benső* alkata egészen balladai, de külseje annyi *leíró* elemet szedett magára, oly magyarázatos, sok szóval járó, hogy versnek lehet jó vers, de nem ballada. Megfordítva, más darabjaiban szerzőnek, van külső, nincs benső balladaiság. Ilyen Aquiléja. IV. Béla, Ottó király, A bújdosók, Éji harcz, Hunyadi László. Mindezek nem belülről fejlenek

kifelé, hanem a külső hang által akarják fedezni a benső (t. i. költői) cselekvés hiányát; a krónikai szerkezetet. S e fölvett külső hang is nem egyszer kölcsönzöttnek — már tudva, nem tudva, — de kölcsönzöttnek tetszik. Nem én mondom ezt, mások is úgy találták. Szerző, ha *elbeszél*, úgy látszik még inkább ki van téve annak, mit az általános jellemzéskor mondottam róla, hogy t. i. nincs elég ellenállási ereje, hogy idegen hangulat erőt ne vegyen rajta. Ez nem azt teszi, mintha nem adna eredeti képeket s szépeket, de minden esetre azt, hogy tárgyán kívül még a minta is ott lebeg előtte s ez meglátszik a művén. — *Aquiléja* az ismeretes gólya-mondát adja, tehát a nagy hún vezér egy taktikai fogását, *kül eseményt,* minden cselekvés nélkül, ha csak Attila gyávaságig dühöngő jellemrajzát annak nem veszszük. E „*bősz* királyra a hadak *nem is figyelnek*“ (142. l.) aztán káromkodik: „Verjen meg Hadur haragja!“ alább is hadai „elnémulnak ijedségben a *dühhel* mondott szavakra“ (147.) Nincs e hősben méltóság: Attila történetileg sem ilyen dühöncz. A „czitromok hazájának“ szép leírása elűl magában jó: „sed non his erat locus.“ Ilyszende nyitány nem való e harczias operához. A nehéz versalakban szerző könnyűsége mesteri — olykor mesterkélt is *(éj a héja*, Aqu*iléja* stb.) — Rokon ezzel az *Éji harcz,* a mennyiben ez is csupán *külső* hadi cselekvényt, Hunyadinak egy éji cselét, dolgoz fel. Megverni az ellent, észszel vagy kézzel, dicső dolog; de pusztán magára nem költői cselekvény. Még a tulajdonképeni epopeában is, melynél pedig a külső tények oly nagy szerepet játszanak, kell lenni, s van is benső mindig. — *IV. Béla* igen jó accordokból megy; de az alapeszme, min sarkallik, egy oly előre fogant gondolat, milyenekről

már fönebb, szerzőnk némely allegoriás elbeszélései alkalmával, emlékeztem. „Az *egyén* elveszítheti életét a becsűletért — ez a kigondolt maxima — de a *király* a haza megmentését még az egyéni becsületnél is többre kell, hogy tegye.“ Föntebb megmondottam az ily parázson befektetett alapigazságokra észrevételemet, fölösleges ismétlenem. Csak azt teszem még hozzá, hogy ha valamely epikai faj, úgy bizonyosan a balladaféle az, melyben szükség, hogy az alapeszme *érzéssé* olvadjon mintegy; mely legkevésbbé tűri az ily „tanulság“-szerűen elvonható maximákat. *Hunyadi László* cselekvénye benső volna, de az ismeretes mozzanatokon kívül, melyek a históriában is kikerekednek, semmi újat nem látok benne, kivéve a külső ruházást; ugyan ez áll a *Bújdosókról; Ottó*nak pedig semmi alapeszméje nincs; vagy *érzést* emlitve: melyik részen van itt a sympathia? Ottóén nincs, mert az kudarczot vall, a leányén nincs, mert azt nem is látjuk. Tehát Aporén? de miért? Annyit látunk, hogy ellopja a koronát: de a lopás, rablás magában nem költ rokonszenvet iránta. A történet sem igen magasztalja ez erőszakosságért Aport; költeményben pedig valami *plausibilis* indok kellene rá. Itt nincs. Ellopta, addig van. Még két elbeszélés volna — Garai modorában — „*A herczeg solyma,*“ és *Ének Mátyás királyról.*“ — Az elsőn némi legenda szinezet ömlik el, félcsodás peripetiákon fordúl le, melyekhez hit is kell; a másik jó beszédes elbeszélés a nagy királyról, ki itten kevésbbé nagy; kivált a 195. l. első versszakában levő töprenkedést én nem adtam volna szájába. Oly közönségesen hangzik:

„Akármit ád az isten, most megkisértem ezt!“

Szász Károly mintegy tizenöt évi lyrai munkásságának eredményét ez elég szerény két kötetbe szorította össze. Bizonynyal többet írt: e gyűjtemény már válogatáson ment keresztűl. Mégis mennyi a gáncs ellene! Azt akartam volna-e, hogy kihagyjon minden olyat, mi ellen egy vagy más tekintetben észrevételt tevék? Oh nem. Azonkívül, hogy ily túlszigorú válogatás a szerző részéről — kinek minden verséhez tapad egy-egy kedves emléke, melyért azt kihagyni sajnálja, — csaknem lehetetlen: idegen rostáló pedig (példa rá Kazinczy, Himfy és Berzsenyi irányában) gyakorta legjobb akarattal is igazságtalan az író iránt; — azonkívül, mondom, a költőegyéniség határozott jellemzésére, tehetségének méltatására szükséges, hogy írói munkásságának *igen nagy* része ne legyen elrejtve a közönség elől. Szerencse s nagy előny, kétségkívül, ha valamely író annyira állhatatos, hogy sokat írván, csak azon egyet-kettőt bocsátja világ elé, mely teljesen sikerűlt: de az ily író méltatásában aztán könnyen is tévedhet a kritika érdeméűl számítván be nemcsak a mit *írt*, hanem a mit, e sikerűltekből következtetve, írhatott *volna*. Szász eleget adott arra, hogy költészetének mind erényei, mind hibái kitűnjenek. Ezek után képe, egyénisége határozottan áll előttünk. Nem akarom az osztályzás, rangkimutatás nagyon relativ mértékét venni elő, hogy őt ahhoz mérjem: csupán annyit mondok e részben, hogy számos *első* rangú tulajdon mellett vannak nála fogyatkozások, melyek alább szállítják róla ítéletünket. Mindazáltal jó és szép tulajdonai: az érzűlet s előadás nemessége, tanulmánynyal párosúlt ízlés, — ott, hol igazán s mélyen — nem futólag — érzett, az érzelemnek is hatályos kifejezése, a nála gyakran, a nélkül hogy subjec-

tivitását levetkezné, előtérbe nyomuló gondolat, a könynyűség, melylyel egy-egy alanyi hangulatba ring, a dús színpompa, öltöztetés, a nyelv ügyes, tanúlt kezelése, a versidomok alkalmazásában, sőt teremtésében, a hangzatos rímek feltalálásában nyilatkozó bravour, stb., tisztelt nevet és számos olvasót biztosítnak részére; mint *ellenhatás* pedig az elpóriasodó ízlés ép azon éveiben, melyekre költői működése esik, e működés úgy tekinthető, mint valódi irodalmi szükségesség. És most béke velünk!

BETULIA HÖLGYE. *Hősköltemény, hat énekben. Irta Garay Alajos. Kiadja Sujánszky Antal.* (*Emich, Pest. 1860.*)

Egy tiszteletre méltó név osztályosa, ki maga is tisztelendő állást foglal el, Garay Alajos, hat énekes eposzt ír, a nélkűl, hogy a sajtó valamit szólna hozzá, kivéve, hogy tudatja megjelenését. Im ez a mi irodalmi állapotunk. Egy eposz, még ha merőben el volna is hibázva, sokkal ritkább tünemény, semhogy észrevétlen, nyom nélkűl szabad legyen átsuhannia. Még a haldoklónak is megadják a keresztvizet. Jut eszünkbe, hogy mikor Dózsa Dániel Zandirhámja megjelent, mindenki várta a bírálatot, főleg a Királyhágon túli közönségünk. Vajjon mit mond rá Pest? Igaz-e, hogy Dózsa e művében megtalálta a *magyar* eposzi formát? Igaz-e, hogy e költemény oly kitünő, mint már előre hirdették? — Pest azonban nem szólt, Pest hallgatott mélyen, kivéve egy divatlapot, mely épen nem állt nagy hírben kritikái jóságáról. Egy erdélyi költő mutatá be ott is, és talán a baráti viszonynak is része vala az elragadtatásban, melylyel ítéletét tolmácsolá. A pesti kritika

ezt sem bánta, semmit sem bánt, — mert nem létezett. Nem akarjuk a fönnjegyzett munkát Zandirhámmal semminémű párhuzamba tenni, csupán mint időjelet hozók fel, és fogyatkozásaink szunnyadó öntudatának akaránk egy szelid ujjnyomintást adni.

Betulia hölgye: mi ez? kérdhetik sokan a mai bibliátlan kor növendékei közűl. Egyszerűen: Judith és Holofernes története. A hős héber asszony, kinek magasztos honszerelme és hitrajongása megszabadítja nemzetét a fenyegető zsarnok igától, mindenkor méltó tárgya vala a képző és szóló művészeteknek. De amazoknak inkább. A tárgy természete hozza magával, hogy különösen a festészet nagyobb sükerrel oldhatja meg Judithban feladatát, mint például az eposz, vagy dráma. Judith elhatározása s a végrehajtás között nincs az a küzdelem, mely egy drámának bonyolodással, nincs az a terjedtség, mi az eposznak eseményekkel szolgálhatna. Az egész érdek a főmomentum, a fejvétel körűl pontosodik össze: ide festő kell, hogy felfogja a pillanatot. Oly művészet, melynek előadási módja nem a térben valamely pillanat, hanem az időben hosszabb rövidebb szakasz betöltése, bajosan fog Judithból — daczára az eddigi kisérleteknek — valami kitünőt teremteni.

Szerzőnk érzeni látszott tárgyának e nehézségét: mégsem riadt vissza az epopoeától. Nem levén Judithtal mit tennie hat éneken keresztűl, — mindent elkövet, hogy kinyújtsa a nem nyújtható anyagot. Már a kezdet, az úgynevezett propositió elárulja, hogy nem vala képes *egységet* hozni művébe. Az ily propositió néhány szóba az egész eposz lényegét be szokta foglalni. Olvassuk az Iliasz, az Odyssea kezdetét. Szer-

zőnk *két* külön tárgyat igér zöngeni: 1. az asszur zsarnokságot, 2. Judithot. Már itt kezdődik a dualismus. És valóban az első ének csupán előzménye, de nem indoka annak, a mi azután történik. Nebukadnézár legyőzi Arfaxádot: ez a fő eseménynyel semminemű benső kapcsolatban nincs. Épen így a második ének nem indokol semmit és semmi által nincsen indokolva. Judith előbbi viszonya férjével egészen kívül esik a cselekvény határán. Oly episzod, mely a fő mesével semmi lánczolatban nincs. De nem is lánczolat, a mi ez eposzban történik, csupán néhány *külön* szem lánez, feloldva minden kapcsolatból. A mi benne fő esemény volna, a negyedik ének vége s az ötödik teljesen kimeríti. A többi nem életműves fejlődés, hanem gépszerű külső ragaszték, mely lemállik a fő eseményről. Szóval e hőskölteménynek semmi compositiója, semmi csontváza nincsen: a gerincztelenek közé tartozik. Merő episzódokból áll, s a fák sokaságától nem látjuk benne az erdőt.

Régi hibája epicusinknak, hogy nem dolgoznak terv szerint. Lyrai fölhevüléssel ragadának tollat még legjobbjaink is, mintha egy ódába kezdtek volna. Nagyjában körűlgondolák a történetet; minden egyéb a pillanatra, az ihlet perczére lőn bízva. Innen az áradozás, a descriptiók iránti nagy előszeretet, a lyrai ömlengés, mihelyt alkalom van rá; ellenben pedig a mesének ziláltsága, az egész és részek közti aránytalanság, a sok „inepte molitur", mely semmi méltó eredményre nem visz. Egy nemzet sem nyögte hosszasabban a latinság jármát, mint mi, mindazáltal epicusaink (Zrínyit kivéve) azt nem tanulták el Virgiltől, a mi legméltóbb vala eltanulásra: a compositiót. Nem vették észre, hogy az Aeneisben helye van minden sornak, szónak, hogy a

költő nem áradoz tetszés szerint jobbra-balra, hanem bölcs kiszámítással, mondani, fukar ökonomiával rendeli a részeket az egész alá a csekélyebb fontosságut a lényegesb alá, minden részecskét külön kikerekít, hogy aztán a kerek egészbe olvaszsza s több efféle. Majd azt kell hinnünk, hogy a mi klassikai műveltséggel kérkedő embereink Virgilt soha sem olvasták egészben, hanem csak egyes részeit ismerték, másként alig lehetséges, hogy a compositió iránti érzékök három hoszszú század folytán föl ne ébredt volna.

„Betulia hölgye" osztozik eposz-irodalmunk e hibáiban, s még neveli azokat. Leírásokban helyezi fő érdemét. Mindjárt a mű elején hosszú festéseket kapunk: az este, a reggel, — látszik, hogy a költő nem siet, rá ér. — Nála a jellemzés is csak leírás. Nem mondom, hogy ezek közt nincs szép, különösen annak találtam a „Libanon czédrusai" rajzát, melyeket égre dobálás közben megmeredt óriásoknak képzel; de a nagyobb rész, a képek, hasonlatok stb., melyeket használ, jóformán ismeretesek. A nyelv, a költői szólam sokhelyt erőteljes, a verselés (hexameter) többnyire jól gördűl: de mindenik a Vörösmarty epochájának viszhangja és pedig bizony gyengébb viszhangja. A hatméretű versben hiátusok, rossz hangzatú helyek, kénytelenségből eredt toldások vannak: a dictio is alább szállt; s ha azon irodalmat, melyet e költemény mesterűl vall, az aranykorhoz számítjuk: „Betulia hölgye" számára mindenesetre valamely olcsóbb érczet kell kijelölnünk.

FAUST. *Irta Goethe. Fordította Nagy István. Pesten, 1860 Engel, Mandello és Walzel tulajdona.*

E nagy világdrámának magyar fordítása minden esetre örvendetes tünemény. Nem mintha a fordítás hibátlan, s nyelvünk és költői formáink mai fejlettségét tekintve is, teljesen kielégítő volna: hanem, mert első s a nagy nehézségekkel, a mikkel Goethe bármely művének, annál inkább Faustnak, fordítása jár, többnyire elég szerencsésen küzd meg. Faust méltó, hogy fordítására egy jó darab élet szenteltessék, s mi reméljük, hogy Nagy István úr nem hagyja félkészen a már jól kinagyolt szobrot, s egy új átdolgozásban törekedni fog a mestert mesterileg adni vissza. Nem czélunk egyes hibákat kutatni fel: a fordító, ki ezekre magától rá nem jő, nem lenne képes használni utasításinkat. Csak általában figyelmeztetjük, hogy itt-ott az értelem hibásan, az eredetitől eltérően, nem elég erővel, nem elég szabatosan van visszaadva; hogy a rhythmusban sokszor több folyékonyság, változat kellene, hogy Goethe szép rímei helyett többnyire bágyadt sorvégeket kapunk, mi főleg ott visszatetsző, hol spondeusi rímre jambus vagy pyrrhichius jő, a mi, Kazinczy szerint is már, a legsüketebb hangot adja. A mérték, átlag szólva, szerencsésebb, mint a rím; kivéve magukban a rímszavakban, hol épen legerősb rythmus kellene. Nem mondjuk, hogy Goethe verselését megközelítni nem a legnehezebb feladat: de épen azért méltó a törekvésre. Mi, e fordítás után, Nagy Istvánt képesnek hiszszük, hogy egykor, talán ha a második rész megjelen, sokkal erősebb Fausttal fogja megörvendeztetni a magyar közönséget. Addig is jelen művét, mint egy őszinte,

lelkismeretes törekvés nem meghiusúlt eredményét, ajánljuk az olvasónak. Nem lehet szó nélkül hagynunk, hogy a czímlapon nincs megjegyezve, hogy jelen mű Faustnak csupán *első* része, noha ez a bevezetésben érintve van is; a vevő talán csalódva érzi magát, ha e jó vastag kötetben mindkét részt bírni gondolta.

KEMENES KÖLTEMÉNYEI. (*Pest, Werfer, 1860.*)

A még kevéssé ismert író, ki ez álnév alatt egy jókora kötet (409 l.) versgyűjteménynyel lép föl, azon, a kath. egyház kebeléből legújabb időben fejlett költő-iskolához tartozik, mely feladatáúl tűzte, profan dolgoktól elfordúlva, majdnem kizárólag vallásos érzelmeket zöngeni. S ez ellen a műbírálatnak semmi szava. A vallási költészet, mely a földi ember legszentebb, legmagasztosabb érzelmeit öleli át, nemcsak nincs kirekesztve a szépnek birodalmából, sőt a legfönségesebb, mi után költő törekedhetik. Dante, Milton koszorúi méltók a pályafutásra. De szükség, hogy e faja a költészetnek megtartsa saját jellemét. A stil, melyben Istennek egyháza épül, nem kölcsönözheti el sem a színház csillogó díszítményeit, sem a vásári bódék rikító tarkaságát. Egyszerű komoly fönnség illik ahhoz. Mi a közelebbi évek vallásos költeményein, a mennyiben ezeket ismerjük, nem találjuk ez egyszerű komoly fönnséget. Többnyire képhajhászatban fuladnak el. Nem akarván e tekintetben elmaradni a világi költészet czifraságától, kivetköztetik jelleméből a szót, mely Istenhez ömleng. Midőn Istenről, angyalról stb. szólnak, anthropomorphosisuk a túlságba megy. S hol a fönn-

séget el nem érik: dagály a mit kapunk. A népi hang, melyet olykor fölvesznek, nem egyszer bántóan vegyül a költemény emelkedettebb hangjai közé. Ritkán adnak egészet: a költemény vége ott van és azért van, hol és mert nincs mit olvasni tovább. Különben akár folytatni, akár nehány vers-szakkal előbb félbenszakítni mindegy vala.

Jelen kötet is a föntebbi észrevételek alá esik. Ifjú hév lelkesedés a legszentebb iránt; csapongó képzelet, mely korlátról tudni sem akar, habár ez a művészet korlátja volna is; gyakran túláradó erőtelj, de néha lenmaradt erőlködés; merész rohanás a czélnak, de sokszor mellette el, a végtelen ürbe; sok és kevés egyszersmind: ím ez a mit róla, általában, mondhatunk. A jegeczülés időszaka, mikor minden költemény különkülön határozott idomot nyer, úgy látszik, még nem állott be. „Ne szóljatok még énekembe,“ mondja maga is sok önbizalommal írt utolsó versében, és mi várunk. De nem tehetők, hogy oda ne mutassunk a veszélyre, mely a hitköltészet nemes egyszerűségét napjainkban fenyegeti.

MAGYAR HÖLGYEK ÉLETRAJZA. *Irta Kulini Nagy Benő és Sárváry Elek. Szerzők tulajdona. Debreczen, Csáthy és Társa bizománya. 1861.*

Az ily munkák czélja népszerűvé tenni a történetet, s a jelen könyv szerzői, dicséretes törekvéssel, oda irányzák működésöket, hogy a haza lelkes hölgyei elé utánzásra méltó erényképeket állítsanak föl, egyszersmind a hon dicső leányainak emlékezetét kivíják a feledésből. „Nem lévén még önálló könyv — irják —

mely hazánk hírnevesb leányai élet- és jellemrajzát ecsetelje: honfiúi kötelességünknek tar*tánk* nemzeti dicső múltunk néhány, a történelem lapjaiból föleleveníthetett, derék hölgyé*nek* pantheoná*nak* — habár an*nak* teljes fölemelése tehetségünk körén kívül esik (—), legalább első alapkövét tenni le.“ A közlött életrajzok következők: Horogszegi Szilágyi Erzsébet, Hedvig, Székely Klára, Patócsi Zsófia és négy leánya, Uroza Ilona, Egervár hősnői, Bocskai Klára, Szentgyörgyi Czeczilia, Szentgyörgyi Borbála, Zrínyi Ilona, Bethlen Katalin, Lónyai Anna, Kanizsai Dorottya, Erzsébet és Mária királynők, Béldi Zsuzsánna, Komjáthi Anna, Tarczay Anna, Zudár Katalin, Széesi Mária, Petróczi Katalin, Bornemisza Anna, Sarolta, Szögyéni Lancha, Pemflinger Katalin, Margit, Molnár Borbála, Báthory Anna, Dukai Takács Judith, Nagymihályi Vinnai Potentiána, Dániel Polixena, Szondi Zsuzsána. Szép koszorú. Nekünk, szépirodalmi lapúl, nem feladatunk ez életrajzokat történeti szempontból vizsgálni: annyit mindazáltal megjegyezhetünk, hogy könnyed átlapozás után is találtunk helyeket, hol nagyon hozzáférhető adatok mellőzve, s így életrajz, jellemzés hiányosan vannak összeállítva. Semmi szó, például, Széesi Mária második házasságáról Rozsályi Kun Istvánnal, s annak kalandos végéről, noha ez igen jellemző adat, és Szalárdi krónikája, hol feltalálható, minden kézen forog. Vagy talán mellőzni akartak szerzők mindent, a mi hölgyeik jellemére homályt vetne? De akkor, ugyancsak Széesi Máriánál miért hagyják említetlen, hogy Murány feladása alkalmával Spork tábornagy által börtönbe vettetett s Béesbe hurczoltatott, hol, valószínüleg, zárdában végezte életét? E vonás, mely őt, mint a hazai ügy martyrját kedvező

színben tűnteti föl, csak használt volna az életrajznak. A nyelv kezelése sem mindenhol szabályos. Micsoda szókötés ez (20. l.): „a *rendek*, Szandigov krakói főkapitányt 1384-ben Erzsébethez küldték, a királyi hölgy megérkezését *sürgetendő?* — Daczára ily fogyatkozásoknak, a díszesen, mondhatni, fényesen kiállított könyvet, lelkesítő tartalmáért, minden magyar hölgy asztalára óhajtjuk.

SZÁZ DARAB KÖLTEMÉNY. *Oláh Károlytól. Szerző sajátja. Telegdi K. Lajos bizománya. 1861. (kimarad: Debreczen.)*

Oláh Károly költeményei már annyiban is kiválnak a mostanság megjelent versgyűjtemények közűl, hogy rajtok igen kevés nyoma látszik az iránynak, melyet Petőfi óta vett költészetünk. Mindenről inkább lehet vádolni, mint póriasságról. Még népies tárgyú költeményeiben is, mint a *Hortobágyi kondás, A szerelmes juhász*, kerűli azt, inkább feláldozza a jellemzetességet, a tárgy és előadás harmoniáját. A szerelmes juhász furulyájának „hangjain az érzés jajgatva enyeleg . . .“

Ez a síró mosoly, ezen lágy érzemény,
A fájó szív tükrén átvillanó remény,
E nap ellenében lengő felhőzeten
Áttört szivárványkép: a fájó szerelem.

Mindez nagyon szépen van mondva, mintha csak a költő maga volna a szerelmes juhász helyzetében, vagy inkább, megfordítva az ő helyzetében a juhász. E módja költőnek, tárgyait és személyeit a maga saját helyzetébe tenni át, az utóbbiak szájába saját érzelmeit, tulajdon nyelvét adni, másutt is feltűnően nyilatkozik, például

az *Ős énekben*, melyet „Árpád korában élt magyar költő zenghetett." Ez ős magyar költő igen szépen elmondja a honfoglalás történetét, mintha csak Garaynk lelke szállotta volna meg: de midőn *villany* szárnyakról, a bibliai *negyven nap és negyven éjről*, ismét tekintély *villanyáról, Orpheusról* stb. beszél: én nem hiszek neki, hogy ő az az ős magyar költő volna, nem is számítva, hogy nyelve újdonsága által Nagy Imrén is túl tesz. Jó hogy e név akaratlanúl is tollamra jött, mert ennek segélyével szerzőnket legalkalmasban jellemezhetem. Költeményei (legnagyobb részben) azon kor bélyegét viselik, midőn a Vörösmarty-aera tündöklő nyelvén lelkesűlt fiatalság legfeltűnőbb képviselője az utolsó iskolás gyermek előtt is feledhetetlen sorokat zengé:

Pillanatnyi kéj virúlt előttem,
Szívderű tavasz sugárain,
Napjaim közé reményt ha szőttem,
Dúlt csak és csak mindig szikla kin . . .

Ez iskola örök-ifjú szinezete ömlik el szerző költeményein, s a kifejezésnek ama fellengő módja, mely inkább akarja nyelvében meghaladni, mint föl nem érni a gondolatot, inkább akar feszes, mint bágyadt lenni; mely érezteti velünk, hogy midőn költ, mindig komolyan, ünnepélyesen veszi a dolgot, és koránsem *játszik*. Hazafiúi gondolatját, hol ilyenre van szükség, szerzőnk kijelenti, tartózkodás nélkűl, s melyik magyar ne kiáltna éljent, midőn ritkított betűkkel olvassa ez alkotmányos óhajtást:

Egy, oszthatlan Magyarország!
A nemzet s fölkent királya
A hont együtt kormányozzák!
Törvénykönyvünk ezt kívánja. . .

Mindamellett azt tanácslom az olvasónak, hogy ne olvasson egyszerre sokat e költeményekből, mert a nyelv keresett szavai, a képek tömöttsége, mely utóbbiakat gyakran nehéz fölfejteni s az egyszerű értelem színvonalára szállítani, könnyen fárasztóvá lehetnek ránézve, s mire a valóban költői helyekre jut, akkorra már elveszti fogékonyságát azok szépsége iránt. Pedig majd minden költeményben van egy két hely, a mi megérdemelte volna, hogy a többi szavak és képek, a helyen, hogy magokba fúlasztanák, az ő alárendelt szolgái legyenek. Ilyen már a *Te vagy-e* stb. kezdetű vers végén, a mostani szabadság hajnaláról mondott következő hely:

„Vagy tán e fény csak *más népek szabadsága*
Sugár törődése, tündér délibábja?

Ilyen a *Reszket a fa levél* kezdetűben (mely egészen is tárgyiasabban van tartva, mint szerző egyéb népiesforma költeményei) a sikerűlt szójáték: „ne járjon *utánam*“ . . . „ereszsz tehát *melléd*“ — s ugyan e költemény bezáró versszaka. Sőt mi úgy vagyunk vele, hogy költőnk poesisát mindig ott találjuk legjobbnak, a hol maga nem akart *igen jól* írni. Míg allegoriás személyitései, például az *Életúnt*-ban, hol az ember élete: *könyv*, benne a *vad szenvedélyek*, a *szeretetlenség* a *büszkeség*, az *önképimádás*, a *barátság*, *szerelem* — továbbá *A szerelem paizsa* cziműben: a *boldogság*, *irigység*, *önzés*, *igazság*, *szerelem*, *megelégedés*, *erény* stb. — míg, mondom, e személyitett abstract fogalmak nemcsak szivünket, de kisújjunkat sem mozdítják meg; a *Csokonai háza* cziműnek pedig a kezdő betűkben nyilvánuló játékát sehogy sem vagyunk hajlandók művészetnek elfogadni: addig az *Őszi dalt* (55. l.) *Az ifiasszonyt* (110. l. ezt formában

is), *A rózsámnak* . . . kezdetűt nagyon jó ízű ép költeménykéknek találjuk; a *Kokaslói cserépvetőt* (hol, bizony nem sok kegyelettel, — ha igaz — *Nagy Sándor* vert seregének testhalmából égetik a cserepet) kitünő szerencsésen alkotottnak ismerjük fel; hogy pedig e választásban nem csupán pórízlés vezet, annak jeléűl egy nem népies dalt emelünk ki, melynek annyira megörvendettünk, hogy ízleltetőűl egészen kiírjuk:

Lágy tavaszi szellő susog
A rózsafa bimbaján;
Tán az első szerelemnek
Csókja reszket ajakán.

A jáczint fehér kelyhébe
Gyöngy alakban béoson
A szűz harmat, s illatával
Kéjelg szerelmittason.

És az illatban mosódott
Harmatgyöngyre le-leszáll
S lángoló csókkal magába
Szívja azt a napsugár . . .

Jőjj leányka! utánozzuk
A szelid természetet;
Ládd, a mi szép a világon,
Minden: csupa szeretet.

Rózsa vagy: én szellő vagyok;
Harmat vagy: én napsugár . . .
Légy te nőm, s én a te férjed:
Igy is jó lesz, — ugy-e bár!?

Thalès Bernard, irodalmunk jóakaró ismertetője, most eredeti költeményeket közöl Mélodies Pastorales czím alatt. Mi legalább körűlforgattuk az ívet (3-ième Livraison), megnéztük felűl, alúl, elűl, hátúl, mindenütt, de semmi jele, hogy e versek fordítás gyanánt szerepelnének. Ez *eredeti* költemények közt van egy, melyet ide igtatunk, s mellé Petőfi hason tartalmú dalát. Az eszmék *találkozása* meglepő, egész a plagiumig.

L'averse.

Il pleut, il pleut, il pleut à verse,
Mais ce sont des baisers, ma foi;
Ta bouche au hasard les disperse,
Sur les lèvres embrasse-moi.

Voici l'éclair blanc qui scintille:
Chère enfant, il part de tes yeux:
Plein de fièvre, l'amour y brille
Comme la foudre dans les cieux.

En outre quoi! voici l'orage,
Comme avant-hier, s'il t'en souvient?
Fuyons pour éviter sa rage,
Car c'est ton vieux *père* qui vient!

Esik, esik, esik,
Csókeső esik:
Az én ajakamnak
Nagyon jól esik.

Az eső, az eső
Villámlással jár;
A szemed, galambom,
Villámló sugár.

Mennydörög, mennydörög
A hátunk megett:
Szaladok, galambom,
Jön az *öreged.*

Ugyancsak ez eredetiségek közt felismertük még ezeket: „Sikos a hó, szalad a szán" (Le traineau) „Kereszt úton állok" (L'hésitation) „Szerelem vándora" (Chacun sa route); s talán többet is lelnénk, ha időnk volna rá. Mi köszönjük Th. Bernard úrnak, hogy bevezeti költőnket a nagy világba; de bemutatáskor megszokták nevezni a vendéget.

Régi Dán Balladák. E czím alatt jelent meg közelebb három kötetnyi népköltemény, angol fordításban, Prior Sándortól. Tekintve az érdeket, melylyel a dán s egyéb éjszaki népek balladái a most lefolyt évtized alatt nálunk is találkoztak; s hogy a hasonlat, mely azok s a mi nép irodalmunk egy-két fenmaradott terménye közt feltűnt, adá, — ha nem az első lökést — mert tudunk balladákat ez idegen befolyás előtti korból is, — de minden esetre a bátorságot, hogy balladaköltészetünket ez irányban törekedjünk megújítani: nem lesz fölösleges ama gyűjteményről, egy tekintélyes angol lap nyomán, valamit szólani.

A dán balladák első összegyűjtője Vedel nevű lelkész volt, 1591-ben. Nem bírálatos gyűjtő, hanem olyan, ki egyszerűen saját és olvasói mulatságára szedte össze, s adta ki e balladákat. Az angol fordító így adja elő e kiadás történetét. Sophia, II. Frigyes dán király neje, egy, Tycho Brahenál tett látogatás alkalmával, rossz idő által, több napig le levén tartóztatva,

nevezett tudós bemutatta neki barátját és szomszédját, Vedelt. Az érdemes lelkipásztor, ki, úgy látszik, egyszerű, jószívű, jámbor ember volt, de kiváló ízléssel a csodás iránt — s hihetően ez ízlésnek köszönjük e ballada gyűjteményt — felolvasott néhányat e költeményekből a királynénak s annyira elbájolta felséges hallgatóját, hogy ez a balladák kiadását egyenesen meghagyta. Egy századdal utóbb Syv újra nyomatta e gyűjteményt, megtoldva száz balladával. Azóta több rendbeli hasonló gyűjtés történt: de valamennyi közt a Vedelé a legtekintélyesb alapszöveg. Egy a dán kormány által kinevezett bizottság ügyelése alatt Grundtvig Svend készíté el most Vedel új kiadásának két kötetjét, részben a harmadikat is, számos pótlékkal és olvasási különbséggel.

A magyar olvasó, ki irodalmunk történetével ismerős, fájdalmasan fog itt felsóhajtani. Nekünk semmi hasonló gyűjteményünk a XVI. században, de még a XIX-ben is alig valami. Népdal költészetünk folyvást termel: de népi balladáink forrása, úgy látszik, kiapadt. Egy-két zsiványkaland mindössze, a mi még népünket érdekli: a hitregés, a hősi, a történeti népmúzsa hallgat. De még a betyár-románcz is sülyedő irányt látszik venni: a Sobri-félék sehogy sem állják meg a versenyt az Angyal Bandi, Barna Péter históriával, hogy Fehér Lászlót ne is említsem. Hová tűnt egész múltunk emlékezete népünk tudalmából? Hová a hegedősök oly sűrűn emlegetett osztályának összes dal- és regekincse? Mongol, török el nem pusztíthatta mindezt; mert nem veszendő papiron, hanem élő ajkon kellett firól fira szállniok. De Tinódiban már nem ismerhetünk ama dalnok-osztály egyenes utódjára, mely közvetlen a nép-

ből, a népnek és a nép formáiban zengett. Dallamai még népiek, de költészete nem. Oly alaktalan eposz, mint az övé, nem ragad meg népi ajkon. Ő már nem naiv, ő tudákos verselő, bármily kevés igénye lehet a tudós névre. — Vagy hát nem is volt semmi? Vagy hát népünk soha sem bírt nagyobb fogékonysággal az elbeszélő ének iránt, mint ma? Ennek ellenmond a krónikák számos helye, hol a költői alakítás még a konyha latinság prózáján is átdomborúl. Ellenmond azon egy-két balladaszerű népköltemény, mely a formát oly teljes kifejlettség fokán mutatja, hogy bízvást az éjszaki balladák jobbjai mellé tehetjük őket. E kifejlés maga elég volna bizonyságúl, hogy valaha nálunk is nagyobb bőségben virágzott az efféle ének. De fájdalom, nem akadt Vedelünk, ki századok becses hagyományát megmentse az enyészettől.

E tekintetben az angol irodalom is érzi hátramaradását a dán mögött. Első gyűjteményök, a Pepys-féle, nem régibb a XVII. századnál s 1700-ig van lehozva. De Erzsébet királyné korában nem volt Vedelök az angoloknak, mint ezt az Athenaeum némi pirulással jegyzi meg. „Nem kevéssé meglepő — hogy több mint két század előtt ily balladagyűjtés történhetett egy szomszéd országban, melynek király-leánya csak két évvel ama gyűjtemény kiadatása előtt lőn a mi I. Jakab királyunk nejévé; a nélkűl, hogy nálunk hasonló törekvés ébredt volna az ily szellemművek fentartására. Egyébiránt — folytatja — Vedel oly ember volt, kit hajlama, ízlése a bizarr felé vont ugyan, mi nem kissé leszállítja munkája becsét: de a ki mégis összeveté, megválasztá egyik daljárást (versio) a másiktól, s a lehető legjobb állapotban adá ki a darabokat. Röviden,

míg nálunk Dryden, Pope és Dorset megelégedtek a tömjénnel: az együgyü és hivékeny Vedel pap, a távol Uranibergben, oly valamit hozott létre, a mi végeredményben egy nemzeti irodalom megalapítása volt. Ez fejti meg, hihetően, a titkot, hogy Dánia maga teremtett magának klasszikai irodalmat, és hogy merőben kikerűlte a balúl értett görög és római mythologia árját, oly nemzeti irodalmat hozván létre, melyet nem igen ért, s igaztalanúl becsűl le Európa déliebb része. Mondhatni, Thor isten még egyre uralkodik Dánián, annyira megteltek vele e régi balladák. A mi ferdén érzelgő bámulatunk a görög és római irodalom iránt, midőn mi, például II. Károly idejében, franczia szalag- s bársonynyal czifráztuk fel a régi klasszikusok szoborszerű komoly nagyságát, sohasem kapott lábra Dániában: hanem saját nemzeti hagyományai körűl pontosúlt össze a nép szelleme. Nem kell ismétlenünk, hogy a classicismus, *mai* értelmében, oly formán különböző valami a Vedel korabelitől, mint a görög-római tárgyak színpadi előadása Garrick előtt, Kemble és Siddons játékától. Mily különböző e hitregés, e nemzeti énekek férfias izom- és erőtelje a mi egykorú népköltészetünk parókás hajlamú, piperés szellemétől, nem szükség mondanunk. Thor kalapácsa, egy ví-tőr mellett."

Így az Athenaeum. Magunkra térve, bezzeg mi sem kerűltük ki „a balúlértett görög és római mythologia árját." Fő bajunk e részben az, hogy a *népi* naivság helyét igen korán oly valami foglalta el nálunk, mit *tudós* naivságnak vagy naiv tudákosságnak szeretnék mondani. Emlékezzünk Anonymus furcsa józanságára, melylyel lenézi a hegedősök „fecsegő énekeit". Vagy Kézai óvástételére a néphagyomány ellen, miszerint ta-

gadja, hogy Lehel a császárt agyonüthette volna kürtjével. A halálra ítélt rabnak kezeit megkötözik, úgymond. Mihelyt egyszer nálunk az író tollat vőn kezébe, azonnal szakított a néppel, s hagyományait csak szükségből, írott bizonyíték hiányában, s akkor is minden költői jellemből kivetkőztetve fogadta el. Csak azt írta le, a mi neki valószínűnek látszott. Így lőn, hogy írott költészetünk merőben elszakadt a népitől. Könyvből írták, könyvbe. A klasszikai tanultság terjedése csak növelte a bajt: idegen mythologia borította el költészetünket, a nélkűl, hogy ennek képviselői (az egy Zrínyit kivéve) a formában Ovid descriptióinak tökéletlen utánzásán felűl bírtak volna emelkedni. A népit eldobták, vagy észre sem vették; a műköltészetnek alig jutottak el héjáig. És minél inkább tágúlt e hézag az úgynevezett tanúltak s a nép közt: annál inkább lőn az utóbbi csupán egyéni örömek és fájdalmak zengésére útalva. Regéit meghazudtolá a könyvtudomány; a költészet elszégyenlé magát a történeti csupasz való mellett. Hozzájárúlt a nép politikai helyzete Dobzse után, mely csaknem minden érdekét a köz iránt elfásítá. Valóban, ettől kezdve, nemcsak a tudvalevő értelemben „szomorú a magyar nóta“: de azért is, hogy megszűnt virágzani a naiv költészetben mindaz, mi a népember egyéni nyilatkozásán kívül esik. De erről más alkalommal.

Hajdan e balladák tánczdallamok voltak Dániában — folytatja Prior — mint még ma is azok szakasztott másai a Faroe szigeteken. A hosszú, sötét téli estéken bő idejök volt e mulatságra, melyben ifjú és öreg egyforma lelkesedéssel vőn részt. Nem használnak semmi hangszert, hanem dalszó mellett tánczolnak. Majd egyik, majd másik a dalvezér, s mind a ki tudja, fúja, leg-

alább a fordulót (refrain). Táncz közben férfi és nő kézen fogva, hármat lép előre, vagy oldalt, ütem szerint; akkor lebben egy kissé, vagy megáll egy pillanatig. Deli testhordásuk mutatja, hogy nem közönyösek a dal tárgyára nézve, hanem arcz- és tagjátékkal igyekeznek kifejezni annak változó értelmét."

„Egy nevezetes különbség van a skandinav balladák s közép- és déli Európa hasonló költeményei közt, mely amazok nagyon régi eredetére látszik mutatni; t. i. hogy míg az utóbbiak, csaknem mindnyáján lovagi „affectatió" színében tűntetik fel a nőket, s a férfiakat ama tiszteletben a szép nem iránt, melyre őket a lovagrendszer kötelezé: a mi éjszaki ősapáinknak — mond az angol folyóirat — úgy látszik, semmi ilyes fogalmuk nem volt s egészen más rendszert követtek ős anyáink irányában, néha nyersen, világos gorombasággal, legtöbbször ama nemzeti büszkeséggel bánván velök, mely ottan-ottan a lovagpánczél alól is kitört. Kétségkívül, jókora tisztelet- s becsüléssel valának asszonyaik, feleségeik iránt; gyakran kérték, s a mi több, követték is ezek tanácsát. De világos, hogy a nővel csaknem mindig úgy bántak, mint házi „institutióval" — mely legjobb otthon. Szépségök dicsérete, magasztalása, természetesen, nem hiányzik: de a női szépséget inkább díjúl tekinték, mely elnyerni, meghódítni való, mint oly emberfölötti tulajdonúl, mikép azzal a lovagkor rajongása felruházta hölgyeit. Fordítónk egyetért Petersen, Oehlenschläger és más dán itészekkel, hogy e balladák nagyobb részét női szerzőknek köszönjük. Annyi bizonyos, hogy sokat találtak három százados kéziratban, és „majdnem mindent női kézzel írva le." Mi (az Athenaeum) nem oszthatjuk e véleményt; mert első tekintetre meglátszik e dalokon,

hogy hiányzik belőlök a kiválóan női érzelem — hajlandók vagyunk érzelmességet mondani — mely félreismerhetlen bélyege az asszonyi műnek. Azon balladák, melyekről tudva van, hogy nő írta — Lady Wardlawé, példáúl — soha sincsenek e kiváló bélyeg nélkül, bármily szépek egyébiránt. Hogy a létező kéziratok nőiek, keveset bizonyít, hacsak föl nem teszszük, hogy e dalok nem régiebbek a leirásnál, — a mit, természetesen, Prior sem állít. Nekünk úgy látszik, hogy a nő tanács iránti hódolat, mely e balladák hőseinek tetteiben nyilvánúl, nem döntő ok, a legtöbb esetben legalább, arra, hogy azokat női szerzőkének valljuk; mivel a skandináv faj nem volt *galant* nép a szó közönséges értelmében; annálfogva, hogy a társadalom ilyetén rajza női kezekből jött volna, bajosan lesz okszerü következtetés. A dánok és más éjszaki népek — ez meg van mutatva sikeres ellenmondás nélkűl — jó adag „házias" becsüléssel viseltettek asszonyaik iránt; erről ezer bizonyság van. Ha asszonyaikat nem is tekinték istennőkűl, mint a déliebb fajok lovagjai, nem hiszszük, hogy ezért általában rosszabbúl bántak volna velök. Magok e balladák több példát nyujtanak erre. Semmi ok tehát, azon körülményből, hogy a nők inkább tanácsadók és feleség, mint istennők gyanánt szerepelnek e balladákban, azt tenni föl, hogy e költemények a társadalom hamisított és csupán nőktől eredhető rajzát nyújtják, nagyon hizelgőt arra, hogy férfiaktól származhassék. Valóban, e költemények fő jellemvonási: a duzzadó élet, a szilaj tetterő és gyönyör a hatalmaskodásban aligha nőiesek, bármely fokán a társalomnak."

Az angol ismertető megrója Prior vallomását, miszerint ez nem érti Grimm W. észrevételét, hogy „a

ballada magától képződik." Grimm — folytatja — minden valószínűség szerint azt akarta ezzel mondani, hogy egy gazdag képzeletű népnél, számos dalnok kezén, a ballada lassankint gömbölyűlt ki, esemény esemény után, kép kép után, míg alakot és önállást nyert; minden egyes hozzáadás, a szerint, a mint tetszett vagy nem a dalmondók érzésének, elfogadtatott, vagy elvettetett, míg e halmozatok eredményeűl azon konkrét forma állt elő, melyben mindegyik ballada népszerű, általános, állandó lőn. Czáfolja továbbá Priort, ki nem tartja elfogadhatónak a véleményt, hogy mivel sok dán ballada oly feltűnően hasonlít az angol és skót efféle költeményekhez, tehát mindezek egy közös forrásból származnak, ama távol időből t. i. mikor valamennyi éjszaki nép egy nemzetet képezett, s mielőtt az angolok ősei a mostani szigethazába költöztek volna. Végre néhány ballada-töredéket hoz fel, de melyeket, épen mivel töredékek, nem fordítunk le s ajánlja Prior művét, mint igen becses könyvet, melyben a mivelt olvasó gyönyört, a tudós tudományt, s lelkiismeretes szorgalmat fog találni.

A MIT A SZEREK MEG NEM GYÓGYÍTANAK. (*Rajz, az élet után.*) *Irta Almási Tihamér. Az illustrátiókat rajzolta Jankó, fára metszé Russ. Szerző sajátja. Pest. Nyomatott Herz Jánosnál. 1861.* (*Nagy 12-d rét, 179 lap.*)

„A mit a szerek meg nem gyógyitanak" — előre tudjuk — a szerelmi sérv. S a történet ama „régi história, mely mindig új marad." Egy kis leány szerelmet fogad, mielőtt szíve megnyilt volna a szerelemnek. Még azon este beáll a percz, midőn „a virágnak megtiltani nem

lehet" stb. Más ifjúé a fogadás, másiké a szív. De a szívrabló nem is sejti becses birtokát: azon felűl neki már jegyese van. Szegény Mariska (ez neve heroinánknak) jegyet vált azzal, kinek szavát adta, szíve nélkűl. Hősi elhatározással meg *akarja* szeretni. „S addig szeret, addig szeret, csak szeret, míg a szíve fájdalmában megreped!" — Ennyi az egész. — Balogh Tihamér e se nem új, se nem csattanós tárgyat finom kézzel szövi elbeszéléssé. Ha elolvastuk, oly hatást hagy lelkünkben, mint egy miniature tájkép, rajta, teszem, egy bárány, a háttérben kicsi sírhalom, kereszt. — Szerző tolla könnyű, mint a pehely; alakjai gyöngéd ecsettel vázolvák, mitől semmi sincs távolabb, mint a túlzás. Mariska, ki a beszély kezdetén új köntösében oly boldog, s végin a világ minden ékszere sem bírná földeríteni, anyja a jószívű gazdasszony, apja a gyöngéden comicai, csöndes kedélyű patikás, Diczhalminak gentleman, Selymesnek kissé parlagi alakja, s az érzelgős, sovány Hortensia — ki midőn shawljaiból stb. kibontakozik „úgy áll ott, mint egy leveleitől megfosztott virágszál —" sőt még a dús terményszállító is, meg két leánya — ügyes esquisse-ek. Örültünk, hogy a sápadt rektor, ki csak pipáz, de nem iszik, mert *fél* a nyelvét borba mártani, nem lesz az ismert typicus alak: de biz ő csak oly dictiós, pohárköszöntős rektor lett, mint a többi — szerencsére azonban nem sűl belé. Hortensia 7—8 éves fiacskája csak úgy jó, ha, midőn anyját elárulja, hogy a doktor bácsival csókolódzott, ezt nem naivságnak, hanem szándékos maliczíának veszszük, — mert arra már nagy kamasz, hogy naiv legyen, s többi gonoszkodása mutatja, hogy nem az. Legkevésbbé tetszett a sima doktor. Comicumában kevés az új: hogy öl-

döklő angyal, szeret bókot mondani, jól enni, inni, az mind köznapi dolog: nem is magáért van ő, hanem, hogy a föntebbi „virágszálnak“ támasza, legyen. Kecsege, a sentimentalis paraszt, csak azért létezik ugyan, hogy Diczhalmi lovát megtartsa, de magában véve érdekes alak, minőt hébe-korba magunk is láttunk; kivételes inkább, mint typicus. — Az egészre egyik észrevételünk az, hogy a beszélők, *nyelvben*, nem különböznek kellő határozottsággal egymástól, a másik, hogy a cselekvő személyek annyira lábujjhegyen járnak — még az érzékeny paraszt is — mintha bársony szőnyeget taposnának. A közönség, mely erősebb táphoz van szokva, nehezen fogja ízleni e könnyű csemegét; s megvalljuk, egyéni hajlam bennünket is táplálóbb eledelhez von. Az „illustrátiók“ elég jó vignette-ek a kezdő betűknél s a czímkép „Mariska“ — egy duzzadt karu, inkább idős mint gyermeteg kifejezésű, szenvelgő alak.

SARKADVÁR. *Regény. Irta Paulikovics Lajos. Pest, 1861. Boldini könyvnyomdája.*

Sarkad mezőváros Biharmegye délnyugati szögében. Vára az erdélyi fejedelmek, Bethlen, Rákóczi korában jelentékeny határ-erőség, valamint szomszédja Szalonta is. Azelőtti sorsáról keveset tudhatunk. E Sarkadvár az, hol szerzőnk regénye játszik; Sarkady Ilona, a várúrnő, hősnéje az elbeszélésnek, hőse pedig Géza, az utolsó árpádvérű herczeg, a századokkal előbb szent földre bújdosott Gézának (költött) ivadéka. Idő, János

király kora. — Ismertetésűl álljon itt a regény vázlata, a mint azt egyik személy, Sarkady Farkas, elbeszéli Zápolyának:

„A boldogúlt Sarkady Benedek, mint mondják, életében fukar, kincsvágyó és fosztogató ember volt; végórájában a lélekismeret furdalásaitól gyötörtetve, meghagyá leányának, hogy halála után rögtön a sz. sírhoz zarándokoljon, lelkének kétséges üdveért imádkozni. Ilona híven teljesíté e hagyományt; de az apostolok hazájában a végzet intéséből az Árpádok ivadékával, a századoktól Emmanaeusban sínylő család utolsó herczegével találkozott, kit önveszedelmére, visszahivott hazájába, s magasztos szerelmi' viszony fejlődött ki a két nemes szív között; de Sarkad arany paradicsomában nem sokára megjelent a sátáni kígyó Szalontay Alfréd képében, s lerombolt zárdát és várat, és a jegyesek boldogságát: becsületszava ellenére, Géza herczeget lánczokra akarta veretni; de a büszke ifjú, hogy kikerűlje a gyalázatot, méregitalt kért arája kezéből; és Ilona mély gyászba burkolózva, fenséges lélekerővel, mondhatnók, kegyetlen hidegvérrel nyujtá e socratesi italt, s a királyi temetés után eltűnt; és hogy Szalontay üldözését kikerűlje, ruháját a Körösbe veté, mintha a folyóba ugrott volna, maga e titkos kis kunyhóba rejtezett, hol én, miután Sarkad várát visszafoglalám, csak hosszas keresés után találtam fel, szívem határtalan örömére s boldogságára; itt él ő egyedűl csak volt jobbágyainak javára. Az egész vidékből egy patriarchalis kis köztársaságot alkotott, melynek jótékony anyja ő: egy áldást özönlő égi angyal, egy örök nap ő, mely soha nem száll nyugodni; de folytonosan hinti szerető sugárait a szenvedő emberiségre, az egész láthatáron a boldogság hajnala ragyog,

kivéve Ilonát, a legjobb anyát, kinek keblében hihetőleg zordon éj s gyászos bánat borong."

Hasonló ünnepélyes, fellengző hangon foly az egész elbeszélés, melyben a hazáérti lelkesűltség kitünő szerepet játszik. Lehető irodalmi becsén kívül egy sokak előtt tudvalevő körülmény is ajánlja e művet az olvasók részvételébe. — Boldini nyomdája elég szerény papiron állítá ki. Ára följegyezve nincs.

FEJES ISTVÁN KÖLTEMÉNYEI. *Első kötet. Szeged, Burger Zsigmond bizománya. 1861.*

A jó öreg Polonius, midőn egy darab felhőt a dán királyfi kedvéért hol tevének, hol menyétnek, hol czethalnak képzel, nem oly vadat tesz, a milyet tesz valósággal. Igazán ki is tudna oly üres, határozatlan, szétfolyó, elmosódó valamihez, mint egy felhőfoszlány, határozott, tömör, állandó képet csatolni; vagy ki volna biztos a felől, hogy a mit ő zarándoknak néz, egy másik szemlélő nem pálmának, szirtnek, szökőkútnak képzeli-e, ki arról, hogy mire felkiált: ‚ím! árboczos hajó!' a látvány nem változik-e öblös szájú krokodillá? Minden egyes néző saját magáéból tesz hozzá egy darab phantasiát, míg az űr betelik, az alak kidomborúl, s a kép, egy perczig legalább, késik visszafolyni az eredeti semmiségbe.

A versolvasó — már a kinek kedve vagy kötelessége mindent elolvasni — gyakran érzi magát Polonius helyzetében. Az író-Hamlet csak mutogatja neki felhődarabjait, ő meg jó hiszemmel, fogékony várakozással törli szemét s okulárját, biztatja csökönyös képzeletét,

ha valahogy oda tudná sarkalni, hogy *azt* lássa, mit Hamlet látni vél; de a mi nem sikerülvén, vagy rámondja Poloniussal: jó, legyen czethal, mit én bánom! — vagy, ha kevésbbé udvarias avagy tiszte kényszeríti igazmondásra, kereken odatálalja, hogy biz az se hal, se menyét, se teve, hanem felhólyagzott vízpára.

E lapok egy közelebbi száma tanulságos czikket hozott ama tárgy és alak nélküli, határozatlan csapongás ellen, miben némelyek tartani s keresni látszanak az idealismust. Az előttem álló versgyűjtemény szerzőjének nem adhatok jobb tanácsot, mint ha őt ama bíráló czikk figyelmes olvasására utalom. Minden igaz költészet eszményi, mert eszmét fejez ki; csupán a kifejezés módjára nézve különbözik az, a mit kiválóan idealismusnak neveznek, attól, melyre a szokott nyelvhasználatban nem alkalmazzák e nevet. A költő ugyanis — s általában a művész — eszméje megtestesítésében két fő útat — úgy szólván rendszert követhet: vagy *az ideát a nemben s az egyént is a nemben* fejezvén ki; vagy *az ideát az egyénben s a nemet is az egyénben.* Amaz a szűkebb értelemben vett *eszményi*, ez az *egyéni;* amaz classicismus, ez romantismus; amaz pogány, mert a nemben elvész, vagy legalább nem juthat teljes érvényre az egyén, ez keresztyén, mert felszabadítja az egyént; amaz elvontabb, mert a *nem* fogalma pusztán abstractio, ez concretebb, mert az egyén is concret; amaz szűkebb, mert a *nem* korlátoltabb, ennek birodalma tágas, mert az egyéni változatosság végtelen; szóval amaz a régi *idealismus,* ez a modern — ha tetszik *realismus,* (de nem materialismus.) Abban a mi fő, egyeznek, hogy mindkettő eszmét fejez ki, s mindkettő határozott alakban megtestesíti azt. Hol találunk ha-

tározottabb kifejezést, szabatosb körvonalakat, domborúbb, teljesb idomokat, kevesebb üres csapongást, tárgy és alak nélkűli szétfolyást, mint épen az idealismus hőseinél, örök példányainál, a hellén irodalomban? Ki az eszmét test nélkűl akarná érzékeink elé állítni, az felhő után kapdos, de nem költő; ki a testet eszme nélkűl hurczolja a költészetbe, az materialista, nem költő.

Fejes István költeményeit is ez ál eszményiség után törekvés jellemzi leginkább. Ki is mondja ezt mingyárt legelső versében, melynek czíme: Költészetem. „Így éljek én, míg élek — kiált föl — lantomon Dalolva keblem mély érzelmeit S a *lélek vágyát az eszmény felé*, A mi dicsőit, a mi istenít.“ Sőt, úgy látszik, jól sejti az eszme nyilatkozásának két fő módját, egy felől a költészetben, más felől a bölcselemben; legalább elég szabatosan mondja róla: „Mély titok, sötétlő fátyol Túl az égen s föld alatt — — Örök *eszme!* a te képed A *dal* és a *gondolat*.“ (5. l.) De már az idézett sorokból is láthatni, hogy az eszmét nem tartja világosan kifejezhetőnek, hiszen „mély titok, sötétlő fátyol“ az, még pedig „túl az égen s föld alatt:“ mely halandó repűlne vagy bújna oda! Szerző nem is kisérti meg e veszedelmes expeditiót, ő nem magát az eszményt akarja kifejezni, hanem örökös-örökké csak *vágyát* e mély titkú, sötét fátyollal fedett, ismeretlen, határozatlan eszmény felé, minek nevet adni, mit megtestesítni nem lehet. Azt mondja a rózsáról (49. l.) „Ez a virág arra tanít meg, Hogy magasabb vágya a szívnek: *Eszme után*, csillag után Emeli az embert csupán.“ Mellőzve mostan a kérdést, hol veszi *épen a rózsa* e professori képességet, — ama meddő kácsingózást látjuk ebben is va-

lami elérhetlen távolban és homályban lengő ideál után. Ő az eszmét nem olyannak veszi, a mit a költő és művész megtestesíthet concret alkotásaiban, hanem valami megfoghatatlan tüneménynek, mit a dal szükség, hogy emlegessen, mert már úgy divat, de kifejezni ne is próbálja, mert az nem lehetséges.

Érzelmeivel sincs különben. Semmi sem gyakoribb nála, mint annak emlegetése, hogy a mit ő érez, azt szavakban kimondani nem lehet. Már első költeménye önként adja kezünkbe egész mestersége kulcsát, hogyan szokta ő érzelmeit kifejezni. A „Költészetem" czímű vers mintegy programmja, vagy prológusa valamennyinek. Azt mondja ebben, ki akarva jelenteni, micsoda lélek-állapotot tart ő legalkalmasbnak versírásra:

Az kell nekem, az a pillanat,
Midőn a szív ver nyugtalan
S hogy miért ver, *mélyebben érzi,*
Mint kifejezhetné a szó, a dal. (1. l.)

Tehát ő akkor fejezi ki, mikor *nem lehet kifejezni!* Nem olyan-e ez, mint midőn az agyafúrt obsitos *láthatatlan* galambot mutogatott pénzért a jó debreczeni népnek a nagyerdőn? Különbség csupán annyi, hogy az obsitos nem hitte a mit mással el akart hitetni, míg szerzőnk a legjobb hiszemmel van, hogy ő kifejezi a *kifejezhetetlent.* Mert, ha sem *eszmét*, sem *érzést* nem lehet kimondani, hát minek írja verseit kötet számra? Tele van könyve ilyesekkel: „Tudom, hogy ha a mit érzek, Mind el lehetne *mondani*... Tudom, hogy ha *szót adhatnék* A sok kinzó gondolatnak... S mi az őrültségig gyötör, Azt nem lehet *kiejtenem*" (3 l.) „Megsúgják, mi a szerelem, Mit nem lehet *kimondani* (16. l.) „Az a szent

láng, lelkesűlés, A melyet ki nem *mondhatok*" (71. l.) stb. Ne értessem félre. Nem a *szavak* ellen van kifogásom. Melyik költő nem írta százszor, hogy ez vagy amaz érzés szóval ki sem mondható. De azért igyekezett azt kifejezni, a mennyire a költészet határai közt lehetséges volt, vagy saját ereje engedte. Tompa fonó leánya is felsóhajt: „Úgy fáj az én szívem, hogy *ki sem mondhatom.*" De azért minden népköltői módot elővesz, hogy fájdalma mélységét s minőségét képekben kifejezze. Elébb a virágos kenderben hangzó vidám „pitypalaty" éneket teszi ellentétbe a maga bánatával, azután a könnyen szakadó fonálban kedvese gyönge hűségére, az elázott kenderben odalett szerelmi boldogságára emlékszik: bánatját, csalódását fejezi ki, hogy, „nem válthatja már ki *csókkal* az orsót" mint hajdan stb. Szerzőnk ellenben többnyire lemond érzései kifejezéséről, úgy hogy annak se minőségét, se mélységi fokát nem értjük, mire vége van a költeménynek.

E tárgyi határozatlanság, hogy se az eszmével, se az érzéssel, melyet meg akar énekelni, tisztában nincs, szűli természetesen az alaki határozatlanságot. Már a költő művészet czélja annyira nem világos előtte, hogy azt, mint sokan még rajta kívül, bizonyos (vagy inkább *bizonytalan*) *álmodozó* szenvelgésben tartja elérhetőnek. „Ábránd" „álom" — örökös eszméje. Példát idézhetnénk akármennyit. „Ez az ábránd és merengés Árnyéka a szeretetnek" (16 l.) „Álmodjál és föl ne ébredj" (u. o.) „Ragadd kebledre, . . . Mi ábrándokban ringat el" (24. l.) „E szív meddig fog tartani Reményűl álomképeket" (44 l.) „Érezzük, hogy ilyen a szív álmodása (54. l.) „*A képzelet, ez alvajáró szellem*" (62. l.) „A képzet ott álommá változik" 79. l.). Csupa lunaticus világ.

Megint nem azt mondom, hogy az „ábránd“ „álom“ szót ne használja a költő, a mennyiszer szüksége van rá; de mindent ez álmatag állapot sárga szemüvegén látni: se költészet, se idealismus, se átalában egészséges dolog.

Ha az eszme utólérhetetlen, az érzés kimondhatatlan, maga a képzelet s így a költészet is „alvajáró szellem:“ mi természetesebb, mint hogy a *kifejezés* is homályos, valótlan, határozottság, szabatosság nélküli legyen. És csakugyan több verset találunk e gyüjteményben, melyet elolvasván, nem tudjuk, mit olvastunk. Az eszme úgy el van burkolva, hogy fogadni mernénk, nincs is ott; az érzésből csak annyit hallunk: fáj, fáj! de mi fáj és hol fáj, azt kivenni ritkán sikerűl. „Mért szereted az ibolyát?“ — kérdi egy versében (8. l.), *talán* kedvesétől, s igy felel rá maga:

Kikeletkor első virág!
Kebelemre tűzve
Egy kicsiny levéllel,
Nem hagy a remény el.
Majd letépvén onnan
Könyörtelen kezek, —
A világ nem, de ő
Érzi mért könnyezek.

No, minthogy mi is a *világhoz* tartozunk, se nem érezzük, se nem értjük. De azt sem tudjuk, ki az *ő*, a ki szerencsésb nálunk e részben. Az ibolya-e? a költő-e? a leány-e? vagy ki? A leánynyal párbeszédben áll szerző, tegezik egymást, így hát az *ő* egyikre sem vonatkozhatik; hanem a letépett ibolya lesz, mely *érzi* miért könnyez . . . nem tudom, kicsoda. Az „Aggodalom“ czíműben ismét ennyi az érzés: „Mik e kebel-

nek vágyai? Sohsem fogod tán hallani!" — s így zárja be: „ejtek egy-egy könnyet érted, Bár azt te *még most nem érted.*" Mondhatjuk, mi sem. Az egész kis vers azt a nagyon nagyon szerelmes 17 éves udvarlót juttatja eszünkbe, ki imádottja oldalán bízvást megvallhatná szerelmét, de a helyett a holdvilágba sohajtoz, vagy ásít, s ha kérdik, mi baja, azt feleli, hogy érzése oly kimondhatatlan! E „kimondhatatlan" érzések, mint midőn a csikós a korcsma-padra könyökölve hallgatja az áldott magyar zenét, s tele van érzéssel, borral nyakig, de csak keserves kurjantásban bírja szellőztetni, nem valók a költészetbe. Maga a népdal is, ha ily érzéseket akar képbe öltöztetni, efféle *idealismusba* esik:

Láttál-e valaha
Vízi buborékot?
Annak a közepén
Két szál rozmaringot?

Az ily „nem-tudom-micsoda" érzés „nem-tudom-micsoda" eszme szűli aztán a bizonytalanságot, dagályt és absurdumot, kifejezésben, nyelvben, le a szókötésig, vagy egyes szók használatáig; ennek köszönjük, ha a „Pacsirtához" írt dalban (5. l.) nincs emberi teremtés, ki értse, miért kell elhalni a pacsirta fiaknak, míg anyjuk a magasban énekel:

Emelkedjél kis pacsirta a magasba,
S ott közel az istenséghez,
Hol a szív tisztábban érez
Öntsd ki lelked egy *édes szerelmi* dalba.

Fiaid itt a rét bársony szőnyegébe'
Hallgatnak rád áhitattal,
Mikor aztán elhal a dal
Ők se lesznek, elfoly, elfoly szivök vére.

Szegények! Azt hiszi az olvasó, hogy alább megtudjuk miért folyt el a pacsirtafiak vére? Dehogy! Csak azért. Oly szép az, hogy míg az öreg pacsirta ott fenn énekli *édes szerelmi* dalát, addig itt lenn „fiai vére elfoly." Hát még ha a másik pacsirta-szüle „telve rémes gondolattal" keresi alant az elvérzett fiakat — „s gyönge keble nem bír a mély fájdalommal" — gondolom, meghasad — aztán a fönt lebegőt is buzdítja a költő, hogy: „öntse ki lelkét egy *szerelmi hattyú dalba!*" Egész tragoedia! nem kellene hozzá egyéb, csak egy parányi valószínüség. Nem levén helyünk *egész* érthetlenségeket idézni, be kell érnünk egyes mondatokkal. E mondatok annyira függetlenek, hogy ki itt meg nem érti őket, az egész versből sem fogná. Ime:

Szeresd a tündércsókokat:
Az *illatot*, de a *színt* tudd feledni. (19. l.)

Nem bánom, hogy *nap* nem vagyok,
Szerelmem égő *napsugár*,
De ezt *ne tudd*, **mert** a *csillag*
E fény mellett homályba száll. (Meg kell
ezt érteni, így, a mint van. 22. l.)

A *bú* is *virág*koszorú,
Széthúll, miként a tavasz égen
Egy kis rózsafelhő, ború. (24. l.)

Derítsen fényt kebled ködén
Az üdvmalasztos szív-ima. (35. l.)

A szív átkos pillanatja
Egy vékony szálon lebeg. (38. l.)

Gyönge vagyok *egy* . . . és csak egy! . . .
Szétzúzni a *korlátokat*
Mikkel e zugvilág *elegy*.
(Korláttal *elegyes* világ! 41. l.)

Volt e szív is egyszer *elkerűlve*,
Mert tán *hullámok* közé merűle —
És kikelve ott hagyá *salakját*,
Mint a tengergyöngye burkolatját . . . (45. l.)

Legfelűl egy kis *nefelejts*
(a mennyasszonyi koszorúban)
Tiszta fehér, mint az a lap
Melyre nem írt még az író. (47. l.)

Lám e virág (a rezeda) arra tanít,
Hogy szelidebb *illatait*
Nem szabad *elvetni* a kertnek,
Hiszen úgyis *épen ez tart meg!* (49. l.)

Már nem ül arczomon . . .
A *fekete holló*, mely, noha *borongott*,
Egy-két *fénycsillagot* a távolból hordott. (80. l.)

Sötét *ködoszlop* Széphalom felett,
Pihenj el a *halottas ágyon!*

A bércz alatt *hatalmas tölgy* kél
A honleányok *ujjain*. (Megköszönnék azt! 65. l.)

Majd részegen egyik előre *dűl*,
A másik hátra, épen mint a *rák* —
(a rák nem *dűl*, mász. 74. l.)

Mert a lélek
Fény, mely zárva valakit, éget.
Éget, pedig jég a zára. — (100. l.)

Általában elmondhatni, hogy szerző idealismusa abban áll: olyat gondolni és írni, a miről semmi halandó embernek *ideája* nincs, nem is lehet. A concret valóság mintha nem is léteznék számára. Hogy még is időt veszünk bajlódni költeményeivel, oka, mert van azokban némi csengés, csillogás, úgyhogy a kevésbbé avatott

olvasó, noha nem érti, azt gondolhatja, valami szépet olvasott. Sor sor után, versszak versszak után könnyen foly, s nem hiszi az olvasó, hogy a ki annyit beszél, sok mondani valója ne legyen. A csillámló fátyol alatt nem hiszi, hogy ott ne lappangjon az eszme, vagy érzés. Némelyik darabja oly dallamosnak tetszik, hogy a ki így himbál a hang hullámain, nem foghatja meg, hogy nem egyszersmind érzelem habjain ringatódzik. Idézünk egy egész költeményét, próbáljon valaki tisztába jönni vele.

A HAJÓS.

Reng a hullám, ing a csolnak,
Messze, távol még a part;
Kél ború a láthatáron,
Csillagom hiába várom,
Mit a följeg eltakart.

Elmerülök, s *fölvet a hab*,
Evezésem nem segít.
Állok *összefont kezekkel*
És *esengő* érzelmekkel
Áldom a mi elmerít.

Zöld virány, *mosolygva váró*
Pálma lombok intenek;
A vihar lezúg odáig . . .
Visz-e a sors e határig
Csolnakommal engemet?

Tornyosúl a renge hullám,
Meg-megrezzen a szemem;
Ámde lelkem mért ijedne?
Elviharzott életemre
Pálmát hint a szerelem.

Ha nekem valaki (szerzőt magát sem rekesztvén ki) megmagyarázza e költeményt, hogy emberi józan értelem felfoghassa; megfejti különösen azt, miért *áldja* a költő, a mi *elmeríti*, midőn *zöld virány, mosolygva váró pálmalombok* intenek felé, s midőn tudja, hogy „elviharzott életére *pálmát* hint a szerelem; továbbá, mikép áll „összefont kezekkel," ha már *elmerült* és „fölvetette a hab" s több efféle: ünnepélyesen fogadom, hogy visszavonok minden gáncsot, melylyel birálatom Fejes költeményeit illette.

Azt hinné az ember, hogy midőn a költő burkolt eszméi s érzései világából a concretebb valóságba, az *elbeszélő* költészet terére lép: *balladáiban, regéiben* már határozottabb színt fog ölteni, s legalább a tárgy nem engedi ama homályos szétolvadást, mely lyráján uralkodik. Csalódás. Ime hogyan festi Thúri György elesését:

„Itt egy más ló — — késő, késő!
Horpad a vért, ing a láb,
Csak a düh nem hágy alább.
Az érczsisak lenge tolla
Nem a porba, *fő-halomra*
Elhajol, de meg se nyugszik,
A magasban felpiroslik . . .
S ki feltűzte lándsaélre oly korán,
Csak halványúl a forró vér csepeg vissza tán.

Kisértsük-e magyarázni? A három első sort nem szükség. A következő négy azt akarja mondani, hogy Thúri fejét elébb egy halom levágott fej közé dobták, aztán lándsára tűzték. De mit jelent ez: „s ki feltűzte lándsaélre oly korán, csak halványúl a forró vér csepeg vissza tán?" Szókötésileg csak egy értelme lehet: Csak

a forró vér csepeg vissza (*halványan! tán!*) ki (mely) oly korán feltűzte lándsaélre: azaz okozta, hogy feltűzzék, a Thúri fejét. De így is *forró* vér, mégis *halvány!* és az a *tán* (a költő kétkedik abban, mit úgy kell leírnia, mintha szemmel látná) meg az egész constructio oly nyakatekert, hogy igen nehéz belőle józan értelmet vájni ki. — *Dilinkó* népregében egy egész násznép belehajt az Ér vizébe. Csak a mennyasszony nem vész oda, a többi mind.

Mély a meder, benn vész a nép,
Delinke nem, ö partra száll.

De szerző egy szóval sem indokolja, hogy történt a csoda megszabadulás: el kell hinni, így, a mint van. És miért szabadult meg? Csupán azért, hogy a parton megátkozhassa az Ér vizét, s aztán beléugorjék. Ily epicai motivumokat használ szerző. „Tököliben" (154. l.) szórul szóra így hasonlít:

„Mint *csepegő vér a hattyú nyakán,*
Dúl a hazán a *lassu halál.*

Csaba czímű balladáját így kezdi:

Attila fia, Aladár,
Tőrt hordoz szét tenger hadán.
A hódolt nép fegyvert ragad,
Leölni a *sasmadarat.*
„Te Csaba te!" Buda hegye
Viszhangozá: Te Csaba, te!
„Bocsásd ki a sasmadarat" —
Mond a viszhang: *bm . . . bm . . . arat.*

Ily expositio után aztán csak tisztában lehet az ember kiinduló pontjával a költeménynek!

Részletekben, egyes idézetekben, mutatám fel Fejes költészetének hibáit, de nem azért, mintha e homály, e szétmosódás csak részenkint volna meg: átalában mondhatni, hogy lyrája úgy, mint eposza e nyavalyában sínlik. Egy versét sem tudnék kijelölni, mely teljesen ép volna, s egészséges benyomást hagyna a lélekben. De igazat kell neki adnom, hogy ha vannak csűrt-csavart, homályos, idétlen *részek*, vannak ellenben olyanok is, melyek egy vagy más költeményét helyenkint elevenné teszik. A „Vihar előtt" .... stb. czímü darab (82. l.) jó leírásokat tartalmaz:

Reng, nyög a föld, dúlja a villám,
Zúg a vihar, ***kábul*** a hullám
A vizeken, ördögi tánczba'
Nagy tetemét úgy veti, hányja . . .

vagy midőn a hajókról ezt mondja: „örli az örvény a futókat" — vagy a barmokról, hogy: „bőgve futnak széjjel . . . s *szarvukon a jég göme csattog;* vihar után pedig, hogy: „a borág gyors eredést vesz: új kötelék kell a gerézdhez" — vagy hogy a „megifjúlt halmok bokrain a zöldszínü lombok *összeborulnak* szeretettel; ott foly el a csörgedi *csermely* a bokor alján s *be-bekapja ágait és csókkal itatja*" — meg hogy a „délibáb *szélt vesz* a rónán . . ." az ilyesek eleven költői szemléletről tesznek bizonyságot. „A természetben" „Szülőimnek czímüek is, kevesebb homály mellett, több szép részt mutatnak föl, az utóbbiban szép, midőn nejéről beszél:

És ölembe ül le s kezemet szorítja,
S örömben derengő homlokom simítja,
Simitva ***simítja;*** őrzi a ***redőtől,***
S ***sugaras szemével*** a sötét ***felhőtől.***

Végre megragadó volna a „Temetőben," (33. l.) ha úgy ki tudná vinni, a mily hatalmasan kezdte s különösen a 2-ik és 3-ik versszakban el nem homályosítaná. De avval zárja: a *természet* örök élet, azaz *physice* semmi *test* nem hal meg, csak vegybomlás alá jő; mégis a 2-ik és 3-ik versszakban másféle öröklétről beszél: arról, mely a *szellemi* világhoz tartozik. Ide írom az egészet:

Ne mondjátok nekem többé:
Föltámadunk, föltámadunk!"
Itt azt sugják a szellemek:
Ébren vagyunk, ébren vagyunk!!

A szív, mely égien szeret,
Belátva üdve titkait,
Magasztos vágya szárnyain
A földről csak elköltözik.

A bűn, mely bár mély sírt keres
Sohsem leend szent érzemény;
Fölszáll sötét éjféleken
Hogy háborgassa az erényt!

Ne mondjátok nekem soha:
„Föltámadunk, föltámadunk!"
A természet örök élet,
Én azt hiszem: meg sem halunk.

A HINDU DRÁMA. (*„Sakoontalá, or the Lost Ring:" Szakuntalá vagy az elveszett gyűrű; indiai dráma. Kálidásza szanszkrit eredetiéből angol prózában és versben fordítva. Monier Williams a szanszkrit nyelv tanára által. Hertfort: 1855.*)

Eposz és lyrai költészet otthon van mindenütt, hol az emberi elme kihatolt a barbar állapotból: ezek az emberiség minden művelt népfajának közös tulajdona.

Valahol csak a múlt vonzó hatást gyakorlott hitregéi világának fényével, vagy a jelen és jövő, még közelebbi benyomása által, felserkenté a költő bensőbb eszméi életét: mindenhol megszületett az eposz, a dal, mint ösztönszerű hangja a lélek mély és nagy felindulásinak. De a drámai költészet nem ily világpolgár. Egész mostanig a nemzetek ama nagy családjának történetével van egybecsatolva, melyekhez társúl mind, a mi nagy és dicső létezik földünk évlapjain, melyek nyelvei minden nemesb gondolatkincsnek hordozói s az európai polgárosodás közegei voltak mindenkoron. Egyszóval, a dráma az indo-germán faj kizáratos dicsősége.

Nem, mintha e népcsalád minden tagjának követelnők e fényes örökséghez való jogot: van több, magas értelmiség hírében álló nemzet, melynek ez örökben semmi része. Így a régi Rómának s mai Perzsiának nincs bennszülött drámája, nemzeti alakban, mely mélyen verte volna gyökerét a nemzeti jellembe, s annak belső rugalmából nyerné közvetlenűl élet-erélyét. A római vígjátékot olvasva, érzi az ember, hogy ezeknek semmi életszerves egybeköttetése nincsen a nemzet „szíve-vérével;“ más földről vannak átültetve, s itt csak tengődnek a nem nekik való ég alatt. Nemzeti dráma csak úgy lehetséges, ha a nemzeti jellemet fejezi ki, ha magába szívja mindazt, a mi nagy és hősies létezik annak múltjában, vagy jelenkori fejlődségében. Minden nagy dráma-irodalom egy saját világot képez, mely kisebb mértékben feltükrözi mindazon hatások erősebb áradatait, melyek befolytak a népre ivadékról ivadékra, s ennek benső és külső életét azzá tették, a mi. Ki nem olvashatja Görög-, Spanyol-, vagy Angolország drámaiban az izgalmas, tettdús évek hosszú sorát, melyek évkönyvei,

csupán ha nevöket említjük is, azonnal feltámadnak, hogy betöltsék a lelket képekkel — azon évekét, melyek nyoma még arczkifejezésén is az illető nemzetnek bevésve maradt, mennyivel mélyebben kellett, hogy benyomva maradjon a sokkal fogékonyabb lelken és benső jellemen?

Ó-Indiának, épen úgy mint régi Görögországnak, saját drámája van, mely idegen befolyástól nem érintve, s egyedül a nemzeti mívelődés által dajkálva, együtt virágzott és hervadt el a nemzet önálló történetével; a növésnek s hanyatlásnak ugyanazon törvényeit mutatván fel ama távol ég alatt s elszigetelt fejlődési körében, melyek a mi sürgőbb nyugati földrészünkön oly szakadatlan munkásságban valának. Lucretius és Catullus idejében, legnagyobb fényét Vikramáditya, Oujein királya udvaránál érte az el; és Kálidásza, kinek *főművét* (chef d'oeuvre) oly későn ismerők meg angol fordításban, egyike volt a „kilencz drágakőnek" a mi bizonyítja a hindu irodalom ama híres pártfogójának bőkezűségét.

E költeményekben hű arczképét találjuk az akkori hindu szellemnek. Az álmodozó mysticusok e nemzete, melyet nagy Sándor kortársai oly félelmes tisztelettel bámultak, mely között s az élénk görög nép közt halandó embernek át nem lábolható mélység tátongott, — önmagát tükrözte vissza drámáiban, s a hitregei távolság vásznára oda veté körvonalait mostani és akkori világának. Az ő drámáik, mint a klasszikainak ellentéte, lehet, hogy a romantikaihoz sorolhatók; de valósággal majdnem azt mondhatni rólok, hogy magokban egész külön osztályt képeznek, — elszigetelve mindazon hatalmas befolyásoktól, melyek valami háromezer év óta

Európát azzá öntötték, a mi most. Valóban sajátságos talány, szemlélni a hindu szellemét, a mint magános körében mozog; nem „tompa tespedésben“ ugyan, mint Khina, hanem teli erélylyel, élettel, reménynyel:

„Mint lomha sós mocsár fövenyzárak megett,
Parton hagyatva, mely a hosszú éjszakán
Hallgatja, mint terel habos vízréteget
A távozó hullám a holdfény vonzatán.“

csakhogy India, a Himalaya és Indus közé rekesztve, sokkal messzebb és félrébb esett, hogysem a leghalványabb viszhang is eljuthatott volna oda Görögországból és Európából. Az emberi gondolat és nyelv nagy mesterei hiába éltek Indiára nézve; magános pályakörét futotta az, s fárasztó problemája megoldásán egyedűl dolgozott; mindazáltal Indiának irodalma, költészete, bölcselme van, mely a legrégibb korba ér vissza, régibbe mint a Trójáé s az Iliászé, talán oly régibe, mint magok Mózes könyvei. Voltak indus költők, mielőtt Homér legelső dalát selypegte; voltak indus gondolkozók és bölcsek, elébb hogysem Thalesz a vizet minden dolgok elemének (ἀρχή) mondotta; és bár az írók szakadatlan sora ma már henye versfaragókká s pedans nyelvészekké silányúlt, soha nem szűnt az meg ama legrégibb hajdantól egész mostanig. Épen mint a 345 király, a kiknek szobrait Herodot a thébai templom csarnokában látta, e hosszú sor visszamélyed a mi korunkból „Piromis, Piromis mögött, ember, ember mögött,“ mígnem az ódonság homályába vész. Mégis, a mi oly visszásan hangzik, a költők és bölcselők ily hosszú sora mellett Indiának nincs története, — oly irodalom mellett, mely csaknem egy alexandriai könyvtárral vetekszik,

múltjáról teljességgel semmit nem tud. Nyugati tudósoknak fogja köszönni, a mit valaha megtud saját történetéből; egy Lassen, egy Wilson az, ki némi világot vetett e sötétségbe. Minden következő hindu nemzedék átvette az előbbitől az „élet szövétnekét," mindenik leélte a maga kis arasznyi korát, fenhagyván dalait és álmodozó bölcselmét; de a hosszú sorozatból egyik sem vetett még futó gondolatot sem arra, hogy megőrizze emlékét azon eseményeknek, melyek közt önmaga élt és halt. Való, hogy a jelen nincsen is semmi bájjal az igazi hindura; neki a világ nem egyéb rút börtönnél, melynek czelláit a lélekvándorlás terhes körútja képezi, melyet a léleknek meg kell futni, mielőtt véghonát visszanyerné. Mit neki, támadnak vagy buknak a dynastiák? Mit neki a föld silány érdekei? Neki a jelen, mint izgatott, lázas álom tűnik fel két ünnepélyes, nyugalmas állapot között: a néma, visszahozhatlan múlt és a néma, kérlelhetetlen jövő között; és ezen kettő az, melyekhez fordul a hindu bölcs, hogy elmerűljön csendes mélyeikbe. A múlt meg van népesítve óriási hitregékkel, istenek uralkodó családjaival, egyik a másik után, Brahma-napok évköreivel, évkör után, s ama bonyolúlt évszámlálással, mely hiú kisérleteket tesz áthidalni az örökidő mélységét; mintha valamely véges szám, bármily roppant sok legyen az, betudható töredékét tenné az örökkévalónak, vagy bármily összege az esztendőknek, halmoztassék bár aeon-ra aeon, osztószámot adhatna az isten létezéshez.

E reménytelen kapaszkodásban a végnélküli távolság felé, a futó jelen elenyészik, s el van veszve. Mind az, a mi India történetéből ránk maradt, India daczára mentetett meg. Ama régi bölcsek ajakáról ellebbent

némely szók egészen más üzenettel megrakva jutottak hozzánk, mint a mit a szóló reájok bizott vala; s e követeket megkérdezve, nyerte a hasonlító nyelvészet legfényesb diadalait. Ó-India szanszkrit nyelve a nagy eszköz, mely által fölfedezéseit teszi; s mily különös forradalom a tudományban, hogy ez álmodozó brahmánok nyelvének köszönjük, hogy legmélyebben hatolhatunk oly öntudatos nemzetek nyelvének alkatába és történetébe, minő a görök és római.

Valamint vallása, költészete, bölcselme, nyelvtana Indiának, úgy drámája is egyedül az övé. Ugyanazon befolyások fejlesztik ki, ugyanazon mély elmerengés a múltba, eszményi képek világába, melyre a lélek, mint zárdájában a carthausi, addig bámult, míg úgy tetszett neki, hogy mindez *valóság*, s minden egyéb csak álom. A hindu színpad hősi szindarabjai, messze a hindu élettől, saját szende, álmatag légkörükben élnek; a szellő onnan bizonyos hivalgó bágyadtsággal terhelten csap felénk, tanúskodva az elpuhúlt népről, mely azokban lakik. Aischylus drámái sem a valódi életből vannak ugyan, — titáni lakosok világába helyezvék azok, s nem tartoznak a halandók földéhez; de ezen őskori óriásoknak mégis van szivök, lelkök, épen úgy, mint nekünk; még Prometheusban is, a magános tenger és Kaukáz daczára, érezzük, hogy odalenn, a láthatár alatt, sürgő-forgó munkás emberek világa kezdődik; hogy *ott* van a költő saját Athénaeje, Marathonja, csak messzebb láthatnánk a horizonnál. De a hindu drámának nincs ily mély gyökere, hogy az élethez kapcsolja; az merőben oly valótlan, oly étheries, mint egy „Nyáréji Álom.“

Mégis, a képzelet eme világában is, az élet és valódiság egy különös eleme mutatkozik; annál felötlőbb

az átalános színezet s ferde világítás miatt, mely a többin elömlik. Értjük a nyelvet, melyen írvák; s ezzel sajátszerű és váratlan érdekű kérdés támad. Nem úgy mint a régi hindu gondolkozás egyéb maradványai, e színdarabok nem tisztán a szent szánszkrit nyelven irattak; hozzájok fér az alacsonyabb és közönségesebb szólamok vegyűlete is. A hősök ugyan folyvást a félistenek nyelvét beszélik, ama nyelvet, mely a költő idejében kétségkívül megszűnt vala már a társas élet eszköze lenni; de a női szereplők és szolgák rendesen alacsonyabb szójárást használnak. E *patois*, melynek neve prákrit, úgy származott a szánszkrittól, mint a latintól az olasz vagy spanyol; s a beszélők alacsonyabb vagy magasb rangjához képest van a szent nyelv többékevésbbé lealázva ajkaikon. Ha ez abajdocz nyelv, mely minden hindu színdarabban oly sajátságos tüneményt képez, csak valamely pedáns költő hiú ötlete volna vagy a bohóczkodás szilaj csapongása, mint a „Bourgeois Gentilhomme" végjeleneteiben, nem igen hozná kísértetbe az európai tudóst: de más, sokkal mélyebb érdek van ahhoz csatolva. E tájszólások valósággal divatoztak a költő idejében és szájról szájra forogtak az utczán és bazárban, mielőtt a legelső római sas kiszállott volna imez Albion partjaira, honnan évszázadok múltával India legutolsó és legjótékonyabb hódítói kerűltek. E tájszólásokban az anyagneműek dús bányája tárul a nyelvésznek; mert ezek képezik az összekötő lánczszemet az ó-szánszkrit és sok mai dialectus közt Indiában; és e most élő nyelvjárások temérdek szó idomát, mely századok viszontagságai folytán meg lőn vesztegetve, alakjából kiforgatva, a tudós egyedül e színdarabok prákrit nyelvéből magyarázhatja meg

s ütheti rá eredeti bélyegét. E prákrit egyszersmind az ókori történet búvárlójának is igen érdekes; mert prákrit mondatokat fedeztek föl Baktria görög királyainak kétnyelvű pénzein: az indiai „Jainá"-k és ceyloni buddhisták szent nyelve is a prákrit, és szoros kapcsolatban áll e vallások történetével s azon irodalommal, melyben eszméiket megtestesíték.

Kálidásza színműve, a Szakuntalá, a mit európai világunknak Sir W. Jones mutatott be először, a ki, mintegy hetven éve, Bengálba érkezvén, első tette a meglepő felfedezést, hogy a hinduknak egyáltalában régi drámájok létezik is. 1789-ben kiadott prózai fordítása egyetemesb érdeket támaszta Európában, mint talán bármely hasonló keleti fordítmány, ha az „Ezeregyéjszakát" s „Pilpay" meséit kivesszük, gyermekkorunk e második „Robinzon"-jait. Több nyelvre leforditották, és azonnal elismerték, bámulták szépségeit: egyebek közt Goethe, világölelő rokonszenvével, egyszerre melegen üdvözölte a jövevényt.*)

Pedig Sir W. Jones fordítása kétségkívül csak nagyon nem hasonló képzetet bír nyujtani az eredetiről, mert az általa használt kézirat későbbi származású vala, s teli közbe szúrt jelenetekkel, sokkal utóbbi és ügyetlenebb kéztől. Hanem Williams tanár, mintegy pár éve, az eredetit ősrégi alakjában teljesen adta ki, a kéziratok gondos egybevetésével s bő jegyzetekkel, melyek magokba foglalják mindazon felvilágositást, mi a szánszkrit irodalom ez ágában szükséges a tanulónak. Jelen

*) Willst du die Blüthe des frühen, die Früchte des späteren Jahres,
Willst du was reizt und entzückt, willst du was sättigt und nährt,
Willst du den Himmel, die Erde, mit einem Namen begreifen:
Nenn' ich *Sakontala*, Dich, und so ist Alles gesagt!

kötetben ugyanazon ép szöveg szerint adja a „hindu Shakspere“ e főművének első angol fordítását, prózában és versben, s csak most mondhatjuk el, hogy bírunk egy méltóképen átalöntött munkát a nagy hindu irodalomból. Mellőzve fordításbeli érdemeit, a könyv már nagyszerű külső díszítményeiért is megérdemli figyelmünket. Valóban ez legköltségesb példánya a keleti dísznyomásnak, minő valaha angol sajtó alól kikerűlt; minden lapot mesterileg színezett karam vesz körűl, melynek rajzai különböző napkeleti kéziratokból másolvák, melyek egyszersmind pompás képekre szolgáltattak mintát; s minden jelenet két szép fametszvénynyel van ékesítve. Az indiai tájak saját jelleme gondosan megtartva, s a jelmezek a dráma korából vannak véve.

Kálidásza minden hindu költő közt legelismertebb jelességű; egy sincs, ki vele csak pillanatra is versenyezzen az ő saját szakügyességében. Övé nem az a hatalom, mely szenvedélyeket zaklat föl, mely „tisztítja a lelket szánalom és rémület által;“ mindenütt a szende lágyság nyomait leljük nála, mi a szemlélködő (contemplativ) hinduról tesz bizonyságot. Az ő drámája nem az a mélyen valódi δρᾶμα, hol egy emberélet egy órába nyomúl össze, — hol a néző, mint ideig való Gondviselés, űl, hogy szemlélje a sürgő jellemeket, a mint mindegyik elhalad, szíve legmélye nyitva s a szenvedélyek összes gépezete feltakarva lévén. Inkább bágyadt, lotustermő vidék az, hol mintegy álomból álomba jutunk; minden tárgy pihenő csönd-életi helyzetben nyugszik előttünk, mintha a munka nem is az ember osztályrésze s maga az élet csupán kéjmámor volna.

Ama mély rokonszenv a természettel minden alakjában, ama benső vonzalom tájképek, távolrajzok iránt,

mely oly élesen megkülönbözteti a hindu költészetet classicus egykorúitól, Kálidásza műveiben legtisztább s legnemesebb formájában tűnik fel: sehol sem akadunk a tropicus tájak kellemesb festéseire, mint épen ő nála. Pedig itt is ugyanazon szende ábránd nyomaival találkozunk, mely jellem-alakjait környezi: a természet mint álomvilág kedves neki, hol fák, hegyek, szintúgy eszményitvék, mint a többi. Osztoznak a hős sorsában; ha sir, vele sirnak, ha örül, vele örülnek, mintha a természet csupán a szellem árnyéka volna s ettől nyerné minden körvonalát. A *Veda* egyik régi költője énekli: „én nem birom megkülönböztetni, *vajjon én vagyok-e e mindenség*, mert én bonyolúlt és megkötözött elmével járok e földön:" különös észirány oly embernél, ki régibb mint Homér, hanem egyszersmind ráüti a valódi bélyeget a hindu elmére. Ugyanazon érzelem, habár módositva, hatja át az összes hindu költészetet: kedves nekik a természet, mert összefoly ábrándjaikkal, nem pedig azért, mivel annak érintése által a költő, Antaeusként, ismét öntudatos erélyben s erőben támad föl.

A hindu színköltészet legrégibb emléke a „Bábkocsi," melyet Szudraka király írt volna, kit a hagyomány keresztyén időszámlálásunk előtt a második századba helyez. Kálidásza, mint mondók, a következő századból való, s Vikramáditya udvarához kapcsolják, kinek a Baktriából Indiába nyomuló scytha hordákon vett nagy győzelme teszi a Szamvat időszámlálás kezdő pontját, honnan a hinduk még ma is számitják az időt. Színműveiből csak három maradt ránk, s egy ezek közűl is kétséges hitelű: a másikat, Vikramorvaszi czímüt a „Hindu drámá"-ban gyönyörűen leforditotta Wilson tanár, ki a „Báb-kocsi"-nak is felséges fordítását adja. Szintén

az ő lapjaira utasítjuk az olvasót két későbbi szerző fordítására nézve, kiknek egyike Bhavabhuti Kr. u. 720-ban, Jaszoverma, Kanoj királyának udvaránál virágzott, — a még későbbi, Viszákhadatta, pedig egy történeti forma színdarabot hagyott maga után, melynek tárgya Csandragupta — a görögök „Sandrocottus"-ának — mondája. Minket terünk egyedűl a kitűzött színdarabra szorít és nem engedi, hogy a hindu összes színköltés hosszabb történetébe ereszkedjünk. Szudraka és Kálidásza a legrégibb drámaírók, kiknek munkái maradtak fenn, az utánok jövő, Bhavabhuti, sokkal későbben élt; de nagyon hihető, hogy sok régibb színdarab veszett el. Így a Vikramorvaszi „prológ"-ja nyilván „előbbi drámaköltők műveire" czéloz; s talán ezek közé számíthatunk sok ismeretlen nevet, melyek a scholiasták idézeteiben szállottak reánk. Egyik bizonysága a színmű-irodalom nagy régiségének azon tény, hogy a fennlevő legrégibb emlékek már drámabíráló iskolát tétetnek föl; s magokban Szudraka és Kálidásza műveiben világos czélzásokat lelünk kidolgozott műszabályokra, melyek Indiában a mi aristotelesi egységeinkhez tehetők.*)

A hindu drámához minden változat hozzá fér, a legeszményibb hősi alaktól kezdve a legotrombább szatiráig és bohózatig; s az egészen keresztűl, legmagasb

*) Czélzás *eljátszott* hindu drámára, előfordúl Szomavedának „Történetek oczeán"-jában, mely munka, bár mint történeti kúttő a régi időre semmi becsesel nem bír, (minthogy csak a XII. századból való,) némi érdekes világot mégis vet ama régi, elfelejtett hajdankorba. „Míg ott valánk, egy dobocska hangjait hallók, s anyám, eszébe jutván elhúnyt férje, így szólt hozzám nagy zokogással: „atyád barátja, Bhavananda színész fog ma játszani."

szárnyalása közepett is, párhuzamosan foly a páthoszszal és tragicummal a játsziság és comicum eleme. Schlegel megjegyzi, hogy minden színpadnak megvan a maga bohócza: meg a hindunak is az ő *vidusaká*ja, ki valamint a spanyol színpad gracioso-ja, kiséri a hőst, mint annak meghittje és barátja, s sancho-panzai bohóczkodással űzi tréfáit főnöke magasb érzelmeivel, ily módon a romantikai hősködést a közélet mindennapi színvonalára szállítván. Szerencsés *kifejlés* szükségképeni feltétele minden hindu színműnek; s e törvény az, mely elfojta minden nemesb törekvést a valódi tragoedia után. De nem is arra való Hindustan álmatag mérséklete, hogy abban valaha az igazi tragikai múzsa meghonosúlhatott volna; erős idegű, elszánt akaratú, vészben s viharban edzett nép kell annak. Athenae hatalma növekedésével együtt emelkedik az athenaei tragoedia, összeségében visszatükrözve a szellem minden egyidejű forrongásait; s a mi régi angol drámánkat is a reformátió százada, a politikai vajudás vonaglásai között, dajkálta fel.

És most a Szakuntalához fordulunk, kivonva meséjét s egyes jeleneteit, melyekről azt hisszük, hogy leginkább érdeklik olvasóinkat. Maga a mese egy régi mondán alapúl, mely feltalálható azon hitregei eposzok — a Rámájana és Mahabhárata — egyikében, melyek India régi irodalmában Homér költeményei helyett vannak, mindezek egyszermind oly tárházat képezvén, honnan későbbi poéták meríték az anyagot költeményeikhez. Mikép Thebae és Mykenae uralkodó-házai a görögöknél, úgy az indiai mondának is megvan Nap és Hold királyi háza: e hitregei két nemzetség közűl az utóbbihoz tartozik a jelen drámának hőse.

A színmű egy idylli jelenettel kezdődik, amaz egykor Indiában oly szokott remeteségek egyikében, hova, mint a középkor zárdáiba, vonúlt a tudományra hajlandó ember, békét s magányt keresvén az országszerte csatangoló zsarnokság és elnyomás közepett. Talán egy ily magános berekben találta Nagy Sándor a gymnosophistákat s itten társalga Onesicratus a bölcs Dandamis-szal, emlegetvén neki holmi *barbar* philosophusokat, mint Pythagoras, Socrates, Diogenes — a mire aztán a hindu így felelt: „csakugyan úgy látszik neki, hogy azok szellemdús emberek voltak, de nagyon is szenvedőleg viselték magukat a törvények iránt."

E csöndes remeteségbe vágtat Dusjánta király, kocsisával együtt, vadászás közben, egy futó ántilopot üldözvén. Gyors futásában tüstént megállítja egyik remete hangja, s megtiltja a szent-helyet lakói egyikének (az ántilopnak) vérével szentségteleníteni. Gyöngédség minden állati élet iránt kedvencz thémája az összes hindu költészetnek.

A király azonnal eláll az üldözéstől, s a remete meghíja, hogy élvezze vendégszeretetét. A mint a szentelt berken átalhalad, következő szép leírást olvasunk a remeteségről:

Király (*kocsisához.*) Nem látod-e
Az elszórt rizs-szemet vén fák alatt,
Melyeknek odva biztos menhelyül
Szolgál fészket rakó kajdács-fajoknak?
S itt-ott a sima furkót, melylyel az
Ingudi ért gyümölcsét megtörik? —
A szende gím vad, mely szelíd, kezes,
Szavunkra nem riad; — s az ösvenyen
Fahéjból szőtt vizes ruhák nyoma
Látszik, holott csöpögve átvivék

Kristály vizeknek tiszta kútfejétől.
S ím nézz oda!
Csatorna mossa a fák gyökerét,
Szellőben a víz tűkörlapja reng;
A gallyak új zöldjét mérsékli az
Elégett áldozatból fölfelé
Gomolygó füstnek barna lombozatja.
S a most-kaszált mezőn, kocsink körűl,
Őzborjú falka nyugton legelész.

A remeték közt tartózkodása alatt a király meglátja és megszereti Szakuntalát, Viszwamitra leányát, ki a remeteség többi szűzeivel nőtt vala föl; s most néhány kedves kis jelenet következik, mely a szerelmes pár szívében hajnalló szenvedélyt festi, felváltva a „gracioso" bosszankodásának otromba humorával, hogy ura ily rögtön pásztori kéjelgés után veté magát. A szeretők egybe kelnek, azonban Dusjantát visszahíják udvarához, és így aráját ideig-óráig a remeteségben hagyja. A következő scénát egészen kiírjuk; az művészileg van, mint episod, vetve a felvonások közé, s a jellemek és cselekvény könnyed ecsetlésében felismerjük Kálidásza különös ügyességét. Ne is ítéljünk az eseményről, melyen a catastropha megfordúl, európai fogalmaink szerint. Előttünk egy brahmán átka jelentés nélküli hang; nem az a babonás hindu előtt, ki még ma is örök rettegésben él, nehogy valamely brahmán titokteljes anathémája alá essék. Valóban a hindu ember mindennapi életét folytonos árnyék kiséri, a rettegés valamely szellemi kárhozattól, mely jártában-keltében soha el nem hagyja. Ő elátkozott körben mozog, láthatlan igézetektől környezve, minden tette ellenőrízve irigy hatalmak által, kik egyre lesik saját önkény-szabta törvényeik legparányibb megszegését, — oly törvényekét,

melyekről a halandónak talán sejtelme sincs, s lételöket csupán hatásukról (a büntetésről) tudja meg. Veszedelem és nyavalya teszik büntetését az ily törvényszegésnek; s a szerencsétlen áldozat, bölcsőtől sírig, a babona e kérlelhetlen Gorgonjai által üldözve vándorol. Ily nép fülében a brahmán átka rettenetesen hangzik! s ne felejtsük, hogy ily érzelmektől valának áthatva e színműben, mind a költő, mind hallgatói.

Jelenet *) — Kert a remeteségben.

Prijamvadá és Anaszújá virágot szedve jönnek.

Ana. Kedves Prijámvadá, bár szívem örvend, ha rágondolok, hogy Szakuntalá egy hozzá minden tekintetben méltó férjjel szerencsésen összekelt, mégis valami rosszat sejtek, nem tehetek róla.

Prij. Hogyan?

Ana. Tudod, hogy a kegyes királyt nyájasan haza bocsátották a remeték, áldozati szertartásaik szerencsés bevégezte után. Ő hát visszament fővárosába, Szakuntalát a mi gondjainkra bízva; s félő, nem felejti-e el királyi hitvesei társaságában mindazt, a mi remete magányunkban történt.

Prij. A felől nyugton lehetsz. Oly nemes természetű emberek, mint ő, nincsenek annyira kivetkezve minden becsületérzésből. Hanem megvallom, van egy, a mitől magam is tartok: mit gondolsz, mit fog mondani Kawa atya, ha meghallja a történtet?

Ana. Azt hiszem, helyesli a házasságot.

Prij. S honnan gondolod ezt?

*) Jegyezzük meg itt, hogy mindezen színművek prózában és versben írvák, elegyest.

Ana. Elejétől fogva feltett szándoka volt magához méltó férjnek adni a leányt; s miután az ég ily férjjel ajándékozta meg, vágyai betöltek a nélkül, hogy maga fáradt volna utánok.

Prij. (*a virágkosárra tekintve.*) Elég virágot szedtünk a szent áldozathoz, édes Anaszújám.

Ana. Igen, de szedjünk többet is, hogy legyen mivel áldozni kedves Szakuntalánk őrző istenének.

Prij. Minden esetre (*folytatják a szedést.*)

Hang a színtér mögött. Ho, ni! nem ládd, hogy itt vagyok?

Ana. (*hallgatózva.*) Bizonyosan vendég szava, ki jöttét adja hírűl.

Prij. Szakuntalá ott lesz, bizonyosan a kunyhónál. (*Félre.*) Szíve legalább nincs ott, félek.

Ana. Jer, jer innen: elég virágot szedtünk már. (*Indulnak.*)

A hang a színtér mögött. Jaj neked, leány, ki föl se vettél ily vendéget, mint én.

Én álljak itt megüdvözletlenűl,
Én, a vezeklés annyi érdemével
Dús bánya, — méltó minden tiszteletre?
S így fel se vedd, te könnyelmű leány,
A vendéglátás szent törvényeit?
Csupán szerelmed hő tárgyára gondolj,
Midőn én itt vagyok? Átkom reád —
Az, épen az, kiről gondolkodol
Ne gondoljon többé reád; szívéből
Képed veszítse el. S hiába küzdj
Felköltni múltja emlékét szívén:
Tagadjon el, mint a részeg-bolond
Éjféli mámorából fölriasztva,
Tagadja ittasan ejtett szavát.

Prij. Jaj! jaj! félek, rettentő szerencsétlenség történt! Szakuntalá, ábrándjai közben, megsértett valami vendéget, úgy kell lenni, kit tisztelettel kellett volna fogadnia. (*Kinéz.*) Ah, úgy van! s a mint látom nem csekélyebb személyt, mint a nagy bölcs Durvászasz, ki, tudjuk, iszonyú haragos. Ő átkozódott oly szörnyen és most sebes léptekkel halad tovább, reszketve dühében, s oly arczczal, mintha sohasem bocsátna meg. Haragja olyan, mint az emésztő tűz.

Ana. Szaladj utána, kedves Prijamvadá, borúlj lábaihoz, esedezz, hogy térjen vissza, addig én engesztelő áldozatot készítek számára, vizet és frissítőket.

Prij. Megyek. (*El.*)

Ana. (*sebesen néhányat lép s megbotlik.*) Jaj! jaj! igy jár az ember, ha nagyon siet. A lábam megcsúszott s a virágos kosár kiesett kezemből. (*Megáll, hogy fölszedje.*)

Prij. (*visszajő.*) No édes Anaszujám, megtettem a mit tudtam; de micsoda élő teremtés tudna kiengesztelni egy oly savanyú képű, mogorva vén kamaszt? Hanem egy kicsit mégis puhítottam rajta.

Ana. (*mosolyog.*) Kicsi is sok volt annak. Hát aztán?

Prij. Hogy nem akart visszatérni, kértem, bocsásson meg, ily szavakkal: „Nagyon tisztelendő bölcs, engedd el, kérlek, ez első hibáját egy ifjú és tapasztalatlan hölgynek, ki nem tudta, mily tisztelettel tartozik szent hivatalod és magas rangod iránt.“

Ana. No s aztán? mit felelt?

Prij. „Szavamat meghazudtolni nem lehet; hanem az emlékgyűrű láttára szűnjön meg a varázs, nem bánom.“ Így szólván, eltűnt.

Ana. Oh, úgy könnyebben lélekzünk; mert most jut eszembe, hogy maga a király eltávoztakor, Szakuntalá ujjára emlékjelűl egy gyűrűt dugott, melybe saját neve volt metszve. E szerint bajának orvoslása egyedűl magától függ.

Prij. Jer, kedves Anaszújám, folytassuk vallásos tisztünket. *(Indúlnak.)*

Nézd, Anaszújá, ott ül a mi kedves barátunk (Szakuntalá), mozdulatlan, mint egy szobor, arczát bal kezén nyugosztva, egész lelke elmerűlve a távol férjére való gondolatban. Magára sem figyel, hát idegenre.

Ana. Aztán, Prijamvadá, egy szót se e dologról! Kíméljük barátunk érzelmeit. Testalkata sokkal kényesebb, hogy sem megbírná a nagy felindulást.

Prij. Beléegyezem. Ki is öntözne gyenge jázmint forró vízzel? *(Elmennek.)*

Honapok múlnak el a csendes magányban, mindennapi áldozat és könyörgés egyformasága közt; de semmi hír a király felől, kin a brahmán átka megkezdte immár bűvös hatását. Szegény Szakuntalá hallgatva eped és társai (a föntebbi két leány) sötét sejtelemmel szívök mélyére zárják a végzetes titkot. Végre a szent Kanwa megérkezik hosszú távollét után, s legott elhatározza magát, hogy gyámleányát férje udvarához küldi. Szerencsés előjelek üdvözlik ez útazási szándékot, s a remeték ligete azonnal megélénkűl az örvendetes készűletektől. Az itt következő jelenés — Szakuntalá búcsúja ifjúsága honától — az egész szanszkrit irodalom gyöngye. Ily nyugalmasan gyöngéd scénák azok, melyekben Kálidásza géniusa kitűnő; nemis csak hazája költői közt nagy ő ebben; bizonynyal ily csöndes szépségű jelenet, mint ez, becsületére vált volna bármely kornak vagy égaljnak.

Valahára az indulás órája elérkezik; Szárngaráva, a remete és Gautami, a remeteség főasszonya, vezetik a kis csapatot; s a magános berek minden lakója elétódúl, hogy „istenhozzá"-t mondjon a kedves Szakuntalának s elkisérje útján egy darabig.

Kanva. Ti fák, magányunk fái, halljátok szavam!
Szakuntalá nem nedvesíté úgy soha
Kiszáradt ajkit a folyamból, hogy elébb
Kristály vizéből tiszta szeretettel
Ne öntött volna szomjú gyökötökre.
Gyakran szerette volna fürteit
Virágitok tömött füzérivel
Ékítni, de, mert oly gyöngéd vala,
Egy szál virágtól is nem foszta meg.
Szemlélni volt csak, legfőbb öröme
Feslő bimbaitok tavasz-díszét;
Oh, mondjatok hát szíves búcsu-szót neki!
Ma, még ma hagyja el szülőhonát,
Hogy hitves férje udvarába menjen.
(Egy „Koil" madár hangja hallik.)
Csitt! Hallod? hallod a fák válaszát,
Nővéreinkét, a „Koil" dalában? . . .
Útjára jó kivánattal bocsátják
Az ő kedves Szakuntalájokat.

Hangok a levegőben.

Isten veled, utazz kéjjel hűs folyam part mentiben,
Hol virágzik gyönge lótusz, s a nap égő súgara
Sátoros fák méla árnyát soha átal nem töri,
Míg körötted szende szellő hűs hulláma játszadoz.
Könnyű legyen lábad nyoma, minden lépted lebbenés,
Valahol jársz, liliomból hintse szőnyeg útadat.
Menj uradhoz, menj örömmel, és szíved legyen vidám,
Mert a hol jársz, hol te átmégy, a természet mosolyog.
(Mind ámúlva hallgatják.)

Gautami. Leányom, az erdő szűzei, (nymphái) kik téged testvéri módon szeretnek, ime boldog kívánatokkal eresztenek útra. Végy búcsút tőlük, illendően.

Szakuntalá. (Illően meghajtva magát és tovább menve, — leánybarátjához, félre.) Bármennyire óhajtom, édes Prijamvadá, viszont meglátni férjemet, lábam még sem akar indúlni, most, hogy itt kell hagynom örökre kislyány-korom tanyáját.

Prijam. Nem te vagy egyedül, kedvesem, ki a megválás gyötrelmét érzed. A mint a válás percze közeledik, az egész liget részt látszik venni bánatodban.

Búvában a gímnyáj is te utánad,
Felejt legelni: pávád a gyepen
Elhagyja tánczát; s ím a fák magok
Halvány levélt hullatnak, köny gyanánt.

Szak. Atyám, hadd vegyek búcsút, mielőtt távozom, kedves jázminomtól, a berek holdfényétől. Majd úgy szeretem e növényt, mintha testvérem volna.

Kanwa. Jó, jó, gyermekem: tudom, mily testvérileg szereted e kúszó növényt. Itt van jobbra.

Szak. (odamegy.) Édes jázminom, te a kúszó növények pompája, mily öröm nézni, hogy ily szeretettel csüggsz férjeden, a *mango* fán; de kérlek, bontsd ki egy pillanatra ölelő karjaidat, s öleld meg testvéredet; látod, ő elmegy messze, messze és téged soha sem lát többé.

Kanwa. Szívemnek az volt édes szándoka
Leányom, oly férjhez hogy adjalak,
Ki rád méltó legyen; s ily férfiút
Nyerél magadnak önnön érdemiddel.
Hozzá sietsz most, s oly bizalmasan
Fogsz rajta csüngeni, mint jázminod

Szerelmes karját fonja ím ezen
Délczeg *mango* körül. Bízd védurára,
Mint én uradra bízlak tégedet
S e pillanattól fogva száműzök
Szívemből minden aggályt sorsodon.

Menj útadra, gyermekem.

Szak. (*Prijamvadá-, s Anaszújához.*) Nektek hagyom emlékűl, édes társaim. Viseljetek rá gondot, ha én elmentem.

Mindkettő (*könyekre fakadva.*) Hát minket kire bízol, édes? Ki visel ránk gondot, ha elmégy?

Kanwa. Ejnye, Anaszúja, nem szégyelled? töröld le könyedet. Így kell enyhítni barátotokat, midőn minden segélytek s vigasztalástokra volna szüksége? (*Indulnak mind.*)

Szak. Atyám látod kedves őzemet? ott legel épen a remetelak mellett. Nem soká leborjazik, már is alig bírja. Ne felejtsd el megüzenni, ha majd anyává lett.

Kanwa. Nem, nem.

Szak. (*érzi, hogy valami húzza visszafelé.*) Mibe akadt a ruhám? (*Megfordúl.*)

Kanwa. Leányom,
A kisded őz az, tápla-gyermeked.
Szegény kis árva! jól emlékezik,
Hogy mily szeretve, mint gyöngéd anya,
Felfogtad őt s tápláltad önkezedből,
Naponkint rizs-szemet hordván neki:
S ha egyszer-másszor tüske szúrta meg
Száját, mi gyöngéd kézzel ápolád
Balzsammal hintve a vérző sebet.
Hálás növendék! most védasszonyához
Tapadva, némán esd, hogy hadd kisérje.

Szak. Szegény kis őzikém, azt kéred, hogy kisérhess egy szerencsétlent, ki haboz elhagyni társait. Midőn anyád meghalt, mindjárt születésed után, én töltém be helyét, s tulajdon kezemmel dajkáltalak föl; most ez a másik anyád is el akar hagyni s ki fog gondoskodni te rólad! Atyám, légy neki anyja helyett anyja. Eredj vissza, 'gyermekem, légy az én atyám leánya. (*Indúl, sírva.*)

Valami különös szépet találunk mi e bús jelenet jósszerű bezárásában, mely, valamint az egész scéna is, elsötétűl a néző balsejtelmei által, a háttérben leskődő végzetes átok miatt; míg a bölcsnek jövőbe látó szeme tisztán hatja keresztűl a borút és túl rajta napfényes tájak hosszú sorát szemléli; s a hallgatóság szintén magával hordozza e futó pillantást a messzi jövőbe, minden következő aggodalmon s kétségbeesésen keresztűl.

Az átok csakugyan rettenetesen működött, és Dusjanta, mire udvarához ért, teljesen elfeledte a csöndes pásztori episodot. A következő scéna már a palotába vezet, hol a király és „graciosója," Máthavya, épen beszélgetnek:

Máth. (*hallgatózva*). Csitt, édes barátom, figyelj egy kissé, kellemes hangokat fogsz hallani a zene-teremből. Valaki gyönyörűen dalol. Ki lehet? Oh, tudom már. Hanszapadiká királyné gyakorolja nótáit, hogy új dallal üdvözölhessen.

Király. Csitt, hadd hallom.

(*Egy hang dalol a szín mögött.*)

Hányszor csapongtál röpke méh
Csókkal e mango fához itt!
Oh, mért hagyád el kedvesed,
Szíván a liljom ajkait?

Kir. Szenvedélyes egy dal, igazán.

Máth. Érted a szavak jelentésit?

Kir. Nekem hányja szemembe, hogy valaha nagy figyelemmel voltam iránta, de aztán elhagytam őt Vaszumati királynéért.

A király most bohóczát izenettel a királynéhoz küldi, s míg az eseményen méláz, következő nagyon szép sorokra fakad:

Nem egyszer a kény szűnóráiban,
Midőn szivünk s a gondolat pihen,
Egy szép alak láttára, vagy zene
Halkan lehellett bús zöngelmire
Lelkünk homályos ábránd rezgi át
Titkos borúval és határozatlan
Mégis komoly vágy furcsa érzetével.
Nem meglehet, hogy rég-múlt esemény,
Vagy *lételünk más szakjain* kötött
Barátság sejtelmes emléke lebben,
Mint árny, ilyenkor a lelkünkön át?

Magához a színműhöz kell utasítnunk olvasóinkat azon szép jelenetek sora végett, mely most következik; minő: Szakuntalá megjelenése az udvarnál, továbbá Imogen-i lemondása, halk kétségbeesése a király teljes feledékenysége miatt a múltra nézve. A gyűrű, melytől annyi függött, út közben, egy szent tavon történt átkelés alkalmával, kiesett ujjából, így nem levén képes magát igazolni, visszafordúl, néma szívvonaglás között. Midőn az udvarból távozik, maga az ég ügyét fogja, —

Egy tündöklő jelenség
Szállott le, nő alakban, a magasból,
A nimfa-tónál, és fölvitte mennybe.

A következő felvonás (hatodik) egy derék jelenettel kezdi, mely bennünket egyenesen a közéletbe visz; két poroszló egy szegény halászt vonczol be, a ki egy halat bontván, megtalálta a király gyűrűjét, s e miatt elfogták, hogy lopta. A két tiszti szolga finomított baromságát csodaszépen ecseteli szerző, a mint diadal-érzettel hozzák a boldogtalan áldozatot, s előre híznak a leendő büntetéstől. „Ujjom viszket" kiáltja egyik „hogy én adhassam az első csapást ezen királyi áldozatnak. Aztán egész tisztességgel öljük meg, tudod-e. Úgy szeretném már „virág koszorúval övezni fejét." (Idézi valamely költőből.) — De midőn a gyűrű a király elébe kerűl, egyszerre elmúlik a varázs s ‚fagyott érzelmei teljes folyama azonnal búbánat-zuhataggá olvad.' Dús ajándékot kap a halász, ki most nemesen fordúl fogdmegeihez:

Halász. Itt van fele pénz, uraim. Megvehetik rajta a mondott virágokat, ha nem elég az, jóindulatjokat megvásárlanom.

1-ső szolga. Jól van; ez a sorja.

Felügyelő. Jó halász pajtás, te igen derék ficzkó vagy, szinte becsűlni kezdelek. Nosza pecsételjük meg új barátságunkat egy pohár italka mellett. Jer a közelebbi csapszékbe, hadd iszunk egyet az egészségedre.

Mind. Jó lesz biz a. *(Elmennek.)*

A király pedig, nagyon is érezve veszteségét, magán kívül van, s vigasztalhatlan búnak adja fejét.

Évek múlnak így (mert a hindu dráma cseppet sem gondol az egységekkel, mint akármely igaz leánya a romantikai iskolának), s végre a bánatos királyt az istenek segítségűl híják egy óriás fajjal vítt harczukra, melyet végzés szerint csak az ő karja dönthet el szeren-

csésen. Így reménytelen gyötrelmei közűl vészszel s bajjal tele scénák közé ragadtatik, s a hetedik s utolsó felvonás nagydicsően az égben nyílik meg, a mint Indra isten kocsiján visszaszáll a földre, Mátalival, a mennyei kocsissal.

Kir. Ah, Mátali, most lefelé szállunk már, a föld légköre felé.

Máth. Honnan gondolod?

Kir. Mutatja íme a szekér maga.
Zápor miatt nehéz a viselős
Felhő alattunk és a *csátaka*
Mely él-hal a nedvért, küllői közt
Játszódva repdes; Indra ménei
Ragyognak a villám szikráitól,
Sűrű köd nyirkosítja kerekét.

Máth. Igazad van; a kocsi nem sokára földet ér és te saját országodban lészsz.

Király (lenézve). Mily csodásan látszik a föld, a mint rohanva szállunk lefelé.

Bámulatos látvány! im a hegyek
Hogy tornyosítják hirtelen fejök
A rónaságon, míg taréjos ormuk
Alatt a föld visszább-visszább sülyed;
S hogy nőnek a fák, melyek törzse még
Imént lombos hajukban rejtve volt,
S hogyan terpesztik ágas vállokat;
Ama folyó, mely mint ezüst fonál,
Alig tűnt szembe, már egész özön,
S a földet, íme, mintha óriás
Karok hömpölygetnék az égre föl!

Végre a kocsi megszáll egy hegyláncon, mely mint a lenyugvó nap által világított felhőcsoport, arany

folyókat áraszt, — s melynek lábja egyfelől a keleti, más felől a nyugoti oczeánba merűl.“ Ezek a szent hegyek, túl a Himalayán, hol Kasziapa lakik, az istenek és emberek atyja; s a király fölteszi magában, hogy személyesen tisztelkedik a szent patriarchánál, ki egy szentelt barlangban lakik a legnagyobb bölcsektől környezve s elmerűlve ama borzasztó vezeklésben, mely oly nevezetes szerepet játszik az egész hindu mythologián keresztűl.

Oda útaztában egy gyermek vonja magára figyelmét, ki egy fiatal oroszlánynyal dulakodik, melyet ordító anyjától ragad el s egyre kiáltja neki: „Kis oroszlány, nyisd fel szádat, Olvasom meg fogacskádat!“ Kisérői igéretekkel akarják a fiút elcsalogatni e veszélyes játszótárstól; s a mint kezét kinyújtja az ajándék után, meglátja tenyerén a király ama titkos jeleket, melyek, a hindu babona szerint, világ birodalmat jósoltanak.

Király. Kimagyarázhatlan vonzalmat érzek e csintalan gyermek iránt.

Mily boldog az erényes jó szüle,
Kinek ruháját por beszennyezi
Midőn hozzá menekvő gyermekét
Ölébe kapja, földről felvevén!
S mily boldog akkor, ha vígan petyeg
Oly édes érthetetlen hangokat,
Fülét bájolva; és ha gyermeteg
Mosolylyal szívét örvendezteti,
Most-gyöngyöző kicsiny fogát mutatva.

A király siet szóba eredni a gyermekkel, s kérdésére adott feleletei megerősítik támadó reményét; anyjához mennek együtt, ki mindjárt ott közel lakik a

remete házban. A mint közelednek, Szakuntalá (mert hisz ő az) látja fiával az idegent és elősiet,

> Viselvén özvegység ruháit: arcza
> Böjttől kiaszva, és hosszú haja
> Egyetlen ágba fonva —

s a küszöbön találkozik — férjével. Néhány rövid, sebes szó váltása után minden feledve, megbocsátva van, és Szakuntalá, igazi hindu érzéssel, maga fejti meg a sors talányát.

„Kelj föl, én férjem, kelj föl. Nem a te hibád. Én gonosz tetteim, melyeket lételem valamely *előbbi szakában* elkövettem, hozák reám e büntetést."

A mint férje ölelő karjai közt áll a nő, szeme a végzetes gyűrűn akad meg, melyet a király, azóta hogy a halász megtalálta, szűntelen ujján hord vala. Utolsó kivonatunk legyen a rövid párbeszéd, mely erre következik, s melyet költőnk a neki saját gyöngédséggel oly vonzóvá teszen.

Szak. Ah, kedves férjem, az elveszett gyűrű ez?

Király. Az. A mely perczben megtaláltam, megjött emlékezetem.

Szak. A gyűrű benne a hibás, miért hagyta magát elveszítni épen akkor, midőn nagy aggályban valék, hogy győzzem meg nemes férjemet a házasság valódisága felől.

Kir. Vedd vissza, mint a gyönyörű kúszó növény visszakapja virágát, jeléűl, hogy a tavaszszal újra egyesűlt.

Szak. Nem, nem; soha sem bízhatnám többé benne. Maradjon férjemé.

Im ez a hindu dráma eredeti jellege, — egy kicsiny zug az, tele gyöngéd bájjal s idylli csönddel. A másik színmű, a „Vikramorvaszi“ szintén le van fordítva Wilson tanár által, ennek „Hindu drámá“-jában, s méltó összevetni Szakuntalával. Mindkettőre mélyen rá van nyomva a szerző saját géniusza; de a két színmű „hasonló a különbözés mellett;“ s ha mindegyikben vannak vonások, melyek a másik arczát s jellemét juttatják észbe,

„Et similis facies, qualem decet esse sororum“

mindeniknek van tulajdon bája is s határozott egyedisége.

Csak egy futó pillantást vetének a görög és hindu dráma közötti különbségre; de a tárgy olyan, hogy bőven megjutalmazná a szorosb vizsgálatot. Különbségök nem pusztán felszínes: lehat az legmélyebb ereibe a gondolatnak, s összefonódik ama roppant contrasttal, mely a két nép története közt tátong. Athenae drámája szabadság tején nőtt fel; hangja az ekklészia (népgyűlés) viszhangja volt; s a Pnyx-öt megrázó ékesszólás újra teremtődzött az emberi szenvedélyek utánzott harczában, a színpadon, minden athenaei rokonszenv kisérte azt. De Indiában a gondolat le volt bilincselve; s a dráma, a valódi életből kiszakítva, az udvarnak lőn finom időtöltése, mígnem henye látványnyá puhult. Már a szójárások összevegyítése is kitolta a népi sympathiák köréből s a kevesek élvezetére szorította; nem is volt ugyan a nemzet tömege soha semmikor elég finom arra, hogy részt vehessen annak gyönyöreiben. Külső események oly nagy szűkében, mi természetesen keveset tudunk India benső történetéből, — millióinak elzárt

életéről, ama hosszú századokon átal, mielőtt a mohamedán hódítások legelébb föllebbentették volna a fátyolt; de minden, a mit tudunk, azt bizonyítja, hogy ha a kevesebb szám művelt és finom volt, a többség nyomorba és tudatlanságba volt sülyedve. A fensőbb kasztoknak megvolt a magok költészete, bölcselme, s míg el nem fajultak, élvezék is míveltségöket s művészetöket; de a nép tömege csak élt, korról korra, egymás után, mint örökség szerinti „favágók“ s „vízhordók.“ Így igazán nemzeti dráma lehetlen volt; s a költészet, mellőzvén a való korlátjait, s egy álom- s árnyékszerű múltra szorítkozván, elfeledte végre az erély s élet nyelvét, és csupán árnyakról s álmakról tudott zengeni.

(Az ‚Edinburgh Review‘ után.)

UTAZÁSI EMLÉKEK. *Irta Ormós Zsigmond. I., II., III. kötet. Pest. Pfeifer bizománya. 1860—61.*

Útazási irodalmunk a múlt év vége óta aránylag nevezetes gyarapodásnak örvend. Gróf Vass Ádámné „Úti képei,“ Hiador „Párisi emlékei,“ Zombori Gedő „Útirajzai,“ Rosthy Pál díszes kiállítású, de ép azért a kevésbbé vagyonos közönségnek hozzá nem igen férhető „Dél-amerikai útazása“ részben a lehanyatlott, főleg azonban a jelen év hozományai; és most is még kettő van folyamatban: Orbán Balázs „Útazása keleten“ és a föncezimzett „Útazási emlékek“ Ormós Zsigmondtól. Valóban, ha irodalmunk arányait tekintjük, nem mondhatjuk, hogy az útazási ág nincsen eléggé képviselve.

A Szépirodalmi Figyelő, programmja körében, nem tekinti feladatának, hogy útazási munkák fölött érdemileg ítéletet mondjon, azok tartalmát tudományos, föld- és népirati szempontból bírálat alá vesse, hibáikat kijelölje, megigazítsa, s végre hogy világirodalmi színvonalra emelkedvén, azon adalékot mérlegelje, melylyel egy-egy ily munka az összes útazási tapasztalatok kinesét gyarapítja. Mindez kívül esik egy szépirodalmi lap körén, még ha e nevet nem szorítja is pusztán a képzelet műveire, hanem kiterjeszti az irodalom ama könnyebb ágaira is, melyeket, mint nem szakbeli tudományhoz tüzetesen tartozókat, a nyugoti művelt népeknél, angolok- és franczíáknál, befoglal a *literatura* elnevezés. Még így is a formával lesz inkább dolga, s útazási művekben nem annyira a tapasztalatok értékét veti súlymérőbe, mint azok előadását, s nem annyira a tudomány, mint a nagy közönség érdekét ellenőrzi, mely az irodalom e könnyebb neméhen, a tanulságon kívül, egyszersmind kellemes, élvezetes olvasmányt kíván.

A kettő ugyan legfensőbb fokozatán, egygyé foly össze. Az útazó, ki legjobban tud látni, tapasztalni a közvetlen szemléletből, leghatalmasb lesz az előadásban is. A „cui lecta potenter erit res“ kellő módosítással itt is igaznak bizonyúl. Ki a tárgyat leginkább felfogta, annak előadása lesz egyszersmind a legszemléletesb, így az olvasónak is legérdekesebb. Nem hozok fel oly nagy példát, minők Humboldt útazásai; csak a mi afrikai vándorunk könyvét említem, mely daczára annak, hogy szerzője nem igen tanulmányozhatta a leírás, előadás mesterségét, s még a magyar stilus fejlődésével sem volt alkalma lépést haladni, folyvást ébren tudja tartani az olvasó érdeklettségét, s leíró, elbeszélő forma

tekintetében is messze felülmúl akárhány sebtiben, vasúti kocsik ablakából s az ártatlan *guide book*-ok segélyével összenagyolt felczifrázott útleírást.

Formailag az útleírás legközelebb jár az előadás azon neméhez, mely levél-stil néven ismeretes. A minthogy nem is ritkaság útrajzokat levél, vagy napló alakjában látni. Jelleme ama közvetlenség, melylyel személyes tapasztalatokat följegyzünk, új vagy érdekes tárgyakról nyert egyéni benyomásokat állandósítunk, másoknak is, kik ama közvetlen szemléletből ki vannak zárva, hozzáférhetővé, érezhetővé akarunk tenni. Előadása is tehát megfelel jellemének; a tárgyakból, a benyomásokból egyszerűen, természetesen fakad; semmi sem árt neki inkább, mint a keresettség, a fesz, a fitogatás, messze kalandozás a tárgytól, régi, idegen s már rendszerezett tapasztalások minduntalan beszövése a frissek közé, vagy ezek hiányának épen amazok általi pótlása. Mint a levélben visszatetsző például a szónokias értekező stil, a könyvtudomány piaczra állítása, messze kanyargó eltérés, melyet a levélbeli érintkezés nem indokol, miután elég volna ama könyvek czímére utalni, honnan mind e bölcseség meríthető; hasonlókép az útleírás elevenségének is nagy hátrányára szolgál, ha minden „ad vocem“ alkalmával kitárjuk emlékezetünk s könyvtudásunk összes kincsét, a helyett, hogy a friss benyomásokat rajzolnók. Igaz, vannak nem csupán kedvtelési, vagy elegyes tapasztalásra irányzott, hanem tudományos, illetőleg művészeti czélú útazások is: de az utóbbiak érdeke s értéke szintén a friss tapasztalásból ered, nem abból, ha kitűnteti, mennyi mindent *összeírtak* már azon tárgyról, melylyel foglalkozik. Babylon romjai közt például, minő érdekkel kisérjük a tudós útazót, s minden

tégladarabot, melyen egy régi betűt felfödözni vél; de ha kezét összedugva leűl a porhalmon, s elmondja nekünk Herodotból a régi Babylon fekvését, alakját, történetét, azzal, mint útazó, nincs igazolva előttünk.

Nem azért hoztuk fel némely útleírónak e csak futtában érintett hibáit az előadás formája ellen, mintha a következtetés súlyával szerzőnk könyvét egészben akarnók nyomni. A jelen „Útazási Emlékek“ írója tisztában van tárgyával. Ő vegyes tapasztalásoknak is megnyitja ugyan tárczáját, de iránya főleg *művészeti*, — jólértő szemmel s önálló ítélettel közeledik a nyugati fővárosok — eddig leginkább Bécs és Drezda — műkincseihez. De úgy látszik, az „Adatok a művészetek történetéhez“ czímű munka írója, Ormós, jelen útazási emlékeit egyszersmind hordozójává akarta tenni mindazon *adatoknak*, melyek említett művébe nem fértek, vagy nem illettek, vagy abból esetleg kimaradtak. Úgy látszik, az útleírás szabad formáját legalkalmasbnak vélte arra, hogy mindent vagy minél többet elmondjon, a mit részint közvetlen szemlélet, részint könyvek útján ismerettárába gyűjtött. Innen van, hogy „Emlékei“ leírásában sokhelyt nincs elegendő szemléletesség. Többnyire a művészettel foglalkozván, csaknem minden kép, minden szobor alkalmával visszamegy életrajzi s más történeti adatokra, nem csak ott, — hol az illető mű teljes megértése ily visszapillantást szükségel, hanem, úgy szólva, mindenütt. Nagy sereg művész neve s műdarab felhordása megzavarja a laicust, míg a szakértőnek nem elég kimerítő. A képző művészet tárgyainál majd úgy szól, mintha csupán szakértőkkel volna dolga, majd pedig olyas, kivált műtörténeti részleteket sző be, melyek a szakértő előtt semmi újdonsági érdekkel nem bírnak.

Így a festők életvázlatai, le egész annyira ismert részekig, mint az adoma Tizian ecsetjéről. Ha pedig szerző a nagy közönség számára ír, akkor a negyed-ötöd rangú művészek és munkáik sűrű emlegetése, rájok mint ismeretes dolgokra futtában való gyakori czélzás árt az élvezetnek, a figyelmet nagyon elszórja, s az olvasónak, ki ama képtárakat nem látta, eleven fölképzelés helyett homályos sejtelmekkel kell beérnie.

E hiánya mellett is az előadási formának, az „Útazási emlékek" tanulságos, becses könyv. A már megjelent három kötet az osztrák birodalom német tartományaira, főleg azonban Bécsre, — továbbá Szászországra s ott leginkább Drezdára vonatkozik; Németország többi részét valószínűleg hasonlókép három kötet fogja tárgyalni. Az egész munka megjelentével visszatérünk hozzá, ha élünk.

NYUGOT-FELFÖLDI NÉPMONDÁK. (*Popular Tales of the West Highlands.*) *Élő szájról gyűjté, s mellékelt (angol) fordítással kiadta Campbell J. F. Két kötet.* (*Edinburg, Edmonston és Duglas; London, Hamilton, Adams és Társa.*)

Ily czímű könyvről az Athenaeum egyik közelebbi czikke az alább olvasható ismertetést hozza, melyet közleni annál szükségesbnek látunk, mert a hazai népmonda gyűjtését egyik halaszthatlan teendőnek tartjuk, s minden alkalmat megragadunk, melylyel a figyelmet e tárgyra irányozhatjuk. Az Athenaeum czikke így szól:

Mióta tény gyanánt van elismerve, hogy mi nem származunk sem Brutustól, sem más valamely trójai vezértől, hanem be kell érnünk elődökül a scythákkal,

kik ellenségeik kaponyájából itták le magokat, vagy a massagetákkal, kik lóvérben gyönyörködtek, a mindenféle népies mondák tanulmánya roppant fejlődésnek indúlt. Többen a legtudósabb, legélesb látással biró ítészek közűl szentelték magukat minden országban ama népi irodalom mellőzött kincsének összegyűjtésére, bírálatára, egybevetésére, mely írott vagy nem írott alakjában részint könyvtárakban volt felhalmozva, részint a nép emlékezetében élt. Elég lesz idéznünk egy Percy, Herder, Sir Walter Scott, Jamieson, Achim von Arnim, Brentano Kelemen, Geijer, Afzelius, Finnur Magnussen, Weinhold, Fauriel, a Thierry testvérek, a Grimm testvérek, Dasent nevét, és másokat, hogy kitűnjék, menynyire különböző becsülésben tartja e század az ősi hagyományokat attól, melyben elébb részesűltek. A régi ének, ballada és monda Európa minden tartományában életre szökkent, oly frissen, oly ragyogóan, mint a tündérvilág, melyet képviselnek, s új életerőben, mint az egyiptomi mumiák poláiban talált gabnaszemek, melyek, annyi századon keresztűl, túlélték az enyészetet és a feledést. E tanulmányok nem csupán korunk költészetére, regényes irodalmára voltak extensiv és maradandó hatással, hanem úgy találtuk, hogy képesek a történelmi fény csillámát is vetni időszakokon keresztűl, és a fajok vándorlásaira, rokonságára, melyek arra látszottak kárhoztatva lenni, hogy örökké megfejthetlen homályban maradjanak; úgy hogy most a legegyügyűbb elbeszélés, vagy a legképtelenebb monda szövétnekké válik a történelmi bölcselő kezében, mely az emberiség évlapjainak épen legsötétebb tájait világosítja meg. A népszerű tündér és dajkamese az, mely legkésőbb gerjeszté föl a figyelmet; és főleg a Grimm testvéreké az érdem,

hogy méltatták annak jelentőségét, s az abbeli buvárkodást tudománynyá emelték. Az ő, és a rokon nyelvtudósok s egyéb kutatók felfedezései által lehetségessé vált valamely dajkamesét németből az izlándiig, Izlandból a zend-ig, vagy sanscritig, s onnan egész a pyramisok papyrusaiig nyomozni, úgy hogy végre nagy hihetőség áll elő, hogy annak első keletkezése az Imaus hegy árnyas völgyeiben az őseredeti árja törzs gyermekeinek mulatságára történt; és hogy a „The House that Jack built“ (A Jakab-épitette ház) forditott renddel, egymás után gyönyörködtette, néhány századnyi időközökben, a norvégiai Kékfogú Harald, a havaselvi Brennus, Tiglath-Pileser és Psammetichus csecsemő korát. Mellesleg azonban megjegyezhetjük a Grimm testvérekről, hogy a tündérmesének, úgy látszik, legalább is néhány évezredesnek kell lenni, ha előttök némi becsre tart igényt, miután Andersen János úgy találta, világos elégületlenségére, a testvérek egyikénél Berlinben tett látogatása alkalmával, hogy gyönyörű meséi, melyek őneki európai hírnevet szereztek, teljesen ismeretlenek valának a férfiú előtt, ki a „Little Red Riding-Hood“ (Kis vörös lovar-sipka) meséjét minden ismert nyelv emlékein s heirogliph-jain keresztűl bírta nyomozni.

Jelen könyv is becses adalék az irodalom ezen osztályához, s méltó követője Asbiornsenx Moe „Norvég Meséinek“ (Norse Tales of Asbiornsenx Moe) mely 1843-ban jelent meg, Tieck Lajos által, egy előbeszéddel 1847-ben németre fordíttatott és Mr. Dasent által, valóban érdekes előszóval angolra, 1859-ben.

Mr. Campbell, ki ez új adót hozza a tudománynak, melyet ő rege- vagy *mesetannak* („Storyology“) nevez, a „Clan Dhiarmaid“ tagja és könyvét Lorn marquisnak,

mint főnöke fiának ajánlja. Az előszóban érdekesen ismertet meg e mesék gyűjtése módjával. Első nehézség vala felfödözni a mese leggazdagabb fészkeit, — aztán kicsalni a mesemondóktól; s ez utóbbi volt működésének legnehezebb része, mert a hegyi lakos büszke volt és tartózkodó, azt gondolván, hogy kinevetik meséit, míg néhány gaël nyelven ejtett szó bizalmassá nem tette és szívesség, rábeszélés által nem sikerűlt belőle kicsalni a mesét. (Jegyezzék meg ezt magyar mesegyűjtőink!) De akkor is emberekre lőn szükség, kik gaël nyelven írni képesek, készek is legyenek. Mr. Campbell végre ilyeneket is lelt egy erdész s egy iskolamester személyében. Mindazáltal mások is segítették, kik közűl egy öntanult, élemedett korú férfit, Dewar nevűt emel ki leginkább. Dewar nagyon sok ily mesét tudott könyvnélkül s így adja elő a módot, melyen e tudományára szert tőn:

„Emlékezem, hogy téli éjszakákon néhány öreg ember összegyűlve, mese-mondással tölték az időt, melyeket hagyományból tudtak. Figyelmesen szoktam hallgatni mikor a *ceatharnaich* — vagyis martalóczokról beszéltek, kik rabolni jártak a tartományba, marhát hajtani, és hogyan gyülekeztek össze elődeik, hogy sajátjokért viaskodjanak, — elbeszélték a harczokat, a fegyverek minőségét, elődeik szokását, öltözetét, különböző viszontagságait. Néha gaël romániczok hallgatásában gyönyörködtem, melyeket nyelvükön *sgeulachd*-oknak neveztek. Szokása volt az ifjú népnek összegyűlni egy házba, vagy tétlenűl, vagy olyas munkával, mint harisnyakötés, fonás és vagy valami ártatlan játékkal mulatozni, vagy *sgeulachd*-okat mondani. Akkor-időben szabók, vargák házról házra jártak, dolgozni ott, a hol dolguk

akadt, és szűntelen járva-kelve az országban temérdek mesét tanultak és hordtak széllyel, s mivel a falusi nép, téli mulatságúl mindig beszéli s hallgatja azokat, alig veszett el belőlök valami." *)

E mesék gyűjtése alkalmával Mr. Campbell úgy találta, hogy — „minden rangú emberek hasonlítnak egymáshoz; hogy a népi szájmonda minden ágának megvannak külön avatottjai, valamint az irodalmi ágaknak a tanultak között; hogy egyik ember paraszt történelmész, s a clan-ok csatáiról beszél, — a másik egy élő családfa-könyv, ismeri Scotia legtöbb családainak származását; mások regemondók, és órjásokról tudnak beszélni; mások erkölcstanárok s az okoskodó prózabeszélyt kedvellik, melynek jelentése, erkölcsi czélja van; némelyik tudja egyes helyek történetét, vagy a régiségtant űzi. Sokan mindezt lenézik, mint léhaságot, — ezek gyakorlati mai emberek, megfelelők a társadalom

---

*) A mi Angliában már csak kivétel, az nálunk még rendes dolog. Minden falu, minden tűzhely megannyi meseféşzek, minden pórfiú egy élő gyűjtemény. Azt várjuk-e, hogy a polgárosodás, a műveltség terjedése, a napi üzlet gondjai kiszorítsák közűlünk a népi költészet maradványait, elűzzék a tündéreket, s akkor fogjunk a gyűjtéshez? Még van idő, de nem lesz soká. A mint a könyv- és lapirodalom nagyobb-nagyobb hódítást tesz a nép alsó rétegeiben, a szerint fog az élő hagyomány, a rege, a mese, sőt az eredeti *népdal* is mind gyérebb és apróbb szigetekre szorúlni, lenézés, nevetség tárgya lenni. Amazok helyét józan ismeretek, de a költészetét, félő, bizonyos csinált, az irodalmi hangot affectáló modor foglalja el, épen úgy, mint népzenénk már is sokat vesztett eredeti zamatjából. Mentsük meg, a mit lehet. A Kisfaludy-társaság oly központ, hová minden gyűjtés befolyhat; s az angol gyűjtő eljárása némileg irányadóúl szolgál, hogyan kell a népmondák nyitjára akadni.

A. J. jegyzete.

más fokozatain találtató gyakorlati embereknek. De bár mindenik saját szakmája iránt van legtöbb előszeretettel, a legjobb felföldi regemondók minden fajtából tudnak. Vegye szóra őket az ember, vége-hossza nincs, annyit beszélnek. Utánnéztem egynek az időt, egy teljes óráig beszélt pihenés, akadozás, szóismétlés nélkül. Meséje a „Connall Gulban" czímű vala, s a mint mondá, nyolczvanat tud. A „Karcsu barna vitéz" (Slim Swarthy Champion) négy óráig szokott tartani, „Connal Gulban" három este, — a ki végig akarta hallgatni, újra odajött. Hallottam esetet, hogy elaludt az ember a tűznél, s mikor fölébredt, egyre folyt a mese, másnap reggel.

Campbell úr azonban nem bízott egészen a gyűjtőkre. Maga járt fel s alá egy tarisznyával éjszak- s dél-Uist hegylakosai közt s a népet igen közlékenynek találta. „Minden ló, melyet útamban előtaláltam, megálla önkint. Minden ember kérdezősködött: ‚honnan tetszik sétálnom, hol lakom, mi járatban vagyok?' A nyereg gyakran egy zsák, a kengyel egy kötélhurok, vagy gúzs, kantár hasonló, s a zabola némelykor egy darab fa volt. Az öltözet durva, de jó; hanem az a jószívű előzékenység mindenek fölött, ez az, mit semmi más tartományban nem találni otthonszőtt ruhák alatt. Ha kérdeztek, feleltem, elmondtam járómat és boldogultam velök. ‚Hisz én nem valék kupecz, ki marhavenni jött a vásárra. Sem kalmár, noha batyút hordék. Én az a *gentleman* voltam, ki *sgeulachd*-ok után jár.' Gyűjtőm elhíresztelte volt nevemet. Gaëlűl beszéltem, úgy feleltem kérdéseikre. Magokfajtának néztek, így pompásan ment a dolog. Minden korú férfiak, nők, tudtak nekem mesét mondani, mindenféle kisebb-nagyobb gyermek hallgatta őket"... stb.

E regék megjelenése némi fontossággal biró eseményűl tekinthető a gaul és kimri nagy néptörzs történetében, a mely, midőn egész éjszaki Európa erdőből és legelőből állt, és — Massilia, phocaeai gyarmat kivételével — egyetlen város sem létezett a bálti tengertől a Rhone torkolatáig — szilaj szabadságban csatangolt az egész szárazföldön, lecsapván időrűl időre Hellasz és Róma határaira. „Mitől féltek?“ monda Nagy Sándor a nála látogatást tevő fejeiknek. „Félnénk attól, ha az ég leszakadna“ feleltek „hanem azért becsüljük a hozzád hasonló emberek barátságát!“ s a válasz nem esett ínyére Sándornak. A leírás, melyet rólok görög és római történetíróknál olvashatunk, nagyon összevág a gaël mondák regés hőseinek rajzával. A szőke haj, mit, ha magától elég vörös nem volt, lángszínre festettek — tömött, berzengő vala mint a lósörény, vas nem érinté soha. Hosszú, lecsüngő bajszok volt, színe „ruadh“ „rooss“ „verhenyő.“ „Fejökön vadak fejbőrét viselték sisakúl, kiterjesztett sas-szárnyakkal, vagy vadállatok szarvaival díszítve. Arany nyaklánczaik, hosszú kardjok, lánczsájok, festett pajzsaik valának. Szűntelen vagy belső vagy külső háborút folytattak, és ellenčik fejét a vadászat díszjeleivel együtt kunyhójuk vagy házuk ajtaja körűl kiszegezve tartották. Ily emberek voltak azok, kiktől, minden valószínűség szerint, e mesék leszármaznak; — és ámbár legtöbb esetben a mese alapzatával máshol is feltalálható, de az események a nép geniuszához képest vannak újra öltöztetve s helyi színezettel ékesítve azon vidék sajátságai szerint, hol legutójára gyökeredzett meg: —

„A mi igaz egy gaël mondáról, az áll csaknem mindenikről; mindnyája magán viseli annak bélyegét,

hogy régen meghonosodtak a tartományban és hogy keletről szakadtak oda. De akárhonnan kerültek, most már a nép sajátjai, s úgy látszik, a nyelvéi is. Egyik osztályában e mondáknak, mely általában pusztán elbeszélő, s mely az ősvad korból látszik eredettnek, oly időszakot sejtünk árnyalva, mikor még nagyon ritka s ennélfogva bűbájos volt a vas fegyver, — talán az Eirina és Lochlann háborúi előtt; midőn a fésű elég új és csodás találmány volt, hogy szintén bűbájosnak tartassék; midőn a lovak szentek, a madarak jóstehetséggel birók valának; alma, tölgyfa, kút, sertés, szent vagy bűvös. Ezekben a hideg aczél érintése minden varázst megtör; az elbűvölt királyfinak csak fejét kell venni, hogy megszabaduljon; a hideg szablya érintése megfagyasztja a velőt, ha az óriás levágott feje megint fel akar ugrani. Így Hercules is vassal — noha izzóval — pusztítja el a hydrát. A *fehér fénykard*, mely annyira világít, hogy az óriás rőthajú szolgája fáklya gyanánt megy vele éjtszaka vízért — valaha bizonyosan fényes aczél kard volt, mikor még a többi mind bronz, hacsak annál is nem régibb, s nem a villámlás mythologiai képlete."

A fehér fénykard után, legkeresettebb dolog e mesékben — a fésű. Az ó balladák, mondák ismerője emlékezni fog, micsoda szerepet játszik azokban a fésű, s mennyire kényesnek találja az ember, szintúgy a vad, mint a művelt fajokat a hajdíszítés körűl. A régi mondák fésűi varázserejűek: mindig aranyból, ezüstből vannak. A királyfi arany, ezüst port fésűl azokkal fejéből, A „Cherie-királyfi" franczia mesében a gyermekek drága köveket fésűlnek hajokból. Fésű megmutatja a leánynak szeretőjét, varázs-álomba ejti az embert; a hős óriá-

sokkal viaskodik érte. Mr. Campbell szerint „kell okának lenni, hogy a fésűnek ily nagy fontosság van adva."

„Megjegyzendő először is, hogy ámbár ma minden polgárosúlt férfi és nő bír fésűvel, mindazáltal az oly iparmű-czikk, mely szükségesképen szerszámok használatát s meglehetős kézművesi ügyességet föltételez. Kinek egy késinél egyéb eszköze nem volna, bajosan tudna fésűt csinálni, s a kovakő fegyverű vad embernek az sem volt. Az az ember tehát, kinek fésűje van, egyszersmind olyan ember, ki polgárosodni indúlt; a fésűtlen ember pedig a vad, ki, ha megtanulta használatát, igen kácsingózhatott olyas birtokra. Ha egy fekete hajú vadember a hideg éjszakon haját fésűlni találta fagyos éjjel, nagyon feltehető, hogy ugyanaz történt, a mi most is megesik, ha szép nők, vagy polgárosúlt emberek fésűlködnek. Pattogó villanyszikra állt elő bizonynyal, midőn az emberek először fésűlték hajokat csont fésűvel; s úgy látszik csupán egy kis képzelődés, meg idő hossza kellett hozzá, hogy a fényes szikrák ragyogó drágakővé, csillogó ezüstté, aranynyá és ragyogó csillagokká változzanak, és hogy varázs-erővel ruházzák fel a ritka és drága eszközt, mely ily csodákat bír létre hozni."

Az alma is bűvös tulajdonokkal bírt, emlékezet haladó időtől fogva. Ha a királyfi át akar kelni a tengeren, tizenhat almát dob belé, s a vizen egyikről a másikra lépdel. Az almát fölszelik s minden darabja megszólal; — az óriást nem lehet megölni, míg a bűbájos ló körme egy almát össze nem tapos: mert az óriás *szíve* az almában van. Az alma minden más népnél hasonló varázszsal bírt a történelem kezdete óta: de nem emlékszünk, hogy valaha ennek elfogadható okát hallottuk volna. A gaël monda tündérei, vizi szellemei

nagyon hasonlítnak a scandinav eredetűekhez, de nem olyan emberiek, és kivált a vizi szellemek nem játszanak oly feltűnő szerepet. Egyik legszebb norvég tündérmese a „Pap és Neck," vagy vizi szellem, hol a vizi szellemet sírás-roham szállja meg, mely mindaddig tart, míg az örvendetes újságot nem hallja, hogy ő is *üdvezűlni* fog, s ez utóbbi megint bizonysága azon nagyobb rokonszenvnek, melylyel éjszakon e csodás lényeket tekintik; — és az említett monda nyomán megállapított pontnak látszik a svéd tündérvilágban jártas egyének előtt, hogy az „elf" népségnek is fog lenni jövendő létele. Más tekintetben a scot-felföldiek tündérei nagyon hasonlók norvég rokonaikhoz: apró kúpos dombok alatt laknak — „onnan kukkannak elő, ha házukon jártában valaki megzavarja őket — gyermeket is lopnak." Hajlékuk az év bizonyos szakában nyitva áll — szeretik a zenét, a tánczot, arany-ezüsttel rakott szekrényeik vannak. Campbell úr azt hiszi, hogy a képzelet a lappokból teremté e tündéreket; de mi alig tudnánk Oberon és Titania udvarának ily nagyon földi származást tulajdonítni. Egyik legjobb előadású mese köztük a „Madarak harcza", melynek szakasztott mása létezik a norvég versiókban. Aligha kellemes bizonyítvány az emberi természetnek ugyanazonsága felől idő- és világszerte, hogy a „remek tolvaj" kalandja, melyet Herodotus elbeszél, miszerint az ügyes tolvaj nagy becsületre tesz szert az által, hogy nehéz tolvajcsíneket visz véghez rajtavesztés nélkül, — igen kedvencz elbeszélése lőn minden ajkú népnek. A rövidebb mesék közt a következő egyik legjobb. Előre bocsátjuk, hogy a kigyót mindenkor bölcseség állatjának tartották, s hogy a monda szerint Scott Mihály kigyólevestől nyerte tudományát:

„Fearachar Leigh, Sutherland-ből.“

„Hát, Farquhar hajdan barompásztor volt a Reay országban, aztán a Gollick völgyből Angliába ment (talán Falkirkbe) marha-eladás végett; egy mogyorópálcza volt a kezében. Egy napon találkozik vele egy doktor: ‚Mi az a kezedben?‘ kérdi. — ‚Hát e bizony mogyorópálcza.‘ — ‚Hol vágtad azt, hé?‘ — ‚Én biz’ a Gollig völgyben vágtam, éjszakon, a Lord Reay országában.‘ — ‚Tudod a helyet, meg a fát, hol van?‘ — ‚Tudom hát.‘ — ‚Meglelnéd a fát?‘ — ‚Szem-behunyvást is.‘ — ‚No jó: annyi aranyt adok, hogy fel se bírod, ha visszamégy oda és vágsz nekem egy veszszőt arról a mogyorófáról; hanem többet is mondok: nesze ez a palaczk, aztán még egyszer annyi aranyt kapsz tőlem. Állj lesbe a fa tövéhez, van ott egy lyuk, tartsd a palaczkot az elé; hanem előbb kijön majd hat kigyó, azt ereszd dolgára, a hetediket zárd az üvegbe, de egy léleknek se mondd, hanem jőj vissza vele tüstént.‘ No hát Farquhar fogta, visszament a völgybe, a mogyorófához, lenyesett néhány galyat, oztán nézte, hol a lyuk, a miről a doktor beszélt. Hát lelkemadta, egyszer kijön hat kigyó, fekete mint a vipera. Ezeket útnak eresztė, akkor oda nyomta az üveg száját a lyukhoz; csak leste, csak leste, jön-e még több. Hát egyszer egy fejér kigyó tekergődzik kifelé. Nosza beleköti Farquhar a palaczkba, s aló vissza véle Angliába! A doktor adott is neki ezüstöt, annyit, hogy akár Reay országot is megvehette volna rajta, hanem arra kérte, hogy várjon egy kicsit, segítsen a fehér kigyót elkészíteni. Fogták, tüzet élesztettek a mogyorópálczákból, s a kigyót fazékba tették hadd főjön. A doktor azt mondja Farquhárnak: vigyázz rá hé, senkit se hagyj hozzányulni, s ne engedd,

hogy a gőze kijőjön, nehogy megtudják, mit csinálunk. Farquhar papirossal becsavarta az edény száját, de még nem elég szorosan, mikor a víz kezdett forrni s a pára jönni kifelé egy helyen. Látta ezt Farquhar, gondolta hogy majd lecsinálja a papirt az izé széle körűl; oda nyomta újját a helyre, azután beszopta, mert megnedvesedett a létől. Csudák csudája! abban a perczben mindent tudott, lelki szemei meg voltak nyilva. „Hanem azért hallgatok vele“ gondolta magában. Kis idő múlva visszatér a doktor, s elvette az edényt a tűztől. Felemelte a papiros szélit, s újját a gőzcseppekbe mártva, beszopta; de már elment volt az ereje, csak mintha vizet nyalt volna. „Ki nyúlt ehez?“ rivalkodék, s mindjárt észrevette Farquhar képén, hogy ő volt. „Ha megetted a levét, edd meg a húsát is,“ így kiáltott mérgesen, s hozzá vágta mindenestűl a fazekat. — Már most Farquhar mindentudó lett és kiadta magát doktornak. Semmi titok nem volt előtte, nem betegség, hogy meg ne tudta volna gyógyítani. Faluról falura járt, gyógyított, a miért úgy hitták, hogy Farquhar Leigheach (az orvos). Egyszer meghallotta, hogy a király beteg, kapta magát, felment a király városába, hogy megtudja mie fáj neki. „Hát biz' annak a térde fáj“ — mondá minden ember — „sok doktor van körülötte, nagy fizetést ad nekik; néha segítnek is rajta, hogy könnyebben lesz, de nem sokáig; azután még jobban előveszi a nyavalya, éjjelnappal ordít kínjában a térdjével, mert épen a térdekalácsában van a fájdalom.“ Kapta magát Farquhar, egy nap elkezdett járkálni a palota előtt, s mindig ezt kiabálta: „Fekete bogár a fehér csontban!“ A népség bámúlt s elkezdte rebesgetni egymás közt, hogy a Reay országból való idegen ember mindenlátó. Másnap Far-

quhar a kapu elébe állott s megint csak ezt hajtotta mindig: „Fekete bogár a fehér csontban!" A király leküldött, nézzék meg, ki ordít odakünn s mi baja. — „Egy idegen ember, azt mondják doktor." — Nohát a király behivatta, mert már nem tudott hova lenni kínjában; Farquhar pedig a király elébe állott, s megint csak azt mondta „Fekete bogár a fehér csontban!" — Akkor sűlt ki minden. A doktorok, hogy a király mindig beteg legyen s ők húzzák a nagy fizetést, egy fekete bogarat tettek néha-néha a király térdjén való sebbe, az a bogár oztán mindig ette csontját-húsát, hogy éjjel-nappal ordított belé. Mikor oztán nagyon odáig volt, kivették a doktorok a férget, hogy meg ne haljon; de ha könnyebben lett, megismét beletették. Farquhar mindezt megtudta a kigyó-bölcseség által, mihelyest az újját a fogához értette; a király meggyógyúlt, s a doktorokat mind felköttette. Akkor a király mondta Farquharnak, hogy kérjen a mit akar, pénzt, vagy földet, mindent ad neki. Farquhar a király leányát kérte, meg a mennyi szigetet a tenger körűl foly Point Storrtól Stromness-ig, az Orkney-kben; a király tehát levelet adott neki mind e szigetekről. De Farquhar doktorból sohsem lett Farquhar király, mert egy rossz embere mérget adott neki, attól meghalt."

A könyv bizonyára sokak tetszését meg fogja nyerni.

NEMZETI KOSZORÚ. *Költemények. Irta Vida József. Pest, 1860.*

E művet a Szépirodalmi Figyelő I. évi 14. számában Szász Károly bírálván, bírálatához Arany a következő észrevételeket fűzte:

Tisztelt munkatársunk megbocsát, ha bírálatára egy-két észrevételt teszünk. A Nemzeti Koszorú írójának mi is örömest megadjuk illető koszorúját: de mindenben mégsem nézhetjük őt t. barátunk, kissé talán szépítő, üvegén. Maga vallja, hogy Vida J. kedvenczei közé tartozik, s ez már jelent valamit, mert oly művelt ízlésnek, mint bírálóé, tetszeni, ifjú költőnek elég dicséret. Azonban a kit egy-két művében megszerettünk, könynyen esünk rá nézve oly csalódásba, hogy jó oldalai nagyítva, hibái kicsinyítve tűnnek fel előttünk. Fönebb, a szerkesztői jegyzetben rámutattunk egy helyre, mit bíráló mint nagyon jelest idéz: szerintünk az épen rút. E pontra nézve tehát ízlésünk ellenlábas. Továbbá azzal dicséri szerzőt, hogy összegyűjtött művei fokozták a hatást, melyet előbb egy-egy költemény tett vala rá. Részünkről nem voltunk így vele. Mi is örömmel üdvözlők Vida *egyes* költeményeit, de kötetje csak részben elégíté ki várakozásunkat. Néhány jó darab mellett aránylag kevés eszmei tartalmat, formaépséget találtunk benne.

Bíráló osztályozása szerint, melyet helyeslünk, kezdjük a humoros szinezetű verseken. Ezek közt a *Bő szüret,* formában, hangban, kétségkívül egyike a legjobbaknak. Az a humoros szeszély játszik benne, mi rossz szüret alkalmával elfogja az embert, csupán mert

szűk a termés. E hangulat szerencsésen meg van tartva, sőt fokozva mind végig, semmi sem zavarja meg. De hasonlítsuk például Lévay, vagy Gyulai „Szüretjéhez“: némi eszmeür fog látszani benne. Igaz, hogy a költő eleget ad, ha érzületét, kedélyállapotát, bárminő legyen az, teljesen visszatükrözi költeménye, s e részben a Bő szüret minden dicséretre méltó. De mégis van fokozat, a szerint, a mint a kedély eszmeibb vagy frivolabb tárgyért jő mozgásba. S ezzel jellemeztük Vida humoros költeményeit általában is. Több eszmeiséget kívánnánk azokban. Szerzőnk humorának kétcsúcsú Parnassusa itt a Bő szüretben, amott a *Csizmadia legény vallomásaiban* tetőzik: mely épen oly talpraesett a maga neméhen. De egyik orom sem oly magas, hogy megérdemlené a humor nevet. Ártatlan könnyed játsziság — csupán, hogy *játszszék.*

Hanem vegyük úgy szerző humorát, a mint van, vizsgáljuk csupán a kifejezést. Az idézett két vers (utóbbi a bohózatban) legsikerűltebb. De a nagy többség, ügyes részletek mellett, ritkán ad öszhangzó egészt. — A *Ha vannak* czímű két első szaka némi lankadtságot éreztet, nem is számítva, hogy a *sulykot elvetni,* annyi mint nagyot fillenteni, a mi nem vág oda. (Sz. midőn népi kifejezést használ, sokszor veszi nem épen a mi kell, hanem a *mellette-valót.* Így ebben: „*születik,* mint a bundagallér,“ 27. l. nem üt a szeg fejére, csak pedzi. *Terem* az, nem születik.) A *De már több bort...* második szakát rontja e kitétel: *nem hordozném* (a lábamat). Ki mondja ezt: hordozni lábat? A harmadik, kopott „ugorka“ hasonlatával, megint petyhűdt, míg a vége rútba esik le. A *Jaj-baj* egészen ügyes: de az a „brrr!“ a házasságtól, mely bezárja, untig csépelt

eszméje fiatal irodalmunknak. A *Gyötrődés* második versszaka igen jó: de végén a játék — fagyos. Van egy közmondás: „holtig él az ember.“ Szerző azt mondja, ha így nő baja: holtig *sem* él. De ha a „kis lány“ nem szereti, akkor azt se bánja „ha *meg nem éri* halálát.“ Képtelen képzelet. A *pacsirtához* szép kis objectiv *dal*, nem tartozik ide. A *Lakomára hívtak* egész tartalma pusztán ennyi, hogy majd elrabolták a költő szívét. A forma jó, de a mi benne van, bizony kevés. S az a „mintha csak szép volnék!“ oly furcsán hangzik. *Tele vagyok boldogsággal*... Költőnk úgy van tele boldogsággal „mint a fa levéllel.“ Azaz a fán *kívül* van a levél; Sz.-ben a boldogság *belül*. Tovább. *Szíve* a boldogságtól alig fér *keblében*. Tehát a boldogság nem a szívben, hanem rajta kívül, a mellkasban lesz: mert a szívet majd kiszorítja. Igazi lyrai confusió. Shakspeare *holdas emberét**) juttatja eszünkbe, ki egy lámpát visz kezében, hogy az legyen a holdvilág, ő maga és ebe a holdbeli embert és kutyát ábrázolván; mire helyesen jegyzi meg Demetrius, hogy akkor embernek kutyának a lámpásban kellene lenni. Figyelmeztetjük az ily hibára kivált ifjabb költőinket, mert igen gyakran találkozunk vele. A „de te kis lyány“ kezdetű fordulat pedig sokkal jobban emlékeztet Petőfi hasonló fordulatára, mint a „kis-öcseség“ feljogosítaná szerzőt. Ugyane költemény vége olyan $a+b$, mit nehéz utánképzelni. — A „*Még is furcsá*“-ban nem azért haragszik az anya, hogy az ifjú *nem titkolja* szerelmét, hanem hogy *szereti* a lyányt. A *kopogtatási* kép is nagyon rögtön változik át *csillagos-ég*-féle, nem rokon képpé. — *Hej csak fele-*

*) Nyáréji álom.

ségem volna — jó; de még jobb, — valamennyi e fajta közt legjobb: *Ha majd megnősülök.*

Az *Öreg dadéban* nem csak a banál (mi *frivol*-nak neveznők) bevégzés, hanem a hang egyenlőtlensége is bánt. „Nótájában az érzelem egy hullámzó tengerré lesz:" hogy illik e *frázis* a többi közé? A *Vásárfia* nem csak „kirivó," — de egy el nem sült humoros czélzás rontja meg. A koldusnak, ki azt *kiabálja*, hogy *ő néma*, mondja a költő, — czélozván a lebilincselt *szólásszabadságra:*

Szegény koldus! úgy szánlak, hogy
Ki nem jelentheted azt:
Jogosan mit *követelhetsz*
Egy krajczárt-e, vagy garast?

No, a koldus, *jogosan* semmit, s ezzel az egész allegoria összeomlik. *Vitéz Jónás* hangot formát paródiázni jó, de sikerűlt parodia az eredetinek menetét, fordulatait, szavaiból is minél többet megbír. *Az arszlán, Én primadonnám, Szánlak titeket* jók. — Még a *Földhöz ragadt...* czímű́re van egy kis észrevételünk. Hogy költőnek „volt egy pár rézgarasa" de „rég lejárt a *garaton*..." ezt minden magyarúl tudó ember úgy fogja érteni: volt pénze, de megitta. De aztán hogyan értse ezt:

S *korpát* őrle csak nekem,
Az boszant, hogy *molnárjának*
Szemére sem vethetem.

Mi lesz a *korpa* és ki a *molnár?* Alább meg azt mondja: szeretőt kapna könnyen, de *nem kell* neki, mert Éva lyánya mind hamis. S a vers végén: „*reményli*, hogy lesz idő, mikor koldustarisznyájából *másnak is* adhat." Ez utóbbi, ha nem házasságra, gyermekekre czéloz,

akkor nem tudom mire. Tehát a mi föntebb nem kellett neki azt végűl *reményli*. Ebben aligha van következetesség.

A bíráló által úgy nevezett „eszme szikrák“ közt csodálva láttuk kiemelve az olyat is, mint *Az élet* (56). Épen ezek a legsilányabbak szerzőnél. Csupán egy van köztük valamire való: *Nagyító üvegen* — a többi bizony keveset ér. Egy-egy, sem új, sem újjá nem szűlt gondolat „felhősködik“ bennök.

Mellőzve költőnk szerelmi lyráját, mert a kiemelt néhány darabra nézve teljesen egyetértünk bírálóval, még az *Egy anya fájdalmára* jegyezzük meg, hogy némi vontatottság van abban. A három utolsó versszak ugyan azt az *egy* eszmét készűl kimondani; s mikor az utolsó végre kinyögi, már nem új előttünk. Ez a hosszas készülgetés olyan forma, mint ha viczczét valaki előre jól megmagyarázná.

A három leíró költemény közűl csak a *Szabadban* érdemel föltétlen dicséretet. Kül- és belvilág itt bájos lyrai hármoniába olvad a formával. Az *Erdőben*, melyet bíráló annyira magasztal, nélkülözi az érzűlet egységét. Végfordulata igen jól szövi be a költő szerelmét: s e szerelmi hangulat gerjesztésére föntebb „a madár fészek“ is szépen hatna — de a kettőt photograph-szerű közönyös tárgyak választják egymástól, melyek közt azt is látnunk kell, hogyan kapkod el a gém „egy-egy kuruttyoló békát.“ Kezdete pedig („A természet örök szentegyháza vagy te“) igen ünnepélyes az egészhez, főleg a bezáráshoz képest. — A gyönyörű sor: „Ringatja is őket, bölcső dalt is zeng *el*“ — e szükségtelen *el* szócskával (mely csak rímsütés) van megrontva. A *Fertő vidéke* nyelvben, formában pongyola. A *tükör* szó három

versszakban, egymás után. E sorban: „Mint nyugovó teng*er*, felségg*el* terűl *el*" rímelő szavak csoportja. A 4. vszakban sok *ó-ő-* végű szó. „A *tó*," „tul*só*," „szürkü*lő*" „uszká*ló*," „fel*hő*" „hanyat*ló*," „kék*lő*" (ez az 5-dik elején). A fa-kereszt „környezete" *egy* csonka fenyűszál. *Egy* mikép lehet *környezet?* Végre a lebeg*re* participium zárja az egészet. — Pedantság úgy-e? De gyakorlott fül megakad az ilyesekben, s már azért is szükség néha emlegetni, mert a hangzatosság iránti érzék kiveszőbe indúlt közöttünk. Máskép oly költő, mint Vida, nem írna le egy ilyen sort: „J*er*, jer, t*e* m*e*g n*e*m v*e*thet*e*d" (18).

Végre az elbeszélő fajhoz tartozókra egyszerűen azt jegyezzük meg, hogy azok egyikében sem találunk igazi compositiót. Ugyanazon hibában sínlenek mint legtöbbje ballada-féle újabb költeményeinknek. A ballada, legenda stb. író t. i. elővesz valamely mondai vagy történeti *tárgyat*, s a helyen hogy, mint ezelőtt 20—25 évvel, nagy hangú, szónokias sallangokkal díszítné fel — naiv párbeszéddé tördeli, s azzal megvan. Ez, uraim, nem ballada, s általában nem is elbeszélő *költemény*. Tinóditól így csak nyelvben különbözünk s ez is a nyelv érdeme. Költői mesét kell alkotnunk, melynek formája legyen, bizonyos kerekdedsége: kezdete, fordulata, vége. S a balladánál ez nem könnyű. Ott egy alaphangból fakad fel a forma, minden egyes balladában *máskép* fejlődve, úgy hogy balladai formát *utánzani* nem lehet. Feladatunk megkapni a balladai tárgy azon magvát, azon csírát mintegy, melyből az egész egy díszes virággá fejleszthető ki. Ha csak versbe szedjük, dialogizáljuk a történeti vagy mondai *anyagot:* ezzel nem megyünk sokra. Nézzük péld. szerző *Hadak uta* czímű mondáját. Olvassuk hozzá Lugossy prózáját, Ipolyi könyvében.

Egyszerűen versbe van szedve. *Bátori Gábor*-ban volna törekvés balladaiságra: a lélektani mozzanat ez, melyről bíráló is emlékezik. De ebben nem az megrovandó, hogy Macbethre emlékeztet — hisz akkor minden ilyes visiót kárhoztatnunk kellene — hanem az, hogy Báthorinak öntudata van mintegy, állapotáról. „Félek magam, mert a szemem csak *rémeket* lát ma." Nem kellene tudnia, hogy ez *rém;* tiszta valóságnak kéne vennie. De ugyane költemény bezárását illetőleg, védnem kell szerzőt a bírálat ellenében. „Ügyetlen krónikai megjegyzéssel van félbe szakítva inkább, mint bevégezve." — Nem áll. Én ez utolsó versszakot találtam balladainak, az egészben. — A többire nem szólok, csupán *Szent István* stb. végét mentem a bírálattól, mert benne szép a hang, nem úgy mint fölebb, hol a szent király maga mondja, hogy őbelé már *csak hálni jár a lélek*, mely kifejezés, a mellett, hogy triviál, megint csak pedzi a szeget. *Mamlasz* emberről mondják, tréfásan.

De elég. Vida tehetségét senkisem méltányolja inkább, mint e sorok írója, de méltánylani épen az: se túl, se innen!

MALVINA KÖLTEMÉNYEI. *1861. Ráth Mór bizománya.*

Kritikát önnek, szerkesztő, nyájas, szelíd kritikát, hanem azért igazságost. Olyat, mely a közönségnek élvezetes, fölvilágosító olvasmányt nyújtson, az irodalom érdekeit ellenőrizze, az írót gyöngéden figyelmeztesse botlásaira, buzdítva emelje ki könyve szépségeit, szóval olyat, a mi minden részre tanulságos, érdekes, vonzó legyen, de senkit ne idegenítsen, senki érzelmét ne fanyarítsa el, semmi kedvetlen utóízt ne hagyjon maga

után. Kissé nagy feladat, nagyobb valamivel, mint a kör négyszegítése vagy az örökmozgony. A közönség nem érdeklődik és nem tanúl, ha meggyőződés erejével nem szólanak hozzá, a meggyőződést igazság (legalább a mit annak vélünk) szüli, s bármily szeretetreméltó akarjon lenni a kritikus, az igazság ottan-ottan kiüti — mert kell, hogy kiüsse — magát, mint szeg a zsákból: a szeg pedig mindig szúrós. A meggyőződés ereje viszi, ragadja az embert, szent hév az, mely az igaznak szeretetét az álság gyűlölésével kapcsolja egybe; a szépnek, nagynak, tökélyesnek bennem lakó érzelmét bántja a mi rút, sekély, félszeg: nem lehet, hogy szavam ilyenkor komolyan élesebb, vagy játszilag gúnyorosb ne legyen, s a toll hegyes vége helyett, csupán pölyhös részével csiklándozzak. S az írói sérthetőség oly messze terjedő s határozatlan körvonalú mező, hogy semmisem biztosít oly becsapongás ellen, mit praevaricatiónak vesz, s feljajdúl ellene az illető. Nem elég, ha személyét, magán életét kíméled; az ép úgy fáj, ha versét mondod rossznak, ha nevetségessé teszed munkáját, ha írói hivatását vonod kétségbe, ha bizonyos kör előtt — legyen az bár szokott társalgási köre — pillanatnyi zavarba hozod az által, hogy nimbusát érintetted: szóval akárhány író mondja, hogy ő nem veszi zokon a bírálatot, tapasztalás bizonyítja az ellenkezőt, s a kézszorítás sohasem oly meleg bírálat után a kritikussal, mint az előtt. Ha hát az író sérelmi fogékonyságát veszszük, akkor minden kritika sértő, még a dicséret is, ha nem elég teljes, vagy nem olyféle, mint az író várta. Mi következik ebből? Az, hogy hagyjunk fel minden kritikával, vessük utána a gyeplőt az irodalomnak, igyekezzünk nyájas, kellemes, udvarias lenni, érjük be obligát ajánlásokkal, vagy legrosszabb

esetben kímélő hallgatással, bízzuk a közönségre, a tömegre, hogy őrködjék a szép és jó elvei körűl stb.?... Ez kényelmes, de nem tanácsos, az irodalomért nem. Kell hát lenni oly *csunya* embereknek, kik időről időre fölemeljék szavukat az irodalom érdekében, mégha olykor nem tetszőt mondanának, ha előre tudnák is, hogy itt vagy ott egy-egy írói érzékenységbe ütköznek, miután ez utóbbit, az emberi általános gyöngeség mellett, lehetetlen is volna kikerűlniök.

Így állván a dolog, szerkesztő, *Malvina* költeményei iránt sem vagyok biztos, hogy bármennyi sourdinát, hangtompítót rakjak is fel, bármennyire felszemüvegezzem jóakaratomat, csupán kellemest mondhassak rólok. Sőt valószínű, hogy nem egy keserű csepp vegyűl a pohárba, melyet nyújtandó vagyok; azt azonban igérem, hogy őszinte leszek, s a mi jót könyvében találok, el nem hallgatom. Ha így áll alkunk: tehát isten neki, megkisértem.

Ihol ni, felakadok mingyárt az előszón. Amaz, aesthetikailag is oly hamis elvet látom benne „mintha a czél szentesítné az eszközöket" — azaz, hogy jótékony, vagy nemes, dicső czél, minő ez esetben a Petőfi-szobor, melyre a könyv egész tiszta jövedelme szenteltetik, legkevésbbé is változtatná a költészet feltételeit, vagy leszállítná mértékét s a szerző kebelét oly önérzettel tölthetné be, mely ellensúlyozza a bírálat megrovásait, s az olvasók részéről nagyobb elnézésre ad igényt, mint ha semmi olyas nagylelkű czél kitűzve nem volna. E gyűjtemény közrebocsátója kétség kívül ama hamis elv befolyása alatt áll, midőn nem költeményeiből, melyeket szerényen „első kisérletnek" mond, hanem a kitűzött czél szentségéből meríti önérzetét; midőn „ez ad neki

bátorságot a *legszigorúbb* ítélet elbírására, egyszersmind ez az ok, melynélfogva elnézést remél olvasóitól." Nem veszi észre, szerkesztő, hogy itten a „legszigorúbb ítélet" paralysáltatni akar az „olvasók elnézésével" — a szent czél tekintetéből? Mintha az volna mondva: „ám beszélj te kritikus, a mit tetszik, a közönség részemen van, mert nagy rokonszenvvel viseltetik az ügy iránt, melyet költeményeim kiadásával elősegítettem." Az ily tévfogalmak ellen irodalmunkban nem én szólok először, de kell, hogy szóljak én is, mindannyiszor, valahányszor elém bukkannak. Ugyan kérem, ha valamely dicső, vagy jótékony czélra, például női díszmunka kívántatnék, s a lelkes hölgyeink által beküldött darabokat osztályoznunk, bírálnunk kellene, már vagy hogy, teszem, a sikerűltebbekkel a nemzeti múzeum székeit feldiszítsük, vagy hogy sorsolás, eladás végett kiállítsuk: a jó czél örve alatt megelégednénk-e félbe-szerbe dolgozott s elnagyolt kisleányi kisérletekkel? Bizony megnéznők annak minden öltését, minden szálát, s a szerint becslenők meg. S ezt a beküldők is természetesnek találnák: egy sem fogná mondani: „nem az a kérdés, jó-e vagy rossz, a mit adtam, hanem mi czélra adtam." Ha ez így van kézműveknél is, hogy lehetne máskép a művészetben? Ki nemes czélt anyagilag elő akar mozdítani, választás áll előtte: közvetlen tenni azt, vagy közvetve, a mesterség, avagy művészet által. Ha ez utóbbit választja, el kell lennie készülve, hogy nemcsak a mennyiség, (azaz a közvetve eszközlött anyagi siker) hanem, *még pedig főleg*, a minőség (azaz a közvetlen szellemi nyeremény) is bírálat alá esik. — Ennyit általában, — minden speciális vonatkozás nélkül a vizsgálandó költemények becsére, hiszen még nem is tudom, jók-e rosszak-e, mert még

csak az előszónál vagyok; de egyszersmind őszinte vallomásomat, hogy a mi ez előszóban lágyító befolyással lehet bírálói tollamra, sokkal inkább az „első kisérlet" szerény hangja leend, mint a szent czél tekintetéből a „legszigorúbb" ítélet elbírására merített „bátorság."

Malvina költeményeit legalkalmasban így osztályozhatnók: egy része olyan, mit elolvasván, azt mondhatni rá: „van *benne* valami," más részére a legjobb akarattal is azt kell mondanunk: „nincs ebben semmi." S minthogy már benne vagyunk a gáncsolásban, kezdjük ez utóbbiakkal, jobban fog esni, ha végére hagyjuk elismerésünket. Legkevésbbé sikerűltek Malvinánál az oly költemények, melyekben politikai gondolatot, vagy lelkesedést, vagy általában ódaszerű magasb emelkedést akar kifejezni. Az ilyenekben ritkán találunk csak egy eredeti vonást is: többnyire úton-útfélen hallható phrasisokból vannak összehányva, s ezt hihetően maga szerző is érezte; azért látta szükségesnek némelyik elé kitenni, hogy az *rögtönzés*. Ily „rögtönzött" költeménye már a „Széchenyi halálára" — a „Privigyei zászlószentelésre" írott darabok, melyekben semmi sincs, a mit százszor ne hallottunk volna. Imhol a *veleje* Széchenyire mondott versének. „Sötét ború lebeg a hazán, mert elhagyta a legnagyobb férfiú. Az ég is gyászol, könyez. De hasztalan, mert a sír nem adja vissza halottját. Hanem szelleme halhatatlan. Fénylő csillag gyanánt tündököl. Ha majd felderűl hazánk ege: őrködve leng az a hon fölött. Ha pedig örökké homályban marad: ő lesz a boszuló angyal." — Itt fiához fordúl a dicsőültnek: „Ne rettentsen vissza — úgymond — sem vész, sem halál. Szeresd a hont, mely annyit remél tőled." Aztán így folytatja: „Minden hazafi Sz. nyomán haladjon. Ti honleányok,

kössetek cserfüzért neki, nincs ki úgy érdemelné, mint ő. Mert nagy volt mint *ember*, dicső, mint *férfiú*. Sajátja volt a tetterő s a szilárd akarat. Minden szépért lelkesűlt és lelkesített. Fölkelté az alvó nemzetet. Hirdette az egyesülés eszméjét. Most közös fájdalmunk egygyé lett a közös halottért. Milliók könye egy könynyé olvadt össze. . . S az egyesítő neve fenmarad örökre. Magyarok istene, teljesítsd nagy halottunk végső kívánatát!" — Mind a legismertebb frázisok Széchenyiről. De még egy vonás sincs, a mi a költeményt M. egyéni sajátjává tenné. Nem is költői reminiscentiák, hanem reminiscentiák a legelhasználtabb nagy szavakból, úgy szólván az utczáról. — A „Privigyei zászlószentelés" hasonló szövetű, benne ily gondolatok, ily képek a legmagasbak, hogy: „a haza phoenixként feltámadt hamvaiból" — hogy egyesűlni kell, mert: „könnyű elszakítni az egyes czérnaszált, nehéz, ha egyesűlve erős kötéllé vált" — végre, hogy a nemzeti zöld szín a *reményt*, a fehér keblünk *tiszta* érzelmeit, a piros haza *szeretetünket* jelentse. Mind ezek annyira magukon viselik a *rögtönzés* bélyegét, mint akármely hevenyészett szónoklat és semmi okunk nincs szerzőt hosszú fejtöréssel gyanúsítani.

Bizonyos szavalati áradozás ömlik el Malvina e nemű költeményein. Nem a szavalat azon művésziebb módját értem, mely nálunk oly ritka, hanem azt, mely társas köreinkben a 40-es évek folytában annyira divatozott. Képzeljük oda a 10—12 éves fiút vagy leányt a terem közepére, tiszta inggallérral vagy bodros fejjel, feszes ünnepiességben, ezüst hangjával zengedeztetve (bár kissé talán rosszúl intonálva) a honszeretet legviseltebb frázisait. És képzeljük oda a terem közönségét, szülőket, rokonokat, a soirée jól tartott vendégeit, kik megtap-

solják a költő eszméit, mint édes mindnyájukét, s kikre nézve semmi költői szépség, a szavalmány semmi árnyalata nem mehet veszendőbe, mert ugyanazon gondolat, kép, kifejezés stb. ismeretes előttük; százszor olvasták, hallották s közepén kiegészithetnék a függő mondatot. — Malvina föntebbi költeményeinél ily szavalás jut eszünkbe. Látjuk, hogy a szerző egész őszinteséggel fel volt hevűlve, midőn írta. Csakhogy azon alanyi hevélytől, mely áradozóvá tesz a mások gondolatai újra öntésében, a másikig, mely lelkesítő *új* gondolatokat szül, még nagy a távolság. Az elsőbe minden szépre, nagyra fogékony kebel gyakran esik, a nélkül, hogy költői igényt formálna; a másodikba csak a hivatottak. Ihlet gyanánt venni azon állapotot, annyival könnyebb csalódás, mert a hevület perczében nehéz különbséget tenni a közönséges, meg a költői lelkesedés közt. De arra való a megfontolás higgadtabb órája, hogy a költő ítélje meg, — nem banal vagy frivol-e az (e szó franczia értelmében), mit a hevület árjában papirra hányt; és ha egyebet sem találna benne a *lelkesedés* emlékénél, ha látja, hogy sibyllai elragadtatásában csak közönséges dolgokat talált mondani: jobb az ily hevet a kandalló rokon hevének adni át, mint kitenni a fagyos világ ítéletének. Én nem hiszem Malvinát sem annyira prózainak — mert több versében föllelem a költői csirát — sem oly elfogúltnak ítélet dolgában, hogy bár legszebb emlékű lelkesedésben írt verseit, mint a „Széchenyi halála“ — a „Privigyei zászlószentelés“ — „Hazánk koszorús költőjéhez“ s még pár ilyen, többnek tarthatná hirtelen összehányt közönséges frázisok csoportjánál.

Azt is megengedem különben, hogy valamely „kezdő“ sajátságos tévedésbe jöhet ez országszerte hangzó nagy

szavakkal. Ha olvassa nemzeti ódáinkat s bennök: „bölcsőd ez, majdan sírod is" — „megfogyva bár, de törve nem" — „megbűnhödte már e nép" — „él magyar, áll Buda még" — stb. ha mondom, az ily szólamokkal teljes költeményeket *ma* olvassa, könnyen így okoskodik: ha Vörösmartynak, Kölcseynek, stb. szabad volt ily országos frázisokkal élni: miért nem *nekem*? — Egy kis különbség van a dologban. Az ily helyek ama költőknél újak és eredetiek voltak, s épen azért, mert újak, eredetiek s a mellett találók valának, mert rövid alakjokban egy ivadék vagy az összes nemzet koreszméit vagy érzéseit bírták kimondani, ép azért mentek át a sokaság ajakára, szívébe annyira, hogy mai nap már a varga inas koptatja őket. Ha frázist akartok csinálni, ám csináljatok, de úgy, mint amazok keletkeztek; öntsétek (vagy inkább szorítsátok) velős, rövid hatályos mondatba az általános érzelem egy-egy tengerét, legyen majd mit bitolni unokáitoknak, de azzal „mauvais goût" és eszmeür kétségtelen jeleit adjátok, ha egyebet sem birtok tenni, mint fölszedni az elhasználtakat a gyűlésteremből és az utczáról.

De, hogy igazságos legyek, nem lehet elhallgatnom, hogy van M. politikai vagy föllengősb irányú költeményei közt is, melynek *hangja* azon regiókban jár, hol szerencsés találmány s kiviteli művészet hozzájárúltával a jó költemény szokott születni. Ilyen a „Zászlónk" czímű, mely bár a részletekben semmi újat nem mond, sőt itt-ott hibás is, az egésznek hangulatában „van valami." Oly fokú hevület ez, minőben például Kölcsey „Fejedelmünk hajh" kezdetű versét írhatta, de hiányzik a hangulatban, a mi Kölcseyben megvolt — a kiviteli művészet. Mintha a festő valami szépre lobbanna, de nem

tudná kezelni az esetet. — Ilyen az „Egy honfi bordala“ — mely bár Petőfi motivumán (Fiúk, az isten...) épűl, s helyenkint a „Fóti dal“ hangjába játszik, lebbenet nélkülinek nem mondható. — Hanem midőn szerző, minden hevület nélkül, a társadalom bölcsészi szemléletébe vág, mint „A kor szelleme“ czímű versében, hol e gondolatot foglalja egy óriási körmondatba (fele a hosszú versnek *miként*, másik fele *akként*): hogy a korszellem nőttön nő, mint az árrá dagadó *csermely*, s töri, zúzza akadályait, hasonlóan a felbőszitett *oroszlánhoz:* akkor bizony nemcsak semmi újat nem mond; hanem erősebb gondolkozónak való térre szállván, attól is megfosztja magát, hogy legalább a hangulatban sejtsük lelkesedése nyomait.

És ez — a lelkesedés is — gyakran elhagyja szerzőnket. Mint „kezdőnek“ talán megbocsáthatjuk, hogy csalódásba esik az ihletés felől s hevélye szónoki ömlengését jó pénznek veszi: de mit tegyünk azon verselményeivel, hol minden hevülés, eszme, eredetiség, vagy bár csak egy vonás is hiányzik, mely az illető darab *lételét* igazolná. Soha a próza szárazabb nyelven nem beszélt, mint M. némely couplet-jaiban, némely nagyocska költeményében is. A couplet, vagy ha tetszik epigramma, nem abban áll, hogy csupán *rövid* legyen a vers. Sőt minél rövidebb, annál inkább megvárjuk tőle, hogy sokat fejezzen ki, mert a költő nem azért kisebbíti meg a vers arányait, hogy *restel* többet írni, vagy nem jut eszébe hosszabb, hanem hogy megmutassa, mennyi hatást bír előidézni a szűk tér korlátai közt. Malvina érzett néhol valami effélét s alább ki fogom emelni egy pár couplet-ját, hol ilyesmire törekszik: de sok helyt meg, úgy látszik, azt gondolta, elég odavetni

akármit egy keskeny papir szeletre s kész az epigramma. Itt van néhány ily papir szelet. A „Köznapi emberekhez" betűről betűre ezt írja. „Ne ítéljétek meg a költőt, ti gyáva lelkü emberek, midőn magasztos szellemét fel sem is foghatja lelketek." Ennyi az egész. — Másik: „A költészet nem ürge faj, mit vízzel kell kiönteni, mert bort s csak bort óhajtanak a lantnak gyermeki." Továbbá: „Magyar költészet és zene, e kettő mindenem, e kettő nélkül üdvemet a mennyben sem lelem." Megint Széchenyiről egy özönvíz előtt elkopott hasonlitás: „Ott állt, mint óriás fenyő, a pusztult hon felett, s mert meghajolni nem tudott, kidönté fergeteg." Aztán a *Jelszó:* „Mely keblünkbe oltád a honfi érzetet, áldva légy köztünk, oh mennyei költészet!" Ki ne tudna ilyet mondani, extempore, ezeret egy álló helyében? — Rosszúl áll szerzőnknek kivált az, midőn *gyönge* versben „fölűl akar emelkedni a szabály szigorán" — vagy prózai hangokban követeli magának a tanulás nélküli költészet kiváltságait. — Csekélyleni az iskola szabályait, sokszor fordúl elő nagy költőknél, kik azonban tettleg bizonyítják be, hogy a „pedant" szabály helyett egy más törvénynek, az örök *szép*nek viszik hódolatjukat. De oly versekben nézni le a szabályokat, mint az, melyet itt próza sorokban, de különben szóról-szóra idézünk, M. legnagyobb tisztelőjét is mosolyra erőlteti. „Könyvem ha olvasod — így ír — ne bánd szép olvasó, hogy költeményimben nem keresett a szó; s hogy ha némely helyütt, könnyelműen talán, *fölűl*emelkedém a szabály szigorán; azért van az csupán, mert nem ügyeltem *én* arra, miként írok — csak hogy mit írok *én*". Ily eszme, ily nyelv, ily ensemble nem ad jogot *fölűl* emelkedni a szabály szigorán, sem afféle kifakadásra, minőt a füzet legvégin olva-

sunk, melynek refrainje: „nem tanulok... mivel a költőnek születni kell.“ Hisz' megírta azt már Kazinczy, hogy:

> A *genie* pártázott fővel jő, s sanctionálja
> A mit az *iskola* tilt, a mit az aesthesis hágy,

de ily esetben aztán szeretjük látni a géniet, az aesthesist, szeretjük, ha a kicsinylés oly versben történik, mely maga képes bebizonyítni, hogy az iskolának nincsen igaza.

Még jó hosszú sorát kellene idéznünk sikeretlen és sikerületlen költeményeknek. De minek elemezzem én, például, hogy M. „érzelmei folyamán két könnyed sajka jár,“ s egyik sajkában van a „muló érzelem“ — másikban „új érzés terem“ (tehát a *folyó* is érzelem, a *sajkákban* is érzelem űl); s miután a sajka „*megreped* szívének szirt fokán:“ *akkor* a kisded sajkán már „egy *hableány*“ űl: „a magyar költészet múzsája?“ Nem szeretem az ily kormány és compass nélküli hajózást. Minek fejtegessem az „Árva leány-hajat,“ mely szerint a legény, kedvesét (ki *történetesen* árva leány) vízbehalástól megmentendő, azt a czélszerű tanácsot adja neki, *merüljön* víz alá, s mire így a partra vonja, az már halott, s *vizen lebegett szöllke* hajából lesz a *száraz dombokon* termő árvaleányhaj? — Vagy mit érünk az oly humorral, minő a „Rosszkedvű ma bátyám uram“ kezdetű versben nyilatkozik, hol a rosszkedvű gazda összekoczódik feleségével, ez aztán meg felfordítja a házat, mind csupán azért, hogy a pénzt elvitte az adószedő, mely burleszk-lenniakaró hangulatból aztán a költő egyszerre magas pathoszba szeretne ugrani s egész komoly kifakadással végzi:

„szálljon ez, még milljó átok, Hazaárulók reátok!" Nincs abban semmi, hogy szerző, ha reá a *dicsőség* egy lángsugarát vetné, ő azt, (a *sugárt*, a mi practice kissé nehéz is volna) föltenné a haza oltárára. Nincs abban semmi új — nem gondolat, de vonás sincs, a mit a „Dicsőséghez" ír; elmondták azt elégszer, hogy a dicsőség fényes, de nem melegít, hogy tünékeny, változó; meg hogy a költészet égi szikra, ihletés nélkül senki nem lehet költő, hogy a költő más világban él, mint a köznapi ember. Az ilyet csak úgy szárazon újra emlegetni, nem poesis. Avagy nem elmondhatta volna-e a legmindennapibb conversatióban (a nélkül, hogy esprit-hajhászással gyanúsítnák) „Az én dalom" czímű verse tartalmát? „Miért van az — így zeng — hogy dalom oly kevesen értik meg? Talán azért, hogy mint én sokan nem érzenek? Miként éreznek mások, azt én nem tudhatom; csak azt tudom, hogy szívből ered az én dalom." Ez egy költemény.

Forduljunk e sivárságoktól a költemények másik osztályához, azokhoz, melyekben már *van* valami. A „van *benne*" igen alkalmas kifejezés: mert nem sok darab van, mely mint *egész* érőt érne. Egy-egy költői gondolat, hol itt, hol ott akad meg, többnyire prózai környezetben, oly formán, mint a könnyűségtől dagadó sütemény alján vagy oldalán a nehezebb gyümölcs-íz. Ám olvassuk a „Magány" czímű versezetet, mily sovány próza annak eleje, idézetével, értekező modorával, köznapi nyelvével. Megénekelték — úgymond — a magányt előttem számosan; egynémelyik magasztalja, mástól megvetve van. ‚Csendes magányban fejlik a talentom‘ — Kölcsey így ír, és mi mindannyian igazat adunk neki. Mások úgy festik a magányt, mint hogy ha kárhozat sem adhatna ennél nagyobb, keservesb kíno-

kat. Én úgy hiszem, hogy ennek is van fény- és árnyoldala, csak attól függ, hogy ki? s hogyan? jut és kerűl oda." — Én meg azt nem tudom *eddig*, hogy írta volna máskép prózában is a szerző, ha csak *jobban* nem, mert szabadon a vers nyűgeitől. De a mivel bezárja, az már megérdemli, hogy vers-alakban idézzem:

Nézzed tömlöczben a kalózt,
Átkoz mindent, magát,
Míg a karthausi áldással
Végzi az est-imát.

Ez már költőileg van mondva. E nyelv az, melyen a valódi ihlettség szól, s ily helyek azok Malvina költeményeiben, mik reményt nyújtanak, hogy ha nem mindent ír le, a mi tollára jő, hanem ki fogja lesni az ihlettség *valódi* perczeit, s nem siet hova előbb egy új kötettel a világ elé, ha nem sokat is, de élvezhetőt lesz képes adni. A „Néma fájdalomban", melynek egész *hangján* „van valami" szinte megkap e helyecske:

Úgy tűröm kínomat, mind vad sziklán a kő,
Míg úgy *legördülök, miként legördül ő;*
S ha ott fekszem *alant, a hideg nyoszolyán*
A sírkert árnyiban s körülvett a magány stb.

Nem rossz az sem, midőn kedvese férfias szépségeit a különböző lelki állapotokban elsorolván, azon végzi, hogy legszebb akkor, midőn „a honért hevűl szive;" vagy midőn távollevő kedveséhez írván, sok közhely s elcsépelt dolog után e gyönyörű hasonlattal zárja be költeményét:

Mert mint napnak távoztával
Földnek sötét árnyai:
Akként nőnek távol tőled
Szívemnek fájdalmai.

A „Ne bántsátok szép ifjamat" kezdetű dalban is találunk két igen szép vonást: midőn óhajtja, hogy feledje őt az ifjú, s kéri a sorsot, ne hozzon a múlt sírjából fel az ifjú elébe *képeket*, nehogy megtalálja köztük az ő (t. i. a nő) halvány képét s a legszebb női lemondással veti hozzá:

Ki egykor voltam *angyala*,
Most *réme* ne legyek;

továbbá, mikor óhajtja, hogy sírját ne lelje meg az ifjú soha; mert

Minek szenvedjen ő, midőn
Már én *nem szenvedek*.

Sőt ez *egész* költemény nagyon olvasható, s mellőzve egy-két nyelvi, formai döcczenőt, a női resignatió érzelme szíven kap bennünket. Nem is nyilatkozik szerzőnél e specificus nőiség ily szépen sehol, csak még egy költeményben, melyet legközelebb idézni fogok. Példái, vagy hajlama okozzák-e, Malvina szeret férfias érzelmeket zengeni. Költészetét, Petőfiként „vérengző tüskékkel tele vadvirágnak" mondja; megírja „egy borkedvelő költeményét" ki a világ minden vizét borrá szeretné változtatni s vagy hal lenni, vagy halni benne; megírja az „egy honfi bordalát;" zengi a riadót: „szól a kürt. . ." stb. daczosan akar „fölűlemelkedni a szabály szigorán" — „Álom" czímű költeményét férfiasan tartja: bor, leányok, csibuk jelennek meg eldoradói képei közt: a „Huszáréletet" is szeretné tárgyiasan fogni fel, de nem igen megy; végre a „Környezetemhez" czímű, föntebb már említett versben oly fiús makrancz nyilatkozik, hogy szinte megrestellnők, ha nem tudnók, hogy a „szent Dávid hárfájára sem hallgató" Petőfi súgja azt neki. De ama lemondást,

a „Ne bántsátok ....“ kezdetű dalban csak nő írhatta úgy meg, s az érzelem igazsága meg is illet abban minden érző szívet. Másik példa, hol nőisége kiválóan mutatkozik, a „Mi vagyok én“ czímű vers, melynek elején ugyan nem minden bombaszt nélkül akar *bolygó láng, üstökös, lángostor* stb. lenni, mint Petőfi, ha igen haragszik: de szépen veti utána a végszakot:

Egy gyönge nő vagyok csupán,
Ki földi létén át
Rebeghet honja üdveért
Csak, éghez hő imát.

Valóban *így szép* a nő. Nem *declamálva* a haza javáért, hanem keblére kulcsolva gyönge kezét s imádkozva mint egy Madonna.

Ily részleti szépségeket, hol valami jó van mondva, ha nem is szembeötlő eredetiséggel, de legalább nem a próza nyelvén, többet is szemelhetnénk ki Malvina költeményeiből. A „Költészetem“ czímű vadvirágos versben — mely különben, mint egész, Petőfi viszhangja, jó a bezárás: hogy e vad virág beéri öntözés helyett az ég harmatával, s a költő lelkére harmat gyanánt száll az ihlettség. A „Zászlónk“ czíműnek patheticus *hangját* dicsértem föntebb; a tartalomra azt jegyzem meg, hogy a hol a zászló „kettétörik és a néma sírba hull“ ott a vers is *kettétörik*, mert ha már egyszer pusztúlva s temetve a zászló, hogy „loboghat“ azután is fenn? — Az „Őszi est“-ben a fák rejtelmes zúgása nem rosszúl van képzelve „a haldokló természet hattyúdalának.“ Ugyanott szép az is, midőn: „a szabadúlt gondolat kibontja sugár szárnyait s a kétkedőnek éjjelén oly sok lesz a sugár, hogy nála *olvashatni* vél a sors betűi közt.“ Rövid

coupletjei közt is — melyek nagy részét prózaisággal róttam meg — akad talpraesett. Ilyen a „Képmutató szerelmeshez" szóló, kivel tudatja, hogy „színpadon kívül nem hat rá komédiás" — az „Egy nősülő emléklapjára", kit úgy bíztat, hogy: sorsjáték a házasság: *ritka* ott a ki nyer, — de a ki nyer, *sokat* nyer, s csak az nyer, a ki *mer;* a „Rossz, rosszabb, legrosszabb" — „Bálványozás büntetése" — „Szeretőknek" — „Hogyha talán" — „A feledés" — „Fáj" — miben fájlalja az emberek érzéketlenségét, de azt még *inkább*, hogy ő maga se nem nagyobb nálok, se nem jobb. Ezekben s a hasonlókban legalább mutatkozik költői gondolat, nem úgy, mint a föntebb idézett ürességekben. Vannak továbbá költeményei, melyeknek *dallamán* ömlik el az a valami, de bennök aztán semmi új sincs. Az ilyet sem lehet többnek számítnunk részbeli szépségnél, mert a dallamosság magában csak egyik tényezője a költemény jóságának. Ide való már a „Hortensia dala" — „Mióta szeretlek" — „Ha látsz bimbót" — „Oh mond"(d) — „Százszor széphez" — „Májusi éj" — „Emléklap" (129. l.) — olyanok, mint ismerős dallam, mely tetszik a fülnek, habár *szavak* nélkül dúdolja is valaki.

Midőn föntebb azt mondám, hogy M. költeményei közt „kevés oly darab van, mely mint *egész* erőt érne", nem azt akartam kifejezni, hogy nincs érzéke a dal *egysége* iránt. Van néhány versezetje, hol az egység is megtörik, de jó-nagy része költeményeinek olyan, hol a mellék gondolatok egy fő gondolat alá csoportosúlnak, s így formailag nem hiányzik az egység. A baj többnyire az, hogy a mellékgondolatok, mint föntebb a „Magány" cz. versnél kimutattam, alig emelkednek fölűl a sekély próza színvonalán, vagy elhasznált közhelyekből

állanak; a fő gondolat pedig se nem oly eredeti, se nem oly költői, hogy megbírja a reáhalmozott locus communisok, vagy prózai melléklet élettelen lomját. Ha a fő gondolat nem újabb, mint például ez: „ihletés teszi a költőt" (a „Kérdezéd kedvesem . . . ." cz. versben); ha nem több, mint egy kis ellentét: ketten voltunk eddig s vigasztaltuk egymást panaszainkkal, — most „im itt állok *árván magam*" („Emlékűl a távolból" 47. l.); vagy szintén az a szokásos ellentét a *múlt* és *jelen* között, melyen a „Ne kérj tőlem szerelmet" (50. l.) „Nem keresem én a . . . ." (52. l.) feliratú vers alapúl: akkor hiába minden egység, a költemény alant jár és marad. A „Forgandó a sors kereke" czíműben már kissé többet nyom a gondolat: ha a sorskerék *forgandó*, úgy reménye lehet a hazának, hogy *jóra* fordúljon annyi szenvedés után. De mind ez, s a hasonlók nem elég hatályosak arra, hogy alapeszméűl szolgáljanak, s csupán a többi részek lapossága teszi, hogy feltűnnek egy kissé, mint sík rónán a legnagyobb hegy: a határdomb. Nem *kélt meg* az ily eszme, mondhatnók, a sütőházból vett hasonlattal; nem elég erőteljes arra, hogy az egész költemény kovásza, éltető lelke legyen. Gúny nélkül használom e konyhai hasonlatot: mert semmi mással nem bírom oly érthetőleg kifejezni az alapeszme jóságának föltételét, mint ha azon darab élesztőhöz hasonlítom, mely áthatja az egész süteményt: erőt, emelkedést, gömbölyűséget, s úgy szólva, életet adván neki. Minden attól függ, hogy ez élesztő jó legyen: ne *régi*, ne *gyönge*, ne *keresebb*, mint szükséges.

Most a részletekben többé vagy kevésbbé méltányolt darabok után, azon kisded számú költeményekre jön a sor, melyeket, *egészűl* is, élvezetesen olvashatni. Ilyennek

találtam én ama rövid dalt, mely így kezdődik: „Hallgattad örömmel a lányka dalát, ábrándjait, álmait, szíve baját.“ Az egy nyelvhibán („elhangza“) átsiklik az ember. Ilyen a „Ne bántsátok szép ifjamat“, miről föntebb szóltam. Ilyen még a „Hogyha széttekintek“ kezdetű, melyben a költő elébb kellemes kültárgyakat sorolván fel, így végezi:

Fáj lelkemnek nagyon,
Hogy *ily szép világon*
Oly végtelen az én
Boldogtalanságom.

Ilyen az, mit a föntebb idézett prózaiságok ellensúlyakép igazságosnak látok egészen ide írni:

Elmondám az égnek gyötrelmim, bánatom,
S az ég is elborúlt, meghallván panaszom;
S a holdnak elmondám a hideg éjszakán,
Az is elsápadott kínomnak hallatán; —
S búgott a gerle-pár panaszló éneket,
Midőn azt megtudá, mit a szív szenvedett; —
Elmesélém én azt a lomboknak a fán,
A lomb között búsan megszólalt csalogány;
S a kis virág meghallván szenvedésimet,
Meghajtá bús fejét, — sirt harmatkönnyeket;
Megindúlt szikla bércz kínomnak jaj szaván,
Panaszló hangomat híven viszhangozván.
S midőn embereknek elmondám bánatom, —
Közönynyel hallgaták (ők) végig panaszom.

Ilyen még a nem egészen sikerűlt, de a románcz hangulatát s formáját meglehetősen eltaláló „Halálmadár“ (108. l.) — továbbá „Az érzés világa“; s azon kettő, melyet szintén kiirok. Az „Agglegény“ ama gyöngéd satirával csipkedi tárgyát, mely nőknél férfiak irányában annyira kellemes. „Virginia“ pedig a balladai formába ömlik szerencsésen. Ime mindkettő:

Az agglegény.

Hej lányok! ne büszkélkedjetek,
Kedvemre egy sincsen köztetek:
Így szólt egykor a hetyke gyerek,
Nem egy rózsából áll a berek.

Zsuzsa nem kell, mert arcza barna,
Nagyon sápadt, s parányi Irma:
Így szólt mindég a hetyke gyerek:
Nem egy rózsából áll a berek.

Van országunkban leány elég,
Jut énnekem is szép feleség:
Így szólott még a hetyke gyerek:
Nem egy rózsából áll a berek.

Nem egy rózsából áll a berek,
Házasodni én még nem megyek;
Addig szólott így a *vén* gyerek:
Míg rózsátlanná lőn a berek.

Kétségtelen, hogy e kis darab akármely versgyűjteményben helyet foglalhatna. Ugyanazt mondhatjuk „Virginia“ felől, mely itt következik:

‚Virginia! édes lányom!
Nézd e tőrt kezemben,
Virginia édes lányom!
Nézd a *könyt* szememben,

Érted lányom! gyalázat- és
Halálról beszélek' —
„Véred vagyok, megértette
Nagy lelked' e lélek.“

‚Adj egy csókot, nézzem arczod,
Nem félsz Róma lánya?
Im esküszöm! halálodat
Appius megbánja.‘

„Appius jő — siess apám!
E vastól nem félek,
Inkább szívemben tőr, mint a
Homlokomon bélyeg.“

‚Hah Appius! nézd! e bimbó
Nem számodra termett,
Láttad úgy-e piros vérét?!‘ —
Appius megdermed.

Hátra volna még szólnom a nyelvről, technicáról, de ezek apró esetlenségeit, valamint a női orthographia elsikamlását szoktuk, örömest elnéznők, hol a gondolat meleg. Malvinát különösen az *is* kötszó üldözi, melyet (néha egy versben kétszer is) kénytelen átvinni a következő sor elejére, így:

Feltámad a sírnak mélyiből
Is, ez ijesztő rémkirály! —
S a kéklő harangvirágok
Is harangszót emelnek, —
Még a kisded ibolyának
Is szerényke illatát —
S e tündér álomból
Is, könnyen ébredék —
És rajt' az emberek
Is érzéketlenek —
Mert e tündéri szigeten
Is, mozognod kéne még —
A szent biblia könyvében
Is, e szók olvashatók.

továbbá a *mécst*, *könyt*-féle ragozás, meg szín helyett *szűn;* szinetlen h. *szünetlen;* s szőke h. *szölke;* se helyett *sem* (soha*sem* érje küzdelem), mond*d* h. *mond;* a 74-dik lapon 10. rím egymásután csupa *e*-ből: (engemet, felett; tele, lele; lelkemet, sebemet; üzenetet, levelet; szívemet, lehet) a 120-dikon ilyen rím: ügyeltem *én*, írok *én;* s több efféle. De mondom, ez nem a világ: nagyobb baj, midőn nem találjuk igazolva második részét sem föntebb idézett állításának — hol ezt mondja:

. . . nem ügyeltem én
Arra, miként írok, —
Csak — hogy *mit írok* én.

És most önhöz egy szót, szerkesztő! Nem tudom. mi véleménynyel van a nőiróság felől. Részemről azt látom, hogy mióta e tárgyban Gyulai felszólalt, verselőink száma ez oldalon legalább is meghúszszorozódott. Az *első Malvinától* (D. Takács Judit) a forradalomig alig tudunk említni egy-két nevet; a forradalom után is, ama „famosus" czikk születéseig körűlbelűl, szintén könnyű számbavenni a feltünedező jelenségeket: hanem azóta félelmesen növekszik az arány s ide s tova alig lesz olvasó nő, ki egyszersmind író ne akarjon lenni. Visszahatás-e ez? A kimondott szó, mely az emberiség szebb, de gyöngébb felénél kétségbe vonta a *legfensőbb* teremtői képességet, e szó hatása idézte volna-e elő az ellenhatást, mely irodalmunkban víni látszik a nő jogaiért; vagy csak a pálya könnyűsége, a kecsegtető alkalom, a sükerre mutatkozó kilátás, az újjal érhető dicsőség szomja, vagy a világi közönséges hiúság (mely utóbbitól a nő sem ment egészen) okozta, hogy amazonaink tömör phalanxban nyomúlnak előre, elfoglalni a tért,

mire, tekintve az ellentábor gyönge voltát, nem nagy erőfeszítés látszott szükségesnek? — Én e másodikat gondolom inkább; hozzá még ama szándékos hanyagságot az innenső tábor részéről, mely szerint a tömeges invasió könnyíttetik, a fegyelem laza, őrállomások elhagyatnak, út és kapu tárva-nyitva, mindenféle összesúgás, összekacsintás az ellenséggel szabadon foly, az átszökés napirenden, legénység, fegyverzet nem igen derekabb (ha nem selejtesebb) mint a másik oldalon. De hagyjuk e harczias hasonlatot, beszéljünk egyenesen. Önt vádolom, szerkesztő, és collégáit. Önök csupa udvariságból kegyetlenek a hölgyek iránt. Azt talán még megteszik, hogy egy savanyú képű sühedernek, ki önökhöz verssel belátogat, megmondják, hogy költeménye nem válik a többi közé, nem üti a mértéket, mely pedig bizony koránsem csupa gránátosok számára van felállítva; de ha egy kedves „nagysám" illatdús, rózsaszín papirját szerencsések kapni, rajta a múlt heti *rébusz* megfejtését, vagy egy a boldog emlékű „Hasznos Mulatságokból" parfümmel újrakeresztelt *talányt*, vagy egy dalt, mi ezeknél semmivel sem jobb: akkor önök gipszmacskai könnyűséggel s meggondolással szórják bókjaikat, nem győzvén örűlni, hogy a kilenczvenkilenczedik múzsához önök voltak szerencsés még egy századikat födözni fel. Arra, hogy e szerfölötti udvariasság által épen az így megtisztelt nő hamis helyzetbe jut, hogy szerény neve a világ piaczán gúnyos megjegyzéseknek lehet kitéve, hogy a költemény, mely a boudoir szentélyében kifogás nélkülinek tetszett, nyilvánosság elé hurczolva talán egy arczot mosolyra ingerel, mást elfintorít, a harmadikon boszankodás kétségtelen jeleit idézi föl, — mit gondolnak önök arra! Vagy, ha egy-két darab tűrhetően si-

került, s így önök illető bókja némileg igazoltnak látszik: van-e férfiúi bátorságok egyebet mondani bóknál akkor is, ha a következő tíz-húsz tűrhetetlenűl *nem* sikerűlt? A vád, szerkesztő, önöket sújtja. A nő természettől szerény, tartózkodó, nevére féltékeny, a gúnynak még árnyékától is visszariadó; a nő sohasem lépne mind-a-világ szeme elé, ha meg nem volna győződve, hogy megjelenése nem tesz — legalább kellemetlen benyomást. Önök bátorítása, bíztatásai merészszé (ne mondjam, tolárddá) teszik a nőt, s azt eszközlik, hogy tisztába ne jöhessen tehetsége iránt, s jól-rosszúl folytassa az éneket, melyet önök először, tán csupa complimentből, megtapsoltak. Ez nem szép lovagiasság önöktől. Gyakorlottabb udvariassággal lelnének abban módot, éreztetni a különben is finom fogékonyságú nővel, hogy bizony ez s amaz verse nem kiadni való, vagy ha *ez* talán, a következő tíz-húsz nem. Így nyernének a nők, nyerne az irodalom. Azok csupán kedves oldalról mutatkoznának, s az irodalom sem nélkülözné ama tán nem erőteljes, de annál gyöngédebb s finomabb hangokat — melyek (csak hamisak ne legyenek) oly kellemesen vegyűlnek az egyetemes hármoniába, melynek neve: irodalom.

Ezzel egyszersmind kimondtam, mit tartok én a nőíróság felől. Ha a költői teremtés, alkotás, ama nagy szabású műveire — melyek épen azért *hím* (mâle, masculin) szóval jellemeztetnek — gyöngének tartanám is az emberiség e finomabb szervezetű felét: nem tiltanám soha, hogy zengjenek, *a mint isten tudniok adta.* De csak *úgy.* Csak úgy, a mint keblök istene, az *ihlet,* mely nincs kötve nemhez, meglátogatja őket; csak úgy, ha az, ki illatos nefelejcsből s ibolyából nyújthatna kisded koszorút,

nem ösztönöztetik, hogy mindenféle útszéli gyommal tarkázza s dísztelen halommá növelje adományát, mely így kétszeresen visszatetsző oly gyöngéd kezekből. Nálunk a lyra női újjakon, ha adott is kellemes hangokat: egy Iduna, Ferenczi Teréz például vékony füzetben hagyta ránk szelleme jobb részét, csak Molnár Borbála vizenyős elbeszélései duzzadnak tenyérnyi kötetté. Azt gondolom, hogy a lyrai túl-termelés ártana hölgyeink költészetének. Ezért óhajtanom kell minden író nő mellé oly őszinte barátot, ki elég bátor legyen figyelmeztetni egy-egy tökéletlen versére; mint hű anya vagy gouvernante a rosszúl álló ruhadarabra, melyben világ előtt szégyen volna megjelennie.

Ennyit általában. Visszatérve Malvinához, hogy egyszersmind búcsút vegyek, összefoglalom véleményemet. Malvina egy pár költeménye (talán több is) nincs ihlet, nincs költői hang, nincs hozzáillő forma nélkül; többön meglátszik a nem kellőleg kifejlett csira. Ki egy pár élvezhetőt adott, az fog nyújthatni ezután is, ha meglesi a kellő perczet, ha el nem sieti s megvárja míg a gondolat megérik, ha nem dolgozik kötet számra — még szent czél tekintetéből sem — ha uralkodik declamáló és prózai hajlamán, ha tanulékonyobb akar lenni, szóval, ha nem hisz önök hízelgéseinek, szerkesztő, hanem vagy magán belűl, vagy kívül magán egy szigorú bírót keres, ki ne sajnálja inkább tíz versét máglyára ítélni, csakhogy a tizenegyedik méltó legyen oly szép, költői zengésű névhez: *Malvina.* Isten velünk!

MAGYAR BALLADÁK KÖNYVE. *Válogatott gyűjtemény. Két kötetben. (Ez általános czím alatt is: „Irodalmi kincstár" : III. és IV. kötet.) Pest, 1860—1861. Kiadja Heckenast Gusztáv.*

E gyűjtemény berendezésében szerkesztője (mint halljuk, Székely József) a legkényelmesebb útat követte, az írók neve kezdő betűi szerint, ábéczerendben, állítván össze. Ily módon a felvett írók sora ez: Arany, Bajza, Czuczor, Dalmady, Dózsa, Dömény, B. Eötvös, Erdélyi, Garay, Gyulai, Halász, Hóri, Kisfaludy K., Kölcsey, Lévay, Lisznyai, Magyari, Nagy Imre, Népballadák, Pap Endre, Petőfi, Sárossy, Szász, Szelestey, Székely, Thali, Tisza D., Tompa, Tóth E., Tóth K., Zalár, Vajda J., Vida, Vörösmarty. E szerint csak az F, I, J, O, Q, R, U, X, Y betűk hiányzanak, melyeket, teljesség okáért, szintén ki lehetett volna egészítni, azt hiszem. A Q-ra jó lett volna, például, Quti, az X-re Xánthus (lehetetlen, hogy ne írt volna balladát) s az Y-ra? no arra is akadt volna tán valaki. Mindazáltal kétely támad az emberben, nem lett volna-e czélirányosb a beosztás, faj, vagy időszakok, — a ballada nálunk fejlődése szerint. Kezdeni például Kölcseyn, Kisfaludyn és a kik ez iskolához tartoznak, azután átmenni a népballadákra, melyekből az új irány kiindúlt, végre Petőfit s a többieket állítani össze, fejlődési rendben. Hanem e sok *volna* már mind késő: a gyűjteménynyel be kell érnünk, a mint van. A *népballadák* elseje: „Magyarország megvételéről" — nem más, mint a régi históriás ének: „Emlékezzünk régiekről." Szerkesztő e históriás színt, úgy látszik, le akarta róla törleni, hogy inkább hasonlítson balladához, ezáltal kedvesebbé teendő a nagy közönség előtt. Nem volna szavunk az eljárás ellen

ha sikerűl. De azt látjuk, hogy az eredeti szöveg el van rontva, összekúszálva, a nélkül, hogy valami elvet szorosan kivive tapasztalnánk. Az első vers-szak merőben kimaradt, hihetőleg a krónikás modorért, de e modor alább nem volt elkerülhető, péld. a „Herczeg akkor“ kezdetű versszaknál az első sem krónikásabb. „Az teten ők feltetének“ stb. e *régi szavakban* gazdag hely kimaradt, pedig alliteratiója épen az eredeti balladai ének töredéket sejteti, — ellenben az *elrekentsék*, *akkort*, régi szó és forma, továbbá „*azt* igen örűlé“ régi szóvonzás ott szerepel. „Lakófölde *nagy* jó volna“ a régies *nagy* nem szúrt szemet, de alább: „mert járának *nagy* jó véggel“ — pusztulnia kelle. Sok helyen értelem-másító változtatás is van. „Istentől is kiszeritteténck“ — ez nem „kísértetének“ mint sz. javítja, hanem „kényszeríttetének,“ a mi egészen eposzi vonás: „fato profugi,“ „divinitus.“ — „Mind egyesek ű dolgokban“ ez nem: „egyenesek“ hanem: „egyetértők“ (innen: egyes*ség* = egyetértés). Maradhatott volna a régi, mert a nép most is tudja, használja ily értelemben. „Herczeg akkor *az* földön“ — nem általában: „*a* földön“ mint sz. adja, hanem: „*azon a* földön.“ A *Deus*-féle szójáték kihagyását helyeseljük; de alább: „harmad követet“ — nem *hármat* követet“ fog lenni, hanem „harmad*ik* követet.“ „Némettűl mert megvívék“ nem: „vevék“ bár az értelem hasonlít, hanem: meg*vívák*, mely szó majd al-, majd felhangúan ragoztatott. — Mellőzve a többit, melyekben lényeges hibát nem sejtünk: „Fehér Lászlóra“ kifogásunk az: vagy adni csonkítás nélkül, vagy ha ez ily közönségnél nem lehet, kihagyni merőben. Nagyon meg van nyomorítva, s a czél még sincs elérve. Vagy érti az olvasó, vagy nem. Ha érti, akkor mindegy; ha nem

érti, akkor a meséjét sem fogja. S az a félhomály még veszedelmesebb.

Alkalmilag megemlítjük e ballada egyik sorának népies versióját, mely sokkal erőteljesb, mint az Erdélyi gyűjteményében álló. Az utolsó versszakot így ösmerjük a nép ajkáról:

Mosdóvized vérré váljon,
Kendőruhád *lángot hányjon*,
Az kenyered kővé váljon.
Az ég téged meg se áldjon.

Rím, rhythmus, kifejezés mind erősebb. Végre óhajtanók, ha legalább *gyémánt* kiadásaink tiszták volnának afféle sajtóhibáktól, minők a 47. lapon (Ágnes asszony egyetlen versszakában) csakúgy dőlnek: *foela, csattdrás, mansze, sesb.* Valódi sanskrit nyelv! Azt, hogy e ballada egy pár csonkának tetsző sorát kipótolgassa, még Friebeisz István megkisérlette volt, nem csoda hát, ha e gyűjtemény szerkesztője sem akart kevésbbé „vájt fülűnek“ (mint Kazinczy mondaná) látszani.*)

---

*) E bírálatra a FIGYELŐ legközelebbi számában a következő nyílt levél és válasz jelent meg:

Nyílt levél Arany Jánoshoz.

Tisztelt barátom!

Azért, a mi *Sárosy* érdeme, hogy a magyar balladákat összegyűjté; azért, a mi *Erdélyi* emendatiója (hogy: „kisértetének, egyenesek, megvevék“ stb. szókat használ Toldy „kíszerittetének, egyessek,

megvívék" stb. szavai helyett) azért, a mi *Friebeisz* hibája, hogy „Ágnes asszony" *két* csonka sorát kinyújtóztatja: a Szépirodalmi Figyelőd 21. számában nekem ajánlott „Kazinczy-érdemrendet" el nem fogadhatom, s ezennel tisztelettel visszaküldöm *)

Pest, április 8. 1861.

Székely József.

*) Köszönettel fogadom. A „vájt fület" Kazinczy, Horatius után, finom hallás értelemben használta, s az ellen nincs mit protestálni.

Szerk.

MAGYARHON ÉBREDÉSE. *Eredeti költemények. Irta Ormódi Bertalan. Pest. Nyomatott Wodianer F.-nél. 1860.*

Ormódi jelen füzete, daczára a czímlapon kiemelt „eredetiségnek," azt a hatást tette ránk, mintha valamely jobb költő műveit olvastuk volna — gyönge fordításban. Nem, mintha a nyelv nem volna eléggé magyar, (ámbár az efférlék: „nem tehetek *érte*" = róla 94. l. „ha lehetnék *egyszer* fergeteg" = wenn ich einmal... 125. l. sértik a magyar fület s az ily ragozás: „kézt" — „levélt" — „Fehér *hót* pirosra festi" koránsem jobb a szokottnál s versbeli szorúltságra mutat; „fertőztenek" középige, *cselekvő* értelemmel, — „néz*el*" 90. l. s ennek ellendarabjáúl: „álmod*asz*," 167. l. nyelvtanilag hibás) — hanem mert nincs benne az az erély, energia, mely a valóban eredeti költemények nyelvét bélyegzi, nincs a kifejezésnek ama rövid hatályossága, mely összeszorítja a gondolatot, hogy ez által ruganyosabbá tegye, színt, alakot, zöngést ad neki. Ormódinál nem hiányzanék a költői gondolat — habár ez nem mindig új s nem valami hatalmas is — de, mint az elég-

telen fordító, megnyesi azt, csonkán, halványan, elmosódva adja vissza saját gondolatját, érezteti velünk, hogy az eszme költői volna, erőteljesb kinyomás által hatott is volna ránk — míg így, a mint adja, csak a ki nem elégíttetés fanyar íze marad szánkban. Itt-ott megered a hang, de a teljes dallamból hiányzik valami, az accordba ál hang is vegyűl.

Legtöbb bensőséget azon költeményeiben találtunk, melyek egy saját s mások bűne miatt szenvedő népfaj: „a bánat választott nemzetsége“ sorsán jajdulnak fel. Ilyen (részint) az „Anyám“ czímű, leggyöngédebb érzelmet lehellő dal (19. l.), a „Prometheus,“ „A filiszteusok.“ E hangba játszik továbbá az „Avas alján,“ némi reminiscentiával tárgyban, érzületben Petőfire, de máskint nem rossz darab. Szerelmi dalai közt is van egy pár jó, mint: „Fürödnek a hattyúk“ (csakhogy a „Berettyó vizében“-e? az nagy kérdés) „Még egy dal Emiliának“ „Megboszulja“ — míg néhány („Nem kell nekem ilyen koldus élet“ — „Hallgassatok“ — „Egy kis tömlöcz“ — „Emilia sírja“ stb.) hangban és formában igen emlékeztet a Szerelem gyöngyeire. A hazafi-dalokban nem egyszer frázis szerepel eszme helyett; legjobb a „Tavaszról“ czímű (15. és 95. l. mert kétszer van meg) csakhogy ennek alapeszméjét annyira is megszerette költőnk, hogy négy-öt külön versben ismételi; valamint a „Népek imájá“-nak (13. l.) alapgondolata is meg előfordúl a „Hajdan és most“ feliratúban. (17. l.) Egy pár románcz-féle költeményén dicséretes a hang újdonsága, de ezen lyrai elbeszélések közt nem igen van, a mit egészen sikerűltnek mondhatnánk. Ott a „Románcz a tengerről,“ — melyben a leány *bűvös* hatalommal látszik bírni a tenger felett, úgy hogy tündéri lénynek, hableánynak vélné

az ember, — mégis meg tud halni. Ott van a „Zaránd" czímű, mely jól van gondolva, s alakja is új, de a rémjelenést nagyon fülünkbe magyarázza a költő, a helyett, hogy képzelmünket a Zaránd képzelmébe játszaná át, mikép ez balladában szokás. — „Diargisában" nem értjük a költői gondolatot: a dal erejét akarná magasztalni, mégis a dalnok csak mint *hős* boldogúl.

De nincs szándokunk (legalább ezúttal) részletes bírálatot adni. Csupán a külformára jegyezzük még meg, hogy szerző, úgy látszik, nem szeret a rím nyűgeivel bajlódni, azért van füzetében annyi darab rím nélkül s azért rímei, többnyire, nemcsak nem *keresettek*, de nem is *találtak*. Mint a rímérzék nagy hiányának bizonyságára, a 11-dik lapra utalunk, mely csaknem végig *tok-tek*-rímben kopog le.

Ormódiban van tehetség: nagyobb *műrészettel* nagyobb *mesterré* fogna válni.

BÉRANGER DALAI. *Magyarítják (miért nem fordítják?) Szász Károly, Illésy György és mások. Első füzet. Debreczen. Csáthy Lajos és Társa bizománya. 1860.*

Régen akarunk szólni e füzetkéről, de minthogy frissiben nem lehetett, jobbnak gondolók bevárni a következőt s összefoglalni ezzel. Azonban a második füzetnek még mind semmi nesze; mondjuk el tehát a meglevőre pár szóban észrevételünket. Tartalma Szász K. fordításában 12, Illéssyében 15 költemény, átellenbe nyomott franczia szöveggel; a *mások* itt még nincsenek képviselve. Mindegyik fordító darabjai közűl sajtó útján már több fordúlt meg a közönség előtt. Szász, úgy látszik, a ko-

molyabb chanson-ok felé hajol, míg Illéssy inkább a vidor neműeken kap. Amannak fordításai hívebbek az eredetihez, s a tárgyhoz illően magasabb stilben tartvák, de nyelvök itt-ott nehézkes, sok helyen nemcsak a kereszt-rímelést, de az eredetinek stropha-szerkezetét sem bírják meg, sőt van példa rá, hogy a megfelelő versszakok illető sorai sem vágnak össze, mint a „Sok szerelem“ czíműben (15. l.), melynek első versszaka így kezdődik:

Bármit beszél a bölcseség: nagyon bánt
A gazdagságnak vágya engemet! —

s a második stropha így felel rá:

Ha Adélt diesőítni a dal
Hatalmát birnák ajkaim —

mi annál visszatetszőbb, minél inkább megszoktuk e chansonokat egy-egy nem ismert, de lelkünkben zengő melodiára olvasni. Illésy fordítása ellenben nem mindig törekszik a szóhűségre, el-elmos egy-egy finom vonást az eredetiből, de könnyebben foly, néha a formát még rövidíti is (legalább az eredeti néma *e*-jeivel) mégis használ keresztrímet, noha rímei megint alább állnak társa rímeinél, könnyű magyarsága néha torzít az eredeti finomságán, például „Jó Mihály“ kezdete (29. l.):

Aux gens atrabilaires	Nyomorúlt siralmak völgye
Pour exemple donné,	*Savanyúpofás* világ:
En un temps de misères	Mintaképűl im elődbe
Roger Bontemps est né.	Adta a sors Jó Mihályt.

ez mehet a Komlóban, de nem Béranger stilje. Az utópiai királyban (Le roi d'Yvetot), mely a sikerűltebbek közé tartozik, a *code* nem *kiséret*, hanem törvénykönyv

(codex) s a *cabaret* „vendéglő"-vé finomítva nem teszi azt a hatást, a mit az eredetiben. Hanem elég. Béranger fordítása nehéz: fordítók sem adhatják vissza az eredetinek rhythmusát, könnyedségét, finomságát, de látszik e füzetből is, hogy a lehetőségig iparkodtak megoldani nagy feladatukat. Gáncsolni könnyű: csinálni ugyancsak nehéz. Probatum est.

LA MOISSON. (*Az aratás.*) *Poésies par Achille Millien.* (*Vanier, Páris, 1860.*)

Az ifjú költőt, kinek műve s neve áll e czikk fölött, Thalès Bernard, irodalmunknak is jó akaró ismertetője, e szavakkal mutatja be a franczia közönségnek.

„Jelen kötet a legteljesebben igazolja azon elméletet, mely a mai költészetnek a népköltészet alapjára helyezését sürgeti, azaz kívánja, hogy ez utóbbitól sajátítsa el stilja egyszerűségét, érzelmei nyiltságát, képei frisseségét, rajzai kellemes körvonalait, ellentétben a mondvacsinált formákkal, melyek úgy a romantismusban, mint elleneinél, feltalálhatók. Elismerjük a közelebbi évek költőinek nagy ügyességét; csinosan tudják faragni a mondatokat s rímelni két-három szótaggal; de a mivel nincsenek megáldva az, hogy tessenek, hogy megindítsák a szívet; igazuk van hát a fiataloknak, ha odahagyván ez irodalmi mozaik- és gipszmunkát, a természethez fordúlnak. Mintán sem a hajdan mumiáit sem a középkor szörnyeit nem szeretik, mindazáltal az emberi szellem legyőzhetlen kényszerűségénél fogva valamely hagyományhoz ragaszkodniok kell: a népköltészethez folyamodnak, mely őket nem távolítja el a természettől, s ily

módon az emberi értelemnek új irányát látjuk kijelölve, új nemét a költészetnek alapítva meg.

E kötet szerzőjének jutott a dicsőség, hogy első legyen, ki nyiltan bevallja emez új irányt. Ő nem fitogatja tudományát, de szintúgy megveti a franczia nyelven írt otromba gajdolásokat (népi verseket); ő a népköltészetet a bretagnei, a *magyar*, az eszth dalokon tanulmányozza; s miután így lelke mélyén az első könnyű vonalokat levázolta, szemléli a természetet, az ihlet felbuzog s egy huzamban megteremti gyönyörű alkotásait, melyeknek igazsága meglep és elbájol. A *Delelés*-ben (La Méridienne, déli nyugvás), Millien Achille úr egy kertészt rajzol elénk, ki fa alatt ülvén, jegyeséről ábrándozik, míg körötte a zöld virány teljes szépségben mosolyog; a madarak, felhasználva merengő szórakozását, neki esnek pusztítani gyümölcsös bokrait; egyszer észreveszi a csínyt és váltig boszankodik érte:

De tapsoló szárnynyal, gúnyfütytyel a rigó
Boszantá s karban a pajzán vörösbegyek:
— Köszönjük, álmodozz' szépedre mindig, oh...
S gyümölcsöd, bátya, hagyd nekünk dézmálni meg.

E mezei zamattal és epétlen ironiával teljes költészetnek az az érdeme is megvan, hogy igen eredeti. Ám hányjátok föl minden nép pásztori költeményeit: nem fogjátok e darabot feltalálni közöttük, csupán a fajt, melynek létét köszöni. A *Nász*, az *Ünnepi menet* (La Noce, Le Défilé) szintén egyaránt jelesek festői stiljok által. Az *Őrültben*, melyet mintha csak a *magyar Petőfi* írt volna, a legfinomabb érzés uralkodik; a lélek párbeszéde ez a virágokkal, testvéri közlekedés a mindenség s a teremtmény között, de mely azért nem viharos, mi-

ként a pantheismus vonaglásai, sőt egyenesen a keresztyén érzelemből foly. Tudjuk, hogy a népi költészet nem egyéb, mint természetes fusiója a barbar népeknek, a lélekben a keresztyén hit által fölgerjesztett érzékenységgel. Szerző hív marad ezen hagyományhoz. Morvanba, Közép-Franeziaország ezen Bretagne-jába vonúltan, minden felindulásra önmagába mélyed és lelke hathatós dallamokat lehell. Valami ünnepélyes az, midőn leírja a nagy sík rónán keresztűl bolyongó ökröket; s a siciliai énekek bánatos zöngelmét juttatja eszünkbe, festvén, mikép hizlalják a halottak földi maradványai a virágos mezőt; a haza szerelme szintén nem kevésbbé ihleti lantját, s élő tanúságot tesz azon publicisták ellen, kik korunk elaggását kiabálják, mivel a közönség nem akarja bámulni rossz prózájokat. Néha metaphysicát burkol a népszerű formába: *Éj* czímű költeménye (La Nuit) egy pásztor panaszát tolmácsolja, ki műveletlen szelleme által gyötörve, annál meghatóbb keservre fakad a puszta kietlenében, minthogy e keserv primitiv elmétől származik. Örömest hallgatjuk e durva hangokat, melyek bennünket messze kiragadnak az akadémiai értekezések s az irodalom-tanárok izetlen periodusainak köréből. A *Sekély* (Le Gué, gázlóhely) ugyan borzadásba ejtené La Harpe tanítványait, kik számosabbak még ma is, mint gondolnók; hanem a korlát ma már át van törve, a fiatalság jő, hozza új nyelvét, csak kiáltani kell, mint hajdanta a tornán: „fussatok!“

Midőn Millien eltávozik a pásztori nemtől, miként a *Törekvésben* (Aspiration), akkor is mindig szerencsésen adja vissza a természetet, de nem annyira eredeti, és homályosan emlékeztet Laprade Victorra, ezen költőre, kinek erőteljes bölcsészete oly erélyes formákba van

öltöztetve. Egyébiránt Millien Achill nem is csinál titkot a nagy rokonszenvből, melylyel a *Symphoniák* szerzője iránt viseltetik és neki ajánlja egy költeményét, melyben a stil szabatossága egyenlő a képek elevenségével.

Burns Robert néhány utánzása (fordítás) is van e gyűjteményben, mely megérdemli, hogy felé fordúljon a közfigyelem, és felé is fog.

Az olvasó, ki valamely költőbül többet is akar ismerni, mint a lelket, talán szeretne tudni némely részleteket Millien Achill-ről; de ő sokkal ifjabb még, hogysem az életben szerepe lehetett volna; mint barátja a magánynak, ő a legszebb részt választotta: dalolni szerényen, várva a napot, midőn költészete minden szívben viszhangra talál. A *France littéraire*-ben lépett föl először. Tudjuk, hogy e lap Lyonban jelenik meg Peladan Adrien, egy buzgó keresztyén s lelkesűlt poéta gondjai alatt, kinek jellemzésére látszik írva lenni a bibliai mondat: „házadnak szerelme megemészt engem.“ Millien Achill nem tehette, hogy meg ne hallja Peladan úr erélyes szózatát, ki felhíja a vidéket, hogy rázza le nyakáról a főváros irodalmi jármát. Valóban mi szükség is, arra, hogy az ember verset írjon, a „rue de Bourgogne“-on vagy az „Institut“ körűl lakni? A classicus költőknél szükség volt a városi lakás; mező, falu kell az új pásztori iskolának, mely azon van, hogy a nép szájába igazi költészetet adjon, cserébe a mi franczia vidékeink visszataszitó *gajdái* helyett.

Ha e kisérlet nem utopia, egy nevezetes feladat lenne megoldva, a mennyiben lehetségesnek gondolnánk oly költészetet, mely egyaránt tessék a sokaságnak és a művelt szellemeknek. Nyilvánvaló, hogy az igen művelt költők szerzette pastoralék, maga Tasso gyönyörű

Amintá-ja sem érdeklik a népet, mely se nymphákról se satyrokról nem tud; neki a természet kell, egyszerű szépségiben, de csinos formába öltöztetve, mely megnyerje a művelt szellemeket is. Im, ez alakban fogadja ma egész világ e feladatot: sikerűlt-e Milliennek, ki a kérdést bizonyosan jól fogta fel, meg is oldani? Ezt a közönség határozza el; de még ha el nem ismertetnék is a mezei s pásztori költészet feltámadási joga, el kellene ismernünk, hogy Millien Achill írt vagy 10—12, minden tekintetben tökélyes darabot; és így zálogot nyújta a józan irodalom kedvelőinek, hogy folytathassa e jól kezdett pályát, és hogy festői tanulmányainak körét lakóföldе tájain túl is kiterjeszsze. Akkor lesz ő teljes birtokában tehetségeinek s akkor nem fogják tőle megtagadni az *úttörő* (précurseur) czímet, melyet még most kétségbe vonnak."

Eddig a franczia ismertetés. Ránk, magyarokra nézve nem csak hízelgő, de örvendetes is, hogy a világhírű franczia költészet, mely a Corneille-Racine időszakban egész Európát lábainál látta, melynek csak e században is Lamartine-Hugo-Béranger három-egysége oly dicskörben ragyogó csoportozatát képezi, most érezvén az újjászületés szükségét, a *mi dalainkra* hivatkozik, utánunk indúl, s ezáltal nemcsak igazolja, hanem világjelentőségre emeli a költészetünkben létező forradalmat. Ime, a franczia poesis most érkezett oda, hol mi a 40—50 közötti évtizedben valánk; most próbálja bevinni költészetébe a népi ének „stilja egyszerűségét, érzelmei nyiltságát, képei frisseségét, rajzainak kellemes körvonalait, ellentétben a mondvacsinált, a conventionális formákkal." Maga Thalès Bernard, nem csupán elméletben, de gyakorlatban is, ez új irány apostola, egy Sau-

lusból lett buzgó Paulus, kit leginkább *a mi Petőfink* ragyogó fénye térített meg. De bármint örűljünk e mozgalomnak, lehetetlen elhallgatnunk némely észrevételt a föntebbi elméletre. Azt igen jól mondja Bernard, hogy *mai*, vagy bármikori költészetnek, ha elvénűlve új erőt, ruganyosságot kíván nyerni, a népi alapra kell helyezkednie. De megütődve olvastuk, hogy ez új irány legkitűnőbb képviselőjének, Milliennek, dicséretére hozza föl, hogy *megvetve* az „otromba“ a „visszataszító“ franczia „complaintes“-eket, idegen népdalokhoz folyamodik. — Természetesen, mi kevéssé vagyunk oly helyzetben, hogy megítélhessük, mennyire otrombák, visszataszítók ezen „complaintes“-ek: de annyit bizony szóval erősíthetünk, hogy a költészet regeneratiója népies alapon csak ott és annyiban sikerűl — hol és mennyiben a népies alap egyszersmind hagyományos, *nemzeti* is. Nem elég más nemzet, más égalj, más vér hagyományait tenni magunkévá: eljárásunk így nem különbözik ama másiktól, melynek következtén *utánzási korszakok* állnak be valamely irodalomban, mint volt nálunk is a franczia, a latin iskoláé. Mellesleg ugyan vehetni át idegen nép költészetéből is, de rendesen csak az fakad meg az ily ültetvényből, mely a minnépünk jellemében alkalmas földre talál. Így nálunk az éjszaki ballada: mert népünk is bír rokon költeményekkel, sőt az irodalom elébb behozta a ballada népi alakját, hogysem ismerős lett volna az éjszakiakkal. Tehát a franczia költészetnek is, ha meg akar újhodni, főleg nemzeti alapra kell helyeznie magát. És ez, bármi „otrombák“ legyenek azon „complaintes“-ek, véleményem szerint nem lehetetlen. A népnek mindenütt van költészete: az külsőleg lehet otromba, visszatoló; sok költemény, tán a leg-

nagyobb rész, minden becs nélküli gajdolás: de keressük csak! bizonyosan fogunk találni egy-két becses darabot, melyet aztán mintáúl vehetünk. Ama „chanson"-ok, melyek alapján Béranger a maga gyönyörű dalait kifejtette, legnagyobb részt valószínűen korcsmai „réják" voltak, de ő megtalálta bennök a magvat, melyből önköltészetét dicsően felvirágoztassa. Ha a chanson nem franczia, hanem például *német* traditio: Bérangernek minden lángelméje s művészete által sem sikerűlt volna e formát honfiai előtt oly népszerűvé tenni, a milyenné tette. Béranger jó úton, az egyedül helyes úton járt költészetének „népi alapra" helyezésében, mert nem csak *általában* néphagyományra, hanem *franczia* néphagyományra támaszkodott.

Másik észrevételünk a *czélt* illeti, melyre Th. Bernard szerint a költészet emez új iránya törekednék. Azt mondja, mind a világ által így van föltéve s elfogadva a problema: oly költészetet hozni létre, mely *egyaránt tessék a sokaságnak és a művelt szellemeknek.* Volt idő, mikor nálunk is ilyes valamit képzeltek a népies irány feladatáúl: midőn a ponyvairodalom regeneratiója látszott lenni végczélja a költészetben megindított átalakulásnak. A népet tanítani, valami jobbra tanítani annál, a mit ő tud: ez lőn a jelszó. De nem úgy áll a kérdés. A nép*től* tanulni, s ily módon a költészetet fölfrissíteni, nemzeti alapra helyezni: ebben áll a feladat. Mesterkélt, conventionális formák és érzelmek helyett elsajátítni a népköltészetből nemcsak a stil egyszerűségét, hanem *erélyét* is, nem csak az érzelem nyíltságát, hanem közvetlenségét is; el, hagyományos formáit, el mindent, a mi abban költői továbbfejtésre alkalmas. Nem is oda fog a — hibásan úgy nevezett —

népköltő törekedni, hogy a vásári közönség számára vastagon szájba-rágott történeteket és dalokat írjon: e tatárpéteres mulatság nem fér össze a költészet magas céljaival. De az iránt sem lehet csalódásban, hogy a költészetet élvezheti ugyan a nagy, a legnagyobb közönség is, ha tárgy, forma és nyelv nekivaló: hanem ez élvezés ritkán tiszta, aesthetikai kútfőből ered: többnyire igen nagy része van benne a poesis lényegére nézve külső, mellékes, alárendelt dolgoknak; úgy hogy azt, a mi benne költői, mindenkor csupán az aránylag kiesiny, finomabb izlésű közönség élvezi. Felhagy e szerint a törekvéssel, hogy minél nagyobb sokaságnak tetsző dolgokat írjon; célja, mint minden valódi költőé, egyedül a *szép* felé irányúl; ha *egyszerű*, nem azért az, hogy fűfa által érthető legyen, hanem, mert egyszerű eszközökkel *hatni tudni* erőnek a jele, s az egyszerű szép annál szebb; ha népi szólást használ, nem azért teszi, hogy Gyuri bojtár felrikkantson a jól ismert kifejezésre, hanem, hogy nyelvének erőt, bájt, zöngelmet, faji zamatot kölcsönözzön; ha ellesi az érzelmek természetes, közvetlen nyilatkozását, s ugyanazt visszaadja költeményében, célja nem oda megy ki, hogy — bocsánat a hétköznapi szólásért — *produkálja* a parasztot, hanem hogy az igazi pathosz nyomára akadjon, melyet színtelen társas életünk prózájában hiába keres; ha fölveszi, tovább fejti a megszokott formákat, a mintegy anyatéjjel beszítt népi és nemzeti dallamokat, akkor a fejlődés természetes törvényének hódol, mely épen úgy kizárja az ugrást, octroyrozást a művészetben, mint a politikában, és tiszteli, alapúl fogadja a történeti hagyományokat. Tekintsünk a hellén és római költészetre: amaz természetes belfejlődés útján jutott a tökély pontjára, ez ide-

gen traditióhoz tapadva, legvirágzóbb szakában sem birt teljes önállásra jutni.

Egyébaránt a mi a szóban forgó verseket s általában Millien úr költészetét nézi: az távolról sem hasonlítható a Petőfiéhez. „Őrült"-je, melyet Bernard Petőfihez méltónak jellemez, oly szelíd, igénytelen, józan valami, hogy alig foghatjuk meg ez összehasonlítást. Ime prózai fordítása: Zöld virány közt, lombok árnyában térdel vala, beszélgetvén a virágokkal: „Arany gombok (vagy: bimbók) — monda — százszorszépek, nővéreim! jövök üdvözleni benneteket, gyönge teremtmények. Fordítsátok felém mosolygó homlokotokat; a szerelmes szellőtűl hajoljatok meg, susogva. Távol tőletek, ártatlan virágaim! négyszer láttam újra születni keleten a napot. De im visszatértem a mi magányunkba. Mint örűlök, hogy viszontlátlak! Szűzi kebleteket nem halványítá el a gonosznak, a mi ármányaink s hálátlanságunknak lehellete. Én lelepleztem előttetek szívem titkait és ti sohasem csalátok meg bizalmam, ti nem nevettétek, hugaim, szenvedésemet; ti mindenkor vigasztaló barát vagytok. Könyörgéseitek mint adót viszik szűntelen legédesb illattokat az Örökkévaló lábaihoz: isten, atyátok, minden órában őrködik fölöttetek és áldással tetéz, miként a madarakat, testvéreiteket. Ő nektek mindent megadott: de nem is támad ellene soha büszkeségtek, mint az emberi gőg; az emberek gonoszok; de el is tűnik tőlök, mint álom, a béke, s futja őket. Az ő életök a búbánat szelétől ragadtatik, míg a ti sorsotok édességgel van behintve... Ma este, ha akarjátok, imádkozzunk, oh nővéreim e szegény s haj! örökből kitagadott fajért." Monda. E közben az elszunyadt zefir megszűnt játszani a zöld levelek közt, s

a virágok fölemelék csillagzó fejöket, örűlvén hallhatni barátjok szavát. És míg én ábrándozva, hallgatva állék, egyszer csak a völgyből felém kiált egy pásztor: „Ne félj közelebb menni a szegény háborúlthoz; habár esze nincs is, csendes az őrűltsége.“ Lássunk egy másikat.

„Az éj.“ — Sötét éjben ha egyedül vagyok, velem csupán ebem s a nyáj, melyet köröttem látok a homályban legelni dombos oldalon;

Én nem tudom, miért hogy ajkamon nem bír fakadni semmi dal; miért hogy sík gyepen ledőlve nem alhatom, s ábránd fog el.

Én nem tudom, mért reszketek ha szél a nyárfával susog, ha távol zúg a vizesés vagy a berekből hangzik egy kiáltás.

Félsz ez? Nem: a vadkan fogával ha szembeszállni kell merény, egész falu azt tartja — nem dicsekszem — hogy senki vélem föl nem ér.

Ah! hányszor tetszett úgy, szemem megállva egy-egy csillagon, mikéntha átolvasni tudnék a mennybolt éji fátyolán!

És állva majd a csacska ér partján s figyelve hangjait, oh, hányszor tetszett úgy nekem, mintha megérteném szavát.

De hogy mit zenge a moraj, a mennyboltján mit olvasék, a tiszta éjben, mely csodás érzés fogá el szívemet:

Azt kifejezni, kedvesim! szót nem találok ajkamon; az egy homályos szende báj mit éjben lelni föl csupán.

S midőn az árny már széled is, nem zeng, mint másszor, énekem; röpűlve ábránd-szárnyakon, szó reggelig se jő belém.“

Ime ily hangon ír a nagy reményű költő, kitől Th. Bernard a francia költészet újjászületését várja. Egyszerű, tiszta, szabatos stil, könnyed vonások: de mindenütt az a hangfogó sourdine, mely a gyöngédséget majdnem gyöngeségig viszi. Maga azon darab, melyről Bernard azt mondja, hogy felbőszítné La Harpe tanítványait, melyben tehát valami szilaj erőt, kirugást várnánk, oly szintelen, hogy ha kiveszszük itt-ott prózai hangját, s a vizen átkelő ökrök igazán festői leírását, mi sincs benne, a miben távolról is *költői* vakmerőséget találjunk. Egy pásztor viszi benne a szót, ki ökreit a *gázló* felé hajtja s beszédbe ered valami útassal. Itt következik.

A sekély. (Le gué.) — Hola! hó! Ha Closeries-be akarsz menni, csak eredj a précy-i ösvényen, mely előtted van; én majd, legelőre hajtván veres ökreimet, elkisérlek amoda a gázlóig. Ha az embernek, mint nekem, harmincz ökröt kell hajtani, szükség hogy az ostort (tulajdonkép: ösztön, szurdaló vas) mindig kezében tartsa; mert a bömbölő bikák, melyeket vonz a friss pázsit, nem akarnak mindig az egyenes úton járni. Minap ketten valánk még gulyát terelni; volt egy pajtásom, ki velem együtt dalolt; de hat napja már, hogy láttuk a Saint-Eloi hídján elmenni a háborúba. Magam is karabint akarok már viselni, én is a katonák soraiba állok! Egy úton kell vele járnom; belefáradtam, pajtás... Látod már a gázlót odalenn? Egy tizenhatéves arcz (leány) nélkül, mely engem a faluban tart, már el is hagytam volna az ökröket és mezőket; de Madelaine egy idő óta csapodár; elmehetnék könnyen, s nagy fájdalom nélkül. Pajtás, segíts: verd a folyam felé, verd a fehér bikát, mely felőled megy; sokáig kell futkosni

s bezárni a korlátot, ha valamelyik egyedül elkóborol a mezőn. Nosza, barátom, fújj bele a dudába míg nagy ökreim a vízhez közelednek; valahányszor a makacs csoport nem akar menni, duda hanggal indítom útnak. Ne álljon még meg a csorda, mely szaglálja a füvet, tág orrlyukkal szíja be a friss levegőt, és bőg a gázló közepén és fejét lesütve oltja szomját a nádas árnyékában? Végre fölemelt szavakkal, kérődzve, tekintetöket a láthatárnak szegezve állnak; azt hinné az ember, hogy a folyam keresztbékó lábaikon.... no de mégis kilépnek már a pázsitra. Hola! hó! itt az én tanyám: addsza az ostort; köszönöm pajtás. Csak eredj a tört ösvényen, mely előtted van, egy óra múlva meglátod a précyi tornyot."

Egy kép a német-alföldi iskolából: s ilyenek rajzolásában tűntet ki legnagyobb virtuositást a franczia költészet reménybeli átalakítója, Millien.

ALKOTMÁNYOS NAGY NAPTÁR. *1862. évre. Kiadja Müller Gyula. Pest, 1862.*

A Figyelő szépen békét hagyna Müller Gyula alkotmányos nagy naptárának, ha egy mű nem volna benne közölve, mely iránt nem lehet közönyös az irodalom, mert Petőfitől származik: Az Apostol. „Nagyobb becsű művel — olvassuk a naptár jegyzetét rá — alig kezdhet*nénk* meg naptárunk jelen évfolyamának szépirodalmi részét, mint halhatatlan költőnk e nagyszerű költeményével, melyet 1848-ban írt, s mely még eddig nyomtatásban meg nem jelenvén, csak kevéssé ismeretes." Nagy írónak jeles művét kiragadni a homályból s átadni

a közönségnek, hogy élvezze, örüljön és gyönyörködjék, dicséretes buzgalom, s hihetően ez ösztönözte Müller Gyula kiadó urat, hogy naptára érdekességét növelje a hosszú idő óta némán veszteglő költeménynyel. De a ki nagy író művének kiadására vállalkozik, annak egyéb kötelessége is van, mint a nyomtatás költségét viselni. Gondoskodnia kell, hogy a szedés a leghitelesb kézirat, s ha lehetséges magának a szerzőnek kézirata után történjék, s a javítás, hozzáértő egyén által a szerző czéljaihoz, a nyelv és mérték kívánalmaihoz legyen alkalmazva. Mielőtt azonban kiadáshoz fogna, kétszer is meg kell gondolnia, vajon a munka világot láthat-e úgy, a mint szerzője megírta vagy a körűlmények kihagyást, változtatást követelnek. Az utóbbiak sohasem jogosak a szerző irányában; de kevésbbé lényeges helyeken parancsoló kényszerűségből a kihagyás elnézhető: a változtatás soha. Kinek van joga Petőfivel azt mondatni, a mit ő nem mondott? Elhallgattatni lehet, de meghamisítni nem. Hát még, ha e változtatás oly nemű, hogy a költemény alapgondolatját támadja meg? Ha ily műtétel nélkül meg nem jelenhetik, akkor — tanácsosabb ki sem adni.

Ezen aggodalom már akkor feltámadt bennünk, midőn az Apostolnak több évvel ezelőtt szándékba vett kiadásáról hallottunk. És csakugyan, kinek akkor alkalma volt az utóbb megsemmisített nyomdai ívekbe belépillantani, bizonyíthatja, hogy azon kiadás is nem csak hézagos, csonka, hanem alapgondolatjában is elferdített fogott volna lenni. A darab hősének abban is oly lelkiállapot tulajdoníttatik végűl, mely Petőfinek gondolatjában sem volt. Bármily véleménynyel legyen valaki a hősiség ezen neméről: azt hiszszük, egy oly író,

mint Petőfi, megérdemli, hogy tiszteletben tartsák meggyőződéseit, s ha ő feketét mond, ne igyekezzenek fehérre mázolni. Kihagyások is lettek volna ama kiadásban: de a megmaradt részek (ama ferdítést leszámítva, mely pár szóval eszközöltetett), a költő kéziratához híven, jól, értelmesen fogtak volna megjelenni. Müller úr kiadványáról ennyi dicséretet sem mondhatunk. Sőt kötelesnek érezzük magunkat föntebbi elégűlt jegyzetét úgy módosítni: „hogy nagy beesű művet alig lehetett volna tökéletlenebbűl adni ki, mint halhatatlan költőnk e nagyszerű költeményét az Alkotmányos naptár.“ Alkalmunk volt azt sorról sorra összevetni egy oly kézirattal, melynél senki sem mutathat elő hitelesebbet, s ki Müller úr Apostolának (mert Petőfiének nem mondhatjuk) e műtételre használt példányát jegyzeteinkkel meglátná, annak lehetne fogalma bosszúságunkról.

Eleinte nem bírtuk elgondolni: valamely iskolás gyermek collectája szolgált-e szövegűl a kiadónak, vagy a nyomdai javítnok érezte magát felhatalmazva, hogy Petőfi helyesírását, nyelvét, jambusait nivellirozó tolla alá vesse. De később annak találtuk nyomait, hogy oly egyénnel van dolgunk, ki Petőfi nyelvén, orthographiáján, verselésén javítni akar; pontozását fölcseréli, soraiba egyes szótagokat, szavakat betold, vagy onnan lenyes; egy jambus-sorból kettőt, kettőből egyet csinál; egész sorokat (nem a kényes helyeken) elhagy, olykor mással cserél föl; szakaszokat összefoglal, hol az eredetiben külön állnak s elválaszt, hol összefoglalvák: egy szóval, a ki egészen sajátja gyanánt bánik e költeménynyel.

Kezdjük a legsekélyebbnek látszón, de a mi, kivált versnél, igen nagy befolyással van a szöveg értelmes

olvasására, a mérték gördülésére, az érzelmi nyomaték feltűntetésére. Kezdjük az orthographián és pontozáson. Ki Petőfi kéziratát ismeri, tudja, hogy az ő írása nemcsak calligraphiai csín, hanem helyesírási szabatosság tekintetében is a legjobbak egyike volt. Nem is haladt azóta a magyar helyesírás, kivéve talán, hogy az ő kettős *ly*-ei helyett (me*lly*, i*lly*, o*lly*) egy *ly* kapott lábra, s hogy a változó *sz* hangú igékben, hol ő Révay után *t*-t írt (*aluttam*, — de nem következetesen al*úgy*, alu*nni*, alu*nn*ám stb.) a többség ma *d*-t használ. Nem volt hát semmi oka a javítónak megváltoztatni Petőfi helyesírását. Nem volt joga kö*ny*-et írni, hol a vers kö*nny*-et kíván, em*lő*jét, hol a jambus em*le*jét követel, elhagyni az apostrophot az *álmodj'* ikes ige mellől, homlok*ról*-t igazítni, hol homlok*rul* a mérték; ki*nt* szót használni, hol szebben hangzik a ki*nn*, va*lj*ont tenni, a jambicus va*j*on helyébe, féléjök-re változtatni, értelem zavarólag, a föléjök szót; elválasztani, a mit Petőfi összeírt: „éjszak fényével,“ „fél isten“ stb. Nem volt joga fölcserélni, elhagyni, más helyre rakni Petőfi írásjeleit: a gondolatjelt (. . . .) egyszerű vesszővel, a pontot commával, a felkiáltást ponttal, vagy viszont, váltogatni fel, tetszése szerint és találomra. Vagy mindegy az, ha Petőfi így kezd egy versszakaszt:

És úgy történt. A mit sok évi
Erőködés meg nem hozott — stb.

s kiadója, összefoglalván az előbbi versszakkal, a pontot vesszővel helyettesíti:

És úgy történt, a mit sok évi —?

Mindegy, ha a költő pontokkal adván nyomatékot a versnek, ez új Heinsius recensiójából a pontok mind eltűnnek, ilyen formán:

Pet. Pedig csalatkozott.
Ez nem végső fájdalma volt.
Midőn a börtönből kilépett,
Azt kérdezé: „szabad tehát
A nemzet, a haza?“ —
Napt. Pedig csalatkozott,
És nem végső fájdalma volt,
Midőn a börtönből stb.

A kinek ez mindegy, az ne fogjon jeles író művének kiadásához, adja a magáét, a hogy tetszik. És midőn Petőfi, értelmes szabatossággal így rakja jegyeit:

Az, isten, tégedet csúfol!

ne olvastasson effélét:

Az *Isten téged csúfol!*

Ez orthographia és jelrakásbeli tökéletlenség így foly végig az egész költeményen, s a mit Petőfi írásjelekkel akart kifejezni, az merőben elvész. De még ez nem minden. A hiba és önkény ezer nemével találkozunk e kiadásban. Ide írok néhány *jambust:* az első mindig Petőfié, a rákövetkező pedig folyvást az Alk. Naptár javítása. A kinek füle van a hallásra, hallja:

Azaz *hogy* puszta volna, ha —
Azaz puszta volna, ha —
Anyjának száraz eml*e*jét —
Anyjának száraz eml*ő*jét —

Kitört belőle ellen állha*tat*lanúl —
   Kitört belőle ellenáll*hat*lanúl —
Levette váll*ai*tokról az álom —
   Levette váll*a*tokról az álom —
A gyertyalángként, melyre *rá*lehelltek —
   A gyertyalángként, melyre lehelltek —
S mit a ti*éi*dnek s magadnak —
   S mit a ti*e*dnek s magadnak —
Nem birsz megszer*ze*ni —
   Nem birsz megszer*ez*ni —
Halkan kinyitj' a hintó ajtaját —
   Halkan kinyitj*a a* hintó ajtaját —
Fiú-e, vagy *lány*, még nem is tudom —
   Fiú-e, vagy *le*ány, még nem is tudom —
Szomszédasszony legyen keresztanya —
   Szomszédasszony legyen *a* keresztanya —
Ily hosszú útat *még* nem tett soha —
   Ily hosszú útat nem tett soha —
A szegletkőhöz támasztá fejét —
   S szegletkőhöz támasztá fejét —
Átellenében tarka játékszerrel —
   Az átellenében tarka játékszerrel —
Azokra néze *és* mosolyga, mintha —
   Azokra néze, mosolyga, mintha —
Miért e halk járás, e suttogás? —
   Miért e halk járás, e *halk* suttogás —
E kisded halva van, éhen *hala* —
   E kisded halva van, éhen ha*lva* —
Az én kezembe öntené *az* isten —
   Az én kezembe öntené Isten —
Bár erre *ollyan* nagy szüksége volt —
   Bár erre *oly* nagy szüksége volt —
Ki fogja *el*táplálni őket? —
   Ki fogja táplálni őket? —

Minek van vége?... álmodott? —
  Minek van vége? *mit* álmodott? —
Talán *épen* szomszédom itten? —
  Talán *ép* szomszédom itten? —

Es ez így megyen a végtelenig. — Avatatlan olvasó tán szőrszálhasogatásnak veszi az ilyet, hiszen egy szótaggal több vagy kevesebb: de az értelem körűlbelűl az marad. Hanem ez „egy szó tag" a versben igen lényeges dolog: egy szótag a jambust trocheussá változtatja, a mi aztán a gyakorlott fülre oly hatást tesz, mintha a csárdást tánczolónak rögtön csak valczert kezdenének húzni a lába alá. Azt pedig senkisem mondja, hogy mindegy. De szolgálhatunk akármennyi hibával, hol az értelem is meg van rontva. Lap számra idézhetnők, ha nem sajnálnók tőle a helyet. Elég lesz mutatóba néhány.

Pet. Csak néha sóhajt *ott*benn az anya —
Alk. N. Csak néha sóhaj*tott* benn az anya —
P. Hol a tőr, hol van a kard, a mely
Irtóztatóbb, gyötrelmesebb
Sebet vón képes ejteni
Mint ejtett apja szívén
E gyermek ajaka?
A. N. Hol a tőr, hol van a kard, a mely
Irtóztatóbb, gyötrelmesebb,
Mint ejtett apja szivén stb. (Csak egy sor maradt ki.)
P. Nézett beléje oly merően, mintha
Azt föl akarta volna gyujtani
Éjszakfényével lángoló szemé*nek*.
A. N. Nézett beléje stb...
Éjszak fényével lángoló szemé*rel*.
P. Ős-szellem fényében *förödve* —
A. N. Ős szellem fényébe *merülve* —

P. Ember *hajol* meg emberek előtt! —
A. N. Ember *hajólj* meg emberek előtt! —
P. Mert én őket, bár *vétkesek*,
Vétkökben is fölötte szeretem —
A. N. Mert én őket, bár *vétkezem* stb. —
P. Csillag*sugár*ból szőtt fényes palást —
A. N. Csillag*ruhá*ból szőtt stb.
P. Ordított belé a
Vak éj *süket* fülébe. —
A. N. .... *sötét* fülébe (!)
P. *Élt*, s olyan volt, mint a halott.
A. N. *Jól élt*, s olyan volt mint a halott (!)
P. Miként *tűzkőből* a szikrák —
A. N. Miként *tűzből* a szikrák —
P. Gyakorta éjszakáit is
A lámpa fénye látta elhaladni —
A. N. Gyakorta éjszakáit is
Gyertya mellett tölté. (Minek is az a czifraság!)
P. A kis fiú pedig *merően*
Nézé testvérét, *és azon*
Gondolkodék, hogy ő is illyen
Halvány, ilyen fehér és mozdulatlan
Leszen, ha majd meghal....
A. N. A kis fiú pedig *örömmel* (ez, persze, mindegy!)
Nézé testvérét, hogy ő is ilyen
Halvány, fehér és mozdulatlan
Leszen, ha majd meghal....
P. Csak halkan *rez*gedeztek —
A. N. Csak halkan *leng*edeztek —
P. Egy titkos nyomdát fedezett föl,
Alant, *elrejtve* föld alá, —
A. N. Egy titkos nyomdát fedezett föl,
Alant *elrejté* föld alá —
P. Aludt-e, s *most* fölébredett? —
A. N. Aludt-e *most*, s fölébredett?

P. Szólt *elözönlő* fájdalommal a rab —
A. N. Szólt *ellenző* fájdalommal a rab —
P. Hogy a föld régen elenyészett,
Csak e börtön maradt belőle
És őt magát e börtönben feledték —
A. N. Hogy a föld régen elenyészett,
És őt magát e börtönben feledték. —
P. Mi gondod a hazára, *golyhó?*
A. N. Mi gondod a hazára *golyva?*

De hagyjuk abba. Négy-öt lapról szedtük ezt, mellőztünk ott is sokat. Nem idézhetünk példákat, hogyan töri az Alk. Naptár össze-vissza a vers *szakaszait.* Sőt az is sokra menne, ha kiírnók, hol a vers-*sorokat* összeforgatja: egy jambusból két, semmi mértékű sort csinálva, vagy két sort összesítve. Csupán a végéről lássunk még egy keveset. Petőfi jambusai így folynak:

Nehány nap múlva vérpad állt a téren,
És egy ősz ember fönn a vérpadon.
Midőn melléje lépett a bakó a
Sötét halálnak fényes pallosával,
Az ősz ember végigtekinte a
Kárörvendő szilaj tömeg során és
Sajnálkozó könny reszketett szemében.

Ezt az Alkotmányos Naptár jónak látta így tördelni össze:

Nehány nap múlva vérpad állt a téren,
És egy vén ember,
Fenn a vérpadon,
Midőn melléje lépett a bakó,
A sötét halálnak
Fényes pallosával,

Az ősz ember végig tekintett
A kárörvendő
Szilaj tömeg során,
És sajnálkozó köny
Reszketett *két* szemében.

A MEGSZABADÍTOTT JERUZSÁLEM. *Torquato Tasso után fordította Bálinth Gyula. Pest, 1863.*

E könyv megjelenése hírének nagyon megörültünk — az olasz költészet ez egyik remekét ki ne óhajtaná bírni jó magyar fordításban? — sőt olvasva az előszót, nagyon érdeklett bennünket a fordító egyénisége is. Ő székely, ki, a mint mondja, Csíkban látta először a Bessarábiából feljövő napot, Csík-Somlyón ismerkedett meg a múzsákkal s pappá szenteltetve, 1851-ben az addig határőrileg katonáskodó lófő székely atyafiakból alakított sorezredhez neveztetett ki tábori papnak. Távol hazájától örömest foglalkozott irodalmi tanulmányokkal, hogy hazájával foglalkozhassék. „Tizenhét év folyt le és csepegett így el lassanként — mond a többek közt — nem nyom nélkül, sőt úgy hiszem, ha egy ulisszesi ebet hagytam volna hátra Csíkországban, most az se ismerne rám, hát az emberek! Néha el-elgondolkoztam a Visztula partján, hogy vajon nem volnék-e képes azon boldog napok emlékét valamivel állandósítani, mely nem enyésznék ép oly tünékeny módra el, mint a habok? Így fogtam a Gerusalemme liberata fordításához.“

Azonban tovább olvasva az előszót s magát a fordítmányt, örömünk és részvétünk apadozni kezd, noha bizonyos méltánylatot sehogy se lehet megtagadnunk fordítónktól. Az olasz költészettel jelenleg nálunk

senki sem foglalkozik s általában oly ritkán szánja el magát íróink közűl egy-egy klasszikai nagyobb mű fordítására, hogy ez már magában is méltánylatot érdemel. Másfelől fordítónk jó magyarsága és szerencsés kifejezései sem mindennapi tünemények. A műfordítói magasb, úgy szólva költői tulajdonok hiányzanak leginkább nála. Innen aztán, hogy fordítmánya nem tesz elég költői hatást, s nem képes Tassót zavartalan visszatükrözni. Meglehetősen befolyt erre már maga a külalak is. Fordítónk azt mondja, hogy megkisérlette eleinte az eredeti alexandrinusokat visszaadni, de nem sikerűlt rajtok sem a harczias erőteljességet, sem a gyöngédséget kifejeznie; szerinte a rímfonatos alexandrinusok művészien összeállítva az olaszban igen szépek, de a magyarban csak a szemet gyönyörködtethetik, mint hogy a rímhang hosszadalmassága miatt, míg párját föltalálja, elenyészik, s ha hozzá a rím még rossz is, teljesen kiállhatatlanná válik keresettsége miatt. Ez okokból fordítónk a hexametert választotta, még pedig úgy, hogy minden két hexameter sort hol jobban, hol gyöngébben összehangoztatott. Először is nem értjük, hogy Tasso stanzáit (octave rime) miért nevezi a szerző alexandrinusoknak. Azon is csodálkozunk, hogy ez idom iránt oly ellenszenvvel viseltetik s a magyarban megtagad tőle minden hangzatosságot, holott ez a leghangzatosbak egyike s már Kisfaludy Károly is megküzdött vele. Im hangzatosságának némi bebizonyítására egy stanza, épen Tasso énekének harmadik stanzája:

Tudod, hogy a világ mind arra tódul,
Hová Parnassus önti csábjait,
S a költeménynyel fűszeres valótúl
Rögzött se fél, oly édesen javit.

Így a beteg gyermek, ha kostolóúl
Mézzel kenők a csésze ajkait,
A keserű nedvet csalódva issza,
Hogy a csalásban éltét nyerje vissza.

Fordítónk rímes vagy asszonancziás hexameter soraiban így hangzik e stanza:

Jól tudod ott lel az emberi szív legfőbb örömére,
Hol Parnassi gyönyör kínálkozik élvezetére;
A hol igazság lágy szeliden rímekbe simulva
Szikla kemény szíveket lágyít s vonz hódolatára.
Mint mikor a gyermek, ha betegség sújtja le testét
Mézzel megkenetett gyógyszer poharának a szélét
Izlelvén: keserű tartalmát vágygyal üríti,
S bár csalatott, e csalásból éltét újra meríti.

E példából is kiérezhetni Tasso fordításában a stanza elsőséget a rímes hexameter fölött. A hexameter sorok hosszabbak levén, a fordítás többé-kevésbbé, de okvetlen elnyújtottá válik. A hexameter nem képezvén versszakot, sebes folyamatossága nem képes visszaadni a versszakos stanzák szaggatott folyamatosságát, kivált a stanza két végső sorát, mely mintegy ráfordulva zárja be a gondolatot. Egyébiránt mi nem vagyunk föltétlen hívei az alakhű fordításnak, mi irodalmunkban mintegy az örök igazság tekintélyéig emelkedett. Mi azt hiszszük, hogy bizonyos körülmények közt a fordító eldobhatja az eredeti mértékét, ha a költő szellemét inkább kifejezheti oly idomban, mely nemzete nyelvén amazzal analog, s mint megszokott nemzeti idom jobban behizelgi magát. Azonban Tasso fordítója rímes hexametereit e szempontból sem igazolhatni s legkedvezőbb esetben is csak oda

mehetne ki ítéletünk, hogy ha már a hexametert választotta, hagyta volna el a rímeket s igyekezett volna több gondot fordítni a sormetszetre, mely fordítmányában sok helyt hiányzik.

E hibáztatás nem zárja ki méltánylatunkat, melyet fentebb kifejezénk, s óhajtjuk: vajha Bálinth Gyula úr ne hagyna föl további munkásságával s lenne köztünk az olasz költészetnek hovatovább kitünő átültetője! — Érdekesnek tartjuk még megemlítni, hogy e mű Gizella ausztriai főherczegasszony ő fönsége költségén jelent meg s neki van ajánlva.

A PELESKEI NOTÁRIUS POKOLBA MENETELE.

Gvadányi József, a nyugalmazott „magyar lovas generalis" a Peleskei notárius szerzője, e czím alatt, mint tudjuk, három munkát írt és adott ki: első a Peleskei notárius *Budai útazása;* második ugyanannak *Pokolba menetele*, végre az utolsó: *Elmélkedése, betegsége, halála és testamentoma.* Ezek elseje legismertebb; az utolsó inkább tanköltemény, melyben a szerző saját gondolatait és szavait adja notáriusa szájába. A Pokolba menetel eddig annyira ritka volt, hogy irodalmi régiségeink fáradhatlan búvára Toldy sem tudott felőle néhány évvel ezelőtt egyebet mondani, csupán, hogy Baselben jött ki, 1792-ben. Azóta mint a lapokból tudjuk, e ritka könyvnek egy példánya a hódmező-vásárhelyi gymnasium könyvtárában előkerűlt, s egy másolata már föntisztelt literatorunk birtokában van. Egy másikat Török Károly ref. tanuló e lapok szerkesztőjéhez küldött be, s midőn neki dicséretes szorgalmáért, melylyel az eredetit, lapról lapra, betűről betűre — még betű

alakjai megjelölésével és nyomdahibái megtartásával is — lemásolta, nyilván köszönetet mondunk, egyszersmind e pár sor ismertetéssel nem látjuk át, miért kellene fukarkodnunk addig is, míg avatottabb toll az egészet nyilvánosság elé hozza.

A Peleskei notáriusnak pokolba menetele csakugyan Baselban és 1792-ben nyomatott. Formája kis 8-adrét, lapszáma 65. — Rövid *előbeszéd* után, melyben az író balmagyarázatok ellen védi szatiráját, következik maga a munka: *Álom a pokolrul.* Itt a szerző — mert egy szóval sem tudatja, hogy notáriusa beszél — azon kezdi, hogy „az álmok jobbára tsak képzelődések, melyek a léleknek henyéléséből támadnak“ stb. és így előre megrontja az illusiót, melyet pokolbeli látása gerjeszthetne. Miután így kijózanított, akkor fog hozzá elmondani, hogy „istennek különös kegyelméből az őrző angyal vezérlete alatt megengedődött neki a következő dolgokat látni“ stb. De az *őrző angyal* nem vezeti őt oly módon, mint Virgil Dantét a pokolban: többé nem hallunk róla semmit.

Elindulván, szép kies helyen találja magát, hol két út tűnik szemébe. Egyik jobb kéz felől, igen „göcsörtös, járatlan és tele tüskékkel,“ kevesen járnak rajta, mert ez a *virtus* útja. Ő elébb ezen indúl meg, de csakhamar átcsap a balkéz felőli útra, „a nélkül azonban, hogy a virtustól el akart volna távozni.“ Bezzeg ott van sokaság, mindenféle világi pompa. Gavallérok, papok, nemesek, kalmárok, kőmívelők (a mint a *juvelierek*-et igen találóan nevezi), orvosok, törvénytudók, bírák*ok*, stb. tolongnak a széles úton. van ünnepély, tánez; kényelmes fogadók, szóval minden világi boldogság. Egy mellék úton — úgy hogy a virtus útján látszanak járni —

mennek a *képmutatók*. A katonák legtöbb része is a balfelőli úton halad, teli dicsekvéssel. Azután egy csoport asszony, „kik férjeiket csupán pénz kedvéért szerették“ — a többi közt egy „Dáma“. Erről akarván kérdezősködni, „*notariust* vagy város szolgát keres“, de nem talál s zavarba jő, hogy tán nem is a pokolba viszen ez az út, hanem a mennybe, különben nem volna ily szűke a *notariusnak*. — Csak is ennyi czélzást találunk arra, hogy az elbeszélő nem maga az író, hanem a peleskei notárius. A mint így haladnak, egyszer csak azon veszik észre, hogy egy csaptató ajtó által a pokolba rekedtek. Ott különböző szenvedőket talál. Első a szabók csoportja. Érdekesebb egy könyv-áros, ki azért lakol, mert boltja „igazi könyvek bordellája s a legmocskosabb és legbotránkoztatóbb könyvek gyűjteménye volt.“ „Mit szóljak — így panaszkodik a könyvárus — midőn a többiek csak tulajdon munkáikért kárhoznak el, nekem és valamennyi könyvárosoknak a mások munkáiért kelletik szenvedniek!“ — Azután a kocsisok következnek: odább a bolondok, szeleberdik, ostobák és fecsegők csoportja; majd a hízelkedők, egy rossz bíró; a csizmadiák és suszterek, továbbá a kalmárok, ötvösök, kőmívelők (e szónál, mely a *kőmíves*től helyesen meg van különböztetve, mivel szebb hangzású a mai *ékszerárús*?) — távolabb zajong egy nemes ember, kinek egy másik, jól elpáholva, szemére hányja „hogy a közembereket, parasztokat, zsidókat, czigányokat“ a nemes ember megveti, „azt hiszi, hogy az ő eleinek híre és neve ő reá is háromlik, elmulasztja az által minden maga mívelését és nemes levelével együtt semmire kellő marad e társaságban.“ Egy tóban kofák és kerítő asszonyok uszkálnak, odább oly atyákat talál, kik gyermekeiknek nagy

gazdagságot hagyván, ezért elkárhoztak, a közmondás szerint: szerencsés fiú, kinek atyja pokolba ment. Egy csoport bűnhődése az, hogy mindig azt kiáltja: „oh vajha, oh bárcsak!“ azaz: tettem vagy ne tettem volna e jót, e rosszat; másik így kiált: „az isten irgalmas!“ t. i. életében is így tett és szabadon vétkezett, a bűnbocsánat reményében. Még a festőkkel, szerelmes vén asszonyokkal, a véletlen kimultakkal, patikáriusokkal, borbélyokkal akad össze; az utóbbiak bűnhődése az, hogy Tantalus módra kapkodnak a czitera után (még akkor nem volt guitár, de a borbély csak borbély volt) azután a balkezűek és magukat kendőző rút asszonyok csapatja esik sorba; olyanok, kiket az elmulasztott kötelesség érzete gyötör, kik botránkoztató példájukért lakolnak; még egyszer a vendégfogadósok, arra, mindjárt Judás, ki, midőn szemére veti, miért adta Urunkat oly olcsón, azt feleli, a mily fukar néppel volt ügye, egy fillérrel sem adott volna többet. És így tovább. A vége az, hogy miután Mahometet kellően kicsúfolta vallásáért, a szerző újra menti magát, hogy írásával nem akart „botránkozást adni“ vagy valakit sértegetni.

A munkácska, nem, mint a más két rész ismerője gondolná, versben, hanem prózában van írva, itt-ott nem minden elmésség nélkül, de általában, még a Peleskei notárius első részéhez mérve is, csekély mű-alakítással.

P. VIRGILIUS MARO AENEISE. *Fordította Remete József. Győr, 1863. Hennicke Rudolf.*

Emlékszik-e, fiatal olvasóm, egy avas könyvre, az összefirkált falú tanterem s czifrán befaragcsált padok idejéből? Fürtös leveleit csak lazán tartja már össze az ütött-kopott bőrkötés, melyen a hajdani aranyozásnak puszta rovátkái maradtak fenn; czímképe rézbe metszett istennői tintabajuszszal ékesítvék, s minden elő és utó tiszta lapján az időszerinti birtokosok nevei, jelmondatai és tollpróbái gebeszkednek a halhatatlanság után. Sodrott leveleinek régi divatú szöges nyomása közé megannyi írott sor van beékelve, mely az idegen szöveg tartalmát szemrontó hűséggel tolmácsolja az anyanyelven; itt-ott néhány sor bekörmözve (—), másutt meg, oh öröm! egész lap X-olva keresztűl, annak jeléűl, hogy minden további vesződés nélkül átugorható. — Ime a római *classicus*, a hogy nálunk a legtöbb iskola-hagyott emlékezetében kisért, — a mennyiben tudniillik merőben el nem feledheti. Csuda-e, ha rossz hírbe keveredik egy szépirodalmi lap, mely költőkről beszélve, még Virgilt, Horáczot is azok közé számítja!

Iskoláinkban majdnem kivétel nélkül (én legalább nem igen sejtettem még kivételt), a nyelvtani oldal minden, az aestheticai jóformán semmi. A szegény tanulónak tudni kell mindazt, a mit valamely *szó* vagy *mondat* nyelvtani értelmezésére Németország összes commentatorai feltaláltak — ez esetben igen jól megy a tanítás —; néhol már a szanszkrit hasonlítás is kezd felkapni: de arra, hogy költőt költőileg élvezzen a tanítvány, a mennyiben én tudom, minél kevesebb gond

fordíttatik. A legjobb tanuló is nyűgnek tekinti a classicus költő olvasását, melyet ha le bír küzdeni, ha mindazon tudós lomot, melylyel a nyelvtani magyarázat jár, emlékezetében bírja tartani, érez ugyan némi diadalt, de ez nem a költői olvasmányból merített aesthetikai gyönyör. Hányadik *eminens* tudná például megmondani, mi a *meséje* Homér vagy Virgil eposzainak, melyek benne a főjellemek, hogyan folynak be a cselekvényre, az utóbbi hogyan bonyolódik, fejlődik ki; mik benne a jelesebb episodok, szóval az egésznek szerkezete mi? A legtöbb csupán egyes részeket ismer; azt legjobb esetben elfúja, minden szavát jól megfejti, ha épen valami leírás vagy eféle talál előfordulni benne, azon mulathat is — a tanító nem tesz ellene kifogást; de arról, hogy a mit olvas, az *mű*, része egy nagy, tökélyes egésznek, ritka ád neki fogalmat.

De bár hát az olvasott hely költőiségét tanulná meg érezni a növendék. Olykor szóhoz tapadó, szolgai fordítást kívánnak, tele latinismussal, melyet a szegény tanulónak még egyszer kellene magyarra fordítni, hogy gyönyörködhessék. Másutt megelégesznek, ha a költői nyelvet pőre prózára vetkeztetve, a mint szokták mondani: az értelmét adja vissza; például ezt *aethera carpit* csupaszon így: „repűl.“ Volt egy régibb modor, mely a classicus író finomságait zsiros szájú magyar kitételekkel szokta fűszerezni, midőn például az ünnepélyesen gyöngéd: *favete linguis* jól magyarúl így hangzott: „csitt! patt! egy kuk se legyen!“ — Egyik mód sem való arra, hogy a tanítvány szép iránti érzelmét gerjeszsze, ápolja, erősítse; hogy benne vágyat költsön a classicus író oly részeivel is megösmerkedni, melyek a tanodában agyon X-olva maradtak, s törekedni az *egésznek* élvezetére.

Innen az a mai közvélemény, hogy míveltség, irodalom nagyon el lehet a classicus írók ismerete nélkül. Fogyton-fogytán azok száma, kik a nyelvi akadályokon túl, a valódi élvezet forrásához jutottak: a többi csak unalommal gondol vissza holmi félig kisúgott félig kilesett rossz fordításra, mely Virgilt vagy Horáczot képviseli emlékezetében. Melyik kezdő ne írna különbet azoknál! Melyik ne tudna több szellőt, felhőt, hullámot, villámot rakni versébe, mint azok! Aztán meg ki ne hallotta volna félfüllel, hogy Virgil csak másolója Homérnak s Horácz eredetisége jól járt, hogy a görög ódák elvesztek. Döntő bizonyság, hogy Furulyás Pista különb Horácznál, Virgilnél, az összes római költészetnél.

Ám legyen. Én sem kívánom ez „utánzók" utánzását. Nem a tíz-húsz énekes eposzokat, római mintára. Nem a „Hová ragadtok *pieri* szent szüzek?"-féle lelkesedést. Nem a hitrege sallangjait, az ódon versformákat, semmit a mi korunk szellemével össze nem fér. De azért a classicusok tanulmányát nagyon kívánatosnak tartom. Lehet például Virgil, Homér nagyságához mérve, alkotásban, jellemzésben gyarlóbb: de ha egyebe nem volna, mint nyelvbeli tökélye, azzal is megérdemelné, hogy mindenkor, minden nemzet költészetének iskolája maradjon. Ugyanez mondható Horatiusról.

E remekséget így foglalhatni össze: *erő és báj.*

Erő és báj: ép ezek indúltak veszendőbe a magyar költői nyelvből. Mint oldott kéve, lazúl a *mondat* napról napra. Rövidsége nyúlik, biztos körvonalai elmosódnak, ruganyossága ernyed. Csak el legyen mondva, két-három szó nem tesz különbséget. Ha rövid a vers Procrustes ágyába, toldjuk; ha hosszú, nyessük, vagy túllógatjuk a lábát. Ha a saját szó nem jut eszünkbe,

rokon is megjárja. Prózánk körűlíró lapossága, germanismusa, hírlapi frázisai a költői nyelvbe is bekapnak. Sok, eredeti magyar szólam, velős, rövid kifejezés, mely még pár évtizeddel ezelőtt országszerte kelendő volt, egymás után kivesz, idegennek, pongyolának adván helyet. Szóval a magyar stil, próza, vers egyaránt, pantalonra vetkezik.

Nem azért óhajtom a classicus írók tanulmányát, hogy nyelvünkbe idegen sajátságokat erőszakoljunk; hanem hogy szokjunk úgy bánni nyelvünkkel, mint ők a magukéval. Mondani *épen* azt, *egészen* azt, a mi kell, nem többet, nem kevesebbet. Szólani erélylyel, bájjal; hatalmasan, zengzetesen. Valamint ők lelkét, legfinomabb árnyalatait bírják nyelvöknek: oda törekedni saját nyelvünk használatában. Nincs nagy költő e nélkül, s ha egyszer a nyelvérzék elhomályosúl, nagy költő is lehetetlen. A nyelvromlás kora még sohasem esett össze *virágzó* költészettel. Az eredeti népköltészet jelessége nagy részét a tömeg nyelvérzéke maradandó voltának köszöni.

Jó hosszú bevezetés oly rövid czikkhez, a minőt Remete Virgil-jének szántunk. De alkalom s ideje volt elmondani a mondottakat. Most térjünk a fordításra.

Oly mű ez, mely egy emberkorba s emberéletbe kerűlt. Szerzője még fiatalon 1841-ben kezdé, s 1859 végén fejezte be. 1862-ben meghalt, a nélkül, hogy megérte volna műve kiadatását. Barátjára, Horváth Károlyra bízta ezt. Megható a levél, melyben a halálát érző intézkedik műve felől. A kór — úgymond — Aeneisem szüleménye, úgy elfogott, hogy tüdőmre adva magát, nem sokára sírba viend. De épen e körülmény okozza, hogy hozzád fordulok; ha már *vesztem okozza az Aeneis,*

szeretnék miatta örömet is élvezni. E végett akarlak én téged valamire kérni. S ez nem kevesebb, mint, hogy szerezz nekem kiadót, vagy add ki magad. Barátja teljesíté a kérelmet, Hennicke győri könyvárusban kiadóra talált; de a fordító öröm-élvezetét meghiúsítá a halál. Teljesűlt volna-e egészen, ha életben marad?

Virgil eposzát egészben adja Remete. Sor sornak felel meg, egygyel sem több, mint az eredeti. Mindazáltal a szóhűség is annyira meg van tartva, hogy alig van szó az eredetiben, melynek a fordító megfelelőt ne állítna szembe. Tehát az anyag mind beszorítva, ugyanannyi térbe. Nehéz munka, nagy érdem fordításnál; de nem minden, még nem is fő. Lássuk:

Fegyver s végzet-űzött hősről szól énekem, a ki
Trója vidékéről legelébb jöve Italiába,
S Lavin partra, vizen, földön hányatva kegyetlen
Juno végetlen haragáért, égi erőtől.
Háborún is sokszor szenvedt, míg rakhata várost
S isteneit Latiumba hozá, — honnét a Latin nép
Albai tisztes atyák s falaid, nagy Róma, levének.

Kerülöm a latin idézeteket, a hozzá értő olvasó legyen szíves kisérni az eredetiben. „Fegyver s végzet-űzött hősről szól énekem.“ Először nyújtott. Menynyivel erélyesb Virgil hangja! Aztán fordítónk a négy megelőző sort is adja: mondata így kezdődik: *„Én*, a ki egykoriban“... úgy hogy szókötése ez lesz: *én* — hősről *szól énekem.* Végre az a nem is törvényes kihagyás: fegyver*(ről)*, s két értelműség a legkitűnőbb helyen, mert így lehetne olvasni s nagyobb joggal: „fegyver*(űzött)* és végzetűzött hősről szól énekem.“ — „Lavin partra.“ Itt az eredetiben pont. Méltósággal nyug-

szik meg, azután új mondatot kezd hőse hányatásairól emlékezve. Fordítónk összefoglalja, s elvész a hang. „Junó végetlen haragáért.“ Nem *végetlen*, de *nem feledő*. „Haragáért“ a *j* kihagyása ízetlen, s nem is *ért* az, hanem *miatt*. „Égi erőtől.“ Nem ok nélkül van ez, eredetiben, a Juno haragja *előtt*. Amúgy általában égi erőt mond, mielőtt a specialisra, Juno haragjára térne; így csak verspótlónak látszik. — „Honnét — levének.“ Virgil ünnepélyesen kihagyja a *levének* szót: a fordítás ezzel prózává lapúl.

Múza, okát említsd s mondd, mint lőn sértve hatalma,
Mit fájlalt a magas menny asszonya, annyi veszélyen,
Annyi bajon hajtván e kegyességére kiváló
Férjfiat át? oly nagy haragúak a mennyei lelkek?

Az „okát említsd“ után, (mely az eredeti szép hangzatával nem versenyezhet) a *mondd* betoldása fölösleges. Oly classicus, mint Virgil, nem használ hézagpótlót: erre egy jó fordítónak is ügyelni kell. „Kegyességére kiváló férfi.“ Szóról szóra; még sem az eredeti. Mert szokatlan, mert nehézkes, mert lebcses. „Oly nagy haragúak a mennyei lelkek.“ — Haragúak! lelkek! A latin *kihagyásos* erélye elbágyasztva, az *animus animá*ra gyöngítve. — Csak még egy keveset:

Néném Anna, minő álmok rettentenek engem
Félénk nőt? mi derék új vendég ére lakunkba?
Termete mily nyúlánk, mily bátor fegyverű, keblű...
Ám de előbb nyeljen földnek mélysége magába
Vagy Mindentehető villáma taszítson Erebnek
Halvány árnyaihoz, mély örvényébe az éjnek,
Mint a te törvényid legyenek megszegve, szemérem.

stb. stb. IV. Ének.

E helyet Kazinczy Ferencz is fordította, kisérletűl. Ő fiatalabb nővérnek veszi Annát, és úgy kellemesb is a jelenet. Azonban talán helyesebb a néne. „Félénk nőt.“ Ebben csak az általános női félénkség van kimondva; az eredeti épen a jelen való *aggodalomra* vonatkozik. Nem is álmok rettentik Didót, hanem *álmatlan képzeletek*. „Ére lakunkba.“ Más árnyalat. Az *ér* mindig az út folyamával kapcsolatban gondoltatik. Ide *jött* is elég volna. „Termete mily nyúlánk.“ Itt nem csak a *nyúlánkságról* van szó: az egész hősi, félisteni maga hordozást kifejezi a latin. „Taszítson Erebnek halvány árnyaihoz.“ Eredetiben az *árny* kettőztetve, igen hatályosan. Itt elvész a figura. „Ám d*e e*lőbb.“ Gyakori eset e fordításban, hogy a mely hangzón egyik szó végződik, azon kezdődik a következő, s így kellemetlen *hiatus* áll elő. Általában a verselésnek sok hiányait lehetne kimutatni. Nem olyat, hogy a mérték *ki nem megy:* hanem a mi a vers finomabb fordulataihoz tartozik.

Im e rövid mutatvány is elég, hogy általában jellemezzük e fordítást. Ha csupán értelmi hűséget kívánunk: nem igen lehet panasz. Körűlbelől az van mondva, ugyanannyi sorban, s többnyire megfelelő szavakban. E részben a hűséget, a nyelvtani hűséget alig lehetne többre vinni, tekintve a latin szöveg tömöttségét, mely a magyarba oly nehezen fér be. Fordítónk, több éven át, lelkiösmeretes gonddal fáradozott, hogy e nagy munkát véghez vihesse. Tette pedig ezt majd minden külső buzdítás nélkül, leginkább saját lelki erejéből merítve kitartást. Műve fölvette a magyar nyelv haladásának előnyeit, meghaladván e részben az előbbi Virgil fordítmányokat. Akármelyiknél ezek közűl alkalmasabb, hogy a latin nyelvet nem biró, értelmét vegye az Aeneis-

nek. De Virgil *műrészete* nincs visszaadva oly művészettel, mely az övét nyomon kisérné. Virgil fordítójában kell lenni abból a szikrából, mely az eredeti írót lelkesíté. Nem elég *azt* mondani el, a mit ő; törekedni kell úgy mondani el, mint ő. E részben sok mindent elmosódva találunk itt. Lehetne kevésbbé hű fordítás, mely mégis inkább megfelelne Virgil szellemének. Egy-két szó ha elmarad, nem a világ: de baj, ha az elmondott nem teszi azt a hatást, mint az eredeti. S költői műben nem a puszta értelem a fődolog, hanem a benyomás, melyet tesz az olvasóra. Ez utóbbit olykor némi hűtlenséggel lehet elérni, feláldozván a szóhűséget, melyre fordítónk, vagy nem akart vagy nem bírt emelkedni.

Mindazáltal a magyar Aeneist, hosszú fáradság és ernyedetlen buzgalom ez egy oldalról sikerűlt vívmányát, jó lélekkel ajánlhatjuk a közönség figyelmébe; kiadója pedig, a ki e nehéz időben ily munkára vállalkozott, megérdemli, hogy minél melegebb pártolásban részesüljön.

ASSZONYÉLET. *Költemények Johannától.*

Frauenleben. Gedichte von Johanna, ily czím alatt jelent meg közelebb egy versgyűjtemény Berlinben (Dunckernél). A „Volkszeitung“ főczikkeinek írója, Bernstein, igen meleg szavakkal ajánlja, s mint az alább következő mutatvány tanúsítja, nem is érdemetlenűl. Bernstein vette rá e koros hölgyet, ki már a nagyanyai örömöket is megélte, hogy részint még ifjú korából való költeményeinek ezt a válogatottabb füzérét nyilvánosság elé bocsássa. Ezek majd mind a női és anyai élet különböző állapotjaira vonatkoznak, s ha e szerint a kör,

tárgyainál fogva szűknek mondható: más részt el kell ismerni, hogy e kört a szerző meleg érzelme, gyors elevenséggel dobogó szíve teljesen betölti. Olvasóink közt az anyák kedvesen veszik talán az itt következő fordítást, melyen azonban már meglátszik a fordító vaskosabb keze:

Anyagond.

Beszedem szép gyolcsom a fehérítőrűl,
Magam én azt fontam, s nyűttem vala tőrűl. —
Mikor a mosolygó kék ibolyát szedtem,
Mikor a takácshoz fonalát elvittem:
Kinek ez? nem tudtam előre.

Most már tudom: angyal, itt e szerény lakban
Angyal jelenik meg, csecsemő alakban,
Gyolcsom neki pólya, takaró lepel lesz,
Úgy szorítom hévvel dobogó szívemhez,
Szerelemtől megteljesülve.

Oly csendes, oly néma itt benn a jelenség;
Magam, magam előtt vagyok immár szentség,
Mert bennem lakozik ama szentek szente:
Egy lény, kit az isten életre teremte;
Magam' ővele többre becsűlöm.

Jer hát puha gyolcsom — ládd mily nagy örömre
Tartottalak eddig, — jer ide ölemre!
Most szabni akarlak, oly örömest varrlak
Reggel idején már s az esteli fénynyel, —
Munkát egyesítve reménynyel.

CSEMEGÉK, *kisebb gyermekek számára, melyekkel családok-, kisdedóvók és elemi tanitóknak kedveskedik Gáspár János, nagyenyedi neveléstanár és képezdei igazgató. Harmadik javított és bővített kiadás. Kolozsvárt, Stein tulajdona.*

A magyar gyermekek számára írt könyvek között nem ismerünk e gyűjteménynél kitűnőbbet. Mind paedagogiai, mind aesthetikai szempontból tekintve, teljes méltánylatunkat érdemli. Gáspár nem úgy tett, mint sok más, kik semmit sem tartanak könnyebbnek, mint kis gyermekek számára írni. Ő oly nehéznek tartá e feladatot, hogy nem is mert könyvet írni, hanem csak gyűjteményt szerkesztett. Átbuvárolta az egész magyar irodalmat 's mindent felhasznált, mi czéljára szükséges volt; választásait és változtatásait legnagyobb részt dicsérnünk kell. Azonban ezzel még nem elégedett meg. Összegyűjtött és gyűjtetett a nép ajkáról egy csoport dajkarímet, tréfát, enyelgést, játékot, szóval mindent, minek gyűjteményében hasznát vehette. E mellett a külföldi forrásokat sem vetette meg. Részint maga, részint barátai, kik közt egy pár jeles költő nevét is olvassuk, sok jót dolgoztak át a külföldi irodalmakból, egészen megmagyarosítva, nem csak külsőkép, hanem szellemben is. Számos eredeti, a szerkesztő felszólítására írt dolgozatot is találunk e gyűjteményben. Az egész mintegy tizenhárom szakaszra oszlik. A nagyon kitűnő beszélykéken és gyermekdalokon kívül sok olvasmi van benne, mit más hasonló könyvekben hiába keresnénk, például: dajkarímek, ölben és térden tartott gyermekek játékrímei, hangutánzások, játékok és játékrímek, beszéd és emlékgyakorlatok stb. E harmadik kiadás sok újat is foglal magában. A különben is csinos

kiállítást nagyon díszíti négy színezett kőnyomat és huszonhárom fametszvény. E mellett van egy olcsó kiadása is, szintén csinos, de képek nélkül. Ismételve ajánljuk e derék könyvet a szülék és nevelők figyelmébe.

TOMPA MIHÁLY KÖLTEMÉNYEI. *VI. kötet, vegyes tartalommal. Pesten. Kiadja Heckenast Gusztáv. 1863.*

Alig néhány éve, hogy Tompa összegyűjtött költeményei öt kötetben világot láttak (1858); s ime már VI-ik kötet járúl a megjelentekhez. A közönség, mely az öt elsőt bírja, kétségkívül sietni fog a hatodikat is megszerezni, mely amazoknak minden tekintetben méltó folytatása; a ki pedig Tompát csupán régebben kiadott egyes füzeteiből ismerné, figyelmeztetjük e már hat kötetes *teljes* kiadásra, mely nélkül valamint ez első rangú nemzeti költőnk ismerete, úgy a műveiből meríthető élvezet, hiányos és egyoldalú. Valóban még a közlevertség s a haza nagy részét fenyegető nyomor sem menthetné ki egészen, ha a nemzet nem érne rá méltó figyelemmel fogadni e legújabb hozományát egy oly költőjének, ki húsz év óta legjelesbje között foglal helyet, s kitől megszokta — örömeit nem igen, mert azok vajmi gyérek — hanem fájdalmát oly vesékig ható hangon tolmácsolva hallani.

E sorok czélja nem tüzetes bírálat, hanem csak egyszerű bemutatás. Egy pár észrevétel után, melyet a költő mai álláspontja jellemzésére szükségesnek gondoltunk, a tartalom rövid ismertetésére megyünk által.

Tompa ez új kötete arról tesz bizonyságot, hogy termő ereje folyvást a régi. Költői ere nem apadt, de

mint folyam, haladtában mind *mélyebbre ásta magát.* A jelen kötet, egészben véve, mélyebb, tartalmasb, komolyabb, mint akármelyik az előbbiek közűl. Nem annyira a kedély s képzelet ifjonti játéka ez már, mely virágról virágra csapong és csillogó képekben dúslakodik — csupán mert e képek gyönyörben ringatják lelkét; — nem is ama dalszerűség jellemzi ezt, melylyel költőnk egy előbbi korszakán találkozunk, midőn természet és kedély, kül- és belvilág, fény és homály oly elringató dallamú hármoniává olvadt zengzetes soraiban: itt már az *óda* mélysége s magassága uralkodik; az élet, haza, világ nagy érdekeinek mélyen átérzett gondolata. Nem azt mondom, mintha eddigi költeményeiben hiányzott volna ez elem; de oly túlnyomólag egyik kötetében sem tűnt még fel, mint e hatodikban. És ez a haladásnak természetes folyamát mutatja. Tompa fejlődésének e három foka: az *első*, mely képekben s érzelmességben túlrajong; a második, mely tiszta dallammá, harmoniává higgad le: a harmadik, mely ódává tömörűl: ép oly természetszerű haladásnak tűnik fel egy lyrai költőnél, mint az elő- és utóifjúság meg a férfikor, — mint a virágzás és gyümölcstermés különböző szakai.

Valaki a fiatalabb irodalomból, nem tudom, dicséret vagy megrovásképen-e, úgy jellemzi Tompa mostani költészetét, hogy *elmélkedésre* (reflexió) hajlik. Oly kitétel, melyet a körülmények szerint egyaránt vehetni dicséretnek vagy megrovásnak. Ha a reflexió nem költői forrásból ered, mint többnyire a rossz tanköltőknél; ha a philosophiai gondolat nem bírja magát a szép törvényei szerint érvényesíteni; ha csupán eszmélő fejre, de üres szívre mutat; ha a képzelődés nem bírja szárnyán a gondolatot: akkor bizony vád a költőre, ha meddő re-

flexiónál feljebb emelkedni nem tud. De ha mindezek megfordítva vannak: úgy a reflexióra való hajlam mit sem von le a költő dicséretéből. Ki mondja azt, hogy *ódai* költésnek, mely pedig a legmagasb szárnyalatú nem, *árt* a reflexió, azaz életigazságok, bölcs gondolatok lelkesűlt előadása? Ám tekintse a legnagyobb ódaköltőket, Pindártól Horáczon által Berzsenyiig! Hiszen, hogy példát említsek, az utóbbinak a „Magyarokhoz" intézett lelkes ódája nem általános reflexiókon végződik-e: „De jaj, csak így jár minden az ég alatt" stb...? Ki ódaköltőket csupán azért kárhoztat, mert reflexiókat sző be, nyilván nem tudja mit beszél.

Tompa elmélkedései gyakran nem is puszta reflexiók, azaz nem *magukért* állanak, hanem *álarczai* valamely ki nem mondott, vagy csak félig kimondott mély érzelemnek. Erre például hozhatjuk fel az „Isten akaratja" czímű költeményt (63. l.) mely első tekintetre csupa reflexiónak látszik e thema fölött: meg kell nyugodnunk isten akaratján. De jobban megolvasva, átérezve e költeményt, úgy találjuk, hogy a költő csak *akar*, de *nem tud* megnyugodni, s hogy e költemény forrása nem a fejben támadt, hanem odalenn sötétlik egy a szív fenekén rejlő fájdalom, melyet semmi bölcsesség, még a hit sem képes eloszlatni: *fiát siratja* ez a bölcselkedő! Pedig a nagy fájdalmat alig érinti egy szóval:

Járván a temetőn tanútlan éjeken:
Egy kisded sír fölött törnek meg térdeim . . .

Ennyi az egész. De még mikor hosszan kibölcskedte s látszólag megvigasztalta is magát: akkor is leborúl és *homlokát a sír hűs gyepén nyugtatja*. Valóban ez a fáj-

dalom mélyebb, mint a ti *reflexiótlan*, felvirágozott, fűhöz-fához, tengerhez, sziklához hasonlított fájdalmatok.

Egy része Tompa elmélkedéseinek ily álarcz. A többi a tárgyból, az ódai hangulatból természetesen fakad, s igen kevés lenne azok száma, melyekről azt mondhatnók, hogy ez nincs helyén, köznapi, fagyos. Mindez Tompa költészetének oly eszmei tartalmasságot ád, melyet csak azok gáncsolhatnak, kik a lyrát csupa dallá, hanggá szeretnék higítani, hogy úgy szólva *szavak* nélkül zengjen, mint a fütty. E túlságos zeneiség, ha igazolható is énekre szánt *dalban:* bizonyára nincs joga, hogy a lyra többi nemeiből kiszorítsa a gondolatot.

Midőn feljebb azt mondám, hogy a képekben dúslakodás Tompa első korszakát jellemzi, nem arra czéloztam, mintha újabb költeményei e részben szegények volnának. Sőt ma sincs költőnk, ki annyira — hogy úgy szóljunk — képekben gondolkoznék, mint Tompa. Nála a gondolat azonnal jelvi, vagy allegoriai kifejezést nyer; a kettő egyszerre születik. Eredeti hajlam ez nála eleitől fogva; egyszersmind a viszonyok által parancsolt *kényszerűség*. Amaz *érzelmet*, mely álarcz alatt kénytelen bújkálni, de melyet a négy folyó és hármas halom vidékén minden ember a legsűrűbb fátyol alól is megismer, senki sem képes oly finom, oly változatos allegoriai mezben elénk állítani, mint Tompa. Ő ebben kifogyhatatlan. E kötetje legkivált ily darabokból áll. Majd a „Távozó után“ sóhajtunk vele (11. l.), majd „Zrínyi Ilona“ ódon hangú keservében (15. l.) osztozunk; majd vele szomorú vigasztalást lelünk abban, hogy a költészet „Repkénye“ (20. l.) csak hadd borítsa a szent romokat. Még többször ismételt „Teleit“ sem sokalljuk meg (A tél 54. l., Télben 47. l., Téli reggelen 208. l.), annyira

különböző és új mindenik; azután a „Kikeletkor" (102. l.) és a „Kikireshez" (112. l.) ismét egészen más. Mint piros fonál húzódik át az érzelem (majd csüggedve, majd bízva, remélve, óhajtva, intve, sőt a korviszonyok szerint *vérmesen* is) kevés hián az egész VI-ik köteten. „Forr a világ" (56. l.) s a költő is forr; kétségbe esik a „Pusztuló erdő"-n (66. l.) és bizony, a mint a dolgok mutatkoznak, nem ok nélkül; a „Régi történetben" (83. l.) a gúny ostorát csattogtatja; „Egy alföldi új telepen" (98. l.) . . . . ki ne ismerné ezt: „Repülnél lelkem, fenn repülnél" stb? — melylyel rokon, de kivitelre tán még finomabb a „Jövevény" (163. l.); azután a „Tűz" (108. l.) ama tűz, mely nem alszik, ne is alugyék el soha; a „Fogoly" (120. l.) „A pozsonyi várban" (133. l.) „A testvérek" (135. l.) „A megtérő" (140. l.) „Sámson" (145. l.) „Múlt, jelen és jövő" (152. l.) „A sebzett szarvas" (166. l.) „A vihar" (182. l.), mind ugyanazon alapérzelem különböző nyilvánulásai, melyeket erőben, kivitelben talán mind meghalad az „Új Simeon" (192. l.) s melyektől egy mozzanattal külön válik az „Ikarus" (175. l.) és „Sírboltban" (195. l.) — Nincs itt hely mindezeket elemezni, az olvasó bizonyosan megtalálja bennök a mit keres; itt a legtöbbnek felsorolása által csak arra akarom figyelmessé tenni, mily nemű dolgozatok teszik e gyűjtemény legnagyobb részét.

Jóval kisebb rész az, mely élet-halál, örökkévalóság, hit, természet, világ és család érzelmei s eszméi körűl forog. Két, illetőleg három, alkalmi ódája (Kazinczy emlékezete, Lorándfi Zsuzsánna, gr. Mikóhoz) alkalmi ugyan, de nem kevésbbé *óda*. Történeti legenda a „Kálmán és Prezlava;" valamint a „Pozsonyi hadjáték" (kevésbbé sikerűlt) történeti *anecdoton*. Vidor satira

kettő van: „Ebéd után“ és „Gazdaember ömlengései“; jó mindenik, de jobb és költőnk e nembeli dolgozatait mind felűlmúlja a „Két levél“, melynek csak fele satira (emancipált nőkre), a másik fele egy magyar háziasszony eszményképét tükröző, igen kedves *idyll*.

Az élet és halál gondolatok közűl, melyekről az imént emlékezém, némelyik nagyon sötét. Ilyen kivált az, melynek a költő nem tudott más czímet adni, mint e kezdő két szót: „Bár még“ . . . (33. l.) Azok a sorok, melyek így kezdődnek:

„Sötét, gyászos jelek! rossz órám közelít“

ez a pár szakasz oly mélység fölött lebeg, hol féltjük az — embert. Állítson a *költő* keresztet az ily örvény fölé, s óvakodjék ott járni.

Népdalai (szám szerint XIII) hasonlók a régiekhez. Ugyanazon, magát olvasva is daloltató forma, ismét áriák szerint. De ki kell emelnünk a IV. számút (Gyilkos fenék), mely formában és tartalomban teljesen sikerűlt népballada, mi eddig nem igen tartozott a Tompa költői köréhez.

Azonban, mit ér e költeményeket czímek szerint elősorolni s osztályozni. Minden egyes versről írhatnánk ennyit, mint ez az egész ismertetés, s az olvasónak még sem tudnánk fogalmat adni az egyes darabok szépségeiről. Legyen hát elég, hogy pár szóval megjelöltük Tompa múzsájának mostani irányát, mely annál üdvösebb, mennél több okunk van félteni lyrai költészetünket az elléhásodástól. — Végre ama *reflexiós* darabok közűl, nem válogatva, csak találomra, ide teszünk mutatványúl egyet, egy igénytelen rövid verseckét, melynek megdöbbentő

mély fordulata szintén mutatja a forrást, honnan származnak többnyire Tompa reflexiói. Czíme a

MOSOLY.

A szerető s anyának ajkán:
Remény, boldogság egy veled;
S a támadó naphoz hasonlítsz
Mely fénybe vonja az eget!

Midőn ébredsz a gúny, gyűlölet
És kárörömnek általa:
Vagy félig elrejtett gyiloknak
Gyors, félelmes mozdulata!

Népet, bírót megfélemlítesz
A vérpad gyász deszkáiról,
Ha benned a megölt igazság
Fölebb hivatkozása szól.

Mosoly! ki a szív mozdulásit,
A fényt, homályt így rajzolod:
Mi vagy te a halottak ajkán . . .?
S hol lészen magyarázatod . . .?

MAGYAR NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR. *Szerkeszte Mátyás Flórián. II. füzet.*

„Ha, mit szaktudósok czélszerűt írnak, nagyobb közönség megolvassa, nyelvtudományunk halad, nemzetiségünk szilárdúl, s utódinknak szebb jövő van biztosítva."

E sorokkal végzi Mátyás Flórián akadémiai tag közelebb megjelent kis munkája előszavát, melynek czíme: „Magyar Nyelvtudomány. II. füzet."

A „nagyobb közönség" talán megolvasná „mit szaktudósok czélszerűt írnak", ha volna a ki figyelmeztesse rá, meg ha nyelvészeink a fő kérdésekben is annyira el nem térnének egymástól, hogy a homlok-egyenest szembe állított rendszerek közt el bírna igazodni. De így, *olvasni* nem, csak *tanulmányozni* lehet, s a ki egyszer erre adta fejét, az meg sem áll, míg maga is új rendszerrel nem gazdagítja a nyelvtudományt, tagadván a létezők helyes voltát s növelvén a zavart.

Az „iró-*tömeg*" — miként a *nem* nyelvtani írókat Mátyás úr nem minden lenézés nélkül, összefoglalja — szintén hiába tenne kisérletet, hogy irályában a nyelvészi tekintélyek adta szabályokat kövesse, vagy az általok kihozott eredményekhez tartsa magát, mert ezek annyira különböznek egymástól sokszor, mint ég és föld. Ott van például az igeidők kérdése. Jaj volna az írónak, ki addig le nem írna egy perfectumot, míg sorba tanácsot nem kérd nyelvészeinktől! Még jajabb, e tanácsok meghallása után! A mi egyik előtt az egyedül üdvözítő írásmód, a másik szemében halálos vétek. Mit tegyen hát e szegény „írótömeg"? Azt várja, míg eligazodnak nyelvészeink? *dum defluit amnis?*... Ír

bizony a, ki jól, ki rosszúl, a mint az élő nyelv, a mint az irodalmi szokás, a hogy a stil *érthető* szerkezete vagy patheticus gerjedelmei kívánják, saját és a közös nyelvérzék szerint, hézagosb vagy teljesebb nyelvtanulmányai segélyével.

Nem azért bocsátók ezt előre, hogy kárhoztassuk Mátyás úr nyelvtudományi törekvéseit, melyekből a föntebb említett füzetke is mutatványt hoz. Sőt épen azt akarjuk kimondani, hogy a munka melyen tisztelt szaktudósunk dolgozik: a MAGYAR NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR oly szükséges, mint a falat kenyér. Mi az akadémiai Nagy szótártól vártunk ilyet, mert e nélkül az nem teljes: de csak itt-amott s néhány szónak találtuk feljegyezve régi jelentését, nem kisérve századokon át, nem támogatva elegendő idézettel régi íróinkból; míg ellenben oly szók, melyek értelme senki előtt nem kétséges mai nap is közhasználatúak, költőkből szedett idézetekkel vannak felczifrázva, a jó isten tudja miért.

A jelen füzetke izlelőt nyújt Mátyás Flórián „nyelvtörténeti szótárából," és ezt *egészben véve* igen derék munkának jósolhatjuk. A közlött néhány czikk mutatja, mily éles elmével s vas szorgalommal állítja össze a szerző nyelvünk történeti tényeit, legrégibb időtől a múlt századig, a „halotti beszédtől" Faludiig, úgy rendezve, hogy az eredmény sokszor meglepően igaz. Az akadémia szótára e munka nélkül nem lesz teljes, ki azt bírja, ezt is meg kell szereznie, mert csak így lesz képes a nyelvet jelenében s múltjában áttekinteni.

De megbocsát M. úr, ha művére egy pár észrevételt is bátorkodunk tenni. S mivel e tudós szerző, ha ellenzésre talál, szereti ösmerni emberét, mielőtt vele beszédbe állana, ime azt is megmondjuk, hogy bár

szaktudósnak e sorok írója magát nem tartja, vagy kilencz évig ő is forgatta nyelvemlékeinket s régibb íróinkat, nagy részöket el is olvasta, legalább a mi nyomtatva megjelent; és így ha talán nem *ért* is, de *sejt* a dologhoz valamit.

Észrevételink elseje az, hogy Mátyás úr igen sokat követel a régi nyelvnek, a mai nem csak irodalmi, hanem *élő* nyelv rovására is. Például hogy az élő *aznap*, *minap* stb. visszaállíttassék *az napon, mi napon* stb. formákra, mert csak ez a helyes: túlkövetelés. Verborum vetus interit aetas. Tudni jó, visszahozni nem mindig lehet.

Másik észrevétel, hogy M. úr a latin szövegek magyar fordítását *mindig* úgy veszi, mintha egyik szó *fedezné* a másikat, s a magyar szó akkori értelme teljesen megfelelne a latinnak. Semmit sem számít be a régi nyelv szószegénységének, semmit a fordítók tapogatódzásának, nyelvbeli járatlanságának, vagy szabad önkényének. Erősíti például, hogy *bádog* szó régen *aes, aereum* jelentésű volt, mert a fordításban e latin szóknak felel meg. A bádog akkor is bádog volt mint ma, a fordító általában csak nemtelen érczet akart vele jelenteni, s miután a *rezet* már említé, odateszi a bádogot is. Ilyen az, midőn e mondatból: „Jézus az tenger partján *terme*“, vagy: „két férfiú *terme* őelőttök“ azt hozza ki, hogy *terem* ige annyi, mint a latin *adstat* = *ott áll,* mert a latin eredetiben e szó van. Hisz a *terme* igét ez értelemben ma is mindennap halljuk, de nem azt teszi, hogy *ott áll*, hanem hogy *ott terem*, az az *hirtelen, váratlan megjelenik.* Ilyen, hogy a *denevér* hajdan *noctua* (bagoly) lett volna, mert a fordító ezt azzal adja vissza. A *denevér*, tájilag *tündenevér*, *tündelerény*, mindig

az volt, a mi most, csapongó röptéről nevezve így. E részben több kritikát óhajtunk tehát.

Harmadik észrevételünk M. úr teljes meggyőződését illeti, hogy *az ős magyar nyelvben nem létezett t. betűs perfectum, csak participium.* Azaz, hogy efféle: *látott, hallott, jött*, stb. az ős nyelvben mint *jelentő mód múltja* eredetileg nem volt használatos. Hogy participiumi alakja sokkal gyakoribb és változatosb régen, mint ma, nem fogja tagadni senki. De hogy *múlt* időkép nem létezett: ezt Mátyás Flórián honnan fogja bebizonyítni vagy szerinte „begyőzni"? A „halotti beszédből"? Ez maga kevés arra, még ha a königsbergi új találmányt hozzá veszszük is. A „halotti beszédben", minden rövidsége mellett, van egy forma: *adotta vala*, mely kétségtelenűl régmúlt; s egy másik: *adott*, melyről Mátyás úr *csak most akarja* felállítni, hogy participium, az tehát *bizonyság* nem lehet. A későbbi nyelvemlékek *minden lapján* találunk *t*-betűs formát, nem igenév, nem jelző, hanem *valóságos múlt* gyanánt alkalmazva is. Buvárkodnunk sem kell, csak a Toldy Példatárába pillantanunk. „Immár predikátor szerzetnek professiót *tött, beesködt*" — „predikátor szerzetbeli apácza *volt*" (Margit legenda). „Mert igen keserőséggel *töltött* be engemet a mendenható" (Révay-codex). „*Hallottátok*, mert mondván vagyon a véneknek" (Jászay-codex). „Nemde *gondoltad*-e en szolgámat Jóbot..." (Döbrentey-codex). „Oh keménységös keresztfa, ki *löttel* ez napon en fiamnak anyja" (Nádor-codex). „Engem *kildtek* (küldtek) teged látnom." (Ének Pannonia megvételéről) stb. stb. Valóban szeretnénk ama „begyőzésről" meggyőződni!

Negyedik észrevételünk Mátyás Flórián stilusát illeti. Kérjük őt, hogy ha azt akarja, hogy művét a „na-

gyobb közönség is elolvassa, ne tegye olvashatlanná *döbrenteismusa* által. Természetes ugyan, hogy a ki sokat foglalkozik a régi nyelvvel, utóljára bele éli magát egészen, úgy hogy iráľya is a régihez idomul: de ne panaszkodjék aztán, ha nem olvassák. Ki idegen nyelvtant ír, a tanuló nyelvén kell írnia; ki valamit meg akar értetni, oly nyelvet kell használnia, melyet más is megért.

ZANDIRHÁM. *Székel hősköltemény a kilenczedik századból. Irta Dózsa Dániel. (Az író tulajdona.) Kolozsvártt, Stein János bizománya.*

(Töredék.) *)

E czím alatt, már jó ideje, egy 296 lapra terjedő sűrű és apró betűkkel nyomott költemény jelent meg. A napi sajtó röviden, mint szokása, fölemlíté; egy pár felületes — nem annyira ismertetést, mint ajánló bókot is olvasánk róla: azzal vége, csendes minden. A szerző, talán évek óta, lelkesűl valamely magasztos czélért, gondolat fogamzik elméjében, s hordja azt, talán évekig, mielőtt a megtestesülés pillanata bekövetkeznék; a kivitel ismét éveibe, nappali s éjjeli gondjaiba kerűlhet: s midőn a mű kész, midőn a friss nyomdaszagú példányok szétküldettek, mi jutalom vár rá? Egy kis lágymeleg ajánlás, boszantóbb az indokolt gáncsoknál; rövid ismertetés, minő a szerkesztői példányok felvágatlan lapjairól telhetik, visszatetszőbb bármily keserű, de tanulságos bírálatnál. A közönség a stereotyp ajánlgatások, obligat dicséretek közt nem tudja magát tájékozni; értelmesb lévén, hogy sem mindent jónak tart-

*) Eddig nem jelent meg.

son, a mi előtte köznapi szavakban feldicsértetik, hajlandó a jobbat is selejtesnek ítélni. Ily eljárás — vagy inkább el *nem* járás — alig hiszem, hogy akár a szerzőre buzdító, akár a közönségre lelkesítő hatást gyakorolna.

Pedig Zandirhámnak már pusztán megjelenése nevezetes tünemény költészetünk mai állapotában. Jelenleg, midőn minden tehetség (s tehetlenség) lyrai koszorúk után kapkod, legkönnyebbnek gondolván a vers azon nemét, mely alakban is legrövidebb, — midőn az alkotó költészet fáradalmas előkészületei, hosszú tanulmány kétes sükerért, komoly törekvés messze czélra, mindenkit visszariasztanak, — jelenleg, mondom, egy ily költeménynek már létrejötte is elösmerést, méltánylást érdemel. Volt idő, mikor ifjaink nemes hévvel, kitartó buzgalommal készültek az írói pályára; óvatos szemmel néztek körűl a költészet tág mezején, s a mely ösvény leginkább vonzotta hajlamukat, vagy, géniuszok irányánál fogva legbiztosabb haladást igért a süker felé, azon indúltak el. Csalódhattak, csalódtak is nem egyszer, de a törekvés komolysága még akkor is némi tiszteletre gerjeszt, ha czélját nem érheti. Most a fiatal ember nem akar egyéb lenni, *csak* (!) Petőfi, s mihelyt „bordái alatt hatalmasabb ütéssel kótog a bekérgezett szű": legott igyekszik elfoglalni helyét a népies lapok olcsó Pantheonjában.

Mi lehet oka ez egyoldalúságnak? Amaz általános emberi természetből folyó utánzási hajlam-e, mely a sereget mindég és mindenütt a legközelebb kivívott koszorú irányában kergeti? Nagy részt ez. De nem volnánk igazságosak, ha korunktól minden jóravaló, önálló tehetséget megtagadnánk; ha a „servum pecus" metsző sarcasmusát csak kiebb terjesztenők is, mint az

más időszakban terjedt. Utánzók mindenkor voltak és lesznek, Csobáncz és Somló után ép úgy láttuk felsarjadzani a Hősregéket, a Márévárát, a Szöszvárt, miként Zalán futása nyomán a csikorgó hatosokban írt hősköltem ényeket, melyekre senki sem emlékszik többé; mikép Kont diadala után a hamis pathoszszal rikácsoló balladákat; s mint most az északi ballada nyomain amaz ostobán naiv catechesist, mely elégnek tartja a száraz történetet kérdések- s feleletekbe foglalni. Ezekkel semmi közünk. De miért, hogy azok is, kiknek művein saját egyéni bélyeg, tehát kisebb-nagyobb önállóság ismerhető fel, kizárólag a lyra, a Petőfi — vagy legfölebb az ő általa kedvelt Beranger és Heine lyrája körében mozognak? Talán mert egyéni hajlamuk csupán e fajjal rokonszenvez. Lehet; bár kétlem, hogy a költői tehetség bizonyos korban mind lyricusnak, egy határozott iránynyal, másban mind epicusnak teremne. A hajlam többnyire studiumaink szerint irányúl: Byron, a kiválóan lyrai természet, lyrája nagy s legszebb részét elbeszélő formába öntötte, s bár nem tisztán eposzi, mégis becses dolgokat nyújtott e vegyes téren. Ugyanez áll, több-kevesebb módosulással, Kisfaludy Sándor és Vörösmarty elbeszélő műveiről. Mindkettő lyrai tehetség, nem elégelte, örökké dalokat és ismét dalokat hallatni: s a közönség hálásan fogadta e változtatást húrjaikon.

De az eposz kora lejárt, mondják, ama hősvilággal együtt, melynek tetteit zengeni volt feladata. Helyét a regény foglalta el; s a mi költészet ezen kívül iparvilágunkban élvezhető fenmarad, az csak a drámában és lyrában nyilatkozhatik. Való, hogy a föld, a mint most „forog keserű levében“, összes productiv erejével sem képes ma már egy Iliászt hozni létre, s az óriás

szenvedélyek, minőket egy Nibelungen-Noth csatára zúdít, épen úgy ismeretlenek napjainkban, mint az ősvilág sarában hömpölygő megalosaurus, vagy az erdőket legelő mammuth. De ha egy Virgilnek a római, egy Tassónak az olasz míveltség fénykorában lehetett, a naiv hőskor és a kifejlett polgárosodás szerencsés combinálása által örök életű műveket hagyni hátra: véleményem szerint ma sincs zárva az út annak, kire bőven árasztá kegyeit Calliope. Azonban tegyük fel, hogy a sajátlag vett eposz, vagy inkább a classicai epopoeia korunkban többé nem lehetséges: vajon a több-kevesebb romanticai vegyülettel modernizált eposz: egy Frithjof-rege, egy Childe Harold, egy Onégin, szinte lehetetlen-e?

Mi tehát az oka, hogy költőink csaknem kizárólag a lyra, ennek is egy-két divatos faja után esnek? Részben, lehet, nem nagy ismeretség a minden korok és nemzetek jeleseivel; ennélfogva hiánya ama gyakorlott izlésnek, mely a szépet minden alakban élvezhetővé teszi; épen úgy Homér egyszerű, de nagy, de biztos vonásaiban, mint az Aeneis vagy Gerusalemme csiszolt formái alatt, vagy Pulci és Ariosto gonosz mosolyával szemben; úgy a Mahabhârata „elefánti“ dúlakodásai közt, mint a „Paradicsominak“ (Firdusi) nemzetségről nemzetségre szálló szenvedély-viharában, vagy az ellen szívét kitépő s megrágó „Sigurd“ hőseinél. Hiányzani látszik költőinkben, amaz *önbeleélés*, ha ki bírnám fejezni, nagy példányokba, mely fogyatkozás ha egyrészről meghagyja nekünk a naturalisták eredetiségét, s a nemzeti zsinórt és sújtást épen nem hozza veszélybe, más részről nem enged túl látni gémes kútainkon, s valljuk meg, több a kár benne, mint a nyereség. Aztán nem

is áll, hogy idegen minták szemlélése jóravaló tehetséget kiforgatna eredetiségéből, hogy szükségképen letörlené róla a nemzeti zománczot. Virgil a hellének nyomán képezte magát: melyik költő inkább római, mint Virgil? A Jeruzsálem dallója egy képet is alig mer használni, mely nem Virgilé; mégis előttünk áll a szenteskedő, a kéjsovár, a lágy érzelmű olasz. A mi Zrínyink e kettőt nem csak nyomon követi, de néhol épen kiírja: azonban, daczára az idegen műveltségnek, nem látjuk-e szűntelen a XVII-dik század horvát-magyarját, ki szóban fukar, szenvedélyben erős, érzületben magasztos, utolsó csöp véreig hazafi? Bizonyára, míg „Hermann és Dorottya“ szemben az Iliászszal s Odysszeával eredeti és kiválóan német költemény marad: addig nincs okunk idegen mesterművek tanulmányozásától azért borzadni vissza, hogy elsatnyúl bennünk az eredetiség, s lehámlik rólunk a nemzeti máz.

Mindazáltal nem ez a fő ok, mely költőinket hoszszabb lélekzetű compositióktól visszatartja. Ki akarna palotát emelni földrengés után, midőn a talajt még mindegyre hullámzani véli lába alatt? Egy napról más napra élünk; elfogadjuk, de elégeljük is a percz benyomását; messze czélra törekedni hiányzik az ösztön, a kitartás, a szellem ruganyossága; beérjük azzal, mit a jelen óra önkényt hoz, s nem törődünk vele, ha a következő ismét elviszi. Ezen, hogy úgy mondjam, *nomád* állapot a kedélyvilágban, fejti leginkább meg az uralkodó lyrai hangulatot, s általában lyránk jellemét.

Ezért mondám én, hogy Zandirhám megjelenése figyelmet érdemel. Lássuk már a költeményt.

Szerző, maga is székely, e kicsiny de vitéz hegyi nép tetteit akarja dicsőíteni. Helyes tapintattal választja

meg a *kort*, a székely önállóság, függetlenség korát. Ha a székelyek, mint hagyomány és krónika egyiránt bizonyítják, Etele húnjainak a bérczes hazában visszamaradt töredéke, mely a magyarok bejöveteleig képes vala megőrzeni függetlenségét: csak is ez önálló kora az, mely eposzilag fölvehető. Korábban a székely, mint székely, nem is létezett; Árpád után sorsa a magyaréval fonódik össze. A hún és magyar időszak közötti századok egyikébe kellett tehát szerzőnek eposzát helyezni: de melyikbe? Nem tekintve azt, hogy a hún birodalom enyésztére közvetlen következő időszak se mondai, se történeti alapot nem nyújt, — már azért sem lehete a költemény idejét ez első századokba tenni, mert a hún nemzeti hanyatlás leverő hatását a bármily hősi fényben felmutatott székely ivadék dicsősége nem ellensúlyozhatta volna. Szerencsés gondolat volt hát az elbeszélés koráúl a IX. század második felét, a székely önállóság utolsó éveit, választani, midőn a magyarok előre kilátásba helyezett dicsteljes megjelenése az egész eposz folytán lélekemelő hatást gyakorol.

Mondai s illetőleg történeti alapját tekintve, jelen költemény részint az élő néphagyományra, részint s főleg azon sem elég teljes, sem eléggé világos feljegyzésekre támaszkodik, melyeket „Székely krónika“ néven ismerünk. Nem egyszer volt már feszegetve, múlhatlan kellék-e eposzban a történeti vagy mondai alap. Vajon az afféle hősköltemény, mint például Tündérvölgy, Széplak, Két szomszédvár, Magyarvár, melyek, tudtommal semmi hagyományon nem épülnek, legfölebb ha némi történeti hátterök van, veszít-e lényegesen e fogyatkozás által. A költő, mondják, azért költő, hogy teremtsen: kort és viszonyokat, hősöket és jellemeket, istene-

ket és mythologiát, szóval mindent, mindent: ez fog a phantasia próbaköve lenni. Szép feladat, de még nem ismerek oly nagy epicust, ki ezt megoldotta volna. Homér ugyanazon mondakörhöz tapad, melyet utána, s valószínűleg előtte is — százan meg százan énekeltek; Virgil fáradságosan szedi össze az Aeneas felől keringő hagyományos emlékeket és halászsza ki ezek tengeréből a czéljára tartozót; Firdusi a shah levéltáraiban, gyűjteményeiben évtizedeken át buvárolja nemzete múltját: vajon ezek s a többiek mind, phantasia nélküli szegény fuvolások voltak-e s azért kutatták a hagyományt, a históriát, mert képzeletből alkotni mit sem tudtak? Homér, például, nem lett volna-e képes Odysseus vagy Agamemnon helyett más, szem nem látott, fül nem hallott hőst teremteni? Azt hiszem, alakító tehetsége így is vonzó művet hozott volna létre; de nem hiszem, hogy mi azt olvasnók. Ily légből szedett eposz talán gyönyörködtet vala némelyeket; de soha sem fogott a görög nemzet vérébe átfolyni, a rhapsodok ezrei által firól-fira plántáltatni. De a görög ugyanazon mondákat, regéket hallá az Iliaszból, melyek bölcsője óta nyomon kisérik, csakhogy itt szebb, vonzóbb, teljesebb alakban. A monda évszázadok során históriai meggyőződéssé, nemzeti hitté változott: innen az eposz roppant hatása és népszerűsége. — Hogy újabb példát említsek, Ossiannak minden bűbája elvesz, mihelyt fölteszszük, hogy az Macpherson koholmánya; hogy Ossian meg hős atyja Fingal, hős fia Oscar, légi káprázat s a bárdok éneke felhős Caledoniában, ha zengett is valaha, elzengett örökre, viszhang nélkül, nyomtalanúl. A mű ugyanaz, de mily különböző a hatás!

Ily fontos levén, hogy az eposz a nemzetnek, melyre hatni akar, ne csak jelleme, szokásai s erkölcsében, ha-

nem történeti s hagyományos emlékeiben is gyökerezzék: nem ok nélkül törekedett szerzőnk megadni hőskölteményének azt, a mit én *eposzi hitelnek* szoktam nevezni. Van ugyanis történeti hitel, mely a tények valóságán épűl, ezzel szemben megkülönböztetem az eposzi hitelt, mely nem törődik azzal, megtörtént-e a dolog, de igen, hogy él-e az a nemzet- a nép tudalmában, emlékei- s hitében, s az utóbbiakhoz, mennyiben a költői czél engedi, makacsúl tapad. Nem költ semmit, a míg hagyomány van, miből összerakni lehet; nem ferdít, hol az eltérés a nép tudalmával ellenkeznék: de a monda variansai közt szabadon válogat. Szerző, mint ajánló leveléből is kitetszik, érezte ily hitel szükségét: „hogy eposzt lehessen előállítni, úgymond, legelőbb is az ős nemzeti élet alapjával, annak ős szerkezetével kellett tisztába jönnöm" — s feljebb: „csak egyet nem örökölhettünk: tiszta tudalmat nemzetünk őskoráról." (VI. l.) De nem elég csupán az ős nemzeti élet alapjaival, szerkezetével jönni tisztába: ez csak háttér, csak keretje a rajznak. Magát a fő cselekvényt, nevezetesb episodjaival, kitűnőbb hőseivel, oly alapon kell kifejteni, hogy minél több támaszát lelje a nemzeti emlékezésben. Szerzőnk e részt is dicsérendő lelkiösmeretességet tanúsít. A székely krónika szerint valóban *Zandirhám* neve ama rabonbánnak, ki a bejövő magyarokat fogadja, neje ennek csakugyan bizonyos *Magor* leánya, kinek rejtélyes személye ott ködlik a hagyományban; a többi (legalább) *nevek* is, melyeket a költő használ, ős székely nemzetségek nevei, s ezek leírásában, túlzott hűséggel, a régi helyesírást is megtartja, mint: *Boudham, Zandour, Mikow, Uspoulat*, stb. *Boudvár*, a krónika szerint is, a székelyek áldozati és gyűlhelye: ott áll a *hat kő-vért*,

melyre írvák a székelyek törvényei; a főrabonbán hármas tiszte: „ad castra metienda contra exteras gentes, ad jura sacra et profana edicenda" — terjed; ő áldozik a nép előtt: vérfrigy a kókuszdió kehely által, a *tribusok* és nemzetségek stb. stb. mind a nemzeti hagyományon épűlnek. Episodjai közt legkitűnőbb a Rapsonné leánya, mely régi mondán alapúl; a többieket is igyekszik a szerző mondákból venni, vagy legalább hagyományos nevekhez, személyekhez és helyekhez csatolni; s általában a topographia biztossága egyike fő gondjainak.

Az eposz tizenkét *költeményre* s ezek mindenike több *énekre* oszlik. Költemény egy kikerekített szakasz, de nem önálló, nem független az egésztől, sőt épen úgy ennek egységéhez tartozik, mint valamely regény külön fejezetei. Tartalma az eposznak röviden ez. *Boudham* kimúltával az ifjú *Zandirhám* fő rabonbánná választatik, mely alkalommal Magor a főpap megjósolja neki, hogy *alatta nagy dolgok történnek, a húnfaj visszanyeri Etele régi birodalmát.* — Másnap, ősi szokás szerint nőt választ, *Jolánt,* ki miatt háborúba keveredik *Posel*-lel a besenyők chánjával. E háború folyama, episodjai, képezik az elbeszélés nagyobb részét. A székely egy ideig győztesen veri vissza az ellenséges megtámadást, de miután a besenyők Gely és Glad szomszéd fejdelmeket is szövetségökbe vonják, több oldalról támadtatik meg a maroknyi népfaj, s vesztét már bizonyosnak vélvén, élet-halál harczát víja; midőn a honkereső magyarok megjelenése kiragadja a veszélyből. E segítség váratlan a székelyekre, de nem az olvasóra nézve, ki erre előkészíttetik a *Barnavitéz* megjelenése által. Az ismeretlen hős nem egyéb, mint *Árpád,* Álmos vezér fia, ki már a háború kezdetekor Posel chánnál időzött, hogy az új hont kör-

nyező *népek* szokásait, erkölcseit, hadakozás módját stb. kitanúlja; segíté előbb a besenyőt harczban, de majd a székelyekben rokonira ismer, elfogatván, köztök tartózkodik, míg egyszer rejtélyesen búcsút vesz tőlök „s eltűnik, senki sem tudja hová.“ Azaz visszatér magyarjaihoz, hogy őket segélyűl kihozza.

E rövid tartalomból is látható, hogy az alap szerencsésen van kigondolva. A székelyek küzdelme fajok fenmaradásáért, bár mily hősi, bár mily megható legyen az, magában véve nem bírna az epopoeia nagyszerűségével: épen úgy, mint Aeneas küzdelmei kisszerűek maradnának, ha Róma leendő nagysága nem emelné a cselekvényt, az egyes hősöket. Az idegen népek közt egyedül álló székely, ha visszaverné is elleneit, győzelme nem volna biztosítva újabb veszélyek ellen: de így, a magyarok megjelenése minden aggályt eloszlat, a küzdelem czélját érte, a székely mindenkorra biztosítva van. Úgy is, a monda szerint, a székely csak azért maradt Erdély bérczei közt, hogy Etele honát a később kijövendő magyarok számára megőrizze; az őrhad tisztét híven betölté, fentartotta magát a derék sereg megérkeztéig, s ezzel hivatása be van végezve. — Ha valaki ellenvetné, hogy a magyarok megjelenése oly kívülről jövő esemény, mely *deus ex machina* gyanánt vág a cselekvény folyamába, azt az épen most mondottak meggyőzhetik, hogy szükségkép így kelle az eposznak befejeztetni. E befejezés, mint föntebb érintettem, az olvasóra nem is váratlan: már az újonválasztott rabonbánnak meg van jósolva, s azután a Barnavitéz által mindig éber figyelmünkben tartatik.

Nyelv és irály.

AZ É-T Í-RE VÁLTÓ TÁJSZÓLÁSRÓL.*)

Nem lehet a magyar nyelvészet körében napról napra élénkülő mozgalmat öröm nélkül szemlélni. A nyelvészet, mely Révaiig, úgy szólva, bölcsejében volt, s ő utána sem fejlett oly arányban, mint a hatalmas kezdet után várni lehete, mind nagyobb tért foglal el. Amaz önkényes szóbonczolás, mely boldog-boldogtalan által, a nyelv múltjának és jelenének kellő ismerete nélkül űzve, képtelen eredményekhez jutott, napjainkban a nevetséges ritkaságok közé tartozik. A hasonlító nyelvészet, a helyett, hogy a sémi nyelvek felé kacsingatna s bibliai reminiscentiák ködében tapogatóznék, meglelte természetes medrét: az altáji nyelvzömöt. A szójárások, tájkiejtések mindinkább méltányolvák, szerves összeköttetésbe hozatnak a nagy egészszel, melynek részei, módosulványai. S ha *itt* és *ott* a szakbuzgalom, a tárgy iránti hevűlés olykor túlságba csap is; ha messzebb viszi is néha következtetésit, mint a valóság engedné: azon nincs miért megütköznünk. Buzgalom ritkán

*) Eddig közzé nem tett kéziratból.

van túlzás nélkül. A mi igaz, megmarad, a mi nem, lesodorja az idő.

Én, a nyelv egyik gyakorlati munkása, s az elméleti haladásnak inkább csak szemlélője, egy irodalmilag kevéssé ismert, kevéssé méltatott tájkiejtésre kívánom vezetni az illetők figyelmét: a *tiszántúlira.* A palócz, barkó, a dunántúli, a szögedi kiejtés, kisebb-nagyobb mértékben ismertetve, s nyelvészeti czélokra használva van. A tiszántúlira — értem azt, mely az édes helyett *ídest*, ló helyett *lú*-t ejt — elég volt annyit megjegyezni, hogy az *útálatos, czigányos* kiejtés. Hogy a közéletben a különböző tájak lakói egymás nyelvét *útálatosnak* találhatják, azt értem; de hogy *tudomány* az ellenszenv ily kifejezésével fordulhasson el tárgyától, melynek megvizsgálása, az egészbe illesztése, köréhez tartozik: ez az, a mit meg nem foghatok; — különben a természetbuvár csak hímes pillangót keresne, s visszaundorodnék a póktól és gilisztától. A tény előttünk áll: a haza egy nagy része amaz útálatos, czigányos kiejtést hordja ajakán. Miért? Elfeledte-e ősei nyelvét a legtörzsökösbnek elismert magyarfaj? Vagy a czigányok kiejtését tanulta el? bár még ez esetben is méltó volna vizsgálatra, mert a czigány nyelv a klasszikai sanscrit elárvahodott rokona.

De én vizsgálódásomat ily messziről kezdeni nem akarom. Egyszerűen adatokat kívánok nyújtani azoknak, kik e hangoztatással megismerkedni szeretnének. Aztán, ha e rendetlenségbe némi rendet hoznom, e látszólagos anomaliából a nyelv törvényeit illetőleg valami eredményt felmutatnom sikerűl: az is jó lesz. — Az *í*-ző tájak egyik góczában növekedve, könnyű nekem, csupán emlékezetből, összeszedni ez adatokat; ha más, hason

kiejtésű vidék némi árnyéklatban eltérne is tőlem: ez eltérés, tudom, sem sok, sem jellemző nem fog lenni.

Sajátlag csak az *é* hangnak *í*-re változását tűztem ki vizsgálatom tárgyáúl. De mielőtt erre mennék, nem hagyom egy futó pillantás nélkül, az *ó*-t mely *ú*-ra, az *ő*t, mely *ű*-re hajlik. E három (és néhol a közép *e* tiszta ejtése) teszi jellemét a tiszántúli — (körös-marosközi) — tájszólásnak.

* * *

Az *ó* hang, tiszántúli ajkon, tudtomra csak egy szóban változik *ú*-ra s ez épen a szerencsétlen *lú*. (Mert a *Rúzsi, rúzsa* stb. szömönszödött szögedi gyöngy, mely iránt viszont legyen szabad nekem ellenszenvvel (!) viseltetnem.) A többi, ó-ra végződő egytagú szavak, mind ó-val ejtetnek: *hó, só, szó, tó, jó*. Miért a ló: *lú?* Ragozzuk amazokat; lesz: *hav-a, sav-a, szav-a, tav-a, jav-a*, ellenben a ló: *lov-a*. Amott tehát az eredeti hangzás *hav*, vagy *hau, sau, szau, tau, jau*, melyből ismert hangolvadás szerint lesz *hó, só* stb. Ellenben a *ló* eredeti formája *lov*, vagy *lou*, melyből ismét, az *ou* olvadván, lesz: *lú*. Kinek van igaza?

Az *ő* tiszántúl mindég tisztán ejtetik, kivéve néhány egytagú szót, mint: *ő* (személynévmás), *kő, fő, bő, cső, tő* (fatő); igékben: *lő, nyő* (nyöv-) melyek tiszántúliasan: *ű, kű, fű, bű, csű, tű, lű, nyű*. Itt már nehezebb kifogástalan szabályt állítni fel. De, úgy látszik, az eredeti alak itt is *öv=öü*. Ragozzuk. *Öv-é, köv-e, csöv-e, töv-e, löv-i, nyöv-i*. Kivétel a *fő*, mely ragozva *feje* s a *bő*, mely ragozva is megtartja hosszú hangzóját: *bőebb*. Ellenben *rő, reje, hő, heve*, ő-vel ejtetnek.

Ám lássák a dologértők, nem volna-e vakmerőség innét azon egyszerű szabályt vonni el, hogy az ő-hang eredeti alakja ott, hol a tiszántúli ajak üt hangoztat: *ör* (v. öü) (tehát: *kör, csör, tör, lör, nyör, ör*); egyébütt pedig *er* (vagy *eü*) mint *merő, merer; élő, éler, teremtő — teremter,* („eleve, terumteve." Halotti B.)? S nem vezet-e a látszó anomalia szembeötlően szabályhoz?

Most jerünk az *é*-re.

Nyelvészi jártassággal biró emberektől sem ritkaság hallani, hogy tiszántúl *é* helyett *rendesen* *í*-t ejtenek, mindég, minden szóban, vagy *í*-t majd *é*-t ugyanazon szóban is, a mint épen nyelvökre jő. A dolog nem úgy áll. A tiszántúli ember nem minden *é*-t mond *í*-nek, nem is önkényesen változtatja a kiejtést majd *é*-re majd *í*-re. Ember emlékezet óta, apáról fiúra, az egész í-ző tájon, bizonyos tőszók-, képzők- és ragokban mindég és mindenütt tiszta éles *é* hallatszik; más tőszók, képzők és ragok pedig *é* helyen *í*-vel ejtetnek. Megkisértem összeállítni amazokat és ezeket.

I. Főnevekben.

a) Egytagú főnevek.

1. Éles *é*-vel ejtetnek mindazon egytagú főnevek, melyekben az *é*, ragozáskor, nyilt rövid *e*-re változik. E szerint: bél-bĕlet, dér-dĕret, ég-ĕget, ér-ĕret, hét-hĕtet, hé(v)-hĕvet, kéz-kĕzet, légy-lĕgyet, lé(v)-lĕvet, mész-mĕszet, név-nĕvet, nyél-nyĕlet, réz-rĕzet, ré(v) (fa-ré) rĕvet, szél-szĕlet, szén-szĕnet, téj-tĕjet, tél-tĕlet, jég-jĕget.

Kivétel: dél-dĕlet, mely *dîl.*

Ész (mert meg is rövidűl: ĕszet) éles é-vel hangzik.

2. Azon egytagú főnevek, melyek ragozáskor éles *é*-jöket nem rövidítik meg, részint *é*-vel részint *í*-vel hangzanak. Itt már nehéz válaszvonalt húzni. Elsorolom a főneveket.

É-vel ejtetnek: Bécs, bércz, czéh, décz-(bunda), Dézs, él (acumen), ész, ércz, érd, fércz, gém, kés, lécz, mécs, né (Balog*né*), Pécs, pék, pép, szék, tér, térd, vész (varsa).

Í-vel ejtetnek: bér, czél, csép, ék (cuneus), ét (elvész az *íte*) év (harmad *íve*), fék, fény, héj, kény (kínye szerint), kép, lék, lép, méh, mén, méz, nép, pénz (píz), rés, rész, rét, rév (portus), szél (margo), tét (jó *tít* helyett jót várj), vég, vér, kém, kén.

b) Két, vagy több tagú főnevek.

1. Két, vagy több tagú főnevek első szótagjában az *é* tisztán mondatik, ha a következő szótag *alhangú*. És így: Béla, czékla, czérna, cséza, dékán, dénár, dézsa (dézma), Déva, éhom, géva (golyva), hézag, hévar (a jég alatt), Kéza, léhó, lésza, létra, Léva, péva (polyva), réja (gyermekdal), séla (balta), séta, tégla, tézsla (járomrúd).

Kivétel: béka, békó, répa, széna, véka; ezek í-vel mondatnak.

2. Két, vagy több tagú főnevek első szótagjában tiszta éles é hangzik még ezekben: bécze (könyv), czégér, czément, érdem (az igető pedig: *ír*), gébics, gége, hérisz, kémény, néne, récze (rucza), sérvés, szérdik.

Ezekben í ejtetik: béke, bélyeg (bíjog), fészek, gyékény, kényeső, kéreg, kéve, mészáros, péntek, szégyen.

3. Két tagú főnevek második szótagjában (a mi rendesen már *képző*nek tekinthető) élesen mondatik az é:

α) Mindig, ha ragozáskor az *é* rövid nyilt *e*-re szokott változni. Tehát tiszántúl is é-vel ejtetnek: veréb-verĕbet, szekér-szekĕret, egér-egĕret, kerék-kerĕket, kötél-kötĕlet, közép-közĕpet, cserép-cserĕpet, egyéb-egyĕbet, fedél-fedĕlet, levél-levĕlet, fenék-fenĕket, gyökér-gyökĕret, tehén-tehĕnet, tenyér-tenyĕret.

Kivétel csupán: kenyér-ĕret, mely: kenyír, derék-derĕkat, fazék-fazĕkat.

β. Mindig, ha az é végbetű (képző) *aj* szótaggal (képzővel) fölcserélhető. És így: paraj-paré, karaj-karé, taraj-taré, ganaj-gané. Az ily *é* végbetű, ha *aj* formája nincs is már meg, hasonlóúl éles *é*-vel hangzik: csáté, góré, góbé, komé, purdé stb.

A két vagy több tagú főnév második vagy azutáni szótagjában előjöhető *é* többnyire csak főnév-képző lévén, alább a *képzők közt* fogunk róluk szólani.

II. Melléknevekben.

a) Egytagú melléknevek.

1. Ha az *é* ragozáskor ĕ-re rövidűl a tiszántúli ajk élesen kiejti. És így: fél-fĕlet, éh-(éhet ugyan, de van ĕhet, ĕhetném is).

2. Ha az é ragozáskor megtartja hosszúságát, *í*-vel mondatik ki. Tehát: ép-épet (íp-ípet), kék, kész, mély (*mí'*), rém, szép, vén.

b) Több tagú melléknevek.

1. A két vagy több tagú melléknevek első szótagában levő *é* nem változik *í*-re, ha a követő szótag *alhangú*. És így: béna, czéda, csélcsap, gézengúz, hépehupás, méla, rézsutos, vézna — é-vel hangzanak.

Kivételt képez a: *rékony*, *néma*, melyek í-re hajlottak.

2. A két vagy több tagú melléknevek — ha az első tagra *nem* alhangú szótag következik, rendesen *képző*vel alakultak, tehát alább a képzők közt lesz róluk szó. Itt megemlítem a *kétes* és *késő* mellékneveket, melyek ugyan származottak, de mivel sem a *két*(ség) a főnevek közt, sem a kés(ik) az igék közt nincs felhozva, helyén lesz megmondani rólok, hogy *í*-vel hangzanak: *kítes*, *kítelkedni*-*kíső*, *kísedelem*.

III. Számnevekben.

1. Itt is áll a föntebbi szabály, hogy az *é*, ha ragozáskor ĕ-re rövidűl, élesen *é*-nek ejtetik. És így: két, kettő, hét-hetet.

2. Ellenben: négy-négyet, í-vel hangzik.

3. A határozatlan számnevek közűl elég-elĕget, í-vel, néhány, némely szinte í-vel; kevés-ĕset szabályszerűleg é-vel mondatik. Szabályszerűleg, mondom, mert benne az *é* tárgyesetben rövid lesz. — Féle, egyféle, kétféle stb. é-vel hangzik, sohasem: *fíle*.

IV. Névmásokban.

1. É-vel mondatnak: *én*, *éngem*(=ĕngem), *tiéd*, *tiétek*, *öcé*, *övék*.

2. Ellenben: téged lesz: *tíged*, továbbá: enyím.

3. A számnévmások közt előjövő *némely*, *néhány*, *egynéhány* í-vel mondatnak. (Lásd III. 3.)

V. Igetökben.

a) Egytagú igetők.

1. Az egytagú igetőnél is érvényesűl a szabály, hogy ha annak é-je rövid nyilt e-vel váltakozik, a tiszántúli ajk tiszta éles *é*-t fog ejteni. Tehát: *és*-ĕs(ik), féj-

fĕj, kél-kĕl, kén-kĕn, lél-lĕl, mér-mĕr, (audet és haurit) széd-szĕd, szél-szĕl (secat) tér-tĕr(űl) vér-vĕr (verberat) vész-vĕsz (perit) nyél-nyĕl.

2. A meg nem rövidülő é-k közűl élesen ejti ezeket: fér, kérd, sért, ért.

A kellene rövidítése: *kék*, szinte éles é.

3. Ellenben *í*-vel ejti ezen meg nem rövidülő egytagú igetőket: ég (ardet), él (vivit), ér (valet, pervenit), kér, lép, mér (metitur), néz, tép, vét (peccat), véd (*vít*: defendit), vél, vés.

4. Azon igéket, melyeknek tőjéhez kienyésző *sz* vagy *gy* és toldalék szokott járúlni, a jelenben röviden is ejtik: *lesz, tesz, vesz, megyen,* de ha megnyújtják, *í*-t hangoztatnak: *líszen, tíszen, mígyen* (hova *mígy?*), az innen származott főnevekben is *í* szerepel: *lítel, títel, ítel;* a parancsolóban is í: *lígy, tígy, vígy,* mi szabály ellenesnek látszik, mert e szókban az *é* megszokott rövidűlni, tehát a tiszántúli ajk *é*-vel ejtené. De jegyezzük meg, hogy itt az éles *é* nem *nyilt* rövid *e*-vel, hanem *zárt ė*-vel váltakozik: *lėsz, tėsz, vėsz,* s ez úgy látszik, sokat tesz a dologra, bár okát ki nem nyomozhattam.

b) Több tagú igetők.

Ilyen igető a magyarban, hogy első szótagjában *é* hangzó volna, kevés van; olyan pedig, melynek második, harmadik hangzója lenne *é* (még pedig a gyökhöz tartozó, nem *képző*) úgy hiszem egy sincs. Lássuk, a mit találtam:

1. É-vel mondatnak: gémberedik, sétifikál, tékozol, ténfereg, zsémbel (másutt zsimbel).

2. Í-vel mondatnak: gédelget (gídelget), kényszerít, (kínszerit), késik (kísik), téb-láb (tíb-láb).

VI. Részecskékben.

(Particulák.)

1. É-vel hangzók: *bé* (be), *éj*(nye)! ennye, hé! héj-hej! még (adhuc) jé! *és* (régen: *ĕs*) hébe-hóba, nélkül. (A ragok- és képzőkről alább.)

2. Í-vel hangzók: épen (íppen), régen, szét, tétova, mért (*mír'*), néha (níha, nyiha.)

VII. Ragok és képzőkben.

a) Ragok.

1. nál-*nél*. A *nél* mindig éles *é*-vel.

2. val-*vel*. A *vel*, személyragozva lesz: velem, veled, vele, de ez meg is nyújtatik *véllem, vélled, vélle*. Ily esetben a tiszántúli ajk tiszta *é*-t ejt.

3. nak-*nek*. Nekem helyett tiszta é-vel: *nékem, néked, néki*. Sohase *níkem*.

4. szinte éles é-vel hangzanak: belém, beléd, belé, elém, eléd, eléje (népileg: elébem, elébed, elébe) mellém, melléd, melléje, felém, feléd, felé, megé, stb. Ilyenekben soha nem hallik í.

5. vá-*vé*. A *vé* tiszta éles é-vel. Szők*évé*. stb.

6. Az *-ént*, *-ként*, *-anként*, *-enként*, *-ég*, *kép*, *-képen*, *-ért* mind í-re változnak. Tehát: sze*rínt*, ak*kínt*, százankint, ötenkínt, mind*íg*, minden*kíp*, minden*kíppen*, *búzáír'*(t).

b) Képzők.

A főnév képzők.

1. É-vel hangzik a képző, ha ragozva rövid nyilt e-re változható (Lásd I. *b)* 3.) – ; tehát az *éb*-ĕbet,

(veréb) *ép*-ĕpet (közép) *él-ĕlet* (föd-él) ék-eket (ker-ék-eket) ér-eret (szek-ér-ĕret) ét-etet (szem*ét*-ĕtet) stb.

2. A képző szótag é-je, ha ragozva meg nem rövidűl, í-vel ejtetik. Példák: eb*éd*-eb*édet*, acz*él*-acz*élt*, (mert az *aczĕlat* ott nem mondják), szem*ély*-szem*élyt*, sereg*ély*, sereg*élyt*, söv*ény*, söv*ényt*, kel*erény*, kel*erényt*, rem*ény*, rem*ényt*, tünem*ény*, tünem*ényt* sig*ér*-sig*ért* (hal), vet*és*-vet*ést*, kert*ész*-kert*észt*, szük*ség*-szük*séget*, ember*ség*-ember*séget*.

3. Kivétel a *cseléd*, csel*édet*, melynek képzője bár meg nem rövidűl, azért *é*-vel mondatik.

Az értekezés kidolgozott részének itt vége szakad; de egy külön jegyzékből még a következő alakokkal egészíthető ki:

VIII. Ige-hajlítás.

Jelen.	*Határozott.*			*Határozatlan.*		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Egyes:	-em,	-ed,	-i.	-ek,	-sz,	—
Többes:	-jük,	-itek,	-ik.	-ünk,	-tek,	-nek.
Alig múlt:	1.	2.	3.	1.	2.	3.
	-ém,	-éd,	-é.	-ék,	-él,	-e.
	-ők,	-étek,	-ék.	-énk,	-étek,	-ének.
Múlt:	-tem,	-ted,	-te.	-tem,	-tél,	-t.
	-tük,	-títek,	-tík.	-tünk,	-tetek,	-tek.
			Foglaló:			
Jelen:	-jem,	-jed,	-je.	-jek,	-j,	-jen, -jík.
	-jük,	-jítek,	-jík.	-jünk,	-jetek,	-jenek.
Alig múlt:						
	-ném,	-néd,	-né.	-nék,	-nél,	-ne.
	-nők,	-nétek,	-nék.	-nénk,	-nétek,	-nének.

Állapot jelző: vín.

Ikes hajlítás.

	Jelentő:			*Foglaló:*		
Jelen:	-em,	-el,	-ik.	-jem,	-jél,	-jík.
	-ünk,	-tek,	-nek.	-jünk,	-jetek,	-jenek.
Alig múlt:	-ém,	-él,	-ék.	-ném,	-nél,	-nék.
	-énk,	-étek,	-ének.	-nénk,	-nétek,	-nének.
Óhajtó forma:	ehet*ném*, *-él*,	*-ék.*				

XI. Névhajlításkor.

a) Rag előtti nyújtásban.

é-vel:

accusativus:		*birtokrag:*	*többes:*
birke,	-ét	-ém,	-ék.
csirke,	-ét	-ém,	-ék.
dinnye,	-ét	-ém,	-ék.
kelepcze,	-ét	-ém,	-ék.
kemencze,	-ét	-ém,	-ék.
néne,	-ét	-ém,	-ék.
pite,	-ét	-ém,	-ék.
petrencze,	-ét	-ém,	-ék.
rekettye,	-ét	-ém,	-ék.
sete,	-ét	-ém,	
senye,	-ét	-ém,	
szilke,	-ét	-ém,	-ék.
szőke,	-ét	-ém,	-ék.
sőre,	-ét	-ém,	-ék.
teke,	-ét	-ém,	-ék.
zeke,	-ét	-ém,	-ék.
venyige,	-ét	-ém,	-ék.

í-vel:

eke, -ít -ém.
fejsze, -ít -ém.
kört*í*, *-ít* (körtély h.)
elme, -ít -ém.

b) Birtokos rag, 3-ik személy, accusativus:

í-vel.

betű,	betűje,	betűj*ít*.	
szem,	szeme,	szem-*ít*.	
fül,	füle,	fül-*ít*.	
test,	teste,	test-*ít*.	
kert,	kertje,	kertj*ít*.	
kés,	kése,	-*ít*.	
szent,	-je,	-*jít*.	
szeg,	-e,	-*ít*.	-ivel.
vér,	-e,	-*ít*.	-itől.
nyelv,	-e,	-*ít*.	-ihez.
isten,	-e,	-*ít*.	-inek.
tűz,	-e,	-*ít*.	-iről.
szék,	-e,	-*ít*.	-iből.
íz,	-e,	-*ít*.	stb.

KIS POLÉMIA. *)

Barsi József úr, *levélben*, melyet a Kritikai Lapok 7-dik száma közöl, *dolog* iránt kér felvilágosítást ama lapok szerkesztőjétől. A tényállás ez. A Sz. Figyelő, *hirdetésben*, mely „Új könyvei" közt olvasható, Barsi úr könyve czímén *kevés* javítást akara tenni; e helyett: „A mezei gazdaság jelen állapota. Kifejtve *beszédben*, melyet ..... mondott Liebig" — így változtatván: „A mezei gazdaság jelen állapota. Kifejtve (*egy*) beszédben, melyet.... mondott Liebig." — Barsi úr, ki, mint mondja, örömest tanulja a magyar nyelvet (jól is teszi), szeretett volna a Figyelő-től is tanulni, és ha ez a fölösleges *egy*-ek pusztítására adna újjmutatást, abban követné is; de mivel az eset épen ellenkező, apellál a Kritikai Lapokhoz, döntsék el e kérdést. A Kr. L. tisztelt szerkesztője, a helyett, hogy saját nyelvérzékére hivatkoznék, előkeresi azonnal birodalma codexeit, az írott nyelvtanokat s „azokra támaszkodván kijelenti, hogy ez esetben

*) Megjelent a Szépirodalmi Figyelő 1862. évi II. 6. számában.

Barsi úrnak van igaza, s a Figyelő annál inkább hibázott, minthogy, *először*, hibát látott, a hol az *nem volt*, s *másodszor*, ezt javítani akarván, új hibát követett el, (*harmadszor* — ezt mi teszszük hozzá — *ki is nyomatta*; nemde?) — Ily lesújtó ítélet ellenében, *szegény* lap, mint a Figyelő, mit tegyen? Hisz, Riedl úr szavai szerint, „ha csak egy magyar nyelvtant is olvasott volna (olvasott volna is), tudná, hogy az *egy* számnévnek határozatlan névelői használata *majd mindig* germanismus.“ A Figyelő tehát hiába igyekeznék most már kipótolni mulasztását, hiába akarna nyakra-főre megismerkedni Fogarassy „Művelt magyar Nyelvtanával“, Ballagi „Grammatik“-jával és a tudós társasági „Szókötéssel“, melyekre a Kr. L. szerkesztője hivatkozik; az ő bűne bizonyosan ott lenne a „majd mindig“-ben, ha talán a Barsi úr könyvczíme nem is. Csak azt nem érti a Figyelő, hogy t. collegája, ki más alkalommal oly hangosan szokott panaszkodni valamirevaló magyar nyelvtan nemléte felől, hogy tekintheti a meglevőket oly biztos cynosurának, melyen kívül már semmi sincs a nyelvben, vagy oly tekintélynek, mely után elmondhassa, hogy az *egy* számnévnek határozatlan névelői használatát a „nyelvszokás“ csak „megengedi“ — tehát mintegy kegyelemből. Ki állíthatja fel a szabályt, hogy e szónak nem-számnévi használata (azon csekély kivétellel, mi a *majd*-ban foglaltatik) *mindig* germanismus? Hátha épen *turcismus*, tehát rokon? Hiszen ezt jobban tudhatják nálunk a Kr. Lapok, mi csak úgy, más ember vállán keresztűl, pillantánk egyszer török nyelvtanba, mégis úgy vettük észre, hogy ez az atyafi, bár *határozott* névelője teljességgel nincs, a határozatlant (*bir*) ugyan használja! Ha nyelvemlékeinktől kér tanácsot az ember,

talál, igaz, sok esetet, hol kimarad az *egy*, bár ma odatennők (a FIGYELÖ t. i.); de van elég olyan is, mikor mai módon, egészen mint határozatlan névelő használtatik. A Halotti beszédben, való, csak mint számnév fordúl elé, de nem is kell máskép. Az utána legrégibb Révay-codexben ott a Ruth könyve, melyben olvasunk ugyan ilyet is: „Elméne *ember* Judának Betleheméből" — de van ellenkező is, és épen a könyv első szava: „*Egy* bírónak napiban." stb. Ez-e most már germanismus vagy az előbbi példa *latinismus?* Mert hiszen valamint az „homo *quidam*," úgy ez is „*quidam* judex"; egyik sem *unus*. Későbbi emlékeinkből is (*Egy* szép dologról én emlekezném stb.) akármennyit idézhetünk, hol nem az *egység* (unitas) kijelentése a czél, még is széltire járja az *egy*. Sőt (mellesleg teszszük e jegyzést) szorosan véve nem is *egységet* jelent e szó, hanem olyat, a mi *egész*, külön álló mint egyed, vagy a mit összetartozva gondolt egyednek a nyelv szelleme; (valószínűleg épen az *egész* gyöke levén az *egy*.) Ezért van a magyarnak *fél* lába, *fél* szeme, *fél* sarkantyúja, nem *egy*. Ezért a pár is *egy* pár (régen *egy* bokor); és ezért három vagy akár tíz testvér is mind *egy* testvér. Mi germanismus volna abban, ha e szerint a nyelv megjelöli az egyedi külön állást vagy egyedképeni összetartozást, habár eljárása némely esetben össze vág is a némettel? A századok óta népünk ajkán forgó: *egy*valaki, *egy*némely, *egy*bizonyos, *egy*néhány (ez utóbbi néhol már egészen *ennyihány* alakká elkallódva) stb. szókat mind a germanisáló hajlam szülte volna, mikor a törökben is él a megfelelő „*bir*kimsze" és társai? „*Ein* wenig"-e az „*egy* kevés" okvetlenűl, mikor a törökben is *bir az* (*bir*-egy, *az*-kevés)? — De nem akaránk értekezést

írni, csupán hivatkozunk *magyar* olvasóink fülére: nem érez-e hiányt a kérdéses könyvczímben, s jó ízűnek találja-e czikkünk elején a stilt, mely e könyvczím hasonlatára van teremtve? — A FIGYELŐ a KR. LAPOK föntebbi szabályát így módosítaná: „Az *egy* számnévnek határozatlan névelő gyananti *németes* használata *mindig* germanismus.“ Ez, persze, tautologia, hanem azt kellene gondosan kinyomozni, a *majd-mindiges* szabályon kívül is: mi hát a *magyaros* használat. Mert hogy létezik, s a nyelvszokás nem csak eltűri, hanem követeli, kétségtelen. S ime, a FIGYELŐ — nem fölötte germanisált — fülét nem sérti annyira az *egy* oda tétele ama könyvczímben, mint sérti akkor, ha a Kr. L. szerint „nincs hiba benne.“ Hiába, szegény, megszokta, még gyermek korában, *egy* kis kenyeret kérni, *„egy* királyról“ mondani tündérmesét, nem is álmodva, hogy *németül* beszél, mert apja sem tudott, noha, magyar földmíves létére, derék *egy* ember volt (s nem *kettő*).

De mióta divatba jött az *egy*-eket tűzzel-vassal irtani (hogyne? mikor Barsi úrként: szerb tüske, annak pusztítása pedig államköltségen is eszközlendő) a FIGYELŐ is meggondolta magát (azaz nem gondolta meg eléggé) s elhagyta e gyanús szócskát a hol lehetett. De mégsem oly *pusztán*, minden kárpótlás nélkül, mint B. úr, legalább szűz prózában vagy plane könyvczímben nem. Emelkedett beszédben olykor jól is áll, ott az *a* névelő is ki-kimarad: de *könyvczímben* se rhetori, se poetai felindulás nem igazolja. Tett hát, mondom, helyébe valamit, alkalom szerűleg: *némi, bizonyos, valamely, azon* stb. Ama panaszos könyvczímet is talán jobb szerette volna egészen megfordítani, ilyformán: „Itt s itt, ekkor s ekkor mondott beszédében kifejtette Liebig.“ Vagy: „ki-

fejtette *azon* beszédben, melyet itt s itt mondott.“ Az ilyen csakúgy magától jő tollára a Figyelő-nek, ha maga fejéből ír. De mit tegyen (egy) könyvczímmel? Azt le kell másolni, a mint van, legfölebb (B. úrként) „meg-*szik*kelné“ (azaz *sic!*-et tenni utána) vagy hasonló *rövid* szócskát. Így került oda az *egy*, mely B. urat kétségbe ejté, s fellobbantá az ily *megokolatlan* „kritika“ ellen. *Tüzetes* kritikát (egy) könyvczím ellen — bocsássa meg bűnünket Aristarchus szelleme! talán csak mégsem írhattunk?

NŐ-E, VAGY NÉ? *)

Ritka szerkesztő van oly helyzetben, hogy néhány száz czímszalagnak valót másoljon a nyomda számára, sajátkezűleg. E sorok íróját a közönség pártolása amaz irígylendő de kissé terhes helyzetbe hozta. Így természetesen a szerkesztői s kiadói kötelességek nem egyszer összekoczczannak. Közelebb is egy ily czivódásnak voltam tanúja, s jónak láttam leírni a párbeszédet.

Szerkesztői s kiadói hivatal együtt ül *egy* személyben.

Kiadó, (gyötrelmes arczveríték hullatás közt, sietve ír).

Szerkesztő, (türelmetlenűl s aggódva néz keresztűl amannak vállán, mert míg a kiadó el nem végzi dolgát, addig ő semmire sem haladhat, s fél erősen, hogy épen első számait nem állíthatja ki oly gondosan, mint szeretné).

Szerkesztő. Az istenért! ön rontja a nyelvet, s compromittálja magát. Minek írja ön nekem az affélét: Jámbor Tamás*nő*, Tóth Péter*nő*, Szabó Pál*nő?*

*) Megjelent a KOSZORÚ 1863. évi első számában.

Kiadó. Hát hogyan írjam, mikor mindenki úgy szereti; az a *divat.*

Szerkesztő. Ej! divat, nem divat: ha már írja, önnek jó példával kellene járni elől. Már az Athenaeum korában eldöntött dolog, hogy szinész*nő* az, a ki maga szinész is, *nő* is (a férje lehet akár prókátor is) ellenben szinész*né* annyi mint a szinész *felesége*, ha soha nem esett is keresztűl a lámpalázon. E szerint az ön Szabó Pál*nő*je, azt tenné, Szabó Pál, is nő is, egy személyben; a mi képtelen, ha csak az Irás szavait betű szerint nem magyarázzuk: „férj és nő *egy test.*" Irja, mondom, mint apáink és nagyapáink írták: Szabó Pál*né*. Ez a *né* abból van összerántva: *neje;* tehát Nagy András*né*, annyi mint Nagy András *neje*.

Kiadó. Apáink s nagy apáink mit tudtak hozzá! Tudja barátom, haladni kell a korral, s a jobb izlés követeli, hogy a XIX. század dereka után ne írjon a magyar *né*-t, mely parasztosan hangzik, hanem mindenkor *nő*-t, mely előkelő úri hangzású. Apáink és nagyapáink! Hisz azok ily circumspectus módon írtak: „Nagy János*né* Szabó Juliánna *asszony*." Menynyivel szebb is, rövidebb is: „Nagy Julia, született Szabó" — vagy: „Nagy szül. Szabó Julia," vagy: „Nagy Szabó Julia," vagy épen csak „Nagy Julia." Ime egy helyett *öt* módja a női név leírásnak, lehet benne válogatni, mint a reggeli öltözetben. Nem haladás ez?

Szerkesztő. Mi az *asszony* szót illeti, nem tudom, az akadémia szótár-írói fölvették-e még a magyar szavak közé. Mindenesetre meg kellett volna jegyezniök, hogy *elavúlt* szó. Senki sem akar többé *asszony* lenni. (Dehogy nem! dehogy nem! kiált közbe sok viselt párta.) Nem úgy értem: a ki egyszer asszony, az nem

akar asszony lenni. *Nő* és *hölgy*, ez igaz, finomabb. Sajátkép ugyan a nő se több se kevesebb, mint *feleség*, a *hölgy* sem annyira előkelő mint *ifjú* nőt tesz. A görögök nimfájának látszik megfelelni. Ellenben az *asszony*, asszonyság, vagy mint Erdélyben még hallani: *úrasszony*, oly tisztes nevezet, mely odaillik bármely *matrona* nevéhez. Nincs hát benne semmi nevetséges, ha a régiek így mondták: ez s ez *né*, ez s ez *asszony*. Ha pedig a nő férjhez menetele után *egész* családi nevét megtartotta, az épen a nő-tiszteletből ered. A magyar nőnek, törvény szerint is, jogai voltak s vannak, melyekről nem mond le férjhez menetele által, s így családi nevét sem olvasztja férje nevébe. Mi volna ebben szégyenítő, megalázó? Bizony ma sem tudnók annyi derék magyar asszony családi nevét, ha eleitől fogva divatban lett volna így rejtegetni. „Szilágyi Erzsébet" például, hogy esik, ha így teszünk vele: Hunyadi Erzsébet szül. Szilágyi, vagy: Hunyadi-Szilágyi Erzsébet, vagy: Hunyadi Erzsébet. Valóban se magát, se dicső férjét nem kisebbítette, ha így írta: Szilágyi Erzsébet, Hunyadi Jánosné. Mivel szebb, ha mi német és franczia szabású divatot kezdünk és folytatunk?

Kiadó. Menjen, maga csunya ember, s impracticus ember. Hát nem tudja, hogy azt kell tennem s úgy kell írnom, a mint a közönségnek *tetszik?* Mit bánom én: *nő* vagy *né*; hosszú vagy rövid név és czím: nekem úgy kell írnom, a mint beküldik. Vagy azt akarja, hogy újságának már a czímszalagja kellemetlen érzést okozzon? — Így ön nem érdemli az előfizetőket. Látja ezt a sok czímet: Egyik *T. cz.*, másik csupán *T.*, a harmadik *Tettes*, a negyedik *Tek.*, az ötödik *Tekintetes*, a hatodik czím semmi. Egyik czím *méltóságos* úr, má-

sik *nagyságos* úr, aztán lesz csak *úr*, azután meg *semmi úr*, hanem puszta *nak-nek*. Ezt így kell másolnom, betű szerint. Értem én a magam dolgát.

Szerkesztő. Csak végezné is hamar, hogy én láthatnék az enyémhez. Nem is szólok többet a kiadó keze alá. De remélem, hogy közelebbi előfizetésig a *nő* és *né* iránt tisztába fogunk jönni s akkor nem lesz oka önnek a közönség izlését vetni ellenem. Csak siessen, áldja meg az ég, nem látja, hogy miatta semmire sem mehetek!

(Kiadóra még egy halom *új munka* gyűl: szerkesztő vakarja a fejét.)

DIVATTUDÓSÍTÁS. *)

I.

Miután divatképet nem szoktunk mellékelni, a nyájas olvasó bizonyosan nem várja a Koszorú-tól, hogy e rovatban az uralkodó szinek, kelmék, szalagok és csokrok felől adjon tudósítást. De van egy más divat, mely után lelkes honfiak s honleányok, fő és alrendűek, akadémiai tagok s nem-tagok, írók és beszélők, szóval az egész honi birodalom s irodalom nagyja, kicsinyje futva futnak: *a nyelvhibák* divatja. Ezt evidentiában tartani, oly közlönynek, mint a Koszorú, divatlapi kötelessége.

A *nő* (lásd Koszorú I. félév 1. sz.) még egyre fentartja divatos uralmát *né* helyett. Kiss Mihályné, Szabó Pálné stb. még folyvást pórias viseletnek tartatik. Erről újabban nem szólunk.

Igen kedves ocsmányság továbbá a *-bani*, *-hozi*, *-náli*, *-tóli*, *-róli*, *-veli*, *-rai* s több efféle szócsintani kacsintás; midőn t. i. a soha magokban nem álló, hanem szóhoz tapadó, úgynevezett *rag* szócskákat divatosan *i* betűvel ékesítjük. Történik ez a *való* elkerülésére: „istenhez

*) Megjelent a Koszorú 1863. évi II. félév 1. és 2. számában.

való fohászkodás." Tehát a *való*-t kerülik, rövidítnek. De boldog isten! apáink és nagyapáink azt a *való*-t oda is rakták pongyola szájjal, a hová nem kell: és most a divatos *i* helyettest oda is pazarolják, a hová nem is szükség. Ha régebben így mondták: templomba *való* menetel, istenhez *való* fohászkodás, Németországba *való* útazás — pongyolán beszéltek, mert itt a *való* egészen fölösleges. Épen úgy megérti minden magyar ezt: templomba menetel, istenhez fohászkodás, Németföldre útazás. De Tollagi divatos beszélyíró azért hozzátoldozza az *i* betűt: „Julia kisasszony, egyház*bai* menetelekor, Németországrai útaztakor, isten*hezi* fohászkodása közben." S Tollagi úr nagy tekintély; követi az egész irodalom, s irodalmát a közönség. Mily kevéssé tudhatott hát magyarúl az a régi verselő, ki ezt írta:

Meguntam gyönyörű Győrnek
Gyöngyvár*ában* laktomat,
Mert a Duna, Rábcza, Rába
Rákja rágta lábomat.

Mai divat szerint „gyöngyvár*ábani* laktomat" kell vala írnia. Hasonlóan Kis János superintendensnek, (ki pedig tudott magyarúl valamicskét) Schiller balladája czímét nem „Vashámor*ba* menésnek," hanem „Vashámorbai menésnek" kellett volna fordítnia. Sőt nagy*ra* vágyás helyett nagy*rai* vágyást kellene ejtenünk. Oh te kedves divathozi ragaszkodás! Gyönyörű szép nyelvünk*től*i rugaszkodás.

A dolog egyszerű. Oly szócskához, *mely nem ragad össze* a főnévvel, (bár a régiek ott sem mindig tették) bízvást oda tehetjük az *i*-t. „Szerinti, általi, melletti,

nélküli, iránti" stb. hiba nélkül megjárja. Oly szócskához, mely *külön soha sem áll,* hanem a főnévhez van ragadva (ra, -re, -ba, -be, -nál, -nél, -ból, -ből, stb.) ha *i*-t rakosgatunk, követjük ugyan a divatot, de *rontjuk ezt a szép, ezt az imádott magyar nyelvet.* Vagy a divatért ezt is oda dobhatjuk, mint a magyar ruhát?...

II.

T. szerkesztő úr! Felbátorítva a mély hallgatás által, mely előbbi czikkemre következett, nyúlok ismét tollhoz. Erőt és kedvet ad nekem a meggyőződés, hogy csevegésem legkisebb vizet sem zavart, nem is fog, ha ítélet napig folytatom is. A nyelvnek, melyen írunk, beszélünk, törvényeire, sajátságaira gondolni: mily pedantság! minő schulfuchseria! Melyik *író*, melyik *lap*, melyik szalonképes ember teszi ezt? Épen azért divat, hogy ne okoskodjunk rajta, hanem tegyük, a mit más tesz; minél vadabb, annál jobb. Van is erre jellemző szavunk: *vadonat-új.*

És mégis, t. szerk. úr, ha a divat nemzetére, a francziákra gondolok, s a divat fővárosára, Párisra: úgy tetszik, nem épen jó úton járunk mi ezzel a mi nyelvdivatunkkal. Mintha olvastam volna valahol, hogy a franczia, s kivált a párisi, mennél műveltebb, annál jobban, tisztábban s eredeti szelleme, s változhatlan törvényei megtartásával beszéli s írja anyanyelvét. Hogy míg a kelme- és öltöny-divat hétről-hétre, sőt majdnem napról-napra változik: a franczia szófűzés, szóhasználat, legkisebb árnyalatáig megőrzi eredeti jellemét; s hogy *jól* francziáúl beszélni nemcsak nem szégyen, sőt az a *ridicule*, ha valaki erre nem képes.

No, a mi divatunk különböző. Valamint kétségtelen előkelőségre mutat, ha valaki a barbar *r* betűt nem birja kiejteni, s ha a mi csengő, tiszta nyelvünkbe orrhangokat elegyít: úgy a *bon ton* csalhatlan jele úgy beszélni e durva magyar nyelvet, mintha némely szó, kifejezés, árnyalat nem jutna eszünkbe, mintha régen elszoktunk volna szókötési fordulataitól s az egész barbar szó lim-lomot csak homályos emlékezetünk hátteréből szedegetnők elé. Vannak, lehet, kiknek, a visszamagyarosodás ez időszakában, így segíteni magukon valódi kénytelenség: de több azok száma, kik *tudva* rosszúl beszélnek, hogy *előkelő* szine legyen. Ott van, például, Tóth Pista, vagy Baczúr Gazsi: ismertem az apjakat is, derék földmíves ember volt mindkettő: most az úrfiak úgy kimagyarodtak, hogy tulajdon szülőanyjuk is alig érti nyelvöket. Így terjed a legújabb divat, felűlről lefelé, központról a vidékre, irodalomból az életbe. Csak hallgatni kell a *pesti* beszédet: utczán, „zöldben", társaskörben, akadémia gyűlésen, szóval mindenütt, hol a német szó *magyar fordításban* zeng: legottan szembe — azaz fülbe ötlik, mennyire hátra vannak még Vámospércsen.

A pesti divat, például, nem tudja: mikor *jő*, mikor *megy*. Pedig annyi *jövés-menés* közt, a mennyi itt történik, jó volna tudni tájékozni magunkat. A. Géza találkozik az egyetem előtt B. Árpáddal. Mily hős magyar nevek! Géza lakik a nagymező utczán 16. szám alatt. „Jőjj el hozzám délután 4-kor" mond Árpádnak. „*Eljövök*" felel az. A „nagy honalkotó" ezer évi unokája és *játja* (drusza) ime azt se tudja már, *jő*-e vagy *megy* ilyenkor a magyar!

„Meg*jött*-e a szalag és csipke?" így divat kérdezni a divatlapokban is. A kérdező Pesten űl, a szalagnak

Dicső Szentmártonba kellett volna *mennie* (vagy érkeznie). Mindegy! „Ist es ange*kommen?*"

„A mint Gizella Nagyváradról Bécsbe *jött*" stb. Így írja ezt Tollagi úr is *Pesten.* A divatos magyar többé nem *ér* (érkezik) sehova, csak *jő.* Ide s tova a *jött-ment* értelme iránt sem leszünk tisztában. A ki Párisba megy, az is *jő*, a ki haza jön, az is. Az *ér* nem ér semmit.

Épen így kijutott a *jut* igének. Ez már némileg a mammuthok sorsára jutott. Eszébe sem *jut* senkinek; legfölebb, ha néha még eszébe *jő.* Minden *jő* a világon! A gondolat eszembe *jő*, a vér a fejembe *jő* (tolúl), bátyám Hamburgba *jő* a kiállításra, a conferentia Varsóban *jő* össze (gyűl), ha ugyan Napoleon oda jő (megy), s ott sok minden szőnyegre *jő* (kerűl), így a lengyel ügy talán szerencsés megoldásra jő (jut). Már nem is merném fohászkodni: „tiszta magyarság, jöjjön el a te országod!" — mert nem vagyok benne bizonyos, *ide* jönne-e vagy *elmenne* Patagoniába.

Pedig oly egyszerűen, oly logice meghatározza nyelvünk e két szó közötti különbséget. A mi az író vagy beszélő felé *közeledik*, az *jő*, a mi *távozik* tőle, az *megy.* Úgy nem lehet összevéteni, mint az *itt* és *ott* hely-jelentő szavakat. Ezenfelűl a német *kommen* egy sereg kitételben használatos, hol a magyar nyelv más igét használ: *jut*, *ér*, *érkezik*, *kerűl*, *gyűl* s több ilyeneket.

Jól mondom: „X. úr Bécsbe *ment* föl, onnan Pestre *jött* le," ha t. i. azon helyhez közeledik, a hol *én* vagyok. Rosszúl ejtem, ha így szólok: „Pestről indúlva, másnap reggel Bécsbe *jött*," mert távozik tőlem. De elég mára ennyi.

Tudom én, szerkesztő úr, hogy szélnek beszélek, s ezt a zúgot az ön lapjában el nem olvassa senki. De már csak hagyjon engem beszélni,*) könnyebben esik az én lelkemnek, ha szólok. Lássa, szeretem egy kissé ezt a szegény magyar nyelvet. Még a divatnál is jobban. Nem egyhamar fogyok ki e tárgyból. Csak *olyan* hosszú életet adjon isten az ön Koszorú-jának, a míg én győzöm nyelvhibák regestrumával!

---

*) De csak csínján! Jaj annak, a ki bármely divat ellen feltámad.

A. J. jegyzete.

A JÖVŐ STILUSA.*)

(Gyakorlat, jelenkori példákból.)

Élt egyszer juhászbojtár. Ő mindennap hajtotta ki nyáját faluvégre, s ha ajuhok szép csöndesen széledtek el amezőn, ő kényelmesen heverészett le anövényzetre. Fiatal szívét erősen gyújtá fel aszerelemtűz; mert nem messze pillanta meg apatakban egy leányt ruhákat mosni. Ő tüstént mene közelebb és nem nyugvék, mielőtt szépen csalogatta őt avízből ki. Ő Iluskának neveztetett, ő pedig Kukoricza Jancsinak hivatott. Azonban Iluskának gonosz mostohája rettenetesen haragudott meg, és boszús lőn afelett, miszerint ő oly sokáig van távol; és megnézni akarta, vajon mit csinál az. De mennyire lepetett ő meg, midőn ő ajuhászbojtárral enyelegni találtatott. „Becstelen teremtmény! kiálta, mindjárt ütlek tégedet agyon!“ Erre ő rendkívül ijede meg, de ő úgy ijeszte rá avén nőre, hogy ő felnyitni sem merte száját többé. Ily módon Jancsi ártalmatlanná tette ellennőjét.

Ezalatt este lőn és Jancsi összeterelni akarta nyáját, haza sietendő; ám mennyire csodálkozott el és szep-

*) Megjelent a Koszorú 1863. II. 18. számában.

pent meg avégett, miszerint látá, mikép anyájnak része hiányzik. Ő jól tudta azt, miképen agazda nagyon fog boszankodni meg afölött, miszerint ajuhcsorda vagy ellopatott, vagy farkasok által tovavitetett. Mindazáltal összekeresé juhainak maradványát és hazafelé terelte azt. Agazda megszámlálni akarta azt, ámde János közbekiálta: „ne számlálja gazd'uram azt, igen sok hiányzik azokból, mert csaknem félrész nélkülöztetik abból.“ Agazda egyelőre elhinni sem akará azt; de miután egészen győzetett meg atényállás fölött, dühösen kiálta: „vasvillát elő! vasvillát elő! mindjárt akarom beállítani életedet!“ Miután azonban vasbóli villa nem vala kéznél, hirtelen kapott fel egy petrenczés rudat, és ha ő nem szalad tova, úgy ütendé őt bizonyára ott közelben meg, hogy ő azonnal egérhalott fogott leendeni.

Jancsi, maga részéről, az előhaladt éjben az Iluska-féle kert alá siete és szótlan üle le asövénynéli pad fölé. Szépen vette most elő furulyáját, mert tudatik az, miszerint ő ügyesen játszék furulyát. Iluska legott kele fel tornáczbani ágyából és hamar siete ki, és leült ő is maga részéről, apad fölé. Jancsi látása fölött mindjárt ijede meg s kiálta lassú hangon, úgy, mintha csak magához mondaná: „Jancsi, szerelmem! istenért! mi lett veled? miért oly halványan nézesz te ki? te búsulsz valami fölött, nem-e?“ — „Ah Iluskám, kiálta Jancsi, részéről szintén halkan: hogyan nem lenne ok, halványán kinéznem, miután szép arczaidat sohasem fogom láthatni többé! Igen, én nem fogom többé szemlélhetni azokat! Igen, én nem foglak átkarolhatni tégedet, én nem foglak csókolhatni tudni tégedet többé! Örökre fogok elútazni! örökre foglak tégedet elhagyni, már holnap, már ez éjen, már ezen pillanatban! Isten veled, Ilus-

kám! emlékezz vissza Jancsidra. Ha majdan száraz kórót fogsz látni, mely aszéltől kergettetend, nem-e fogsz visszaemlékezni kedvesedre, aki bújdosni fog?" — „Jancsi, szerelmem! viszonzá mostan Iluska, útazzál el tehát, ha elútaznod kell. Ha fogsz látni hervadt virágot, mely útközépre vettetett, emlékezz vissza kedvesedre, a ki maga részéről szintén fog elhervadni." — „Jónapot!" kiálta még János, ès ő eltávozék. Ő pedig bemene újból, sírandó.

Közelebbről Jancsi messze távozott és nagyon nyomúlt elő az idegenbe. Éhsége alkalmából tarisznyáját vevé elő, kenyértestet vőn ki abból és öreg szalonnát. De az étel nem ízlett neki. „Jól esik nekem!" — kiálta — „miért hagyám acsordát egymásból futni! De tehettem-e máskép? Valóban, Iluska miatt többet is fognék elszenvedni. Jőjön, aminek jönni kell: én kiérdemelni tudni fogom kenyeremet. Én át meg át magyar ficzkó vagyok: a hadseregbe toborzani hagyom magamat." Így szólt magához és könnyű fövegét fölemelvén apázsitról és tarisznyáját vállai fölé dobta, s újból tova lépdele...*)

---

*) Fő szabályok eddig: hogy az igehatározó (adverbium) után *mindig tenni* kell a csupasz igét, melyet határoz. Más esetben az igét előragjától *ne elválaszszuk*. Az *Er*, *Sie*, (baj, hogy a magyarban *ő*-nek nincs femininuma, de lehetne *őnő*) *Es* pontosan jelölendő ki. Mi a jövő perczben történni fog, azt már nem szabad jelen idővel adni vissza. A többi díszfordulatokat és kedves germanismusokat, részéről, maga is *leli föl* az olvasó.

A. J. jegyzete.

AZ „AKI“ AZ AKADÉMIÁBAN.*)

Az akadémia legközelebbi osztályülésében Joannovics György úr értekezése olvastatott a „mutató *a* szócskáról“. Mi az a mutató szócska? kérdhetik olvasóink. Hogy tehát megértsük, miről foly a beszéd: először is hármat kell megkülönböztetnünk: a mutató szócskát, a névelőt, és a mutató névmást.

Hazánk némely vidékén a *ni!* szintén rámutató szócska helyett egy a mondat végéhez ragasztott rövid *a* és *e* hangzik, (az utóbbi úgynevezett közép *e*-vel). E helyett például: „Ott megy *ni!* Itt fekszik *ni!*“ ama szójárásban így ejtik: „Ott mén-*a!* Itt fekszik-*e!*“ Ez a valódi mutató, vagy rámutató *a*. S noha ez mindig szó után ragad: egynek tarthatjuk vele a hazaszerte kelendő *ahol! ehol!* kezdő betűit, mert épen annak felelnek meg: *ni hol!* Például: Ahol fut! *ni* hol fut!

A főnevek előtt állni szokott *a* vagy *az*, például: „*a* király meghalt“ „*az* idő nagyon száraz“ — *névelő*

*) Megjelent a KOSZORÚ 1865. évi 21. számában Akakievics Akaki álnévvel. Ez egy szegény írnoknak a neve Gogol „A köpenyeg“ czímű beszélyében, melyet pár évvel előbb Arany maga fordított a SZÉPIRODALMI FIGYELŐ számára. Az *aki* — *Akaki* furcsa összehangzásáért, tréfából, írta e nevet a czikk alá.

(articulus) nevet visel nyelvtanainkban. Különbségét a fönteblitől érzi minden magyar.

Végre ha így szólunk: „*az* törte el a csészét" — „*ez* itta meg a bort," vagy akár így: „ne szólj hozzá, bolond *a*" — „derék egy ló ám *e*" akkor *mutató névmással* van ügyünk.

Mint a föntebbi példákból látható, se a névelőt, se a mutató névmást nem lehet összeírni valamely más szóval; ellenben a mutató szócskát, mikor elől van, össze: *ahol, ehol.*

A kérdés egy idő óta a körűl forog: vajon ezekben s a hasonlókban: *a ki, a mely, a hol, a hogy, a midőn, a míg, a mint, a mikép,* stb. ama külön álló *a,* melyet sok esetben el is lehet hagyni, *névelő-e,* vagy mutató *szócska,* vagy egyszerűen *toldalék?* Mert ha névelő, akkor nem lehetne összeírni más szóval, minthogy nem írjuk: *akirály, azember;* ellenben, ha pusztán mutató szócska, még inkább ha csak pótló betű: akkor össze kell írni, mint némelyek már írják is: *aki, ami, ahol, ahogy, amidőn.* Ez utóbbi írásmód bajnokai is megengedik azonban, hogy a mutató *névmást* külön kell írni, péld. „*a* szerint, a mint ők előadják, igazuk van" — „*e* szerint csakugyan *akit* kellene írnunk".

Joannovics úr értekezése a névelő és mutató közti különbséget sok elme-éllel fejtegeti, s mint a felolvasott részből teljesen meggyőződhettünk, hatalmas fegyvert kovácsol azok részére, kik az *aki* összeírását kezdették és pártolják; az akadémiában is nagy tekintélyek által helyeselve lőn, úgy hogy itt az *aki* diadala félig-meddig eldöntve látszik.

Mi, ennyi tekintély, s a harapódzó divat daczára, megkisértjük fölemelni gyenge szavunkat a különírás

védelmében. Az élő és beszélő magyar népnek legalább két harmada áll mögöttünk, ezenkívül negyedfél század irodalma, beleértve költészetünk aranykorát s magát a 48 előtti akadémiát is. Talán e gyönge hang még sem fog pusztában hangzani el.

A *mutató* és *névelő* iránti harczot meddőnek tartjuk. Ha visszamehetnénk a nyelv bölcsőjéig, mikor t. i. a magyar először megszólalt, valószínűleg azon eredményre jutnánk, hogy a mutató *a! e!* primitiv felkiáltásból fejlett ki előbb az *az ez* mutató *névmás,* ebből aztán *később* a névelő: *az, a.* Sőt okunk van hinni, hogy ama mutató fölkiáltás, valamint a felhangúban közép *é*-nek hangzik, úgy az alhangúban eredetileg *o* volt; így lettek tőle a helyhatározók: *ott, oda, ètt, ède,* (az *itt* és *ide* régies alakjai), nyelvemlékeink számtalan bizonysága szerint. Így kellett előállni, *z* képzővel, a mutató névmásnak: *oz, ez* (a Halotti beszédben *oz*chuz = *az*hoz), melyekből aztán az emeltebb hangú *az ez* névmásaink lettek; de hogy a mutató névmás, a mint névmássá lett, egy ideig megtartotta a maga *z*-jét s csak későbben veszté el, tanúskodik a régiség a Halotti beszédtől kezdve, tanúskodik a megpattantó kettőztető nyomaték, melylyel a *z* kihagyását ma is éreztetjük. Végre legújabb a *névelő,* mely a mutató *névmás*ból akkor vette lételét, midőn ez utóbbinak *az* formája már ki volt fejlődve, s így a névelői *a* ugyanazon megpattantó, kettőztető kiejtést öröklötte, mely a *névmás a*-jában mondhatni országszerte érezhető.

Kérdésbe sem jöhet, hogy se a mutató névmást, se a névelőt, *a* formájukban, nem írhatni össze főnévvel. Se így: „a ki részeg, *bolonda;*“ se így: „Pétert megrúgta *aló.*“ De a névmás összeiratik minden oly *raggal,*

mely külön nem állhat; hanem ez esetben valódi kettőztetés jő létre; péld. *akként, attól, annál, ahhoz, avval, abban.* Oly viszonyszók ellenben, melyek főnévvel sem iratnak össze, az *a*-tól is különválva maradnak pl. *a felől, a végett;* mert nem írjuk: *Pestfelől, tájékozásvégett.*

Az egyszerűen mutató felkiáltás sem iratik a szóhoz, ha utána áll. Nem írnók: „ott jön *Pétere!*" hanem külön, kötjellel vagy a nélkül. De mikor elől van, összeírjuk, és semmi kettőztetést, pattanást nem éreztetünk a kimondásban. Péld. „*Ahol* van egy fekete holló!" Itt az *a* ép oly röviden ejtetik, mint ebben: *csahol.*

Most jövünk a kérdésre: ilyen-e az *aki?* Úgy ejtjük-e ezt *aki* (vagy mikép néhányan még írjuk *a ki,* s a mint századig írták *a'ki*) — úgy ejtjük-e ezt, mint pld. ejtenők ezt: *laki* (Újlaki)? Ha úgy, országszerte úgy: akkor sem névelő, sem mutató névmás; hanem egyszerűen mutató hang, vagy fölösleges pótlék, melyet, hogy el ne tévedjen, csakugyan jobb hozzákötni a másik szóhoz. Hulladék agyag, csapjuk a többihez.

De a legtöbb élő magyar fül arról tanúskodik, hogy *laki* és *a ki* másként ejtetnek. Az összes magyar alföld, más vidékek nagy részével együtt, az *a ki*-ben olyforma pattantást hallat, mintha kettős *k* volna utána. S hogy ez nem új „korcsosodás" a nyelvben, mutatja régi írók példája, kik, a XVI. század eleje óta, mindenkép igyekeztek e pattanó hangot visszaadni. Hogy többet ne említsünk, némelyek *h*-t írtak az *a*-hoz, így: *ah ki,* mások a *k*-t formaszerint kettőztették, így: *ak ki.* Megállapodott versmértanunk, egy Vörösmarty kezei közt, hosszúnak vette az ily *a*-t, akadémiánk 48 előtt úgy tanította s a *z* kimaradtát mutató hiányjelt pontosan fel-

rakta nyomtatványaiban. Csak mióta e hiányjelt, merő *leírási kényelemből*, elhagyogatjuk, azóta kezd némely fül közönyössé válni az *a* pattantó ereje iránt és szokni az egészen rövid ejtéshez. Egyszer ide jutva, természetesen mindegy lesz, ha összeírjuk is e kettőt, sőt miután egy fogalmat fejeznek ki, még tanácsosabb.

De nem mindnyájan jutottunk ennyire. Sokan, a túlnyomó többség, a nemzet zöme, még épen úgy ejtjük ki az *a*-t, legyen bár névmás vagy névelő, mint ejtették azok, kik a XVI-dik században *ak ki*-t irtak. E példában: „*a* ki részeg, bolond is *a*“ — mind az első mind az utolsó *a* bizonyos pattantással esik, daczára, hogy az utolsót nem követi mássalhangzó. E pattantás elűl sem annyira két hallható, megkülönböztethető *k*-nak ejtése, mint az *a*-nak e *k* előtt erősebb kilehellése, de ez így van minden kettős *k*, sőt minden testesebb két mássalhangzó előtt. Ez erősb lehelletnyomást akarták a régiek *h*-val jelölni: *ah ki.*

Ellenben bizonyos, hogy a mutató *a* szócskát, se ebben: „*ahol* van!“ se ebben „ott-*a!*“ nem ejti senki oly erős kilehelléssel, mint az *a ki*-ben. Hangsúlylyal, azaz a hang némi fölemelésével, igen; de itt még nem arról van szó.

Mire mutat ez?

Arra, hogy az *a ki*, *a mely*, nem alakúlt egyenesen a mutató *a!* felkiáltásból; hanem alakúlt vagy a mutató névmásból: *az a,* vagy a hasonló névelőből. Ha eredete megegyeznék ezével: *ahol!* akkor országszerte így ejtenők. De, mint föntebb elmondók, a mutató *a*-ból előbb kellett születni az *az* névmásnak, ebből szintén *az* névelőnek, azután mindkettőnek *z* betűjét, illő kárpótlás mellett, elvesztenie, hogysem az *a ki, a mi* terem-

hessen. Sőt nem nagy keresgetés kell rá nyelvünk emlékeiben, hogy ezeket is eredeti formájokban megtalálhassuk: „*az* kiben, *az* midőn, *az* holott.“ Miből világos, hogy a kérdésben forgó *a* vagy névelő, vagy — mutató *névmás*.

Névelő nem lehet, mondják *aki*stáink, mert a névelő hangsúlytalan, például a *ki*rály, míg az *a ki*-ben épen az *a*-ra esik a hangsúly. Nem tagadom, így van a mutató felkiáltásban is „*a!*“; valamint ennek valószínű összetételében „*ahol!*“. De a hangsúlyon kívül van még egy sajátszerű nyomaték is, ama pattantás, melyet az *ahol*-ban (mikor azt teszi: *ott ni*) nem találok. Rossz példa ugyan czélomra, a nehezen pattantható *h* miatt, a következő: de mégis kérdem, tökéletesen egy-é igaz magyar fülnek e két *ahol*:

Ahol kerekedik egy fekete felhő!

és ez:

Én is odavaló vagyok,
A hol az a csillag ragyog —?

Remélem, nem csupán én sejtem a két árnyalat közötti különbséget. E hangerősítő pattantásnak semmi nyoma a pusztán rámutató *a*-ban; míg az *a ki*, *a mely*-félékben erősen érezteti magát. Mi következik ebből? Természetesen az, hogy a melyik két *a* hangsúlyos is, pattantó is: az fog legközelebb állni egymáshoz. És melyik ez tehát? Az „*a ki*, *a mi*“-félékben hangzó *a* és — a mutató *névmás!*

Képzelem mint elszörnyednek erre tisztelt akistáink. A mutató névmást még csak azért emlegették eddig, hogy kimutassák a vele rokonítás képtelenségét. S ne-

kem mégis úgy tetszik, nem mondottam igen vadat. Ha például ezt mondanók, (régen gyakran írtak hasonlót): „*az* ki istent féli, meg nem csalatkozik", vajon egészen absurdum lenne-e az *az*-t mutató névmásnak venni? „*Az* mitől tartottam, megtörtént," csak egy comma kell, hogy mutató névmás álljon a *mi* előtt. Oka egyszerű. Miután a *ki, mi,* kérdő névmások: ha szükség volt belőlök visszahozót alkotni, mely nem létezett, egyszerűen mutató névmást tettek eléjök. Ez analogiát azután átvitték a többi kérdő szóra is: *mikor? mint? miképen? hány? hol?* stb. és lőn: *az* mi koron, *az* mint, *az* hány, *az* hol v. *az* holott. Később a *z* elhagyatván, lett helyette az *a* erőteljesb hangoztatása: *a'ki, a'mi, a'hol, a'hány,* mely mai napig él.*)

Aki-pártolóink másik érve, a hangsúlyon kívül, idegen nyelvek példája. A franczia is összeírja *laquelle* stb., az angol is összeírhatná *the same,* s több efféle. Igaz: de jegyezzük meg, hogy nekünk nem pusztán az *összeírás* ellen van kifogásunk, hanem az ellen, hogy ez által az *a* nyomatéka, *pattantó ereje* (nem a hang-

---

*) Az itt tehető ellenvetést, hogy t. i. azért sem lehet mutató névmás, mert ez külön ragokat vesz fel (*Azt* az embert; *ettől* az embertől), könnyű megczáfolni a régiséggel. A halotti beszédbeli *ez* napon — mai közönséges szólással „*ezen a* napon" volna, bár rövidebben ma is írhatjuk: „*ez* napon." Ily példa később is elég fordúl elő, s ily analogia szerint maradt: *az* ki, *az* kitől, első felében ragozatlan. Hogy pedig a mutató névmásnak csak *a* alakja, nem egyszersmind az *e*, vétetett föl a visszahozó névmás alkotására: annak oka az *e* közelmutató természetében rejlik, melyet a visszahozónak *általánossága* nem tör meg. Például: „*a mely* ember istent féli," lehetetlen volna így mondani: *e mely* ember istent féli: mert akkor kivetkőznék általános értelméből, egy bizonyos közellevő tárgyra mutatván.

A. J. jegyzete.

súlyt, vagy hangemelést értjük) *tökéletesen elrész.* Ha, még régi alakjában, *az ki*, *az mi* élne: semmi szónk nem volna összeírásuk ellen: miért? hisz ezeket is kapcsoljuk: *mindenki*, *senki*, *semmi*. De az *aki* írás által oly kiejtés kap lábra, mely ellen minden igaz magyar nyelvérzék tiltakozik. Mi legalább, ha provincializmussal sújtatunk, sőt ha egyedül maradnánk is, kimondjuk: hogy négy század irodalmától támogatott, és a legszűzibb ajkú magyar nép kiejtésén táplált provinciális lelkiösmeretünk mind halálig borzadni fog *aki*-nak írni oly szót, melyet így volnánk kénytelenek olvasni: *akki*.

A „VAJON" KÉRDÉSHEZ. *)

Ez ugyan se nem keleti, se nem mexicói kérdés: de *magyar* kérdés, így annál közelebb van hozzánk, s megérdemel egy kis fejtörést.

Általános a panasz, hogy a magyar helyesírás nem tud végre megállapodásra vergődni ama szócska leírását illetőleg. Annyi mindenféle alakban lábatlankodik ez: *valljon, vallyon, valjon, valyon, vajjon, vajon.* Melyik már az igazi, az egyedül helyes?

A Koszorú, sőt már elődje a Figyelő, a legegyszerűbb alakot (*vajon*) választotta; mire az egyszerűségen kívül némi nyomósabb okai is voltak. Legfölebb akkor kettőztette a *j*-t, (vajjon), ha versmérték úgy kívánta.

De a Koszorú e részben nem igen talált követőkre. A tarkaság széltire megvan, sőt ugyanazon könyv vagy folyóirat sem ragaszkodik következetesen egy alakhoz. Másfelől nyelvészek állanak elő itt és amott, s nagy bizonyossággal erősítgetik, hogy a *vajon* alak a *legroszszabb*, a többi mind jobb, de legjobb ez: *valljon,* mert

*) Megjelent a Koszorú 1865. évi 24-ik számában.

hisz mi volna más e szó, mint a *vall* igének imperativusa: „nosza valljon mindjárt! vallja meg a bűnét.“ Így a latin *quaeso* vagy *fateatur* pusztán le van fordítva. Világos ez, mint a nap.

Azonban mi mégis rázzuk fejünket az oly nyelvészkedésre, mely valami szót a legközelebb álló, legkönnyebben kisüthető rokon hangzás útján akar elemezni. Ha a „valljon“ semmi egyéb, mint amaz ige parancsolója: akkor bizonyosan *Máramaros* is helyesen van így értelmezve: *már ama rossz,* vagy *Ugornya* község neve így: „*Ugorj na!*“ — mert egy ott folyó patakon párduczos őseink átugrottak. Az ily nyelvészkedés, szerintünk, a grammatizálás primitiv korába való. Ily módon aztán könnyű azt mondani: *vajon* nem jó azért, mert deákra fordítva *supra butyrum* lesz: *vaj-on.* Ily módon szavaink fele részét hibásnak lehet bélyegezni: például: „*azért*“ nem jó, mert latinúl: *iste intelligit*: „*az ért*“; „*tehát*“ nem jó, mert latinúl: *tu dorsum*: „*te hát!*“

Mellőzve tehát e *vajas* elméletet, lássuk: a *vajon* szónak nem lehet-e más gyöke a *butyrum*-on kívül. Azt látjuk, hogy régiesen még most is él *vajki, vajmi,* sőt él *vaj* magában is, mint felkiáltás, *vajh* alakban ugyan, de melyben a *h*-t ép oly kevéssé mondjuk és mondhatjuk ki, mint ebben: *hajh!* (mely szintén nem *capillust* jelent). „Vajh ki ő, és merre van hazája?“ egyszerűen így is olvasható: „Vajon ki ő, és merre van hazája?“ E szerint a *vajon*-nak gyöke megvolna készen, ama felkiáltásban; de tovább kell menni és vizsgálni, honnan eredhetett e bizonyosan nem téjből származott *vaj.*

A mit itt elmondunk, az csak hypothesis ugyan, de akár valószínűségre, akár tudományos tekintetben,

kiállja a versenyt a *valljon-fateatur* féle elmélettel, s a nyelvészet mai színvonalán álló ember a grammatikai gyök-elemzés ezen módjának bizonyosan előnyt fog adni ama másik fölött.

Vagy-vagy kötszavunk eredetileg, úgy látszik, *vaj* alakban élt. Legalább erre mutat az erdélyies *vaj igen! vaj egyet*, melyek nálunk így hangzanának *vagy* igen, *vagy* egyet. A *j* megerősbödése *gy*-vé, oly hangtörvényen alapszik, melyre nem nehéz példákat találni a magyar nyelvben. Így lett a most már tájszóvá degradált, de helyesebb *hajma* (sok *hajú* valami) szóból a *hagyma*, ily átváltozások a *varjú, varnyú, vargyú; borjú, bornyú* (nem tudom borgyú hallik-e valami tájszólásban). Sőt így kellett a létigében, a *volok*, *valok* eredeti formának elváltozni elébb *vajok*-ra, azután a mostani *vagyok*ra (mit keresne különben *való*, és *voltam?*) E szerint fölvehetjük, hogy a *vagy* kötszó eredeti alakja *vaj*.

Ime, a *butyrum*, azaz, hogy nő olvasóink is megértsék: *Butter* jelentésen kívül, megint egy új értelme a *vaj*-nak. De most deákizáló ellenfeleinkhez kell fordulnunk és kérdenünk, hogyan fejezi ki a latin nyelv a *vajon*-t. *Fateatur*-ral nem, *quaeso*-val sem, mert ez *kérlek*, azt pedig sohasem olvastam: fateatur, quis est hic homo. De igen, sok esetben, a magyar vajon-t e szóval fejezve ki: *utrum*.

E szónak alapjelentése pedig (uter, utra, utrum) ez: kettő közűl *melyik?* a mire magyarúl így felelnénk: *vagy* ez *vagy* az; erdélyiesen: *vaj* ez *vaj* amaz. Tehát *felelőleg* már megvolna a vaj értelme: *különböztet*. Ha már most tekintetbe veszszük, hogy felelő szavaink, sok esetben, minden alakváltozás nélkül, csupán hangnyomás által, kérdővé lesznek és viszont: akkor megfog-

hatjuk, hogy a *vaj* (vagy) kérdő alakban is használtatott, ha kételyt akartak kifejezni; *vaj ez? vaj az? vaj ki? vaj mi?* Hogyan változik pedig kérdővé oly szó, melynek természetéből nem is gyanítnók, hogy kérdésre alkalmas legyen: bizonyság az *ugyan* (quidem), mely kérdőleg tökéletes párja a vajon-nak.

Ugyan kinek volna kedve,
Vajon kinek volna kedve,
Gyöngy életre, erőltetve?

Ez *ugyan* egyszersmind a *vajon*-nak *on* toldalékát is megfejti, mely analog a *most*, *mostan* stb. szavaink toldalékjával.

Hozzájárúl a kiejtés. Közéletben, kivált az irodalom hatása alatt nem álló népnél, sohasem hallottuk másként, mint egy *j*-vel, simán és röviden: *vajon*. Ha a j-kedvellő szóejtés *vajjont* mond, kettős j-vel, akkor már csakugyan a *vall* igét érti: üsd a rabot, hogy *vajjon* (vall-jon). Az *l*-es tájbeszédben, hol *illen-ollan* hangzik, sem hallottunk: *vallont;* kivéve irodalomban jártas egyénektől. De ha így volna is, még ha *vallon*-nak hangzanék is: ez sem volna döntő bizonyság a *vall* igéből származásra. Ugyanis, valamint a *j*-s nyelvjárás szereti az *l*-t j-re lágyítni, még a hol a gyökfejtés ellenkezőre utal is, szintúgy hozhatunk fel példát, hogy a kétségtelen *j* hang *l*-re keményedett ez utóbbi kiejtés kedvelőinél. Ott van például a *halánték* szó. Első tekintetre látszik, hogy a *haj* gyöktől ered; *hajándék, hajánték;* olyan formán mint „leppendék“ s a fej azon két oldalát jelenti, hová némi „cseplesz“ haj lenő. De az *l*-es szóejtés *halántékot* csinált belőle, s ez kapott fel irodalmilag is. Szintén így látjuk a természetes hang-

változást *puha* és *puja* közt; mégis már az utóbbi *pulyá*-vá változott, *ly*-nal. Sőt, hogy a nyelvrokonítók vetésébe is belevágjuk sarlónkat: vegyük figyelemre a leány szó átváltozásait. Vogul nyelven fi = *pi*, leány = *áj*. Ha ez *áj*-ból a magyar *leány*-t ki akarjuk hozni, a hangváltozás természetes folyama ily lépesőzetre utal. *Áj*, magyarúl lett először *ány* (mint bor*jú*, bor*nyú*) s ily alakjában megközelíti az *any*, *anya* szót. *Ány*, kimondási kényelemből, fölvette elül a lágy inyszeletet (Toldy), és lett belőle *jány*, a mint ma is fél Magyarország ejti. De az *l*-es tájbeszéd e *j*-t megkeményíté: *lány*, majd *lj*-t összeolvasztva *lyány*, *ljány*. Innen már csak egy lépés a *liány*, a mint régen írták és mondották is, ebből pedig a közép *e*-vel ejtett *leány*, mely diadalra jutott. Hanem elég a kitérésből.

Czélunk nem egyéb volt, mint kimutatni, hogy a Koszorú, midőn következetesen *vajon*-hoz ragaszkodott, ezt nem valami öntudatlan állapotban cselekedte, hanem legalább is annyi megfontolással s minden esetre helyesebb nyelvészkedési methodus szerint járt el, mint azok, kik a *vajon*-nak, csupán *vaj* íze miatt, nem barátjai. Egyébiránt a mit elmondunk, nem új dolog: olvastuk már ezelőtt is, még pedig nem „ugornya"-féle etymologusoknál; de ismételni az ilyet nem árt, mert mi nagyon feledékeny nép vagyunk.

A SZÓREND. *)

A Nyelvőr deczemberi füzetében (461. l.) ezt olvasom:

„A következő szerkezetek pedig, nem mintha valódiságukban kételkednénk, hanem oly ritkán hallhatók, hogy kötelességünknek tartjuk gyűjtőink figyelmébe ajánlani: „Pedig csakugyan *szerette* volna a fényes kastélyba *bepillantani.* A mint a város körűl *haladna ki.* Az ördög. . . . olyan hosszút (czérnát) *belehúzott* (a tűbe) hogy . . . . Mi a manónak tetted azt a tűt a zsákba; nem *elfért volna* másutt!"

A két első példával nekem most semmi dolgom. Legfölebb azt jegyzem meg, hogy a *„szerette volna* bepillantani" *erdélyi* általános kifejezés, én még minden erdélyi embertől így hallottam. A második példa valószínűleg kúszált; egyes elbeszélő mondhatta így, de szabatosabban vagy így kellett volna mondania: a mint a város körűl *haladt,* vagy: a városból *kifelé haladt.* A *haladna* ez esetben latinosnak látszik.

A hátralevő két mondat „ritkasága" talán abban áll, hogy az igekötő nincs hátravetve így: olyan hosszút *húzott bele;* nem *fért* volna *el* másutt?

*) Megjelent a Nyelvőr II-ik kötetében. (1873.)

Legegyszerűbb volna némely hasonló szerkezetű mondatot a legközönségesebbek közűl amazok mellé állítani. Például: oly nagyot *levágott* a kolbászból. Oly sokszor *felhozta* neki. Olyan jól *megtanúlta* leczkéjét. Oly számos példát *elésorolt*. Annyi tenger pénzt *elköltött*. A másikra: nem *megmondtam*, hogy eső lesz? Nézem: hát nem *ellopták* a pénzemet! Hát nem *elszökött* az a gyerek megint! Azt hiszem, effélét seregszámra lehet *felhozni*.

De ezzel az ily szerkezet használatos volta csak ki volna mutatva, megfejtve nem. A kételkedő, kinek nyelvérzékében e forma nem él, vagy kinek *a priori* megállapított szabályaiba ütközik, mindig azt mondhatná, nem jól van, nem szabályos, hanem így kell: oly nagyot *vágott le*, oly sokszor *hozta fel* stb. mert, szerinte, az *oly nagy, oly sok*, hangsúlya az igekötő hátravetését parancsolja. *Ez az, a miben mai syntaxisunk leginkább szenved;* s a mi engem az *állító* és *tagadó* mondatok általam régóta vizsgált rendszeréhez vezet, melynek minden bibéjit még nem találtam ugyan ki; de a mi körűlbelűl bizonyosnak látszik, megkisértem vázolni a következőkben.

Állító mondatnak nevezem azt, mely egyszerűen állítja vagy *jelenti* az egész mondat tartalmát; melynek hangsúlya is az egész mondatra vonatkozik, nem pedig annak egy vagy más részét emeli ki különösebben. *Tagadó* ennek ellenkezője, rendszerint a *nem* tagadó szócskával.

Hol az ige *pusztán* áll, azaz se *igekötő*, se *igehatározó* se *pótló* vagy *segédige* nincs mellette, ott természetesen csak a *nem* hozzátételével különbözik a tagadó szerkezet az állítótól. Áll.: *írok*. Tag.: *nem* írok. A hangsúly első esetben az *igére*, a másodikban a *nem*-re esik.

Hol az ige *nem* áll pusztán, ott kétféle szerkezet alakúl, mind állító, mind tagadó. Nevezetesen:

Ha a főige *határozott* módban áll, tehát pótlóige nincs, akkor így lesz:

1. Allítva:	2. Tagadva:
Leírom.	*Nem* írom *le.*
Tudtára adták.	*Nem* adták *tudtára.*
Jól megtanulta.	*Nem* tanulta *jól meg.*

Ha ellenben a főige *határozatlanban* áll, segéd- vagy pótlóigével, akkor így lesz:

3.	4.
Le fogom *írni.*	*Nem* fogom *leírni.*
Be van az én szűröm újja *kötve.*	*Nincs* az én szűröm újja *bekötve.*
Tudtára akarták *adni.*	*Nem* akarták *tudtára* adni.
El találom *vinni.*	*Nem* találom *elvinni.*

Tehát az igekötő *nem* válik el, s a határozó szó közvetlen a főige előtt áll az 1. és 4-ik esetben; *el*válik pedig a 2. és 3-ik esetben, úgy hogy következő schema áll elé:

A mi e mondatok *hangsúlyát* illeti, világos, hogy tagadó szerkezetben mindig a *nem* szón van egy jó erős hangsúly. Ennek megfelelőleg az állító mondatban

szintén kell hasonló erős hangsúly, de az a főigére csak akkor esik, ha pusztán áll, máskép mindig az *előrevetett* igekötőn, határozón, vagy a mi az igét máskép kiegésziti. Az 1. és 3. példákban tehát: *le, tudtára, jól, le, be, el* erős hangsúlyok felelnek meg a tagadó *nem*-nek.

E mondatok *kérdővé* alakítása magában nem változtat a szerkezeten; de *igen* némely kötőszók, leginkább a *ha;* hanem erről most nem szólok.

Ha akármelyik mondatcsoport e schemabeli szerkezettől eltér, s hangsúlyát másuvá veti, már *nyomatékossá* válik. Példák:

1.

Akkor írta *le.*
Azt adták *tudtára.*
Jól tanulta meg, (de rosszúl adta elé).

2.

Nem leírom (csak olvasom).
Nem tudtára adták (hanem mást csináltak).
Nem jól tanulta meg (hanem rosszúl).

3.

Mikor fogom ezt *leírni?*
Az én szűröm újja van *bekötve.*
Nagyon akarták tudtára adni, (de nem hallgatott rá).
Akkor találom *elvinni* (mikor nem lesz otthon).

4.

Nem leírni fogom, (csak elolvasni).
Ha a szűröm újja *be* nincs *kötve* (kihullott volna).
Nem tudtára akarták adni, (hanem kérdőre vonni).
Ha *el* nem *találom* vinni, (megbánom).

Ez eddig meglehetősen világos. Ha egyik vagy másik példa még forgatható eléggé, csak azt jelenti, hogy rosszúl volt választva. De kisértse meg akárki állító és tagadó mondatainkat az 1., 2., 3., 4. schema szerint csoportositani, ugyanazon eredményt nem tagadhatja meg.

Én azonban tovább megyek. Azt vettem észre, hogy az állító mondatok rendszerét (1., 3.) követi minden olyan mondat, mely *positiv*, a tagadókét, (2., 4.) mely *negativ* jelleműnek mondható, úgy hogy e részben ellentétesek: *sokszor — ritkán; leginkább — legkerésbbé; is — sem; jobban — nem annyira; könnyen — nehezen; nagyon — kissé; bőven — szűken* stb. a végtelenig. Lássunk példákat.

1.

(Plus.)

Sokszor megszólitotta.
Jobban megérdemled.
Leginkább pártját fogja.
Azt *is* elhoztam.
Bőven *kimérte* az itczét.
Könnyen eligazodtam.
Úgy megütlek, hogy .... (nagyon).

2.

(Minus).

Ritkán szólította *meg*.
Nem annyira érdemled (meg).
Legkerésbbé fogja pártját.
Azt *se* hoztam *el*.
Szűken *mérte ki* az itczét.
Nehezen igazodtam *el*.
Csak kicsit ütlek *meg*.

3.

(Plus).

Sokszor meg akartam *szólítni.*
Már délben *el* akartam *vinni.*
Mihelyt megebédeltünk.
Tőled *is meg* fogom *kérdeni.*
Oly hosszú czérnát *beléhúzott.*
*Annyiszor meg*bántam!

4.

(Minus).

Ritkán tudtam *megszólítni.*
Még este *sem* tudtam *elvinni.*
Alig ebédeltünk *meg.*
Tőled *sem* fogom *megkérdeni.*
Oly rövid czérnát *húzott belé.*
Oly ritkán látogat *meg.*

Említettem följebb, hogy ha a nyelv e 4 rendbeli schémától eltér, azt nyomatékosság végett teszi. A rendes tagadó alak például az incriminált mondatban ez volna: *nem* fért volna *el* másutt. Ugyanez *kérdve* is megtartaná szerkezetét: *Nem* fért volna *el* másutt? De a fennforgó példa nem egyszerű kérdés, sőt *nem is tagadás,* hanem *állítás* kérdő-tagadás álarczában, s így, mint kedélymozzanatot kifejező, nyomatékossá vált:

*Nem el*fért volna az másutt is?!
*Nem meg*parancsolták, hogy eljőj?
Nem be van az én szűröm újja kötve?
Nem le tudom én ezt írni?

Hogy pedig a nyelv az állító szerkezetnek tagadóra és viszont való változtatása által mennyi erőt, nyomatékot

ad a beszédnek, mutatja az itt nem tárgyalt parancsoló szerkezet, mely rendesen a tagadóval egyez.

Első fokú parancsolás.

Állítva (parancsolva): Állj *meg*.
Vidd *el*.
Tudd *meg*.
Tagadva (tiltva): *Ne* állj meg.
Ne vidd el.
Ne tudj róla semmit.

Másodfokú, erősb nyomatékkal.

Állítva (parancsolva): *Meg*állj hé!
Elvidd (azt az ostort innen)!
*Meg*tudd, (hogy megbánod)!
Tagadva (tiltva): *Meg* ne állj!
El ne vidd!
Meg ne tudj semmit!

Ha már most az irodalomban felkapott szórendbeli hibákat vizsgáljuk, legnagyobb részüket az állító mondatnak tagadó szerkezettel, s a tagadónak állító szerkezettel való *hibás* használatára vihetjük vissza. Mint: „a keresztények kedélye *fel*izgatva *van*. (Tagadó szerkezet, a mennyiben az igekötőt az igéhez kapcsolja). Mennyire *tér el* ettől a reichsrath felfogása!" (Tagadó, mert *plus* mondat *minus* szerint van szerkesztve.) Ez *több* jelenségből *tűnik ki*. (Tagadó szerkezet, pedig állít; az az *plus*-sal állít.) De talán bővebben máskor.

MÉG EGYSZER A SZÓREND.*)

A Nyelvőr, közelebbi (augusztusi) számában, pályakérdésűl tűzi ki: minő helyet foglalnak el a különnemű (állító és tagadó, fő és mellék, óhajtó, tiltó, kérdő) mondatok szavainak sorában a segédigék s a következő periphrasticus igék: *kell*, *lehet*, *akar* stb. ha az úgynevezett igekötős igék infinitivussal állanak kapcsolatban; nevezetesen mily esetekben lépnek, s melyek közülök, az igekötő s az infinitivusban álló ige közé?"

Első tekintetre úgy véltem, hogy ily pályakérdés, nyelvérzékkel biró magyar emberre úgy hat, mintha arra tüzetnék ki jutalom, vajon a melléknév a főnévnek előtte vagy utána áll-e; vajon ez-e jobb: a *piros* rózsa nyílik" vagy „a rózsa *piros* nyílik." Mert valóban ezek helyett: „el *fogok* menni," „le *akarok* fekünni" „meg *kell* tenni," rendes hangsúlylyal, más szórend nem követhető.

Azonban egy tekintet a felhozott s még bővíthető nagy számú példákra meggyőzött arról, hogy itt csakugyan helye van a kérdés tisztázásának. Mert a felhozott igék közűl a hosszabbak, s ily viszonyban gyérebb használatúak, mint *törekszik, szándékozik, bátorkodik* s hozzátehetnők: *kénytelteníttetik* stb. kevésbbé látszanak tűrni az igekötő és infinitiv közötti helyet. Meg *kénytelenítettem* neki mondani; el *bátorkodtam* hozni; fel *törekszem* nyitni az ajtót, csaknem hallatlan visszásságok.

Hol van itt a határ? Megtalálható-e általában? vagy a nyelvszokás csak szeszélye szerint bánik el? a pályázattól várjuk ennek eldöntését.

---

*) Töredék. Nem adatott ki.

Én csak azért szólok e kérdéshez, mert a Nyelvőr egyik régibb évfolyamában magam is odavetettem volt egy pár ötletet, melyek részben a szórend e kérdésére vonatkoznak; jelesűl azt igyekeztem kimutatni, hol van az igekötő helye, állító és tagadó mondatban: 1. ha nincs segéd- vagy bármi nemű pótló ige, 2. ha segéd- vagy pótló ige van, infinitivussal.

Vizsgálatom eredményét röviden itt is összevonom, mert nem hízeleghetek magamnak azzal, hogy e pá éve közlött czikkecskére valaki még emlékeznék, s olvasmányaimban, a napi sajtón stb. legkisebb nyomát sem sejtem, hogy az írók figyelemre méltatták volna.

Azt mondtam tehát, hogy rendes, azaz nem *különösen* hangsúlyozott mondatban (és most hozzáteszem: csak *jelentő* módban), ha az igekötős ige segédige nélkül áll, akkor igekötője állító mondatban nem válik el, tagadóban elválik; példl. *Leírom. Nem írom le.* Ha pedig segéd vagy pótló igével áll infinitivusban, akkor megfordítva, tagadóban nem válik el, állítóban el, így: *le* tudom írni, *nem* tudom *leírni.* Ez elég egyszerű, és áll is minden segéd- vagy *szokottabb, gyakoribb* pótló igével (tud, akar, fog stb.).

De azon végeztem, hogy e szórend, némely *kötszókkal* kapcsolatban, változást szenved, mely minden egyes kötszóra nézve még bővebben vizsgálandó. Vagy más szóval, nincs kiderítve, mikép módosúl e szabály *mellék-* azaz oly mondatokban, melyek értelme a megelőző vagy rá következő mondattól függ, tehát, a mint én helyesebbnek vélném nevezni: *függő* mondatokban. Erre nézve akarom most közleni némely észrevételeimet.

Hanem előbb azzal kell tisztába jönnünk, mi a magyarban a *rendes*, az *egyenes*, vagy is az oly szórend,

melyben a mondatnak nincs valamely része *különösen* hangsúlyozva.

Az ismertebb modern nyelvek ilynemű szórendje tudvalevőleg: *alany, állítmány, tárgy.* Ez-e a magyaré is? Nem mindig ez.

E kérdésre: „mit csinálsz?", a legnyugodtabb hangulattal sem így felelünk: (én) „írok levelet", (én) „vágok fát", (ő) „megyen bálba!" hanem így: levelet írok, fát vágok, bálba megy. Tehát a tárgy megelőzi az állítmányt. De az alanyt, ha ki van téve, nem: *Péter* bálba megy.

Ha két tárgy van, accusativ és egyéb ragos: akkor az accusativ előzi meg az igét, a másik utána kerűl. Hadd álljon itt a M. Nyelv rendszeréből való ismert példa: Péter *búzát* viszen a *vásárra.*

E szerint a magyar egyenes szórend mintája sokszor ez:

1. Alany, tárgy, állítmány.
2. Alany, accusativ, állítmány, dativ.

Hanem ez a szórend csak az esetben uralkodik, ha az ige nem igekötős, és nem a határozott formában áll. Mert így a tárgy az állítmány után is eshetik: Péter *el*vágt*a* az újját v. Péter az újját *el*vágt*a.* A búzát *elvitte* v. *elvitte* a búzát.

A tárgyra, mely így megelőzi az állítmányt, *az állítmány hangsúlya tétetik át,* mely az alanyénál is emeltebb, s a mondatban fő hangsúlynak nevezhető. (Én) *le*velet írok, (én) *tol*lat faragok; (a bátyám) *templomba* ment; minden különös nyomósítás, azaz a nélkül is, hogy azt akarnám kiemelni: levelet (nem mást), templomba (nem máshová), a tárgynév kap főhangsúlyt *állító* mondatban.

Tagadóban e fő hangsúly a *nem*, vagy ezzel rokon tagadó szóra esik. Egyszersmind a tárgynév elveszti fontosságát és az ige után kerül: *nem* írok *levelet*, (bátyám) *nem* ment *templomba*, P. *nem* visz búzát a vásárra.

Ily szerkesztésnél, *állító mondatban a tárgynévnek ott a helye, hol tagadóban a* **nem**-*nek*. Péld.

(P.) *búzát* viszen a vásárra.
(P.) *nem* viszen búzát a vásárra.

Az *igekötőnek* pedig általában ott a helye, hol ily szerkezetben a tárgynévnek. Péld.

(Én) *meg*tanultam a leczkémet.
(Ő) *nem* tanulta *meg* a leczkéjét.
(P.) *búzát* akar vinni a vásárra.
(P.) *nem* akar búzát vinni a vásárra.
(Én) *meg* tudom tanulni a leczkét.
(Te) *nem* tudod *megtanulni* a leczkét.

Állító mondatban e szerkezet nem változik, ha *igekötős* ige elé oly határozó jő, mely az állítás erejét még neveli, mint *nagyon, jól, jobban* a módra nézve; *korán, elébb* stb. az időre nézve; *sokszor, többször, mindig* a gyakoriságra nézve, szóval állításban a + *plus*. Péld. (A fiút) *meg*verték. (A fiút) *nagyon meg*verték (nem: *nagyon* verték *meg*). (Én) *elébb meg*hallottam mint te. *Sokszor meg*mondtam neki, hogy ne nyúljon hozzá. Ez egyszerű szabály ellen úton-útfélen vét a mai irodalom.

De ha az állítmány hangsúlya nem igekötőn, hanem tárgynéven van: akkor a szerkezet más. Péld.

(Péter) *gyakran* visz *búzát* a vásárra.
(Péter) *nem* visz gyakran búzát a vásárra.
Itt a *nem* helyének a *határozó* felel meg, s a tárgynév az ige után esik.

A czikk-töredék itt félbenmaradt. Nyelvtudósainkat azonban talán még érdekelni fogják a következő példák, melyek e fejtegetés további részleteit világították volna meg:

Szórend.

Sokszor megmondtam neki, de *ritkán* fogadja meg a jó tanácsot.

Ma *jókor* felkeltem, pedig az este *későn* feküdtem volt le.

Nagyon megútáltam, bár még *alig* ismerkedtem meg vele.

Hamar oda értünk most, tegnap *későn* értünk oda.

Hányszor elmondtam neki, de *egyszer sem* értette meg!

Könnyen megalkudtunk, de *nehezen* fizetett meg. Nagy*nehezen* megfizetett.

Jól megcsinálta. *Rosszúl* csinálta meg. Sokára, rosszúl, megcsinálta.

Többnyire megtalálja. Csak *néha* találja meg. *Néha* mégis megleli.

ÉSZREVÉTELEK

A NYELVŐR VII. KÖTET, HATODIK FÜZETÉRE.*)

Szorgalmas olvasója vagyok a NYELVŐR-nek. Olvasás közben eltérő véleményemet, vagy nyelvbeli tudásomat egy rövid szóval odavetem a lap szélére. Olykor helyeslő ez, olykor kiegészítő, néha kétlő vagy tagadó. Ha kidolgozva leírnám, talán hasznát vehetné a közönség, vagy legalább tudomásúl a szerkesztő; de arra nem annyira röst, mint beteges vagyok. Azonban az e havi számot megkisértem kommentálni.

Simonyi ezikke a német szóvégek magyarositásáról általában helyes, de részleteiben túlvitt. Csak azt óhajtom tőle hallani, miért lesz a német *er* végezet a magyarban *ér*. Mert a mit mond, hogy ez *er* németben is *ér*nek hangzott valaha, az nem minden szóra áll. De ha ezzel meg volna is fejtve: miért lesz az *el* német végből magyar *ely, öly, oly* stb. Véleményem szerint azért, mert az (ár) *ér*, (ály) *ély*, (aly) *ely, öly, oly magyar képzők*, s a nyelvérzék öntudatlanúl magyar képzőt ád a német szónak. Tudom, hogy ez állítás az *ár, ér*-re vonatkozólag

*) Megjelent a NYELVŐR VII. kötetében (1878) Szalontai J. álnévvel, a mit a NYELVŐR szerkesztője választott.

a Nyelvőr tribunálja előtt halálos bűn: de azért bővebb meggyőződésemig fenntartom.

Simonyi ezikke részleteiben feltűnik az animositás, hogy nem könnyen elemezhető szavainkból néhányat ő is idegennek bizonyítson. Mint Horváth István iskolája minden idegent magyarrá, úgy mi minden kissé kétesebb magyar szót idegenné akarunk tenni. Lassabban e kitagadással! Így Simonyi categorice odaveti zárjelben, s még bizonyításra sem tartja érdemesnek: „*eper* is a német *Erdbeer*-ből lett." De Simonyi a régi nyelvből tudhatja azt is, hogy *eper*-nek a régi formája *eperj* (Eperj-es), valamint *szeder*-nek *szederj* (szederjes színű ló). Hol vette magát a *j* Eperjes város „fundamentumának fölvettetése előtt," ha a magyar *eper* egyszerűen az *erdbeer* átvétele? Vagy hogyan esik az, hogy míg a rövid német *er* vég a magyarban *ér* lesz, itt a *beer*-ből rövid *e* vált? Aztán meg *eper*-nek a magyar nem csak az *erdbeer*-t hívja: van neki *földi*, van *fái* epre. S még külön *futó* és fái *szedre*, mely az epertől különbözik.

Gondolkozzunk egy kissé többet az ilyenről!

Az *el* s általában *l* végű német szavakra nézve azt mondja Simonyi, hogy azoknak magyar *ly* alakja valószínűleg az illető német nyelvjárás *l*-jének valami *sajátságos kiejtésén* alapszik. Tehát mindenen máson, csak a magyar nyelv természetén nem, csak azon nem, hogy a magyarban az *aly, ely, oly, öly* képző nagyon járatos, hogy szereti végűl a liquidákat *jé-síteni?* Így tesz az *n*-nel is, *István* helyett mondja *Istvány,* mert a *vány, vény,* képzőt nagyon megszokta; gereben h. *gerebeny,* keresz*tén* helyett kereszt*ény,* sőt a kereszt*yént* is így ragozza: *keresztyények*. Tessék meghallgatni az írástudatlan népet.

A *pendely*-nél (melynek etymologiáját, megvallom, nem tudom) Simonyi oda veti: „magyarországi németeknél *bendelhemd.*“ Mit bizonyít ez? Hogy németből vettük, ott tehát *bendel*? Nem az, hogy a német nő különböztetésűl a maga hosszú ingétől teszi a *hemd* elébe a magyarból tanúlt nevet? Épen úgy, mint asztalosaink *szeszli-szék*-nek mondják a német (egyenes hátú, táblás ülésű) széket, különböztetésűl a magyar *szék*-től, melynek tornyos támasza volt, szívforma lyukkal a kéz számára, nem négyszög, hanem hátúl keskenyebb, elűl szélesebb ülése, s az ülés-deszkába fúrt, alól rézsút szélylyel álló négy lába. S. úr útján arra is rámehetünk, hogy a lábravaló saját neve *német*, mert a magyarországi német *gatya-hosen*-nek mondja, mely gatya = gatte, s azt jelenti, hogy oly nadrág, melyet a *férj* visel, nem a nő (mert ennek is van).

Menjünk tovább, de kevesebb szóval.

Göböly. Dank. szerint *köppel, koppel* (francziáúl *couple*), tehát legfölebb egy pár marha. Igen de a *göböly* egy egész gulya, s csak azért nem nevezik így, mert specialiter *hízó, rágó* marhát jelent a szó. Keressük tovább.

Köböl. Mi bizonyítja, hogy a magyar az átvett szó, nem a német? Vagy mi a *kübel* etymologiája a németben?

Köcze. Ez is német szó, bár *el* végét elvesztette: gondolom a *kittel*, a mi bakanyelven *kitli.* Tehát köcze = kitli. Miért? A kitli *vászon* vagy efféle vékony haczuka, a *köcze* pedig újjatlan *bőr-ködmön.* Úgy viszonylik a köcze a ködmönhöz, mint a mellény az újjashoz; együtt is viselik azt is, ezt is. Nem természetesb, hogy a *köcze* a *ködmön* kicsinyítője? De ez megint a Nyelvőr egyik tilalmába ütközik: „de *cze* képző, quod non est, nulla

quaestio fiat." Pedig van; „ez az *egy* mégis boszorkány!" Másik is van; több is van, ha keressük, bár némi módosítással: *borjú* dim. *boczi; malacz*, man*csi*, manka stb. *Judit, Juczi* stb.

Hogy a *taruntul*, (melyet nem ismerek) a német tarantelből lett, azon csodálkozom, mikor ott van készen a tarán*tula*.

Dögöny, Dankovszkynál *gladius*, másutt sehol, soha, hanem inkább *mozsártörő*, vagy a mint én ez utóbbi szót ismerem, mozsár*ütő*. Tehát tompa ütő szerszám, nem kard, nem *degen*. Egyébiránt én *dögöny* főnevet nem ismerek, de hogy a *dögönyöz* a *degen*-ből volna kikalapálható, azt kereken tagadom. Dögönyözni szoktak leginkább *ököllel*, vagy paraszt lakodalmon a szakácsasszony, mikor a kásapénzt szedi, főzőkanállal, tehát tompa végű eszközzel bökdösni; nem karddal, melylyel ugyan szintén *megkardlapoznak* valakit, de maga e szó mutatja, hogy a dögönyözés nem volt elég az ily műtétel kifejezésére, különben azt vették volna használatba.

Gyékény talán a német *decke*. Bizony csak *talán*, nagyon talán. Kár is a falra festeni. Én nem tudom a gyékény etymonját, de az nem ok, hogy 600 éves magyarságából kitagadjam. Hisz alább (270. lap) maga a Nyelvőr idézi 1261-i oklevélből: usque ad fluvium *gekenus* (gyékénös). És már *ekkor* német lett volna a

„*gyékény*, káka,
Melyet terem *Bajom, Zsáka*," —

Biharban, hol ma sem tud németűl senki, de gyönyörű szép szekérre való *decke*-ket faluszámra csinálnak a Sárréten emberemlékezetet meghaladó idő óta.

A *ferlorum* helyesen van magyarázva, bár e szót Gelein kívül alig használja valaki. Párja a *billikom* willkommen, melyről gondolom, a Nyelvőrben is volt már szó.

P. Thewrewk a *látabot* méltán és helyesen *ab*-árolja; de a mit *szemkökény*-nek mond, abban téved. *Kökény*-szemnek van kökénye, másról nem mondják. A vadrózsai példa: „szemének tűz a kökényje“ csak annyit tesz, hogy kökény szeme igen tüzes, fényes. Mondok hozzá czifrábbat is a Tubából (Sebestyén Gábor zsebkönyve).

Szemedben, mintha Vesztának
Szent tüzei ragyognának:
Úgy tündöklik szemed fénye,
Briliántozó *kökénye.*

Szeme-koponyája pedig, azt hiszem, csak rövidítés az egyik rag elhagyásával.

„Hollók vendégeskednek szemé(n, és) koponyáján.“ Máskép absurdum, mert a koponya *csontos* kemény dologra vihető.

Szarvas czikkének meritumára nem akarok észrevételt tenni; a részletekre, példákra van egy pár pótló, vagy igazító szavam.

A fa *völgye* ma is élő szó. Gyermekkoromban úgy csináltuk a bodzapuskát, hogy egy jó vastag galyat két végén elróttunk, meghántuk, *völgyét* (vagy belét) *) veszszővel kitoltuk, hol majd a *szösz* (kócz, csepü) golyó légnyomás által a puskán végig tolassék. És itt felhívom a figyelmet a *válu* és *völgy* rokonságára, akár a

*) Különbség a kettő közt az, hogy a *völgyé*-ben van a *bele.*

fa *völgyét,* akár a hegyek közötti hosszú *válut* (völgyet) értsük.

Kiuszorán festett tubinmantó. A tubinmantón nem töröm a fejemet, mert az szembetűnőleg idegen: vége a mantó = mantel rokonságához tartozik, eleje, *tubin* valami ma már ismeretlen szövet idegen neve. De annál inkább szeretném érteni a *kiuszorán festett* kifejezést, mert Gyöngyösiben is előfordúl (Phoenix III. könyv, III. rész, 6. versszak) hogy Olajbégnek:

„Fejérkék a lova, *úszorán festették.*" Mondják-e ezt még valahol; vagy hogyan lehetne értelmét kideríteni?

Lapiczkás táncz. A *lapoczka* és *lapiczka* egymás mellett ugyanazon tájnyelvben is megfér. Erről positiv tudomásom van. Jelenti pedig nem csak a váll lapos csontját, hanem afféle lapos ütő eszközt is, minőt a Bolond Miska kezében évekig láttunk kipingálva: egy kis, evező forma, ütő lapátot. Gyermekkoromban a fiúkat vesszővel, a leányokat *lapiczkával* (latinosan *plágával)* verte az akkori paedagogia. Emlékszem parasztlakodalmakból egy tánczra, *darutáncz*-nak hívták, mely cotillon forma bolondságokat csinált, s az előtánczos az utolsókat, ha elérte, nem ugyan *lapiczkával,* hanem keményre összefont zsebkendővel ütötte. Ilyesmi lehetett a lapiczkás táncz, de voltakép nem tudom.

„Légy *megesi* a sebet." Faludi. Lehetne érteni úgy, hogy nagyon *ráesik,* de azt hiszem többet jelent. *Megesi,* mint az *eső* a száraz tárgyakat, sűrűn, csoportosan, minek eredménye az, hogy *beléesik* a nyű.

Különben Faludival óvatosan kell bánni. Maga is talál ki szót, vagy alkalmaz szokatlan értelemben. Így itt a *szakmány, zsákmány* helyett, mert közelebb jár a német *sack*-hoz. De a nép a *szakmányt* régesrég másra

foglalta le. Így *tuczin* közelebb jár a *tuczent*-hez, mint a népies (nem *tuczet*, hanem) *tüczet*. Az *útresztőt* is maga találta ki, nem helytelenűl. A vendég*szín* (kölcsönzött szín) a vendég*haj*, vendég*oldal* stb. hasonlatára van teremtve. A *tükörpélda* egyszerűen metaphora. Szóval, Faludi maga is újító. De azért helyes a megrovás, hogy szavainak a Nagyszótárban ott kellene lenni.

Pesti Gábor s a többi régi könyv bizonysága némely szóra nem elég bizonyíték, hogy a latin vagy német értelmezésnek szorosan megfelelne. Így ha Pesti *agyékok* (ágyékok) alatt „die Nieren-t" érti, ez alkalmasint puszta elhamarkodás, mert *ágyékok* nincsenek is, csak ágyék van, s ez a *vesék*-től merőben különböző. Több igaza lehet, ha az egész régiségben gyakori *számszeríjjat* (balista, kő- vagy dárdavető hadi gép) számszer*igy*-nek mondja, mert tájilag így is ejthették, a *j gy*-re sűrűdvén, mint borjú, borgyú, szúrj, szúrgy.

Ha Verbőczi magyar fordítója a *csere* szót a latin *silva* értelmében használja, teheti, mert a csere csakugyan *silva*-féle. De ha ebből azt hoznók ki, hogy *csere* és *erdő* synonym, nagyon tévednénk. *Csere* ma is él, jelent *bokros* helyet, hol lehet fa is, de nem annyi s nem oly gazdag tenyészetű, mint az erdőn. A NSzótár körűlbelűl helyesen magyarázza, de téved, ha csupán a *cserfá*-hoz köti; lehet az tölgyes, bikkes; mint a *cserje* sem csupán a cserfa sarja.

Épen így fordítja az *insula* szót (genus) a *porond*-dal (species) a tripartitum magyarázója. *Porond* szintén ma is élő szó, s jelenti a folyamokban képződött föveny- és kavicsszigetet; de például már a Margitszigetre, vagy Angliára visszás volna azt mondani, hogy az *porond*.

Hogy *farcsiga* nem coxa, hüfte (csípő), hanem farcsika, farcsok (a gerincz végcsontja); hogy *hasártos*-nak semmi köze a magyar *házsártossal* (veszekedő természetű ember), a *hazárd* elforditása; hogy *holnal* = *hón*-al (melyet így rag nélkül alig hallani); végre hogy *zabtikmony*, ha brütig ey-t jelent, nem *zab*, hanem *záp* tikmony, (de olyan, melyben már az embryo nem él): mindezt talán észrevette más olvasó is.

Major szótára, ha a *pánkok* szót túrós bélesnek magyarázza, meglehet, igaza van, mert valamelyik tájszólásban azt jelenthette: de tulajdonkép a német *pfannkoch*, mely alatt magyarban hol *fánkot* (pánkó) hol palacsintát, hol más tésztát értenek. Azt sem gondolom, hogy az *ancillari* szót fedezné a *rabotálni*, mert ez annyi mint *rabotolni*, de nem tudta máskép kifejezni a rabszolganő helyzetét.

Mellőzve a többit, melyekben Szarvas úr észrevételeit helyeslem, végűl abban a helyzetben találom magam, hogy midőn a NSzótár a *kudarcz-kurcz* analogiáját támogatni látszik, én mind a NSzótár, mind Sz. eddigi bizonyítása ellenére megmaradjak előbbi kétkedésemnél. Az analogia (a német *kurcz*-ból: *kuarcz, kuharcz, kudarcz*) nem rosszabb mint *fuvar*-é a német *fuhr*-ból, melyet magam is vallok; de a *kuharcz* mellett van egy másik szó *kuhi*, (kuhin, vagy kuhiban hagyni), mely épen azt az *orczapirító erkölcsi gyalázatot*, vagy *comicus felsülést* jelenti, a mit a *kuharcz* vagy járatosb *kudarcz*, nem pedig némi, inkább csak *anyagi rövidséget*, mint a *kurcz*. Egyébiránt, „rövidebbet húzni“ épen úgy lehet magyar szólás, mint német; mert a nép osztozáskor ma is *nyilat húz*, vagyis nyil helyett ma már *vesszőt*, melynek hosszabb vagy rövidebb volta dönti el, kiki mely darabot

kapjon a felosztandó tárgyak, földek stb. közűl. S a ki rövidebbet húz, azt hiszi, rosszabbat kapott. Visszatérve a *kuhi* szóra: ebben gondolom rejleni a gyökért, melynek értelme valami *gyalázó;* tehát *kuharcz* összetétel s összerántás volna ebből *kuhi arcz.* Sőt ha szabad volna a Nyelvőrben nyelvmetaphysicát űzni: gyanítni merném, hogy a *kuh* semmi egyéb hangutánzónál, s jelenti a *kutya u*-gatását, s ebből (tán kicsinyítővel: *tya, csa, cza)* tovább képezve lett mind: a *ku*tya, *ku*tyó, *ku*tyul, ku*asz*, ku*vasz*, valamint másik neve *eb*, szintén hangutánzónak látszik *eb-eb-eb* hangjától. E szerint *kuhi arcz, kuharcz* annyi volna, mint *kutyaarcz; kuhi*-ban maradni = *kutyában* m., kutya módra megszégyenűlni.

Méltó e tárgyról még tovább gondolkozni, t. szerkesztő úr, mielőtt a *kuarcz-kurcz* elemzést „ne nyúlj hozzá" törvénynyé tennők. Vegyen fáradságot jobban körűltekinteni; különben el vagyok szánva beállni nyelvpusztítónak (mint ki jégesőkor az úristennel versent dorongolta saját szőllejét), s a *kurcz*-analogiával bebizonyítom, hogy *kuasz, kurasz* — vagy mint a „Szerencsekerék" a Q betűre verseli:

Qasz farka csóválását
kerűld irígy csaholását —

hogy mondom a *kuvasz* nem egyéb a német *kuss*-nál. Az semmi, hogy a kuvasz paraszt kutyát, a *kuss* pedig *csókot* jelent, mert a kuvasz régebben ölebet is jelenthetett; ezt pedig a dámák, köztudomás szerint, meg is csókolgatják.

Fialovszky herkulesi dolgot művel, s erre nagy szükség van, mert az az ól igen tisztátalan. De olykor ő

is téved, vagy nem tud némely positiv nyelvtényt. Polyvával tiszta szemet is kiszór, mert gyanúba veszi, hogy az is polyva. Régebbi közleményeiből is jut eszembe egy pár szó, melyek meggyilkolását nem vihetem el a lelkemen. Élő tanú vagyok: kiáltok.

Az *acsa* (máskép szitakötő) régi jó ismerősöm. Gyermekkoromban, nyár elején, seregestűl szokott röpdösni, s mi fiúk suhanggal vártuk s vertük őket le. Majd, ha gyérebben jött, sóvárogva hittuk e dalocskával:

Acsa-micsa gyere haza,
Dióbelet rágok:
Majd neked is adok!

s ha jött, leszállott a sövényre, lábújjhegyen oda lopóztunk, s megfogtuk szitanemű szárnyánál fogva. Játszottunk vele egy darabig, akkor, gyermeki kegyetlenséggel elküldöttük *kaszálni*, (azaz kóröcskát vagy szalmaszálat dugva karcsú potrohába, repűlni szabadon eresztettük). Volt *király*-acsa, szép sárgabarna tarkájú; volt *paraszt* acsa, egyszerű kékes zománczszínű, meg *dobos* acsa, nagy potrohú, cserebogár színű sötét-sárga acsa. Tehát ezeket ne mondja többé *acsá*-nak, hanem *rezgő*-nek? (A *micsa* csak kedveskedő iker hozzátétel, magában semmit sem jelent.)

A *petymeg* a népnyelvben nem lehet járatos, mert az állat sem az; de nem *új* csinálmány, mert már Raff György természet históriájának magyar fordításában (gondolom e század elején) előfordúl.

A *kurta kigyó* és *rézkigyó* synonym gyanánt vannak véve, de nem azok. Amaz vipera, ez a töredékeny, sárgás kigyócska, melynek gondolom *zúzó* kigyó neve

is van, s vidékemen, hol gyakori, színéről hívják *réz-kigyónak.* A *cziczkány*-ról is erősen sejtem, hogy ép oly népies név, mint a *göző*, de vidékemen ez a járatos, amazt nem ismerem, s nem levén szakember, azt sem tudom: egy-e a *gözővel?*

Hanem a *fakúsz!* Üsd agyon, Bugátszó, mint a *rirmász!* Pedig dehogy az! Ime ismét egy példa, hogy a nép is alkot szót, mely, mint Shakespere „János király"-ában a *bastard,* büszkén s a törvényt fitymálva mondja magáról:

Én „én" vagyok, akárhogy lettem: én.

Fakúsz előfordúl szintén Raff régi fordításában; de én, erdőháti bihari gyermek, nem onnan tanultam először, hanem az erdőcsősz fia mutatta a *fakúsz* madarat, a mint a fa kérgén, orrát belé-belé vágva, fölebb-lejebb mászkált rovarbábot keresve, mint rokona, a kopogó *harkály,* melytől külön madárnak ismerték azon a tájon, s a két név, *fakúsz, harkály,* egy helyen élt egymás mellett.

A jelen füzetben *lábbó* (fluitans) szót elveti, mert az *illó*-val (mely pedig szintén védhető az *ill-at* deverbális főnévvel) egy kamarán kerűltnek tartja. No már *könybe lábbó* szem ma is él, s erősen bizonyít egy *lábbik* ige mellett. A *lábbó* helyett F. úr *lubiczkolót* ajánl; ismétlem, nem vagyok szakember, de a víz színén *nyugvó,* legfölebb *ingó* növevényről, *fű*-lencséről (békanyál) lehet-e azt mondani, hogy azok *lubiczkolnak?*

A *törzs* ma kétségkívül nem hangzik így a nép ajkán, s ennyiben csonkítás; de alhangú változata, a *tors* vagy *torzs,* ma is él; valamint a learatott „élet"

földben maradt szára *tarló, talló* néven, ép oly ismeretes a kaszált fűé, vagy levágott nádé a *torzs* néven.

A *konya* szót (nutans) *lekonyúló*-nak javítja F. úr, gondolom szintén azért, mert új csinálmánynak véli. Kérdezzük meg az országot, hol értik, mi a *konya* kalap, s azt hiszem, a nagyobb rész tudni fogja.

Meggyökönt, erősen gyanítom, hogy élő (talán erdélyi) szó, de a népéletből nem ismerem. Annál inkább a *degesz*-t, mely felfútt, jóllakott, nagyhasú értelemmel biró melléknév, s a *dudorodóval* nincs szabatosan pótolva. A *félszer* (virágzat) sem tetszik. Igaz, hogy a nép e botanikai értelemben nem használja, de igen ám oly tárgyak jelölésére, melyeknek mintegy csak fele van meg. Így a *szín* azért *félszer*, mert e gazdasági épület rendesen más falhoz *fél* fedélre van odatámasztva; s emlékszem egy tűzfalas házra, melynek csak egyik oldalán lévén ily félszer forma teteje, s több ilyen a községben nem létezvén, a nép *félház*-nak nevezte. Ha tehát Diószegiék a fészkes virágzat kinyuló szirmait *félszer*-nek nevezték el: bizony a népnyelv és észjárás nagy ismeretével tették.

Elveti még F. úr a *nyakó* nevet, ajánlva helyette: *görbe nyakú fű*. Úgy látszik nem is sejti, hogy a *nyakó* ma is él, s épen azt teszi, görbe nyakú, vagy általában hibás nyakú; péld. nyakó *ember*, nyakó *bicska* stb. Eredete a szónak még azon korban vész el, mikor a tulajdonságot kifejező melléknév egyszerű *ó, ő, ú, ű* képzővel származott főnévtől vagy igétől, mint a *gyönyörű, szomorú* (régebben szomoró), olykor *k*-val tovább képezve: *szemő*-k. A *komócsin* szinte élő szó, épen úgy a *mozsárvirág*, a *szurdancs* (hát azt hinné-e F. úr, hogy bizonyos kúttisztító, fúró eszközt *furdáncs*-nak hi a köz-

nép?), a *fenyer* (Szalonta Biharban). Vagy a népies elnevezések csak *egy* tájbeszédből juthatnak a tudományba, s csak az olyanok, melyeknek valami *köz*-értelmű jelentése van, bár ez a növény tulajdonai iránt inkább zavarba hoz, mint útba igazít? Úgy sejtem, hogy az efféle népies nevek: *béka buzogány, kisasszony papucsa, pacsirta virág, istenek fája* (ailanthus; *istenfa* a népnél egy szagos, évelő növény neve), *Szűz Mária könnye, ördög szekér, király dinnye* stb. ajánltatnak, nem tekintve, hogy ezek, épen mert köznevek, más tájbeszédhez szokott emberek előtt ép oly érthetetlenek, mint talán F. úr előtt az *acsa, nyakó, fenyer* és a többi, s a mellett félrevezetők. Így Petőfinek alig van nem homoktalajon nőtt olvasói közt egy is, eddigi fordítói között pedig egy sincs, ki a nála előforduló *„királydinnyés* homok" alatt ne felséges, királyi, *jó dinnyét* termő homokot értett volna, maga e sorok írója is úgy értette elébb, míg a költő neki meg nem magyarázta, hogy az egy igen alkalmatlan tüskés plánta a homokbuczkákon.

Részemről a csak babonán, vagy bal felfogáson alapúlt népies neveket nem ültetném át a tudományba, ha szakember volnék. Abba sem egyezném belé, hogy midőn *nomenclaturát* csinálnak, egyszerűen a körűlíró, magyarázatos *köz* nevekkel éljünk, s tulajdonnév helyett lompos phrásist adjunk, mint F. úr gyakran teszi. Maga a nép, ha tulajdonnevet alkot, (mi nála leginkább gúnynév adáskor történik), érzi, hogy nem elég a közérthető mindennapi kifejezés. Nem nevezi a zsidót, kinek hosszú nadrága, a tartóján, nyakából függ le, *nyakig érő lábú*, hanem, Diószeghi-féle merészséggel, *nyakigláb* zsidónak. Érintettem fentebb a *fakúsz*-t, mely szinte

népies attentatum a Nyelvőr ellen; említem még a rossz asztalost, kit, mivel csak rontotta a deszkát, a nép egyszerűen *Deszkakár*-nak csúfolt. F. úr kárhoztatásának éle, a növénytani műszókat és neveket illetőleg, leginkább a század elején újított botanicusok ellen fordúl: de, az ily népi csinálmányt tekintve, az ember szintén kedvet érzene, védni a támadás ellen a *szirontak, libatopp, bigebecző*-féle újításokat, sőt még a *kinincs*-et is, (lásd *Többsincs* királyfit a népmesében) ha az a körülmény nem forogna fenn, hogy Diószeghi és Fazekas, mint linnéisták, elnevezéseiket egyedül a virágra, termésre alapították, s ez a mai *természetes rend*-ben csekély fontosságú dolog. Így, a *pót*-ra nézve megengedem, hogy nem régibb a *pótkávénál*, de a *tákot* már nagyanyám ismerte: csupa fólt meg *ták* az a ruha" — a *szirony* — *szirom* alkalmazásáért pedig a két értelmű *viráglevél* helyett (rózsalevél a szirom is, a zöld levél is) valamint sok más, bár merésznek látszó újításért (nem *mindért* természetesen) köszönettel tartozunk a jó Diószeghiéknek. Meg kell azonban gondolnunk, hogy ha ők a későbbi *porodát*, mostani *porzót* (ez ellen egy szépirodalmi lap ismert tárczaírójának is lehet kifogása) por*hon*nak nevezték, oly időben tették ezt, mikor a *hon* nem volt synonym a *hazá*-val, hanem a legszűkebb *heim* értelmében vehették, mint a zsoltárban:

A madárnak is van *fészke,*
És *hon*jában költ a fecske.

Azt a vádat sem lehet Diószeghiék ellen emelni, hogy nem ismerték a régibb fűvész irodalmat, vagy nem gyűjtötték össze a népszerű kifejezéseket. Előszavuk

elmondja, munkájok bizonyítja, hogy tették. De nem alkalmaztak minden népi szót, vagy hagyományos elnevezést, 1. mert *nevet* akartak adni, *tulajdon*, nem *köz*-nevet; 2. mert rendszerük oda utalta őket, hogy elnevezéseiket lehetőleg a virágra, termésre alapítsák; különben óhajtani lehet, hogy a ki még valaha nyelvünkben újít, azt a népnyelv, népi észjárás oly teljes ismeretével, s oly romlatlan nyelvérzékkel tegye, mint Diószegi, Fazekas és Földi.

Még a gyűjtelékes czikkekre is volna itt-ott pótló, igazító észrevételem, de már belefáradtam. Majd talán máskor folytatom.

APRÓSÁGOK A NYELVŐR SZÁMÁRA. *)

A „VÁN-VÉN" IGENÉV.

Azt mondják, hogy a visszakapcsolt részesülő latinos. Ha az volna is, oly régi, megszokott, hogy okkalmóddal használva nem árt. Legalább Csokonai e verse nem hangzik latinosan:

Gerliczeként nyögdécselek,
Vigasztalást már nem *lelek*,
Nálad nélkül, mintegy árván,
Kietlen pusztákon *járván*.

A köznép igaz, hogy nem használja, de ez rövid mondataiban elül sem köt *ván-vén*nel, kivéve az ilyeneket: *futva* fut, *mondva* csinált.

(NYELVŐR VIII. 7.)

VALÁL.

Budenz József a NYELVŐR III. 92. a sárosmegyei tót *valal* szót, mely falut jelent, a régi magyar *valál* főnévvel tartja egynek, mely szerinte a *val-*, *vall-* (ha-

---

*) Megjelentek a NYELVŐR alant elsorolt számaiban a NYELVŐR szerkesztője által választott Szalontai J. álnévvel.

bet) elavúlt igétől származva, azt tenné: *birtok*, possessio. Ez ellen nincs mit mondanom, csupán a *vall* (habet) igétől való származtatásra van észrevételem. Ez az ige, midőn *habet* értelmű, többnyire két *l*-lel iratik s ma is úgy mondjuk az ilyesekben: kárt *vall*, kint *vall*. Sőt talán maga a vall (fatetur) is egy amazzal: *habet* dicere aliquid. Valószínű, hogy a *valál* nem a *vall*-(habet, possidet) hanem egyenesen a *val* (est) létige gyökéből képződött. *Val* — est; *val-ál* tehát oly valami, a mi *est*: tehát épen úgy *vagyon*, *birtok*, s a sárosi tótok emberségéből most már *falu* is.

(U. o.)

Me, mez.

Régi íróknál előfordúl e rövidítés: *metszesz* (mit teszesz), *metszen* (mit teszen). Semmi ok nincs, miért változott volna az *i e*-vé: épen úgy rövidülhetett volna *mitszesz*, *mitszenre*. De a névmásban *e* hangzott, s így *met teszesz* helyett lőn *metszesz*.

(U. o.)

Régi és új magyar.

Ú. m. Van szerencsém....

R. m. Elhiszem; de minek azzal dicsekedni az utczán?

Ú. m. Köszöntém önt.

R. m. Nincs nevem napja.

Ú. m. Üdvözlém önt.

R. m. Nem vagyok főispán. De sejtem már: *köszönni* akart nekem. No hát adjon isten jó napot. Mi újság?

(Nyelvőr VIII. 10.)

A GERMANISATIÓ ÁLDOZATAI.

Rúg. A németnek szava sincs rá, mert az *ausschlagen, stossen,* csak körűlírással fejezi ki a rúgás egyik jelentését. Ezért a magyar *rúg* veszni indúlt, vagy németesen használtatik. *Kirúg* a ló: ez a ló *kirúg.* A *ki* azért van, hogy a német *ausschlagen*-hez hasonlítson. Magyarúl így volna: ez a ló *rúg* (rúgni szokott), vagy: ez a ló *meg*rúg, ha közel mégy. De ez első konkrét jelentésén kívül több is van. „Az én földem egész az n.-i határig *kirúg.*" „Falu végin kurta kocsma, oda *rúg ki* a Szamosra." P. „A Kárpátnak Lengyel-, Moldva-, Erdélyországa szoros *összerúgásában* fekszik a bérczes Máramaros. (Régi költ.) *Kirúg* a ló a hámból, fiatal ember a fegyelemből. *Berúg* (tréf.) a részeg ember. Az adósság sokra fel*rúgott.* Az összeg 1000 frtra *rúg.* Meg*rúg* a forgács, hol fát vágnak. *Elrúg*ta a tehén a borját. (Nem engedi már szopni.) *Rúgott* borjú. *Rúgó* (nem *toll,* a *feder* kaptájára). Vissza*rúgja* magát, az összetört posztó ki*rúgja* magát. A házbért is *rúgtatni* lehetne *steigerolás* helyett. Rúg-kapál, kimondva *rukkapál.* Egészen egy szóvá lett: *rukkapálni* stb., nem *rúgni-kapálni. Rúgjunk* egyet (tánczoljunk). Össze*rúgták* a patkót (összevesztek). *Rúgd* fel, hagyd ott (hamari rossz munkára). Csillagot *rúgni.* A puska *rúg.*

(NYELVŐR VIII. 11.)

SZÓJÁTÉKOK.

Hagyma (hagyj ma), lesz holnap is.
Láttál-e tornyot *kenderből* (kender vetésből?)
Nagy úr a *muszáj.* Megdöglött a *muszáj.*

Minek-et felakasztották: téged is melléréntanak. (A kérdezősködő gyermeknek szokták mondani.)

Várt leány *várat* nyer.

Aggyík (adjon) kend egy kis kenyeret. *Felelet: a gyík* a lyukba lakik (kérő gyermeknek).

Borsós kenyérrel mindig jól laknám. (Borral, sóval, kenyérrel.)

Melegebb a bunda a *tűznél*. (A tűz mellett, mint egyébütt.)

Szarvas tag az uraknak, lencse, borsó parasztnak. (Vastag.)

Öttél-e juhász? Öt tél, uram, meg öt nyár.

Senki *és* semmi együtt laktak egy kis házban. Senki elment hazulról. Semmi utána ment, ki maradt otthon? (Az *és*.)

Nem *hal* a czigány a vízbe. (Hanem czigány.)

Ez a köpönyeg nekem *kék*. F. De bizony fekete. De bizony *kék* (= kellene.)

Nem jönne, húgom, *Monyorra? Szegedre?* stb. kétértelműségek.

Egy ember leült a boglya mellé dolgát végezni, a bagoly kiáltott: tullüj! (= *túl ülj*.) Azt gondolta, őt látják s neki kiabálnak, hogy *túl üljön*. Így addig kerülgette a boglyát, míg pórúl nem járt.

Ritkítom én ezt a bort! dicsekedett az egykori korcsmáros. Az a baj, hogy *ritkítod* (vízzel) felelték neki.

(Nyelvőr VIII. 8.)

Helyreigazítások. Magyarázatok.

Csóva.

Hogy a magyar népnyelv rövidítés által is képez igéből főnevet, arra (a már Brassai észrevette *piszka*fán

kívül) csattanó példa a czímbeli szó. Senki sem állíthatja, hogy a *csóra* (összecsavart szalmacsutak) után származott volna a *csóvál* ige, melynek egész rokonsága (*csavar*, kavar, kever: *csűr-csavar*, *csafar* és fordítva *facsar*) mind némi kör- vagy csigaszerű mozgatásra utalnak; hanem miután az ige megvolt, nevezték az előbb csak tűzgyújtásra, később *jelül* is használt szalmacsutakot *csóvá*-nak, mint a melyet *csóválni* kell.

(Nyelvőr VIII. 421.)

A ragok ismétlése.

Hogy a *ragok ismétlése*, kivált kötött beszédben, módjával mérsékelhető: példa a régi (legalább is XVIII. századbeli) halotti ének:

Uralkodó nagy úr isten!
Ki hatalmas vagy mindeneken,
Földi- és mennyeieken,
Teremtetett embereken.

(Nyelvőr IX. 23.)

Colloquia puerilia 1552.

Tinódi szerencha-ja itt már: zerenchees,
azont: ugyanazt, eandem,
jó estveletet! („*tek*“ hibából),
fekenni: feküinni,
alozom: alszom,
ingyen majd: csaknem (oppido),
evetpelyh: glis,
kirlek: kérlek; szígyenled: mylthan,
enne: ennyi,

nagy ideig: sokáig.
elseo: első (nem elő már)
seoth: sőt, thyzewnk: *tíszünk*: tészünk,
fílsz: félsz,
alkomas idő elmult: tempus justum,
olvassz. Ubi nunc legis? Hul mosth *olvasz?*
In hoc folio: *Ez* levelem,
Jam Verba praecipitas: Immár igen *elesth* mondod.

(Nyelvőr VIII. 12.)

Gyermekmondókák.

Gólya.

Ismeretes e gólyavers:

Gólya, gólya, gilicze!
Ki lyányát vetted el?
„A tengeri Bokrosét.“
Mivel vitted haza?
„Síppal, dobbal,
Nádi hegedűvel.“

Mér véres a te lábod?
„Az én lábom azér véres,
Száraz gáton általmentem,
Párnahajat varrtam,
Két pénzér eladtam,
Százszor is megbántam.

Kigyó.

Fürdés után a gyermek, ha a füle vízzel tele ment, bedugja mind a kettőt, s elkezd hangosan kiabálni:

„Búj ki kigyó a fülemből!“

Fűztilinkó.

Ha a gyermek fűz ágból tilinkót akar *húzni*, azaz a fáról zöld kérgét sértetlenűl és egy darabban le akarja vonni, s az — nem lévén elég nedve, nem jő: így dalol: „Jöj meg, jöj meg, tilinkó!" (Talán több is van hozzá, de elfeledtem.)

Pehely a főn.

Valamelyik gyermek fején tollacska, papir stb. van: a többi körűl állva csúfolja:

Eb házán gólyafészek:
Minden ember látja,
Csak egy nem látja,
Az is kukucsálja.

Esőben.

A gyermek örűlvén az esőnek, alááll és körben forogva tánczol, miközben réjázza:

És' eső, és' és (= esik),
Isten akaratja,
Olyan legyen az én hajam
Mint a gácsér farka (göndör).
vagy: Mint a csikó farka (hosszú).

Csóka.

Nagy sereg csókát látván repülni, így kiált a gyermek: „Válaszd ki nekem (t. i. magad közűl) a legszebbiket!"

Corripiet ultimum scabies.

Eb legutoljára!
Tyúksz . . . a markába!
vagy: Elűl isten, közbűl király:
Hátúl a nagy sült boszorkány.

(Nyelvőr IX. 186.)

Állatbeszélgetések.

A ludak.

Nyolcz lúd aratás után összebeszélt, hogy kimennek búzafőt szedni a tallóra s egy közös kamarába teszik el, hogy belőle aztán egész télen át élősködjenek. Útközben váltig mondogatták egymásnak: „nyolczan gyűjtsünk egy zsákkal,“ „nyolczan gyűjtsünk egy zsákkal,“ de mikor odaértek, mindenik elkezde gyűjtegetni a maga begyébe, mialatt egyre hajták libahangon: „kiki magának!“ „kiki magának!“ (Eredeti hangutánzó népmese, az aesopi fajtából.)

A szarka és gilicze.

Lásd Sz. Figyelő. (Merényi népmeséi bírálatában.)

A békák.

Az öreg béka így szól: „mit varrsz?“ „mit varrsz?“ — mire a kis béka így felel: „papucso-cso-csot, pa-pu-„cso-cso-csot.“ Az öreg megint kérdi: „kinek? kinek?“ a kis béka felel: „az uraknak-nak-nak-nak — az uraknak-nak-nak-nak.“ — (Erkölcsi magva nincs, pusztán hangjáték. *A kandurról és macskáról* is van hasonló, de obscoenitás.)

A varjú.

Kiált rendesen, ha valamit ellopott: *kár! kár!* — Mire aztán felel neki az ember: „kár a béledbe, kár!“

Pulyka.

A pulykát így bosszantják:

Szebb a páva, mint a pulyka;
A pávának rút a lába,
Rut-rut-rut!

(Erre a mérges kanpulyka rendesen elkezd maga is ruk-rukolni.) (Nyelvőr IX. 188.)

„Isten hozott, úgy ha jöttél“.... *)

Tisztelt tagtárs! A Nyelvőr legújabb füzetében Lehr Albert a balladák Greguss-féle magyarázatainak némelyikét igazítva helyre, maga is téved egypárszor. Így az „Isten hozott, úgy ha jöttél“ magyarázata Lehrnél még mesterkéltebb, mint Gregussnál. Valóban sohse' hittem volna, hogy ebből oly *vexatus* hely kerekedjék commentatorok kezében. Hát nem hallottak effélét soha: „*isten* hozta komám uramat“ — „de bizony, *magam* is igyekeztem ám!“ Itten az *isten* hozott, szószerinti értelemben van véve: az isten is hozott, de magam is iparkodtam. Hasonló az eset nálam is.**) Rákóczi az előbbi sorban már mondotta: „Hozott isten, édes kedves angyalom“ — most egy ötlettel, ismétli: valóban *Isten* hozott, *úgy* ha jöttél (azaz másképp *nehezen* is jöhettél volna,) mert nem eresztett volna különben a bécsi porkoláb. — E költeményt már 48-ban sokan olvasták (Petőfi is) meg is jelent az Életképek-ben, de homályosnak ezt a helyet nem találta senki.

Másik észrevételem Lehr azon állítására van, hogy én szeretem a közmondásokat megváltoztatni, módosítni;

*) A Nyelvőr szerkesztőjéhez szánt, de el nem küldött levél.
**) Rákóczyné czímű költeményében.

mert az „egérutat vesz" kifejezésben a *vesz* igének *vásárlani* értelmet adok. Ez igaz, de épen így származnak a szójátékok, melyeket, hogy költőnek ne legyen szabad csinálni, most hallom először. Hát a nép maga nem csinál? épen a *vesz* igével? „Ötön *vette*." Azaz nem vásárolta, csak *elvette* az öt ujjával. A „*varga betűt ír*" sem gondolom, hogy halálos vétek volna. Igaz, hogy a ki gyalog vagy kocsin nagy kerülőt *tesz*, arra alkalmasb szó a szokott vargabetűt *csinál*: de mikor a ló által vonszolt vitéz a porba fejével nagy görbe vonalat rajzol, akkor *képesebb* (s így költőnek jobb) kifejezés azt mondani: *ír*.

Ennyit, ha Ön jónak látja, megjegyezhet a Nyelvőr következő számában, a nélkül, hogy e levelet közölné, vagy nevemet fölemlítné. Antikritikát sohasem írtam, most sem akarok.

Budapest, 1877. február 18.

Igaz tisztelője

Arany.

Egy helyesírási kérdés.*)

Révai Miklós (Elaboratior Grammatica Hungarica. II. köt. 810 s követ. ll.) összeállítja azon igéket, melyeknek gyökéhez, mint ő nevezi: *sz evanescens* ragad. Ezek két osztályba esnek: 1. a melyeknek egytagú primitiv gyökéhez közvetlenűl ragad az *sz*: mint *le, te, ve, vi, hi*, az *sz* hozzájárultával: *lesz, tesz, vesz, visz, hisz* és további *en* pótlékkal: *leszen, teszen, veszen, viszen, hiszen;* 2. a gyökhöz nem pusztán *sz*, hanem *ösz, üsz*

*) Nem jelent meg. Csak magán-reflexió.

vagy alhangulag *osz, usz* járúl, mely régen, más nyelvjárásban, *öd, üd, od, ud* is lehetett, mert sok igében mindenik vegyesen használtatik, bár *nem mindenikben.*

Az 1. alatti igék hajlítási példáit alább egész terjedelmében közli Révai; itt csak röviden idézzük:

Ind. praes. leszen, veszen, hiszen.
„ *imp.* leve, lőn; veve, vőn: hive, hűn, hin.
„ *perf.* lett, vett, hitt.
Imp. praes. légy, végy, hígy (nem *hídj* v. *higyj*).
Conj. praes. legyen, vegyen, *higyen* (nem *hidjen*).
„ *imp.* lenne, venne, hinne.
„ *fut. exact.* leend, lejend, le'nd stb.

A 2. alatti igéket, ha indicat. praesensökben *d* változik az *sz*-szel (példái: köv*éreszik* vagy kö*véredik*, há*boroszik*, vagy há*borodik*, melyek első alakja ma már alig ismeretes) a múltban *dt*-vel írja: *kövéredtem, háborodtam;* de az *aluszik, feküszik* igéket, hol a praesensben nincs *d*, általában *csak* így hajlítja:

Ind. praes. feküszik v. fekszik, aluszik v. alszik.
„ *imp.* feküvék, fekvék; aluvék, alvék.
„ *perf.* fekütt, *alutt.*
Imp. és conj. praes. fekügyék, alugyék.
Conj. imp. fe*künnék*, a*lunnék*.
Infinitiv. fe*künni, alunni.*
Particip. feküvő, fekvő; aluvó, alvó.
„ *imp.* feküve, fekve; aluva, alva; vagy feküvén, fekvén; aluván, alván.
Part. perf. fekütt, *alutt.*

Révai okainak és tekintélyének hódolva, az Akadémia is (A Magyar Nyelv Rendszere 1846. 244 l.) így tanított: *aluszik* vagy *alszik, feküszik* vagy *fekszik,*

ragozásban: *lesz, visz* stb. igékkel tökéletesen megegyeznek csakhogy némely idejökben összevonva is használtatnak, és a jövő időben az *u, ú e*-re változik:

„Aluszom v. alszom	Feküszöm v. fekszem
„Aluvám v. alvám	Feküvém v. fekvém
„Aluttam	Feküttem
„Alvandom	Fekvendem
„Alugyál	Feküqyél
„Alunnám	Feküntém
„Alunni	Fekünni
„Aluvó v. alvó	Feküvő v. fekvő
„Aluva v. alva	Feküve v. fekve
„Alutt	Feküt
„Aluvandó v. alvandó	Feküvendő v. fekvendő.“

Ime, a mit Révai, és utána maga az Akadémia *egyedül* helyesnek tartott, az I. osztály közelebbi ülése*) nem okokkal, hanem szavazat többséggel, a *permissiv* használatból is kirekeszté! S én, ki 30 éves iroi pályámon az Akadémia helyesírását, meggyőződésből is, követtem, most kénytelen vagyok *alugyál, alunni*-féle helyesírásomat összes munkáimban, arczpirulva, kijavítgatni!

*) 1878-ban, mikor a helyesírási szabályokat újra tárgyalták.

TÜCSÖK ÉS BOGÁR

A MAGYAR NYELV KÖRÉBŐL.

Kényszerített nyugalmam alatt, mely írásban, olvasásban gátol, megkisértem a nyelvre vonatkozó ötleteimet e papirra futólag följegyezni. (1877. június.)*)

1. Ki és mely nem parallel névmások.

Ismeretes dolog, hogy a régiség, mint a nép ma is, a *ki* névmást használta relativ gyanánt, személyre, dologra. A *mely*, vagy *a mely* mindig a névvel járt. A *mely kutya* megharapott, annak a szőrivel kösd be a sebet. Név nélkül az *ik* támasz kellett neki: Rossz puska az, a melyik magától elsűl. Így is, amúgy is, az *a mely*, *a melyik* közönbös névmás, azaz személyre, dologra egyaránt használatos.

Volt azonban személy és dolog között valami különböztetés, de nem a *mely* által. Mutatják ezt az összetételek: akár*ki*, akár*mi*, vala*ki*, vala*mi*. Péter, vagy Pál, vagy akár*ki*. Szék, asztal, vagy akár*mi*. A vala*mely*,

*) Itt először közölve.

akár*mely*, épen úgy csak név előtt használtatik ma is, mint régen a puszta *mely*. Akár*mely* állat belelép a tőrbe, ott marad. Ha magára, vagy hátúl esik, nem lehet el az *ik* támasz nélkül: Az állat, ha tőrbe lép, ott marad *akármelyik*. Az ember ha sokat ivott, részeg lesz *akármelyik*.

E példák mutatják, hogy az *a mely* nem párhúzamos névmás az *a ki*-vel. Ha már különböztetni akarunk személyt dologtól: helyesebb volna dologra *általában* az *a mit* venni fel (miért ugyan a Nyelvőr erősen megmosta szegény Jókai fejét). Azonban tagadhatlan, hogy az *a mely* önálló használata is, mai módon, azaz csupán dologra, régen megvan az irodalomban. Károlyi bibliája és Molnár zsoltárai már ismerik. „Ez az én testem, *mely* tiérettetek megtöretett.“ *Bibl.*

Övé e földnek kereksége
Kit a tengeren épitett.
Folyóvizekkel környülvett
Melyben meglátszik bölcsesége.

Molnár.

Az *ik* támasz. *Némely, valamely, akármely* továbbá az *egy, más, minden* stb. ha önállóan, nem név előtt fordúlnak elő, nem mellőzhetik az *ik* pótlást. Egykor, Toldyval, azt hittem, hogy ez birtokrag többese, mert pl. a Révai-codexben fordulnak elő ily szerkezetek: ezeknek egy-*ik*; tehát e helyett: ezeknek egy-*ike* (mintha így volna: ezeknek egy-*ük*). De most hajlandóbb vagyok ez *ik*-ben a *ki* névmást sejteni, mely szerint más-*ik* annyi mint más-*ki* (V. ö. sem-ki, senki) és így tovább. A *ki* itt nem kérdő, nem is relativ, hanem tisztán mutató

névmás. Hogy ily szerepre képes, mutatja efféle használata: „*Ki* bagóz, *ki* füstöt ereget.“ Petőfi. — „*Kinek* a pap, *kinek* a papné.“ Közmondás. Ezeket latinosan már így is írnók: *Ez* bagóz, *amaz* füstöt ereget. *Ennek* a pap tetszik, *annak* a papné. Tiszta dolog, hogy itten a *ki* mutató névmás.

Ha pedig a *ki* mutató is lehet, akkor az *ik* megvan fejtve. Minden-*ik*, annyi mint minden-*ez*, minden egyes tárgy. Más-*ik* annyi mint más-*ez*; más tárgy. Vezesd el ezt a lovat, hozd elő a más-*ik*at. Azaz a más *ezt* vagy *azt*, a más *lovat*. Az *ik* tehát a *nevet* pótolja, hogy ne kelljen ismételni.

Az *a mely* is ily természetű. Azért mondja a nép: Ez az a *ló*, a mely-*ik* (= ló) kehes. De ellenben: a *mely ló* kehes, nem sok hasznát vehetni. A *mely kutyát* bottal vernek a nyúl után, sohasem fogja el.

A rendelő számoknál is ez az *ik* szerepel. Régen így írtak: *másod* capitulum, *harmad*, *tized* stb. capitulum. De ha név nélkül állt a szám, hozzá járúlt az *ik*. „Ez már negyed*ik*.“ Ma is még a nép: harmad-fű, negyed-fű csikót mond. A sorrend fogalma tehát az *ad*-*ed* képzőben rejlik, az *ik* névmás, mely a név ismétlését teszi fölöslegessé. Hány*ad*-*ik* már ez a pohár? Öt*öd*-*ik* (= öt*öd* ez a. m. öt*öd* pohár). Ellenben névvel így kellene mondanunk: más*od* ízben, harm*ad*-szor, hat*od* paragraphus, nyolcz*ad* ének, husz*ad* fejezet, a nyolczvan*ad* év.

Azonban a nyelvet ide visszavinni már nem lehet.

2. Büntet.

Név-tőhöz a *tet* factitiv képző! Ez egy létezett *bűn-ik* igére mutat, mint *tűn-ik*, *szűn-ik*. *Büntet* tehát

annyi volna, cselekszi, hogy valaki *bűn-jék*, azaz *lakoljon*. *Bűnhődik* eredetileg annyi volt, hogy *bűnt tesz*, ennek talán nyomát is lelném a nyelv emlékekben. (Utána gondolni, van-e még több névtő *tet* képzővel.)

A *lakol* is tulajdonkép: *lakik*. Meg*lakolt* a. m. „meg*lak*ta a börtönt." Analog a *hat*, *hatol* ige, melyek csaknem synonymok.

3. Szomak, zömök.

A Nyelvőr azzal bizonyítja a *zömök* szláv eredetét, mert *szomak* szláv szó, és kurta kigyót jelent, (vipera), mely magyarban elébb *szomak kigyó* alakban jött át, ebből lett a *zömök*, mintha melléknév volna és *rövid vastagot* jelentene, holott szláv *szomak* és jelentése maga a nevezett kigyó. Bizonyítja ezt még azzal, hogy a régieknél Molnárig a *zömök* melléknév sehol sem fordúl elő, csak a *kigyóval*, mint annak jelzője.

Az, hogy a *zömök* régi iratokban nem található, nem zárja ki, hogy élt a szó a nép ajkán. S a ki a viperát szlávosan *szomak kigyónak* elnevezte, az tudhatott szláv nyelven. De a ki nem értve szlávúl, csak hallotta a *szomak kigyót* emlegetni: mi természetesebb, mint hogy az előtte ismeretlen *szomak* helyett *zömök* ismert szónkat használta? Nem így történik-e ez ma is rendesen? *Pretzenheim*ból nem lesz-e Perecz Mihály st. e. f.? Magyarúl beszélő németek a *Milly*-kerzét nem *tej-gyertyának* fordítják-e, mert *Milch*-kerzének értik? A *szomak* szót, a *kigyó* előtt nem volt szükség felhangúvá változtatni, megmaradhatott volna *szomak*, vagy *szomok*nak. De mivel létezett egy hason hangzású szó: *zömök*, azt hallotta benne a magyar fül, azt ejtette helyébe a magyar ajk.

4. Alít.

Ezt a régi s ma már az irodalomból is kivesző igét (alejt, alojt, alit) még hallottam gyermekkoromban a köznép ajkáról. „Oldalba üt, mikor nem is *alítod*.“ „Nem is *alítottam*, hátul *orozva* inamba harapott a kutya.“ Tehát inkább *sejt*, *gyanít*, mint *vél* értelemben.

5. Azsat.

Sokszor hallottam gyermekkoromban e szójárást: „olyan tüzes vagy forró, mint az *azsat*.“ A szalontai ember, ki ezt használta, nem tudta volna megmondani, mi ez az *azsat*, mert a tüzes hamunak *zsarátnak* volt nála a neve, az izzó tüzet pedig *párszénnek* hívta.

6. Azt, ott.

E szócskák néha, a népi közbeszédben, minden pronomeni, vagy helyi vonatkozás nélkül, csupán a mondat erősbítésére (emphasisra) használtatnak s egyik a másikat pótolhatja. *Példák:* Más ember is tud *í*rni. Erélyesebben: más ember is tud *azt*, vagy *ott* írni. (Nálam:) „Minden ember szenved *azt* a világon.“ (Egy trágár népdal:) „Mást is dűtnek *ott* a falnak.“ Innen azt gyanítom, hogy *azt* és *ott* etymologice is mindegy, *azt* tehát nem accusativusa az *az* mutató névmásnak, hanem maga e névmás, *t* helyraggal megtoldva. E szerint az *ott* helyhatározó nem volna más, mint *azt* (Halotti Beszéd: *oz*-chuz), a mi annyi, mint *az* (on a) *helyen*, rövidebben: *az-helyt*. Gondolkozzék róla, a ki nem röstelli.

7. Szegint.

A fentebbiekhez hasonló emphaticus toldalék, csakhogy más árnyalatban. *Szegényt* (accusativusa a *szegény* melléknévnek) már azért is alig tehet, mert némi dicsekvésre használtatik. „Elméssz a lakziba?“ „El *szegint*.“ A *bizony* erősítő értelme van benne, némi legénykedéssel. Még talány nekem ez a *szegint*.

8. Szeret.

Ha a „hangrendi párhuzam“ minden esetben állana, akkor a felhangú *szer-et* ige az alhangú *szar-at*-tal volna egy, mely ez euphemisticus alakban ma is él: *tojtat*. Tehát legszebb igénk egy, az anyai vagy apai szeretetet gúnyoló aljas tropustól származnék. Tekintve a primitiv emberiség állapotait, nem lehetetlen; de a hasonlító nyelvészet (török: *szer-mek*) mást mond.

Ez csak tréfa. De már a *szerelem* főnév, egy felhangú *szer* igegyökre mutat, melytől a *szerelem* úgy származott, mint a *hat* igétől a *hat-alom*. Mert hogy valaha *szeret-elem* lett volna, s ebből rövidűlt volna *szerelem*-mé, azt sem a nyelvemlékek, sem a tájszólások nem bizonyítják. A török *szer* gyök is ily egyszerű *szer* gyökre mutat. E *szer* gyöknek olyan középigei jelentése lehetett, a *szeret* kiható igével szemben, mint ennek *sir*, a *sirat*-hoz viszonyítva. Valaki szer = szerelmes állapotban van; Valaki *szeret* mást = szerelmét másra átviszi.

9. Hangsúly.

Vette-e valaki észre, hogy rhythmicus beszédben oly szó és szótag is hangsúlyt kap, mely azzal rendesen nem bír? Ilyenek a kötszók, a visszahozó névmás stb.

Tudva van, hogy a közmondások rhythmusa megérzik, ha nem rímelnek is. A magyar nép közbeszédben így hangsúlyoz: ha a *ház*am eladhatom, *meg*fizetek; *az* a házam eladó, a kit a *bátyám*tól vettem. De a rhythmusos példabeszédben máskép: *ha* lúd, *kö*vér legyen. *Ha* per, legyen *per!* *De*jszen, *a mely* kutyát bottal vernek a nyúl után, *sose* fogja az azt el. *A ki* beteg, *nyög*jön. *Ha* haragszol, *ha*rapj sz—ba. *Ha* adnak, *vedd* el, *ha* ütnek, *sza*ladj el. Ennyit azoknak, kik a verses előadást mindenben a prózai közbeszéd laposságára szeretnék leszállítani.

10. Czurukk.

E német szót a hintós kocsisok révén tanulhatta el a nép, a hol eltanulta. Biharban legalább, a forradalom előtt, sohasem hallottam igazi paraszt ember szájából. Helyette ily szólásmód járta: „*hököltesd* hátra azt a lovat, fiam!“ Mire a megszólított fogta a kötőféket s tolta visszafelé a lovat, s ha általában mondott valamit, az ez volt: „*Hátra te!*“ Ha azt akarta, hogy a ló teste hátulsó részével oldalmozdulatot tegyen, tenyerével ráütött a csípejére, mondván: *Farta te!* Ez *fartoltatás* volt. Ha a ló a gyeplőbe vagy hám-istrángba lépett s onnan ki kellett lépnie, ez volt a vezényszó: *Lábod te!*

11. Manap.

Így írja ezt *manap* a Nyelvőr és utána csaknem az egész fiatal irodalom. Kérdésűl tűzhetné ki a Nyelvőr: mely vidék az s mennyi része a magyar népnek, mely így beszél? A régibb irodalom s az előttem ismeretes magyar nép *mai* napot, sőt (mint *fái* eper) *mái* napot írt és hangoztat. „E *mái* szent napot tölthessék

kegyelmetek erőben, egészségben!" „Ritkaság *mai nap* a becsületes ember." stb.

12. Csak is.

Némely ember derűre borúra *csak is*-t ír, oda is, hová egyszerű *csak* kellene. A különbség körűlbelűl ez: *A.* „A lovamat *csak* ötven forinton adtam el." *B.* „Nem *is* ér az többet, *csak* ötven forintot," vagy: „*Csak is* ötven forintot ér az." De az én fülemnek amaz magyarosabb.

13. Sanda — sejt.

Sanda — sandít — sajdít — sejdít — sejt. Láthatólag egy tő változásai.

14. Cza, cze.

Ezek kicsinyítő voltát Szarvas Gábor a Nyelvőr 1877. októberi számában azzal akarja absurdumra vinni, hogy felszámlál néhány szót, hol a *cza-cze* nem kicsinyítő és gúnyolódva kérdi: „tehát kan*cza* annyi mint kis kan? pálcza, a. m. kis Pál. stb.? Ily argumentummal tovább is lehet menni. Nem tudom, a *csa-cse* képzőt elismeri-e Szarvas kicsinyítőnek? (aligha, mert a *cza*, *cze*, csak ennek hangbeli változata, valamint az *acz*, *ecz*, *acs*, *ecs* ezek fordítottjai) — de ha *el*, akkor folytathatjuk így: ká*csa* = kis *k*? vér*cse* = kis *vér*? Bor*csa* = kis *bor*? Vagy, ha *kupacz* kétségtelenűl *kis kup*, valamint *köre*cs kézzel foghatólag = kis *kő*: ebből következik az, hogy *ács* = kis *á*? malacz = kis *mal*; *Bécs* = kis *b*? Sőt talán a *ka*, *ke* (ha tótos eredetű is) már csakugyan megmagyarosodott képző, mert széltire halljuk: *asszonyka*, *szegényke*. S nem lehetne csúfolódni ezzel is ilyen formán: hát ubor*ka* = kis *ubor*? macs*ka*

= kis *macs?* nyul*ka* = kis *nyul?* hegy*ke* = kis *hegy!* Én azt hiszem, hogy mindezek magyar kicsinyítő képzők, s a *cza, cze, acz, ecz, csa, cse, acs, ecs,* eredetiebbek mint a *ka, ke,* mely csak akkor járúlt a már kicsinyítős szóhoz, mikor ama régiebbek a nyelvérzékben halványodni kezdettek: példul. virág-ocs-ka, a *ka* képzőt akkor kapta, mikor már a virág-*acs* kicsinyítő ereje nem volt élénk a nyelvtudatban. Hogy pedig a *cza, cze* valóságos, jó magyar képző, arra a Nyelvőr által agyon nyúzott *mércze* szón kívül más példám is van, a *köcze*, a hogy nevezik az (újjatlan) derékig érő kis *ködmönt*, mely mellény gyanánt szolgál. S íme, a *cze* épen úgy a gyök hangsúlyos tagjához tétetik, mint nevekben a *csa, cse: Bor-csa* (Borbála) Jul*csa*, Ter*csi*, Jan*csi* stb.

Van bizony a magyar nyelvben számos kicsinyítő képző, mely leginkább csak a tulajdon neveknél maradt fenn, de köz neveknél is előfordúl. Ilyen az *i: Jan-i, Feri, Juli* s mellettök *bari* (kis bárány.) Ilyen a *czi: Berczi,* mellette *boczi* (kis borjú), *manczi, manka* (kis malacz); ilyen az *u,* neveknél: *Erzsu* (Gömörben), *Pilu* (Ilona), *Misu;* köz neveknél nem tudok, de ha van is, úgy a tőhöz ragadhat, hogy kicsinyítő volta ma már ki nem tetszik, ép úgy nem, mint az *a* szerepe, mely tulajdonneveknél előfordúl: *Ter-a, Jul-a* (Terézia, Juliána), *Misa* (Mihály), *Geda* (Gedeon). Ilyen az *us: Ferus, Erzsus,* köz neveknél is: *apus, anyus, kutyus* (kis kutya). Ilyen az *ó: kutyó,* mely valószínűleg kuty*u*-ból lett. Ilyen a *csi:* Ter*csi*, Jan*csi* mellett csa*csi* (fia-szamár) mely valószínűleg *két* kicsinyítő képző összetétele, minden gyök nélkül, valamint a *czi-cza* (kis macska) is. Sőt ilyen maga a ki*csi* is a *kis* tő mellett. Még tovább folytathatnám, de elég ennyi.

15. Péter-kés.

Így nevezte a nép gyermekkoromban a gyalogság oldalfegyverét. Eredetét nem tudom, hacsak Péter apostol szablyája után nem lett, melyet a passió éjjelén kirántva, levágta vele egy szolga fülét.

16. A szövegmoly.

(Tréfa.)

Hogyan bánnak el a classicusok szövegmagyarázói, helyreállítói, bírálói áldozatukkal, egy találomra fölvett példa világosítsa. Legyen e sor a megfejtendő, Kisfaludy „Mohács"-ából:

„Ősi szabadságért harczolt bár férfi-karokkal."

Ebben a közönséges józan ész semmin fel nem akad, de a tudós commentator csomót keres a kákán s beléköt. Egyik hosszú értekezésben fogja bizonyítni, hogy a helyes olvasás ez:

Ősi szabadságért harczolt, bár férfi, karókkal —

azaz nem *fegyverrel*, mint (vitéz) férfiú szokott, hanem pórias karókkal.

A másik igazít rajta:

Ő, ki szabadságért harczolt, bár férfi, karókkal.

A harmadik tovább megy:

Ő, ki szabadságért harczolt, bár férfika, rokkal.

s megmutatja, hogy a *rokk* itt annyi, mint *rokka* (rocken) s az egész sor gúny a *férfika,* azaz asszonyos férfi ellen.

A negyedik már nem talál igazítni valót? Dehogy nem! Olvassa így:

Ő, ki szabad *Sághért* harczolt stb.

s történetileg kutatja, melyik Ságh nevű helység volt a harcz tárgya.

Az ötödik erre csak mosolyog. Szamarak vagytok mind! én tudom:

Ősi szabadságért harczolt, bár férfikar, *okkal.*

azaz, bár *férfikar* (pars pro toto), bár *vitéz* volt, mégis; *okkal*, észszel harczolt a szabadságért.

És így tovább a végtelenig.

17. A NYELV-VÉSZ.

(Tréfa.)

Tudvalevő dolog, hogy a nomád magyarok semmi *cultur-*, semmi *abstract* értelmű szót nem hoztak Ázsiából, a mi tehát ilyes nyelvökben van, azt mind az itteni népfajoktól vették. Így pl. *ok*, ez elvont, értelmi szó nem lehet a magyar sajátja s minthogy hangzásra legközelebb áll a német *Ochs*-hoz, bizonyosan onnan vették. Qu. E. D. De most nem erről akarunk szólani, hanem az *örök, örökös* szórúl.

Maga az *örök* már gyanús a miatt, hogy ily szó alkotását, az *örökké-valóságról* semmi képzettel nem biró őseinkről fel nem tehetjük. De még eddig nem sikerült kipuhatolnunk szláv eredetijét. Hanem annyi kétségtelen, hogy *örökös* (haeres) nem tőle származik. A *Hinczipunczi* codex 173. lapján ugyan is, az alsó 4-ik sorban, így fordúl elő: *erekes.* De a *k* oly gyanús, (mert

a codex valamely későbbi leírója igazította *k*-vá az ott elébb létezett *száras* betűt, melynek szára még most is a régi írást tűnteti elő) hogy *bízvást* *b*-nek is olvashatni. Ez *kétségtelen* az által, hogy ha péld. *d* lett volna, akkor a *d* hasa a túlsó oldalon ma is meglátszanék. De *b* volt, s ezért a *k*-vá csinálás fölismerhetetlenné tette. No már, a szó eredeti alakjában így volt: *erebes;* mit a későbbi másoló nem értvén, az ő idejében már felkapott *erekesre* igazította. De mi hát az erebes? Semmi egyéb, mint oly ember, kinek *ereb*-je (erb, erbschaft) van vagy lesz, mint *verebes*, a kinek verebe van. Hunczfut, a ki ez ellen „kurjant." *Quod erat demonstrandum.*

18. Képzet.

„Manap" igen megróják az embert, ha e szót *„képzelet"* értelemben találja használni. Mert azt mondják, *képzet* a *képez* igétől való, mely a német *bilden*-nel egy jelentésű. Csalódnak. A *képez* ily értelme új, sőt ilyen igévé képeztetése is új. Régen a *képez* igét, tudtomra, nem is használták.

De ismertem a nép nyelvén gyermekkorom óta egy igét: *képzik*. Ez azt teszi, hogy valamely kép megragad a *szemben*, vagy a *képzeletben*. „Ne vidd akasztáshoz a gyermeket, mert meg*képzik*. Egészen meg*képzett* a tarkaságtól a szemem. Meg*képzik* a gyermek az ijesztős mesétől, s vele álmodik." Ettől származtatva a *képzet* annyi, mint *phantasma*. Így Csokonai:

„Bájoló lágy trillák, tarka *képzetek*."

Ha tehát a közép jelentésű *képzik* mellett valaha élt a cselekvő *képez*, vagy ha most felélesztjük: első

értelme nem a *bilden* lesz, hanem az *einbilden*. Azt fogja tenni: *képeket* varázsol maga elé, phantasmákat alkot. S így a tőle származó *képzet* csakugyan *phantasia*.

Megvan tréfás népies használatban a *képel* is. „Ne fecsegj, mert úgy meg-, vagy fel*képellek*, hogy jobban se kell.“ A *képlet* e szerint egy értékű a *pofoncsapással*.

De mivel „verba valent usu.“
Halad a nyelv, akárhogy *nyuzzu*(k).

19. A magyar jelentő mondatról.

1. Jelentő mondatnak nevezem azt, melynek fősúlya az egész mondatnak alapúl szolgáló subjectumra és praedicatumra, nem pedig valamely határozottan kiemelt s ez által előtérbe állított mellékrészre esik; azt, mely *nyomatéktalan*, vagy *rendes, természetes* szószerkezet néven ismeretes; melyben a hangsúly sem indulat, sem érthetőség okáért a mondott fő részekről máshova át nem költözött. Nyugoti (értsd német, franczia, angol) nyelvek szókötéseiben ily mondatra e szórendet találjuk: alany, kötige, mondomány; vagy bővebben: subjectum, praedicatum, accusativusi tárgy; dativusi, vagy más obliquus casusban levő tárgy stb. mindenik a maga függelékeivel. Nyomatéktalannak nem nevezhetem, mert nincs mondat nyomaték, azaz hangsúly nélkül; rendesnek, természetesnek sem, mert viszonyai közt mindenik úgy rendes, úgy természetes, a mint a nyelv használja; *jelentő*nek azért mondom, mert czélja valamely a subjectumra vonatkozó tényt, vélekedést, ítéletet egyszerűen kifejezni, közleni másokkal, más részletek kiemelése, vagy az indulat belejátszása nélkül.

2. Jelenteni két módon lehet: vagy *állítva,* vagy *tagadva.* „Az eső esik“, „az eső nem esik“ mindkettő jelentő mondat, amaz állító, ez tagadó. A magyar szókötés országszerte való romlása egy idő óta főleg abban mutatkozik: *a)* hogy jelentő mondatot úgy rendez, mintha más nemű volna; *b)* hogy állítót a tagadó formájára rendez és viszont.

3. Mi tehát a jelentő mondat szórendje nyelvünkben? Áll-e erre a föntebb említett nyelvek szabálya: alany, mondomány, accusativus, dativus? stb. Első tekintetre állani látszik. Kinek ne jutna eszébe efféle iskolai példa: A jó gyermek szereti szülőit? Idegennek épen könnyű, hogy van egy szabály, mely az ő nyelve syntaxisával összevág. De vigyázzunk. E kérdésre: mit csinálsz? a magyar így szokott felelni: Levelet írok. Fát vágok. Virágot ültetek. Az ablakot törlöm. A lábam lógatom. Világos, hogy itt az accusativus megelőzte az alanyt s mondományt, sőt ezek hangsúlyát is átvette, a nélkül, hogy rá különös súlyt helyeznénk, vagyis a mondat egyszerű jelentő minőségét elvesztené. Ilyenek a 2-ik objectummal: Falura ment. Iskolában van. Bécsben lakik. Hogy ezek egyszerű jelentő mondatok, meggyőződhetik, ki például németre fordítja; míg az ismeretes: „Péter *búzát visz* a vásárra“ *akkor* nem lenne egyszerűen jelentő, ha az alávont szókat fölcserélnők, pedig ama *rend* úgy kívánná.

4. Ha valaki a föntebbi példákat állítók helyett, egyenesen megfordítva, tagadókká teszi, azaz tagadva jelenti, mit azok állítnak, így fog beszélni: Nem írok levelet. Nem ültetek virágot. Nem törlöm az ablakot. Nem visz búzát. Mondhatná ugyan: „nem levelet,“ „nem virágot,“ „nem búzát“ — de ez már föltételezné:

„hanem mást“ és így nem volna jelentő mondat, hanem olyan, melynek súlya az accusativusra esett.

5. Felhozhatnák még az ellenvetést, hogy a föntebbi példákban s hasonló állító mondatokban a tárgy különösebben ki van emelve, mert hisz a mondat fő, azaz legerősb hangsúlya épen rá esik. Igaz, hogy a fősúly ezen van, de ez mégsem őt emeli ki, hanem kölcsönzött súly, mely tulajdonkép az alanyt és mondományt illeti. E kérdésre: mit dolgozol? felelhetem: írok (alany és mondomány egy szóban) felelhetem: *levelet írok* (tárgy, alany, mondomány) a nélkül, hogy akár a kérdő kívánta, akár magam súlyt fektettem volna arra, hogy épen *levelet* (nem mást) írok. Sőt csak is ez a magyarban egyedül helyes formája a jelentő mondatnak ez esetben, mert ha a nyugotiak szabása szerint így felelnék: „én írok levelet“ (subj. praed. accus.) vagy bár a személynévmás nélkül: *írok levelet,* ez vagy nem volna egyező szókötésünkkel, vagy nem lenne egyszerűen jelentő mondat; első esetben azt emelvén ki: *én* (nem más); az utóbbiban az *írok* után vesszőt kívánna, mintha ezt fejezné ki: írok, *még pedig* levelet.

6. Ezek után annyit megállapíthatunk, hogy a magyar jelentő mondatra az a szókötési szabály, melyet rövidség okáért nyugotinak neveztünk, nem alkalmazható minden esetben, mert vannak jelentő mondatok, melyekben a tárgy megelőző subjectumát, praedicatumát s ezekről a hangsúlyt is átveszi, a nélkül, hogy jelentő mondati minősége változást szenvedne. Mily esetekben történik ez? s miért? célja nyomozásunknak.

7. Észrevehettük a föntebbi példákon, hogy a *tagadra* jelentő mondat soha sem veti tárgyát előre. „Nem visz búzát. Nem útazik Bécsbe.“ A tagadó szócskára:

nem, egy hatalmas hangsúlyt vetvén, azt bocsátja legelűl, hogy a hallgató egy perczig se lehessen függőben: állító, vagy tagadó mondattal lesz-e dolga? Mellesleg figyelmet kérünk e szórend czélszerű voltára, szemben kivált a német tagadó mondattal, hol sokszor egész hosszú mondatot végig kell hallgatnunk, míg a legutolsó szócska (nicht) megérteti velünk a mondat tagadó voltát. Vannak ugyan esetek, hogy a *nem* is elveszti hangsúlyát, s a tárgyat maga elé bocsátja, de itt már nem *jelentő* a mondat, hanem máskép súlyosított, vagy függő. *Rossz* kutya az, mely a nyulat el nem *fogja*: ebben súlyát veszti a *nem*, de a mondat függő, a visszahozó névmás hatalma alatt áll. Függő, vagy mellékmondat pedig soha sem lehet jelentő, mert ez szükségkép a főmondattal azonos. A föntebbi példa egy főmondattá összevonva, így jelent: A nyúlat el-nem-fogó kutya rossz. Tehát állító, nem tagadó.

8. Valamint a *tagadást* egy hatalmasan hangsúlyozott *nem* mindjárt a mondat elején érezteti velünk: úgy az *állítást* is hasonló hangsúlylyal törekszik a nyelv mindjárt elűl kiemelni, hogy a mondat természete perczig se maradjon kétségben a hallgató előtt. Ez *állító* hangsúlyt *csupasz* igére csak akkor helyezi, ha egyáltalában nincs alkalmas szó, vagy igekötő, melyet az ige elé vessen. Annyira áll e *parallelismus*, állító és tagadó mondat közt, hogy szinte képletben kifejezhető.

Tagadó:	*Nem*	tudom	leírni.	Nem	akar	elmenni.
Állító:	*Le*	tudom	írni.	El	akar	menni.

Tehát a *nem* szócskával párhuzamosan, kell az ige elé, állító mondatban is, valami, a mi hangsúlyát felvegye. Mintha az ige, magára, gyönge volna viselni az állítás erős hangsúlyát.

Igaz ugyan, hogy midőn épen nincs határozója, vagy igekötője, a csupasz ige állítva is megbírja a hangsúlyt. Ennek: nem írok — állító párhuzama ez: *í*rok. Ennek: *nem* tudok írni: állítója: tudok írni. De már ennek: *nem* akarok elmenni, állítója nem ez: *akarok* elmenni (ez germanismus) hanem ez: *el* akarok *menni*.

9. A nyelv e hajlama, hogy valamint nem közvetlen az igével, hanem egy erősen hangsúlyozott *nem* tagadó szócskával tagad, s ezt mindjárt a mondat elejére helyezi, szintén úgy e *nem*-nek párhuzamosan megfelelőleg állító mondatban is kíván valamit az ige elé, oly általános, hogy e szerint két külön sora a mondatoknak áll elé, melyek olykép ellentétesek, mint: *állító* — *tagadó*, *positiv* — *negativ*, *plus* — *minus*. Hanem erről alább. Itt csak azt említem: hogy e tagadónak: *nem* vágok *fát*, *nem* írok *levelet* — állítója azért lesz *fát* vágok, *levelet* írok, hogy ne a puszta igére kelljen az állítás hangsúlyát tenni. E kérdésre: mit csinálsz? elég lenne felelni: *írok*, de kérdetlen is elébe vetjük: *levelet* írok, *templomba* megyek, hogy a puszta ige hangsúlyát más szónak adhassuk. S ime a *tárgy* „rendes" jelentő mondatban megelőzi a subjectumot és praedicatumot, a hangsúly követelése miatt.

A mi kutyánk *férjhez* akar menni
A szomszédé *el* akarja venni.

Népdal.

Tagadó volna: *nem* akar *férj*hez menni
nem akarja *el*venni.

20. Az ige-tő.

Azt tanítják, hogy:

Vágd el a particip. praesens *ő, ó* végezetét, a mi ott marad, a lesz az *igető,* resp. *gyök.*

Ez nem áll.

Metsz-ő,	gyöke	*met*	(metél)
Tetsz-ő,	gyöke	*tet*	(tető, *tetének*)
Nyugv-ó,	gyöke	*nyug*	(-odalom)
Hiv-ő,	gyöke	*hi*	(hitel)
Lev-ő,	gyöke	*le*	(lehet).

21. Ha — úgy.

Feltételes mondatok utórészében az *úgy* németes használata oda riasztotta Nyelvőr-éket, hogy most a *ha — úgy* szókötés magyaros voltát merőben tagadják. Lássunk néhány mindennapi példát:

Ha meghozta a pénzt: *úgy* jól van.

Ha nekem az úr azt veti: *úgy* hunczfut!

Ha ez nem beteg: *úgy* részeg.

Fordítva is:

Úgy hát pazarló, *ha* eladta mindenét.

Úgy nem bánom, *ha* te is tanácsolod.

Mind ez esetekben jó az *akkor* is.

De ebből nem következik, hogy helyes legyen az efféle:

Ha széttekintünk a természetben, *úgy* látunk növényeket, állatokat stb.

Ha a nyúl szeme héját felfeszítjük: *úgy* egy hártya van ott, mely stb.

Általában az *úgy* csak nyomatékul és módhatározó képen használtatik a magyarban.

Úgy ég a tűz, ha lobog.
Úgy élek én, *ha* lopok.

Ha hamis az a kutya, *úgy* ne incselkedj vele, mert megharap.

Ha azt fogja rám, *úgy* elment az esze.

Ha kilelt a hideg: *úgy* csak maradj itthon.

Ha az öreg fizeti: *úgy* nem bánom.

Ha a beteg már tánczol is: *úgy* kutya baja.

Ha van nálad tűzszerszám: *úgy* sebaj.

Stb. a végtelenig!

Egy apa nagyon szerette a velős puha csontot rágicsálni. Egyszer asztal felett oda kiált a kis fia: „*Úgy* hát kutya édes apám, *ha* a csontot eszi!"

22. A fosztó képzőről.

Arra tanítnak, hogy:

1. A *talan-telen, atlan-etlen* fosztó képzőkben a *ta-te, at-et* a lényeges rész, a *lan, len* csak henye toldalék, mint ebben: *tehátlan, míglen.* Következéskép nemcsak a tréfás *paplan* falu, nemcsak a neolog *mondhatlan, sérthetlen,* hanem a régi *hitlen* félék is törvénytelen alkotások.

2. Ez *atlan, talan* nem participialis, hanem melléknévi képző, tehát nem igéből, *hanem* főnévből képez. E szerint *járatlan, sületlen* nem a *járt, sült*-tel ellentétes participialis forma, nem is egyenesen a *jár, sül* igetőtől *atlan, etlen* képzővel ered, hanem közben fel kell vennünk egy *járat, sület* főnevet, mely a fosztó képzővel lett *járatlan, sületlen.*

Ez a két tanítás egymást kizárja. Ha a *ta, te, at, et* nélkül nincs meg a képzőnek fosztó ereje, hogyan lehet-

séges a járat-*lan*, sület-*len*? És ha megvan, miért törvényellenes a *hitlen, étlen, rétlen, útlan*, sőt a *mondhatlan, sérthetlen* is?

Nem akarok ez utóbbiak szegődött ügyvéde lenni. Elismerem, hogy a nyelv hasonlít*hatat*lanúl több esetben a fosztó képző teljes alakját használja. Csak egy kis törvényes licentiát akarok revindicalni a költő és stilista számára, midőn az afféle szavakat, mint a fentebbi „*hasonlíthatatlanúl*" egy kissé nehézkesnek találja. Egy szótag nem sokat rövidít a szón: de a költő jambusába hăsonlíthat | lănúl | jobb. Hagyjuk élni őt is szegényt.

Mert nem is oly bizonyos, hogy a puszta *lan* csak fityegő sallang. Ime, vegyünk néhány régi szót:

állhatat-*os*	figyelmet-*es*	szorgalmat-*os*
állhatat-*lan*	figyelmet-*len*	szorgalmat-*lan*
szerelmet-*es*	kellemet-*es*	
szerelmet-len	kellemet-len stb.	

akár így:

állhat-atos	szorgalmatos
állhat-atlan	szorgalm-atlan
figyelm-etes	kellem-etes
figyelm-etlen	kellem-etlen
szerelm-etes	
szerelm-etlen	

úgy fog feltűnni, hogy az *atos etes*-nek fosztott alakja az *atlan, etlen*; a puszta *os, es*-nek pedig a *lan, len*; úgy hogy a *hites hitlen, útas útlan, étes étlen, létes létlen*, sőt, isten bocsá', *pirítos, pirítlan* sem volnának szentségtörés a magok helyén.

23. Szenvedő formai segédige.

Ez a magyarban nincs. A *tat, tet,* szenvedői képző, bármint akarnák is kiküszöbölni, hat százados történetre hivatkozik. Annyi azonban áll, hogy a szenvedő forma oly sűrű használata, mint az árja nyelvekben, ellenkezik a magyar szókötés természetével. De még inkább megvesztegeti nyelvünket a mostanában felkapott *lesz* segédige által képzett szenvedő: „A tanácsban el lett határozva." Van ugyan egy részesülői szókötésünk, mind a *van,* mind a *lesz* igével: de ezek ama szenvedőtől lényegesen különböznek. Nem csupán azt fejezik ki, hogy valami *történik,* vagy *történt* szenvedőleg; hanem a történőnek teljes *bevégzését* is, folyamára való tekintettel. Így bátran mondhatnók: „A víz-vezetés ügye, melyen a tanácsban sokáig vitatkoztak, már el *van* határozva. Még nem *volt* elhatározva, mikor Péter felszólalt és hatalmas beszédet tartott. Mihelyt, úgymond, el *lesz* határozva, mindjárt fognak jelenkezni vállalkozók. De a vitatkozás nagyon tartós vala, mire el *lett* határozva, beesteledett." Mindezekben a *bevégzést* a *folyamattal* viszonyban gondoljuk, nincs rajta legkevesebb idegenszerűség is. De minden perfectumot, derűre borúra, *lesz* segéd igével csinálni, teljes barbarismus. Vagy nyelvünk felbomlásnak indúlt már? Igazán arra mutatnak az ilyenek: „ő el *lett* fogva; ő el *van* útazva!"

24. „Nyilván alkalmatlan."

Rendelet: ...... az illető hatóságok utasíttatnak, hogy útazási engedélyt a katona-kötelezettek közűl csak a *nyilván alkalmatlanoknak* szolgáltassanak ki."

Utazási engedély: Piripió Gáspár első korosztálybeli katonakötelezett számára, mint a ki ezen engedély tárgyában, reggel, délben, estve, ebéd alatt, hivatalos foglalatosságaim közt, szóval minden lépten-nyomon háborgatván, sőt még éjjel is bezörgetvén: a ministeri rendelet értelmében *nyilván alkalmatlannak* találtatott.

Encsencs, 1880. márczius 26.

KUCZORY KÚNÓ,
szolgabíró.

25. ÚJ NYELVÉSZET.

(Tréfa.)

Falka ném. *Falke.* Tudjuk, hogy a *falka* csak a vadász nyelvben fordúl elő: kopó falka stb. Hajdan sólyomból tartottak falkákat, s egy sereg *Falkére* vitték át a madár fajnevét.

Szél ném. *Seele.* Ez nem tréfa. Így a latin *animus,* görögűl csak *szelet* (anemos) jelent.

Haj ném. *Heu.* A fű, melyből a széna lesz, a mező *haja,* innen vitték át az ember-főre.

Haj ném. *Haar.* Sejpített a magyar, az r-et nem tudván kimondani j-nek ejtette.

Magyar ném. *Mager.* Ázsiából soványan jöttek be. Bizonyítja ezt a német *hungar, ungar* is: *hungern.*

Kostök ném. *Kauer* és *stecker.* Rágj bagót belőle, aztán dugd zsebre.

Tapasz. Átkozott újítás, mint *ragasz, eresz, dugasz, horpasz* stb.

Vetemény. Ezt is valami elvetemedett neolog csinálta. Különben szabályszerű, de szükségtelen a *vetés* mellett.

Nadrág. Ném. *Nothrock.* Mert a magyar paraszt csak kénytelenségből húzza fel.

Bors ném. *Barsch.* Az ízétől, mely csípős, fanyar.

Fogoly ném. *Vogel.* Innen vitték át a betyár rabra is: ein sauberer Vogel.

Csikós ném. *Tchikosch.*

Gulyás ném. *Gollaschfleisch,* mert azzal él.

Ember ném. *Entbehren,* a koplalástól.

Fogni ném. *Fangen; hágni* ném. *hangen.* Mert az akasztófára elébb fel kell hágni. A magyar örömest kihagyja az *r* betűt, mint *redős* e h. *rendös,* rendes.

Part ném. *Bad,* a víz széle, tehát fürdőhely. A magyar örömest betoldja az *r* betűt, péld. *harcz* ném. *hetz, korcz* ném. kotzen.

Holló ném. *Kohl,* a szinétől.

Sas ném. *Schaschiren,* a gyors repüléstől.

Bagoly ném. *Vogel. B.* a *v.* helyett gyakori, péld. bakter ném. *Wächter.*

Eszem ném. *Essen.* Kulturszó levén, csak más nemzettől vehették át.

Akkor ném. *Acker; vaczkor* ném. *wacker.* A hasonlat oly *közel-fekvő,* hogy magyarázni fölösleges.

Süldő ném. *Schild.* T. i. az Ázsiából lopva beszivárgott magyaroknak egy *süldő* volt a czímerök.

Puszta szer szl. *Pust szer.*

Álmos ném. *All'marsch!* E szóval hajtotta befelé a czigány nemzetségét.

Taksony ném. *Taxen.* Mert jól meg*taxálta* a németeket.

Árpád ném. *Karpathen.* Ez nem is ember volt, hanem hegy, mint az *Atlas,* csak a mythologia tette a magyarok vezérévé.

Bajusz ném. *Beissen*. Ne nyúlj hozzá, mert *harapós*.

Sír ném. *Schreien*. A magyar az s—r. közé i hangzót tett, mert nem tud elűl két consonanst kiejteni.

Ri ném. *Schreien*. Ezt meg a *rei*-ből csinálta, hogy kárba ne vesszen.

Erdő ném. *Erde; hordó* ném. *horde*. Az értelem különbsége mit sem tesz.

Hunczfut. Nem a német *Hund*-tól, hanem egy képzelt *finn* $\dotplus$ $d_8\ g_8$, *lapp* $\#$ $t\ g$ $\dotplus$ k_8, *vogul* $\#$ $t_8\ h_8$, mordvin $\#$ $h_8\ f_8$ igétől, mely utóbbi $\#$ h (uncz) f. (ut) egy etymologia.

ZÁPOLYA.

26. Magyar részesülő.

A mosó asszony[1], mos a mosó-konyhában[2], mosó kefével[3], mosó vízben[4], mosó ruhákat.[5]

1., A cselekvő személy.
2., A cselekvés helye.
3., A „ eszköze.
4., A „ anyaga.
5., Szenvedő tárgy.

27. A magyar nyelv gyönyörűségei.

A *süketfajd*, mely a fenyő rügyével táplálkozik, *csontjai* a konyhahulladékokban találhatók.

PESTI NAPLÓ.

Mind a napközelség, *mind* a napéjegyen, *nem* mindenkor esnek ugyanazon napra. U. o.

Nagy, a keleti határszélhez közel *fekvő megye*. U. o.

Az angol javaslatot a törökök *inkább* fogják *el*fogadni. U. o.

Ez ajándékok visszautasíttattak, de *alighanem* ismétlődni fognak. U. o.

A családi *érmek*, melyek vidékünkön vajmi ritkák, *száma* 34. U. o.

... az N. N. ministerium felosz*lat*ni fog. Hon.

... *nemcsak* a múltak tapasztalásából *ki*magyarázni lehet, hanem... Hon.

... a disznók nem *lőnek* bemutatva (Mezőhegyesen a Congressusnak.) Hon.

Magyarországon... csekély hőmérséksülyedés *uralt*. Hon.

... *ama* embertelen tettnek elkövetése. Hon.

... tekintetbe véve azon tüntetéseket, melyek egyesek által *lettek* inscenirozva. Hon.

... Mandat csapatja — bár az ítélet ki *lőn* mondva rá, mindeddig nem osz*laték* fel. Carlyle.

Az osztrák bankkal nem lehet elébb tárgyalásba bocsátkozni, míg a 86 millió kérdése *nem* oldatik meg. P. N.

... a dolog természetének nem inkább *felelt-e* volna *meg?* P. N.

Mit *sem* gondoljunk vele! Hon.

Ő felsége (a czár) felhívja önt, hogy fejezze ki *annak* jó akaratát a derék hadsereg iránt, és mondja meg *annak*, hogy ő felsége élénk érdeklődéssel kiséri a szerbek hős harczának folytatását. (Gorcsakoff.) Hon.

A hatalmak *neki* látnak a mediatio*hoz*. Hon.

Oly czélból, hogy mily módon *rá* lehessen erőszakolni a portára a reformokat. Hon.

... a conferentiák tegnap egész napon foly*tatt*ak. P. N.

... azon inditvány, *mely szerint* (hogy) az intézet szélesebb alapokra fek*tes*sék... P. N.

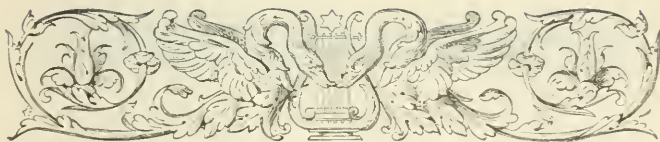

„Zrínyi és Tasso"-

TANULMÁNYOK.

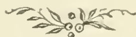

„Két részre osztom vizsgálatomat. Az *első*-ben, mely hosszabb és elemező, követem a Zrínyiász szövegét s helyi észrevételekre szorítkozom, főleg Tasso és Virgil befolyását tanulmányozva költőnkre; a *másik*-ban, mely rövidebb s összeállító, megkisértem eltalálni a rangot, mely Zrínyit Tassoval szemben is megilleti."

E szavakkal végzi Arany ZRÍNYI ÉS TASSO czímű tanulmányának, melylyel a M. Tud. Akadémiában 1859 október 31-én rendes tagi székét elfoglalta, bevezető szakaszát.

A tanulmánynak eddig közzé tett része, mely először Csengery BUDAPESTI SZEMLÉ-jében (VII. és VIII. kötet) látott világot, másodszor Arany PRÓZAI DOLGOZATAI-ban (Budapest, 1879) s harmadszor ÖSSZES MŰVEI utolsó kiadásában jelent meg, a tervezett két főrész közűl csak az *első*-re, az elemező részletezésre terjedt ki, sőt ebben is csak a Zrínyiász negyedik énekéig haladt.

A dolgozat további részeiből és az előtanulmányokból még a következő nagyobb töredékek s talán kidolgozatlanúl sem érdektelen jegyzetek és észrevételek maradtak fenn.

ELSŐ RÉSZ.

ELEMEZŐ EGYBEVETÉS.

I.

A ZRÍNYIÁSZ NEGYEDIK ÉNEKÉRŐL. *)

Nescia mens hominum fati, sortisque futurae,
Et servare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta, et cum spolia ista, diemque
Oderit.

A diadal után, mely az előbbi énekét oly szív-emelően zárta be, költőnk hosszabb tűnődésnek engedi magát *a szerencse forgandó voltáról.* (IV. 1—11.) Fut, fárad az ember, úgymond, és kap e világon. Nem hiszi, hogy a szerencse *tövéből* szakad (mint növény, például, melybe a hegymászó kapaszkodni akar). Kit gyakran a balsors messzi kerűl, valaha arra is bő kamattal özönlik. Mentűl nagyobb hegyen ül a forgó szerencse, ha egyszer megindúlt, annál sebesebben görög alá, s annál több rombolást tesz útjában. Örvend a szerencse az ember buktának, azért magasra helyezi, hogy onnan

*) Egyenes folytatása az I—III. énekről közzé tett elemező dolgozatnak.

ledobva gyönyörködjék esésében; úgy tesz, mint hegytetőn ülő juhász, ki játékból köveket gurít a völgybe. Példa erre Mehmet; példa maga Zrínyi. Ennek ma a törökön nagy győzelme van: holnap vitéz fejét meglátjuk *karófán.*

Örűlsz, Zríni Miklós, törököt megveréd,
Nem sokáig talán *nagy árron* megvennéd
Hogy *ne láttad volna* az basát, Mehmetet:
Mert halált és romlást csak ez hoz tenéked.

Az alapeszme, látjuk, Virgilé. Midőn a rutul hős Euander fiát, Aeneas kedvenczét, az ifjú Pallást dühének feláldozta, Virgil a fent olvasható észrevétellel kiséri diadalörömét, czélozva Aeneas majdani boszújára, mely Turnusnak életébe kerűl:

Emberi elme jövő sorsát nem tudja, mi vár rá,
S tartani mértéket nem bír, ha röpíti szerencse.
Lészen idő, Turnus hogy kincseket adna, ha Pallást
Ujja sem érinté, — mikor e napot, e hadi zsákmányt
Gyűlöli. *(Aen. X. 501.)*

Elég a két helyet párhuzamba tennünk, hogy belássuk, miszerint Zrínyi reflexiója, bár teljes önállással, a föntebbi sorokból fejlik ki, mint alapigéből a ráépített beszéd, mint csírából a növény. Majdnem úgy tesz, mint glossaköltő, ki a fölvett idegen gondolatot önállóan írja körűl, magyarázza, ékesíti. Különben már volt alkalmam érinteni, hogy az ily elmélkedő kitérés az ének elején Ariosto modora, kit szerzőnk az előbbi ének bezártával is szem előtt tartani látszék; folytatva e be-

nyomás alatt kezdi meg új énekét. A *juhászról* vett szép hasonlítás nekem oly ismerősnek tetszik, a nélkül, hogy e perczben classicai forrását ki bírnám mutatni. Egy műfogást kell még figyelembe vennünk. Az idézett sorokban azt mondja Zrínyi nagy őséről: holnap vitéz fejét *meglátjuk karófán.* De nem fogjuk, — az eposzban nem; köszönet szerzőnk jó izlésének. Mindenki tudja e tényt. „Zrínyi fejét — mond Szalay is — a nagy vezér körűl hordoztatta a sereg sorai között." Bármelyik kortársa a szigeti esemény dallójának — azt hiszem — kapva kapott volna ez alkalmon, minél véresebbre mázolni az így körűlhordott fejet. Zrínyi jó eleve, puszta említéssel tesz eleget, de mégis eleget tesz a históriának, hogy utóbb, a szigeti vértanúk apotheosisa alkalmával, joga legyen hallgatással mellőzni a szörnyű jelenetet.

Római mesterét eddig követvén, egy pár versfogatban (8, 9) ama figurát használja szerzőnk, mely visszavétel (retractio, correctio) néven ismeretes. Nekem — folytatja — nem szabad ilyet szólnom Zrínyiről, mintha ő e diadalban elbizakodott volna. Mert az ő szent lelke istennél van, tudom; *tudta, tudom,* hogy Szigetvárban meghal, azért nem bízta el magát, én úgy gondolom. — A kifejezés: tudta, *tudom,* mely a nyelvhasználatban nem annyira bizonyos tudást, mint véleményt, legfölebb hitet fejez ki, gyöngíteni látszik azt, a mit költőnk feljebb már a szemlélet bizonyosságával hozott vala színre. Mintha feledné Zrínyi, hogy bajnok ősének maga isten kijelentette Szigetnél bekövetkező halálát. (II. én.) A mi ott a cselekvés szinében, mint tény ábrázoltatik, annak hitelét e *tudom,* mely legfölebb egyéni meggyőződés nyelve, mintegy megingatni látszik. De eloszol e nehézség, ha fölveszszük, hogy Zrínyi e helyen nem mint

költő, csak mint kegyeletes unoka beszél, mely felfogást ez egész reflexio alanyi szinezete is igazol. A szerencse forgandó volta, versben mint prózában, kedvencz tárgya Zrínyink elmélkedésinek, jelszava is: „sors bona, nil aliud." Ez alanyiság a következő (10, 11) versfogatokban elveti leplét. Miután a költő szépen elmondta Sziget bajnokáról, hogy ez „állhatatlan szerencse ajándékját nem más szűvel vette, mint egy piros almát, az kit bánat nélkül mingyárt visszaadhat, avagy ha nem ád is, tudja hogy megrothad": legottan magára tér, s alanyi érzelmeivel igazolja hosszas reflexióját. De haladjunk.

„Reggelre kelvén Zrínyi és hada felűl; a vezér beszédet tart katonáihoz. Fölszedik a holtakat, sebesűlteket, nagy zsákmánynyal s diadalmenetben vonúlnak Sziget felé." (12—27. vsz.)

A támadó nap rövid leírása, némely elviselt díszítményen kívül, egy finom vonást is tartalmaz, hogy t. i. a nap „mindennek fényt ad, *sok különb látattal.*" Mintha a költő ismerné a fénytan újabb tételét, mely szerint a tárgyak magokban szintelenek, színöket csupán a világosság adja. Egyébiránt a kép, megfordítva, eléjön Tassonál is. „Azután — írja ez — mikor a sötét árnyék elveszi a világtól a *különböző látványokat* és a *színeket feketére festi* . . . ." (Poi quando l'ombra oscura al mondo toglie I varj aspetti, e i color tinge in negro . . . . X . 5.); miben ismét Virgil szavaira ösmerünk: „ubi coelum condidit *umbrâ* Juppiter et *rebus nox abstulit atra colorem.*" (Aen. VI. 271). Lehet, hogy e helyek villantak fel a költő emlékezetében, midőn ama sort fogalmazá.

Most a vidáman elétörő fényhez, a különböző élénk szinekhez harsány *hangriadás* szövetkezik. Minden oly

éber, oly eleven. A költő hangutánzó szavakkal teszi élénkebbé a mozzanatot, mely a diadalmenetre készít elő. „Sok hangas trombita akkor megrivada, Sok haragszavú dob tombolva robbana“ — úgymond. Aztán fő-hősét mutatja fel, a mint hada előtt áll. „Sisakján szép strucztoll vér haragos szellőt, Mellyét födözi vas, és ád neki erőt, Kezében nagy dárda.“ A hadak rendben állnak előtte; sorban a gyalog, felűlve a lovas. Mindez néhány vonással vetve oda, de úgy, hogy a képzelem az egész hősi scenát kiegészíti.

A bán rövid szózata seregéhez, hasonló takarékossággal, fejezi ki épen azt, a mit a helyzet kíván. Zrínyi el van tökélve mind halálig védni Szigetvárát. De a tömeg ily eszmére nem könnyen lelkesűl: a vezér tiszte nála felébreszteni, s táplálni a lelkesedést. A siklósi győzelem igen jó eszköz arra. E győzelem öntudata kell, hogy minél jobban áthassa a katonák keblét. Erre czéloz a beszéd eleje (15. v.). „Ime, jó vitézek, isten megadta látnunk szívbeli óhajtásunk teljesedését. *Ihon ellenségünkön jár a mi lábunk.*“ Kell-e mondani többet, hogy a diadal öntudata dagaszsza minden harczos szívét? A közvetlen, érzéki szemlélet bizonyossága leghatályosabb szónok. Nem az emlékezethez folyamodik a beszélő: a jelenre mutat. *Lássátok, érezzétek*, itt hevernek lábaink alatt, — elszórva mindenfelé a csatatéren. S a vezér, míg egyfelől jámbor keresztyéni alázatát fejezi ki, isten irgalmának tulajdonítván a győzelmet: más felől ez is arra szolgál, hogy nevelje az önbizalmat seregében. Ha mi nem volnánk is elég erősek — ez értelme szavainak — legyőzni a hatalmasb ellent: de ne féljünk, mellettünk harczol a seregek ura, bízzunk benne: „a mit most ezekkel hagyott cselekednünk, meg-

engedi talán *nagyobb* ellenséggel.“ A siklósi győzelem e szerint nem csak arra szolgál, hogy Szulimán dühét Sziget ellen zúdítsa; hanem más részről a szigetiek erélyét is növeli. S mikép a természet háztartásában épen az a bámúlandó, hogy egyes szerv különböző czélokra működik: úgy a művészetben egyszerű eszköz által többféle hatást eredményezni, minden időben a *mesternek* volt ismertető jele.

A kegyeletes munka, melyre Zrínyi beszéde végén felhívja katonáit, hogy a halottakat tisztességes eltakarítás végett szedjék föl, nem különben maga e felhívás arra való, hogy még inkább fokozza a vezér iránti bizalmat és harczi lelkesedést. Az elhunytak sorsában kiki a magáét látja. Ha elesném is — gondolja — dicső harczon, nem maradok a csatamezőn, étkül vadaknak és madaraknak: vezérem gondoskodik illő végtiszteletről. Az érzékeny jelenet, mely most beáll, rokonszenvre lágyítja a vitézek keblét, de nem hogy elcsüggeszsze, hanem hogy méginkább fölemelje.

Cserei Pál és a többi mindössze negyven halott lóra, — a félholt Farkasics hordszékbe tétetik. „Szép vitéz szókkal sebesülteket bíztatják, kötözik sebeit, szánják és *óhajtják.*“ Ez utóbbi mondomány, ha ugyan a *desiderant* szónak felel meg, valószínűen nem a sebesekre, hanem a halottakra viendő, kik a versfogat (20) első sorában *„ezek“* szó alá értetnek. Az ily *átvonzás*, midőn t. i. a mondatot nem a közelebbi, hanem távolabb eső szavakból kell kiegészíteni, ma is idegen a mi szókötésünktől; de nem ritka a classicus hajdan remekíróinál; és Zrínyi, azok nyomán, öntudattal akará megteremteni a magyar költői nyelvet. Csak kevéssel alább új példát fogunk látni erre.

Még egy emberileg szép vonásra figyeltetem az olvasót: ez ama szíves ápoló részvétel, mely itt a *közsebesűltek* iránt nyilatkozik. A névtelen csoport — „sine nomine plebs“ — irányában, tudtommal, Zrínyinek egy epicus elődje sem tanúsíta ennyi figyelmet. A *halottak* illő eltakarítása, — e miatti stereotyp fegyvernyugvás — az Ilias VII. éneke nyomán divatba jött; de a sebesűlttel, ha nem előkelő, senki sem törődik. Zrínyi, midőn ez által egy szép emberi vonást ad a szigeti hős jelleméhez, tanúja egyszersmind az új időnek; s a hihetően saját hadi tapasztalásából ecsetelt rajzocska önön szívének is becsűletére vál.

A győzelem jeleivel és gazdag zsákmánynyal Szigetbe vonuló csapat élénk leírása, egy pár észrevétel után, mellőzhető. Elől megy kétszáz lovas, mindenik kopját tart kezében, s a kopján egy-egy törökfej. De megjegyzi a költő: „nem volt egyiknek is kopjája a *harczon.*“ — Miért ez? Kétségkívül, hogy ezen ősi fegyvernem czélszerűtlenségére alkalmilag itt is felhíja kortársai figyelmét, szemben az újabb találmányú lőfegyverrel. Aztán kétszáz gyalog, ön rabját kiki maga mellett vezetve, lépdel, oly *büszkén,* miszerint „vélnéd lába földet hogy nem is illeti.“ Mert így, s nem a *gyorsaságra,* értem a hyperbolát, mely különben népies eredetű, s Homér óta sokkép árnyaltatott. Azután hat lovas ugyanannyi aga fejét viszi, három a Mehmet, Rézmán, Basa Kihája fegyvereit, három *tiszt* ugyanezek kopjára szúrt fejét; mindezek után egyedül léptet a nagy fogoly, Ibrahim pécsi alajbég. Ha erről azt mondja Zrínyi: „Látod, hogy *haraggal* űl most is ló hátán“, csak a helyzetével daczoló kemény tartásra fogjuk érteni, máskint ellenkeznék föntebbi önmegadásával, midőn

„az jó grófnak térdihez futa." Követi a béget tizenhárom török zászló, aztán maga a diadalmas főhad, melynek fönnérzetét a költő ez egyetlen sorral ecseteli:

Lobognak az zászlók, vannak nagy örömben.

És ennyi teljesen elég. A „zászlók örvendő lobogása" többet fejez ki, mint ha egyesek örömnyilatkozásait akarná részletezni. Végre az elfoglalt vezéri sátor, a gazdag zsákmány s hadi podgyász rekeszti be a menetet, mely e szerint két, éllel összefordúlt, ékhez látszik hasonlítni, közepén a triumphus legkitűnőbb jelei: a basafejek, a nyert zászlók, s az ékek hegyeinek összerúgó pontján egy maga Ibrahim. Kicsinykedem úgy-e? De ha Zrínyi nem röstelt ily apróságig mindent tervszerűen alkotni, ne restelljük észre venni legalább. Többet mondok: az ily részletező figyelem adja meg, kivált nagyobb költői műnek, hogy benne minden oly határozottan, oly világosan terem képzeletünk elé. Hely, csoportok, egyének ily módon nem zavart bizonytalanságban felhőznek az olvasó előtt, mint akárhány hazai eposznál megesik; hanem otthonossá leszünk a térben, és tisztán kivehetjük a rajta mozgó tömbeket úgy, mint egyes alakokat. A maeoni ősz dalár e tekintetben is örök példány marad; az Iliasz harcz terét, a Xanthus és Scamander lapályát szinte nyomról nyomra ismerjük, egész a monda-szentesítette, hagyományos bükkig, mely a két ellenhad árterének mintegy válaszpontja vala. S ha Dante, az egészben oly nagyszabású és fukar beszédü költő, majdnem pedántságig viszi gondjait az effélék szabatos megjelzése körül: remélem Zrínyi és igénytelen magyarázója sem fog vádoltatni, hogy ok nélkül kicsinykednek.

„Sziget *városában* a templomhoz érve, megáll a had. Zrínyi, főbb tiszteivel a „szentházba“ megy, s hálát ad istennek a győzelemért. Künn és a várfokán üdvlövések. Zrínyi az egyház előtt szőnyegre terített halottakat elbúcsúztatja, s ezzel a *várba* vonúlnak.“ (28—35.)

„Zrínyi elébe siető fiát, Györgyöt, isteni félelemre és vitézségre buzdítja. Lakoma Szigetben. Hősünk a rabságán szomorkodó Ibrahimot, Radován vajdáért, kezesség mellett, szabadon ereszti.“ (35—51.)

A sebesen mozgó jeleneteket, melyek e néhány versfogatban szemeink előtt elvonúlnak, Toldy szerint is, méltán ez ének fénypontjáúl lehet tekinteni. Küldísz ugyan kevés, de annál több benső igazság; fény és árny szerencsés vegyülete, gyors változása, s különfélesége az érzelmeknek teszi e helyet a megkapóbbak egyikévé az egész Zrínyiászban. Győzelemtől dagadó kebellel sorakozva áll meg a csapat a városi egyház terén s háromszor kiáltja hálaadólag az élő isten nevét. Zrínyi és tisztjei leszállnak paripáikról, s templomba menvén, „sok hálákat“ rebegnek ahhoz, kié egyedül minden győzelem. Azonban kívül, a szentegyház előtt, ropog az apró fegyver, mire a bástyán ágyúk viszhangja dörg,

Füst, kiáltás együtt magas égben forog;
Talán az égben is hallják ezt angyalok.

De most a szívemelő jelenet elborúl egy pillanatra: a templomból kilépő Zrínyi szeme elhunyt bajtársain akad meg, kiknek hullái szőnyegre terítvék az egyház előtt. Nem siratja őket, áldja és dicsőíti; óhajtása közöttük feküinni, s rövid szóval búcsút vesz tőlök, mennyei viszontlátás reményében. Ha Zrínyi ezt mondja: „talán

az isten *hosszabb útat*, hosszabb próbálást hagyott nekem," azaz úgy nyilatkozik, mintha nem tudná a II. énekben isten által kijelentett halálát: ebben semmi ellenmondás. Egy az, hogy katonái előtt szól, kiket nem akar elcsüggeszteni, más meg, hogy a „hosszabb út" viszonyos fogalom, érthető alatta a vár védelmének tartama is. Ezen fölűl mingyárt hozzáveti: hiszem, nem sokára itt hagyom megúnt testemet; a mi tanúság, hogy nem feledte, sőt eszében forgatja a harcz kimenetelét. S ez az, mi a halottakhoz intézett apostrophét gyászszal vonja be, nem az elhunytak sorsa, melyet a szóló irígylendőnek fest. E hangulatból fakadnak mingyárt alább fiához intézett szavai, melyek különben minden alkalom (apropos) nélkül és csupán Virgil szolgai utánzásából látszanának eredni. Úgy van. Zrínyi saját közel végére gondolt, s remény kell neki, hogy fölemelje lelkét, remény világ szerint is, hiszen ő is ember, nem tagadhatja meg teljesen földi részét. Ha elhal, elvérzik is, élni kíván gyermekében: ezért a látszólag heventes (ex abrupto) szózat György fiához.

Egyébiránt a búcsúbeszéd, melylyel Zrínyi az elhunytakat megtiszteli, körrajzában hasonlít ahhoz, melyet Tassonál Bouillon az elesett Dudo fölött mond, (III. 68—70) — hasonlít, de csak annyira, hogy ez által látszik Zrínyinél a búcsú gondolatja felköltve lenni. Valamint a szigeti hős magasztalja, dicsőíti, boldognak mondja elhunyt társait, ellenben a maga sorsáról, hogy életben maradt, fájdalmasan emlékszik: úgy Godofréd, midőn Dudót elbúcsúztatja, „nem kell adóznunk, úgymond, könnyet, fájdalommal neked, ki világ szerint meghalván, újjá születel az égben ... Élj boldogúl hát! mert *önsorsunk*, nem a te eseted az, mi bennünket

könnyhullatásra készt: miután veled oly derék, oly érdemes részünk távozott el" stb. Azonban erre, s a virgili forrásra, hová Tasso ezen helyét szintén felnyomozhatni, alább, hol Zrínyi Farkasicsot elsiratja, még visszatérek.

Zrínyi tehát a várba lép hadnagyaival. „Ottan eleiben fia György viteték." A *viteték* szó itt nem úgy értendő, mintha valaki ölben hordozná a már nagy fiút, nem is vezetést, vagy ilyesmit jelent az, hanem a latin költők *fertur*-ját adja vissza, mely sietés, rohanás értelemben használtatik. (*Fertur* moriturus in hostes. Aen. II. 511.) Nem is volna szép Györgytől, ha megvárná, hogy valaki atyja elé úgy vezesse, kézen fogva vigye, sokkal valóbbszínű, hogy elébe fut, s kétségkívül Zrínyi is ezt akarta a *viteték* szóval kifejezni. Zrínyi meglátván fiát, a halál gondolatján elborúlt lélek újra éled a reményben, s hogy ez teljesüljön, az ifjat önpéldája követésére buzdítja:

Tanulj, fiam, tülem isteni félelmet,
Tanulj fáradságot s kemény vitézséget;
Mert kell tenéked is követned engemet,
Sokat járnod, s fáradnod, verítékezned. (36).

Mindenki tudja, hogy e hely, s méginkább az, mit hősünk alább (V. 79) György fiának mond, Virgil szavait hangozza vissza. Föntebb már közlém a jelenést, midőn a sebesűlt Aeneas csoda által egyszere meggyógyúl. Ekkor intézi jelenlevő fiához a nagyon ismeretes szavakat: (Aen. XII. 435.)

Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;
Fortunam ex aliis. Etc.

A követés e szerint mind itt, mind alább a megjelölt helyen, világos, kivált az utóbbin, hol Zrínyi a „fortunam ex aliis“ mondatot is visszaadja:

Mástól penig szerencsét s annak gyümölcsét; —

az hát csupán a kérdés, illik-e az átvétel, személyhez, helyhez, körűlményhez. Hogy Zrínyi buzdítása ön lelke hangulatából mily természetesen fakad, már kifejtém. Ha majd alább azt is hozzáteszi intő szavaihoz: mástól pedig szerencsét stb. ... erre, úgy látszik, *több joga van* mint Aeneasnak. Ez utóbbi, igaz, eleget hányatott szárazon és vizen, de mindig ott álla háttérben a vigasztaló fatum, hogy végre czélját éri. Most, e czélhoz oly közel, isteni erő által megorvosolva, felüdítve az utolsó harczra, nincs oka zúgolódni szerencséjén, nincs annyi legalább, mint Zrínyinek, ki látja, tudja küzdelme szomorú végét, s méltábban óhajt fiának jobb szerencsét, e világ szerint.

Zrínyi találkozása fiával, átmenetet képez örvendetesb hangulatba. A felhő árnya ismét eltűnt, s vidáman süt le a tavaszi nap. „Megvettetnek“ a nagy asztalok: Zrínyi hőslakomához telepszik, nem elkülönködve, vagy csupán főbbjeivel, hanem a közteremben, katonáival együtt. A *népszerű* vezér ott találja magát igen jól. A fogoly Ibrahim sincs feledve:

Vitéz Olajbéget is abbul becsűlék:
(Asztalhoz a foglyot magokhoz űlteték.)

ha szabad volna így kiegészítnem a csonka verset.

II.

A CSELEKVÉNY PÁRHUZAMOS HELYEI.

Azon helyek, hol a *cselekvény* Zrínyinél Tassora vagy Virgilre emlékeztet, s kisebb-nagyobb eltéréssel ezek nyomán indúl, ime következők:

1. I. ÉNEK. Az isteni jelenet, angyal küldetése, I. 7—28. Tasso után.

2. Alecto furia I. 28—48. Virgil. Tasso.

3. Az enumeratioban a bús Delimán némi hasonlata a szintoly kedélyű Tankréddal I. 71—75.

4. Az első ének szerkezete Tasso első énekével: isteni jelentés, angyal küldés: vezérek gyűlése, hadszámla (enumeratio).

5. II. ÉNEK. Szégyenli az Turi. II. 7. Argantera emlékeztet.

6. Szulimán leírását összevetni az egyiptomi szultánéval II. 36—38.

7. Zrínyi imádkozik. II. 64. Godofréd Tassonál.

8. Az imádság szövege, zsoltári helyekből. 65—74.

9. Az ima *rögtöni* meghallgatása. II. 78—86. Virgil, Tasso.

10. III. ÉNEK. Az ének reflexión kezdődik III. 1. Ariosto.

11. Im megmondom okát... III. 3. eposzi *előjelentés*.

12. Török ifjú éneke. Idyll. III. 28. Erminia idyllje Tasso.

13. Rézmán. „Noha ifiantan kelle veszni..." III. 59. *előjelentés*.

14. Rézmán és Mehmet... III. 78. Lausus és Mezentius, Virgil.

15. Cserei és Olaj bég III. 92. — Aeneas és Magus Virgil X. 521. Mezentius és Orodes, Virgil X. 738, Pyrrhus és Priamus II. 547. Argillan és Ariadin, Tasso. IX. 80.

16. Olajbég önmegadása Zrínyinek (III. 109 stb.) Altamor és Godofréd. XX. 140, 141.

17. Az ének vége (III. 117) Ariosto modorában.

18. A IV. ÉNEK kezdete reflexio. Ariosto.

19. Zrínyi romlásának *előjelentése* IV. 7. A classicusok. Tasso. Firdusi is.

20. Zrínyi parentatiója a holtak fölött. (IV. 32). Godofréd Dudó fölött.

21. Zrínyi *szavai* fiához (IV. 36.) Aeneásé Ascaniushoz XII. 435.

22. Olajbég váltság igérete. (IV. 48.) Magusé Virgil X. 526. Altanuré, Tasso XX. 140.

23. A *hír* IV. 52. V. ö. *Fama,* Aeneis.

24. A két ló okozta zavar. IV. 81. Rh. lovai? távoli reminiscentia.

25. V. ÉNEK. Zrínyi *szavai* fiához V. 79. Aeneis XII. 435. és ismét Zrínyi V. 91. Aeneis XII. 20.

26. VI. ÉNEK. Halul bég és Demirhán követsége VI. 2. Argante és Alete. Tasso. II.

27. VII. ÉNEK. Szolimán érkező hada. (VII. 13—16.) V. ö. Tasso III. 9. és Aeneis IX. 36.

28. Zrínyi Farkasics Péter fölött. (VII. 38.) Godofréd Dudo fölött. Tasso III.

29. Deli Vid és Demirham viadala. (VII. 84. 101.) Argante és Tancréd.

30. VIII. ÉNEK. Demirham és Delimán viselete. (VIII. 54, 57.) Argante, Tasso VI. 3, 8.

31. Delimán párbajra akarja híni Zrínyit. (VIII. 81.) Argante u. o.

32. Szulimán szavai Delimánhoz. (VIII. 90.) Latinus Turnushoz. Aeneis XII. 40. squ. a párbeszéd nyomon követve.

33. IX. ÉNEK. Radivoj és Juranics. — (IX. én.) Nisus és Euryalus. (Az ének elején *kitérés* Ariosto modorában.) — V. ö. Ulysses és Diomedes; aztán Cloridan és Medor; (Ariosto) — sőt némileg Clorinda és Argante — Tasso XII. 1—12.

Zrínyi öröm felkiáltása: Aladin, Tasso XII. 10, 11.

34. Radivoj lelkének megjelenése Vid álmában (IX. 85 stb.) Hectoré Aeneásnak. II.

35. X. Ének. Sziget ostroma 3 felől. (X. 11 stb.) Jerusálemé is XI. 19—22.

36. Bot Péter a kaput megnyitja (X. 52.) Aeneis, IX. 672.

37. Embrullah episodja (X. 54.) V. ö. Szolimán apródjával Tasso IX. 81—88.

38. Szvilojevics és Klizurics (X. 66—73). Lycus és Helenor Aeneis, IX. 530—560.

39. Badankovics és Hervoics (X. 74—81.) Pandarus és Bitias. Aeneis IX. 679—730.

40. Nem Krim ez, Delimán... (X. 78.) Tasso XI. 61.

41. Delimán Szigetben. (84) Turnus. Aeneis IX. 757—780—790—807.

42. Demirhamot akaratja ellen viszi a tömeg. (X. 100) Argante, VII. 112.

43. Zrínyi győzelmes megtérése. (X. 105, 106). Tasso, IX. 29.

44. XI. Ének. Kezdete, reflexioval. Ariosto modorában.

45. Szulimán a zendülést személyesen csendesíti (XI. 14.) Bouillon. Tasso V. 32.

46. Kaszum Kapigia basa a császárt ingerli Delimán ellen. (XI. 15.) Arnoldo Godofrédot, Rinald ellen. Tasso. V. 33.

47. Demirham pártját fogja Delimánnak. (XI. 19.) Tancréd Rinaldnak. V. 35.

48. Delimán elvonulása, párbeszédek stb. Tassónál Rinald, majdnem nyomon követve.

49. Deli Vid és Demirhám második párbaja. (XI. 60) Tasso. XIX. 2, 3, 4.

50. Amirassen megszegi a fegyverszünetet. (XI. 75) Homer III. Pandarus; Tasso VII. 99.

51. XII. ÉNEK. Delimán és Kumilla. Távoli reminiscentia Armidához. Armida és Dido.

52. Az örjöngő Delimán (XII. 110). Orlando furioso halvány viszhangja. XXIII. vége.

53. XIII. ÉNEK. Kezdete reflexio. Ariosto. Delivid nője alkalmából kitérés Clorinda- és Camillára. Tasso. Virgil.

54. Karabul ló gyorsasága (XIII. 28). Iliász. Camilla. Ariosto XV. 40. Rajmondo lova.

55. Ali és Delimán a tanácsban. (XIII. 49—50). Orcan és Szoliman. Tasso. X. Dranus és Turnus.

56. Galamb episod (XIII. 86) Tasso.

57. XIV. ÉNEK. Kitérés. Ariosto XLVI.

58. Alderán a bűbájos. (XIV. 13.) Izmén II. 1. squ. — Tassonál.

59. A bűvölésre választott *erdő* (XIV. 20) Tasso XIII. 5.

60. Alderán bűvölése nyomról nyomra (XIV. 26.) Tassonál Izmén XIII. 6—9.

61. Ördögi sereg (XIV. 68.) Tasso VII. 114 szerint.

62. Deli Vid és Demirham 3-ik párbaja. (XIV. 86, squ.) Tasso XIX. 2—25. és VII. 78.

63. XV. ÉNEK. Isteni jelenet (18). Tassonál IX. 56. Angyal küldés. Tasso. IX. 60—66.

64. Deliman rettegése (XV. 77.) Turnus XII. 89 stb. Solimano XX. 104, 106.

III.

AZ EPOSZI SZERKEZET.

Fóltétel, (*propositio*) ajánlás (*dedicatio*).

Segédhivás (*invocatio*). 1. Legelől. 2. Seregszámlálás előtt. 3. Nagy esemény, harcz stb. előtt.

Hasonló ehez a készülődés, vagy midőn a költő félve fog nagy dolog elbeszéléséhez.

Seregszámla (*enumeratio*); rendesen cselekvés alakjában, s így szebb. Alkalmat nyújt egyes hősök vagy egész csapatok jellemzésére; alkalmat episodok kezdésére. Nagyon számszerinti fárasztó.

Előjelentés (*anticipatio*).

„*In medias res.*"

Elmélkedő kitérés (*reflexio*).

Alanyi kitérés.

Episod: 1. Egy helyre illesztve. 2. Az egészen átszőve.

Nagyobb hősök későbbi fölvezetése.

A költői erő későbbi kifejtése.

Lyrai, idylli helyek a harczok közt. — Comicai részletek.

Szerencsés vég. — Teljes nyugalom.

Bizonyos ismétlő fordulatok. Ariosto modora.

Csodálatos. Néphiten alapuló. Idegen.

Ellenkező égi hatalmak. Segítők, gátlók.

Isten megjelenése; 1. nyiltan, 2. álarczban.

Isten eltünése: 1. jelekkel, 2. jelek nélkül.

Isten által tett benyomás a halandóra. Ennek rendes fölkiáltása ilyenkor.

Isten rögtön teljesíti a halandó könyörgését.

Nyílt csodás.

Elfátyolozott vagy félcsodás. A csodásnak kétségben hagyása a költő által.

Ködbe burkolt, láthatlan hősök. A főhős alakja isteni nimbussal környezve.

Isteni követ.

Álom, látvány, csodajelek, prodigiumok.

Nyílt jóslat. — Menny vagy pokoljárat.

Jóslat 1. képek által;
2. lelkesedés perczében:
3. halál előtt;
4. madár- vagy állatjóslat.

Fatum. Fatalis hős, fatalis ló, fegyver stb.

Fatalis elbizakodás, veszély előtt.

Jós csalódik saját jövendőjében.

Jóslat nem talál hívőre.

Jós csak bizonyos dolgokat tud, másokat nem.

Elhúnyt hős megjelenése, legott halála után.

Halál előtti csoda rettegés.

Cselekvések, jellemek.

Akadály, női kecs által.

Párviadal, hitszegés miatt, általános harczczá fejlődik.

Párviadal éj által megszakíttatik...

Párviadal máskor folytattatik...

Magán ellenség a közös mellett. Bosszúállások: 1. jó barát, — 2. gyöngéd ifjú, — 3. gazda, — 4. apa vagy fiú, — 5. szerelmi vetélytárs stb. megboszulása.

Elesett hős fölött kifejlő viadal.

Egyes hősnek ellenség közé rekedése.

Barátság ellenek közt.

Lovagiasság a legyőzött iránt. — Lovagiasság vívás közben. — Becsülése az ellen-hősnek.

Vezér vagy hős megsiratja elesett társát.

A temetések.

Őrjöngő bajnok.

Desperált ütközet helyreállítása: 1. sikerűl, 2. nem sikerűl; a hős megöletik, elfogatik.

Dalnok egyén. A költő részvéte ez iránt.

Keresztyén hős Istennek tulajdonítja a diadalt.

Hadi tanács. Félénk békepárt, dühös harczpárt. Veszélyben recriminatiók.

Szavakkal objurgatio, viadal előtt.
A hős mérgesíti magát a viadalra.
A fő hős tekintélye.
Merész hősök a lassú taktikát lenézik.
Vad, kegyetlen hősök. Párviadalban a szánakozás megtagadása.
Két hős között benső barátság, közös kalandok.
Egyszeri gyávaság jóvátétele vitézség által.
Nagy bajnok futása. Szégyene.
Vakmerő ellenhős *egyszer* ijed meg: a fő hős előtt.
Hölgyi szerelmet a fatumért feláldoz a költő.
Vitéz nő. Férfias nő.
Női vitézség nőiséggel indokolva.
Szerencsés végfordulat. Tökéletes nyugalom a befejezésben.
Cselekvény *egysége*.
Történeti és költött részletek.
Az igazság költői hatása. Eposzi hitel.
Hely, idő-egység.

IV.

ELEMEZÉS AZ AENEIS NYOMÁN.

I. Ének.*)

Aeneis 159. Csaknem szóról szóra Tassonál a csendes öböl leírása: XV. 42. 43. Odyssea XIII. 96.

198—207. Aeneas rövid biztatása igen szép. Nem kicsinált oratio, hanem patheticus. — Odyssea XII. 208.

216. Postquam exempta fames (Homeros). Nagyon jó, hogy akkor jut eszökbe sajnálkozni társaikon, mikor jól laktak.

---

*) Az 1—158. versekre vonatkozó följegyzés elveszett.

223. Et jam finis erat. Tasso I. 7. Zrínyi I. 7.

286. Figyelembe veendő, hogy Jupiter Venusnak jósolván Róma leendő nagyságát, a köztársasági szerkezetről mit se, de igen is említi Julius Caesart. E beszéd figyelmes elolvasása meggyőz, hogy az Aeneis *kormű*. Czélja Octaviusban Aeneas dicső monarchiája folytatását népszerűsíteni.

291. Aspera tum... E sorokban a kifáradt Róma békevágya tükröződik.

315. Venus Aeneasnak vadásznő alakjában jelenik meg, de ez ráismer, hogy istennő; az elébb tagadja; *Istennő megjelenése.* Eposzi mód.

402. Dixit et avertens. Venus eltünése *jelekkel. Istennő eltünése.* Eposzi mód.

411. Aeneas és társai ködburokban. Tasso Izmén és Szolimán X. 16.

430. Hasonlat; a méhek sürgése = városépítők.

453. *Képben* kiábrázolt *tettek* (a trójai viadal főpontjai) Tasso, Rináld ősei: XVII. Camoens stb.

588. „Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit...." Venus fönségesebbé tette alakját. Így Bouillonét Isten. Tasso XX. 20. 21.

II. Ének.

34. Sive dolu seu stb. Fennhagyott kétség.

59. „...... qui se ignotum" stb.... Aeneas *megmondja előre* Simon ravasz szándékát; nem hagyja, mint a regényírók, függőben s várakozásban a hallgatót. *Anticipatio.* Eposi szerkezet.

123. Hic Ithacus stb. Követi az Iliászt, midőn Achilles hasonlóan bátorítja, sarkalja Chalchast, mint Odysseüs itt.

130. Assensere... stb. Emberi természet ügyes rajza.

166. Palladium. Tassonál a boldogságos szűz képe: II. ének 1—9. Ott is, mint itt, az *elorzónak* nem használ.

223. Hasonlat. Sebesűlt bikához; Laocoon. Tasso LV. I.

270. Hector megjelenése *Aeneas álmában. Radivoj.* Zrínyi IX. Alecto Rinald álarczában, Tasso VIII. 60. IV. 49.

289. „Heu fuge, nate dea!“ stb. Tasso VIII. 60. „Fuggi, Argillan“ stb. és Armida IV. 49.

304. „In segetem veluti flamma“ stb. Hasonlat: vetés, erdőégés: Trója pusztulása, égése.

325. .... fuimus Troes, fuit Ilium stb. Tasso, Aladin felkiáltása XIX. 40.

354. Una salus victis.... Zrínyi. III. 90. Tasso?

355. „...inde lupi, ceu“; hasonlat: farkasok: Aeneas és társai az éji harczban. Tasso, XIX. 35.

377. Improvisum stb. Hasonlat: mint a ki kigyóra hág véletlenűl: Androgeus találkozik Aeneassal.

416. Hasonlat. Szelek harcza: görög és trójai harcz.

431. Iliaci cineres stb. Tasso VIII 24. Voi chiamo in testimonio. Carlo beszéde.

460. Turrim, stb. Leontott torony, bástya: Tassonál: XI. 38. Zrínyinél: X. 66.

471. Hasonlat: bőrét levetett kigyó = Pyrrhus. — Rinald a Salamon templomát midőn betöri. Tasso XIX. 33—37.

496. Hasonlat. Árvíz: a Pyrrhussal berontó görögök.

509. Arma.... desveta: Priamus és Aladin közti hasonlat.

516. Hasonlat: galambok összecsoportozása a vészben. Hecuba és menyei.

535—553. Priamus szóváltása Pyrrhussal: Cserei Pál és Olajbég, Zrínyi III. 100. Tasso IX. 80.

591. „Confessa deam“ (Venus). Gyér eset, hogy isten saját alakjában jelenjék meg; fényesb, nagyobb stb. akkor.

610. Venus épen úgy nyitja meg Aeneas szemét, hogy lássa a Tróját romboló láthatlan isteneket, mint Godofrédnak Mihály angyal, hogy lássa a mellette harczoló mennyei sergeket. XVII. 92—96.

666. Élőfa ledöntése: hasonlat. Troja ledöntése, istenek által.

773. „Et nota major imago“ a manesek, mint az istenek is, nagyobbak, mint éltökben.

774. „Ter conatus ibi collo dare brachia circum.“ Bouillon Ugone-t. Tasso XIV. 6. Deli Vid Radivojt Zrínyi IX. 95.

III. Ének.

24. stb. Vérző csemeték. Ariosto, a mirtussá bűvölt Astolfo VI. 26. Tasso XIII. 41.

45. Nam Polydorus ego. Episod.

94. Dardanidae duri... Első jóslat, hogy hol keressenek hazát.

147. Nox erat.... kedvencz sor Tassonál. pld. XII. 1.

163 Est locus... Második jóslat, Italiára; a penatesek által. Négy ismételt sor, Homér modorában.

173. „Nec sopor illud erat.....“ Álomlátás, mely tisztább az álommál.

212. Harpiák episodja. Ariosto.

255. Celaeno harpia baljóslata: az asztal megevés. Harmadik jóslat.

379. Prohibent nam cetera parcae scire Helenam. — A jós bizonyos dolgokat nem tud. Tasso. XVII. 88.

414. Haec loca stb. Tasso XV. 22. csaknem szóról szóra követve.

490. Astyanactis imago... Andromache Ascaniust azért szereti, mert fiára emlékszik, ki most ezzel egykorú volna.

590—681. Episod a cyclopokról; az Odyssea nyomán.

689—706. Geographiai ismeretét mutogatja, mint Tasso XV. X—33.

IV. Ének.

24. Sed mihi stb. Tassonál Armida. IV. 57.

65. Heu vatum ignarae mentes! stb. *Anticipatio.*

69. Qualis conjecta stb. Hasonlat. Dido: sérült szarvashoz.

144. Qualis ubi. Hasonlat; Aeneas Apollóhoz.

166. Szépen van elfátyolozva, s isteni akaratból történőnek jelölve Aeneas és Dido összejövetele a barlangban. Tasso e jelenetet kéjesen festené.

169. Ille dies etc. *Anticipatio.*

196. Iarbas könyörgése *rögtön* meghallgattatik. Így Tassonál Bouilloné, a Zrínyiászban Zrínyié. (Tasso XIII. 70—80; Zrínyi II.)

238. Dixerat. Ille patris.... etc. Mercurius készülete, repülése lebegett Tasso előtt, midőn Gábrielt leírta: I. 13, 14.

252. Hic primum *paribus* nitens Cyllenius *alis* Constitit. E si libro sull' adequate penne. Tasso I. 14. .... geminas opifex libravit in alas Ipse suum corpus. Ovid.

254. ..... Avi similis... Hasonlat: Mercurius, madárhoz.

262. .... Atque illi stellatus... Aeneás elpuhult viselete és Rinaldé: Tasso XVI. 30.

301. Bacchatur, qualis... Hasonlat. Didó bacchánsnőhöz.

365. Nec tibi diva parens etc. Tasso XVI. 57. Az egész helyen, a mennyire a tárgy különbsége engedi, szembetűnő a követés. Armida is előbb szépen kér, Rinald higgadtan, de gyöngéden felel, a beszéd alatt (Talia dicentem jamdudum aversa tuetur.... 362. Gia buona pezza in dispettosa fronte torva il riguarda etc. 56.) Armida rút szemeket vet rá s végre dühben tör ki. Quae quibus anteferam? Tasso XVI. 58.

381. I, sequere Italiam.... Vattere pur, crudel... XVI. 59. Az egész versszak Virgil után, és a 60 eleje is.

391. Suscipiunt famulae... etc. Tehát Dido is elájúlt, mint Armida. Tasso XVI. 60.

401. Ac veluti... Hasonlat: a futásban sürgő trójaiak, hangyákhoz. Zrínyi VI. 65. Az Iliasban: legyekhez.

431. Non jam conjugium... Armida, Tasso XVI. 44.
441. Ac velut... Hasonlat: Aeneas, tölgyhöz.
522. Nox erat... Era la notte.... Tasso II. 96, 97.
590. Proh Juppiter, ibit! etc. Armida, Tasso XVI. 63, 64, 65 squ.
654. Magna mei imago... A holtak *árnyai nagyobbak* v. ö. Aeneis II.
669. Non aliter: Hasonlat: a Dido esetén megháborodott város, oly városhoz, melyet az ellenség meglepett és felgyújtott.

V. Ének.

88. Hasonlat: Kigyó pikkelyei szivárvány színéhez.
178. Komikus jelenet; Menoetes, kit a versenyhajózásánál Gyas a tengerbe vetett, s ázva mász ki a sziklára.
213. Hasonlat: Röpülő galambhoz, a versenyző csónak.
235. Dî quibus imperium. Könyörgés, rögtön meghallgatva. Zrínyi II.
250. Victori chlamydem... melyen kivarrva Ganimedes elragadtatása.
260. Pánczél, melynek *története* van.
270. Cum saevo... komikus, az utolsót kinevetik.
273. Hasonlat: lassú hajó sértett kigyó csúszásához.
647. .... divini *signa* decoris, Ardentesque notate oculos. Isten fölismerése.
657. „Cum dea se paribus per coelum sustulit alis." — Isten csodás eltünése.
693. „Vix haec ediderat..." Könyörgése Aeneasnak *rögtön* foganatos. Zrínyi II. 80—86.
722. *Látás.* Anchises megjelen Aeneasnak, émetten.

VI. Ének.

179. Itur in antiquam silvam. V. ö. Tasso III. 75, 76.
264. *Invocatio* az alvilágba menet leírása előtt.
273. Vestibulum ante ipsum. Személyesített abstract fogalmak.

283. Ulmus opaca, ingens. Az álmak lakhelye. Tasso XIV. 3.

299. Terribili squalore Charon.... Dante követi e helyet.

309. Quam multo in silvis. Hasonlat: a tolongó alvilági árnyak hulló levelekhez, és költöző madarakhoz. Dante.

411. Inde alias animas.... Deturbat... Danténál üti az evezővel.

577. ... „Tum Tartarus ipse, Bis patet in praeceps..." Tasso. I. 7.

700. Ter conatus ibi... A szellemek meg nem ölelhetők. Zrínyi. Tasso.

707. Ac veluti... Hasonlat: a leendő népek: szállongó méhekhez.

759. Et te tua fata dolebo... Tassonál a jóslatok Rináldnak XVII. 85—97.

785. Hasonlat: Róma város, Cybele istenasszonyhoz.

790. Hic Caesar... Átugorja a *köztársaság korát.*

795. Garamantas et Indos... Zrínyi. Tasso.

815. Ismét a királyokra ugrik vissza.

819. Brutusra, a consulságra megy át.

852. „Tu regere imperio..." kifejezi a nemzeti geniuszt.

856. Ügyes, hogy a *Marcellus* nevet megemlítette, hogy a figyelmet a gyermek *Marcellusra* vonja.

VII. Ének.

37. Invocatio. A hátralevő hat énekre.

460. Aura amens fremit... Zrínyi I.

463. Hasonlat. Turnus haragja: forró vízhez. Tasso. VIII. 74.

513. Pastorale canit signum (Alecto)... Tasso IX. 13.

528. Hasonlat. A latin nép és trójaiak harcza, felháborgó tengerhez.

634. Aūt lē-vīs ŏcrĕ-ās lēn-tō dū-cūnt āgēntō = a *húzás* kifejezése.

641. Pandite nunc Helicona deae.... magasztos *Invocatio.* Tasso IV. 19. I. 36.

674. Hasonlat: Catillus és Coras: két, erdőn gázoló centaurushoz.

698. Hasonlat: Messapus éneklő hadinépe: hattyú sereghez.

718. Hasonlat: ellenhadak sokasága: tengerhullámokhoz, kalászmezőhöz.

750. Umbro... eleste előre jelentve. *Anticipatio.*

784. .... toto vertice supra est. — Turnus fejjel nagyobb hadánál.

807. Camilla gyors futása. V. ö. Homer: Ilias, Tasso, Ariosto, Zrínyi, Vörösmarty.

812. Camilla *külsejének leírása* ügyesen van a bámulók csodálkozása által mintegy *cselekvénynyé alakítva.*

VIII. Ének.

21. Hasonlat. Aeneas hánykódása gondjaiban, a rengő víz által visszavetett és futkosó nap vagy holdfényhez. Igen szép.

43. Litoreis... négy sor ismételve III. 390.

184. Postquam exemta fames. I. 216... (Homeri).

243. Hasonlat: Cacus feltört barlangja, a földhasadás által megnyíló pokolhoz.

348. Iam tum relligio.... Vallásos vagy babonás félelem valamely sötét erdőtől. Így Tasso. XIII. 2—5.

364. Aude, hospes, contemnere opes.... *korirány.*

405. Optatos dedit amplexus... szűzileg elfátyolozva.

408. Cum femina primum.... a kora fölkelés élénk képe.

449. Alii.... A cyclopsok működése majdnem szórúl-szóra. Georgicon. IV. 171—5.

485. Mortua quin.... Mezentius zsarnoksága: azért Zrínyinél: *fene* Mezentius.

621. Hasonlat: Aeneas — Vulcanus készítette pánczélja, napsütötte felleghez.

626. Aeneas pajzsa (Achillesé hasonlatára) római jóslatok rajzaival.

648. Aeneadae in ferrum *pro libertate* ruebant. — Egy kis szabadelvűség, hogy aztán *Augustus dicsőítése* következzék, az ének záradékáúl.

IX. Ének.

16. Ingentemque fuga.... Iris eltünése. Ismételt sorok. V. 657.

36. Quis globus.... Tasso III. 10.

44. Ergo, etsi.... Szégyennek tartották falak megől harczolni.

59. Ac veluti.... Hasonlat: Turnus a sánczok előtt, ólálkodó farkashoz. Tasso. Zrínyi.

77. Quis deus, o Musae? Rövid *invocatio*.

128. „Trojanos haec monstra petunt." Turnus az *oment* ellenkezőre magyarázza, mint Szulimán, Zrínyinél.

176. Nisus erat portae.... itt kezdődik az episod. Ariosto. Zrínyi.

312. Multa patri portanda dabat.... Czélzás a Nisus és Euryalus szerencsétlen végére, tehát: *Anticipatio*.

327. Gratissimus *augur*. Egész Kadileskérig nyomon követi Zrínyi.

328. Sed non augurio potuit depellere pestem. Jós a maga jövendőjét nem tudja.

339. Impastus ceu... Hasonlat: Nisus vérontása: oroszlán juhok közt.

343. .... sine nomine plebem... Sokszor, Tassonál.

384. .... onerosaque praeda. Euryalus elkésése indokolva. Zrínyinél nincs.

404. Tu dea, tu praesens... Ariosto XVIII. 184.

435. Purpureus veluti.... Hasonlat: a haldokló Euryalus, hervadó virághoz.

459. Et jam prima... hajnal rövid leírása. Ismételve IV. 584-ből.

465. Quin ipsa.... dárdára tűzik Nisus és Euryalus fejét. Zrínyi szebben.

481. Hunc ego te...? Euryalus anyjának keserve nagyon *csinált.*

516. Inmanem Teucri molem.... Tasso XI. 38. Általában az ostrom fővonásait Tasso Virgiltől nyerte.

521. Parte alia.... Tasso XI. 66. Duo pini fiammeggianti.

525. Vos o Calliope... *Invocatio,* Turnus harczai előtt.

540. Tum pondere turris procubuit subito. — Zrínyi X. 66.

551. Ut fera, quae densa... Hasonlat: Helenor kétségbeesett vadhoz. Lycus és Helenor episodja, Zrínyinél nyomon követve. — (Aen. IX. 530—562; Zrínyi X. 66—73.)

563. Qualis ubi... Hasonlat: Turnus a mint megfogja Lycust, sas által elragadt nyúl, vagy hattyúhoz; farkas elragadta bárányhoz. Ariosto. XI. 20.

576. Hunc primo.... Nyil-sebhez kapó kezet más nyil átfúr, s odaszegez. — A nyilazó Clorinda. Tasso. XI. 44.

598. Non pudet... hosszas objurgatio a harcz előtt... Non hic Atridae = Nem Krim ez Deliman. Zrínyi X. 78. Non è questa Antiochia. Tasso. XI. 61.

617. O vere Phrygiae, nec enim Phryges.... Tasso XI. 61. O, Franchi no, ma Franche!

646. .... formam tum... Apolló átöltözve halandónak jelen meg Ascanius előtt.

659. Agnovere deum... isten eltünése.

668. Quantus ab occasu. Hasonlat: nyilak sokasága, záporhoz, jégesőhöz.

675. Portam.... Pandarus és Bitias a kaput megnyitják, Badankovics és Hervoics: Zrínyi X. 74.

679. Quales aeriae... Pandarus és Bitias, cserfákhoz. Hasonlat.

710. Qualis in Euboico... Hasonlat: Bitias eleste, leomló szirtoszlophoz.

725. Obnixus latis humeris. Zrínyi X. 76.

728. Demens, qui Rutulum.... Esztelen, mert bezárta a tatár királyt. Zrínyi X. 77.

730. Immanem veluti... Hasonlat: A bezárt Turnus tigrishez. Zrínyi X. 77.

735. Tum Pandarus ingens... Zrínyinél Badankovics.

737. ... Non haec dotalis regia Amatae.... Nem Krim ez....

740. Olli subridens.... *nevet*, mint Zrínyinél.

745. Juno a láncsát elfordítja Turnusról.... Az isten Angyala Zrínyi III. 83. és XV. 86.

755. Huc caput atque illuc. A kétfelé hasított fej, lefügg két vállra.

775. Crethea Musarum comitem... Embrullah. Zrínyi X. 54.

781. Quo deinde fugam.... futó nép megállítása. Olajbég; Zrínyi, III.

792. ... ceu saevum turba leonem... Hasonlat: Turnus hátrálása oroszlányéhoz... Zrínyi X. 86.

800. Quin etiam.... O hányszor megfordúlt.... Zrínyi X. 88.

811. In fluvium dedit.... Árkot általúszá Zr. X. 89.

Ez énekből tehát Zrínyi négy feltünőbb episodot vett át: Nisus és Euryalus; Lycus és Helenor; Pandarus és Bitias; Turnus benrekedése.

X. Ének.

3. Conciliumque vocat divum pater atque hominum rex Sideream in sedem: terras unde arduus omnes Castraque Dardanidum aspectat, populosque latinos. Tasso. 1.

115. Stygii per flumina fratris etc. harmadfél sor ismételve. IX. 106.

134. Qualis gemma micat... Hasonlat: Ascanius aranyhaja, fehér nyakán: aranyba foglalt gyöngyhöz stb. Tasso. III. 30.

163. Pandite nunc Helicona.... ismét invocatio, enumeratio előtt.

175. Az enumeratioban egy jós. Alderán, Zrínyi I.

220. Nymphae.... kedves jelenet a hajóból lett nympháké Aeneassal.

264. Qualis sub nubibus atris. Hasonlat: Darvakhoz: a trójaiak lármája. Tasso. XX. 2.

272. Non secus... Hasonlat: Üstököshez, Aeneas. — Zrínyi XV. 56. Tasso VII. 52.

260—70. A trójaiak örömlármájához hasonló Tassonál: XX. 2.

329. Progenies septem numero... Ebből teljesebben kifejtve, Tasso IX. 27.

348. Vocem animamque rapit trajecto gutture.... Zrínyi III. 99.

356. ... magno discordes aethere venti... Hasonlat: rutulok és trójaiak harcza, szelek harczához.

369. Qua fugitis socii?... futó had biztatása.

378. Pelagus, Trojanum petemus?... Zrínyi III. 73.

396. Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant. Tasso. IX. 69.

405. Ac velut optato... Hasonlat: Erdő-égés. Zrínyi. VI. 110. X. 101.

435. .... sed quîs fortuna negarat In patriam reditus... *Anticipatio.*

438. Mox illos sua fata manent... Előre megtudjuk, hogy Pallas és Lausus el fognak esni. *Anticipatio.*

454. ... utque leo... Hasonlat: Turnus, oroszlánhoz.

464. Audiit Alcides.... ebben anticipatio is.

489. Et terram hostilem moriens petit ore cruento. Zrínyi III. 101. VI. 115.

495. Et laevo pressit pede.... Deli Vid. Zrínyi. VI. 90.

503. Turno tempus erit.... *Anticipatio.* Zrínyi IV. 7.

510. Nec jam fama.... Tasso. XX. 101.

523. Et genua amplectens.... Az egész kis episod. Zrínyi III. 93—96. Magus és Cserei Pál.

541. ... ingentique umbra tegit... Zrínyi. XIV. 113. XI. 100.

641. Morte obita.... az elhunyt árnyak miléte.

693. Ille velut rupes... Hasonlat: Mezentius, habokkal daczoló sziklához. — Tasso. IX. 31. Zrínyi VI. 103.

718. Dentibus infrendens et tergo decutit hastas. Mezentius vadkanhoz: hasonlat.

722. Inpastus stabula alta leo... stb. Hasonlat: Mezentius vadkecskét, szarvas borjút ragadó oroszlánhoz.

736. ... posito pede nixus et hasta... az elesett ellenségre tapos. Zrínyi VI. 90.

739. ... Non me, quicunque et... haldokló ember jóslata. Zrínyi III. 98.

742. ... Nunc morere... Mezentius felelete. Zrínyi III. 99. 100.

760. ... Pallida Tisiphone... a furia a harczolók közt.

762. ... quam magnus Orion. Hasonlat: Mezentius járása Orionéhoz. Zrínyi X. 98.

781. ... alieno vulnere. Másnak szánt seb. Tasso. IX. 73. Zrínyi VI. 103.

790. Lausus episodja kezdődik. — Halálát a költő előre jelenti. *Anticip.*

803. Ac velut... hasonlat. Aeneasra hulló nyilak: jégesőhöz. Zrínyi VI. 103.

812. ... pietas tua... Lausus elesése szebben van motiválva (atyja iránti szeretetével), mint a Rézmáné.

830. Aeneae *magni* dextra cadis. Zrínyi. III. 85.
860. Rhoebe, diu... Mezentius beszéde lovához.
892. Tollit se arrectum... lónak eladása.
Lausus, Mezentius = *Rézmán* és *Mehmet.*

XI. ÉNEK.

5. Ingentem quaereum... tropaeus. Dudo, Tasso. III. 72, 73.

29. Sic ait inlacrymans... Tehát Aeneas még sir, nem mint Bouillon. III. 67.

36. Ut vero Aeneas... Quando Goffredo. III. 67.

41. Lacrimis ita fatur obortis... Ismét nem szégyell sirni. Zrínyi VII. 37.

68. Qualem virgines... Hasonlat: Pallas, letört virághoz.

97. Salve aeternum.... Végbúcsú, apotheosis. Tasso. III. 69, 70. Zrínyi VII. 47, 48.

Pallas episodja: Tassonál: Dudo; Zrínyinél: Farkasics.

135. Ferro sonat icta bipenni. Erdővágás. Tasso. III. 75, 76.

182. Aurora interea... Hajnal rövid leírása.

234. Ergo concilium... Tasso. X. 35—56; Zrínyi: VIII. 20—80, XIII. 36—58.

297. ... ceu saxa morantur. Hasonlat: népzúgás, habmorajhoz.

336. Tum Drances. — Tasso, Orcano X. 40. Zrínyi *Rustán* VIII. 29 etc. Al XIII. 40.

348. ... licet arma mihi, mortemque minetur... Zrínyi XIII. 45.

378. Larga quidem... Zrínyi: XIII. 50, 51 etc. Turnus és Al beszéde.

391. Pulsus ego?.... Hát futott Delimán? Zrínyi XIII. 52.

395. Haud me ita experti Bitias et Pandarus ingent... Nem úgy két Badankovics ismertek engem. Zrínyi XIII. 53.

408. Nunquam animam talem... Ne félj... mert ilyen rossz vérben... Zrínyi XIII. 54, 55.

456. ...Haud secus... Hasonlat: Népzaj, lármázó madarakhoz.

492. Qualis ubi... Turnus, megszabadúlt, szilaj paripához. Tasso IX. 75.

539. Pulsus ob invidiam... Camilla expositioja. V. ö. Clorindaéval. Tasso XII. 18—41.

547. Ecce fugae medio... Tasso XII. 34, 35.

624. Qualis ubi... Hasonlat: Változó hadszerencse, árapályhoz.

633. Tum vero gemitus. Csatakép: Zrínyi. XIV. 80.

659. Quales Threicia... Hasonlat: Camilla csapatja, amazonokhoz.

721. Quam facile accipitur... Hasonlat: Ölyv és galamb. Camilla és egy ifjú.

725. At non haec... rövid *machina*.

751. Utque volans.... Hasonlat: Tarchon sárkánykigyót vivő sashoz.

782. Femineo praedae.... Ügyes jellemvonás a máskép férfias Camillában.

795. Audiit... Ima meghallgatása és anticipatio.

810. At velut ille... Hasonlat: Aruns, kergetett farkashoz. Tasso X. 2.

Camilla episodjából = Clorindában némi vonások; Latinus kir. tanácsa, Aladiné (Tasso) és Szulimáné, (Zrínyi) közös vonásokkal bírnak.

XII. Ének.

19. O praestans animi... Zrínyi V. 91.

91. Stygia candentem... Turnus kardja fatalis.

103. Mugitus veluti. Hasonlat: A harczra készülő Turnus bikához. Zrínyi XV. 83, 84. Tasso VII. 56.

108. ... se suscitat ira... Zrínyi. XV. 83. s passim. Tasso XX. 114.

206. Ut sceptrum hoc... Homéri hely: esküdni a pálczára.

221. Turnus halálelőtti szokatlan félelme.

228. Non pudet, o rutuli!... Tasso. VII. 99—101; Zrínyi XI. 76.

360. Hesperiam metire jacens.... Zrínyi VI. 91.

365. Ac velut... Hasonlat: Turnus, habverő szélhez.

391. Iäpix... az egész hely átvéve. Tasso XI. 68—76.

435. Disce puer virtutem.... Zrínyi V. 79.

451. Qualis ubi... Hasonlat: Aeneas, terhes felhőhez.

472. ....Vocemque et corpus et arma.... Istennő átöltözése halandó formába.

473. Nigra velut... Hasonlat: Juturna, csapongó fecskéhez.

500. Quis mihi nunc... Nagy viadal előtti felkiáltások.

521. Ac veluti... Hasonlat: erdő-égés, Aeneas, Turnus.

554. Hic mentem Aeneae... *rövid csodás.* Iliás I. 55.

632. O soror etc.... Istennő felismerése, jel nélkül.

684. Ac veluti... Hasonlat: Görgő szikla, Turnus.

701. Quantus Athos... Hasonlat: Aeneas, hegyekhez.

715. Ac velut... Hasonlat: Aeneas és Turnus küzdő bikákhoz.

776. Tum vero... Ima, rögtöni meghallgatás.

886. Non secus... Hasonlat: a Dira, röpülő nyilhoz.

895. ....di me terrent... Turnus rettegése halál előtt. Tasso. XX. 104.

903. Sed neque currentem... Öntudatlan állapot. Tasso XX. 106—108.

908. Ac velut... hasonlat... nehéz álomhoz. Tasso XX. 105. XIII. 44.

MÁSODIK RÉSZ.

ÖSSZEALLÍTÁS.

I.

TÁRGY ÉS KOR.

Lássuk először is mi viszonyban áll mindkét költő tárgyához.

Tasso *tárgya* (materia) magában is már epikai. A keresztes mozgalom egyike ama világrázó forradalmoknak, melyeken átal az emberiség nagy lépést tesz gondviselés kitűzte czélja, rendeltetése felé. Nyelv, szokás, határok s állam intézvények által elkülönített fajok és nemzetek a lelkesűlés egy pillanatában egyszerre megértik „isten akaratját;“ ellenállhatatlanúl ragadja meg a kedélyeket egy közös nagy eszme, s annak szolgálatában népek százezrei áldoznak vagyont és életet, ivadékról ivadékra. Bizonynyal ez legnagyobbszerű tárgy, melyről valaha epopoeia zengett. Mert szükségtelen mondanom, hogy az e fajú költemény feladata nem pusztán harczot és háborút írni le, s épen nem, az ököl-hősek magasztalásával, mintegy az anyagi erőt dicsőíteni: hanem azon élethalál küzdelmeket varázsolni szem elé, melyek próbatüzén keresztűl a földiek sorsát intéző hatalom az egész emberiséget, vagy annak nevezetes részét, például egy nemzetet, létele czéljához, majdnem

láthatóan, közelebb segít, valamely eszme befogadására érlel, vagy enyészettől megóv. Az eposz tehát mindig a közös érdek kifejezője; hősei úgy tűnnek föl, mint ez érdek előharczosai, mint koruk választott emberi; megannyi Mózesek és Józsuek, hivatva népöket az igéret földére vezetni, de magok is egy emberfölötti hatalom felhő- és tűzoszlopait követvén. Míg a dráma — szorosabban tragoedia — hőse feltámad a „sokak" ellen, a folyam ellen úsz mintegy: az eposzi hős maga a folyam, mely a kisebb ereket, folyókat medrében egyesítve, a gondviselés kimutatta lejtőn halad. De legyen elég ez elemi dolgokat csupán érinteni, ezt is csak azért, hogy ne kelljen, alább, százszor eldöntött kérdésekbe bocsátkoznom, hogy például minek eposzban a hős végzetszerűsége, a csodálatos, stb.

Körileg, e tárgy meghaladja az ó kor minden eposzáét; mert az ó világban nincs nemzeteket összekapcsoló eszme; ott a *magát érző* fiatal *nemzetiség:* itt az ereje önérzetére jutott ifjú *keresztyénség.*

A választás e szerint, melyet a „Gerusalemme" írója tőn, oly szerencsés, minő alig sükerült még keresztyén epikusnak. Dante, Ariosto nem tartoznak e sorba. Milton és messziről követő tanítványa, Klopstock, nagyobb mint emberi (túl-eposzi) tárgyat ölelnek fel; Camoënsé nem nyújt elegendő eposzi anyagot. A többire nincs miért hivatkoznom, Tassoval szemben.

Hallottam gáncsot, hogy Tasso csak azon, legfölebb, negyven nap eseményeire szorítkozik, mely a szent város bevételét megelőzte, a helyen, hogy terjedelmesb szakaszt venne fel a keresztjáró küzdelmekből; de az ily megrovás szót sem érdemel, sőt minden elismerést a költő művészi tapintata, ki hódolva az egység törvényei-

nek, a pár századig folyt, és csupán történelmi összefüggésben álló hadjáratok közűl épen azt szemelte ki, mely a lelkesedés még nem csökkent ereje, az érdek tisztasága, a kivívott eredmény s a főhős egyéni szabása által valamennyit túl ragyogja, — s az eszme kifejezésére leginkább alkalmas.

De vajon felfogta-e tárgyát egészen? Kimerítette-é művében a keresztes mozgalom nagy eszméjét s eredményeit, milyen az emberi szellem fölébredése, mintegy a természet mély álmából; milyen a kölcsönös szellemi és anyagi áthatás (penetratio) kelet és nyugot közt, s. t. e.? Mások erre tagadóan feleltek: én egy szerény észrevételre szorítkozom, mely Tassot olvasva, bárkinél is fölmerűlhet. Úgy látszik nekem, mintha a Jerusálem szerzőjének nem annyira a fő eseménynyel, mint azon érdekfeszítő, regényes kalandokkal volna ügye, melyekhez, ha szerét teheti, oly örömest szabadúl.

Zrínyi a választásban szűkebb mezőre vala szorítva. Nem *általában* eposzi anyagra volt szüksége: hazai tárgy kellett neki; az is egy *bizonyos czélra.* Az esemény, a mely lelkét megragadta: egy végvár hősi védelme — s ugyan melyik kortársa fogta volna föl máskép? — nem bírt eposzi nagysággal. Ő egy lángelme biztos szem-élivel belátta, hogy keskeny alap ez, rá az epopoeia guláját emelni; szélesebbet kerese azért: úgy tüntetvén fel Szulimán hadjáratát, mint az egész bűnben leledző magyar nemzetnek méltó ostorozását isten által, ki azonban, „nem akarva, hogy a bűnös elvesszen, hanem hogy megtérjen és éljen,“ gondoskodott egyszersmind arról is, hogy a pusztító elemnek idejében gát vettessék; e czélra Zrínyit szemelvén ki eszközűl; ennek juttatván a hazamentés világi, s a vér-

tanú mennyei dicsőségét. — Valóban e felfogás Zrínyit az első rangú költő-művészek közé sorozza, s úgy mutatja fel, mint ki teljesen uralkodik az anyagon, melyből alkotni készűl; nem is félek őt e részben Tasso mellé állítani, kimondván, hogy míg ez utóbbi tárgyán alúl marad, Zrínyi a magáét eposzi nagyságra emelte.

Mondám, hogy a „Zrínyiász" dalnoka előtt bizonyos czél lebegett műve alkotásában. Ez megint érdekes párhúzamra vezet: mi viszonyban áll mindkét költő a *korral,* melyben s melynek eposzát zengi. Távol legyen, hogy az égi költészettől gyakorlati irányok szolgálatát követeljem; de nem én vagyok első, észrevenni, hogy ép azon nagyszabású elméket látjuk a legsolidárabb kapocsban, legbensőbb viszonhatásban korukkal, nemzetökkel, melyek sötét századok homályán keresztűl a szellem világító tornyait emelték. Említsem-e Homért? Dantét? vagy hivatkozzam az Aeneisre, melynek szerzőjét alap nélkül vádolják azzal, mintha csupán egyéni hízelgésből tartana tükröt, Aeneasban, Aeneas utódja elé, s magasztalná ennek szelíd zsarnokságát a monarchia első alapítójában, hazafiai elámítására? Sőt inkább, Virgil is kora érzületét szedi mintegy góczba, azon korét, mely elalélva hosszú pártküzdéseiben, örűl, hogy fejét a zsarnokság párnáira hajthatja; hisz máskép lehetlen is volna a caesarismus. — Felhozhatnám Miltont, hogyan zengi az eset és váltság nagy titkait a theologiai mélyengés századában; Ariostot, midőn gúnynyal mosolyg egy épen letűnt kor szemébe; Camoënst, ki már az újat üdvözli. Mind ez fölösleges, annyira köztudomású e dolog. Hiszen csak a „régi dicsőség" koszorús dalnokára kell tekintenünk, hogy felismerjük a jánus-arczot, mely egyszerre múltba és jövőbe néz.

Tasso az új kor fia. Midőn írt, e kor jelleme határozottan ki vala már fejlődve. Az emberi értelem fölfedezési útakra indúlt, minden irányban; ép úgy, mint az ismeretlen földrészek és szigetek kutatói. Minden felé tágúlt a láthatár, úgy a szellemi, mint a physicai világban, s túl rajta ködös messzeségek rejtelmes távola ingerlé a hajóst: előre! előre! — Minden szem, minden gondolat előre vala irányúlva, nem pedig a múlt felé. Ez egy álomnak tetszett, mèlyből fölébredtünk, ruhának, melyet kinőttünk, mint midőn a kigyó elveti bőrét s fényes ifjúságban ragyog a kikelet napsugarán.

Keressük e szellemet Tassonál. Egyszer, egy jóslatban (XV. 27—32), ő is el meri hagyni az ó világ határát, s túl Hercules oszlopain a nagy oczeán síkjára ereszkedik. De már a küszöbnél, nehogy igen eltévedjen, egy klasszikai reminiscentiával biztosítja magát, midőn a gibraltári szorosra Virgil szavait alkalmazza: „És talán igaz, hogy ez egy folytonos part volt, melyet nagy rombolás ketté szakasztá. Erővel berontott az oczeán, Abilát egy, Calpet más oldalra és Spanyolországot Libyától keskeny torokkal választván el. Ily változást tehet az időnek hosszú régisége!" *)

*) Az eredeti méginkább mutatja a csaknem szóhív utánírást:

E forse è ver, ch'una continua sponda
Fosse, ch' *alta ruina* in due distinse.
Passovi a forza l'oceano, e l'onda
Abila quinci, e quindi Calpe spinse.
Spagna e Libia partío *con foce angusta;*
Tanto mutar può lunga età vetusta! (XV. 22).

Haec loca vi quondam, et vasta convolsa ruina
(Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas!)
Dissiluisse ferunt; cum protenus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus, et undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbes
Litore diductas angusto interluit aestu. (Aen. III. 414.)

Az idéztem jóslat Columbus s a felfedezendő új világra vonatkozik. Tasso mind ezt csak tudomásúl veszi, mint tényeket, legfölebb annyit mond, hogy majd azon szigetekre is ki fog terjedni a hit és műveltség világa; tehát ő is tudja, hogy Amerikát felfedezték, sőt arról is hallott, hogy tűzzel-vassal térítik. (Hasonlítsuk össze ezt Ariosto felfogásával, midőn Orlando (IX. 90, 91) a Cimosco által anachronice feltalált tűzfegyvert, mint minden lovagiasság s egyéni vitézség halálát, megátkozva, tengerbe dobja. Mily éles ellentét ez a közép s új kor jelleme közt!) Ellenben T. egész naivsággal bíztatja kegyurát, esztei Alfonzót, vállalja fel a fővezérséget egy új keresztes hadban és szabadítsa meg a szent sírt a hitlenek kezéből:

Addig figyelj, mit zeng a hősi ének,
S készíts hadat, *vágy-társa Godofrédnek!* (I. 5).

Ezen kortársai hihetőleg épen úgy elmosolyodtak, mint mi. Oly irodalomban, hol egy Pulci, egy Ariosto, nem ugyan nyílt, de annál veszélyesb hadat viseltek a lovag-élet hagyományai ellen — úgy hogy már csak egy lépés vala hátra Cervantesig — középkori eszmékbe csontosúlni, bizony nagy öntagadás kellett hozzá.

Ily viszonyban áll Tasso kora nagy eszméivel. De talán a föld, melyen bölcsője ringott, a nemzet, melynek

szép nyelvén oly szépen ír, jobban vonzzák magukhoz. Ismerem a véleményt, hogy az egész „Jerusálem" nem is egyéb, mint az olasz név dicséneke: miután két legnagyobb keresztyén hőse, Rinald és Tánkréd, olaszok. Ha így van, ha ez volt Tasso czélja, megvallom, e patriotismust a kivitelben igen gyér s halvány színekkel látom ecsetelve. Tánkréd, ha nem tudnók, hogy: „kisérete nyolczszáz lovasból áll, kik a természet legpompásabb helyét, *Campania* gyönyörű tájait s azon termékeny halmokat hagyták el, melyekre a Tyrrhen kacsint" (I. 49) ép úgy lehetne szerelemben nyavalygó német ritter: egy vonást sem tűntet föl a határozott olasz jellemből: egy szava, egy tette sem hordja magán a nemzeti bélyeget. Rináld olaszabb (kivált Armida ölén): de, főleg a czímer-jóslatot (XVII. 58—94) olvasva, méltán kétely támad bennünk, vajon nem inkább az estei ház dicsősége, mint a nemzeté, lebegett-e a maestro szemeiben, midőn Rinaldja fogamzott. Vagy tán fájdalmasan kerűl minden czélzást az „Italia servá-ra" (V. 19), honnan csak oly jellemeket rajzolhatna, mint Argillan, a *lázadó,* ki született a Tronto partján, s polgári czivódások közt a boszú és gyűlölség dajkatején nőtt fel:

Nacque in riva del Tronto, e fú nutrito
Nelle risse civil d'odio e di sdegno. (VIII. 58).

s hol mindig ugyanazon átok dühöng, egy felől az erőszakos *caesárság,* más felől a *pártütés,* melyekkel az *egyház* örök küzdelemben vívódik?

E da' cesari ingiusti, e da' rubelli
Difenderan le mitre e i sacri tempj. (X. 76).

De a nemzeti lelkesedés gyér pillanatában egy-egy dicsérve buzdító szava is hallatszik az övéihez. „A latin *vitézségnek* — mondja egy helyen — vagy semmi híja nincs, vagy csupán a *fegyelem*" (... alla virtú latina o nulla manca, o sol la disciplina. I. 64). Másutt, egy klasszikai reminiscentián felhevűlve, im e föntjáró beszédet adja Erminia szájába: „Ujjal mutatva és tisztelve járnál a *latin* anyák és arák között a szép *Italiában*, ott, hol az igaz *derékség* és igaz *hit* lakhelye van:"

Poi mostra a dito, ed onorata andresti
Fra le madri latine, e fra le spose,
Là nella bella Italia, ov' è la sede
Del valor vero, e della vera fede. (VI. 77.)

„Della vera fede": si; hanem „del valor vero": az régen volt.

És ím, e néhány idézetben ki van merítve mind az, a mit Tasso honára, nemzetére vonatkozólag mond. Sőt képben, hasonlításban is, csak úgy bírnak előtte érdekkel hazája vidékei, ha már a klasszikai irodalom által szentesítvék. A Charybdis, Apennin előtte nem modern dolgok, hanem reminiscentiák. A Po, (I. 75) melynek virányin mint ferrárai lakos évekig járdalt, nem az a Po nála, melyet ön-szemléletből ismer, hanem a Virgil rajzolta „fluviorum rex Eridanus" (Georg. I. 480) egy mythosi vízisten, mely máshol (IX. 46) bikaszarvait fölemelve rohanja meg az Adriát. Úgy hogy szinte jól esik, ha egyszer az Aetnát „Mongibello" népies nevén találja említeni, (IV. 8) vagy oly képet használ, mint a comacchiói zsilipek közé jutott hal. (VII. 46).

Zrínyi egészen koráé. Ama harmincz esztendő, mely vallási érdekben, vagy ennek színe alatt, Európát vérlángba keverte, az ő életének harmincz első éve is. 1616-ban születvén, két éves volt, midőn a nagy villongás kitört, harminczkettő, midőn a westphali béke nyugalomra lohasztá a szenvedélyek hullámait, s a „Szigeti ostrom" csak három évvel jelent meg későbben (1651). Az ország határai közt élénk visszahatás, elszánt küzdelem foly vala a protestantismus ellen, s már-már diadalát ünneplé a Pázmán neve. Fiatal hősünk nem ugyan első fegyverbe avatását, de első kihatóbb hírét ama zászlók alatt nyerte, melyeken a tévelygés kiirtása volt a jelszó. Nem csoda hát, ha eposzának már alapeszméje is e kor bélyegét viseli; ha isten azért ostorozza a magyarokat, mivel

Szép keresztyén hütöt lábok alá nyomták,
Gyönyörködnek különb különb vallásoknak (I. 12).

sőt ha egy ízben a protestantismust épen *bálványimádásnak* nevezi. E közösség a korral, melyben élt, az egyházzal, melynek tagja és bajnoka volt, még akkor sem vonna le költői érdeméből, ha felei buzgalmát a rajongásig osztva, egész kiméletlenűl ostorozná a meggyőződése szerint tévelygő hitűeket. De Zrínyi nem volt türelmetlen, vakbuzgó; több felvilágosodással, több lelki szelidséggel bírt ő, hogy sem kora vastag tévedésein felűl ne emelkedjék. Nem a protestantismus az, mint olyan, melyet eposza sújt: a vallási szakadás, noha buzgó híve a római egyháznak, nem annyira magáért fáj neki, mint azon erkölcsi és nemzeti sülyedésért, mely szerinte ama forrásból eredez.

Látá az magyarnak állhatatlanságát,
Megvetvén az istent hogy imádna *bálványt*, (mivel)
Csak az eresztené szájára az zablát (s mivel)
Csak az engedné meg, (hogy) tölthetné meg torkát.

A szabadosság, tobzódás, általában az erkölcsök sülyedése az, melyért a reformatiot felelőssé teszi; másutt a nemzeti meghasonlás, fejetlenség s mindazon átok, mely a nemzetet egyesűlni, nagygyá, erőssé lenni nem engedi. Különben, hogy Zrínyi saját korának vallásos meggyőződéseit igen is, de nem osztá annak türelmetlen és rajongó jellemét, arra szép helyet idézhetünk prózai munkáiból. „Az mostani világ — írja — mikor színt akar adni a maga hadakozásának, religiot obtendál; de hun vagyon az egész keresztyének regulájában, vagy Krisztus urunk tanításában, hogy *fegyverrel kell eretneket, törököt* (!) *az mi hitünkre hoznunk?*" stb. . . . . És alább: „Ok nélkül és csak religiónak színe alatt valakire támadni nem jó, nem isten kedve szerint való . . . . De ezt a mostani világban levő papjaink másképpen értik, holott éjjel-nappal szegény országunkban zelusnak neve alatt lutheranusok és kálvinisták ellen deklamálnak, ezekre hadakoznak és kiáltnak, nem mezítelen igazságnak okaival, és az istentől rendelt instructióval, hanem haraggal, gyűlölséggel s ha őtölök lehetne, tűzzel-vassal. Nincsen talán charitas bennek, avagy, ha van is, besötétittetett az gyűlölségtől és a magok passiójától; azért nem isteni zelus ez, hanem lábok alól felszedett ambitio, kivel magok javát s nem az isten dicsőségét keresik; kivel Krisztus urunk intentióját, fundatióját és testamentomát elrontják." *) stb. — Azonban ez nem a vallási

*) Mátyás király életéről való elmélkedés. 339, 340 ll.

közöny türelme, hanem a szeretetéé; Zrínyi sokkal inkább korának embere, hogy sem egyháza terjedését, a tévelygő juhok visszahozását szívből ne óhajtsa, „mezítelen igazságnak okaival, istentől rendelt instructióval;" de sokkal nemesebb értelemben embere korának, hogysem a vakbuzgó üldözést helyeslené.

Másik eszméje a kornak: a néhány győzelem által nimbuszától jóformán fosztott, de még folyvást hatalmas és terjeszkedő ozman elemet visszanyomni, szintén alapgondolattá van téve költőnk eposzában. Midőn Szulimánról mondja: „Ez viszen nagy szüvében lángot és fegyvert, ez *keresztyén világnak nagy veszedelmet,*" az intő szózat nem csak hazája gyermekihez, hanem az egész nyugati keresztyénséghez van intézve, melynek Magyarország előbástyája. Ez intés majd vád alakjában hozatik fel, mint péld. az ál-Szelim beszéde folytán, fiához:

Ne félj, hogy segítse senki magyarokat,
Mert jól ismerem én *bolond kaurokat:*
Míg nem látják égni (a) magok házokat,
Nem segéti senki meg szomszéd házokat. (I. 42).

a vád különösen a birodalom s annak feje ellen irányúl, midőn Károly császárról (anachronice, mert † 1558) írja budai Arszlán basa, hogy az: gyűlésekről gyűlésekre magát hordoztatja, s nagyon forgatja hit dolgát,

Nincs sohul kész hada, s nem is gondolkodik,
Mint bolond, hogy talán valaha kelletik.
Ám Maximilián magyarok közt lakik
Gondviseletlenűl, csak észik, és iszik. (I. 63, 64).

Aztán buzdító hang a keresztyén világhoz, miszerint „ha egyességek volna, van erejek.“ (I. 36). „Lesz is, mert alkusznak.“ — De főleg nemzete az, melyre művével hatni akar. Hitbeli és politikai szakadás, erkölcsi romlottság, viszálkodás, személyes vitézség mellett hadtani tudatlanság, indolentia és fegyelem hiánya a főbűnök, miket minduntalan szemére forgat, nem annyira száraz reflexióképen, mint műve egyes részeibe, episodjaiba fektetve, vagy máskép cselekvéssé idomítva. A haragvó isten beszéde (I. 12), Szulimáné divánba gyűlt nagyjaihoz (I. 52), Arszlán basa levele (I. 62) teljesek ily korholó, buzdító, eszméltető helyekkel. A magyarok fej nélkül vannak, most is vonakodnak a koronáért, pedig ha egyesség volna köztük, az a néhány magyar megcsorbítaná a szultán fényes koronáját: de isten ostora szállt rájok, fösvénység, gyűlölség uralkodik rajtok, nincs köztök szeretet, nincs okos tanács; miért esőben van fényes koronájok (I. 56—58). A magyarok leghenyélőbb népek, egyik a másikat gyűlölik, mint ebek — nincs köztök had-tudó, ha volna sem engednek a tisztviselőnek soha (I. 55). Erkölcsileg is elaljasodtak: feslettség, káromlás, irígység, gyűlölség, hamis tanács, fajtalanság, tobzódás, rágalmazás, lopás, emberölés vannak köztük napi renden (I. 10). Azonban még nem késő ébredniök: ideje, hogy észre vegyék magokat, ha isten örök átkát, büntetését el akarják kerülni; a szigeti büntetés csak *harmad-negyed* ízig volt rájok kimondva isten által: Zrínyi és öltője már *negyed íz,* térjenek meg, halálról életre: akkor isten eltöri haragja vesszejét, a törököt, melylyel eddig sújtotta (I. 23, 24). — Arszlán basa episodjában a hebehurgya hadviselés intő példáját adja, ellenébe tévén Túri György okos merészségét. Arszlán

helyes maximából indúl ki, hogy árt hadi dologban a *restség*; ezt Zrínyi maga is vallja hadtani dolgozataiban: „Diu delibera, cito fac. A kit elszántál magadban, ne mulass vele, kit ma végezhetsz, ne hadd holnapra; mert egy árvíz, egy rossz idő, egy kicsin akadály közibe dűlhet a te tanácsodnak, s mind elbontódik.“ stb. (Aphorism. 9). De Arszlán nem gondolta jól meg, s a kivitelben hebehurgya: „senki előtt nem titkolja tanácsát“ (II. 4), pedig „nagy dolog a titok és szükséges a kapitánnak, e nélkül soha semmit véghez nem visszen emberűl“... (Aphor. 62). Először is „*dühösen* összegyűjti hadát, valaki szablyát köthet oldalára“ (II. 5); holott „semmi sincs oly ártalmas az hadviselőben, mint az *harag*“... (Aphor. 42); ellenben Turi jó rendet hagy Palotában, s okos merészséggel üt a megszálló törökre, (II. 9). kiknél „istrázsát nem talál“ — pedig „végy példát az darvakról és az vadlúdakról; nem tészik szárnyok alá fejeket és nem alusznak, míg istrázsát ki nem állítnak...“ (Aphor. 4). Kurt aga, „*bolond merészség*-ből a vár felőli oldalon legszélről voná sátorát“ (11), noha tudhatta volna e közmondást: „*Hidd el* magadat, ha szégyent akarsz vallani“ (Aphor. 31); e mellett „vacsorára este sok huzamost *ivék*“... pedig hisz „a ki *részeg*, bűn is annak vitéz nevet adni“. (Aph. 14).

Nem folytatom tovább e párhuzamot: csak éreztetni akarám, hogy Zrínyi, akár a „Török Afiumban“ kiált: „Fegyver, fegyver kívántatik és jó vitézi resolutio,“ — akár Kerecsenyi László példájában mutatja föl: esztelen, ki hiszen az török hitünek, egyaránt kora és nemzete eszméit és felfogását tükrözi.

Képeiben és hasonlataiban ő sem veti meg a klasz-

szikai mintákat, de a hazai helyszínt, is használja, többször mint Tasso. Lássunk néhányat:

„Áll rettenthetetlenűl Zrínyi nagy gondokban,
Mint nagy tornyos kűsziklák *magas Késmárkon.*"

(V. 2.)

„Mint mikor az fölszél *Késmárkbul* kiszakad,
Ama sűrű fenyős erdő közben akad,
Támaszt zúgást nagyot, nem reked s nem lankad,
Hajol előtte lágy és kemény ág szakad:

Ilyen nagy zendűlés esék ő közikbe" ....

(V. 37.)

„Hol hínáros *Almás* foly lassú zúgással"

(VI. 60.)

nem hasonlat, de gyönyörű leírás.

„Megszálla vár körül világrontó tábor,
Mint szintén *az Dunán* az jeges sűrű sor;
Mindenütt fejérlik sok számtalan sátor."

(VII. 17.)

Nehezen klasszikai a medvéről vett hasonlat:

„Mikor méz-szag medvének orrában esik,
Utána mászkálván, bükk fáról leesik."

(X. 41.)

s az ágyúgolyók összeütközése (XI. 67.) sem az.

(Több nincs.)

II.

MESE ÉS GÉPEZET.

Tasso *meséje*, alapvonásaiban, az Iliászé után van képezve. Valamint ott Achilles visszavonulása teszi a főakadályt, ép úgy Tassonál Rinaldo távolléte. Összeállítom, hogy a hasonlat jobban kitessék. Achilles és Agamemnon közt viszály támad egy rabnőért; mire a sértett Achilles elvonja további segélyét a görögök harczaitól. Ezek, nagy szorúltságba jutva, engesztelő kérelmekkel járúlnak Achilleshez; de ő nem akar személyesen harczolni, megengedi azonban, hogy barátja Patroclus, az ő fegyvereiben, próbálja megrémítni a trójaiakat. Patroclus, Hector keze által, elesik; erre Achilles, barátja halálát megtorlani, csatába megy, Hectort megöli, s ezzel döntő fordúlatot ád a trójai háborúnak. — A „Gerusalemme" néhány szóba foglalt meséje pedig következő. Isten egyenes parancsából Godofréd készűl a szent város bevételéhez; midőn a pokol Gernandot Rináld ellen bőszíti; miből párbaj, Gernando eleste és e miatt Rináldo számüzetése következik. A bújdosó Armida kelepczéjébe jut, hol kéjes szerelem ölén felejti a dicsőséget. Ez alatt a sötétség hatalmai mindent elkövetnek a keresztes had megrontására: egy csatán vészviharral segítik a pogányt; Rinaldóért a fővezér ellen lázadást szítnak; Szolimán arab főnököt éji támadásra ingerlik, segítik; s miután isten angyalai által elűzettek is, a város bevételét hiába kisérti meg Godofréd; ostromszereit az ellen fölégeti, az erdőt pedig, honnan újakat szerezhetne, a kárhozat angyalai hozzáférhetlenné tették. Ily nagy szorúltságban nincs segély Rinaldón kívül, mert csupán ő oldhatja fel bűbáj alól az erdőt,

csak ő döntheti, Sveno fatalis kardjával, keresztyén részre a győzelmet. Visszahivatik s teljes diadalt eszközöl.

Tasso ugyan többszörözi mintegy Achillest amaz *ötven* bajnokban, kiket Armida cselei szintén elvontak a harcztól; de ezek, Rinaldo mellett, jóformán fölöslegesek. Mert való, hogy távozásuk nagy csorbát ejt, mi leginkább észrevehető, mikor a dühös Argante ellen, nem levén más, az ősz öreg Raimondónak kell párbajra kiállni; de váratlan visszatértökkel koránsem érnek el oly eredményt, mely e nagy zajjal készűlt episodot igazolná, és szerzőt az „inepte molitur" vádja alól fölmentené. Megjelenésök a főczélt, Jerusálem bevételét, hajszálnyival sem hozza közelebb; nem is a legnagyobb veszély idején történik, hanem midőn már, a gonosz szellemek pokolra űzetvén, a diadal iránt úgy sem vagyunk kétségbe esve, midőn a harcz mérlege pogány és keresztyén közt egyenlő (IX. 91); csupán azért jönnek, hogy ezt részére billentsék. Tasso az iliászi mese egyszerű fonadékát szövevényesbbé tette, de jobbá ugyan nem.

A Zrínyiász meséje, ha gépeit kiveszszük, miben sem hasonlít az olaszéhoz. Szulimán, isteni végzésből, roppant haderővel jő Magyarország, közvetve az egész keresztyénség, ellen. A veszély, mely a hon fölött lebeg, iszonyatos: de egy kis vár, egy elszánt maroknyi nép, egy isten választotta hős megtöri az ellen túlnyomó erejét s önfeláldozással megmenti a hazát. Ez alapvázlat, minden egyszerű volta mellett, teljes: megvan benne a kezdet, közép, vég; nem hiányzik a *fordulat*, melyről Aristoteles tanít: „a mely nagyságban, egymás után történvén (azaz egymásból folyván) az események, *átmenet* van szerencséből szerencsétlenségre, vagy viszont

az a (cselekvényi) nagyság kellő határa." — Ez átmenet Zrínyinél is megvan, és pedig *bal szerencséről jobbra.* Igenis! a Zrínyiászt hősének kettős, úgymint földi és mennyei győzelme zárja be: mert Szulimánnak „hatalmát, erejét veszti Sziget vára" (II. 24); s mert az elesettek mártirkoronával dicsőíttetnek az égben. Mindazáltal érezni lehet, hogy daczára a kivívott nagy eredménynek, mely a haza megmentése, daczára a hős mártirok apotheosisának, nem végződik ez eposz, vihar és hánykódás után, ama teljes nyugalommal, nincsen legalább e föld szerint, a közboldogság ama csendes révpartjára vezetve, melyet az epopoeia végén oly lényegesnek tartanak. Azonban e fogyatkozás nem Zrínyié, hanem a tárgyé; az ő *érdeme,* hogy adott történetet, igazán költői felfogással, úgy idomított, hogy eposzát, ha nem is örvendő elégűltséggel, de megnyugodva, engesztelődve tesszük le kezünkből, és a fájdalom, melyet hősei gyász sorsa kelt bennünk, nem lever, sőt felmagasztal. Bízzuk e tárgyat egy Lisztire, Gyöngyösire: meglátjuk, mily végtelen jéremiádot csinálnak belőle!

A hasonlat, mely Tasso és Zrínyi tárgya közt van, a mennyiben itt is, ott is keresztyén elem összeütközése az izlámmal teszi a költemény alapját, a mienknek első pillanatra ugyanazon *gépezetet* (machinerie) ajánlá, melyet Tasso használ. Ez, mint tudva van, eposza nagy czélját segélő s gátló hatalmakúl, egy részen a keresztyének istenét, máson az alvilág szellemeit hozza működésbe. Ha minden csodásnak, mit eposzíró fölvesz, saját népe vallási vagy babonás hitében kell gyökereznie, másként visszás, gyakran nevetséges; ha tárgyához illőnek s olyannak kell lennie, mely azt fönségesbbé, — a nagy esemény intézésében működő láthatlan kezet mintegy

láthatóvá tegye: akkor a természet fölötti erő, mely a keresztjárókat „isten akaratja" véghezvitelében segíti, istápolja, nem lehetett más, mint a végetlen kegyelem, mely önfiát adta a bűnös emberi nemért. Más részről a keresztyén vallás és traditio szelleme azt is megtűri, hogy ama fensőbb akarattal szemben, de annak engedélyével, a kisértő is űzze játékát, s edző akadályokat vessen útjába az igaznak. Így lőn Tasso gépezete isten és pokol ellentétben; egy felől a nagy, az örök elv, más felől ármány, erőszak, (Ai *gran principii* oppor *forza* ed *inganno*. VIII. 3). Tasso választását helyeslenünk kell, bár nem egy észrevétel fér machináihoz, s a módhoz, mely szerint alkalmazza. Első, hogy isten és pokol között nem lehet az az ellenkedés, mi a klasszikai eposzok istenségei közt van; mert ezek egyenlők, mindnyájan a hatalmasb fátum alá vetvék; míg amott a győzelem már eleve bizonyos, mert az egyik fél, (isten) kinek akarata fátum is egyszersmind, uralkodik a másikon. Továbbá, hogy az alvilág démonai közt a pogány hitrege alakjai is szerepelnek; de ez nem csak Tasso hibája, hanem, Dantén kezdve, az egész középkoré. Aztán úgy tetszik nekem, hogy a „Gerusalemme" dalnoka bővebben is bánik a csodással, mint a valószínűség, melyet eposzban sem szabad nagyon elveszteni szem elől, megengedné. Isten és Gábor angyal (I.), Izmén bűbájos czélzása a palladium-szerű Máriaképpel (II.), Plutó gyűlése az alvilágon (IV.), az Idraote-nak súgalló „angel iniquo" (IV. 22), a Gernandót Rinald ellen bőszitő gonosz lélek (V. 18), Tánkréd foglyúl este Armidánál, (VII. 44), Istentől Raimondo védelmére küldött angyal (VII. 79), Belzebúb, ki a fegyverszünet megtörését eszközli (VII. 99), az alvilági sereg támasztotta vészvihar (VII. 144),

Astragora és Alecto (VIII. 1), Sveno apródjának csodás elbeszélése, meg a fatalis kard (VIII. 28—36), Alecto, midőn Godofréd ellen lázaszt (VIII. 59), a szárnyas bajnok, mely Bouillont védni láttatik (VIII. 84,) Alecto a mint Szolimánt éji csatára ingerli (IX. 1), a harczi kürtöt megfúja, (IX. 13), Jeruzsálembe hírt visz (IX. 14), a pokolnak Szolimán mellett viaskodó minden hatalmai (IX. 53), Isten a maga királyi székében (IX. 56), Mihál angyal, a mint a gonosz lelkeket pokolra űzi (IX. 65), Izmén bűvös szekere, s a Szolimánt láthatlanná tevő köd (X.), az ötven vitéz elbeszélése Armida fogságáról (X. 60), remete Péter jóslata (X. 73), Bouillon meggyógyulása (XI. 72), Arsete elbeszélése (XII. 39), Izmén, a mint az erdőt megbűvöli, (XIII. 1), s a bűbájos erdő általában (XIII.), Péter látnok (XIII. 50), Isten harmadszor fölleplezve (XIII. 72), Bouillonnak csuda *Álmat* küld, (XIV. 1) Péter látnoki jelentése (XIV. 30), a szent bűbájos öreg (XIV. 33), a csodahölgy (XV. 3), Armida szigetje s bűbájai (XV. XVI), Rinaldo útja visszafelé (XVII. 54—97), a megbűvölt erdőben (XVIII.), Godofréd látása, Mihály angyal, s a mellette harczoló mennyei sergek (XVIII. 92), égi fenség Godofréd külsején (XX. 7, 20) .... Ime, csak futtában 37 csodás jelenetet számlaltam meg, melyek közűl némelyik fél vagy egész éneket betölt. A csodás a fönséghez tartozik, gyakori használat rontja hatását; ritkán, ünnepélyes, felmagasztalt perczekben van helye, ha csak oly csintalan képzelem-játék nem akar lenni, mint Ariostónál az Orlando palaczkba zárt esze, melyen a szerző is, mi is, mosolygunk. Az ellenvetés, melyet az ókori hősköltemények példája fölidézhetne, hol a csodás szintén gyakori, elenyészik, ha meggondoljuk a

mythologia és keresztyén világnézet közt levő különbséget. Ama szerént az ember, minden léptén, pártfogó vagy ellenséges démonokra bukkan; ez egy jóságos főhatalom folyvást őrködő gondjaival nyugtat meg; mire elég ottan-ottan rámutatni. Végre Tassonál a gépezet összeillesztésében is veszek észre hiányt; ime ott van (II. én.) Izmén, a bűbájos, ki „dörmögő verseivel Plutót alvilági csarnokában is megfélemíti, s annak démonait, mint szolgákat, használja istentelen czéljaira, feloldja, vagy lánczra veti": mégsem ő hozza először működésbe a sötétség hatalmait, hanem Plutó (IV. én.) önindulatból (motu proprio) támad a szent sír bajnokai ellen.

Zrínyinek, mondom, miután költeményét „Homer és Virgil" példájára „fabulákkal keverni" azaz benne a csodást alkalmazni helyesnek találta, már fölvett tárgya természeténél fogva a Megszabadított Jerusálemre kelle fordítni szemeit. Menny és pokol hatalmai mozgatják őnála is a cselekvényt; de az ellentét nem oly merev, mint Tassonál: isten és ördög nem mintegy csaknem hasonló erővel küzdő felek; hanem az utóbbi az elsőnek néha engedelmes, néha pártütő szolgája. Isten, nagy czélja kivitelére, a pokollal is rendelkezik, midőn Szulimánt Alektó által Magyarország ellen ösztönözi; de majd Alderán fölhívásának is enged e „mindig pártos" fajzat, mihelyt alkalma nyílik isten ellenére cselekedni. Valljuk meg, e felfogás keresztyéniebb, mint a Tassoé, s így a kölcsönzött machina jobbá válik Zrínyi kezében. A klasszikai mythologia elegyítését, annyi példa után, ő sem gondolta hibának: óvakodott ellenben túl terhelni eposzát csodással, és tán nem annyira azért, mivel a protestantismus megrendíté vala már a csodákban való hitet, (Toldy), hanem a fönség iránti helyes érzékből,

melyet Zrínyi egész művén keresztűl tanúsít. — Ama kettősség is, melyet Tassonál Izmén és Pluto külön felléptében hibáúl jelöltem meg, el van kerűlve azzal, hogy a sötétség angyalai csak Alderán igézetére hagyják el az alvilágot.

III.

A FŐ HŐS.

Az Iliász hősei mind nagyok, de mind *emberek*, nem szabadok emberi gyöngeségtől. Ő nem indúlt ki a szabályból, egyet szándékosan a többi fölé emelni, s abból példányhőst teremteni, hanem jellemezte mindeniket, s a kiben legtöbb nagyszerű tulajdon egyesűl, a ki döntőleg intézi az eseményeket, annak utóbb *főhős* nevet adtak. Virgil már példányhőst akart teremteni, gyöngeség nélkül, de az neki rosszúl sükerűlt. A priori összeállította a nagy és nemes sajátságokat, melyek a főhős lényegét teszik: s e *fogalom* képviselője volna Aeneás. De a pius Aeneás így is sok gyarlósággal született meg. Didó iránti hűtlensége, a kor szellemében tekintve, s hogy a fátummal ellenkezik, nem volna oly nagy. — Atyja és fia iránti gyöngédsége, Palinurus és társaihoz való jóindulata szép emberi vonások benne: de egészben még is csak: *fogalom*. — Tasso e törekvést, fogalomból főhőst csinálni, még tovább vitte mint Virgil. Godofréd igen *kegyes* ember, de érzéketlen gép. Semmi gyöngédség, senki iránt: kegyessége mindent absorbeál. Dudó ravatalánál egy *könny-cseppje* sincs, Ármida nem hat reá, mert már olyan mint a *jóllakott madár* (szép erénye a klas-

tromba vonúlt szenteskedőnek!) Testvéreihez nincs egy meleg szava. Se fiú, se férj, se atya, se testvér, se bajtárs: csak a rideg erény, méltóság, ildom simboluma. — De még ilyennek sem tökélyes. A szerelemnek ellenáll, nem erényből, de mert „jóllakott vele". (V. 62.) Csak olasz képzelheti ebben a szüzesség tökélyét. „A változó és könnyelmű világban", mondja máshol „gyakran állhatatosság megváltoztatni a gondolatot" (V. 3). Nem a legerényesb maxima. Midőn először ostromra vezérli hadát, (XI. 1), a pio Goffredot figyelmeztetni kell, hogy isteni tisztelettel fogjon e nagy munkához.

Zrínyi előtt, midőn ősét rajzolta, mind Aeneás, mind Godofréd lebegett; de mégsem csinált belőle fogalmi hőst. Az ő Zrínyije él, lehell, érez; örvend, búsul, aggódik, hisz, remél. Az ő Zrínyije vallásos buzgóságban nem enged Bouillonnak: hite mély, lelki meggyőződés, de ez nem absorbeálja egyéb érzelmeit. Honát, királyát szereti, bajnok társát meg tudja siratni, katonái népszerű tiszteletét bírja, velök eszik, vigad, — ellene iránt kegyelmes, lovagias, családi gyöngéd érzelmét okossággal mérsékli. Godofrédot, mint szépen festett képet csak bámulni, Zrínyit tisztelni és szeretni lehet egyszersmind.

Elegyes czikkek.

NEKROLOGOK.

SZEMERE PÁL. *)

Elhagyott ismét egy igen kedves emberünk, a kivel együtt lenni öröm volt. Minden mozdulatának, szelíd szemeinek s egész lelkének ifjúi elevensége, az a gyermeki kedély és érdeklődés minden ügyünk s kivált irodalmunk iránt, alig engedék elhinnünk, hogy egy hetven éven túl levő agg áll előttünk s ereszkedik le hozzánk azon baráti bizalommal, mintha régi s egykorú ismerősei volnánk. Meglepetve tekintének az életet sugárzó szemekre, midőn előhozta, hogy már az írást s olvasást meg nem bírják. A mint karszékében ült, alig tudjuk vala, hogy ez azon Szemere Pál, kit Kölcsey még ifjú korában *az én Palim*-nak írt, s kit már kiskorunkban a legöregebb irodalmi férfiaink sorában értünk, ha változatos társalgása közben, mellesleg oly oldalról nem emlegeti néha Vörösmartyt, Kisfaludyt, Kazinczyt, mint csak a legközelebbi ismerős s legavatottabb jó barát teheti. Még az öregek azon korukkal való

*) Megjelent a FIGYELŐ-ben. (1861. 319. lap.)

kérkedését sem tapasztaltuk benne, melyet majd minden öregben látunk Nestor óta. Pedig maga is el-elmondhatja vala nekünk Homér ezen aggastyánával: „különb embereket értem már a földön nálatok; mert sohasem láttam oly bajnokokat s tudom nem is fogok látni, a minő Kazinczy, Kis János s az én kedves barátom Kölcsey volt, a kik oly hatalmas férfiak voltak s oly hatalmas férfiak módjára küzdöttenek, a kikkel együtt küzdöttem magam is, és a kik hallgattak szavaimra." Ő több volt Nestornál, ki csak a harmadik emberöltőt érte. Szemere már a negyedik-ötödik irodalmi generátióban élt. 1802-ben volt ő ifjú költő s 1806-ban, huszonegy éves korában, IRODALMI ZSENGÉK-et ad ki, midőn a hat éves Vörösmartyt atyja alig kezdé az abc-re tanítni s Bajza ölben hordott kisded volt; 1811-ben a Kazinczy sonettjeivel, — ezen akkor nálunk egészen új lyrai formában — jelennek meg sonettjei. A nála öt évvel ifjabb s később fellépett Kölcseyvel nemsokára a legszívesebb irodalmi és személyes barátságot kötötte. Nagy része volt azon polemiákban, melyek az irodalmi nyelv reformját s az ízlést diadalra segíték; a magyar journalistika ezen csecsemő korában fáradozott annak megszilárdításán; eredeti és fordított művek által gyakorlatilag is sikerrel szolgált Kazinczy táborában, melynek sokszor nyerte ki tapsait, s sokszor adott rögtön elfogadott új szavakat. Elhiszi-e az újabb nemzedék, hogy nem ó szavak: a *gyár, irodalom, ipar, regény, jellem, botrány, dirat, ábránd,* melyek annyira nélkülözhetlenek, — s melyek lételét Szemeré-nek köszöni a nemzeti nyelv? — A Kazinczy-Kölcsey korszaka után megérte a Kisfaludy-Bajza korát, melyben nem kevésbbé tevékeny részt vett, mint az öreg irodalmi párt egyik szószólója

a hevesen támadó fiatalság ellen, hogy később ismét kezet fogjon Bajzával az *Athenaeum* korában. Részt vett a Kisfaludy-társaságban mindjárt keletkezte után. Látta közeledni, első üdvözlé, megérte és túlélte Petőfi korát. Irodalmunkat újjászületésétől kezdve a legnagyobb részvéttel, s míg bírta, munkás részvéttel kisérte, s egész lélekkel osztozott annyi szép diadal örömeiben: Csokonai, Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, Kazinczy; majd Vörösmarty, Bajza, s az ifjabb Kisfaludy, végre Petőfi s egy-két kortársa: — mind ez nagy lelki örömmel tölté el őt, ki még csekélyebb diadaloknak is teljes szívéből tudott örűlni. Színészetünket úgy szólván a nemlétből látta előteremni s fiatal lelkesedéssel üdvözli Vidához írt szép versében, hogy később megérje e művészet állandósítását hazánkban. Ő maga is részese volt talán azon, csak a hazafiak tünődő lelkében élő terveknek, melyek egy magyar Akadémia fölállítása körűl oly sokáig meddők maradtak; de megérte, hogy 1828-ban maga legyen a már valósággá lett intézet alaprajzának egyik készítője és 1831-ben rendes tagja; megérte végre azon diadalt, melyet a hazai tudományosság érdeke oly fényesen ült meg közelebbről ezen intézet általános támogatásában. Ennyi lelki öröm tette örökre ifjúvá ezen szívben-lélekben buzgó öreget! — Született 1785-ben febr. 19-ikén Péczelen s kimúlt Péczelen 1861-ben márczius 14-ikén, 78-ik évében járva. Munkálkodása emlékét már régóta az irodalom-történet által látta biztosítva; de hogy szíve buzgalmát se vigye magával a sírba, hanem annak hosszú élete még hosszabbra nyúljék, összes vagyonát, hallomás szerint, a pesti reformált tanintézetnek s irodalmi czélokra hagyományozta. Temetésén, mely márczius 16-ikán történt, a régi barátok közűl,

kiket majd mind maga kisért egyenkint az örök nyugalomra, alig egy lehet vala jelen; de az érdemdús élet után teljes részvéttel kisérte őt oda lélekben minden valódi hazafi. Áldás emlékezetére!

VACHOTT SÁNDOR. *)

Ápril 11-ikén nagy tömeg kisérte ki halottunkat Budáról a kerepesi temetőig. Mily buzdító az érdemre egy ily temetés, s mily lelkesítő a közrészvét, mely a hazafit megragadja, látván, hogy az érdem magas születés nélkül is mily rangot foglal el. A temetés oly szép volt, mint a kimúltnak élete; ha ugyan szépnek nevezhetünk akármely temetést, ha ugyan szépnek nevezhetjük a martyrok életét.

Vachott Sándor évek óta azon élő halottaink közé tartozott, kik a lelkökből szeretett hazának romlásában nem a testi, hanem a sokkal fájdalmasabb lelki halál tragikumával végzik dicső és becsűletes pályájokat. Szomorú, mindig szomorú látvány ily alkonyat oly tiszta fényű nap után, bármennyiszer láttuk példáját a közelebbi tíz év alatt. A történet meg fog emlékezni, a hazának nemcsak harczban elesett, hanem a haza ügyében oly sokat szenvedett fiairól is. Egy korra sem illett annyira a költő szava: „Keservben annyi hű kebel szakadt meg a honért,“ mint a közelebbi évekre.

Senki sem látszott kevésbbé martyrnak teremtve, mint azon egyszerűen gyöngéd költő, kinek kellemes dalaiban oly szelíd, mint a minő teljes a harmonia. A kedves bájt egy erőszakos felkiáltás, a képet egyetlen

*) Megjelent a FIGYELŐ-ben. (1861. 383. lap.)

durva vonás sem zavarja meg. Olvassátok el újra verseit — megérdemlik. — A hang és a tárgy egyaránt meggyőz lelke valódi szerénységéről s a finom gyöngédségről. Kevéssel beérő szív és lélek; vágyai egyszerűek és természetesek. A zajtalan családi életre látszott születve, melyet oly szépen fest ez epigrammjában:

„Áldott a hajlék, mellyet hű nő keze rendez,
S melyben a rendet földúlja piczinyke gyerek."

Ki ne emlékeznék költőnk azon patriarchalis öregére, kit „György úr"-nak nevez. Mintha csak ezen békés öreg volna ideálja! Három-négy verset ír róla, s mily gyöngéd egyszerűséggel festi halálát:

Midőn utószor mentél ágyadig,
. . . .
Szép rendesen, mint véredben vala,
Az ágy előtti székre vetkezél,
S nem gondolád, hogy mindegy már neked
Akár a földre hányd ruháidat,
Avvagy kidobd a keskeny ablakon.

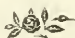
Dalai mutatják, hogy költőnknek is ez lett volna legtermészetesb kimúlta. Lelkületéhez, vágyaihoz oly jól illett volna a csendes átszenderűlés hetven boldog év után, — a helyett, hogy legszebb korában élőhalottként rejtőzzék el, s koporsójára is csak negyvenhárom év legyen írva.

De ez egyszerű lelkület őszinte volt, s az álságot gyűlölte mindenek fölött, — a mit mondott, érezte is. A szelidség, mely dalaiban van, mélységgel párosúl.

Költőnk igazat mondott, s talán magáról szólt, midőn ezt írta a szívről:

> És mint a lázadt tenger, oly hatalmas,
> És akkor is mély, a midőn nyugalmas.

E mélységről tanúskodnak azon valódi gyöngyök, melyek verseiben sűrűn tűnnek elő, s melyeket csak érző szív talál. Gyakran lep meg egy-egy oly hang, mely bár ismeretesnek látszik, egészen új. E hangot nem lehet tanúlni, vagy utánozni: a természetességben van ereje. Hazafias verseiben is ugyanazon mély, őszinte érzés, mint szerelmi dalaiban, — melyek néha rajongók, de ép oly szelidek, mint komolyak. Szabadság a másik bálványa, melyet számos dalaiban annyira kifejezve találunk, mintha költői lelkében nagyobb életszükség volna az, mint másnál, s a *Külföld rabjá*-nak írója mély borzalommal festi elénk a börtönt. — És ő elvesztette érzelmeinek csaknem minden tárgyát. 1849 a haza jövőjét tette kétségessé. 1853-ban a fogság elzárta családjától, kedveseitől, megfosztotta szabadságától. — De ki tudná leolvasni a lelkületről az ember végzetét? ki volna oly vakmerő, hogy a szív fenekén rejlő titkok mélyébe akarjon hatni? A szerencsétlenséget egész nagyságában tudjuk érezni, de magyarázni nem. A rokonszenv az, mely műveit kedvesekké tevé, — s ő egyik legsympathetikusabb költői egyéniség — a rokonszenv az, mely koporsóját környezé, s mely a kerepesi temetőben, hol annyi jeles költőnk sírja áll, fogja koszorúzni sírkövét. Környezzék a vértanú és költő sírját a hála és kegyelet jelei!

MADÁCH BEVEZETÉSE

A KISFALUDY-TÁRSASÁGBAN.

(1862 márczius.)

Tisztelt Társaság! Nekem jutott a szerencse, hogy Madách Imrét e szépirodalmi társaságban bemutassam.

Ezen bemutatás nem most történik először. Oh, emlékszem én, s mindenkor édesen fogok emlékezni a napra, midőn ama nevezetes műnek, az EMBER TRAGÉDIÁJÁ-nak, habár csupán töredékeit olvasva Önök előtt, majd örvendő meglepetés, majd lelkesűlt csudálkozás, itt javalló elégűltség, ott elmélyedő figyelem, mindenütt pedig folytonos, fokozatos érdek kifejezését láttam a hallgatók arczain. Jól esett nekem ily fogadtatása a költeménynek a Tisztelt Társaság részéről: mert úgy szólván felelősséget, erkölcsi solidaritást vállaltam a sükerre nézve az által, hogy e művet Önök elé hoztam. Ugyanis a szerző — méltán jegyzem fel e vonást oly korban, midőn a leghalványabb irodalmi zöldség is, mint pinczében kelt növény, a nyilvánosság napfénye felé nyújtózkodik — a szerző, mondom, egyedül az én ítéletemtől függeszté vala fel, lásson-e világot e tragédia, vagy örök homályba veszszen: semmitől sem irtózván annyira, mint félszeg vagy középszerű munkával szaporítani azon verselők számát, kiknek a költővé lehetést „non di, non homines,

non concessere columnae.“ Azóta is vettem őszinte vallomását, hogy ha akkor e művet, rosszaló ítélettel küldöm vissza, már rég tűzbe dobta — s „Ádám utolsó álmát a purgatórium lángjai közt álmodta volna végig.“ — A költemény, Önök javallása folytán, szépirodalmi társaságunk tekintélye alatt, im megjelent, köz kézen forog; és bár iránta, mint minden nevezetesb tünemény iránt, a sajtóban úgy, mint magán körökben, a kritikában, úgy, mint az olvasóknál, többféle lehet a vélekedés: azt az egyet ma már bátran kérdhetem: van-e közöttünk — nem mondom e falak, de talán a két haza határai közt — olvasó, ki Madách művét irodalmunkra nézve kisebb-nagyobb mértékben nyereségnek ne vallaná; ki inkább azon időt szeretné visszahozni, mikor a szerzőnek egy szeszélyétől függ vala, semmivé tenni homályban lappangó költeményét? Azt hiszem, nincs. Mindnyájan elégedve gondolunk e műre, s ha világirodalmi jelességek mellett netalán érezzük, látjuk is fogyatkozásait, nem örömest válnánk meg a tudattól, hogy ez — a mienk!

Nem volna itt helyén a tragédia érdemlegi méltatásába ereszkednem. De el nem hallgathatok egy észrevételt, mely inkább magán körben, mint sajtó útján felőle olykor nyilvánúlt, hogy t. i. e mű nagy mértékben pessimista világnézet kifejezője. Mellőzöm a kérdést, hogy a pessimista irányú költő megszűnik-e csupán ez által költő lenni, hisz úgy, pl. Byron, nem volna az. Óhajtandó ugyan, hogy a költői lélek teljes harmoniában legyen a világgal: de ha nincs, ki tehet róla. A művészet harmóniája nem mindig az optimismusé is egyszersmind. De én nem találom e pessimismust az Ember tragédiájá-ban, mihelyt mint egészt fogom fel. Mert min

sarkallik az egész? Lucifer részt követel a teremtésből, hogy megrontsa azt. Nyer istentől két megátkozott fát. Egyik fa segélyével erkölcsileg már megrontá az embert, hanem ő physikailag is tönkre akarja tenni Ádámban az összes emberiséget, hogy ne is szülessék az. Kívánhatjuk-e Lucifertől, hogy ne pessimista színben mutassa neme jövőjét Ádámnak, midőn czélja: kétségbe ejteni s benne ily módon egész ivadékát elölni? Úgy de, mondják, a sötét álomképek tárgyilag is egyeznek a világtörténettel. Ezt tagadom én. Minden tárgyi hűség mellett, melylyel egyes korokat felmutat a szerző, látszik, hogy Lucifer, czélja szerint, a sötétebb oldalt vette. Ez nem a szerző pessimismusa: ez magából a szerkezetből foly így. Téved tehát, ki úgy fogja fel, hogy a szerző a világtörténet egyes szakainak, s általuk az egésznek, hű képét akarta adni, azt mutogatván, hogy nincs haladás az emberiségben, csak szűntelen körben forgás, vagy alább szállás, míg minden a nihilismusba sülyed. Ki egyszerű egész voltában tekinti e compositiót, az tisztában lehet a költő czéljával. „Lucifer az embert teljesen meg akarja rontani; az első embert kétségbeesésig űzve, benne megsemmisíteni összes nemét; ez neki a sötét képek által már-már sikerűl is, midőn a szeretet szava, és isten keze visszarántja az örvény széléről." Ez a mese alapvázlata: innen indúlva kell méltánylani az egyes részeket, és a kivitel sükerét.

De szinte megfeledkezém mostani feladatomról, mely nem egyéb, mint hogy ama jeles mű alkotóját e szépirodalmi társaságba mint tagot, bevezessem. Im itt áll közöttünk: elég rámutatnom: ez ő! Szellemét ismerjük mindnyájan. Ki a gondolatnak, az általános emberi-

nek oly derekas érvényt szerze faji s egyedi aprólékosságba s képzelmi üres játékba nagyon is elmerült mai költészetünkben: annak díszes helye van közöttünk. És így, Tisztelt Barátom, nincs egyéb hátra, mint alkalmi előadással elfoglalnod azon széket, melyre mindnyájunk egyhangú szavazata oly örömest, oly méltán hívta meg az Ember tragédiájá-nak koszorús szerzőjét.

A MAGYAR SHAKSPEARE MEGINDÍTÁSA.

(Jelentés a Kisfaludy társasághoz. 1860 október.)

Tekintetes társaság! Alúlirt bizottságnak a közelebbi rendes havi ülés által föladatáúl tüzetvén t. Tomori Anasztáz úr ajánlata következtében a magyar Shakspeare-kiadás alaprajzát elkészíteni s foganatosítása módjára nézve javaslatát a jelen ülésben előterjeszteni: ennek folytán a bizottság tanácskozása eredményét a következőkben van szerencséje bemutatni.

Mindenek előtt azon kérdés vala eldöntendő, hogyan eszközölje a társaság a költemények fordítását: megbízás által-e, maga keresvén és szólitván föl az e munkára képes egyéneket; vagy fölhívás által a haza íróihoz, hogy mindenkinek alkalom nyújtassék erejét e nem könnyű munkán megkisérteni. Az első mód czélszerűbbnek mutatkoznék, ha attól nem lehetne tartani, hogy a társaság nem talál elegendő erőket czélja fönnakadás nélküli kivitelére; míg a másik módon félni lehet, hogy annyi tökéletlen fordítással árasztatunk el, hogy időnk nagy részét áldatlan művek olvasása- s bírálatára kellend vesztegetni. Mindazáltal a második út előnye, miszerint ismeretlen képesség tűnhet föl, mely a vállalat erélyes folytatását nagyon könnyítheti, arra határozta a bizottságot, hogy a nyilvános fölhívást se

tartsa mellőzendőnek: hanem mindkét módot ajánlja ügyes fordítók szerzésére.

A mi az elveket illeti, melyek szerint a fordítás eszközlendő lenne: a bizottság nem látja czélszerűnek, hogy ez iránt a fordítók előre hosszas, körülményes utasításokkal nyűgöztessenek le. Elég volna annyit mondani, hogy az áttevők alak- és anyag-, vagy tartalomhű fordításra törekedjenek; jambust jambussal, lyrai alakot lyraival adjanak vissza: de úgy, hogy az eszmét, az erőt, a nyelv (különösen szavalati) gördülékenységét apró formai bibelésnek sehol föl ne áldozzák. E szerint nem követelné a társaság, hogy a magán vagy párbeszédek vége — hol Shakspearenál a jambus rímekbe csap — okvetlenűl rímelve adassék; nem, hogy a fordító mindig és mindenütt sort sorral adjon vissza; nem, hogy a lantos idomú részeket ép azon idomban ugyanannyi szótag- s rímmel fordítsa. De megkívánná, hogy az ötös jambus, lehetőleg szabályosan kezelve, megtartassék; sőt azt is, hogy oly darabokban, hol rímes alak az uralkodó (pl. a Midsummernights-Dream), ez alak a magyarban is követve legyen stb. Általában a bírálók dolga lenne, az itt körrajzolt formai határok közt megítélni, vajon a fordítás bír-e annyi benső jelességgel, hogy ezért az alakban némi elnézésre számolhat; vagy szoros ragaszkodással a formához, a szellemet nyomorította meg, mely esetben elvetendő. Óhajtja a bizottság, hogy az áttétel ne annyira azt az olvasót igyekezzék kielégítni, ki az eredeti Shakspeare-el kezében szót szóval összehasonlít s inkább nehézkes fordítással is beéri, csakhogy egy jota se vesszen el az eredetiből; mint inkább azt, ki az angolhoz nem férhetvén, szépségeit a nagy költőnek magyarban kívánja élvezni; s a

színpadot, mely nagy hiányt szenved jó fordításokban. Legfőbb czél mind a háromnak kielégítése s erre törekedni kell, de teljesen elérni csaknem lehetetlen.

Fontos kérdés továbbá, vajon Shakespare, úgy a mint van, sikamlós, nem ritkán obscenus részeivel adassék-e a magyar közönség kezébe. Itt az a kérdés áll elé: teljes Shakspearet akarunk-e, vagy megcsonkított, hézagos, castrált kiadást. A magyar közönségnek becsületére válik, hogy szeméreme érzete még azon szabadságot sem tűrheti a művészetben, melyet nagy írók, festők stb. gyakran vesznek. Aztán a növendék-kor, a hölgyterem, a salon-asztal kiméletet igényel. De másrészt oly lényeges dolog, most, midőn Shakspearet adni akarjuk, nem adni hiányosan, hogy a bizottság nem örömest szavazna egy csonka fordításra. Mert nem egyes helyek, öt-hat sor kihagyásáról van itt szó; egész darabok vannak, melyeket részint teljesen kihagyni, részint úgy meg kellene csonkítani, hogy nem lenne dráma többé. Említsük-e a „Measure for Measure" czímű vigjátékot; melynek noha erkölcsi tendentiája jó, egészen a testi gyönyör s a kéjházak legében foly le? Vagy János király első fölvonását, mely ki nem hagyható a nélkül, hogy a darab tönkre ne jusson. A bizottság tehát azt ajánlja: fordíttassa a t. társaság, más nemzetek, különösen a németek példájára Shakspearet egészen, meg nem csonkítva, csupán arra utasítva fordítóit, hogy részletekben, s hol a darab kára nélkül történhetik, igyekezzenek az ily sikamlós helyeket szelidebben adni vissza s a botrányt a mennyire lehetséges, eltávolítani.

Ezen kérdéssel összefüggőleg szóba hozatott: lefordíttassanak-e a nagy angol költőnek azon darabjai, me-

lyek hihetően ifjúi dolgozatok levén, nagy szelleméhez nem egészen méltók, mint Titus Andronicus, Pericles. A bizottság azon véleményben állapodott meg, hogy teljesség okáért mindazon darabok, melyek Sh. legtöbb kiadásában, neve alatt keringenek, s így a mondottak is, leforditandók. Hogy pedig a közönség az ilyenek megvételétől vissza ne vonja magát: a kiadást oly módon véli a bizottság eszközlendőnek, hogy azon egy füzetben, mely Sh. valamely hírneves darabját tartalmazza, mindig egy másodrendű drámája is adassék, s így az utóbbiak kelete biztosítva legyen.

Tekintve a bizottság, hogy Sh. egyes darabjainak irodalmunkban már léteznek fordításai: e részben oda irányúlt véleménye, hogy ezek közűl a jobbak, ha, és mennyiben írói tulajdon nem forog fönn, átnézendők, kijavitandók s jelen kiadásban fölveendők lennének. Általában utasittatni kívánná a fordítókat, hogy azon fordításokat se mellőzzék segédűl venni, melyek a nemzeti színház számára régebben készültek: mivel ezekben, ha sokszor hibásak s nem elég hívek is az eredetihez, helylyel-közzel oly erőteljes drámai nyelv van, mely az új áttételnek javára szolgálhat.

Kívánatos levén továbbá, hogy az áttétel Shakspearenek minél jobb, s az egyformaságért, ugyanazon angol kiadásából történjék: e czélra a bizottság dr. Delius Miklósnak nagy részben már megjelent, s Eberfelden, Friderichs könyvárusnál folyvást jelenő angol szöveggel s német igen jó bevezetés- s jegyzetekkel ellátott kiadását (melyet Tomori úr már meghozatott, s e czélra hihetően örömest átkölcsönöz) tartja kijelölendőnek; nem rekesztvén ki, sőt óhajtván, hogy a fordítók minél több kiadást s német áttételt vegyenek segítségűl.

A jegyzetekből elég lenne annyit használni föl, mennyi a szöveg értésére múlhatatlanúl megkívántatik; s talán egy rövid előszót minden darab homlokára, mely a darab iránt szükséges értesítést tartalmazza.

Hátra van egyike a legfontosabb kérdéseknek: mi módon gyakorolja a társaság az e vállalattal reá ruházott bírálati jogot és kötelességet. Vajon, ha valakit méltónak lát egyenesen megbízni a fordítással: nem visszás lenne-e annak dolgozatát utólagos bírálatnak vetni alá? Vajon képes lesz-e kebeléből annyi ítészi erőt állítani ki, mennyi ezen bírálásokra szükséges, kivált ha tagjai közűl némelyek, s talán a kik épen bírálni hajlandók volnának, fordítással lesznek elfoglalva. S követelheti-e tagjaitól, hogy e részletes összehasonlítást, napokat, heteket igénylő munkát elvállalják, s díj nélkül teljesítsék? ki, és hány lesz olyan tag, a ki elszánja magát, hogy a fordítást az eredetivel, sorról sorra, betűről betűre összevesse; a hibákat, hiányokat, nem elég sükerűlt árnyéklatokat, s ezer ily apróságot, összejegyezze, kimutassa, a fordítónak javítás végett megküldje, s a javítottat ismét új vizsgálatnak vesse alá? A bizottság, e nehézségekkel szemben, átlátja, hogy ilyes bírálat majdnem lehetetlen. Könnyebb módot kelle tehát keresnie. S ez abban áll, hogy t. társaság nevezne ki tagjai közűl hármat, vagy állandóan, vagy felváltva az egyes darabokra, kik a bírálatban együttesen járjanak el. Összeülvén t. i. egy közűlök olvasná a fordítást, a más kettő az eredetit, s talán annak jó német fordítását, melyet előre is megolvasgatott, tartaná kezében; s folyvást kicserélnék észrevételeiket. Ily módon talán elsiklana egy-két hiba: de arról általános ítéletet lehetne mondani, vajon a fordítás jó-e, kielégítő-e, vagy épen

rossz. Idő és munka lenne meggazdálkodva, s a bírálatban mégis meg lehetne nyugodni. Azon esetre is, ha az áttételt javítás végett vissza akarnák adni a fordítónak, a nem sikerűlt helyek egyszerű aláhúzásával, vagy a gyöngés oldal kijelölésével s egyéb tanácscsal elegendően támogatnák a fordítót.

Ennyi, a mit a bizottság, küldetéséhez képest, a fenforgó vállalat ügyében előterjeszteni szükségesnek látott.

ELŐRAJZ
A SZÉPIRODALMI FIGYELŐ
MEGINDÍTÁSAKOR.

Midőn ez új folyóirat a magyar szépirodalom többi képviselői között megjelen: oly tért szándékozik elfoglalni, mely nálunk ez idő szerént betöltve nincs.

Tekintve az élénk mozgalmat, mely költészetünk mindkét — folyó és kötött — alakú terményei körűl mutatkozik: nem lehet nem örvendeznünk e jelenségen. A lapirodalom terjedése kedvező mértékét nyújtja egyfelől az olvasó közönség gyarapodtának, bizonyítván, hogy mindegyre növekszik azok száma, kik a szellemi táplálkozás szükségét érzik; másfelől új meg új írói nevek feltűnése arról tanúskodik, hogy szépre jóra törekvő ifjaink — talán egyéb munkatér hiányában is — növekedő buzgalommal sereglenek a hazai költészet zászlói alá. De a figyelmes szemlélő azt is veheti észre, sőt nem ritkán a közönségből is hallatszik panasz, hogy e szétáradó terjeszkedés nem áll a mélységgel kellő arányban. Rendűlt vízszínhez látszik hasonlítani, melynek gyűrűi, minél nagyobb kört fognak be, annál sekélyebb hullámot vetnek.

A létező folyóiratok közt egyet sem tudunk, mely feladatául tűzte volna szépirodalmi törekvéseinket foly-

tonos figyelemmel kisérni. Könyv, könyv után jelenik meg, nevek tűnnek föl és el, a nélkül hogy valaki fáradságot venne amazok becsét, ezek értékét csak egy szóval is méltánylani; kivéve néhol egy banalis ajánlatot, mely mi különbséget sem tesz a műremek s a hívatlan együgyűség első gagyogása közt. Ez nem maradhat így: művelt irodalomban nem szabad így lennie. Józan, méltányos, körűlményeinket ildomosan számbavevő bírálat szüksége elútasíthatlan. Írók és közönség érdeke egyaránt kívánja ezt. Az érdemnek koszorú, a tehetségnek buzdítás, a lelketlen kontárságnak visszariasztás kell. S a közönség méltán megvárja az irodalomtól, hogy ez maga tájékozza őt világra bocsátott szüleményei iránt.

E kiáltó szükség az, melyen a Szépirodalmi Figyelő, erejéhez képest segíteni, *elszánta magát.* Gondjai nagy részét áldozza a megjelenő művek ismertetésére. Ez két külön rovatban történik. Elébb minden művet, nyomban a megjelenés után, rövid jellemzéssel mutat be a közönségnek; azután az egy vagy más tekintetben figyelmet gerjesztőkről tüzetesebb bírálatot ad. Egy külön rovatban a külföldi szépirodalom jelesebb tüneményeit fogja bemutatni, kisérve saját, vagy a külföldi tekintélyesb műbírák észrevételeivel.

De ez nem meríti ki programmját. A műérzék fölgerjesztése, ápolása, kifejtése levén a czél, hová a lap irányoz, *elméleti* tájékozásoknak is helyt ad az aesthetika körében. Mindaz, mi a széptan, szépműtan, műtörténet országába esik, tárgya lehet fejtegetésinek. Ez által főleg a készülő s kezdő írókra szándéka hatni, hogy elvégre kihatoljunk az öntudat nélküli naturalismusból.

Óhajtja ezen kívül hazánk tehetségesb iróit egy díszes koszorúba gyűjteni. Költői műveket, (verselt és folyó beszédben), mint más szépirodalmi lapok, rendesen közöl. Sőt e részben, a mennyire lehet és tere engedi, a szokottnál nagyobb változatosságra törekszik. Semmi ága a költői productiónak nincsen kizárva, föltévén, hogy megfelel a művészet igényeinek, és hogy a darab nem igen hosszú. Komoly és víg, pathosz és humor egyaránt édes gyermekei a múzsának; s mi a komolyságot lapunk irányába, nem a közlendő művek unalmas egyhangúságába helyezzük.

És itt szabad legyen írótársaimat, — azokat is, kikhez magán soraim el nem jutottak — csatlakozásra szólítanom fel. Az ő becses közreműködésök tehet engem képessé, hogy szándékomat valósítsam. Óhajtásom az, hogy e lap irányadóvá s mintegy irodalmi központtá nője ki magát. Nem a lap anyagi, — hanem az irodalom szellemi javáért óhajtom ezt. Ha ők engem oly művekkel támogatnak, melyeket példányul lehessen mintegy a serdülő nemzedék elé tartani: elérve lesz czélom, mely az irodalomé egyszersmind. S e szellemi versenyből ifjabb pályatársaim, a jövő reményei, sincsenek kizárva. Nem a régit az új ellenében, hanem az örök szépet az idő gyarlósági ellenében, akarjuk képviselni.

Még egyet. Lapunk szépirodalmi, de nem divatlap. Képeket s egyéb műmellékletet nem igérhetünk, legalább egyelőre. Nem, mintha kifogásunk volna a képek ellen; sőt elismerjük, hogy a szépérzet kifejtésére üdvös szolgálatot tesznek, kivált oly országban mint a mienk, hol oly gyéren találkozni a képző művészetek eredeti alkotásaival. De mi lapunk tartalmára óhajtjuk

irányozni a figyelmet. Nem hiszszük, mit a magyar közönségről itt-ott hallani, hogy ez csupán műmellékletekért pártfogolja lapjainkat.

Álljon itt végűl a rövid *előrajz*, mikép azt eleve néhány sorban összeállítottuk:

Czélja a lapnak a magyar szépirodalom (műpróza és költészet) aesthetikai fejlődését előmozdítani. Eszközli e czélt

I. *Elméletileg:* széptani értekezések, hosszabb, rövidebb tájékozások, fejtegetések által.

II. *Gyakorlatilag:* 1. Szépirodalmi (prózai és verses) dolgozatok közlése által. 2. Szépirodalmi, úgy hazai, mint külföldi termékek egyszerű, vagy bírálatos ismertetése által. 3. Bármely irodalmi jelenség méltatása által, a mennyiben az aesthesis körébe esik. 4. Az által, hogy a hazai irodalmi, főleg szépirodalmi intézetek — minő a Kisfaludy-társaság — működését folytonos figyelemmel kisérendi; valamint a költészettel rokon művészetekre is alkalmilag kiterjeszkedik. 5. Czéljaira, hamikor szükségesnek látja, a képző és hangzó művészetek segélyét is igénybe veszi. 6. Rövid napi híreket közöl a bel- és külföldi társas élet, de leginkább az irodalom és művészet köréből.

A „KOSZORÚ“ BEMUTATÁSA.*)

Ha valakit előkelő díszes társaságban érdemre gazdag férfiú bemutat s ez alkalommal, akár udvari nyájasságból, akár mivel őszinte becsűlését némi túlzás által szeretné egyszerre átönteni a jelenlevőkbe, oly tulajdonokat ruház rá, melyekben az illető érzi fogyatkozását: az ekképen bemutatott nem tudja sokszor, az által követ-é el nagyobb illetlenséget, ha magyarázatba ereszkedik s nagy bajjal izzad elhárítni magáról a mi fölösleges; vagy ha emelt fővel fogadja a nem egészen érdemlett magasztalást. Ily helyzetben volna e lapok szerkesztője, midőn a föntebbi sorokat *módosítás* nélkül kell kiadnia, ha nem érzené egyszersmind, hogy azokban nem csak dicséret, hanem annak kiérdemlésére való buzdítás, nem puszta remény, de *megváró* bizalom, nem annyira díj, mint kötelezés foglaltatik. Távol azért egyfelől minden ízetlen szabadkozástól, más részt ama hegyke elbizottságtól, mely homlok felütve mutatja, hogy elbírna még egyszer annyi dicséretet is: magába száll inkább, s pirúlva mérlegeli, vajon megfelelhet-e a jó véleménynek, melyet felőle bemutatója gerjeszt a társaságban, s a kimondott szó vajon nem költe-é hallóiban olynemű várakozást is, mely a lap mostani czéljait túlhaladja.

Ime, a Koszorú egyszerű alakban jelent meg; egyszerűbben tán valamennyi társainál: erős ok, hogy minden figyelem s követelés fokozott mértékben a *ben-*

---

*) A Koszorú legelső számát (1863. január 1.) gróf Mikó Imre vezérczikke nyitotta meg, a ki melegen üdvözölve e lapot, mintegy jelezte, mit remél attól az irodalom és a közművelődés javára. E bevezetésre volt válasz a fentebbi czikk.

sőre irányuljon. De van-e irodalmunk oly állapotban, hogy bármily kisded koszorút folyvást csupa remek művekből fűzhessen össze? S ha volna is: eltalálná-e mindig és mindenki tetszését, az ízlések s műveltségi fokok különbsége szerint? S hanyadik olvasónak jut eszébe, ha a lap első számait forgatja, a szerkesztői programm: hogy ez *nem igérte, mintha egész irodalmunkat egy varázsütéssel átalakítná,* a mi lehetetlen, hanem csupán *törekvését* fejezte ki, mind szellemi, mind anyagi eszközeivel oda munkálnia, mikép a fejlődés folytonos de *lassú* útján jobb állapotot idézzen elő. Ugrás nincs a természetben, nincs a népek állami, historiai, társas fejlődésében, nincs az irodaloméban se. De hátha a közönség egy részének, mely Minervát készen, pánczélosan várja talán Jupiter homlokából, nem lesz türelme bevárni az organicus fejlődés hosszú folyamát és a csalatottság boszszankodó érzetével hagyja magára, ki, eleinte legalább, alig mutathat többet a jó törekvésnél. Ezek a szerkesztő aggodalmai.

Hanem bízzunk a czél tisztaságában, reméljünk honfi- és írótársaink buzgalmában s mindenek fölött ne veszítsük el hitünket az irodalom jövője iránt, mely hogy minél fényesb legyen: *Úgy adja Isten!*

A MAGYAR AKADÉMIA ÜLÉSEIRŐL. *)

Némelyek, talán e rovat *czímétől* megijedve, hibáztatják bennünk, miért szólunk mi oly *roppant komoly és tudományos* tárgyról, mint az akadémia ülései, *nő*-közönség előtt. Hallottunk legalább ily észrevételt is, a többi megrovás közt, lapunkra. Mondhatnók mentségűl, hogy közönségünk nagy része nő ugyan, de mégsem mind az: iskolák, tanári vagy szerzetes testületek, kaszinók stb. bajosan számíthatók az emberiség ama gyöngédebb feléhez. Egyes előfizetők névsorában is megannyi (ha nem több) az úr, mint az úrhölgy. Azt is kérdhetnők: hogyan leszünk mi *literaturai s ismeretterjesztő* lap, ha semmit, a minek kissé komoly szine van, távolról sem szabad érintenünk. De nem; mi nem hiszszük, hogy e haza leányait épen ne érdeklené az akadémia. Versent áldoztak épületére: ne lenne majd bennök — egy kis kiváncsiság legalább — mi történik abban a szép házban? Én láttam, láttuk mindnyájan a díszes női karzatokat, akadémiai nyilvános ülések alkalmával. Hosszú értekezéseket meghallgattak, meg is tapsolták az előadás élénkebb helyeit. Legyen csak terme az akadémiának, hol a hallgatóság nem két-négyszög ölnyi térbe összezsúfolva ül, hanem illő kényelemmel helyt foglalhat; én a hivő s mondó vagyok, nő-közönség is el-

*) Megjelent a Koszorú-ban. (1863. I. 46. lap.)

ellátogat oda. És ezt nyereségnek tartanám, mindkét részről. A közönség nem csupán annyit tudna az akadémia tagjairól, mennyit a divatlapokban olvas: hogy „bagolyszeműek," pápaszemesek, szundikálók stb. A tagok pedig toilette-jökön kívül arra is ügyelnének, hogy értekezésöket szépen, *formában* adják a nyilvánosság elé, símára fésüljék a nyelvhibáktól, pongyolaságát felövedzzék, itt-ott egy kicsi virágot tűzzenek hajába: szóval, hogy az előadásban, ép annyi tudomány mellett, egy kis művészet is legyen. Így tesznek evvel, például a francziák, s nem mondhatni, hogy alaposságuk nagyon megsínylené.

Aztán mért ne lehetne tudományos ülésekről női közönségnek referálni? Az a bibe: hogyan. X... úr, akadémikus, épen ülésből jön. „Ah, isten hozta, már féltem, elmarad a theáról." *) ‚Az ülés tovább tartott, édes nagysád, mint rendesen, a miatt késtem.' „Érdekes volt úgy-e? Ki olvasott?" — X... úr udvarias ember, elmondja nő ismerősének, ki volt az előadó, miről tartott értekezést, egy pár észrevétele is van a felolvasásra, s hogy azt megértesse, nagyjából a tárgyat is megmagyarázza, tizenöt percz eltelt a beszéddel, s ő nagysága nem mulatott rosszúl, tán okult is egy kicsit. Miért ne lehetne, a mi az életben annyiszor megtörténik, csínyján, módjával megtenni az irodalomban is?

Így például, a legközelebbi ülésben (jan. 5), mely a mathematikai és természettudományi osztályok ülése volt, Kubinyi Ferencz tiszteleti tag olvasta Petkó János levelező tag székfoglaló értekezését. Ha a czímet: *Az*

*) Ebédről, amice. Nem tudja, hogy mikor az akadémiának vége van, akkor kezdődik az *ebéd*.

Szerk.

őslénytani és földtani fő korszakok alapelveiről, egyszerűen ide írom, ez sokakat elijeszt, még inkább, ha száraz kivonatot közlök, a tudomány műnyelvén. De ha azt mondom: az egész arra van alapítva, hogy a *csillagok szerelme* nem csak poétai, hanem tudományos fictio: mindjárt érdekesebb. Az őslénytan (palaeontologia) és földtan (geologia) azt tanítja, vagy inkább mutatja, hogy a mi öreg földünknek, — mely tán millió év óta „forog keserű levében“ — voltak oly időszakai, a midőn állat- és növényfajok kivesztek róla, s idővel mások álltak elé megint. Ezek az őslénytani és földtani főkorszakok. Mi okozta e nagy változást? Értekezőnk nem ily modorban, de körűlbelől ezt mondja. Régóta tapasztalják a csillagászok, hogy az úgynevezett *álló* csillagok némelyike egyszerre különös nagy fényre gyúl, aztán lassanként ismét halványodik, csökken ragyogása, s utoljára jelentéktelen kis csillaggá válik. No már az ily álló csillag, mind megannyi *nap* — hasonló a mi napunkhoz. Mint a virág, mely bimbót hajt, e csillagnap is egyszere megtelik szerelemmel, fénye tüzes, átható lesz, s ilyenkor az izzó szerelem tenger *bolygó csillagot* (planéta) bocsát el magától, olyat mint ez a mi földünk, hogy évezredekig járja körtánczát édes anyja körűl. A napcsillag aztán lassanként elveszti fényét és tüzét, míg az idők végtelenjében újra egy bolygó szülésre teljesedik meg. A faj kiveszési időszakok most már így állhattak elő földünkön. A nap, ez a mi napunk, miután a földet eldobta magától, idő múltával fiatalabb bolygókat is hoza létre, azokat, melyek hozzá, mint ifjabb gyermekei, most is közelébb vannak: a Vénus kisasszonyt és a fürge Mercurt, meg néhány apró csemetét, melyek asteroid név alatt keringenek.

Valahányszor ily alkalommal egyszerre neki tüzesedett: a fény és hőség növekedése, állatok s növények általános pusztulását vonta maga után földünkön, s így álltak elő később új földtani korszakok, szám szerint is (kevés igazítással) annyian, a hány bolygó azóta támadt. — Ez az egész. — Mi volna ebben oly rendkívül *komoly?*

A NŐ-ÍRÓKRÓL. *)

A Családi kör szerkesztője nyilatkozásra hí fel: ha Gyulai Pál *Nők a tükör előtt* czimű novellája e kifejezésében: „Az öreg úr *tudta*, hogy az írónők *nem* szoktak kötni és hímezni" tisztán az öreg úr nézete, s nem egyszersmind az íróé is, van-e kifejezve?

Mielőtt a hozzám intézett kérdésre válaszolnék, meg kell jegyeznem, hogy az idézett hely Gyulainál egy kis különbséggel fordúl elő, nevezetesen így: „Az öreg úr mosolygott, tudta, hogy az írónők *nem igen* szoktak kötni és hímezni" — (Lásd Koszorú I. félév, 103 lap.)

Így visszaállítva az eredeti szerkezetet, igaza van a Cs. K.-nek, hogy e mondat, ha összefüggéséből kiszakasztva s pusztán *nyelvtanilag* vesszük, magában foglalja (vagy nem zárja ki), hogy az író is egy véleményen van az öreg úrral.

De kevésbbé van igaza, ha az egész helyet *elbeszélési műforma* szempontjából tekintjük, midőn az író személyei gondolatát fűzi tovább, a nélkül, hogy saját véleményére tekintettel volna, akár egyez, akár nem a fölvett személy véleményével. Ilyenkor az író, (s gyakran lapokon át) igen határozottan beszélhet, a nélkül, hogy minduntalan odatenné az egyhangú szabadkozást: „X, vagy Y nézete szerint:" de az olvasó mégsem az

*) Megjelent a Koszorú-ban. (1868. II. 189. lap.)

író objectiv véleményét, hanem a szereplő egyén szempontjait találja benne. Legkevésbbé arra való pedig egy ily kiszakasztott hely, hogy, mint az író meggyőződésének bizonysága, tudományos vita alapjáúl szolgáljon, kivált oly íróval szemben, kinek e tekintetben bőven kifejtett nézetei vannak.

Azonban maradjunk a szószerinti értelemnél.

Tehát Gyulai azt mondotta (legalább nem tett óvást ellene), hogy az írónők *nem igen* szoktak kötni és hímezni."

Tegyük fel, hogy a *férfi* írókról tesz hasonnemű nyilatkozatot. Tegyük, például, hogy ezt mondja: „az írók *nem igen* jó gazdák," „*nem igen* ügyes pénzkeresők." Mozdúlt volna-e egy toll, széles e hazában, czáfolatára?

De a Cs. K. szerkesztője szükségesnek látta, e szavakat véve kiinduló pontúl, egy czikksort írni Gyulai ellen, nem is csak az írónők, hanem az egész *nőnem* védelmére.

Azt mondja ugyan, hogy ő Gyulainak nemcsak e mondatát, hanem „általában az írónők elleni nézeteit vette fejtegetése alapjáúl," miket a Szépirodalmi Figyelő-ben és másutt nyilvánított. De sem ama czikksorozatból, sem mostani polemiáiból a Cs. K. szerkesztőjének, nem tűnik ki, hogy azon nézetről, melyet Gy. a nőíróság felől nyilvánított, tiszta fogalma volna.

A Szépirodalmi Figyelő-ben, tudtommal (pedig csak tudnám), senki sem szólott a nőíróság *ellen*, se Gyulai, se más. Egy bírálatban alkalmilag érinti egy író — ki nem Gyulai — de semminemű véleményt nem mond *ellene*, sőt bizonyos tekintetben *mellette* szól. Egy másik bírálatban az mondatik ki csupán (megint nem Gyulai

által) ám írjanak és zengjenek a nők, de ne kívánjanak *kiváltságos állást* szemben a kritikával. És ezt örökké mondjuk, mert különben az irodalom életgyökere lenne megtámadva. *)

Gyulai, több évvel ezelőtt, a Pesti Napló-ban fejtegette a nő-íróság kérdését. Fejtegetése tisztán lélektani volt, nem vonatkozott személyekre, még nem is csupán a magyar nő-írókra szorítkozott. Állítása két pontban foglalható össze: 1. hogy a nőíró vagy művész, mint a világ első rangú költői és művészei példája bizonyítja — nem juthat el a *remekség* azon legfelső fokára, melyen egy Homer, Dante, Shakspeare, egy Phidias, Apelles, Rafael stb. ragyognak: 2. hogy a kik teljes lélekkel szentelvén magokat irodalomra vagy művészetre, a nemök határában elérhető legmagasb fokra feljutnak, azok a történet bizonysága szerint a jelességet többnyire boldogságuk árán vásárolják meg. — E nézet lehet helyes vagy helytelen: de akkor a czáfolatnak erre kell szorítkoznia**), nem, mint a Cs. K. czikksorozata, Gyulait úgy tűntetni fel, mint az írónők, általában a nők ellenségét és mintha az írónőket, talán egyenként is, becstelenséggel illette volna.

A Cs. K. czikksorozatán nem látszik, hogy írójok, Gyulainak föntebb említett fejtegetését akár újra olvasta,

*) Mivé lenne az irodalom, ha *kiváltságot* követelne péld. a rossz írónő *lovagias* tekintetekből, a hazafias rossz író *patriotismusból*, az aristocrata *főrangú* állásánál fogva, a demokrata *egyenlőség* szempontjából, a silány tanköltő *moralis* irányáért, a clerushoz tartozó *palástja* miatt, s kit csupán éhség hajt a múzsák oltárához, a *gyomor* jogai tiszteletben tartásáért! Pedig ennek némely részét már megértük.

**) S erre hivatkozott Brassai ugyanakkor megjelent czáfoló iratában.

akár emlékezetben híven megtartotta volna. Homályos, gyűlölséges és benyomásokra építi czikksorát: mintha Gyulai az írónőket minden alkalommal *sértegetné,* mintha tőlük minden *képességet, erényt* megtagadna, szóval mintha (szomszédaink nyelvén) valóságos dühös „írónő-faló" volna. Mert hogy csak *opportunitás kérdése* lett volna a Cs. Kör-re nézve, mindjárt elejénte (legalább egyik jeles írója jeles dolgozatában) *megtámadni* a Koszorút, — ezt ha úgy volna is, nem illik *hozzám* feltenni és feszegetni.

Még csupán egy pár megjegyzésem lesz.

A Cs. K. szerkesztője felhozza legújabb czikkében, hogy múltkori Önvédelme csak *unalmas alkudozások* után jelent meg a Koszorú-ban. Való. De a t. szerkesztő elfeledé megmondani olvasóinak, mi volt az „unalmas alkudozás" tárgya. Az „Önvédelem" első szerkezete nem kevesebbet kívánt, mint *hallgató elismerését* oly vádnak, mit egy *független* lap sem ismerhetne el. Valóban *unalmas,* hogy ilyet a Koszorú el nem ismert! Mennyivel kevésbbé lett volna unalmas, az egész czikket kereken és azonnal visszautasítni!

Másik azon szabadkozása a Cs. K. szerkesztőjének, olvasói előtt, hogy mostani polemiája *hangját* a Koszorú-tól és Gy. modorából kölcsönözte. Bocsásson meg a t. szerkesztő, de ez állítása — hogy is mondjuk leggyöngédebben? — fordított viszonyban látszik lenni a tényleges valósággal. A Koszorú-ban se Gyulai, se más nem használt oly *hangot* soha, mint ez az övé. Sőt Gy. összes polemiáiban sem található oly *hang,* milyet ő ellenében egy idő óta a legutolsó írócska is bravournak tart fölvenni. Ám ítélje meg az elfogulatlan közönség, mely mind Gyulai czikkeit s polemiáit, mind az ellene özönlő

kifakadásokat olvassa, melyik fél marad inkább az írói illem és tárgyszerű vitatkozás határai közt.

Ha tehát a Cs. K. szerkesztője Gyulairól s közelebb a Koszorú-ban megjelent színházi czikkei felől azt mondja: „szépen odább illant, *nyelvelt,* és *piszkolt* tovább egy sereg írót."

Ha ugyanazokból nem tud más értelmet venni, mint hogy Gy. „egy sereg írót *három héten keresztűl* dorgál és *piszkol.*"

Ha Gy. „edzett vitéze a *kötelőzködésnek, hirhedett* (remélem: berüchtigt) mestere a szónak, ki most is *nyelvében bízott.*"

Ha végre, hogy a többit mellőzzem, Gyulai *kötelőzködik, rúg-kapál, szórja a piszkot jobbra-balra, mint valamely rásott gyermek* (itt hihetően Gy. *kis termetére* van czélzás, mely mindig legnagyobb argumentum ellenei szájában), *ostobának teszi magát-*" stb...

Akkor, megengedjen a Cs. K. szerkesztője, de kétségbe kell vonnom, hogy e „nyelvet", e „hangot", e „modort", ez „ékesszólást" a Koszorú-ból s Gyulainak ott megjelent czikkeiből tanulta volna. Nem! ezek valószínűleg ama női *finomabb írmód* sajátságai, mely egyébaránt, az én bevallott nézetem szerint is, rendes állapotban oly előnyösen különbözteti meg a nő-írókat a férfiak fölött.

Pesten, aug. 19-én. 1863.

Arany János
szerkesztő.

EGY SZÓ, MELY KELL, DE NEM TETSZIK.*)

Az irodalmi központosítás valami fél századdal ezelőtt egyike volt ama föltételeknek, melyektől irodalmunk szerencsés tovább fejlése függött. Azon időben, mikor legjelesb íróink, egy Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi, az idősebb Kisfaludy stb. vidéken laktak és működtek, s az ország szívében Budapesten alig egy pár fiatal ember, Vitkovics, Szemere képviselte a magyar irodalmat, vagy inkább tartotta fel a közlekedést ama távollakók és a központ nyomó és képíró intézetei közt, semmi sem vala kívánatosb, mint hogy az irodalmi emberek lassan-lassan a haza fővárosába tehessék állandó lakhelyöket és onnan hassanak egyesűlt erővel a vidékre. Ez óhajtás nem sokára szépen teljesedésnek indúlt, midőn Kisfaludy Károly, az Aurora és Athenaeum körűl egy nem nagy számú, de a haza legkiválóbb ifjú tehetségeiből alakúlt csoport képződék, s az irodalmi központosítás feladata megoldva, Budapest irányadó fensősége, úgy látszik, mindenkorra biztosítva lőn.

E központosítás, a mi a személyeket és anyagi dolgokat illeti, megvan ma is, nagyobb mértékben, mint valaha, s egyre növekedő arányban. A mivel a vidéki sajtó irodalmunk neveléséhez járúl, az rendszerint nemcsak anyagi tekintetben kevés, hanem szellemileg is

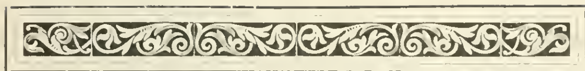
*) Megjelent a Figyelő-ben. (1862. II. 349. lap.)

alárendelt fontosságú. Általában el lehet mondani, hogy alig több az, mint a fővárosinak visszatört fénye, ha ugyan ez utóbbiról ilyes képletben szólhat az ember. Minden erő és — erőlködés a központra siet, innen indúl ki, ide tér vissza minden; úgy hogy a fél század előttihez mérve, nagyon szerencsésnek kellene ítélni helyzetünket. A szépirodalom (mert észrevételeim leginkább erre vonatkoznak) Pesten ütötte fel állandó lakhelyét, innen folytatja újonczozását a haza minden részeiből, minden évben számos ifjú ember „hagyja el apját és anyját és ragaszkodik az irodalomhoz" — a „népességi *mozgalom*" (mint a tizenegy-év emberei nagyon értelmesen (?) s tiszta magyarsággal szokták mondani), hétről hétre gyarapszik, az „író" osztály idestova helyet követel magának Pest városa becsűletes kárpitosai, aranyozói mellett; szóval „numerus sumus, fruges consumere nati" (ha van): „numerus", kik Pesten élnek, Heckenastnál, Emichnél, Vodianernél nyomatnak, személyes érintkezésben állnak az úri és váczi utcza targonczáival: de szellemi tekintetben *központosított irodalmunk nincs.*

Soha ily szanaság, minőt ez a mi *központi* irodalmunk felmutat. Csoportban vagyunk, de az irodalom gyöpét „kiki magának" csipegeti, valamint egy folt ama házi szárnyasokból, melyek őseit a Capitolium megmentői gyanánt tisztelte a régiség. Sehol közös eszme, közös irány, törekvés egy bizonyos szellemi czélra, s e végett csoportulás akár egy, akár másik zászló alá, súrlódások, küzdelem elvekért szellemi fegyverekkel: mind ebből semmi sincsen. Fő gond a megélhetés vagy a mi ezzel rokon; fő erény, mely után kiki törekszik: az élelmesség. Ha olykor egyes apróbb csoportokat

látunk is összeverődni múlólag, nem a rokon irány hozta őket össze, hanem a véletlenség, nem ugyanazon elvek harczosai, csak temperamentumnál fogva összeférő, összesimuló elemek, nem *baj*társak, csupán pajtások. Legtöbb esetben két-három egyént nem a zászló gyűjt együvé, hanem a koncz. Mutass nagyobbat, oda fog tódulni bizonyára. Nincs rajta mit irígyleni, elég sovány a legkövérebb is; és ha méltó a munkás a maga bérére, a szellemi munkás bizonynyal kétszeresen az: de a baj gyökere ott rejlik, hogy a helyzet parancsoló kénytelensége oly versenyt támaszt, melyben a mellesleges járulék lesz fődologgá, az eszköz czéllá; s e versenyt az igénylők egyre nagyobbodó száma, melylyel ama „falat" koránsem növekszik arányban, mind makacsabbá teszi s üzletszerű kapkodássá sülyeszti le. Oda jutunk, hogy még jobbjaink is vagy úszni vagy bukni kényszerűlvék s arra, hogy lassankint hagynak ereszszék előbb egy, aztán más elvöket, mint akadályozó lomot, ha a víz szinén fön akarnak lebegni. Mindenkit űz, kerget a napi forgalom, sietni kell, máskint eltiporják.

TÖREDÉKES GONDOLATOK.*)

I.

Alig van fogalom, melylyel írók és közönség nagy része oly kevéssé jött volna tisztába, mint a nem régiben felkapott, de a divatból már is tünedező népiességgel. Sokan egyedül a nyelvben helyezték azt, s ha ki a pórias szólam utánzásában némi ügyességre tőn szert, épen úgy számithatott jó hiszemű tapsokra, mint az, ki például zsidós vagy tótos magyar beszédben ügyeskedik. Ezen utánzói virtuositás az általánosról a különösre, nemről a fajra szállt le, természetesen; mert minél több a logicai jegy, annál könnyebb az utánzó feladata: könnyebb egy vidéki szójárást, palóczot, székelyt, göcsejit „produkálni" — mint a népnyelvet általában, mely bír ugyan némi közös bélyeggel, de csak tájankint veszi föl ama határozottabb kinyomást, mely a kevesbbé figyelmesnek is azonnal feltűnik. Már a népiesség előbbi szakában hallatszék panasz, hogy ez, vagy amaz írónk mégsem szól az igazi nép nyelvén, nem népies eléggé; igen, mert a panaszló saját vidéke szólamát, különösségeit keresé, s nem találta a népiesben. Az irodalom megérté e panaszt, és a könnyű siker reménye által is csábítva, egyetemes népnyelv helyett a különöst kezdé divatba hozni: megszületett a tájköltészet. Az így felfogott

*) Egyes papirszeleteken. — A VII. számúnak kivételével itt először közölve.

népieshez mások a néperkölcs, a faji különösségek, sajátságok minél szembeszökőbb rajzát követelék, leginkább csárdai világításban; míg nagy rész, költészet örve alatt, józan, életrevaló, tanulsággal vagy politikai bölcseséggel szerette volna tömni a népet. De még azzal sem valánk tisztában, mi hát e népiesdi játék tulajdonképeni czélja: a népnek írunk-e, hogy szellemünk hulladékaival lelki nyomorán enyhítsünk; vagy a művelt osztálynak, hogy városi kényelmében, ázás-fázás veszélye nélkül is, alkalma legyen megismerni a falvak népét. Innen a mulatságos látvány, hogy míg a lyra betyárokkal ivott és tombolt, az eposz, ha olykor megszólalt, a múlt és jelen minden bölcseségét fejébe akarta verni a népnek; a dráma pedig művelt osztályinkkal bámultatá a lókötők szép tisztára mosott fehér-ruháit és erényét.

II.

A *szép* egyátalános; de kifejezése ily általánosságban lehetetlen. Sokat emlegetik, hogy a művészet, különösen a költészet feladata a szépet, az örök szépet így fejezni ki, minden nemzeti különösség nélkül; de ez lehetlen. Az alak, szín, hang, általánosabb természetű, mint a nyelv, mely egészen különös, nemzeti: még is a képzőművészetek, a zene, többé-kevésbbé az általánoson kívül a nemzeti jelleget is fölveszik: hogy volna tehát ez lehető a költészetben, melynek anyaga mindeniknél nemzetiebb? — Nem is igaz, hogy a költészet valaha ily általánosan fejezte volna ki a szépet. A görögökre hivatkoznak: hol van nemzetiebb költészet, mint az övék? — Sőt Homér még népi is. — A rómaiak, igaz, a görögöket utánozva, némileg ön nemzetiségöket megtagadták: de ők sem bírtak ebből kivetközni egészen. Épen ott,

hol a nemzetiséget meg akarják tagadni a classicai örök-szépért, épen ott a virágzás tetőpontja némi visszás mesterkéltségben mutatkozik. A rómaiaknál Virgil, Horácz, — a francziáknál Corneille, Boileau stb. De nemzetiségöket ezek sem tagadhatván meg, mégis mintegy idegen (görög) világba tévén magokat: bizonyos fonákság áll elő a két elem közt. Ily fonákság nálunk is bőven mutatkozott. A mythologiával kaczérkodó Gyöngyösiek, a rómaiskodó latin iskola. Bajza, az örök szép hirdetője, német világba, érzésbe, formákba tette magát, stb. — Szóval az általános emberi — az általános szép, — ha költészetben jelenik meg kivált — nem válhat meg a nemzetitől, vagy oly korcs szüleménynek ad lételt, mely visszássága, fonáksága miatt, ha egy ideig ráerőszakoltatik is a nemzetre, később okvetetlen elfordúl attól, mint idegentől.

A szépnek tehát nem lehet megtagadnia, büntetés nélkül, a *nemzetét;* de a népiesre nem szorúl okvetetlen. — Viszony köztök ilyen forma.

Általános (emberi).
Különös (nemzeti).
Különösb (népi).

III.

Minden *igaz* költészet *ideál.* Az, a mi *reál*nak mondatik, kívül esik a költészet határán. Különbség csak az, hogy a mit ideálnak szokás nevezni, lehány magáról minden időbelit és esetlegest, tisztán akar állani, általánosságban maradni, ezért egyhangú és szűkkőrű lesz; vagy csak olyat és annyit vesz föl az idő- s esetszerűből,

milyet és mennyit évezredek szentesítette hagyományai engednek: innen egyoldalú. Ellenben azon költészet, mely reál vegyületünek mondatik, elfogadja az időbelit, az esetlegest, a különöst (speciale) például: nemzeti, népi, sőt egyénit is, de nem mint *lényeget*, mert akkor megszűnnék költészet lenni, hanem mint formát, melyben nyilatkozik. Ez által köre kitágúl, hangja ezerféle változatot nyer s megszabadúl az egyoldalúságtól. De ha lényegét nem az *idea* teszi, ha a *res* külsejéből belsejébe tolakodik, akkor nem költészet többé. — Van-e anyagibb s testiebb dolog egy *jóllakásnál?* Ha valamely költemény ennek kéjét magasztalja, kétség kívül legvastagabb, konyhaszagú *reál* fog lenni. És Petőfi ezt tette. Mind a mellett a költemény *lényege* nem reál. Humor (tehát szép), s erkölcsi mag (tehát jó) egyesűl benne. A költő jóllakott, most heverni készűl. Pipát kér a fiútól — s ő — a leglomhább, feddi azt lomhaságáért — öngúny. A legyet mással űzeti el füléről. Aztán nézi, ablakon át, hogy a szegény munkás osztály hogy fárad a forró délután; — de becsukatja az ablakot, mert nagy hőség van. Ne irígyeljük e jóllakást: ő tudja, látja, és figyelmeztet, hogy hűslő heverését nem érzi jogosnak, míg mások izzadnak, talán jól sem lakva, a forró napon. Ki mondja, hogy ez eszme nem méltó a költészethez; s ki óhajtaná, hogy P. inkább ösztövér reflexióban mondta volna ki, mint így, a hogy tette? Különbség csak az, hogy ideálista, meglehet, így kezdte volna:

Ültem pataknál
Hűs lomb alatt,
Kelt s tűnt agyamban
Száz gondolat...

IV.

Nyelv. „Junctura nova." — Kicsinyelve hozatik fel, hogy a népies költő készen találja a nyelvi anyagot, a kelmét, nem fejti a nyelvet, csupán a készt használja fel, míg régiebb műköltőink teremték, művelték a nyelvet, különösen a junctura által tették azt nemesebbé, költőibbé. Igaz, nekiek sokat kellett teremteniök, — de ez egyszermind *szabadság* volt, míg a népiesek eljárása *korlát.* Aztán némileg ők is a készet használták, mert idegen fordulatokat honosítottak meg, vagy régies szólást élesztettek föl. — A nép nyelvén költő sem találja azt oly készen, a nép köznapi életében, hanem keresnie kell legalább, meglesni az ünnepélyesb nyilatkozatokat — s a választás sokszor nehezebb, mint a teremtés. — Ha azt szedi föl, a mit a nép minden nap mond, akkor nem fog költői lenni.

V.

AZ ÉSZSZERŰ UTÁNZÁSRÓL A KÖLTÉSZETBEN.

„Poëta nascitur, non fit" — régi mondás, igaz is, ha nem veszszük betű szerint, hanem, mint többnyire a közmondásokat szükség, kellő magyarázattal fogadjuk el. Hogy a költői tehetség isteni adomány, melyet fáradsággal megszerezni nem lehet, csak az vonná kétségbe, ki a költészetet gépies foglalkozásnak tekinti; sőt ez sem tagadhatná meg, hogy vannak bizonyos, velünk született hajlamok, melyek már a gyenge korban mutatkoznak, elismerné, hogy e faragcsáló fiú, kellő kiképzés után, jeles gépész lehet; e másik, ki a szám-

tanban oly könnyen boldogúl, Euclidesnek lesz kitűnő tanítványa s így tovább. Azt mondani, hogy itt minden az első benyomásoktól, neveléstől, körülményektől függ, semmi a születéstől, annyi volna, mint azt állítni, hogy minden ember teljesen hasonló véralkattal, ideg-szervezettel stb. jő világra, tehát annyi mint az egyedi különbségnek — mely a természetben a legparányibb részletekig lehat — megtagadása.

Tehát, poëta nascitur, a mennyiben bizonyos hajlamot hoz magával e világra, miszerint már kicsinységétől kezdve, a dolgoknak inkább a költői, mint prózai oldalát képes felfogni, a rhythmus, az öszhang iránt kitűnő érzékkel bír, míg a gépies pontosságú foglalkozás, a rendnek túlzó egyhangúsága, ellenére van. Ha az ily dispositióval született gyermek, körülményei által, megfosztatik a nevelés előnyeitől, s hajlamával nem egyező életpályára sodortatik, — legtöbb esetben szerencsétlen, a nélkül hogy tudná, miért. Mert nagy önhittség volna, bármely nemzet és kor jeles költőiben, azt hinni, hogy azon nemzedékből, melyhez tartoznak, csupán ők hivatvák a költészet isteni szövétnekét lobogtatni kortársaik előtt. Igen, a körülmény őket emelte e díszes helyzetbe: de százan meg százan lehetnek az ekeszarvnál, a műhelyekben és egyebütt, kik, ha a sors kedvez, épen úgy, vagy jobban betöltendék azon helyet, mint az ünnepelt koszorúsok. Ama bojtár fiú, ki oly keservesen rikatja furulyáját, s órákig elnézi a felhők játékát vagy a folyam siető vizét, szerencsésebb viszonyok közt hírneves költő fogott lenni; amaz élczes falusi vőfélben, ki egész lakadalmas népet mulattat furfangos ötleteivel, a magyar nemzet vígjáték-írója veszett el (s kár!); ama vén parasztjós, ki képzelme szörnyeivel egész vidéket réműlésbe

hoz, a romantica első apostola leendett. Egyik nagy költőnk arczképére hallám e megjegyzést: úgy néz ki mint a falu bolondja — s valóban, fosztassék meg e költő az elemi oktatás minden jótékonyságától, hagyassék magára egy rideg faluban, hol az anyagi lét fentartása vesz igénybe minden erőkifejtést, — nem tudom, ha az élelmesb, gyakorlatiabb, ügyesebb földiek szemében egyéb lesz-e?

És mindennyi a poëta natus. A ti született költőtök talán ama bojtárlegény, kit gazdája elcsapott, mivel a nyáj körűl nem volt szemes; talán amaz élhetetlen paraszt, kinek gazdasága tővel-hegygyel fordúl össze; talán ama babonás öreg, ki minden féle rémdolgokat hisz és regél a kisértetekről, vagy ama kiálló betyár, kit a társadalom eltaszított, s ki a társadalmat eltaszítá magától. A többi nevelés, képezés — s legyen szabad kimondanom, *utánzás*. A legegyszerűbb népdal sem fakad napjainkban egyenest a természetből; a névtelen költő, ki annak lételt ada, már nemcsak születve, de képezve is volt: a népi dalok és dallamok egész tárháza állott rendelkezésére, honnan mintáit vevé. Utánzott.

Aristoteles a költészetet utánzásnak nevezi, de más értelemben. Szerinte az a valónak utánzása. Nem feszegetem e sokszor vitatott tételt, mert nem tartozik czélomra. Csak annyit érintek meg, hogy a valónak ily utánzása még nem meríti ki a költészet fogalmát: ez több annál. Czélja, mint minden művészetnek, a *szép* előhozása, a *szép* pedig (művészi tárgyakban) a *jónak* és *igaznak* kifejezése, de nem *igyenest* (directe) hanem *közvetve*, az *idomban* és *idom által*.

VI.

A DRÁMAI VERSALAK ÉS PÁLYAMŰVEINK.

Néhány év óta az a hiedelem kezd lábrakapni íróinknál, hogy a jambus nem való a magyar drámához. — Azt mondják: 1. ez nem magyar, 2. nem egyez a magyar mondat, hangsúly, szavalás stb. szellemével. — Helyébe jobb volna más valamit állítani, a mi igazán magyar, de versalak lenne.

Hogy nem magyar, igaz. De adoptáltuk. *Minden* idegen versformát ki akarni zárni költészetünkből: ez sülyedés volna. Magam szólaltam fel a magyar versidom ügyében, sürgettem annak rendezését, hol rá szükség van. Szükség van pedig a lyrában, énekre, dalra szánt művekben. — Kevésbbé szükségli az eposz, legkevesbbé a dráma. Ha nálunk eredetileg fejlett volna ki dráma, s vele együtt saját versidom is, mind jó volna. De a drámát is csak kölcsönöztük. A versidomot sem lehet octroyroznunk. A versidom fejlésének története van, nem terem, (mint a magyar építészeti styl) csakúgy *egyszerre*. A lyrában van mire támaszkodni: a népi melodiák: ott tehát csak a meglevőt kell összeszedni, rendszerezni: de a drámában nincs előzmény. Mióta drámánk van, idegen formát használ. Előbb (Bessenyei) a franczia alexandrin, aztán a jambus. Nem lelnénk alapot e versidomnak; ha csak a lyrától nem akarnánk venni, a mi sokkal szaggatottabb, caesurásabb, mint hogy alkalmazhatnók. — Az eposz régi alakja a 4-es alexandrin, szinte nem volna jó. A franczia alexandrin pedig csak oly idegen. — Volna még egy: a *magyar* alexandrin. — De ennek oly sajátságos lyrai esése van, hogy e miatt ismét nem alkalmazhatnók. — Mit hát?

Azonban nem is igaz, hogy a magyar jambus nem alkalmas a szavalásra. Nem a jambus a hibás, hanem a *ki írja.* A magyar mondattal nem csak nem ellenkezik, sőt az 5—5½ szótag igen alkalmas, hogy beleférjen, pótlás nélkül, egy magyar mondatrész. Péld. Vörösm.:

Oh kard, mely őrzéd Kont becsületét,
Ha érzenéd e búcsúbánatot,
Megolvadozna zordon érczed is
Aczél könyekben folynál el kezemből.
Ember, kit ádáz sorsa megtöre,
Társ, kit baráti gyáván elhagyának,
A hős, kinek bajtársit harcz ölé meg,
Ha még ez egygyel bír, nem csüggedez,
Becsületét megvíja, úgy hal el,
Száz béres szolga reszket még előtte
És a halál ijedve száll belé — stb.

ime minden szóban megfért a gondolat, nyújtás, kurtítás nélkül, holott ugyanazon költőnk hexametereiben pótlásra, vagy kurtitásra van szükség:

Régi dicsőségünk hol késel az éji homályban? §
Századok ültenek el. §. S te alattok mélyen enyésző
Fénnyel jársz egyedül §. Rajtad sűrű fellegek *és a*
Bús feledékenység koszorútlan alakja lebegnek.

A *hangsúly* ellenvetés sem igaz. Hogy a hangsúlyozott szó egyszersmind hosszú legyen, azt követelni fölösleges. Igen jól lehet azt röviden pattantani, mégis emelni.

VII.

A ZSOLTÁROK ÚJ FORDÍTÁSÁNAK KÉRDÉSÉRŐL.

A Protestans Egyházi és Iskolai Lap-ban igen ok- és időszerű felszólalás olvasható a protestans egyházi énekek átnézése és részben újra dolgozása mellett, melyhez mindenki szívvel-lélekkel fog járúlni, a ki főleg az erdélyi ref. énekeskönyv sajnálatosan félszeg és gondolatlan összeállítását ismeri. Ott van:

Bethlehem kis város, de nagy,
Mert onnan jött a *főhadnagy,*
Kenyérnek háza méltán,
Mert ott született a manna,
A vén Simeon és Anna
Örűltenek *azér tán.*

stb. stb. Soha meg nem bocsátható az illető gyülekezeteknek és egyházi hatóságoknak, hogy az énekek készítésekor jobb költőinket nem szólították föl közreműködésre, mit bizonyosan készséggel fogadtak volna el, s minek most adandó alkalommal nem is szabad elmaradni. — A magyarországi reformátusok úgy nevezett „új“ énekeskönyvében sok szép ének találtatik, melyek a bibliai és költői kenetet lelkesen tudták összeegyeztetni, s melyektől a nép nem is válna meg örömest. De abban is volna mit javítani; csakhogy a javítás ne álljon felczifrázásból, világi tulipánnal, rózsával, népieskedő affectatióval; s az ott található — sokszor igen talpra esett rímelés ne cseréltessék föl esetlen asszonáncz-kopogással: értem, a milyen világi költészetünket elborítja. Mi olvastunk néhány újabb korban keletkezett vallási

éneket, de megvalljuk, egyikben sem találtuk azon negélylés nélkűli, igaz bensőséget, azon szívből buzgó vallásos érzelmet, a melytől régibb énekeink jobbjai át vannak hatva. „Igazság!“ itt is, mint a költői productio minden ágában: ha ez nincs, akkor a szép szavak árja: csak zengő ércz, és pengő czimbalom.

(Szépirodalmi Figyelő 1861 11. szám.)

A budapesti ref. egyház részéről Arany mint tanácsbíró, 1882-ben a zsoltárok újonnan tervezett szövegét „bírálat és véleményadás végett“ megkapván, a füzetke hátlapjára a következő jegyzetet írta:

Nem vagyok oly helyzetben, hogy olvassak, összehasonlítást tegyek, bíráljak. Az eredeti szöveget kellene értenem, Marot és Beza költői paraphrasisával egybe vetnem, ezeket Molnárral s az új dolgozattal hasonlítnom össze: de a zsidót nem is tudom, a többi munkára szemem képtelen. Részemről azt hiszem Molnárt elég lett volna egészen szokatlan archaismusaitól megszabadítni; mert az ő szövegét a nép már szinte egyenesen Szent Dávidénak tartja, s úgy tiszteli.

A *dicséretekre* nézve sem gondolom, hogy a köznép jobban értené a *felvirágozott*, mint a *bibliai* nyelvet, vagy, hogy a Csokonai-iskola teljes rímeinél jobban kapna toldott-foldott assonánczokon. *Jó éneket írni nincs a mai kor szellemében*, mert vállási ihlet nélkül költői sincsen.

NÉPIES POLITIKAI CZIKKEK. *)

ÖNKÉNYTES SEREG.

„Ha a föld isten kalapja:
Hazánk a bokréta rajta“ —

ezt olvastam valahol, egy nótáskönyvben. Csinálhatta volna így is, a ki csinálta:

Ha a föld az isten kertje:
Magyar nép a virág benne.

Igazán nagy darab földet bejárhat a nap, míg oly szép népet talál, mint ez a magyar fiatalság. Csupa tűz, csupa elevenség, csupa erő, csupa lélek. Csak egy hibája van: fél a katonaságtól.

No úgy hát gyáva, semmirekellő.

Ki meri ezt mondani a magyar népről, hogy gyáva? Ne mondaná azt kétszer a Kunságon, Túron, vagy Szalontán. Megmutatnák neki, milyen gyáva a magyar.

De hát miért oly rossz katona?

Rossz katona? hisz a magyarnál jobb katona nincs a világon. Hisz a széles világ emlegeti a Nádasdi és Simonyi huszárait.

*) A Népbarátja czímű hetilap 1848. évi folyamából. E lap alapításának körülményeire nézve lásd az Önéletrajzot, a Petőfivel folytatott levelezést és az önéletrajzhoz írt jegyzeteket.

A magyar, ha egyszer benne van, olyan katona, hogy keresni kell párját. Csinosság, pontosság, ügyesség, vitézség nála mind otthon van: neki menne a tűznek, a hétfejű sárkánynak, a pokolbeli ördögöknek.

Mégis fél a katonaságtól. Hogy esik az?

Én azt tartom, hogy a magyar legény nem a katonaságtól irtózik, hanem attól a rabélettől, attól a henyéléstől, a mi békesség idején a katonasággal jár. Attól a veszekedett sok sirbaktól, attól a sok haszontalan rekszumkerdájtól, a mivel a szegény katonát éjjelnappal gyötrik, attól a sok kutyagolástól, a mit sokszor ok nélkül tétetnek vele, attól a kolompér-kenyértől, a mivel egyik-másik országban hizlalják, attól a sok német tiszttől, attól a goromba káplártól — attól a .... mit én tudom micsodától: minden egyébtől, csak a hadakozástól nem.

A magyar legény nem oly hamvába holt ember, hogy fát hagyjon a hátán vágni. A magyar legény nem szereti, ha az orra alá piszkálnak. Azért kerüli a katonai rabságot, míg lehet.

De senki ne gondolja, hogy a veszedelmet kerüli oly igen. Felkeresi ő a veszedelmet otthon is. Ritka vasárnap múlik el a nélkül, hogy véres ütközet ne történjék közöttök. Azt látni, azt a bátorságot, a mit ilyenkor kimutatnak! Az ember szíve repes örömében, hogy, ha a haza valaha veszélyben forog, ez a bátor, elszánt legénység meg fogja azt védelmezni.

Igaz lelkemre mondom: a haza csak örűlhet, hogy ily tűzről pattant fiai vannak. Ha seres pohár mellett gunyasztana a magyar a korcsmában, s lesütné fejét, mint a kinek orra-vére foly: kétségbe esném e haza

sorsa fölött. De ha látom ezt az eleven ifjúságot, magamon kívül vagyok örömemben és felkiáltok:

De neked élni kell oh hon,
S örökre, mint tavasz, virulni!

Én még azon sem verem falba a fejemet, hogy a magyar legény csintalanságból imitt-amott egy tinót elbillent. Nem jól teszi, az igaz, vétkezik mind az isten, mind az emberek törvénye ellen, kárhoztatja érte a világ, kárhoztatom én is: de mégis megbocsátok neki azért a fiatali tüzért, a mi benne lakik. Meg vagyok győződve, hogy a magyar legénységnek nagyobb része nem rossz indulatból, hanem csupa csintalanságból teszi azt. Nem fér a bőrében; nem tudja mit csináljon: tennie kell valamit, a mi egy kis vitézséggel jár. Ráveti a fejét, lop. Ha ki nem tudják, talán soha sem lop többször, ha kitudják s a vármegyére kerűl, akkor szégyelletében tolvaj lesz belőle. Ez így megy, legénységen kezdődik s akasztófán végződik.

Ifjú polgárok! A legénykedés szép dolog, mert erőre mutat, de az erő isten ajándéka. Vétek azt lopásra, rablásra fordítani. Gyalázat is azonfelűl. Azt mondják, lássátok, hogy a magyar legény csak lopni tud, sötét éjszaka, mikor más ember alszik; de szembeállani valakivel bátorsága nincs. Ne hagyjátok e szenynyet magatokra száradni!

Azon két-három esztendő helyett, a mit eddig betyárságban töltöttetek, három esztendeig szolgáljátok a hazát. Álljatok be az önkénytes seregbe. Ott mutassátok meg, legények vagytok-e vagy sem.

Hiszen mi az? Három esztendő úgy elrepűl, mint három óra. A ki 17 esztendős, 20 éves korában haza jő, akkor lesz legszebb ifjú korában.

A magyar leány eddig azt mondta: Ehhez s ehhez nem megyek, mert gyáva, soha sem verekedett a csapszékben, soha egy tyúkot sem mert elcsenni.

Ezután így szól a magyar leány: Biz én nem megyek kendhez, Istók bácsi; nem mert kend beállni az önkénytesek közé, s az ólpadláson hortyogott, míg a többi legények a hazáért viaskodtak!

Így fog szólni minden becsületes leány a hazában, s a gyáva legény utoljára feleséget sem kap.

Fiatalok! ti vagytok a haza reményei! Rajtatok függ a haza szeme: mutassátok meg... ne azt, hogy ki a legény a csárdában, hanem azt, hogy ki a legény a hazában!

Elhagynátok-e magatokat . . . elhagynátok-e a hazát?

Nem ti, soha! soha!

(Megjelent 1848. június 11.)

ORSZÁGCZÍMER, NEMZETI SZÍN.

Keserves dolog ez a mienk.

Hogy ne volna az, mikor magyar ember is van, a ki azt kérdezi: hová lett a kétfejű sas, hová lett a sárga-fekete szín?

Hogy ne volna keserves, mikor a magyar ember sem tudja, miért van most a sok nemzeti szín zászló; mit jelent a veres, fehér és zöld szín bokréta; mit jelent

az a czímer, melyen egy felől négy fejér pántlika, másfelől hármas halom kettős kereszttel, tetején pedig korona van.

Csak a sárga-fekete színt, csak a kétfejű sast kérdezik.

Uram, bocsáss meg nekiek, mert nem tudják, mit cselekesznek!

Elemlegetik a régi időket, a Mátyás korát: elsóhajtják a mit nagyapjoktól hallottak: Meghalt Mátyás király, oda az igazság!

Tehát Mátyás király idejében volt igazság?

Pedig nem volt sem kétfejű sas, sem sárga-fekete szín.

Mátyás király idejében a veres-fehér-zöld szín uralkodott egyik tengertől a másikig; a keresztes halom és négy fejér szalag volt az ország czímere. Ez az igazi magyar nemzeti szín, ez az igazi magyar czímer.

Hej pedig akkor volt ám szabad a magyar! Olyan szabad volt, hogy a királyt is maga választotta. Úgy választotta Mátyást is királylyá: az urak Budán a várban tanakodtak; a Duna hátán, a jégen, pedig negyven ezer ember állott fegyverben, nemzeti zászlókkal. Egyszer ezek elkiáltják: Éljen Mátyás király! Az lett meg, a mit a nép akart, Mátyás királylyá lett, nem is bánta meg a magyar, soha.

De a magyar mindenbe beléún végre: beleúnt a király választásba is. Rá hagyta magát venni, hogy a királyság firól fira menjen, még pedig ne magyar legyen a király, hanem az ausztriai német fejedelem. De világosan kikötötte magának, hogy az ország nincs eladva, mint mikor az ember valamely darab földet elád: hanem olyba kell tekinteni, mintha magyar volna az a

német király; a ki az országot nem úgy igazgatja, a mint neki tetszik, hanem a mint az ország törvénye rendeli. Az ország törvényét pedig országgyűlésen állapítják meg, s a királyhoz küldik jóváhagyás végett.

Nyilván ki volt kötve, hogy a király Magyarországot a maga többi országával egybe nem szakaszthatja, egy kaptára nem húzhatja, hanem Magyarország maga igazgatja magát.

Innen van az, hogy a mostani uralkodónk a németeknek, cseheknek: Első Ferdinánd császár; nekünk Ötödik Ferdinánd király. Nekünk csak olyan királyunk, mint Mátyás király volt; s mivel már négy királyunk volt Ferdinánd nevű, tehát elől nem kezdjük, hanem a mostanit ötödiknek mondjuk. Ezt értheti a ki ötig tud olvasni.

No már most: a császár színe a sárga-fekete, a császár czímere a kétfejű fekete sas.

A magyar király színe és czímere az, a mi az országé: a veres-fehér-zöld; a négy fejér szalag, keresztes halom koronával fedezve.

De miért nem volt hát így ezelőtt? kérdi valaki.

Megmondom azt is. A német királyok tanácsadó és fülbesúgói mindig azon mesterkedtek, hogy játszszák ki a kontraktust, a mely mellett a megyar a királyságot átadta. Azt akarták kivinni, hogy mi magyarok mondjunk le régi szabadságunkról, ne legyen külön országgunk, külön törvényünk, hanem elegyedjünk össze német, cseh országgal, mintha soha a világon sem lettünk volna. Ne legyen királyunk, hanem legyen császárunk, s a mit az akar, abba semmi szólónk; egy szóval, felejtsük el, hogy mink is voltunk valaha, s ne legyen többé Magyarország, csak Ausztria.

Azt akarták kivinni: hogy ha kérdik a magyar embertől hol lakik kend földi? azt felelje: „Ausztriában lakom. Az apám Magyarországban lakott, de Magyarország már nincsen.“

„Magyarország szabad ország volt; sok királya volt egymás után; maga szabott magának törvényt: de már az mind elmúlt, nincs Magyarország, csak Ausztria.“

Ezt akarták kivinni a császár tanácsadói.

Meg is kezdték, szépen is előhaladtak benne.

Magyarországnak gazdag kincstára, sok szép jövedelme van, a mi esztendőnként milliókra megy, abból egy fillért sem fordítottak az ország szükségére, hanem azt mondták neki: gyere Bécsbe!

A szegény pénz nem érte fel észszel, hogy neki csak Budára kéne menni, a magyar urak pedig nem sokat gondoltak vele, hát felment a pénz Bécsbe.

Akkor így gondolkoztak az ausztriai császárok tanácsadói: a mely juhnak a gyapja enyém, az a juh maga is enyém. Ha a kamarai és kincstári jószágok jövedelme miénk, kiéi volnának azon jószágok?

Fogták hát, megjegyezték a kamarai és kincstári jószágokat, Magyarország kellő közepen is, császári színekkel és czímerrel.

Minden sóházra, pósta-hivatalra, kamarai, kincstári birtokra, minden magyarországi várra, kaszárnyára, minden középületre kifüggesztették a kétfejű sast, rámázolták a sárga-fekete színt, hogy elhitessék velünk, miszerint nem Magyarországon, hanem Ausztriában vagyunk.

El is hitették a szegény emberrel. Hozzászoktatták az istenadtát, úgy hogy már most csak sohajtoz a kétfejű sas után.

Azonban a császár rosszlelkű tanácsadóit elugratták. A jó császár I. Ferdinánd, minden népének megadta a szabadságot. A mi királyunk V. Ferdinánd, nekünk semmi új szabadságot nem adott, hanem csak a kontraktust erősítette meg, a mit az eleivel kötöttek szép apáink, mikor a királyságot átadták. Kimondta, hogy ő felsége Magyarországnak nem császára, hanem királya; Magyarország Ausztriától független, külön ország; melyet ő felsége külön igazgat, nem német tanácsosok által, mint eddig, hanem magyar minisztérium által, mely Budán lakik, mint Mátyás király idejében. Hogy pedig az ország függetlensége annál szemmel láthatóbb legyen, ő felsége a magyar király, aláírta a törvényt, mely itt következik:

XXI. Törvényczikk. *A nemzeti színről és az ország czímeréről.*

1. §. A nemzeti szín és ország czímere ősi jogaiba visszaállíttatik.

2. §. Ennélfogva a háromszínű rózsa polgári jelképen újra felvétetvén, egyszersmind megállapíttatik, hogy minden középületeknél s közintézeteknél, minden nyilvános ünnepek alkalmával és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó és ország czímere használtassék.

Ott van abban a törvénykönyvben, mely a jobbágyokat iga alól felmentette: meg kell olvasni, és nem kell kérdezni: hol a kétfejű sas, meg a sárga-fekete korlát. Oda van az, a robottal együtt! Soha se ríjunk utána.

(Megjelent 1848. augusztus 6.)

KINEK VAN IGAZSÁGA?

Sokszor láttam magyar embereket üstökbe kapni holmi hiábavalóságért.

Ugyan, atyafiak, mondok, érdemes-e az a gúzs, vagy járomszeg, hogy miatta egymást agyba-főbe verjék?

„Nem azért, uram, hanem meg akarjuk mutatni, kinek van igazsága.“

Ebből azt tapasztaltam, hogy a magyar ember a maga igazságából egy hajszálnyit sem enged, ha vérbe-fagyba keverik is miatta.

A nóta is azt mondja:

Természete a magyarnak
Hogy a jussát nem hagyja,
De ha vele bánni tudnak
Az ingét is od' adja.

De azt kérdheti tőlem valaki: mire való ez az elmefuttató beszéd ilyen háborús világban, mikor egy helyen a rácz pusztít, más helyen a horvát ütött be; mikor minden kovácsműhelyben láncsát kalapálnak, minden faluban katonát irogatnak, és a polgárokat háborúba zaklatják.

Épen azért beszélek. Hadd tudja meg minden igaz magyar ember, hogy a ráczнak, horvátnak annyi igazsága sincs, mint a körmöm feketéje, hanem az igazság és a törvény a mi részünkön van. Mert azt hiszem, hogy ha egyszer a magyar ember tudni fogja, miben áll az ő igazsága, nem hagyja azt, ha a világ minden rácza és horvátja feltámad is.

Nincs igazsága a horvátnak, ha azt mondja, hogy mi a magunk nyelvét erővel reá akarjuk tukmálni, mert hiszen nézze meg akárki az új törvénykönyvben a

XVI-ik törvényczikket, az *c*) betűnél, megleli benne, hogy vármegye gyűlésen a kapcsolt részek (már mint Horvátország is) a magok anyai nyelvét használhatják.

Nincs igazsága az ó hitű ráczнak, oláhnak, ha azt állítja, hogy a magyar nemzet akár az ó hitet, akár más vallást el akar nyomni. Ott van a XX-dik törvényczikk, el kell azt olvasni végig; meg van abban, hogy e hazában minden vallásfelekezet, mely törvény által be van véve (pápista, kálvinista, lutheránus, unitárius, óhitű és unitus) tökéletesen egyenlő, sőt a görög nem egyesűltekről, vagyis ó hitűekről bővebben is szól az a törvény a 7-ik és 8-dik §-ban.

Nincs igazsága semmiféle nyelvű embernek, a ki ebben az országban lakik, ha azt hányja, hogy a magyar nem részesítette őtet minden szabadságban, az új törvény szerint. A ministerium alatt sok mindenféle főfő hivatal van, azokba bevettek ráczot, horvátot, tótot, oláhot, mindenfélet, a kinek esze volt hozzá. De a ráczok és horvátok közűl soknak nem kellett a hivatal, mai napig is ott a helyök, üresen. Az ország gyűlésére csak úgy választhat követet a tót, horvát, rácz, mint a magyar, de soknak nem tetszett választani; hát ki az oka? ki tehet róla? A horvát és rácz helyeken csakúgy köteles a nagy úr viselni a mi a közteherből ő rá esik, mint egyebütt, ez is könnyebbség volna a szegényebbeknek; — az úrbér ott is csakúgy el van törölve, a parasztnyúzó úriszék meg van szűntetve, a papi tized ott is el van engedve, a nemzetőrség fel van állítva: egy szó mint száz, az új törvény a magyar és egyéb lakos közt semmi különbséget sem tesz; a mi nekünk teher, nekik is teher, a mi nekünk könnyebbség, nekik is könnyebbség. Kívánhatnak-e ennél többet?

De avval is ámítják ezeket a boldogtalan ráczokat és horvátokat, de meg az oláhokat is, hogy mi magyarok elpártoltunk a királytól és úgy csináltuk ezeket az új törvényeket. Ezt már máskor is megmutattam, hogy nem való: de nem árt az ilyet többször is elmondani, mert úgy inkább megragad; aztán meg némelyik ember nehezebben érti meg a szót, tízszer is el kell mondani, míg egyszer megfogja az esze.

Nincs igazsága a rácznak és horvátnak, mikor azt mondja, hogy mi állottunk el a királytól. A magyar királytól ők állottak el, és az ausztriai császárhoz pártoltak. V-ik Ferdinandot odahagyták, s I-ső Ferdinandhoz szöktek.

Ez némelyek előtt különösnek tetszik, pedig úgy van.

A magyar nem lázadt fel királya ellen. Ki hallotta, hogy a magyar nemzet fegyveres kézzel ment volna királyára, mint most a ráczok mi ránk, és úgy kényszerítette volna azt valamire? Törvényes országgyülést tartott; mint egyébkor; az országgyülésen hozta, csinálta az új törvényeket; előbb egy küldöttség Bécsbe vitte azokat, akkor helybehagyta ő felsége; azután maga is lejött Pozsonba és szentesítette az egész törvénykönyvet. Hát ilyen a kényszerítés? De meg, miért is kellett volna ő felségét, a magyar királyt annak aláírására kényszeríteni, hiszen abban semmi sincs, a mi az országnak ártalmára volna, sőt oly hasznos törvények vannak benne, melyek ha szép békességben gyökeret verhetnének, tíz esztendő múlva paradicsommá tennék az országot.

Azért mondom, hogy a magyar nemzetnek igazsága volt is, van is, lesz is.

Igazsága volt a magyar nemzetnek, mikor országgyülése az 1848-diki törvényeket hozta. Sokszor el-

mondtam már, hogy Magyarországot Ausztria nem fegyverrel hódította, hogy a bécsi kormánytól függjön, hogy úgy tánczoljon, a mint Bécsben német emberek fújják. Papiroson meg volt az ország függetlensége: igazsága volt a magyarnak, mikor ezt a függetlenséget valóban életbe léptette.

Igazsága volt a magyar nemzetnek királyától kivánni mind azt, a mi a nemzet és ország boldogítására czéloz. Igazsága volt, hogy kivette magát abból a hamupipőke állapotból, a melyben eddig tengődött. Mert, isten az atyám, épen olyan volt eddig Magyarország, a többi örökös tartományok közt, mint a mesebeli hamupipőke a többi testvéri közt; ő dolgozott, futott, fáradott, szenvedett legtöbbet, mégis más ette meg a pogácsáját.

Igazsága van a magyarnak, ha a fellázadt ráczokat és horvátokat a törvény megtartására kényszeríti. Mert a mely törvény minket magyarokat kötelez, őket is kötelezi, s a ki a törvényt áthágja, méltán bűnhödik. A ráczok és horvátok Magyarország törvénye ellen lázadtak fel, az ellen a törvény ellen, melyet ő felsége a magyar király szabad akaratjából szentesített. A ki a magyar törvény ellen fellázad, az a magyar király ellen is fellázad: tehát a horvátok a magyar király ellen is fellázadtak.

Ne mondja nekem senki, hogy a magyar király is azt akarja, a mit a ráczok és horvátok; hogy a magyar király ellene van Magyarországnak. A magyar királynak egyéb kötelessége nincs, nem is lehet, mint az, hogy a magyar korona alatt levő népek szabadságát, boldogságát munkálja. A magyar király Magyarország kárával nem keresheti Ausztria hasznát. Mint magyar ki-

rály arra esküdött, hogy Magyarország szabadságát, épségét, függetlenségét oltalmazza; mint ausztriai császár a többi örökös tartományok boldogítására tett hitet. Ezt a kétféle esküt szépen össze lehet egyeztetni. Kormányozza Ausztriát, a bécsi ministeriummal, mint császár, külön; kormányozzon minket, a magyar ministeriummal, mint király, külön. Egyik se kalapáljon a másik dolgába, egyik se áskálódjék a másik után.

De épen ez a szép igazság az, a mit Bécsben nem akarnak. Magyarországot a többi tartományok szolgálójává akarnák tenni. A ráczot, horvátot ellenünk zúdítják; ha ez nem elég, az oláhval, vagy tán a tóttal is azt teszik. Titkon bujtogatják ezeket, mert nyilván szégyenlik kimondani, mit akarnak. A magyar királyt ellenséges indulatú idegen tanácsadók veszik körűl s arra nógatják, hogy királyi szavát szegje meg, a törvény szentesítését húzza vissza: egy szóval, hogy a maga népét, a hű magyar nemzetet rontsa meg.

Ki nem hallotta volna már a kudarczot, melyet a napokban rajtunk, az egész nemzeten Bécsben elkövettek?

Battyányi és Deák ministereink valami három héttel ezelőtt felmentek Bécsbe, ő felségéhez, e végre:

1. Parancsolja meg ő felsége az országban lévő minden nyelvű katonaságnak, hogy a lázadó ráczok ellen ne csak úgy, ímmel-ámmal, ne csak amúgy tessék-lássék, hanem isten-igazában hadakozzék; mert ha a mi seregünk Olaszországban, Ausztria kedveért harczol, bizony mi is megkívánjuk, hogy Ausztria katonája harczoljon mellettünk, mikor országunkat tűzzel-vassal pusztítja az ellenség. Ez hát igazságos kérés volt.

2. Parancsolja meg ő felsége Jellacsicsnak, hogy az országot megtámadni ne merje; mert ha a horvátoknak valami törvényes kívánsága van, arra való az országgyülés, elvégezi. Ez is igazságos kérés volt.

3. Jőjön le ő felsége személyesen az országgyülést berekeszteni. Ez is igazságos kívánat. Törvényeink szerint a magyar királynak mindig az országban kéne lakni, nem kérünk hát sokat, ha azt követeljük, hogy legalább az országgyülés megnyitására és berekesztésére jőjön le.

4. Szentesítse a törvényeket, melyeket az országgyülés magának a királynak felhivására, felszólítására készített; tudniillik a katonaállításról és adóról szóló törvényeket; minthogy az országnak mind a katonára, mind a pénzre rettentő szüksége van. Ez is igazságos kérés volt.

Azonban a mi ministereinket, ezen négy igazságos kéréssel, a király elébe nem eresztették. Kiket nem eresztettek a magyar királyhoz? a magyar király tanácsadóit! — Kik nem eresztették . . .? Holmi németek, idegenek, a kiknek a magyar király körűl, mikor Magyarországról van a szó, semmi helyük.

Az országgyülés Pesten elúnta a ministereket Bécsből lesni-várni. Aztán meg nem is igen volt idő a várakozásra, mert a ráczok Sz. Tamásnál ugyancsak verték a magyarokat, Temerint, Járeket kirabolták, felgyújtottak, öltek-vágtak, égettek, pusztítottak. Fogta hát, egy nagy deputácziót küldött ő felségéhez, valami 100 emberből állót, hogy tudják meg: széna-e vagy szalma? nézzék meg, hányat ütött az óra Bécsben. Azonban meghagyta a küldöttségnek, hogy 48 óránál tovább ne töltse az időt: ha addig meg nem hallgatják, az azt teszi, hogy nem sok jót várhatnak.

A deputáczió — az egész Magyarország küldöttsége — felment tehát Bécsbe: de a bécsi nem-tudommicsodák megtették azt, hogy csak azért sem bocsátották ő felsége elébe, míg a 48 óra el nem telt. Kötődnek egy nemzettel, mint valami gyermekkel!

Végre csakugyan beeresztették őket. A küldöttség elnöke elmondta a maga mondókáját, egy igen szép beszédet, melyben előadá, miképen az Erdélylyel egygyé vált Magyarország régi hűségéért megkivánja királyától, hogy az ország jussait a nemzettel együtt oltalmazza; annyival inkább, mert az a kettős ország nem fegyverrel hódított tartománya ő felségének, hanem szabad ország, önként adta koronáját ő felsége eleinek, s a tavaszon kelt új törvény csak az ország régi szabadságát erősítette meg.

Előadá, hogy a fellázadt ráczok, horvátok avval dicsekesznek, mintha ő felsége nevében ütöttek volna pártot a törvény és haza ellen.

Előadá, hogy a magyarországi katonaságot a magyar haza ellen bujtogatják, még pedig kik? bizonyosan azok, a kik Magyarország függetlenségét, és a magyar nemzet szabadságát meg akarják semmisítni.

Előadá: hogy pusztítják az istentelen lázadók szegény hazánkat, hogy égetik-rabolják helységeinket, micsoda kínnal végeznek ki ártatlan asszonyokat és gyermekeket; s mikor mindent a legszebb módon előadott, kérte ő felségét:

1. Rendelje haza külföldről azon magyar seregeket, a melyek ellenség előtt nem állanak.

2. Parancsolja meg, hogy a mi országunkban lévő seregek kötelességüket igaz lélekkel teljesítsék.

3. Békéltesse meg a horvátokat.

4. Szentesítse az országgyülésen hozott törvényeket, melyek a haza védelméről szólanak. Mi végett:

5. Jőjön le Buda-Pestre.

Ezek voltak a nemzet panaszai és kérelmei.

Ő felsége pedig ezt felelte:

„Nehezen esik szívemnek, hogy az országos választmány által kifejezett nemzeti kívánságnak — lejövetelem iránt — elgyengűlt egészségi állapotom miatt, eleget nem tehetek.

A törvény javaslatokat meg fogom vizsgálni, s ha azokra nézve valami észrevételem volna, azt senki se magyarázza úgy, mintha a már fennálló törvényeket félretenni, vagy megsérteni akarnám.

Ismétlem, hogy eltökélett akaratom: magyar koronám birodalmának törvényeit, épségét (integritását) és jogait királyi hitem szerint fentartani.

A mi a többi, önök által érintett, pontokat illeti, ezek részint már a nemzet kívánatai szerint elintéztettek, részint a legrövidebb idő alatt, a ministerium útján, nyilvánítani fogom irántok szándékomat.“

Ebben a feleletben koránsem az, és annyi van, a mit és mennyit a nemzet királyától várhatott. Mert, mikor a ház ég, nincs idő halogatásra, fontolgatásra, majd meglássuk-féle igéretekre.

De mindenesetre van annyi, hogy ő felsége a fennálló törvényeket sérteni nem akarja. Tehát az új törvényt sem teheti félre, mert az is fennálló törvény.

Az is benne van, hogy a panaszokat a nemzet kívánsága szerint intézi el, és szándékát a magyar ministerium útján tudatja az országgal.

Hogy esik tehát, hogy Jellacsics ő felsége kéziratát mutogatja, a miben eddigi tetteiért megdicsérik, és báni hivatalába visszateszik?

Természetesen nincs magyar minister neve az írás alatt.

Hogyan esik, hogy Jellacsics vérszemet kap, s nagy sereggel üt be Magyarországba?

Bizony-bizony igazsága lesz a magyarnak, ennek az elhagyott, meggyalázott nemzetnek, ha megcsóválja fejét, neki búsúlja magát, s olyat tesz elkeseredésében, hogy még . . . . .

A többi deákul van.

(Megjelent 1848. október 1.)

FELLÁZADTUNK-E MI MAGYAROK?

A népeknek természet szerint való jussa van a szabadsághoz, épen úgy, mint a halnak a vízhez, a madárnak a levegőéghez, — mert szabadság nélkül az ember nem is Isten képére teremtett állat, hanem igavonó barom.

Ezért a népek, a mint lassanként felvilágosodni kezdtek, mindig jobban-jobban érezték, hogy szabadság nélkül el nem lehetnek.

Minthogy pedig az uralkodók a népek szabadságát soha sem akarták, a népek kényteleníttettek fegyvert ragadni és fegyveres kézzel víni ki a szabadságot, melyet az Isten szívökbe oltott.

Ezt a harczot, melyet a népek az elnyomó hatalmasság ellen vínak, — nevezik forradalomnak.

A forradalom legszentebb harcz, a mi a világon lehet. Mikor egyik király a másik ellen visel háborút, az csak a királyok jusáért történik, de a forradalom a népek jusát víja ki, a hatalmasság körme közűl.

Ilyen forradalom által vítta ki Francziaország a maga tökéletes szabadságát, ilyen forradalmakban küzdenek a bécsiek az ausztriai nép szabadságáért, ilyen forradalom van mindenütt Európában.

Az egész világ két pártra szakadt. Egyik párt a szabadságot akarja kivíni, másik párt a szabadságot akarja elnyomni.

A mi bennünket magyarokat illet, nekünk nem volt rá szükségünk, hogy szabadságunkért, melynek fundamentuma az idei új törvényben van letéve, véres harczokat víjunk.

A mi forradalmunk Pesten, márczius 15-én, nem vérontás volt, hanem egy szép ünnep, a szabadság ünnepe; ezerek meg ezerek csoportoztak össze Isten ege alá, ezerek meg ezerek emelték égre kezeiket, s egy szívvel, szájjal mondák Petőfi Sándor után az eskü szavait:

A magyarok Istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Dicső ünnepe az ifjú szabadságnak! ki hitte volna még akkor, hogy ily nehéz küzdelmek várnak ránk? Kinek jutott akkor eszébe, hogy eljönnek a sötétség fiai és konkolyt hintenek a szabadság legszebb tisztabuzája közé?!

Országgyülésünk ekkor Pozsonyban volt. Az országgyülés fellelkesűlt a szabadságért és meghozta az 1848-dik évi törvényeket. A király szentesítette azokat.

Ennyi volt az egész. Egy szép szabadságünnep Pesten, és törvényes gyülés Pozsonyban. És mégis azt hányják ellenségeink, hogy mi magyarok fellázadtunk! Ezt a hazugságot a boldogtalan királynak is annyira fejébe verték, hogy bennünket lázadóknak tekint, sőt Jellasicsra bízta, hogy bennünket csendesítsen le.

Mindenható Isten! hiszen mi a törvény mellett vagyunk, a melyet ő felsége is aláírt és megpecsételt, hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen mi, a mint az új törvényeket megkaptuk, békességben maradtunk, egy csirkefiat sem öltünk meg a miatt: hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen mi, a mikor a ráczok lázadozni kezdtek, egy darabig csak tyúkkal-kaláccsal bántunk velök, s szenvedtünk nekik, míg csak szenvedhető volt a dolog: hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen mi nem ütöttünk be Horvátországba, hanem Jellasics és a horvátok jöttek pusztító sáska módjára Magyarországba, hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen a tót Hurbánt és Simonicsot, az oláh Urbánt soha sem bántottuk, ők szedtek népet ellenünk, ők ütöttek ránk.

Száz felől támadják meg a szegény magyart, száz felől kell magát egyszerre védelmezni, és a miért magát védelmezni meri, a miért nem nyújtja nyakát a hóhérpallos alá, még ő a lázadó?

Igazságos Isten! ne késsél sokáig.

Hogy merik azt mondani, hogy mi fellázadtunk?...

Hiszen mi a lázadás?

A lázadás nem forradalom. A lázadás olyan alacsony czélú zendülés, mikor a nép az igaz törvény ellen támad.

Lázadás az, mikor a rácz, horvát és oláh felkél a törvény ellen; mikor ostobául felzúdúl a maga tulajdon szabadsága ellen.

Lázadás az, mikor a szentesített törvények ellen a király nevében bujtogatnak; lázadás az, mikor a király serege a törvény ellen harczol, lázadás az, mikor a király nevében törvénybe ütköző parancsok jelennek meg.

Az a lázadás; — nem mikor a magyar a maga régi törvényes szabadságát, nemzetiségét és függetlenségét védelmezi.

A magyar nemzet még ez ideig a forradalom mezején sem állott. Nem tudta ő, szegény, hogy a rácz, az a szerb zsivány, a ki faluit felégeti, barmait elhajtja, vetéseit felperzseli, nőjét megfertőzteti, gyermekeit leaprítja, magát földönfutóvá, koldussá teszi; nem tudta, mondom, a szegény magyar, hogy az a király fogadott embere.

Nem tudta ő, hogy Jellasics a király nevében lepte el haddal az ország egy negyedrészét, hogy a király nevében raboltak veres köpönyeges czigányai, azok a szerezsánok. Nem tudta, hogy mihelyt Budára ér Jellasics, mindjárt viczekirálynak teszik az István főherczeg helyére!

Épen mint az Ezópus békáival történt. Lécz király után vízikigyót adtak nekik!

Nem tudott a szegény magyar semmit. Elővette a törvénykönyvet, nézegette annak elején, végén Ferdinand nevét, s nem bírta elhinni, hogy a király a törvény ellen titkon feltámadjon.

Most felnyílt szeme e nemzetnek. Most látja tisztán, hogy csak egy mód van királyával kibékülni: ha lefekszik és meghal! Egyebet nem kívánnak a nemzettől, csak életét!

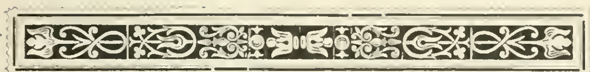
De a nemzet nem fog meghalni, a nemzet megvédi magát minden erőszak ellen, a nemzet nem irtózik a szent harcztól, melynek neve — forradalom.

A nemzet fel nem lázadt soha, de szent jogait és szabadságát, hazája függetlenségét, ha a törvények már semmit sem érnek, fegyveres kézzel, forradalom útján is ki fogja víni.

És a nemzet lázadó még akkor sem lesz!

(Megjelent 1848. november 5.)

BESZÉLY-TÖREDÉKEK. *)

I.

A KÉTABLAKÚ HÁZ.

Azt hiszem, hogy nem egy lesz nyájas olvasóim között, ki megfordúlt Lapisfalván, habár csak mint keresztűl útazó is; minthogy e helység a szolnok-nagyváradi, vagy szolnok-aradi útvonalban, tehát a legjártabb országút szélén esik. Így hát kétségkívül emlékezni fog a sugár toronyra, mely csak néhány évvel ezelőtt épülvén, újdon-új meszeletével, mint egy földbe szúrt faczövek, tűn fel a sík láthatár mesgyéjén, hol az ég a földdel összeborúl. Az országút, mely e torony felé vezet, ma is oly széles, mint valaha, azaz néhol egyenlő kiterjedésű a végtelen közlegelővel, másutt huszonnégy ölnyi távolban futó párhuzamos árkok közé szorúl, de ez utóbbi csak oly helyen történik, hol a jövőmenő, az útban fekvő posvány miatt, máskép a szántóföldekre volna kénytelen kerűlni. Ama gát sem lesz még feledve tisztelt olvasóm előtt, mely félóra hosszan vezet egy mocsáron keresztűl, itt-ott csonka-béna fűzfáktól bámulva végig, melyek, majd közelebb, majd távolabb, egymást *várni* látszanak. E gát, vagy töltés, a harmadévi esős tavaszon sokat szen-

*) Lásd az Előszó végét.

vedett: de a lapisfalvi érdemes helyhatóság már az elmúlt nyáron meghordotta jó buzatermő földdel, úgyhogy jelenleg az ormó, hosszát leszámítva, nem hasonlótlan koporsó-födélhez, melynek gerincze, természetesen, aligha szekérrel járható, de két oldala, le az árok fenekéig, annál dülősebb. Egyébiránt a mi szélességéből hiányzik, az magasságában kárpótoltatott, s ha alapja, egyenes átmetszetben, nem ütné is meg a két ölet: púpján keresztül, négy ölre csak szemmértékkel is bátran tehetni. A mocsáron, tavaly óta, csupán egy helyt kell átgázolni, mert az egyik híd, noha csak nádból rögtönözve, s földdel meghordva, már akkor helyre állíttatott; a másiknak czölöpjei szinte állnak, de deszkái a falu gazdájának múlt évi számadásán kívül, sehol sincsenek. A gazda ugyan, Rátarti Mózes uram, igazolja magát, hogy a már megvett s falu erején hazahordott híddeszkákat az árvák atyja Nyúzó Sándor, „megadom" fejébe elvitette, de ez utóbbi Jó Balázsra hivatkozik, mint a kitől vette az új birkaólához felhasznált épületfákat; ellenben Tikos, a levélhordó, egy pohár szesztől hevülten, azt találta kiejteni, hogy ha Rátarti uramnak hidlása nem volna az istálóban, nem kellene neki a Hosszúgáton levetni csizmáját, — azonban e rágalmat józan fővel visszavonta.

Akármint legyen a dolog, e hídfőt tanácsos kikerűlni, már csak azért is, mert rajta, a fennálló czölöpök s magas part miatt, átmenni lehetetlen. Ez akadályt mellőzve, békén halad a gát, egész a falu *tulsó* végeig, honnan, mintegy dolgát megbánva, visszafordúl, s be a faluba. Nem szükség a nyájas olvasót a helység leírásával untatnom, írva találja azt tulajdon becses emlékezetében. Ott van a szőlőskert, árokkal szegélyezve, mely ember nagyságnyi nádat terem, s a föntebb leírt *Hosszú-*

tóval barátságos közlekedésben áll. A szőlőtövek közt is buján tenyésző nád fölöslegessé tesz minden karózást, s helyben terem a hinár, mely a szőlővesszők kötözésére kívántatik. — Ott van a falu végső háza, a „*strázsaház*" mint ez kopott falán még ma is olvasható, noha födele, mingyárt a 831-ki cholera után, elpusztult, s maga Csubó Ferke is, a híres hétalvó, kit az egész falu *Heverés* gúnyneven ismer, kénytelen volt odahagyni az ajtó- s ablaktalan düledéket. E romtól a faluig ismét legelőn: az úgynevezett „libanyomáson" viszen az út; majd egyfelől vályogvető gödrök, — mint himlőhelyek — lepik el a mezőt, más felől házsor kezdődik, mely fél utczát valaki pihent észszel, bár nem eléggé csinosan, „fél gatyaszárnak" nevezett el. A falu e sugarát újabb telepedők toldták oda, kik sokkal szerényebbek voltak, hogysem a Lapisfalván ember-emlékezet óta divatban levő építésmódtól csak egy hajszálnyira is eltérjenek; e szerint a házak, pár ölnyivel beljebb mint az utczasor, visszavonúlva, a kandiság vádját annyival inkább elhárítják magukról, mert mindnyájan csak egy-egy ablakkal bírnak az utcza felé, s így, ha törpék nem volnának, amaz óriás néphez lehetne őket hasonlítnom, mely homlokán egy szemet visel. Különben az udvarok ép oly puszták és kietlenek, mint ezelőtt voltak, sőt a Buga Márton kerítése, mit az őszszel szomszédai Sós Péter és Faragó Mihály gúnymosolyai daczára, szalmával vegyes utczasárból, mint valamely „kőfalat" lapátolt vala össze, az idei hóolvadáskor egészen tönkre ment. E csekély változást leszámítva, minden úgy van, mint a közelebbi években, s ha a kegyes olvasó, velem együtt, a Lapuközön áthaladva, a Kovács Mihály házsarkánál jobbra fordúl, aztán szíves lesz követni a „nagy csapszékig",

onnan balra a Tót Péter háza megett el, az égett pálinka-házig, onnan vissza vagy száz lépésnyire a falu száraz malmáig s ott keresztűl a Szép Józsep udvarán, ki egészen a *Paptaváig:* azonnal a helység kellő közepén, a torony mellett szedjük fel magunkat.

Említém, hogy a lapisfalvi építésmódnak azon sajátsága van, miszerint a házak fél szemmel jönnek a világra. „Két szem csak kényesség“ szokta mondani, kinek nincs — s a lapisfalvai százados meggyőződés igazolja e mondást. Sőt az öregebb lakosok még a *kinyíló* ablak ellen is ejtenek szót, mely kores divat mindazáltal, az ifjabbak „újságon kapása“ miatt, már csaknem közönségessé vált. „Igen, — hallottam az öreg Jámbor Tamástól, — jobb világ volt másszor, igen; nem kellett ennyi czifraság, igen; az a kinyíló ablak is mirevaló? igen; másszor, ha egy ablakot betapasztottunk a falba, megbírta, míg a ház, igen; ha kitört, hólyaggal vontuk be, igen; de volt is ám pénz; három márjás volt egy köböl búza, igen; egy poltura egy pint bor, igen.“ „Oh édes apám, — felelt Sára, a menye — régen volt az, még akkor a kő is lágy volt; aztán meg ha füst van a házban, vagy gőz, vagy a kotló s kis gyermek alkalmatlanságot csinál, csak ki kell nyitni az ablakot?“ — Az öreg Tamás fejét csóválta s morogva ült félre, mondván, csak látja ő már, hogy elvész a világ.

E szerint, történetünk kezdetéig, az egész Lapisfalván nem találtatott *két ablakú ház.* Ez mindazáltal nem zárja ki, hogy *három,* sőt plane *négy* ablakú is ne volt legyen: de azok „*paloták*“ s épen nem közönséges épületek valának. A jegyző lakása, például, három ablakkal *nézett ki* az utczára, a mennyiben a lecsuszkált náderesz engedte, mely az avúlt épületnek, mint vala-

mely kalap-ernyő, haragosan szemébe volt vonva. A másik „palota“, a tiszteletesé, szakasztott mása volt a jegyzői laknak; de mióta a jegyzőné, isten nyugoszsza, a papné sárga viganóját kisebbítni merészelte, nem átallván ezt mondani a mesternének: „ej no! be kaczkiás az a komámasszony papnéja!“ s a két asszony közt halálos gyűlölség támadt: azon időtől fogva a tiszteletes asszony nem szűnt meg sarkantyúzni férjét, a jámbor Dienes uram őkegyelmét, míg a nótároson valami „istikk“-et nem ejt, mi egy tanuló szobának a házhoz toldatása által nagyban meg is történt, s Dienesné tiszteletes asszony megérte az édes örömet, hogy egy vasárnap délután, felváltva *négy* ablakból vethetett haragos szemeket az átellenes jegyzői lakra. Mosolygasz, nyájas olvasó? a hiúság ördöge falun úgy, mint városon megmérgezi a társas életet, s átkúl fordítja üdvözítőnk szavait: „valahol ketten-hárman egybegyültök, ott leszek tiveletek.“

A ki Lapisfalván ezelőtt tíz-tizenkét évvel megfordúlt, hallhatta hírét egy vásott fiúnak, ki mihelyt szerét tehette, mingyárt a torony és templom körűl csavargott, s majd a legfelső toronygomb bensejéből szedett le verescfiúkat, majd a templom gerinczén sétált végig, mint valamely holdkóros, majd egy kirúgó párkányzaton állta meg az úgynevezett „tótágast“, fővel alá, lábait égnek meresztve; mely műtételei az iskolamester, s később, midőn annak vesszeje alól kikerűlt, a becsűletes tanács részéről, nem egyszer méltó elismerésben részesültek. Mindazáltal ő, sógora Cziba Lukács, a harangozó, kegyéből, kit gyakran helyettesíte, meg-meg visszatért előbbi szenvedélyéhez; miért is a faluban egyszerűen csak „Toronymászó Pista“ lőn a neve, jóllehet apja után

Futó Istvánnak kellett volna mondani. Már, hogy apja, Futó Gazsi, családi jogon bírta-e a *Futó* nevet, vagy csak hivatalos foglalkozása után ragadt rá, ez, míg a jegyzőnél általam megrendelt bizonyítványok megérkeznek, kétséges marad. Ő ugyanis, mióta a jelen öltőbeli ember emlékszik, szűntelen borjúcsordás volt; s ha a lopótökre helyes e talány: „míg él mindig *fut*, holta után mindig lop“ —: ugyanez, legalább első részében, Gazsi bácsira is áll. Mihelyt a nyári nap kelő sugarai megaranyozták a lapisfalvi ócska torony tetejét, azonnal látni és hallani lehetett Futó Gazsit és pattogó ostorát végig az utczán, a mint riogatják az ártatlan veres borjúkat. S az ifjú ökör nemzedék, tanulatlan hevében, ki jobbra, ki balra fut, a hány darab, annyi felé; természetes, hogy Gáspárnak is aztán futni kellett, *mindenfelé*, azaz egymagának annyit, mint a gondviselése alá bízott borjúk *összesen*. E minden nap megújuló testgyakorlat nem engedé elpohosodni a serény férfiút, ki épen azért öreg koráig „vékony pénzű“ marada, nem mintha pénz *véknyan* lett volna körüle (ámbár ez is valószínű), de, mert köpezössége sokban hasonlított ama vékony ezüst pénzekhez, milyenek I. Ferdinánd korából gyakran találtatnak a földben. Mintha most is látnám, konya és rőtszínű kalappal, sovány, vöröses arczczal, ritka nyúlbajuszszal, kifordított rövid bundában, mely térdéig sem ér, azon alól madárhúsú vékony lábszáraihoz szorosan odafűzött bocskorban, versenyt futni az „erkölcsös“ borjúkkal s pattogtatni viszhangzó ostorát. De fájdalom, a múlt nyári cholera, annyi jelesekkel együtt, őt is elragadta.

Fia, Toronymászó Pista, eredetileg arra volt szánva, hogy kárpótolja a veszteséget, mely egykor, apja kidöl-

tével, a falut érni fogja. De Istók öcsém kényelmetlennek találta, minden isten-adott hajnalon, a harmat csillogó gyöngyeiben áztatni kérges bocskorát, s apja mellett a bojtár és kuvasz kötelességeit végezni egy személyben; azért sógora Cziba Lukács pártfogására támaszkodván, csakhamar eloldá a kereket s harangozóbojtárnak csapott fel; mely minőségben, a torony híves-szellős ablakából, kevesebb fáradsággal, szintoly széles, vagy még tán szélesebb *kilátásai* nyiltak, mintha csordás maradt volna. Ekkortájban történt, hogy a lapisfalvi község, használván az 1836-ki törvény által kiterjesztett szabad bíróválasztás jogát, Borsos uramat választá meg egy szívvel-szájjal, ki, mint szigorú erkölcsű, feddhetlen életű, a mellett nem tökkel-ütött ember, közbecsülésben állt vala. Nem csekély érdeméűl rovatott fel az is, hogy a „rúgott" tanácscsal, kik húzamos időn keresztűl mintegy belé-hájasodtak volt már a bírói s esküdti székbe, legkisebb rokon-, sógor-, vagy komasági viszonyban sem állt, és nem egyszer kelt ki azok visszaélései ellen. De a következés megmutatta, mennyire csalódott a nép Borsos uramban, kit alig félévi hivatalkodása folytán már *„Heródes"* névvel tisztelt meg, s nehezen várta a „Mindszent" napot, hogy szabaduljon zsarnokától. Ez ugyanis nemcsak a számadási és adóhátrányokat utolsó fillérig behajtotta — ürügyül adván a bő termést, — nemcsak mindenféle vízvezető árkokat ásatott keresztűl-kasúl a helységben: hanem a régi templomot is, hét egész lábnyival, feljebb s boltozat alá vétette, a tornyot kijavíttatta, új tetővel czifráztatta föl, s mindezt koránsem a maga, hanem a falu erején! Régi számadásokból kinyomozta, hogy a rozzant templom újból építésére, Csontos uram bírósága óta, ki az 1817-ki

nagy szükség idején viselte a bírói pálezát, négy ízben vettetett nagy mennyiségű tégla a falu és egyház költségén; s miután e kazal téglákból annyit sem talált, mennyivel egy diót megtörhetne, nem elégedett meg egyik vagy másik „benforgó“ személy feleletével, hogy: „elpusz*tulódott* az!“ — hanem vallatás, nyomozás, esketés útján kisütötte, hogy részint Nyúzó uram, az árvák atyja, hordatott el új kéményéhez pár ezeret, részint Balog Miklós, a volt törvénybíró, állott jót vejeért Faragó Mihályért öt ezerig, ki azt az „új űlésen“ épült házába falazta be, a vályog közé; részint jegyző úr adott el, utólagos jóváhagyás reményében, tíz ezret a helybeli zsidónak, s árával *épen most* akart beszámolni; szóval, hogy a téglát hordta boldog boldogtalan, s még a szegény Tikos, a levélhordó is, vitt el abból egy katlanhoz valót, bár ez könybe-lábadó szemmel bizonyozta, hogy abban, mit ő elhordott, egy se volt nagyobb, mint a fél ökle, s így épülethez már úgy sem lehetett volna használni. De a „Heródes“ Nyúzó uramon kezdve Tikosig minden embert azzal fenyegetett, hogy, ha a tégla, vagy ára, meg nem lesz, széthányatja épületét, s így mire kitavaszodott, annyi tégla állt a parochia udvarán, hogy a templom újításhoz bátran hozzá lehetett fogni. Ily „vérrel-bottal“ épült fel az isten hajléka Lapisfalván; nem csoda hát, ha a templomjáró öreg emberek eleinte pár évig nem is akartak abba a „czifra“ templomba menni.

Ha kérdi, szíves olvasóm, mikép függ ez össze hősünk történetével, kit Toronymászó Pistában már is sejdíthete: egyszerű és rövid a felelet. Mivelhogy István gazda, mint említők, épen a harangozói pályára képezte magát: alkalma lőn a templom építésnél az első tégla

letételétől az utolsó zsindely-koczczanásig jelen lehetni. E körülmény döntő hatással bírt egész életére. Eleinte csupán téglahordással foglalkozék, nem ugyan túlbuzgóságból az ekklésia iránt, melyhez, harangjain kívül, nem nagy vonzalommal viseltetett, de mint műkedvelő napszámos, ki néhány garasért egyik-másik özvegyasszony helyett a rájok szabott közmunkát szívesen elvállalta s így némi tőkepénzre is tőn szert, mely nem a „Dárius kincse“ volt ugyan, de neki oly soknak tetszett, midőn a déli pihenő órában, avúlt szűrén leolvasva, számlálgatta a kövér *susztták*okat! De miután Prámer urat, a Sarkadról hozott építőmestert, legényei kezdék elhagyogatni: Pistának mind több alkalom nyílt a „mojterbe“ mártani kanalát. Az eset körűlbelűl ez. Prámer úr, hírneves építő egyéniség, nem csak Sarkadon, hanem ottan körűl egész Okányig és Vésztőig, egy gyulai kőmíves kijátszásával, megalkudta a lapisfalvi torony építését 5649 forint 37 és fél krajczárért váltó pénzben, oly módon, hogy az összeg ne egyszerre, hanem részenkint, a hogy és mikor az idő és a munka haladása kívánja, fizettessék le. Az idő úgy kívánta, hogy a pénznek mintegy felerésze *előre* leszámláltassék, mert különben a *vadréti* templom építése, melyet Prámer úr tavaly be nem végezhetett, fenakadást szenvedett volna; másik fele, az állásgerendák beszerzése végett, szükségessé vált, hogy a lapisfalvi toronyhoz kezdhessen; s bár mily eszélyes ember volt különben a bíró, Borsos uram, egyszer „benne lévén“, úgy vala kénytelen járni, a hogy Prámer úr fújta; s mire észrevette magát, nem volt Prámer úrnál egyéb biztosíték, mint ama 37 és $^1/_2$ krajczár, mely, apró pénz hiányában, fizetetlen talált maradni. A munka, mindamellett, szépen nekiindúlt: Prámer úr

oly erős hat legénynyel állított be Lapisfalvára, hogy bármelyik őrvezető káplár sem különbekkel; s bíztatta magát, hogy oly hamar felfúja az épületet, mint egy hólyagot. De az első legény, mingyárt a munka kezdetén, összepörölt vele, mert jobban akart tudni hozzá, mint mestere, Prámer úr; noha ennek véleménye a helybeli kovács és a kisbíró Csorba Samu által is helybehagyatott. A többi legények egyelőre belenyugodtak volt, hogy Prámer úr hetenkint csak félbéröket fizesse ki, felét pedig a munka bevégzése után egy összegben adja kezökbe; de miután egy részről megsejték, hogy a többször említett Prámer úr a helységtől már minden pénzt kiszedett, más részről a bor ára, mely itczénként eddig csak hat krajczár volt váltóban, most egyszerre nyolczra emelkedék: egy délyesti órán úgy vágták a mésztartóba kanalaikat, hogy a csípős folyadék egyenesen Prámer úr szemei közé loccsant. Mindazáltal Borsos uram közbenjárásának sikerűlt a pártosok közűl vagy kettőt, a sete Mihályt, s a nagyfejű, szőke, borzas hajú, kancsi Vendelt kiengesztelni, — a többi úgy elment, mint a tavaszi hó. Ez napságtól fogva nem egy kövér csepp gördűlt alá magának Prámer úrnak is ripacsos homlokán, kénytelen lévén saját műértő kezeivel támogatni falhoz a meszes ölmérőt, s domború hasával görnyedezni a „habarcs“ után. Így történt az, hogy Pista segédnyújtása, majd egy tégla helyre igazításában, melyet a kancsi Vendel ferdén állíta, majd a vízmérték odaillesztésében, ha az Mihálynak „nem esett kezére“, — szívesen fogadtatott. „Ez a kölök született kőműves; a kis körmét sem adnám értetek, ti nagy szamarak!“ mondá ilyenkor Prámer úr; a mi természetesen nem kissé nevelte Pista önbizalmát.

Gyarapodék hát István öcsénk az ismeretben. Jó szemmértéke s ügyes keze lévén, hamar elsajátítá a falrakás minden csinját-binját, s mire az építés be lőn fejezve, már mint *első* legény szerepelt Prámer úr oldalán, a mennyiben *második* nem létezett. Ugyanis a kanesi Vendel, megirígyelvén a húsvágó Lőrincz boldogságát, ki a templommal szemközti mészárszékben felaggatott birkaczombok közűl, szemébe piroslott, — ehhez álla be nyúzó legénynek; Mihály pedig, Prámer úr biztatásait a fizetésre nézve megúnván, mesterének sötétzöld vasárnapi bekesével világlátni ment. Ekkép Pista akár első legénynek, akár utolsó inasnak tekinthette magát; sőt Prámer úr, ha jó kedvében volt, vállait megveregetve szokta mondani: „Te Pista, te Pista, jer hozzám inasnak, két év múlva felszabadítlak, engem üccse! felszabadítlak.“ És bár Pista nem tudá, hogy Prámer úr ez igéretet aligha teljesíthetné, a mennyiben ő ugyan a C betűt ismerte, de őt egy *czéh* sem ismeré el tagjának: szépen megköszönte, s nem vállalta, győzvén benne a szülőfölde iránti szeretet. Ha majd egyszer, üres időm lévén, rávetem fejemet, hogy a Prámer úr történetét megírjam: akkor ki fog tűnni, mily erejére esett a lapisfalvi templom bevégzése ezen derék férfiúnak. Midőn még fele-munka hátra volt, már panaszkodott, hogy a szegődség szerinti öszletből egy fillére sincs; átkozta magát, hogy oly olcsón felvállalta, folyamodott kárpótlásért, s felfogadta, hogy soha, de soha míg él, több templom építésbe még csak kanalát se mártja; e mellett, az egész falut eláraszta kontóval, hitelezett csapszékben, mészárszékben, boltban, mindenütt; s annyi adósságot hagyott hátra, hogy elmenetele után a lapisfalvi ekklésia egyszerre több száz forinttal gazdagodott, minthogy a

hitelezők oda ajándékozták követeléseiket, melyeknek behajtásához legkisebb reményök sem volt. Ily körűlmények közt képzelhetni, mily jól esett Prámer úrnak a Pista ragaszkodása, ki úgy szólván, keze-lába volt, és — harangozói jövedelméből tengetvén magát, — *semmi* bért nem követele.

Mindazáltal, kettejök közt, így is Pista részén volt a nyereség. Mert Prámer úr, folytonos zaklatással gyötörve, legény-, pénz-, idő- s türelemből kifogyva, a Lapisfalván töltött nyarat teljességgel nem írta oda, „hol boldog évei följegyezve vannak," mint mondja Petőfi; ellenben Pista oly tőkére tett szert, mely a borjú csordásságtól kezdve, föl, a harangkötélig bármelyik falusi „hivatallal" fölért. Nehogy pedig az állítással a sulykot messze vetni láttassam: ihol közlöm a lapisfalvi magistratus évi fizetését, az 1838-ki bírói számadásból hitelesen kivonva:

1. Öregbíró fizetése rforint 20 vezéd.
Item, . . . csizma, új . . . 1 pár.
Item, . . . csizma fejelés 1 pár.
2. Törvénybíró fizetése rft. 8 vezéd.
Item: . . . csizma, új . . . 1 pár.
3. Bírák uraimék fizetése,
fejenkint csizma . . . . . 1 pár, a helység bőréből.
4. Árvák atyja fizetése rft. 5 vezéd.
Item: csizma . . . . . . 2 pár, az árvák bőréből.
5. Kisbíró fizetése: *készpénz:* a mit az uraságoktól kap.
Item: katona szálláso-
láskor naponkint . . . 1 itcze bor, a helység kocsmáján.
6. Ármás legények fizetése — —

Minden újházas fiatal ember, 25 rft vagy 25 pálcza büntetés terhe alatt köteles az úgynevezett *ármási* hivatalt, avagy szolgálatot esztendeig ingyen viselni.

7. Bakter fizetése . . 2 fr. v. cz.
Item, minden kéménytől $^1/_4$ véka búza.
8. Harangozó fizetése (Vide: bakter).

Ezért a kéményeket is tartoznak kotrani.

(Tovább nincs.)

II.

Egy locsogós februári délután, 18..-ban, négyesbe fogott gyékényfedelű kocsi állt meg a debreczeni főiskola nyugoti kapuja előtt. A szénaülésről, ott hagyva már kopottas, ó pergamenszerű irhás bundáját, egy zömök, piros-pozsgás, középidejű férfi hámlott ki, sötétkék, magyar dolmányban, mely nem látta szükségesnek deréknál alább nyulni, mivel ottan hasonló színű, mérsékelt zsinórzatú nadrág váltotta fel, széles karamú, a népi viselettől fordított bödön alakú teteje által elütő félmagas kalapban; s miután a csatlós-pálcza segélyével földre jutott, elébb a nehéz szőrkalapot emelinté le fejéről, s mi közben ásító bámulással nyelte be a főiskola harmadfél emeletes homlokzatának aesthetikai szépségeit, hosszú barna haját a benne lakó görbe fésűvel hátra simogatta, egyet rántott derékszíján, s intve a kocsisnak, hogy kövesse, az ácsorgó múzsák közt útat háríta magának a kapu-üregbe.

Az őgyelgő fiatalság, egyéb látnivaló hiányában, mintegy félóráig élvezhette a kocsi szemlélését. A bámész sereg nem apadt, csak folytonosan felfrissűlt, mint a víz, melynek szabad mozgása van, régiek eltűnvén, újak nyomúlván elő. Egy kocsi az iskola kapujában, ha nem is rendkívüli eset, mindig képes a tanulónál némi érdeket költeni. Először a változatosság: hogy a hol rendesen

puszta ürességet, vagy hosszú kalapban, fekete szoknyában járó-kelő hasonmásaikat szoktak látni, most valami egyéb tárgy vonja magára figyelmöket. Továbbá a mohó képzelet is elkezdi játékát: felűl a bakra, megsuhintgatja az ostort a négy pej fölött, kiereszti a gyeplőt, azzal haj rá! szűnnapokra vagy legatióba, hogy szintúgy porzik belé az út. Mindazáltal nem akadt közülök eléggé vakmerő, vagy pajkos, ki a phantasia-beli útazást, habár kisebb mérvben, csak egy fordulattal a nagy templom körűl, valósítni akarta volna. Megelégedtek a puszta szemléléssel, s néhány észrevétellel kocsi, ló, szerszám stb. felől, még Bagoly Peti is, a sebes nyelvű noviczius, elégnek tartotta felugrani egyszer a kocsis helyére, s ostort gyeplőt ragadva, úgy tenni, mintha hajtani akarna.

— Tóth uramat viszik tanítónak Bakszélre — monda most egy újon érkezett kopasz szájú fimúzsa, kinek szája az örök mosolytól egészen a füléhez szokott.

A „Tóth uram“ kiáltásra élénk derű futotta el a jelenlevők arczát. A hosszú, bamba képek egyszerre megrövidültek, s fodrosan játszó vonásaikból kitetszett, mennyire érdekli őket ama név viselője.

— Hát nem itt hal meg, a collegiumban? kérdé csodálkozva egyik.

— Képzeljétek Tóth uramat, hosszú öltöny nélkül! szörnyűködék a mellette álló.

— Talán még meg is házasodik! kiálta egy a kapuszögből.

— Nem megházasodik az, — *férjhez megy!* igazítá ki a negyedik, mire általános kaczaj recsegett. Annyira talpraesett éleznek találták, hogy Tóth uram férjhez megy....

III.

LÁTOGATÁS EGY BARÁTOMNÁL.

Tudja-e tisztelt olvasóm, hol van Pesten a Magdolna-uteza? A Józsefváros ellapúló szélein keresse, hol az építkezési ösztön semmivel sem rátartóbb mint Kerepesen, vagy Bugyiban, honnan bevándorolt. Ide még nem hatott el a háziúri intézmény, e modern kiskirályság, mely messze túltesz a mi hajdani pusztai basa-rendszerünkön. Selejtes házikók, nád vagy zsupfedéllel, utczasorba állítva, két ablak az utczára, sem több, sem kevesebb, két szoba, egyik innen, másik túl a konyhán, pünkösdre egy kis meszelési luxus: deszkás rozzant udvartáj holmi szerszámfákkal, vagy zöldséges kert árnyéktalan murok-ágyai, néhutt egy öreg akácz, dísze udvarnak és utczának, vasárnapi kiülő pad: imhol képe a nagy, a szép Pest azon részének, hová olvasómat vezetem.

Azaz csupán magam megyek. A hosszú stáczió utczán, melynek semmi politikai változás nem talált magyarabb nevet, végig haladok. Látom a calvariát, kőszentjeivel s térdeplő Magdolnáival. Meglábolom a szőlőhegy-uteza bokáig érő fövenyét. Onnan kifordulok a Magdolna-utczára. Már érzem a gyepszél üdébb levegőjét: azaz a széna- és baromvásár, a temető-környék fölvert homokját, a légszeszgyár füstjével összekeverve. Megállok a kétablakú házacskák egyike előtt. Az utczabeli gyermekek nagyot bámulnak öltözetemen, s ebek concertje üdvözli jöttömet. Még egyszer rá tekintek a kapufélen kiszegezett házszámra, s az udvarba nyitok.

Itt lakik az én barátom, Jakab János, elvonultan a világtól, mint névrokona Jean Jacques (Rousseau). Valaha költői ambitiója s már egy kis neve is volt. Ama háládatlan tehetség osztályosa volt ő is, mely egy-két jó műben nagyot igér, azután évekig meddő marad, ellustúl, kimerűl. Hajdan egy-két verse általános figyelmet ébreszte neve iránt, mely nem Jakab János volt, hanem álnév. A költemény szívéből buggyant, de kibuggyant egyszersmind. Hosszú időközökkel egymásután öt vagy hat művecskéje csillant fel az irodalmi nagy-világban. Mindenik tetszett. A szerkesztő megcsillagozta, s valamelyik akkor élő első rangú költőt sejtete az álnév alatt. Azután hosszú hallgatás lőn. Senki sem tudta, mi lett a húrból, mely amaz édes hangokat zengé vala, mi lett a szívből, harmoniás fájdalmaival. Szellő hoz néha tördelt hangokat valami távol zenéből: ki nyomozná, honnan jöttek, hova tűntek!

A költőnek híre-pora sem volt már: de Jakab János, az ember, ott görnyedt valamely külvárosi irodában. Reggeltől késő éjig tartott a munka, ...

FÜGGELÉK ÉS JEGYZETEK.

I.

„A magyar népdal az irodalomban" czímű tanulmány tervvázlata, Arany saját följegyzése szerint, a következő volt:

I. Előtörténet.

a) A „Pannónia Megvételét" tárgyazó ének csak részben népies. Anonymus töredékei is. Alliteratio a formában.

b) „Mátyást mostan" — a templomi énekhez húz. Alliteratio.

c) Vitéz Oláh Gerő dala. — A török renegát. — Az adhortatio mulierum: — népdali tekintetben. Szóval a névtelen, ez időbe tehető lyra. — Mohácsi dal. — Kurucz dal. — Kádárének, halotti búcsúztató modorban.

d) Tinódi, Balassa, Beniczky, Molnár Albert, Zrínyi. Szóval: az írók a XVI. és XVII. században.

II. Átmenet.

A XVIII. század írói. Amade, Faludy. — Ányosnál a népdal hangja. — Horváth Ádám; *a magyar* dal fejlődése, mely közép a népdal és idegen hangú lyra közt. — Névteleneктől is. — Csokonainál a *dal* és a *paraszt dal* (objective), öntudatosság. Kazinczy objectiv népdalai.

III. Új aera.

Egészen öntudatos népdal-költészet. Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Czuczor. — (Az idegen elem). — Petőfi. Azóta hanyatlása az objectiv népdalnak.

———

Első időszak. Öntudatlan, nyelvkénytelenségből s általános dalösztönből vegyűl népi elem, népi hang, a magasabban tartani száudékolt költeménybe. Amadeig

Második időszak. A dal formáját keresi az író, az idegen példa vagy nagyon idegen neki, vagy nem képes mozogni benne, s a népdalhoz hajlik, fél akaratlanúl, fél öntudattal. S ebből:

Harmadik időszak. Bizonyos műveltebb faja az iskolások dalának keletkezik, mely a sajátképi népdaltól elüt. Amade. — Ányos. — Költők kivételesen *leereszkednek* a népdalhoz.

Költők a népdalt objective, mint *genre-t* kezdik művelni, — a népet *magukhoz* s a műköltészet felé, *emelni* akarják.

Negyedik időszak. A költő, leereszkedés és fölemelés nélkül, az igazi népdalok hasonlatára akar népdalt szerezni.

Tehát:

1. A nép-elem, mint önkénytelen vegyülék.
2. A nép-elem mint a dalformához nélkülözhetlen segédeszköz. A nemzeti dalforma alakulásának kezdete.
3. A nép-dal tárgyiasan, mint *curiosum*, — melyhez a költő *leszáll.*
4. A nép-dal tárgyiasan, mint genre, melyet *emelni kell.*
5. A nép-dal, tárgyiasan — néha alanyiság maszkjáúl is — tisztán, mint műforma.

Hanyatlás: se népdal, se műdal.

E tanulmánynak, a jelen kötet 16-ik lapján kezdett első szakaszán kívül, a második szakaszból, még a következő töredék maradt fenn:

A nemzeti dal megindúlt fejlődése.

Ama század, mely Leopold hosszú és nyűgös uralmával hanyatlik, mutatja első jelenségeit, hogy a magyar magasb rend, a társadalom műveltebb osztálya, szükségét érzi dalban önteni ki szíve gyöngéd lobbanásait. Lehet, hogy nem új kezdemény, hogy ha az elveszett, vagy még homályban lappangó kéziratokat birnók, jóval följebb vihetnők e módját a dalköltésnek, hogy Zichy és Kaziuczy A. gyönge kisérletei nem mint úttörés, hanem mint előbbi példányok halvány utánzása tűnnének föl. Az is baj, hogy a fiatalabb Balassa költeményeit nem ismerjük, s így meg nem határozhatni, mi viszonyban állnak azok, a korában mutatkozó dalköltészettel. Annyi bizonyosnak látszik, hogy már a XVII. század vége felé ilyes dalok forogtak kéziratban egyes érző szívekből foganva, s átadva először csak kisebb körnek, honnan az életrevalóbb s általánosb érdekű talán kihangzott a társaság szélesb gyűrűjébe is, ott, az író neve nélkül, ajkról ajkra szállván. Legalább némely régi zamatú darab népdal-gyűjteményünkben arra mutat, hogy szerzője nem volt szorosan népfia, hanem oly műveltes egyén, ki örömét vagy fájdalmát dalba öntötte, melyet aztán az élő ajak felkapott és megtartott, nem törődve írójával. Az ilyenekben, bár a forma és hang a népre utal, a világnézet rendszerint magasabb, a társaság felsőbb rétegéről tanúskodó, magasabbról minden esetre, mint a köznép. Ezek keletkezésének idejét meghatározni bajos, de valószínű, hogy némelyike már a XVII századba is felnyúlik. Egy olyan dal, mint az, melyet rövidségeért legitten idézek nem kelt a nép phantasiájából, noha alkalmas arra, hogy kissé tanult körökben divatra vergődjék.

Isteni kéz maradványa!
Égő szívemnek bálványa!
Te világ legszebb leánya!

Egeknek gyöngy adománya!
Megcsalt szemednek márványa,
Szemöldököd szivárványa.

Mikor támadt ez, ki tudná megmondani? de Gyöngyösi után se nyelve, se formája nem olyan, hogy meg ne írhatták volna épen úgy a XVII. mint a XVIII. század végén.

II.

NÉPIESSÉGÜNK A KÖLTÉSZETBEN.

(Terv-vázlat.) *)

Kezdet.

1. Mi a valódi népiesség? Hogyan nyilatkozik:

a) gondolatban *b*) kifejezésben	a nyelvben. külformában. belformában.

Különösen:

α) lyra.
β) didaxis.
γ) dráma.
δ) eposz.

2. A népiesség *története* költészetünkben 3. A népiesség *jövője* költészetünkben	lyra. eposz. dráma.

1.

A népiesség fogalma közönség s írók nagy része előtt nincs tisztában. — Némelyek egyedül a nyelvben helyezték. Mások némi csárdai betyáros hangban. Mások épületes históriákat kívántak a nép számára, sokszor a legprózaibb iránynyal. Nem volt tiszta dolog: a nép szá-

*) Lásd a jelen kötet Előszavát, a 4-ik lapon.

mára irassanak-e ily költemények, vagy a művelt osztály számára, hogy a népet ismerje. Amúgy és így irányköltészetet akartak. Divat volt az egész: kapcsolatban a népboldogítás eszméjével. A mint az korszerűtlenné lett, úgy a népiesség is. Miután azonban irodalmunk ez iránynak figyelemre méltó darabokat köszön, nem lesz fölösleges a népszerűség fogalmát tisztázni. Ezt ugyan tették mások is, leginkább a derék *Erdélyi*. De némely dolgokat nem árt többször ismételni; s itt különösen nyertünk-e hát vagy vesztettünk a népieskedéssel?

Népiesség és *népszerűség* nem egy. Mi ez utóbbi? A népies lehet népszerű, a népszerű nem mindig népies. A népszerűség se pro, se contra nem bizonyít a belbecs mellett. Esetleges dolgokon alapúlhat. De némely korokban az esetlegi összevág az örökkel, s népszerű munka belbecsűnek is bizonyúl be. — Hanem ellenkező esetek is vannak.

A népies: hogyan nyilatkozik

1. a külsőben vagy kifejezésben.
    a) nyelv.
    b) forma. *α*) külső, *β*) benső.

2. a bensőben vagy gondolatban és pedig nemek szerint:
    1. lyra.
    2. didaxis.
    3. eposz.
    4. dráma. — Mindezek hogyan a *mi* költészetünkben.

2.

A *népiesség múltja.* Irott költészetünk legottan elvált a népiestől. A nyelvben maradt még valami, az író nem szabadúlhatván tőle, de azért a mi irott költészet van, az a legrégibb emlékektől kezdve már nem népies. Miért nem az? A XVI. század krónikásai sem. A XVII. században

Gyöngyösit stb. Toldi *tudós* költőknek mondja, a XVIII. században Dugonicsot et Comp. *népieseknek*. Csak *népszerűek*. Gyöngyösi népszerűségére támaszkodók. Tudtomra a népiesség: *a dalban* (Amade, Faludi, Anyos dalaiban a népies hang csak azon kénytelenségből foly, hogy *műlyra* még nem volt) Horvát Á. és Csokonai pár darabjával kezdődik. Hihető, a szomszédból lettünk erre figyelmesek. És ez, mint a dalok, mesék összegyűjtése, már örvendetes állapot: a fejlődés jelentékeny fokát tételezi fel. Kisfaludy K., Vörösmarty, Czuczor, szépen folytatták ez irányt is. — Azonban javítni akarván néhol a néplyrán, rontottak is. Fel akarván emelni, letörlék himporát. Petőfi lett corypheusa; de ő is legjobb dalaiban csak eléré, nem múlja feljűl magát a népet.

Az *eposz:* a népnél ma alig van képviselve. A népmese és egy pár ballada. Hajdan volt-e? az irodalom nem tartott fel semmit, a mit alakban s tartalomban *népinek* elfogadhatnánk. Miért? „Pannonia megvétele“ nem népies. A XVI. század epikája nem az. A XVII. századé még úgy se. A XVIII. század a XVII. után sántít. A XIX. század első fele szinte gyümölcstelen e részt.

A *didaxis*. A népnél egyes nyomok. Főleg a közmondások kincse. Némi hasonlat az apologiához. Irodalomban a didaxis nagy része tudákos história. Az adhortatio mulierum volna népies.

A *dráma*. Mit nevezhetnénk népszínműnek? Népszínművek-e a mostaniak? Régen lehettek. A *betlehemek*. — A vándor színészek mutatványai. Minden elveszett.

3.

A népiesség jövője. Mit *bír* meg a népiesség:

1. *lyra*. A dalt.

2. *eposz*. Naiv dolgokat. Balladát, románczot, kalandos beszélyeket; tündér meséket, mondákat, legendákat

Az epopoeiát ma már nem; mert a nép igen távol esik a hős kortól, különben azt is megbírná. Balladában szép példányok vannak előttünk, idegen költészetben is. A tündér mese Puskin-féle kidolgozásban igen kedves. Monda, legenda is ezen naiv előadást kívánja. Afféle beszély, mint *Iván Vasziljevics.* Epopoeát nem lehet ma már. Régi szinezetet lehetne adni neki: de érdemes-e? Regény, novella népiessége igen mondva csinált dolog.

3. *didaxis.*

4. *dráma.* Népszínmű nem az, a minek mondatik. Óhajtandóbb, hogy nemzeti darabok legyenek; abban a nép is, saját jellemében tűntetve föl.

Egészben a népiesség nem ártott. Öntudat jele, öntudatra hozott bennünket. A szűk és egyoldalú idealismusból kivett. A költészet ezentúl nem lehet elválva a nemzetiségtől. De óhajtandó, hogy nemesedjék. A népiesség maradjon illő határai közt. Ne akarjon minden költő népies lenni; de ki magát oly tárgyiassá képes tenni — mert kétszeres objectivitás kell hozzá — ám tegye. Mindenek fölött nem kell valami igen könnyűnek gondolni a dolgot. stb.

III.

Az „Irodalmi hitvallásunk" czímű tanulmány második czikkéből a következő töredék maradt fenn:

A mit közelebb az irodalmi méltóság, a hivatás érzete s írói morál felől mondottam, kifoly a *művészi előállításra* is, melyre immár áttérőben vagyok.

De nehogy balúl értsen valaki. *Méltóság* alatt nem a művekbe átviendő pompázó feszt, *hivatás* érzetével nem a mindenünnen kirívó nagyképű fontoskodást, az írói *morállal* nem erkölcsi mondatok és tanulságok nyers halmazát akarám jelenteni. Ég óvjon a költői próza vagy verses előadás ama *méltóságos* nemétől, mely, kell, nem, magas falábon jár, peczkelt állal ágaskodva nagyszerűséget hajhász, s

önnön faczipője kimért kopogásában gyönyörködik; valamint ama másiktól is, mely keztyűs kézzel, hanyagon nyúl minden tárgyhoz, s erély (verve) hiányában keres aristokratai méltóságot. Azt sem óhajtom, hogy a hivatás érzete oly módon üsse ki magát, hogy az író minden harmadik lapon czélzást tegyen rá („költő vagyok“ stb.) s minden négy-öt íves füzetnek „exegi monumentumot“ emeljen. Szép az önérzet: nélküle soha semmi jeles nem állna elő; de ha megbocsátjuk is egyes remeklőnek a büszkeséget, melylyel ráhivatkozik, midőn e hivatkozás maga is remek: a többire nézve inkább szeretjük, nem dicsekvő szókból érteni meg hivatását, de kiérezni a makacs szívósságból, melylyel művészetén csügg, a lelkiösmeretes gondból, melylyel tárgyait kezeli; — a végrendeletből, mely inkább elégettetné az Aeneist, hogy sem csorbáival adja át az utókornak. Igen, a hivatás érzete ott van amaz *úszó* küzdelmeiben, ki pergamen-tekercscsel fogai közt, vívja élethalál-harczát a tenger bősz hullámival, hogy megmentse művét s életét, vagy együtt veszszenek. Az úszó: Camoens, a tekercs: a *Lusiada*. Hivatás érzelme írja, Munkács sötét kazamátáiban, rozsdával és vérrel jegyzeteit; hivatás érzelme sugall ódát óda után a falusi egyszerű nemesnek, ki évekhosszát rejtegeti szelleme kincsét még sem szállja csüggedés; az vándorol a Rajna mentén, táborról táborra, kiolthatlan szerelemmel; az borong a „sötét olajfák illatos hűsében“; az áll őrt, a szökevény fiúval, egy soproni faköpönyeg unalmai közt. Hol itt a külső buzdítás: öt-hat szerkesztő, hogy tiszteletdíj fejébe érdem*csillagot* oszszon újonczainak; húsz-harmincz tárczaíró, ki négy sornyi újdonság kiteremtése végett boldogot boldogtalant hírbe kürtöljön; a pajtások, hogy maguk közé emeljék a „jó fiút“ ki talán ügyesen billiárdoz, a vívásban (olykor *v* nélkül is) tekintély: de írónak hat év múlva sem lenne nagyon *el*érett? Ne mondja nekem senki, hogy a tehetséget bölcsejétől fogva dajkálni kell *idegen* kéznek;

hogy az önérzet mindjárt kialszik, ha érinti a bírálat hűsebb szellője: valamig a szellemi világ hercules-oszlopai, a minden kor és nemzet remekművei, fennállnak; lesz olyan is, ki titkos könyével öntözze azokat, s miután magát kisirta, lelke *új* hódítás emelő érzetében találjon csak enyhületet.

Az erkölcsi alap, melyet minden íróban s műalkotásban követelek, szintén félreértésnek lehet tárgya. Vannak szent és szenteskedő, szigorúan kegyes, de kegyesen száraz lelkek, a kik valamely költemény becsét a benne parázsan felhalmozott valláserkölcsi tanulságtól, a morális irány kézzelfogható jelenségeitől mérik; a képzelem minden szabadabb játékát, az emberi szenvedély, az élet, a viszonyok költőien hű festését feltétlenűl kárhoztatják. . . .

IV.

A jelen kötetben közölt bírálatok első ízben a következő folyóiratokban jelentek meg:

1. Szász Károly: Trencséni Csák. Szépirodalmi Figyelő, 1861, I. évfolyam, 15—18 szám, Arany aláírással.
2. Szász Gerő költeményei. U. o. 24—25 szám, — — jegy aláírással.
3. Szász Károly költeményei. U. o. 32—36 szám, Arany János aláírással.
4. Garay Alajos: Betulia hölgye. U. o. 45 lap, —y. jegygyel.
5. Nagy István Faust fordítása. U. o. 12 lap, —y. jegygyel.
6. Kemenes költeményei. U. o. 13 lap, —y. jegygyel.
7. Kulini Nagy Benő és Sárváry Elek: Magyar hölgyek életrajza. U. o. 29 lap, aláírás nélkül.
8. Oláh Károly: Száz darab költemény. U. o. 252 lap, —y. jegygyel.

9. Thalès Bernard: Mélodies Pastorales. U. o. 94 lap, aláírás nélkül.

10. Régi dán balladák. U. o. 23 lap, aláírás nélkül.

11. Almási Tihamér: A mit a szerek meg nem gyógyítanak. U. o. 188 lap, aláírás nélkül.

12. Paulkovics Lajos: Sarkadvár. U. o. 188 lap, aláírás nélkül.

13. Fejes István költeményei. U. o. 691 lap, M. P. aláírással.

14. Monier W. A hindu dráma. U. o. 582 lap, *** jegygyel.

15. Ormos Zsigmond: Utazási emlékek. U. o. 724 lap, aláírás nelkül.

16. Campbell J. F. Nyugot-felföldi népmondák. U. o. 183 és 198 lap, aláírás nélkül.

17. Vida József: Nemzeti koszorú. U. o. 214 lap, Szerk. aláírással.

18. Malvina költeményei. Szépirodalmi Figyelő. II évfolyam, I. félév, 180 és 231 lap, M. P. aláírással.

19. Magyar balladák könyve. U. o. I. évfolyam, 333 lap, aláírás nélkül.

20. Ormódi Bertalan: Magyarhon ébredése. U. o. 205 lap, aláírás nélkül.

21. Béranger dalai fordítása. U. o. 206 lap, aláírás nélkül.

22. Millien: La Moisson. U. o. 422 lap, *** jegygyel.

23. Alkotmányos nagy naptár. U. o. II. évfolyam, I. félév, 29 és 43 lap, # jegygyel.

24. Bálint Gyula: A megszabadított Jeruzsálem. Koszorú. 1863 I. félév, 476 lap, aláírás nélkül.

25. A peleskei nótárius pokolba menetele. U. o. 209 lap, „Irodalmi ritkaság" czím alatt, aláírás nélkül.

26. Remete József Aeneis fordítása. U. o. II. évfolyam, 498 lap. aláírás nélkül.

27. Johanna: Asszonyélet (Frauenleben). U. o. I. félév 379 lap, A. J. aláírással.

28. Gáspár János: Csemegék. U. o. II. félév. 595 lap, aláírás nélkül.

29. Tompa Mihály Költeményeinek hatodik kötete. U. o. 257 lap, Y. S. aláírással.

30. Mátyás Flórián: Magyar nyelvtörténeti szótár. Itt először közölve.

31. Dózsa Dániel: Zandirhám. Itt először közölve.

V.

A 326 laphoz. „Mi csak úgy, más ember vállán keresztűl, pillantánk egyszer török nyelvtanba . . . .“

Arany 1861—2-ben foglalkozott néhány hétig a török nyelv tanulásával; megismerte az írásjegyeket s a nyelvtan első elemeit. A török nyelvtant Salamon Ferencztől kapta kölcsön; innen a fentebbi czélzás.

JEGYZETEK
ARANY ÖNÉLETRAJZÁHOZ
ÉS
HÁTRAHAGYOTT IRATAI
BEVEZETÉSÉHEZ.*)

*) Lásd a jelen kiadás első kötetében.

I.

Az Önéletrajz adatainak a későbbi évekre vonatkozó adatokkal kiegészítése végett álljon itt Gyulai Pálnak a M. Tud. Akadémia évkönyve számára írt rövid életrajzából a következő kivonat:

A m. t. akadémia, tíz évi szünet után, ismét nagygyülést tartván, Arany 1858 deczember 15-én előbb levelező, majd ugyanaz nap rendes taggá választatott és székét 1859. október 31-én tartott ülésben Zrínyi és Tasso czímű értekezésével el is foglalta. (Budapesti Szemle VII. és VIII. k. 1859, 1860.) A nagygyülés Toldi Estéjét a Marczibányi-jutalomban részesítette, Kisebb költeményeit pedig 1860-ban a nagy jutalommal koszorúzta. Majd az akadémia Széchenyi ünnepén személyesen és megható bensőséggel adta elő az akadémia megbízásából készült gyönyörű ódáját (Széchenyi emlékezete. Pest, 1860). Ez idő tájt többször jött föl Pestre és barátai: Csengery és Kemény reá beszélni igyekeztek, hogy Pestre tegye át lakását s fogadja el az újra föleleveníttendő Kisfaludy-társaság igazgatói állását, a melyre való megválasztása több mint valószínű. Csakugyan 1860 július 15-én a Kisfaludy-társaság

igazgatójának választotta s ő elfogadván az állást, Pestre költözött s egyszersmind 1860. novemberben egy lapot is indított meg Heckenastnál, a SZÉPIRODALMI FIGYELŐT, melyet egész 1862. novemberig szerkesztett. E lap a magyar szépirodalmi kritika főközlönyévé vált s a nemzeti és művészeti irány összeolvasztása mellett küzdött. Fő dolgozó-társai Szász Károly, Salamon Ferencz és Gyulai Pál voltak. Arany számos értekezést és bírálatot írt lapjába, melyet 1863-ban a KOSZORÚ-val váltott fel, mely szintén heti lap volt, (1865 június végén szűnt meg) mintegy folytatása a FIGYELŐ-nek, csak szélesebb körrel, az általános míveltség-terjesztést is bevonván előrajzába. Aranynak e lapokban s másutt megjelent aesthetikai és kritikai dolgozatai összegyűjtve is megjelentek: ARANY JÁNOS PRÓZAI DOLGOZATAI. Budapest, 1879. Azonban e kötet nem foglalja magában minden prózai munkáját, számos álnév alatt írt bírálata ki van hagyva belőle, kivált olyanok, a melyeket még maig is élő írókról írt. A Kisfaludy-társaság kebelében nagy munkásságot fejtett ki, ő indította meg a társaság szépirodalmi kiadásait. Mindjárt az első cziklusban Madách EMBER TRAGÉDIÁJA jelent meg, melyet ő mutatott be először a társaságnak, megmentve az enyészettől, hova a művével elégületlen szerző szánta. A magyar SHAKSPEARE és MOLIÈRE kiadását is ő indította meg, a SHAKSPEARE kiadást saját fordításaival is gazdagítva: SZENT-IVÁN-ÉJI ÁLOM I. k. 1864; HAMLET, DÁN KIRÁLYFI VIII. k. 1867; JÁNOS KIRÁLY XIV. k. 1867. E mellett folyvást dolgozott a hún-magyar monda trilogiáján is, de ebből csak az első részt: BUDA HALÁLÁT írhatta meg, melylyel 1864-ben az akadémia NÁDASDY eposzi jutalmát nyerte el. (BUDA HALÁLA, hún rege, tizenkét énekben. Pest, 1864.)

Szalay László halálával megürülvén az akadémiai titkárság, ez intézet elegyes ülése 1865. január 26-án őt hívta meg a díszes helyre majdnem egyhangulag, az új alapszabályok kihirdetése után pedig 1870-ben, január 17-iki

elegyes ülésben főtitkárnak nyilvánította. Azonban az 1865-ik év egy nagy csapást mért reá: férjhez ment leánya Julia, (Széll Kálmán szalontai pap neje) 1865. deczember 28-án Szalontán meghalt, egy kis árvát hagyva maga után. Aranyra mélyen hatott a veszteség, búskomolyságra hajló kedélye még búskomolyabb lett. Ide járultak még testi szenvedései is. 1853 óta koronkint megújuló fej- és fülzúgásban szenvedett s egy, még fiatalsága éveiben kapott tüdőhurutja a hajlott korral mind terhesebbé vált. A főtitkárság gondjai is elvonták a költészettől. Ez években keveset írt s leginkább összes költeményei összegyűjtésével foglalkozott, melyek 1867-ben meg is jelentek: Arany János összes költeményei, negyedrétű díszkiadás egy kötetben, a költő fényképével. Pest, 1867. Továbbá Arany János összes költeményei, hat, tizenhatodrét kötetben. Pest, 1867. Ezekhez csatlakozott egy albumszerű kiadás is a költeményekből vett rajzokkal diszítve a jelesb magyar festészektől. Az akadémia 1872-ben nagy jutalommal tűntette ki ez összes költeményeket. 1867-ben egy más kitűntetés is érte: ő felsége a koronázás alkalmával a szent István-rend keresztjével díszítette fel az első magyar költőt. Lassankint valamennyire felüdülve lelki fájdalmából s beteg testét is valamennyire enyhítvén az évenként meglátogatott karlsbadi fürdő, jobb óráiban a Toldi trilogia második részén dolgozgatott vagy ha ehhez nem volt kedve, Aristophanes fordításában keresett szórakozást. 1871—1874. le is fordította Aristophanes összes vígjátékait, a miről az akadémia I. osztálya hírből értesülvén, 1878-ban azt ajánlotta az akadémiának, hogy az 1878-ban az akadémia rendelkezése alá esett gróf Karácsonyi négyszáz arany, mely a drámai irodalom emelését eszközlő művek díjazására vagy utólagos jutalmazására fordítandó, ajánltassék föl Arany Jánosnak Aristophanes fordításaiért. Így jelentek meg Aristophanes vígjátékai, fordította Arany János. Budapest, 1880. három kötetben. Ekközben mind inkább érezvén egészsége hanyatlását, 1877-ben

lemondott főtitkári hivataláról, de az akadémia nem fogadta el lemondását, helyettesítéséről gondoskodva, neki egy évre szabadságot adott. Arany 1878-ban ismételte lemondását, melyet az akadémia akkor sem fogadott el s még egy évre meghosszabbította szabadságát. 1879-ben harmad ízben kérte fölmentését a titkári hivataltól; az akadémia akkor elfogadta lemondását, s minthogy kitűnt, hogy főtitkári fizetését, a melyet az alapszabályok 58. §-a élethossziglan biztosított neki, már a lefolyt két év alatt sem vette igénybe, és ismételve kijelentette, hogy azt végleges visszalépése után sem fogja elfogadni, határoztatott, hogy legalább az akadémia palotájában általa elfoglalt lakásnak további megtartására kéressék fel s egyszersmind tiszteletbeli főtitkár czímével ruháztatott fel. Ugyane nagygyűlésen igazgató taggá is választatott.

Hivatalától való visszavonulását teljes lelkéből élvezte és szabadságidejének első évében még egyszer visszamosolygott reá a múzsa a Margitsziget tölgyfái alatt. Számos lyrai költeményt, balladát írt, a melyekből néhányat közre is bocsátott. 1878-ban a Kisfaludy-társaság közülésén a Tetemre hívás czímű balladája olvastatott föl. A közönség szűnni nem akaró tapsaival, az egyetemi ifjúság pedig ezüst-koszorúval tisztelte meg az újra megszólaló költőt, a ki erejéből semmit sem vesztett. A következő év tavaszán befejezte a Toldi-trilogia második részét, Toldi szerelmét is, s közölte egy pár barátjával, a kik el voltak ragadtatva a mű szépségétől. Mindamellett nem akarta kiadni, attól tartott, hogy a közönség kevesebb részvéttel fogja fogadni, mint a már rég megjelent két részt. Végre a sok unszolásnak engedve, az év vége felé kinyomatta e czím alatt: Toldi szerelme. Elbeszélés tizenkét énekben. Budapest, 1879. A kiadás két hónap alatt elfogyott, az akadémia pedig 1880-ban nagy jutalmával tüntette ki, valamint a Kisfaludy-társaság is ötven aranyos jutalmával. Ez utóbbit a költő, mint alapítványt, visszaajándékozta a társaságnak. A Toldi-trilogia bevégzése egész esemény volt irodalmunkban.

Ezután egész haláláig keveset dolgozott; szellemi ereje ugyan nem hanyatlott, de a testi napról napra szemlátomást gyengűlt. Már több mint egy évtizeddel azelőtt, 1868-ban, veszélyes máj- és béllob-betegséget állott ki, kínos szenvedések között; 1869-ik évben kezdte a karlsbadi fürdőt látogatni s egy hónapig tartózkodott ott. Ezután még nyolczszor, összesen kilencz éven át járt Karlsbadba. 1870-ben Kovács Sebestyén Endre operálta, s a jobboldali bordák alól 3—4 darab epekövet távolított el. Még a későbbi napokban is jöttek ki epekövek, 8—9 darab, a melyeknek legnagyobbika egy kis dió nagyságú lehetett. Hallása is nehezedni, szeme is gyöngülni kezdett. Azonban mindezek mellett óvatos étrendszabályokat követve, az egyensúly roncsolt szervezetében helyreállott, úgy hogy hivatala teendőit teljesíthette és koronkint dolgozhatott is. Régi betegsége, a hevenyhörglob (bronchitis) az 1878-ik év áprilisében lépett fel első ízben súlyos alakban, s habár koronkint enyhült, de a fulladozó nehéz lélekzet napközben, különösen reggel, hajnali két-három órától hét óráig, gyakran kínozta. 1882. október 10-én egy kis sétát tett a szabadban, hűvös és szeles időben, s megkapta a friss náthát. Pár nap múlva a nátha behúzódott a hörgökre és tüdőre, lázas jelenségek léptek föl s a nehéz fulladozó lélekzések fokozottabb mértékben jelentkeztek. Október 21-én az éjet nyugtalanúl töltötte, nagy gyöngeség- és kimerülésnek jelei mutatkoztak; 22-én reggel a szív működése nagyon gyönge s az érlökés alig volt érezhető. Egy csésze kávé elfogyasztása után, fölkelt s átment a másik szobába. Innen tizenegy órakor fia segélyével, botra támaszkodva, még önerején tért vissza kiszellőztetett szobájába, de alig ért a szobába s ült le az ágy közelében levő székre, feje egyszerre lehanyatlott, eszméletét elvesztette, s egy mély sóhajtással megszűntek nála az élet minden jelenségei. (Lásd bővebben orvosa, Farkas Kálmán czikkét a NEMZET 1882. deczember 20-iki számában: ARANY JÁNOS BETEGSÉGÉRŐL.) Október 24-én

temettetett el az akadémia csarnokából ezerekre menő gyászos közönség részvéte mellett. Ő felsége is részvétét fejezte ki a miniszterelnök által az özvegynek. Az akadémia október 23-án tartott ülésében emlékének érczszobor indítványoztatott s a szoborbizottság megalakúlt, mely megindította a gyűjtést. Az akadémia ezer forinttal kezdte meg az aláírást. 1883 végéig hetvenezernél nagyobb összeg gyűlt be. A dicsőült végrendeletében az akadémiának ezer forintot hagyott és a Kisfaludy-társaságnál tett ötven arany alapítványát száz aranyra egészítette ki. Összes munkái a Ráth kiadásában 1883-ban megindultak. (ARANY JÁNOS ÖSSZES MUNKÁI, nyolcz kötetben. 1883.) Ezenkívül fia, László, irodalmi hagyatékát és levelezését szándékszik kiadni. Ez irodalmi hagyatékban számos, még ki nem adott költeménye van, melyek összes munkáiba nem vétettek föl, minthogy e gyűjtemény csak oly munkáit foglalja magában, melyek haláláig megjelentek.

II.

A XVIII. laphoz: E párhuzamot, Aristophanes és fordítója között, nem szabad a végletekig vinni. A fordítás első kiadásának megjelentekor egyik bírálója nagyon is részletesen igyekezvén kimutatni, hogy Aranyt a görög satyricus fordítására politikai nézeteinek rokonsága t. i. erősen conservativ és antidemocrata hajlamok indíthatták: ő e bírálatra a következő jegyzést tette:

„A ki Homért fordítja: az a királyság dicsőítője, s a democrata szabad szónak Thersitesben kicsúfolója.

A ki Virgilt vagy Horáczot fordítja: az a caesarismus magasztalója a Brutus-féle köztársaság ellenében.

A ki Dantét fordítja: incarnatus Ghibellin.

A ki Shakespeare 36 színdarabja közűl épen csak Coriolanust választja lefordítani: maga is gőgös aristocrata, és hazája ellensége.

Ergo: a ki Aristophanest fordítja: az a democratia esküdt ellensége; sűlt pecsovics. Q. e. d.

A bíráló nem hiszi, hogy engem Aristophanes csak *philologice* érdekelt; *politice* kellett érdekelnie. Hát még egy harmadik nincs: *aesthetice?*"

III.

A XXIX. laphoz: „Csinált rébuszt, betűjátékot, stb.“ Ezzel is, mint guitarreja zenéjével „ad pristinum amorem“ tért vissza. Mert fiatalabb korában szívesen bibelődött efféle tréfákkal. Kőrösi tanársága első évei alatt különösen Mentovich Ferenczczel vetekedtek a bohókás rébuszok gyártásában.

Ezekből már egy sincs meg, de az utolsó évben készült betűjátékokból véletlenül maradt egy pár. Például: Egy bakancsos ül egy lombos fa tetején s mellé írva e szó: *tos.* Megfejtése: *bakafántos.* Vagy ez:

γ β

Megfejtése: *Gambetta.* Hasonló ez is:

i a
—
b μ

Megfejtése: *Béniamin.* Ide tartozik egy sereg elcsavart fordítás: Ave Caesar, morituri te salutant: Üdv Caesar, a túri czigányok szalutálnak neked. — Faute hâte en faut, qui bête eu chaud haché vaute = fót hátán fót, kibe tű sohase vót. (Népies találós mese, a káposztáról.)

Mikor szemorvosa azt rendelte, hogy szobája „gondosan besötétítendő,“ másnap egy papír-szeleten ezt a betűjátékot találtam nála:

törökűl	magyarúl	angolúl		angolúl	francziáúl
5	5	8	í	10	2
bes	*öt*	*eight*		*ten*	*deux*

Olvasd: besötétítendő.

Egyszer, az utolsó nyáron, efféle rébuszokról beszélgetve, szóba jöttek köztünk azok a mesterkélt latin betűjátékok, melyek furfangos összeállításával hihetőleg középkori barátok űzhették el magános életök unalmas óráit. Van ilyen sokféle. Van, a mi kártya feladatok megfejtésére szolgál, például ez:

M U T U S
D E D I T
N O M E N
R O R I S

Vannak aztán *Abrakadabra*-féle combinatiók, pl.:

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A S

Ebben az a mesterség, hogy balra, jobbra, le és fölfelé egyként olvasható.

Vajon lehetne-e ilyeneket magyarúl is csinálni? Próbálgattuk együtt; nem sikerült. De föltettem magamban, hogy más napra mégis összefaragok egy-egy díszpéldányt s meglepem vele. Bizony kemény, fejtörő munka volt; s egy hosszú magános séta gyötrelmes fejtörésébe kerűlt, míg elkészűltem velök.

Diadallal vittem atyámhoz. A mint ajtaján beléptem, ezzel fogadott: „Ördög vigye el a problémáidat; feltettem magamban, hogy csinálok egy Sator-Arepót magyarúl

s egészen belefájult a fejem." Hanem azért kész volt az övé is az akadémiai almanach borítékára írva, melyen aztán fenn is maradt:

T A K A R
A D O M A
K O N O K
A M O D A
R A K A T

A másik feladatra pedig ez:

T E S A S
L É L E K
B A B É R
K O T O R

Így telt tőle az „olcsó időnek hasztalan soka;" csak a Margit-szigeti felügyelőség heti számláinak szaporodásából látta, hogy ismét elmúlt egy nyár — neki az utolsó. Mikor a szigetről beköltözött, e számlákat csomagba szedve, ráírta Goethe ismeretes mottóját, így módosítva:

„Wie ich Zeit und Geld verthan,
Zeigt dies' Büchlein lustig an."

Magyarúl:

„Pénzt, időt hogy vertem el,
Arra e kis könyv felel."

Ez időbeli papir-rongyain még egypár parodisticus német verseméný is akad. Ilyet, a régebbi évekből, csak egyet tudok, a mit a hatvanas években carlsbadi kalaúz-könyvének czímlapjára írt mottónak (ebben sem vagyok biztos, ő készítette-e?):

„Wenn die Wässer
Wär'n nit besser
Als die Doctoren:
Wär'n mer verloren."

Az utolsó nyárról valók azonban a következő — Pákh Albert módjára készült — fordítások:

TSCHÓKONAY
(Von Petőfi. Übersetzt von K. . . . .)

Ein kalvinischer Pfaff' und Tschókonay,
Sie waren gute Freunde diese zwey;
Von Debrezin einst flog er 'naus,
Und sich vor seinem Freunde stellt
Und „Durst hab' ich, Komrad!“ so ruft
Michael Tschókonay, der Held.

VOLKSLIED.

'S gibt keine Frau so g'scheidt und klug,
Als die G'vatterin, Frau von Krug.
Sie bäckt den Kuchen in der Pfann',
Sie lockt die jungen Burschen an.
„Wenn Ihr die Kuchen mir gegessen
Sollt Ihr die Kathe nicht vergessen.“
„Wir mögen eure Kathe nie:
Denn ihr Rock reicht nur bis zum Knie“ *)

*) A tréfa megértése végett álljon itt az eredeti szöveg is:

CSOKONAI.

Egy kálomista pap s Csokonai
Egymásnak voltak jó barátai.
Kilódúl egyszer Debreczenből
S a jó barát előtt megáll,
S: „Ihatnám pajtás!“ így kiált föl
Csokonai Vitéz Mihály.

NÉPDAL.

Nincsen olyan derék asszony,
Mint Korsósné komám asszony.
Tepsiben süti a lepényt
Arra várja a sok legényt.
„Ha lepényem' megettétek
Kati lányom' elvegyétek.“
„Nem kell nekünk a kend lánya
Térdig érős a szoknyája.“

S van egy eredeti verse is, a mi e fordítások kathegoriájába sorozható:

MAGAMRÓL.
Auf der Margarethen-Insel
Raucht Tabak der alte Pinsel,
Spielt Gitarre, mit Gewinsel,
Und vergeudet seine Zinsel.

IV.

A XXXV. laphoz: Ez önéletrajzot tartalmazó levél Gyulai Pál számára készült, a ki 1855-ben az akkor megjelenő UJABBKORI ISMERETEK TÁRA részére kért atyámtól életrajzi adatokat. Utóbb a levelet Gyulaitól elkérte Toldy Ferencz, hogy a MAGYAR KÖLTÉSZET KÉZIKÖNYVE czímű munkájába (Pest 1855—57. két kötet) írt életrajzhoz felhasználja. Lásd erre vonatkozólag a jelen kiadásban foglalt levelezés közt 1857 augusztus 7-én atyámhoz írt sorait. Toldy aztán az eredeti levelet Gyulainak semmi zaklatásra vissza nem adta; halála után, egyéb irataival együtt, a M. Tud. Akadémia kézirat-tárába jutott. Ott van most is.

V.

A XXXVI. laphoz: „Márczius 1-én gondolom a napot megállapíthatni." — Később Toldy Ferencz pontosan kiszámítván, (talán Knauz Nándor időszámítási táblázataiból) hogy 1817-ben nem márczius 1-je, hanem márczius 2-ka esett vasárnapi napra: az óta atyám is márczius 2-kát tekintette születése napjának.

Atyja, György 1844 január 2-án halt meg, az anyakönyv szerint 82 éves korában; e szerint 1762 körűl születhetett; de a nagyszalontai anyakönyvekben ez adat nem található, mert azok csak 1765 óta vezettetnek. Anyja, Megyeri Sára, született 1772 november 2-án, meghalt 1836 augusztus 20-án. Tíz gyermekök volt; ezek közűl nyolcz mint csecsemő vagy kis gyermek halt el. Csak a legidősebb gyermek, Sára (a ki 1792-ben született s 1853-ban halt meg) és a legifjabb: János, a költő, élték meg a felnőtt életkort.

VI.

A XXXVI. laphoz: „Más gyermekekkel ritkán volt alkalmam játszani.“ Eszembe jut egy vásott iskolatársa, a kinek álnokságát nem feledhette el. Bornemissza Pistának hívták; valamivel korosabb volt mint ő. Leleményes, ravasz és furfangos fiú lehetett, a ki szerette pajtásait bajba ugratni s aztán a maga előnyére használni a helyzetet. Atyámat is álnokúl kerítette a hálójába. Följártak a toronyba harangozni s egyszer, onnan lemenet, Pista valami nyitott ablakot vett észre, melyen be lehetett bújni a templom karzatára. Rávette atyámat, hogy bújjanak be. Téli idő volt ugyan, de csizmájokat fenn a toronyban levetették, hogy mezítláb könnyebben mászkálhassanak. A karzaton atyám egy padra tette a csizmáit. Pista hirtelen fölkapta, ledobta a karzatról, be a templomba. Mit tegyen most szegény? A karzatról a templom belsejébe nem volt lejárat, a templom ajtai pedig zárva voltak. Mezítláb hazamenni, ha a téli hideg miatt mert volna is, félt a szüleitől. A sírás nem használt. Ekkor a gonosz Jágó, részvétet színlelve, újabb álnok tanácscsal állott elő. Levezette a templom udvarára, ott egy ablakot mutatott neki, melynek

üvege, mint a régi templomoké szokott, apró hat-szögű ólomkeretekbe volt foglalva: „Feszegess le egy ilyen ólomrámát, vedd ki az üveget, a nyíláson nyúlj be, fordítsd el az ablak görbölőjét, az ablak szépen kinyílik, bemászhatsz, kihozod a csizmát, s aztán az üveget ismét helyére teszed, az ólomrámát ráilleszted, soha sem tudja meg senki!“ Mit volt mit tennie? Követte a csalárd tanácsot. Sikerűlt is a taktika, nem is látta meg senki. De alig volt lábán a csizma, az álnok Pista, mint a pók, rohant behálózott áldozatára: „Tudod-e, hogy mit tettél? Feltörted a templomot! Ez a legnagyobb bűn a világon. Ha feladlak, kerékbe törnek érte, vagy eklézsiát kell követned!“ Az isteni félelemben nevelt szelíd fiúcska holtra ijedt e szörnyű fenyegetésektől. Félelmében valóságos adófizetője lett Pistának. A mi szőlőt, almát, aszalt-szilvát kapott iskolai csemegének, azt mind a gonosz intrikus fogyasztotta el.

VII.

A XXXVII. laphoz: „Halomra írtam a verseket. stb.“ Egy gyermekkori versét kezemhez juttatta a véletlen. Tíz-tizenkét éves korából való. Egy volt-tanítója nevenapjára írta, a ki később Zsadányban (Bihar megyében) lett tanító. Ott másolta le e köszöntőt egy barátom 1862-ben. Ime az egész:

KEDVES HAJDANI PRAECEPTOR URAM!

Kívánom hívataljának
Ízes gyümölcsét vegye
És ne a búnak bánatnak
Keserű tejét egye.

Zafír kövek ragyogjanak
Maga s párja karjain,
Piros rózsák fakadjanak
Lábok minden nyomain.

* *
*

Ha megérdemlette azt az aranyalmát
Vénus, melynek Párizs élvezte jutalmát,
Midőn egy időben az Ida hegyében
Három istenasszony együtt űlésében
Júnó gazdagsággal Párizst megbíztatta
Egy aranyalmáért, de el nem kaphatta.
Minerva tudományt igér s bölcsességet
De ezzel sem ére szándékába véget,
Vénusnak végtére az volt igéreti,
Hogy a legszebb leányt ölébe ülteti.
Kap rajta az ifju úgy is heves vére
Tüzesen gerjedvén egy szűz szerelmére,
Azt az aranyalmát hozzá gördítette
Így a szép Helénát feleségűl vette:
Mennyivel illőbb hát hogy koszorút fonjunk,
Melyet örömök közt homlokára vonjunk
Az Árpádi Reff. Ecclésia rectorának
Tisz. Tud. Dévai Bálint úrnak.

Engedelmet kérek édes hajdani praeceptor uram, ha valamit alkalmatlankodtam ezen levél által. Csak nem felejthetem el azokat a jótéteményeket, a melyeket közlöttél velem, mikor hűséges tanítóm valál, csak nem felejthetem azokat a drága ajándékokat, a melyekkel dajkálkodtál velem, mint az édes anya az ő gyermekével. Alázatos szolgája egyszersmind tanítványa

Arany János '
Nagy-Szalontánn.

Maga írta-e atyám e köszöntőket, vagy mint a gyermekek gyakran szokták, csak másolta és alkalmazta, meghatározni alig lehetne. Az a naiv logika: „Ha megérdemelte Venus az aranyalmát.... rektor uram is megérdemli a felköszöntést“ minden esetre gyermek szerzőre vall. S a ki atyám költői stiljének egyik sajátságát, a hosszan leíró, néha csaknem elbeszéléssé terjedő hasonlatokat megfigyelte, meglepetéssel veheti észre, hogy e gyermeki kisérletben is olyatén gondolat-járás mutatkozik.

Egyébiránt versei „a szalontai kis világból“ nem sokára távolabbi vidékre is eljutottak. A rektornak volt egy költő-társa Hajdú-Szoboszlón, Szabó nevű; ők ezzel állandó levelezésben álltak; elküldték hozzá verseiket, az is viszont Szalontára a magáéit s olvasgatták és bírálták magok között. A szalontai rektor nagy mester volt és nagy tekintély a Kovács professor-féle ékes versek gyártásában. Egyike ezeknek, az emberi emlékezet ama különös tulajdonságánál fogva, a mit az öregeknél gyakran tapasztalhatni, hogy régen elfelejtett dolgok emléke az élet végső szakában ismét fölújúl, atyámnak az általa megélt utolsó (1881. évi) Sylvester-estén jutott eszébe s akkor mondta el. A köszöntő-vers egy görög boltos lakadalmi ünnepére készült, föliratúl egy transparenthez. Kéregpapirból összeállítottak egy láda-féle alkotmányt, égő gyertyákat tettek bele, a kéregpapirba díszes koszorút metszettek, s a koszorú közepén átvilágító betűkkel im' ezen vers volt olvasható:

„Hymen koszorúja virít itt,
Ámor diadalmi jutalma,
Cyprisst sértette hatalma,
Hymen neki ily koszorút vitt.“

„Nagyon szép vers“ — jegyzé meg atyám, mikor elmondta, — „de akkor sem értettem s máig sem értem.“

„Különben — úgy mond — a transparent-készítés divatban volt köztünk minden ünnepélyesebb alkalommal.

A közönséges halandók s a szűkebb markú maecenások ugyan rendszerint csak egy ív fehér papiron, mely körös-körűl *à jour* ki volt metszve, szokták a köszöntő verseket kapni; de az előkelő világnak nem lehetett ilyesmivel kiszúrni a szemét; azok megkivánták, hogy transparentet kapjanak. Egyszer az ott állomásozó katonaság egyik főbb tisztje, valami ezredes vagy őrnagy tartotta a nevenapját s ez alkalomra oly alakú transparentet készítettünk, mint a pofonütött generalis kalap. Fejembe húztam egy kicsi báránybőr sipkát, ennek tetejére egy égő gyertya volt erősítve; erre ráborították a kéregpapirból ragacsolt generalis kalapot, melynek homlok-oldalán vörös betűkkel világolt a megtisztelt házi úr neve: „Julsicza Sylvester“ hátulsó oldalán pedig: „Éljen sokáig.“ Míg a köszöntő verset elénekeltük, arczczal álltam az ünneplő közönség felé, hogy fejemen a generaliskalap első oldalát mindenki láthassa; azután hátat fordítottam, hogy lássák a hátsó föliratot is.“

VIII.

A XLIII. laphoz: A correctori állásról lemondó nyilatkozatát a szalontai egyház levéltárában megőrizték. Oly jellemző az, annyira megvannak már ez ifjúi nyilatkozatban is a későbbi férfi jellemének alapvonásai, hogy érdekesnek vélem ide fölvenni.

Nagy Tiszteletű Consistorium! E szent Ekklésia érdemes Belső és Külső elöljárói!

Alúlírt, bátorkodom alázatosan nyilvánítani, miképpen a Nagy Tiszteletű Consistoriumnak, azon atyailag, s érdememen kívül rólam kegyesen gondoskodó ajánlatát, miszerint engem, fizetésemet megpótolva, hivatalomban továbbra is megmarasztani méltóztatott, el nem fogadhatom. — Nem hálátlanság, nem makacsság, vagy büszke magamban bizakodás e tettemnek rúgója, mert mindig hálálva fogom én azt érzeni, mit tett velem, érdemetlennel ezen szent Ekklésia, s ha ezentúl is, más sorsban, más hivatalban valaha némi megelé-

gedést érezek, nem felejtem el soha azon első léptemet, mely engem arra vezetett; tisztelettel és köszönettel fogok emlékezni ezen szent Ekklésiáról. — De ha egy embernek sem lehet eltiltani, hogy érzése és meggyőződése szerint ne cselekedjék, azon esetben, ha tudniillik ezen meggyőződés sem Isteni, sem emberi törvényekkel nem ellenkezik: alázatosan esedezem, ne vegye megsértésűl a Nagy Tiszteletű Consistorium, ha én is ezen meggyőződésemet követtem. Okaim, melyek ezen szíves ajánlatot elfogadni tiltanak, röviden ide mennek ki:

1-ször. A tanítói hivatal oly terhes foglalatosság, mely egy lelkiismeretes tanítótól az egész napot, s mindennapokat egymásután annyira el fog, hogy épen semmi gazdálkodást nem vihet. — Lelkiismeretes tanítónak annyi gondot ad az oskola, hogy lehetetlen, hogy a gazdálkodás gondjai azokkal összeférhessenek.

2-szor. Gazdálkodás nélkül, mint házas ember, ki nem jöhetek, nőtlenűl maradva pedig még mindig csak ott lészek, a hol most vagyok, czélomtól szintúgy távol. — De a mi legfőbb, s épen főok:

3-szor. Nem érzek magamban erőt arra, hogy egy ilyen terhes pályán halálomig megmaradhassak, hogy azt mindenkor egyforma kedvvel és szorgalommal folytathassam. — És így, ezen utolsó pontot tekintve — a mi véleményem szerint fő is tartozik lenni mindenki előtt — nem lemondásomat, hanem megmaradásomat lehetne háládatlanságra és tiszteletlenségre magyarázni, minthogy maradásom esetében, megcsalnám a Nagy Tiszteletű Consistorium bizodalmát, olyasmit vállalván magamra, minek lelkiismeretesen megfelelni soha képes nem lennék. — Még egy-két esztendeig ugyan, mint nőtelen, kedvvel és erővel tudnám folytatni hivatalomat, de akkor csak czélomat távolítanám; mert ha örökösen maradni magamat erősnek nem érzem, elébb-utóbb azon lépést kell tennem, melyet most tenni akarok.

Mely alázatos lemondásomat, azon, véleményem szerint nem igazságtalan bizalmammal rekesztem be, hogy ne magyarázza tiszteletlenségnek ezen tettemet a Nagy Tiszteletű Consistorium, s ne változtassa, azon engem oly édes érzettel jutalmazott bizodalmát, irántami hidegséggé, idegenséggé, vagy épen megvetéssé. — Saját keble érzi az embernek, mit tehet mit nem? S ha valaki, ezen meggyőződés szerint cselekszik, nem teszen igazságtalanúl. — Én egyébiránt magamat ezentúl is a Nagy Tiszteletű Consistoriumnak kegyes indulatjába és jó emlékezetébe ajánlva, vagyok

Szalontán, január 1839.

A Nagy Tiszteletű Consistoriumnak s e szent Ekklésia belső, külső érdemes Elöljáróinak, alázatos tisztelő szolgája

Arany János mk.
Corrector.

IX.

A XLV. laphoz: Shakspeareből kezeihez jutott nemcsak János Király és II. Richard, hanem a Nyáréji Álom is. Lásd Szilágyi Istvánhoz írt levelei között a legelsőt. A Nyáréji Álom egyes részleteit akkor tájban Szalontán egy műkedvelő társaság által elő is adatta. Ő osztotta ki a szerepeket, ő tanította be s ő festette a decoratiókat is.

X.

A XLV. laphoz: „Nagyapám nemes ember volt" stb. Ez ősi nemességről költeményeiben is megemlékezik néhányszor. Az Arkádia-féle czímű versben tréfásan:

Kutyabőröm nem hiányzott,
De hibás volt dátuma;
Bennem a téns vármegyének.
Elveszett egy vótuma. stb.

Toldi Szerelmé-ben (VI. 19 és XII. 112 vers-szak) már komolyabb érzelem hangján. Ez utóbbi vers-szakban elmondja, hogy Toldi Miklós fiúsított húgának utódai, a *Nagyfalusi* és *Szalontai* Toldi család, századról-századra mikép gyarapodtak névben és vagyonban, hűségesen szolgálva az országot és királyait, majd *azt a fejedelmet is*,

„Kinek én ezt írtam *tört* czímere mellett,
Zárt sisakon s pajzson kézbe' kivont kardú
Nagyfalusi Arany, *szalontai* hajdú."

Ki volt ez a fejedelem, mit jelent az a *tört* czímer, és mit jelent az a „zárt sisakon nyugvó kivont kardú kéz":

e kérdésekre, kevéssel TOLDI SZERELMÉ-nek megjelenése után Márki Sándor egy kis történelmi tanulmánynyal felelt, mely a történelmi társulat gyülésén olvastatott fel s a SZÁZADOK-ban (1879. deczember) és külön lenyomatban is megjelent. Czíme: A NAGYFALUSI ARANY-CSALÁD.

Ez az értekezés azonban mind a család eredetét, mind abban atyám leszármazási ágát tévesen határozza meg.

Minthogy a kérdés ily módon már az irodalom forumára jutott, nem lesz felötlő, ha annak tisztázására e jegyzetek során néhány lapot én is igénybe veszek.

Különben is a tárgy nem épen érdek nélküli.

Az Arany család hosszú küzdelme régi nemességök visszanyeréséért érdekes esete az egykori magyar jogi életnek.

A pörre vonatkozó iratok részint Biharmegye levéltárában részint az országos levéltárban (az erdélyi gubernium iratai között) ma is megvannak s azokból és a birtokomban levő eredeti okiratokból (melyekre az illető helyeken hivatkozom) állítom össze a következő jegyzeteket.

Nemes-levelök I. Rákóczy György fejedelemtől ered; eredeti példánya most birtokomban van. Kelt Gyula-Fehérváron 1634 május 10-én. A nemességet ketten nyerték: JOHANNES ET FRANCISCUS ARANY DE NAGYFALU. Testvérek voltak-e, vagy apa és fiú: arra nincs adat. Az ármális levél hátlapján látható Kraszna vármegye bizonysága, mely szerint a nemeslevél 1635 ápril 28-án — tehát mint a törvény (TRIPARTITUM II. 12) rendeli, kelte után egy év alatt — e megye közgyülésén meghirdettetett. S mivel törvény szerint (1630. XXX. §. 5.) a meghirdetést a nemességszerzőnek *állandó lakó-megyéjében* kellett tenni, ez adat erős bizonyíték arra, hogy a család a Kraszna megyei Nagyfaluból ered.

Kraszna megye a XVII. században nem volt oly félreeső vidék, mint ma. Most elkerülik a vasútak és a jártabb országútak; akkor, a felső magyarországi, morva stb.

háborúk idején, arra vitt az erdélyi fejedelmek rendes hadi útja, Szilágy-Somlyó alatt. Somlyó maga a Báthoryak híres erődített vára volt; onnan indult fényes pályájára Báthory István, Lengyelország királya; oda járt 1640 körűl, az ifjú Rákóczy György (később II. György fejedelem) udvarolni a gazdag Báthory család utolsó sarjának Zsófiának kezéért. Fény és pompa volt a vár tágas termeiben.

De, az akkori viszonyokhoz mérten, a vidék is népes volt és népe aránylag jólétben élt. A Rézhegyek lánczsora elrejtette a török-tatár dúlása elől. Földjeik soványosak ugyan, de abban az időben nem nyomta őket a szomszédos dúsabb talajú sík vidék versenye, mert Bihar dél-nyugati része és Békés megye el volt néptelenedve, lakóit kiirtotta a sok hadjárat, s földjeit ellepte a mocsár és fölverte a járatlan erdő.

Maga Nagyfalu Somlyó közel szomszédjában fekszik. Népes község; lakói ma is nagy részt kálvinista magyarok; úgy hiszem, akkor is azok voltak. Az Arany-család nemesedési pörének okiratai között van egy 1795-ben kelt hiteles bizonyítvány, mely szerint Nagyfalu elöljárósága az Aranyok nemességi igényére vonatkozólag kijelenti, hogy az ellen kifogása nincs; ebben is az elöljárók nevei csupa magyar-nevek: Somogyi, Kincses, Fóris.

Él-e még a volt Kraszna-megyében vagy a Szilágyságban Arany-nemzetség, nem tudom. De a múlt század végén még élt. A véletlen juttatott kezembe néhány eredeti nyugtatványt, melyeket 1780—1785-ben Arany László „a királyi dézsmák regius adjunctusa" állított ki Szilágy-Somlyó, Szilágy-Szeg, Nyirmán és Panit községi lakosok részére, a beszolgáltatott dézsma elismeréséűl.

Mikor származott ki a család Kraszna megyéből*) s mikor telepedett Szalontára, annak nincs hiteles adaton

---

*) Márki szerint nem a Kraszna megyei Nagyfaluból származtak volna, hanem Bihar megyéből, azon Nagyfaluból, mely, szerinte,

nyugvó nyoma. De valószínűleg kevéssel nemes-levelük kelte után telepedhettek meg, mert mikor a Szalonta városa történetére vonatkozó hiteles följegyzések között az Arany nevet először találjuk, már akkor a család a város régi gyökeres nemes lakói között és ezek pártján szerepel.

Ez pedig ott, akkor, nem volt kis dolog. Szalontán a XVII. század eleje óta két pártra oszolva viszálkodott egymással a lakosság. Mondhatnók: a patriciusok és a plebejusok vetélkedése kicsiben. Az egyik párt, százados külön jogaira hivatkozva, kiváltságos állást követelt magának. Mert elődeiket — háromszáz vitéz hajdút — Bocskai fejedelem telepítette 1606-ban Szalontára, mely akkor, a török és tatár dúlásai után, teljesen puszta, elhagyott és néptelen volt. Adott nekik kiváltság-levelet is, melylyel őket, mind a három-százójokat és mindkét nembeli ivadékaikat, egyszerre és tömegesen nemességgel ruházta föl. Ezek építették újra (1620 körűl) a Toldiak romba dölt várát. Építkezéseikből egy hatalmas toronynak tetétlen falai máig is fennállanak; ezt nevezi „csonkatoronynak“ a nép. Ők tették, Győri Jakab kapitányuk vezetése alatt, 1636 októberben, a török hadakon azt a sikerűlt hadi csínyt, mely Toldi Szerelme VI. énekében episodként el van mondva. Kiváltságos állásuk támogatásáúl Bocskai adomány-levelén kívül hivatkozhattak arra is, hogy őseik Szalontát és a hozzátartozó pusztákat 1625-ben formaszerű vételi szerződéssel váltották meg a Toldi-családtól, ezer tal-

---

a Toldi családnak is ősi fészke volt. Bár mily tetszetős volna a két család eredetének ily összefüzése: sem Márki értekezésében, sem azon kívül, nem akadtam oly adatra, mely e föltevést megerősíthetné. A nemes-levél hát-lapján foglalt publicatio erős bizonyíték a Kraszna megyei származás mellett, s ezt támogatta a családi traditio is, legalább az 1793-diki tanúvallomások szintén emlegetik a Kraszna megyei ősöket. Egyébiránt érdekes megjegyezni, hogy a krasznai élő néphagyomány Toldi Miklóst is a krasznai Nagyfaluból származtatja. A két család tehát így is összekerülhetne.

lér váltságdíjat, és a szó-hagyomány szerint, egy gulyát adván érte. *) E szerződéshez még ugyanazon évben fejedelmi adomány-levelet is nyertek Bethlen Gábortól. Birtoklásuk tehát törvényes jogczímen alapúlt.

A Bethlen Gábor adomány-levele alapján akkor birtokba vezetett kétszázhatvanöt családról hiteles névjegyzék készülvén, az ebben foglaltak utódait azóta *Bethlen-catalogistáknak* nevezték. **)

Ezek voltak Szalonta patriciusai.

Szemközt velök a másik párt azon jövevények utódaiból állt, a kik a háromszáz hajdú betelepedése után, az ő védelmök alatt, más vidékről, vagy a környék erdőségeiből és a nádasok rejtett szigeteiből, hova a török dúlások idején menekültek volt, lassanként odaszállingóztak. Idők múltával, a mint a köz-béke megszilárdult, igyekeztek ezek is a saját jogaikat és érdekeiket, amazok kiváltságaival szemben, a hogy lehetett, előmozdítani.

Az Arany család nincs ugyan a Bethlen-catalogisták eredeti jegyzékében, de a múlt század eleje óta, a hányszor Szalonta annáleseiben a család valamely tagjának neve előfordúl, mindig a catalogisták pártján szerepel. 1725-ben van rólok először hiteles említés. A catalogisták pártja, hogy magát a többi lakostól jobban elszigetelje, a város tőszomszédjában külön községet alapított s oda költözött; egyszersmind azonban jogaik tisztába hozatala végett egész a királyi személynökig menve, tanúvallató parancsot (*mandatum compulsorium*) kértek, hogy hiteles tanú-vallomások alapján ki lehessen deríteni, kik tartoznak a gyökeres jogú családokhoz, és kik nem? E nagy tanú-hallgatás 1725 augusztus 12-ik és ezt követő napjain ment végbe, Nagy-Szalontán s ez alkalommal (a birtokomban levő, múlt századbeli,

---

*) Toldi Szerelme VI. 18.

**) L. Rozvány György: Nagy-Szalonta mezőváros monographiája. Nagy-Szalontán 1870. 138. lap.

hiteles jegyzőkönyvi kivonat szerint) számos tanú igazolta, hogy Arany Ferencz, kinek atyja Sámuel volt, „a régi szalontai nemesek közűl való és nem a másonnan származottak maradékai közé tartozik.“

A külön községbe költözött nemeseknek azonban a másik párt nem hagyott békét. 1726 deczember 18-án rajtok ütöttek, házaikat tűzzel-vassal elpusztították. Ez esetről 1727-ben ismét egy nagy tanú-hallgatás tartatott (jegyző könyve Biharmegye levéltárában XLVI — 844 sz. a.) melyen számos tanú vallomása bizonyítja, hogy a külön községbe költözött nemesek között volt négy Arany testvér is: Ferencz, János, István és György. E négy testvértől származott az egész szalontai Arany-nemzetség.*)

*) Márki, fentebb említett értekezésében, tévesen mondja, hogy atyám a János ágából származott. Ő Györgynek az utóda. A leszármazás (az oldal-ágakat második íznél mellőzve) következő:

FERENCZ
nemességet nyert 1634-ben.

SÁMUEL
† 1725 előtt. Neje nemes Török Borbála.

Ferencz maradt egy fia.	János maradt egy fia, György nevű.	István maradt öt fia.	I. GYÖRGY † 1751-ben pestisben.

II. GYÖRGY
szül. 1740; † 1810.
Neje Szabó Sára
szül. 1742 † 1808.

III. GYÖRGY sz. 1762 † 1844. Neje Megyery Sára; szül. 1772 † 1836.	János szül. 1775.	Mihály szül. 1783.	Ferencz szül. 1786.

Sára szül. 1792 † 1853.	1793—1816-ig szül. nyolcz gyermek, a kik közűl egy sem élte túl hetedik évét.	JÁNOS szül. 1817 márczius 2. † 1882 októb. 22.

E leszármazási tábla, legalább Sámuel óta, egészen hiteles, mert a múlt századbeli adatok több rendbeli egykorú hiteles tanúvallomásokon s az anyakönyveken, az újabb adatok pedig az anyakönyvön és a család élő öreg tagjainak biztos tudomásán alapulnak.

Az 1744—45. évi nemesi fölkelésben két Arany vett részt: Sámuel és György (Az utóbbi valószínűleg atyám szépapja; de nem bizonyos, hogy ő, mert testvérének Jánosnak volt egy György nevű fia, a ki 1741-ben talán már oly korú lehetett, hogy hadi szolgálatra beváljék). Bihar megye alispánjának Beőthy Mihálynak kapitánysága alatt szolgáltak, a ki hiteles bizonyság-levélben tanúsítja, hogy „mikor az Augusztára indultak, Sziléziában Dutzis (?) nevezetű városban magokat dicséretesen és vitézűl viselték, hűségöket és vitézségöket minden körülmények között, veszedelmökkel is kimutatták.“ — Sámuelről a tanúvallomások bizonyítják, hogy porosz fogságban is volt.

Ez adatokból úgy látszik, hogy az Arany-család Szalontára telepedése óta, az itteni hajdúság jogait élvezvén, Rákóczy Györgytől nyert régi családi nemes-levelét a XVIII-ik század közepéig a láda-fiókban rejtve tarthatta; arra addig szüksége alig volt.

Azonban a XVIII-ik század közepe óta szomorú idők következtek az egész hajdúságra.

Erdély visszacsatolása után az erdélyi fejedelmek által *egyes* családok részére kiadott adomány- és nemes-levelek érvényeseknek ismertettek ugyan, de sem a hajdúk sem a székelyek *tömeges* nemessége el nem ismertetett.*)

Néhány hajdú-községre, köztük Szalontára is, 1745-ben herczeg Eszterházy Antal adomány-levelet nyert Mária Thereziától s még ugyanabban az évben végbement a statutio is. Hiába tiltakoztak és szegültek a statutio ellen fegyveres kézzel is a szalontai hajdúk, köztük a már említett Arany János.**) Ellenszegűlésöket nem vették figyelembe s a helytartó tanács 1753-ban kimondta, hogy az erdélyi fejedelmektől nyert adomány-leveleik érvényteleneknek tekintetnek.

---

*) Lásd Frank: Közigazság törvénye 1846. II. 466.

**) Rozvány: 122.

Jártak-keltek aztán Budára, Bécsbe, hogy Eszterházy hatalmas jármát lerázzák, de vergődésöknek legfeljebb annyi eredménye lett, hogy földesúri tartozásaik enyhébben állapíttattak meg, mint országszerte a jobbágyokéi; robotot, dézsmát alig ismertek s úrbéri szolgálmányaik fejében csak egy mérsékelt taxát kellett fizetniök.

Az Arany-család még egy pár évtizedig valószínűleg szintén a többiekkel együtt kereste a hajdú-szabadságot; de mikor meg kellett győződniök, hogy a hajdúság czímén ezt már vissza nem szerezhetik, akkor előkeresték a régi armális-levelet, és megpróbálták a saját *családi* nemességöket ennek alapján szerezni vissza.

Nyolcz tagja a családnak, valamennyien a fentebb említett idősebb Sámuelnek egyenes fiágbeli unokái — 1778-ban Bihar vármegye törvényszéke előtt megindították a nemesség-vitató pört (*causa productionalis*). Felmutatták eredeti armalis-levelöket s három tisztes öreg nemes tanú vallomásával igazolták, hogy „míg a catalogisták nem reponáltattak, ők porcziót soha nem fizettek, hanem csak nemesi taxát a nemesek hadnagya kezébe, kvártélyost nem tartottak, bíró pálczája alatt nem álltak, s mint nemesi praerogatívával élők, eő-felségét, más nemes emberekkel együtt, a magok költségén szolgálták; Sámuel és György a Burgus ellen hadakoztak és Sámuel az ellenségnél fogságban is volt.“

Bizonyítékaik alapján Bihar megye törvényszéke 1778 november 28-án kelt ítéletével őket nemesi jogaikban megerősítette s ez ítéletet 1780 február 18-án a vármegye közgyülése is jóváhagyván, arról részökre hiteles bizonyság-levelet adott. Ez most birtokomban van. Bele vannak foglalva az 1725-ben és 1778-ban tartott tanú-vallomások eredményei is, melyek alapján akkor a pörben nemzetségi leszármazásuk hitelesen megállapíttatott.

Ha a nemesség-kereső nyolcz Arany azt remélte, hogy Bihar megye határozatával már czéljokat érték, keserve-

sen csalódtak. Csak most kezdődtek végtelen bajlódásaik, költekezésök, fáradságuk. Még négy ízben kellett e pört előlkezdeniök; három izben meg is nyerték, de végre is hiába. Mintha az ő gyötrelmeik méltó jellemzésére volna teremtve Sisyphus meséje! Az a nemzedék, mely a pört megindította, régen a föld alatt porlott, ivadékaik — 1793-ig fiágon huszonnégy főre szaporodva — szintén megélemedtek, mire a pör véget ért.

Hogyan dobálták őket egyik forumtól a másikhoz, hitelesen elmondja a harmadik forumnak, melyhez utasíttattak, a marosvásárhelyi királyi ítélőtáblának, 1796 ápril 30-án kelt következő ítélete:

Ítélet.

Biharvármegyében, Szalonta városában lakó, de eredetére nézve erdélyi, Nagy-Falusi Arany Ferencz, Márton, István, Gáspár, István, János, György, Miklós, József, Boldizsár, Sándor, István, János, György, Sándor, Ferencz, István, Gáspár, Péter és Luka — személyes nemességeket bizonyítani kivánván Krasznavármegyében, a Nagy-Falusi közönségnek törvényes megintetése mellett béadják:

1-ször. Hajdani erdélyi fejedelem Rákóczi György által, Nagy-Falusi Arany Ferencznek, 1634-ben adatott, 1635-ben Krasznavármegye gyülésin, minden ellenmondás nélkül kihirdettetett, teljes hitelű ármálist, maga eredeti valóságában, sub B.

2-szor. Azon perfolyást, és ítéleteket, melyek szerént a producensek, Biharvármegyének elébb törvényes székén 1778-ban, azután az universitás által 1780-ban nemeseknek ítéltettek, mely ítéletek pro approbatione a locumtenentiale consiliumhoz fel is küldettek sub A:B.

3-szor. A locumtenentiale consiliumnak azon rendelését, mely által a producensek nemességek megbizonyítása végett, ad locum originis Erdélybe Krasznavármegyében utasíttattak: sub A:C.

4-szer. Krasznavármegyének authenticum testimoniumát 1783-ban költet, arról, hogy a producensek nemességeknek bizonyítására béadott levelei megvizsgáltatván, nemességek ottan is megesmértetett: sub B:B.

5-ször. A locumtenentiale consiliumhoz adott könyörgő levelet, mely mellett Krasznavármegyének közelebbről említett, és a producensek nemességét megesmérő testimoniumát béadván, az adófizetés alól felszabadíttatni kértek; sub B:C.

6-szor. Ugyan a locumtenentiale consiliumnak Biharvármegyéhez utasított rendelését, 1783-ban költet, mely szerént nem tartván elégségesnek a Krasznavármegye testimoniumát, a producensek arra utasíttatnak, hogy az írt Krasznavármegye tábláján in forma producáljanak sub C:C.

7-szer. Krasznavármegye continua tábláján folyt productionalis processust, az ítélettel együtt, mely bizonyítja, hogy a producensek ekkor is absolváltattak, sub E:E.

8-szor. A locumtenentiale consiliumnak 1785-ben költ rendelését arról, hogy az Erdélyben folyt pereknek super-revisorium foruma lévén az erdélyi gubernium, oda küldetett által a producensek nemessége bizonyítására folytatott pere sub F:F.

9-szer. Ugyan a locumtenentiale consilium rendelését, melyből megtetszik, hogy az erdélyi gubernium a közlött productionális pert a producenseknek visszaküldötte, minthogy az Erdélyben lévő productionalis norma szerént a contributio alatt lévő nemesek productióját a királyi táblán kellene kezdeni, és ennélfogva a producensek ezen királyi táblára utasíttatnak, sub G:G.

10-szer. Egy 1793-ban költ hiteles inquisitorio relatoriat, nemzetségi származásoknak megbizonyítására sub H:H.

Megvizsgálván tehát ezen törvényes királyi tábla, mind a producensek nemessége bizonyítására béadott ok és bizonyító leveleit, mind a királyi fiscusnak ezekre tett ellenvetéseit, úgy találta a béadott armalis levélből, mely teljes erejű, hogy néhai Nagy-Falusi Arany Ferencz megnemesíttetett törvényesen; a mi pedig a mostani producenseknek a megnemesített Arany Ferencztől való származását illeti: öszvevévén az 1725-ben, 1778-ban és 1793-ban hitelesen költ és authenticált inquisitoriákat, az azokban foglalt vallók vallomása szerént a mostani producensek nemzettségi származásukat bizonyos tudásból felviszik a genealogia tabellájukban kitett Sámuelig. Hogy pedig ezen Sámuel lett légyen fia a megnemesíttetett és törzsökűl feltett Ferencznek, ezt a vallók csak elejekről vett hallomásokból vallják ugyan, de erősítik ezeknek vallomásokat e következendők: 1-ben, hogy a producensek bizonyosan Erdélyből Nagy-Faluból

származtak Magyarországra; 2-szor, hogy a Kraszna-vármegye authenticum testimoniuma szerént sem Nagy-Faluban, sem másutt Krasznavármegyében seholt nem találtatik Arany nevezetű familia. 3-szor, a producenseknek elei valóságos nemesi szabadsággal éltek. Végezetre 4-szer minthogy az armális ma is eredeti valóságában kézeknél találtatik. Azért a királyi fiscusnak is kitett ellenvetési elgyengülvén, a producensek törvényes nemes embereknek ítéltettek. A nagy erdélyi királyi törvényes tábla jegyzőkönyvéből Maros-Vásárhelyen Szent Iván havának 30-ik napján 1796 esztendőben.
Kiadta:

H. Szentpáli Elek,
ítélő-mester.

Ez volt tehát már a harmadik kedvező ítéletök, de vergődéseik ezzel nem értek véget. A marosvásárhelyi tábla fölülvizsgálatra küldte ítéletét az erdélyi guberniumhoz. Az országos levéltárban őrzött guberniumi iratok tanúsága szerint ott hét esztendeig kézbe sem vették az ügyet. Ha az érdekeltek sürgették, azt nyerték válaszúl, hogy perök „a maga rendén el fog láttatni.“ Végre 1803-ban elreferálták és fölküldték Bécsbe a cancelláriához. Ott ismét elhevert negyedfél évig, s ekkor Ferencz császárnak 1806 október 3-án kelt leiratával akként döntetett el, hogy miután folyamodók azt, hogy hitelesen kimutatott ősük, Sámuel, a nemesség szerzőjétől Ferencztől miképen származott le, hitelesen ki nem mutatták, erre nézve további bizonyítékok beszerzésére utasíttatnak.

Mai világban nagy zajt lehetne ütni vele, ha egy pörben, mely a fiscus ellen foly, s melyet a fiscus három bíróság előtt egyhangúlag elveszít, a kormány a nyertes fölpereseket, egyszerű leirattal, további bizonyítékok beszerzésére utasítaná. De a nemesség-kereső pörökben akkor ez volt a pörrend útja s e részben az Arany családon nem esett sérelem. Azonban, az akkori jogi fogalmakhoz mérve is, a cancellária rendelete szokatlanúl szigorú volt irányokban. A nemesedési pörökben rendszerint elégnek tartatott, ha a

nemesség-kereső család, érvényes alakban kiállított s megye-gyülésen is meghirdetett nemesi levelét felmutatva, a nemesi jogoknak hatvan évi gyakorlatát tudta igazolni. Sőt voltak esetek, hogy a nemesi levél sem kivántatott, csak a a hatvan évi gyakorlat.*) Hogy leszármazásukat egész a nemességszerző ősig hiteles adatokkal kimutassák, ezt követelni, kivált az ország oly vidékén, melyet folyvást dúlt a török-tatár, s a hol anyakönyvnek akkor híre sem volt: egy lett volna a lehetetlenséggel.

Az Arany-család e pörben felmutatta eredeti nemeslevelét; hitelt érdemlő tanúkkal bizonyította a nemesi jogoknak ember-emlékezetet meghaladó gyakorlatát; bizonyította, hogy a család tagjai részt vettek a nemesi fölkelésekben; felmutatta Szalonta városa elöljáróságának 1790-ben hiteles pecsét alatt kiállított bizonyítványát (ma is megvan, birtokomban, eredeti hiteles alakjában) mely szerint szalontai földbirtokaikat „nem zálog vagy árendaképen bírják, hanem néhai elejik és régi ősök érdemével nyert fejedelmi adomány után, mind ősök mind pedig itt megírt Arany uraimék ő kegyelmök, megszünés nélkül, emberemlékezetinél régebbi időktől fogva bírják, attól senkinek semminemű adózást vagy szolgálatot nem tesznek, hanem földesúri tulajdonképen bírják s veszik azoknak hasznokat; és senkitől megháborítás nélkül valamint most, úgy ezentúl is mindétig, míg az ország és annak törvénye fennmarad, firól fira, nemzetségről nemzetségre, nemesi szabadsággal bírni fogják.“ **)

---

*) L. Frank i. m. II. 472.

**) Azon ősi földbirtoknak, mely e bizonyság-levélben dülők szerint szabatosan meg van határozva, egy csekély része (az ú. n. *panaszi* dülőben) örökségűl atyámra szállt s ő azt élte fogytáig meg is tartotta. Holta után anyám a szalontai Arany-emlék bizottságnak adományozta.

Csak azt nem tudták bebizonyítani, hogy hitelesen kimutatott közös ősük Sámuel, a ki 1720—25 körűl halt meg, miképen származott le azon Ferencztől, a ki 1635-ben Rákóczy fejedelemtől a nemességet nyerte. Ők azt vitatták, hogy fia volt. Ez a 85—90 évi időköz apa és fiú között kissé hosszúnak látszik ugyan, de nincs benne semmi lehetetlenség. Még akkor sincs, ha azt teszszük föl, hogy ama János és Ferencz, a kik 1635-ben a nemességet kapták, *testvérek* voltak, s Ferencz is, már akkor, érett férfi-korát élte. Például atyám is, bár nem élt nagy kort, épen kilenczven évvel atyja házasságának éve (1792) után hunyt el. De az adomány-levelekben arra is van példa, hogy az adományt-nyerő apa neve mellett kiskorú fiai neve is felsoroltatnak. Ha fölteszszük, hogy 1635-ben Ferencz Jánosnak nem testvére, hanem talán fia, még pedig kiskorú fia lehetett: természetesen a két nemzedék közötti hézag még könyebben áthidalható.

Akárhogy volt: ezt már 1806 után nem bírta a család hiteles adatokkal földeríteni. Pedig fáradoztak érte sokáig. 1814-ben újra megindították a nemesedési pört Biharmegye törvényszéke előtt, előbbi bizonyítékaikon kívül hitelesen igazolva azt is, hogy Krasznavármegye levéltárából azért nem hozhatnak igazoló okiratokat, mert ott a levéltár több ízben leégett. De ismét az erdélyi királyi tábla elé utasíttattak. S aztán még atyám emlékezete idején is járt-kelt az atyja Erdélyben a bizonyítékok után, sőt talán ott is újra indították a pört, de czéljokat elérniök nem sikerűlt.

Adataink kiegészítéséül álljon itt még a nemes levél és a czímer másolata:

Nos Georgius Rakoczy, Dei Gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos cum ad nonnullorum fidelium Dominorum consiliariorum nostrorum, singularem propterea nobis factam intercessio-

nem: tum vero attentis et consideratis fidelitate, fidelibusque servitiis meritis fidelium nostrorum Strenuorum Joannis et Francisci Arany de Nagy-Falu, quo ipsi nobis et huic regno nostro Transylvaniae ac principibus ejus legitimis praedecessoribus videlicet nostris, in omnibus regni necessitatibus juxta virium suarum exigentiam fideliter exhibuerunt et impenderunt, exhibiturosque et impensuros ipsos deinceps quoque minime diffidimus; eosdem igitur Joannem et Franciscum Arany, de statu et conditione plebea ac ignobili, in qua nati exstiterunt, si subditi aliorum non fuerunt, ex speciali gratia nostra, et potestatis nostrae plenitudine eximendos, ac in coetum et numerum verorum ac indubitatorum regni nostri Transylvaniae et Partium Hungariae eidemque adnexarum nobilium annumerandos, aggregandos, cooptandos et adscribendos esse duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus, et adscribimus; decernentes expresse, ut a modo deinceps successivis semper temporibus — iidem Joannes et Franciscus Arany ipsorumque haeredes et posteritates utriusque sexus universi, pro veris et indubitatis nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem hujusmodi verae et perfectae nobilitatis eorum, haec arma seu nobilitatis insignia: Scutum videlicet militare coelestini coloris, in cujus campo sive area corona aurea ex qua brachium quoddam humanum humerotenus resectum, pugionem evaginatum sangvine tinctum servare visitur, supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis et unionibus decenter ornatum; ex cono vero galeae teniae, sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes in utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt, et exornant; prout haec omnia in capite seu principio praesentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur — animo deliberato et certa scientia, liberalitateque nostra, praefatis Joanni et Francisco Arany, ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dedimus, donavimus et contulimus. Annuentes et concedentes ut ipsi praescripta arma seu nobilitatis insignia, more aliorum verorum et insignitorum nobilium armis utentium ubique in praeliis, hastitudiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus, nec non nobilitaribus item sigillis, vexillis, cortinis, velis, auleis, annulis, clippeis, tentoriis, domibus, sepulcris et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub verae ac perfectae nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis

cujuscumque status, — gradus, conditionis, officiis, et praeeminentes homines existant, insignitos dici teneri, et nominari volumus, ferre et gestare omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et praerogativis, quibus ceteri veri nati, ac indubitati praefati regni nostri Transylvaniae et Partium Hungariae eidem Annexarum nobiles, et militares homines, quocumque de jure, et ab antiqua consvetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui, et gaudere, absque tamen praejudicio et damno fisci valeant, atque possint. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam, praesentes literas nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas memoratis Joanni et Francisco Arany ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, clementer dandas duximus et concedendas.

Datum in civitate nostra Alba Julia die 10. mensis maii Anno Dni 1634. Georgius Rákoczy mp. Stephanus Kovaczoczy Cancellarius mp.

A hátsó lapon: Anno Dni 1635 die vero 28 mensis aprilis in generali congregatione dominorum magnatum et nobilium comitatus Krasznaensis exhibit. perl . . . . et publicat — — nemine contradicente. Georgius Raczky jur. notarius Comitatuum Szolnok et Kraszna.

XI.

A XLIX. laphoz: „Egy félévet többnyire Geszten tanyázva töltöttem stb.“

A Tisza-család geszti kastélya egyike volt a régi magyar nemesség legelőkelőbb házainak. Maga a házi úr, Tisza Lajos, egész tartásában, megjelenésében és modorában igazi magyar földes úr: „minden íze egy kis-király.“ A ház úrnője, született gróf Teleky Julia, az erdélyi aristocratia magyaros műveltségű „úr-asszony“-ainak minta-képe, a ki, a mellett, hogy a nagy háztartás összes gondjait intézte, kora társadalmi műveltségének is minden tekintetben színvonalán állott és ráért gyermekei nevelésére is a legéberebb gonddal felügyelni.

Atyám a család legifjabb gyermekét, a korán elhunyt Domokost tanította a magyar nyelvre és irodalomra. La-

kása a kastély parkjában egy kis remete-lak volt, mely maig is fennáll. Egyetlen szoba van benne, az is kicsi. Zsúpos fedelére hatalmas bükk és szilfák terjesztik árnyékukat. Igazi magános erdei lak. Tisza Kálmán kegyeletesen őrködik fenntartásán s mikor tízéves miniszter-elnöksége emlékére tisztelői mind ama helyeket, melyekhez őt kedves emlékek köthetik, művészi kivitelű aquarellekben egy albumba összefoglalták, Mészöly ecsete a geszti park remete-lakját is megörökítette. E festmény másolata a jelen kiadáshoz mellékelt kép.

Atyám ott-tartózkodása idején, rajta kívül, még három „litterátus“ ember élt az udvarnál s ezek voltak a kerti-lak leggyakoribb vendégei: Kovács János, a Tisza fiúk nevelője, most debreczeni tanár; Szabó József, a geszti kálvinista pap; és az angol nyelv-mester. A két utóbbi valódi typikus alak a magok nemében. A pap typusa a kálvinista diáknak, a ki a collegiumban beszítt légkörből holta napjáig ki nem bontakozik, örökké fiatal, örökké gondtalan és könnyű-vérű marad. Adomáiról, élczeiről, csínjairól híres volt vidék-szerte, szegény falusi pap-társainak pedig réme, mert, ha egy-egy ünnepélyes alkalommal a geszti kastély vendégei voltak, ugyancsak résen kellett lenniök, hogy nagy-világi járatlanságuk által a geszti collégának valami gonosz tréfára ne adjanak alkalmat. Ha lehetett, megetette velök a cotelette papir-fogantyúját vagy a fáczán fejét tollastúl, megczukroztatta a mustárt, megpaprikáztatta a fagylaltot, megitatta a száj-vizet, vagy szájöblítésre használtatta a theát. Az efféle csínyekért komoly dorgálást kapott a grófnétól, de ez sem sokat fogott rajta, javíthatatlan maradt. Az angol-mester is typikus alak volt: mintája, sőt csaknem karikaturája a continensre vetődött s itt különczködni szerető angolnak. Mikor elhozták Angliából, csináltatott magának négy vagy öt öltöző ruhát, mind egyszínűt és egy szabásút, csak a szövet vastagságában volt különbség. Így aztán télen-nyáron egy ruhában

járt, temérdek zsebű zsákkabátokban, nagy gyönyörűségére a vidék ifjúságának. Ha nagy volt a hideg, hármat is fölvett egymás tetejére. Azt hiszem, ő róla van a Nagyidai Czigányok egyik harczi hősére ez a hasonlat:

Környöskörűl immár meg van rakva sebbel,
Mint az ángolember kaputrokja zsebbel.

Nagyon szeretett minden szeszes italt. Egyszer atyám valahonnan kitűnő ó szilvóriumot kapott. Az angol ekkor azzal az ajánlattal lepte meg, hogy ő szeretne magyarúl tanulni; vegyenek leczkéket cserébe; ő az angol kiejtésre tanítja atyámat, atyám viszont tanítsa őt magyarúl. Atyám kapott a jó alkalmon. Meg is kezdték a leczkét. E közben a szilvórium az asztalon állt s az angol derekasan hozzálátott. De se a magyarúl tanulásban nem tanúsított sok buzgalmat, se az angol nyelv titkait nem igen igyekezett atyám előtt föltárni. Mikor pedig a szilvórium elfogyott, szólt nagy nyugalommal: „Tudja mit, Mr. Arany! Én meggondoltam. Ez a csere-leczke nem igazságos. Mert én itt minden kocsistól tanulhatok magyarúl, ön pedig angolúl nem tanulhat senkitől, csak tőlem. Én hát abba hagyom.“

Szegény angol! Iszákosságának esett áldozatúl. Pár év múlva, elkerülve Tiszáéktól, Pesten angol-leczkék adásából éldegélt s egy éjjel halva találták valami korcsma küszöbén.

Oda járt a kerti remete-lakba irodalmi leczkékre Domokos is. Az a viszony kettejök között több volt mint a mester viszonya tanítványához. Domokos rajongott atyámért, saját szüleit sem szerethette jobban, atyám pedig nagy jövőt remélt az ő kiváló tehetségének s egész lélekkel igyekezett szívét és eszét minden szépre s jóra képezni. E viszony atyám Kőrösre költözésével sem szakadt meg. Folytonosan leveleztek. Domokos, tanítója társaságában, többször le is rándult Pestről Kőrösre s atyám is töltött még egy-

szer egyik szűnidejéből (1852) néhány hetet Geszten. A szép reményű ifjú kora elhunytakor a Pesti Napló 1856 július 14. számában róla a következő rövid nekrologban emlékezett meg:

Tisza Domokos emlékezete.

A lapok egyszerűen jelenték Tisza Domokos halálát. A részvéthang, mely a napi sajtó útján nyilatkozék, noha őszinte sajnálatot fejez ki, alig emelkedik felül a hasonló gyászjelentések szokott modorán. Az inkább a főnemesi család ivadékát, a reményteljes ifjú magyart illeti, kiből születési helyzete és tehetségei után ítélve, sok minden lehetett volna. Nekem, ki a hamar elhunyttal évek óta meghitt viszonyban álltam, nekem jut a szomorú kötelesség, értesítni a hazát, hogy ez ifjú élet kialvása nem csupán családi veszteség, hogy a remény, melyet ismerői hozzá csatolának, már is határozott körvonalokkal bírt. Igen! Tisza Domokos költő vala, — nem mondom kifejlett művész, — mert hiszen 18 éve, melyből a három utolsót egy végzetes nyavalya pusztítá, ilyen igényre kit jogosítna! — de költő, a hivatás, az ihlet, a tehetség biztos jeleivel. Én kisértem gondos figyelemmel e költői lélek fejlődését; én láttam az alig 13 éves gyermeket ragyogó szemmel lelkesülni a remekművek olvasásakor s ösztönszerűleg találni el a mi szép, legszebb, a mi költői színarany, mint nem tudná sok ítész. S ha saját kisérletei e műpéldányoktól eleintén messze estek; ha küzdelme a formával, nyelvvel, még újabb költeményein is meglátszik, annál meglepőbb, hogy már zsenge korában a *gondolatra*, költői eszmére fekteté a súlyt; s míg más ifjak a verselési ügyességet, a költői nyelv kezelését hamar eltanulják, a nélkül, hogy kisérletük mégis egyéb volna, mint viszhangja az olvasottaknak: ő ellenkezőleg mindenkor saját eszméjét akará érvényesíteni, habár az a nyelv és vers formáiba olykor nehezen fért is. A mi tehát fő, az eszme, a költői gondolat megvolt nála: a kifejezési biztosság, technika nem vala még kifejlődve. Ezért tartoztattam vissza kora föllépéstől az önerejét érző, hír és dicsőség-sovár ifjat; csak midőn megmaradása kétségessé vált, akkor nem ellenzém többé, hogy verseiből valamit közrebocsásson, ha netalán az így föllobbanó életinger felüdítné a beteget. Hiú remény! A dicsőség feléje csillanni kezdő sugára ép oly kevéssé volt képes feltartani a hervadást, mint Afrika égető napja, hová gyógyulni ment, s honnan halni tért vissza. Ott a pyramisoknál, írta utolsó szép költeményét, mely szellemét még teljes ruganyosságban mutatja, de melyből, hosszúsága miatt, ide csak az első szakaszt igtatom, — ott az alább

olvasható „Följajdulást“, mely megtört lelkének hattyú dala volt. Talán a mit az élőnek nem javaltam, az elhunyt iránt magam teljesítem: egy koszorút válogatott szebb költeményeiből sírja fölé, hogy

. . . . animam . . . .
His saltem accumulem donis, et pungar inani munere.

ARANY JÁNOS.

(Következik három költemény: *A pyramisoknál. Cantica. Feljajdulás.*) Az igért válogatott gyűjtemény is nem sokára megjelent: TISZA DOMOKOS HÁTRAHAGYOTT VERSEI. Kiadja édes anyja. Pest 1857. Arany előszavával.

XII.

A XLVIII. laphoz: A „Nép Barátja“ számára eleinte sokat dolgozott. E lap első száma 1848 június 4-én jelent meg. Szerkesztője Vas Gereben; szerkesztő-társa Arany János. Alapításának körülményeire s későbbi irányára nézve lásd Arany és Petőfi ez időbeli levelezéseit, továbbá Visi Imre czikkét a NEMZET 1882. november 14-iki és Dr. Váli Béla tárczáját szintén a NEMZET 1883. február 7-iki számában. Eleinte csaknem minden száma közölt Aranytól egy-egy politikai czikket s egy-két verset. Később az év vége felé, mind inkább ritkulnak a közlemények s 1849 elejétől (a 9-ik számtól) kezdve Arany mint szerkesztő-társ sem szerepel többé a lapon. E helyett ő Debreczenben 1849 kezdetén egy másféle népies vállalat megindítását kisérlette meg, melynek czélja volt, hogy a ponyvairodalom silány termékei helyett nemesebb, erkölcsösebb és hazafiasabb szellemű olvasmányt nyújtson a nép legalsó osztályának. E vállalatból két füzetke jelent meg (legalább eddig többnek nem akadtam nyomára), féliveś nyolczadrét alakban; kiállítása olyan, mint a ponyva-irodalom termékeié (bár nyomása és papirja valamivel jobb) s van rajta egy igen kezdetleges rajzú czímkép is, mely toborzó honvédeket ábrázol. Czíme: „A SZABADSÁG ZENGŐ HÁRFÁJA. A magyar fiatalságnak: ARANY JÁNOS. Debreczenben, Telegdy

Lajosnál 1849." Az első füzetben, melyet már ifj. Ábrányi Kornél is ismertetett a PESTI NAPLÓ 1883. szeptember 8-iki számában, két költemény van: I. HAJ NE HÁTRA, HAJ ELŐRE (megjelent Arany ÖSSZES MŰVEI közt); II. RÓZSA SÁNDOR. A második füzetről az irodalomban eddig tudtommal nem volt szó s én ennek szíves átengedését Szilády Áronnak köszönöm; tartalma: III. (*így* számozva, magában a füzetben is) BEÁLLOTTAM A BOCSKAI CSAPATBA (jelen kiadás); azután (számozatlanúl) RÁKÓCZINÉ; (ismét számozva:) IV. RÁSÜT AZ ESTHAJNAL.... (ARANY ÖSSZES MŰVEI).

Mikor a magyar kormány 1849-ben Pestre visszatért, atyám bejelentette Szemere Bertalan miniszterelnöknek, hogy e népies vállalatot folytatni szándékozik. Levele, melyet a miniszterelnökség iratai között Horváth Lajos képviselő őrizett meg, már hangjánál fogva is elég érdekes arra, hogy itt helyet foglaljon:

Tisztelt Miniszter úr!

Nem, mintha mások kecsegtető példáján nyerészkedési vágyból indulnék, de mert megmaradásunk egyik főfeltételének s a népköltészet leghálásb feladatának tartom a népre és hadseregre lehető legnagyobb kiterjedésben hatni, bátorkodom egy igénytelen ajánlatot tenni miniszter úrnak.

Én még Debreczenben megkezdettem a vásári nagy közönség számára verseket félivenkint, az ide mellékelt alakban kiadni.

Ilyesek terjesztését továbbra is folytatni szándokom, s a már részint azóta megjelentekből, részint a közelebb világot látandókból egy párt szinte bemutatok.

Ára egy fél ívnek 2 pengő krajczárra van szabva.

Ha tisztelt miniszter úr ezeket a nép lelkesedésben tartására czélszerűeknek találandja, semmi kétségem, hogy terjesztésöket egy részben álladalmi költségen is elé fogja mozdítani.

Ki tisztelettel maradtam

Miniszter úrnak, Budapest, jún. 16. 1849.

alázatos szolgája

ARANY JÁNOS mk.

CZÍM: Miniszterelnök Szemere Bertalan úrhoz, mint belügyminiszterhez intézett ajánlkozási irat Arany Jánostól.

E levélnek aligha volt foganata. Akadtak azonban önkéntes vállalkozók, a kik az ő népies költeményeit a ponyván is terjesztették, hihetőleg az ő tudta nélkül s minden esetre a saját hasznokra. Szintén Szilády Áron volt szíves két ily füzetkét kezembe juttatni. Az egyiknek czíme: A LELKES JÁSZOK ÉS KUNOK ELINDULÁSA. 1848. Telegdy Lajosnál. Nyomt. Debreczen város könyvnyomdájában. Van benne egy hosszú és igazán ponyvára való vers, mely a jászok és kunok hadba indulását mondja el, szerzője H.-Szoboszlón Radó Imre m. k.; azután következik Arany két költeménye: „Egy életünk, egy halálunk“ és „A legszebb virág.“ Ezeket a kiadó kétség kívül a NÉP BARÁTJÁból vette át, de aláírásként csak e két betű áll alattok: A. J. A füzet végén aztán van még egy dal, ismeretlen szerzőtől. Ezt a füzetet Dr. Kerékgyártó Árpád már ismertette az EGYETÉRTÉS tárczájában 1883 szeptemberben. A másik füzet czíme: AZ ŐRSEREG INDULÁSA. 1848. Kiadta Sztankó János. Nyomatott Debreczen város nyomdájában. Ebben, három gyarló vers után, következik Petőfi „Talpra magyar“-ja és Arany: „Süvegemen nemzeti szín rózsa“ kezdetű dala.

XIII.

Az LI. laphoz: „Azt hiszem, Bereczknek akarod írni“ stb. Bereczknek a HÖLGYFUTÁR mellékletéül kiadott ARCZKÉPALBUM czímű vállalata számára.

XIV.

Arany életrajzát lásd bővebben: ARANY JÁNOS ÉLETÉBŐL. Irta ERCSEY SÁNDOR. Budapest. 1883. (RÁTH MÓR.)

TARTALOM.

BIRÁLATOK.

NYELV ÉS IRÁLY.

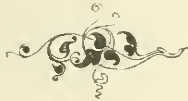
ZRÍNYI ÉS TASSO-TANULMÁNYOK.

ELEGYES CZIKKEK.

MELLÉKLETEK.

Prochaska Károly udvari könyvnyomdája.

AZ ARANY-CSALÁD CZÍMERE.

„Zárt sisakon s pajzson kézbe' kivont kardú
Nagyfalusi Arany, szalontai hajdú“....

TOLDI SZERELME XII. 112.

A GESZTI REMETELAK.

